

BOSSCHE BIJDRAGEN

**BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH**

**ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSEN
A. FRENKEN EN DR TH. GOOSSENS**

**DEEL XII
1933—1934**

BOSSCHE BIJDRAGEN

**BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH**

**ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSSEN
A. FRENKEN EN DR TH. GOOSSENS**

**DEEL XII
1933—1934**

INHOUD.

Kroniek van het Bisdom 's Bosch	blz. 1
De oplossing door de Congregatie van het Concilie van enkele meeningsverschillen tusschen bisschop Masius en het kapittel van St. Jan te 's-Hertogenbosch, medegedeeld door Dr. J. D. M. Cornelissen	blz. 21
Altaarstichtingen in de Kerk en de Kasteelkapel van Mierlo, door A. M. Frenken, pr.	blz. 34
Pater Jan van Asten, door F. van Hoeck, S. J.	blz. 50
Zoenbrieven uit Oss, door J. Cunen	blz. 74
De Vereeniging der Noord-Brabantsche Vicariaten in 1840, door J. Kleijntjens, S. J.	blz. 80
Eenige Abdiskiezingen te Binderen onder Helmond, door A. M. Frenken, pr.	blz. 100
Bij de oprichting van een Seminarie te 's-Hertogenbosch, door Dr. A. Erens	blz. 158
Uit de Kerkgeschiedenis van Rixtel, door Jac. J. M. Heeren	blz. 164
Maastricht en Luyksgestel in 1834, door J. Kleijntjens S. J.	blz. 168
Antonius van Gils, door Dr. Th. Goossens	blz. 169
Antonius van Gils als geschiedschrijver, door Dr. Th. Goossens	blz. 185
Het Dagboek van Antonius van Gils, van 1 December 1797 tot 17 Augustus 1801, door Dr. W. J. M. Buch	blz. 201
Antonius van Gils in betrekking tot de Noord-Nederlandsche Missie, door J. C. van der Loos	blz. 353
Register van Plaatsnamen	blz. 375
Register van Personen	blz. 382
Register van Zaken	blz. 403

BOSSCHE BIJDRAGEN

**BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISKOP 'S-HERTOGENBOSCH**

**ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSEN
A. FRENKEN EN D^R TH. GOOSSENS**

**DEEL XII
AFLEVERING 1**

ST MICHIELS-GESTEL — JUNI — 1933

INHOUD:

Kroniek van het Bisdóm 's Bosch	blz. 1
De oplossing door de Congregatie van het Concilie van enkele meeningsverschillen tusschen bisschop Masius en het kapittel van St. Jan te 's Hertogenbosch, medegedeeld door Dr. J. D. M. Cornelissen	blz. 21
Altaarstichtingen in de Kerk en de Kasteelkapel van Mierlo, door A. M. Frenken, pr.	blz. 34
Pater Jan van Asten, door F. van Hoeck, S. J.	blz. 50
Zoenbrieven uit Oss, door J. Cunen	blz. 72
De Vereeniging der Noord-Brabantsche Vicariaten in 1840, door J. Klijntjens, S. J.	blz. 80
Eenige Abdiskiezingen te Binderen onder Helmond, door A. M. Frenken, pr.	blz. 100

VOORWAARDEN:

De „**Bossche Bijdragen**” verschijnen minstens éénmaal en hoogstens driemaal in het jaar op niet vast bepaalde tijden.

Drie afleveringen vormen één deel.

De prijs van één deel bedraagt fr. p. post *f* 5.—.

Telkens bij het verschijnen van een derde aflevering zal over het bedrag van drie afleveringen worden beschikt.

De inteekening staat open bij de Administratie te Tilburg, Bosscheweg 95, en bij den Boekhandel.

Brieven, boeken of bijdragen voor dit tijdschrift te adresseeren aan den Redactie-Secretaris, Dr Th. GOOSSENS, Tilburg, Postchèque en Giro 50174.

Kroniek van het Bisdóm 's Bosch.

1930. 1)

I.

DEKENATEN	Parochiegeestelijken	Andere dienstd. geestel. door den Bisschop aangesteld.	Rustende priesters	Zielen	Communicanten te rekenen		Doopsels	Illegitimi	HH. Communieën		Non paschantes	Gesloten Huwelijken	Vormelingen	Bekeerlingen	Sterfgevallen	
					van Eerste tot Plechtige H. Communie	boven de Plechtige H. Communie			in de parochiekerken	in de kloosterkerken en kapellen					parvuli ante usum rationis	adulti
's Bosch	25	14	2	35.091	4125	24.114	930	24	801.150	611.580	1044	276	Kwaceksh. 805 —59 1288	in 1931 : 165	102	291
Asten	20	2	2	20.910	2979	13.900	712	—	595.665	86.979	3	133			66	42
Bladel	24	3	3	18.957	2682	12.320	729	2	686.440	135.090	7	153	75	139		
Boxmeer	21	1	—	15.361	1929	10.280	494	2	516.575	107.389	7	92	39	112		
Boxtel	29	20	8	33.512	4285	21.542	1160	13	897.125	525.223	199	258	106	288		
Cuijk	23	1	1	17.288	2100	11.184	528	4	448.155	212.516	24	145	58	161		
Druten	26	2	—	20.286	2532	13.811	585	1	470.939	28.340	9	115	49	204		
Eindhoven	46	7	—	68.390	7637	45.939	2176	70	1.214.105	95.400	2298	702	180	386		
Geertruidenberg	38	2	2	39.659	5467	25.109	1305	10	1.042.445	271.485	102	266	140	313		
Geldrop	16	4	—	18.834	2658	11.838	674	—	346.767	100.230	18	108	86	140		
Helmond	36	6	1	43.948	5147	28.423	1505	14	934.079	355.980	240	300	135	259		
Heusden	20	—	4	15.648	2132	9.859	425	2	434.136	16.390	34	109	46	152		
Nijmegen	77	10	3	82.936	10.303	56.363	2323	45	2.205.005	906.615	2376	595	202	604		
St. Oedenrode	19	30	1	22.591	2479	15.060	746	1	519.700	592.250	21	175	84	185		
Oirschot	17	3	10	16.699	1875	11.017	513	—	489.235	251.400	2	104	60	150		
Oss	31	4	3	32.499	5019	20.767	1158	10	682.500	158.970	47	236	150	212		
Ravenstein	21	3	1	11.399	1446	7.865	336	—	403.480	140.440	2	88	51	92		
Tilburg	55	20	1	78.232	7490	53.483	2155	17	2.134.000	736.032	862	577	157	481		
Valkenswaard	19	1	—	18.178	2858	10.335	601	5	495.300	28.400	84	156	39	119		
Veghel	32	6	1	34.550	4447	22.181	1119	5	869.405	549.430	21	216	128	275		
Zalt-Bommel	11	1	1	7.700	983	5.213	230	—	217.920	29.630	30	60	23	82		
Totaal	1930	606	140	44	652.668	80.573	430.603	20.404	225	16.404.126	5.939.769	7422	4864	195	1976	4687
Totaal	1929	592	124	43	642.807	80.352	424.617	19.815	190	15.039.012	6.382.394	7453	4747	180	2256	5682

1) Deze cijfers zijn gebaseerd op de verslagen der visitaties door de Hoogerw. Heeren Dekens gehouden in 1931, zij betreffen dus het jaar 1930. 2) Dit betreft het jaar 1931. 3) In 1930.

DEKENATEN	Parochiegeestelijken	Andere dienstd. geestel. door den Bisschop aangesteld	Rustende priesters	Zielen	Communicanten te rekenen		Doopsels	Illegitimi	HH. Communien		Non paschantesj	Gesloten Huwelijken	Vormelingen 2)	Bekeerlingen 3)	Sterfgevallen	
					van Eerste tot Plechtige H. Communie	boven de Plechtige H. Communie			in de parochiekerken	in de kloosterkerken en kapellen					parvuli	adulti
's Bosch	25	13	2	36.415	4234	24.918	1096	24	838.700	624.312	1289	259	Bissch. Kapel 4 Bissch. Kw.sch. 46 Blinden-inst. 1 Inst. v. doofst. 45 Inst. der Fraters 18	214	63	264
Asten	20	—	4	21.330	2925	13.983	756	—	621.135	100.410	2	133			76	200
Bladel	24	3	3	19.332	2103	12.289	700	1	768.600	144.790	3	123			65	139
Boxmeer	21	1	—	15.193	2027	10.025	520	1	517.590	104.793	8	97			50	165
Boxtel	31	21	7	36.109	4702	22.180	1124	3	930.738	505.587	172	244			155	299
Cuijk	20	1	—	17.215	2200	10.956	521	2	477.425	189.260	23	120			46	182
Druen	24	2	—	20.537	2763	13.841	548	4	503.990	54.450	8	109			46	195
Eindhoven	48	8	—	70.219	8285	46.180	2475	74	1.391.500	302.795	3090	640			170	369
Geertruidenberg	19	2	1	22.253	3274	14.271	730	10	52.254	199.680	97	165			76	218
Geldrop	17	4	1	16.676	2246	11.103	627	—	508.673	87.023	12	83			58	113
Helmond	35	3	1	45.328	6392	29.389	1375	9	1.123.863	198.125	365	247			142	277
Heusden	17	1	4	13.652	1873	7849	345	1	394.587	14.200	27	84			37	151
Nijmegen	78	7	5	82.720	10.376	56.966	2240	67	2.281.038	936.701	2584	645			182	606
St. Oedenrode	19	31	1	19.408	2786	13.949	758	6	510.750	204.000	11	161			87	230
Oirschot	16	5	8	17.072	2010	11.035	546	—	511.400	252.450	2	98			53	134
Oss	31	5	5	32.896	5216	21.075	1050	9	710.545	160.635	56	233			139	254
Ravenstein	20	4	1	11.681	1513	7904	330	2	394.795	120.920	5	94			42	119
Tilburg	56	20	1	78.627	7374	54.353	2164	24	2.174.100	820.050	812	549			176	506
Valkenswaard	19	1	—	18.253	2915	10.485	651	3	548.950	28.900	87	110			42	107
Veghel	33	5	1	36.694	5010	22.244	1126	3	919.990	510.735	23	210			136	305
Waalwijk	21	—	—	21.424	3425	13.427	609	4	664.742	95.225	47	108			84	175
Zaltbommel	11	1	1	7.836	929	5.399	215	7	225.730	29.730	39	63	30	102		
Totaal 1931	605	138	46	660.870	84578	433.821	20506	254	17.071.095	6.684.771	8762	4575	17.745	165	1955	5110
Totaal 1930	606	140	44	652.668	80573	430.603	20404	225	16.404.126	5.939.769	7422	4864			1976	4687

1) Deze cijfers zijn gebaseerd op verslagen der visitaties door de Hoogerwaardde Heeren Dekens gehouden in 1932, zij be-
treffen dus het jaar 1931. 2) Dit betreft het jaar 1932. 3) Dit betreft het jaar 1932.

II.

31 December 1932 telde het Bisdom 's-Bosch 319 parochies en 11 rectoraten met eigen grondgebied.

III.

Wijdingen en inzegeningen.

Door Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen, Bisschop van 's-Hertogenbosch, werden in het jaar 1931 plechtig geconsacreerd de navolgende kerken en kapellen:

1. 13 April: Parochiekerk „H. Theresia van het Kind Jezus” te Tilburg (Veldhoven).
2. 20 April: Parochiekerk te St. Michiels-Gestel.
3. 27 April: Parochiekerk te Esch.
4. 1 Mei: Kapel van het klooster „Mariënbosch” te Nijmegen.
5. 8 Juni: Parochiekerk te Zevenbergen.
6. 11 Juni: Parochiekerk „H. Hart van Jezus” te Eindhoven-Gestel.
7. 15 Juni: Parochiekerk „H. Joseph” te Helmond.
8. 20 Juli: Parochiekerk te Alphen (Gelderl.).
9. 14 September: Parochiekerk te Eersel.
10. 21 September: Parochiekerk „O. L. Vrouw v. Altijdd. Bijstand” te Eindhoven (Oude Toren).
11. 20 October: Parochiekerk te Vianen-Cuijk.
(Reliquieën der HH. Martelaren Ignatius en Maximianus bij 1-10 incl.; — bij 11 van de HH. Martelaren Eustachius en Maximianus).
12. 10 Juni: Consecratie van vier klokken te Eindhoven-Gestel „H. Hart v. Jezus”.
13. 20 September: Consecratie van twee klokken te Eindhoven (Oude Toren) „O. L. Vrouw van Altijddurenden Bijstand”.
14. 19 October: Consecratie van één klok te Vianen-Cuijk.
15. 3 Januari: Plechtige inzegening van kapel en klooster der Zusters van J. M. J. te 's-Bosch (parochie van den H. Antonius en de H. Barbara).

16. 28 Maart: Plechtige inzegening der noodkerk „O. L. Vrouw, Middelaars aller Genaden” te Vught.
17. 24 September: Plechtige inzegening van kapel en R. K. Gezellenhuis te Eindhoven (parochie H. Catharina).
18. 3 October: Plechtige inzegening van het H. Theresia-Lyceum te Tilburg.

In 1932.

1. 4 April: Parochiekerk „H. Theresia v. h. Kind Jezus” te Boxtel (Lennisheuvel).
2. 2 Mei: Parochiekerk te Geldrop-Braakhuijzen „H. Joseph”.
3. 30 Mei: Parochiekerk te Moergestel.
4. 11 Juli: Parochiekerk te Rossum.
5. 10 October: Parochiekerk te Netersel.
6. 17 October: Parochiekerk „H. Joseph” te Eindhoven. (Reliquieën der HH. Martelaren Ignatius en Maximianus).
7. 16 Juli: Consecratie van het altaar in de kapel van het Seminarie te St. Michiels-Gestel. (Reliquieën van de HH. Martelaren-Apostelen Andreas, Jacobus de Meerdere, Jacobus de Mindere, Mattheus, Simon en Thaddeus; van den H. Laurentius, Leviet; v. d. H. Stephanus, eersten Martelaar, en van de H. Agnes, Martelares).
8. 18 Juli: Consecratie van het altaar in de parochiekerk te Nistelrode. (Reliquieën van de HH. Martelaren Eustachius en Maximianus).
9. 6 October: Consecratie van zes klokken te Heesch.
10. 5 Mei: Plechtige inzegening der kapel voor de Jeugd-Organisatie te Goirle.
11. 9 Mei: Plechtige inzegening der kapel van het klooster „H. Joseph” te Sterksel.
12. 1 Juni: Plechtige inzegening der kapel van het ziekenhuis „St. Joseph” te Eindhoven.
13. 15 Augustus: Plechtige inzegening der kapel van „Luctor et Emergo” te Nijmegen.
14. 10 November: Plechtige inzegening der kapel van het klooster der Paters van de HH. Harten te Nuland.

15. 19 November: Plechtige inzegening der kapel der Zusters „Dochters van het Kostbaar Bloed” te Goirle.

IV.

In 1931 werden opgericht met ingang van:

1. 29 Juni: Parochie v. h. Allerheiligste Sacrament te Tilburg.
2. 9 November: Rectorale Hulpkerk v. d. H. Jozef te Alverna-Wijchen.

1932.

- 15 Augustus: Parochie „Onze Lieve Vrouw van Lourdes” te Ginderdoor-Lieshout.

V.

In 1931 ontvingen verlof tot vestiging:

1. 24 April: Zusters Franciscanessen der H. Familie te Leeuwen-Beneden.
2. 8 Mei: Dochters van Onze Lieve Vrouw te Nijmegen. (H. Thomas à Villanova).
3. 25 Juli: Zusters van Liefde van Schijndel, te Tilburg (Par. v. h. Allerh. Sacrament).
4. 10 Augustus: Dochters van Maria en Joseph (Choorstraat, 's Bosch), Paedologisch Instituut te Nijmegen.
5. 6 September: Studiehuis der Paters Capucijnen te Nijmegen.
6. 21 October: Zusters v. h. Arme Kind Jezus van Maas-tricht te 's-Bosch (Parochie H. Antonius).
7. 23 November: Broeders van de Onbevl. Ontv. van Maria uit Drunen te Hatert (Nijmegen).
8. 3 December: Paters van de HH. Harten (Picpus) te Nuland (Mariaburg).

1932.

1. 2 Februari: Broeders van Liefde te Gent, — te Nijmegen.
2. 8 Februari: Zusters Franciscanessen van Erlenbad-Ober-sasbach, te Sterksel.
3. 10 Februari: Dochters van Maria en Joseph te 's-Bosch, — te Nijmegen.

4. 28 Februari: Zusters van Liefde van Schijndel, te Schijndel (par. O. L. Vr. v. d. Allerh. Rozenkrans).
5. 1 September: Zusters Franciscanessen van Veghel, — te Luijkgestel.
6. 11 October: Kanonikessen v. h. H. Graf te Turnhout, — te Nijmegen (Hooger Instituut voor Vrouwen: „Maria Immaculata”).
7. 30 November: Dochters der Liefde v. d. H. Vincentius à Paulo, te Dorplein-Budel.
8. 27 December: Zusters van de Christelijke Scholen, te Bergeijk „Het Hof”.

In 1931 werd opgeheven:

- 1 Augustus: Zusters Franciscanessen van Breda (Haagdijk), te Grave, „St. Elisabethrustoord”.

1932.

1. 1 Juni: Zusters Franciscanessen van Breda (Haagdijk), te Grave, „St. Catharinagesticht”.
2. 3 Augustus: Dienaressen v. d. H. Geest te Uden (St. Wilibrord).
3. 30 November: Soeurs Hospitalières de St. Charles à Nancy, te Budel-Dorplein.

VI.

Priesterwijdingen.

30 Mei 1931 diende Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen in de Kathedrale-Basiliek van St. Jan te 's-Hertogenbosch het H. Priesterschap toe aan de navolgende Eerw. Heeren Diakens van het Seminarie te Haaren:

Namen	Geboorteplaats	Geboortedatum
Franciscus Cornelus v. den Berk	St. Oedenrode	22 Dec. 1903
Martinus Antonius Maria van Dijk	's-Bosch	22 Jan. 1907
Josephus Gerardus Maria van Griensven	St. Mich.-Gestel	8 Dec. 1906
Adrianus Rudolphus Maria van Haaren	Grave	11 Nov. 1907
Leonardus Adrianus van Helvoort	Tilburg	26 Sept. 1904

Namen	Geboorteplaats	Geboortedatum
Henricus Antonius Gerardus Hens	Waalwijk	11 Juli 1905
Jules Pierre Antoine Janssens	Tilburg	2 Mei 1907
Rudolphus Antonius Christiaan van Kessel	Kerkdriel	10 Febr. 1905
Petrus Jacobus Ignatius Klijn	Hedikhuizen	7 Juli 1906
Petrus Gerardus Franciscus Josephus Mutsaers	Goirle	21 Sept. 1904
Leo Wilhelmus Johannes Maria Pessers	Tilburg	14 Aug. 1907
Hubertus Jacobus Aloysius Poels	Gassel	25 Nov. 1906
Gerardus Wilhelmus Andreas Smulders	Tilburg	20 Juli 1906
Jozefus Maria Antonius Vogels	Woensel	1 Juni 1904

21 Mei 1932.

Johannes Nepomucenus van Bakel	Geffen	22 Nov. 1907
Franciscus Josephus Bernardus Maria de Beer	Tilburg	31 Mei 1906
Karel Constant Lambertus Maria de Beer	"	26 Febr. 1908
Laurentius Joannes Petrus Antonius Boelaars	"	5 Juni 1905
Gerardus Marinus Antonius van Elderen	's Bosch	27 Aug. 1907
Franciscus Geboers	Deurne-Liessel	12 Mei 1907
Wilhelmus Hanegraaf	Dinther	15 Nov. 1906
Jacobus Cornelis van der Heijden	Best	10 Juli 1906
Frans Joseph Hochstenbach	's Bosch	1 Dec. 1908
Johannes Justinus van den Hurk	Heesch	20 Juni 1906
Martinus Geertrudis Maria Jans	Zeeland	24 Dec. 1905
Everardus Antonius Cornelius van Kemenade	Eindhoven- Gestel	13 Febr. 1905
Joseph Richard Hendrik Marie Loeff	's Bosch	2 Mei 1906
Joseph Antonius Maria Mercx	Tilburg	7 Nov. 1907
Gijsbertus Johannes Nicolaas Meijers	Oss	21 Oct. 1905
Laurentius van Oort	Uden	18 Mei 1905
Joannes Cornelis Maria van de Pas	Berkel c.a.	21 Oct. 1906
Pierre Jean Antoine Marie Ras	Budel	10 Aug. 1905
Henricus Gerardus Remy	Millingen	28 Mei 1906
Alphons Daniël Maria Swagemakers	Tilburg	4 Mei 1907
Adrianus Johannes Elise Antonius v. Velthoven	Schijndel	10 Juli 1908
Cornelis Antonius Maria Verbeek	Oss	8 Nov. 1906
Aloysius Laurentius Gerardus Maria Verhagen	's Bosch	25 Febr. 1907
Franciscus Maria Johannes van de Werff	Gemert	16 Oct. 1906

VII.

Sterfgevallen in 1931.

Namen	Laatste Bediening	Overleden
J. Glaudemans	Pastoor te Wanroy	23 Jan., Wanroy
Mgr. Dr. L. Berkvens	Ex-President van het Seminarie te Haaren	28 Jan., Uden
P. de Jong	Pastoor te Oeffelt	2 Febr., Oeffelt
A. G. Lambert O. F. M.	Emer.-Pastoor van Wychen	24 Febr., Megen

Namen	Laatste bediening	Overleden
L. van Moorsel	Pastoor te Netersel	16 Maart, Netersel
J. M. C. Eijcken	Emer.-Pastoor van Afferden	16 April, Asten (Liefdegesticht)
Chr. Boomaars, C. SS. R.	Emer.-Rector te 's Bosch	1 Juni, Nijmegen (St. Canis.-Ziekenh.)
Mgr. J. Pompen	Vicaris-Generaal en Proost van het Kapittel	2 Juni, 's Bosch
Mgr. J. Sprangers	Emer.-Deken van het Dekenaat Cuyk en Emer.-Pastoor van Grave	13 Juli, Grave (St. Elisabethrustoord)
P. H. V. Jaspers	Pastoor te Liessel	18 Juli, Liessel
F. J. M. Franken	Deken en Pastoor te Valkenswaard	21 Juli, Valkenswaard
J. F. Berkelmans	Pastoor te Leeuwen-Boven	8 Aug., Leeuwen-Boven
J. H. P. van Hussen	Kapelaan „O. L. Vrouw” te Vught	16 Aug., 's Bosch (Ziekenhuis)
A. C. van Beek	Pastoor te Nieuwkuik	18 Aug., 's Bosch (Ziekenhuis)
A. F. Teurlings	Pastoor te Helmond „H. Hart v. Jezus”	28 Aug., Helmond
A. J. J. Michels	Pastoor te Maashees	24 Oct., Maashees
H. v. d. Ven	Deken en Pastoor te St. Geertruidenberg	30 Dec., St. Geertruidenberg.

1932.

J. M. Peters	Pastoor „Fellenoord” Eindhoven	1 Febr., Eindhoven
A. v. d. Pas, O. Praem.	Emer.-Pastoor van Vlijmen	16 Febr., Vlijmen (Liefdegesticht)
L. M. J. W. Gast	Emer.-Pastoor van Oostelbeers	18 Febr., Tilburg (Ziekenhuis)
J. B. v. Besouw	Rector „Maria-oord” Vught	18 Febr., Vught
Mgr. A. J. N. Vermeulen	Oud-Deken v. Dekenaat Druten en Pastoor te Horssen	23 Febr., Horssen
L. Th. W. A. Graaf O. F. M.	Pastoor te Megen	12 Maart, Megen
H. M. v. Onzenoort	„ „ Helvoirt	3 April, Helvoirt
A. A. Kamp	„ „ Haren	5 April, Oss (Ziekenhuis)
A. M. M. H. Bolsius	Emer.-Pastoor te Dommelen	10 Juni, Geffen (Liefdegesticht)
Th. J. Kannegieter S. J.	„ „H. Canisius” te Nijmegen	10 Juni, Velp („Mariëndaal”)
J. N. van Loosbroek	Kapelaan te Asten	19 Juni, Haarlem (Mariastichting)
J. der Kinderen	Pastoor te Dinther	26 Juni, Dinther
L. C. A. van Dun	Emer.-Pastoor te Geffen	8 Oct., Geffen (Liefdegesticht)
H. J. M. Donders	„ „H. Servatius” Schijndel	21 Oct., Venlo (Mgr. Mutsaersoord)

Namen	Laatste bediening	Overleden
M. v. d. Ven	Deken v. h. Dekenaat Valkenswaard en Pastoor te Waalre	20 Nov., Haarlem (Mariastichting)
Mgr. J. P. v. d. Heuvel, Geheim-Kamerheer, Ridder in de Orde van Oranje-Nassau	Emer.-Deken en Pastoor van Tilburg (Besterd) Kanunnik	14 Dec., (Boekel)
B. Prinsen	Pastoor te Best	31 Dec., Best

Benoemingen, Verplaatsingen enz. in 1931.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
G. F. L. van Erp	Prof. Sem. St. Mich.-Gestel	Pastoor Wanroy	6 Febr.
H. H. M. v. d. Vloodt	Past. H. Thom. à Vill. Nijmegen	Eervol ontslag	id.
O. E. S. A.			
A. W. J. Blok O. E. S. A.	Kap. id.	Pastoor aldaar	id.
A. F. J. van Amstel	Rector Wijbosch	„ Oeffelt	13 id.
F. J. B. Hansen	Priester te Groesbeek	Rector Wijbosch	id.
J. W. H. v. Dinter S. J.	Ass. H. Canisius Nijmegen	Eervol ontslag	id.
H. Vaal S. J.		Ass. H. Canisius Nijmegen	id.
A. J. C. Hoogstraten S. J.	id. id.	Eervol ontslag	id.
H. v. Ruth S. J.		Ass. H. Canisius Nijmegen	id.
F. P. H. A. Jansen O. E. S. A.	Ass. H. Monica Utrecht	Kap. H. Th. à Vill. Nijm.	20 id.
F. J. Preller O. P.	Ass. H. Dominicus Nijmegen	Eervol ontslag	20 id.
G. W. Tunnissen O. P.		Ass. H. Dom. Nijmegen	20 id.
H. W. Rijken O. P.	Ass. Neerbosch	Eervol ontslag	20 id.
F. M. C. A. Houben	Rector St. Catharinenberg Oisterwijk	„ „	16 Mrt.
G. H. Daandels	Moderator R. K. Middelb. Scholen te Eindhoven	Rector Oisterwijk	20 id.
J. v. Moorsel	Kap. Wanroy	Past. Netersel	27 id.
J. A. v. d. Wiel	Conrector Udenhout Huize Assisië	Kap. Wanroy	27 id.
Jos. Meussen		Conr. Huize Ass. Udenhout	27 id.
Th. M. J. Malmberg	Kap. H. Cath. Eindhoven	Moderator v. d. Middelb. scholen te Eindhoven	27 id.
R. Loverbosch	„ Hasselt Tilburg	Kap. H. Cath. Eindhoven	17 Apr.
G. M. J. Cox	„ H. Petrus Vught	„ Hasselt, Tilburg	17 id.
Drs. P. G. A. Hamers		„ te Someren	24 id.
J. W. A. van Oorschot	„ St. Oedenrode	Ass. Noordhoek Tilburg	15 Mei
J. A. Verhoeven	„ Lierop	Kap. St. Oedenrode	id.
W. J. A. v. Haaren	„ Vierlingsbeek	„ Uden	id.
P. J. Coenen S. V. D.		„ Vierlingsbeek	id.
Th. J. Kannegieter S. J.	Past. H. Canis. Nijmegen	Eervol ontslag	id.
N. J. I. Four S. J.		Past. H. Canis. Nijmegen	28 id.
F. N. J. Hendriks	Rect. Renier v. Arckel 's Bosch	Vic. Gen. v. h. bisdom 's Bosch	9 Juni

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
J. L. Brekelmans	Plebaan St. Jan. 's Bosch	Deken v. h. deken. 's Bosch	9 Juni
J. W. A. v. Oorschot	Ass. Noordhoek Tilburg	Past. Allerh. Sacr. Tilburg	29 id.
J. P. J. M. Sanders	Kap. Budel	Kap. Gemert	30 id.
A. Timmers	Ass. Gemert	" Budel	id.
G. H. J. M. Baptist M. S. C.	Rect. Zesgehuchten Tivoli	Eervol ontslag	17 Juli
J. v. d. Berg M. S. C.		Rect. Tivoli Zesgehuchten	17 id.
S. Jorna S. J.	Ass. H. Canisius Nijmegen	Eervol ontslag	24 id.
J. A. Holtus S. J.		Ass. H. Can. Nijmegen	id.
H. A. v. Ruth S. J.	Ass. H. Canisius Nijmegen	Ass. H. Jozef "	id.
E. H. Verhoeven S. J.		Ass. H. Can. "	id.
M. v. d. Ven	Pastoor Waalre	Deken Deken. Valkens- waard	30 id.
L. M. J. W. Gast	" Oostelbeers	Eervol ontslag	7 Aug.
P. J. C. Manders	Rect. Carmelitessen v. h. Godd. Hart Tilburg	Past. Valkenswaard H. Nicolaas	id.
W. M. Dekkers	Past. Steensel	" Liessel	id.
Th. S. C. A. Matthijsen	Rect. Ursulinen Boxtel	" Steensel	id.
A. J. E. Vissers	Kap. H. Leonard. 's Bosch	Rect. Ursulinen Boxtel	id.
A. J. G. Ras	" Reusel	Kap. H. Leonardus 's Bosch	id.
J. v. d. Sande	Rect. St. Canisiusziekenh. Nijmegen	Past. Oostelbeers	id.
A. P. W. v. Thiel	" St. Elisabethziekenh. Tilburg	Rect. St. Canisiusziekenh. Nijmegen	id.
J. W. A. v. Oorschot	Ass. Tilburg Noordhoek	" St. Elisabethziekenh. Tilburg	id.
F. N. J. Hendrixx	Rector Reinier v. Arckel 's Bosch	Eervol ontslag	id.
J. A. J. Paijmans	Godsdienstleeraar aan de R. K. Lycea 's Bosch	Rect. Renier v. Arckel 's Bosch	id.
F. N. J. Hendrixx	Moderator der R.K. Lycea 's Bosch	Eervol ontslag	id.
Drs P. G. A. Hamers	Kap. Someren	Moderator R. K. Lycea 's Bosch	id.
F. A. J. Pessers	" H. Hart v. Jezus Boxtel	Eervol ontslag	id.
G. A. Vermeer	" Oirschot	Kap. Boxtel H. Hart v. Jezus	id.
A. Driessen	" Schijndel H. Servat.	" Oirschot	id.
J. A. C. Schoenmakers	" Eindhoven-Gestel H. Hart	Rect. Liefdegest. Eindh.- Woensel H. Petrus	id.
W. v. d. Horst	" Tilburg Noordhoek	Kap. Eindhoven H. Hart	id.
J. M. v. Haaren	" Heesch	" Tilburg Noordhoek	id.
H. J. M. I. Goyarts	" Kaatsheuvel	" Heesch	id.
P. J. C. J. de Klijn	" Eindhoven H. Lamb- bertus	" Kaatsheuvel	id.
G. C. A. J. Terhorst	" Tilburg H. Ger. Maj.	" Eindhoven H. Lamb.	id.
A. J. P. Damen	" Waspik	" Tilburg Loven	id.
J. J. M. v. Susante	" 's Bosch St. Pieter	" Tilburg H. Teresia	id.
J. H. P. v. Hussen	" Erp	" Vught O.L. Vr. Mid- delares aller genaden	id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
J. H. J. v. d. Heuvel	Kap. Eindhoven H. Paulus	Eervol ontslag	7 Aug.
A. J. L. M. Hellenberg Hubar	„ Helmond O. L. Vrouw	Rect. Carmelitessen v. h. H. Hart Tilburg	id.
M. A. M. van Dijk	Priester v. h. Seminarie	Kap. Helmond O. L. Vr.	id.
F. C. v. d. Berk	„ „ „	„ 's Bosch St. Pieter en rect. Car. gest.	id.
J. G. M. v. Griensven	„ „ „	„ Tilburg Trouwlaan	id.
A. R. M. v. Haaren	„ „ „	Prof. Sem. St. Mich.-Gestel	id.
L. A. v. Helvoirt	„ „ „	Kap. Schijndel	id.
P. J. I. Klijn	„ „ „	„ Eindhoven Barrier	id.
H. A. G. Hens	„ „ „	„ Waspik	id.
L. W. J. M. Pessers	„ „ „	„ Erp	id.
H. J. A. Poels	„ „ „	„ Reuzel	id.
J. M. A. Vogels	„ „ „	„ Someren	id.
P. J. S. C. Bakx O. S. Cr.	Assistent Beers	Eervol ontslag	id.
P. van Doorn O. S. Cr.		Ass. Beers	13 id.
P. G. F. J. Mutsaers	Priester v. h. Seminarie	„ Nijmegen H. Anna	17 id.
B. J. W. Jansen O. P.		Past. id. H. Dominicus	id.
H. M. Zoelen O. P.	Ass. H. Hart Nijmegen	Eervol ontslag	id.
J. J. M. Latour O. P.		Ass. H. Hart Nijmegen	id.
A. v. Dinter M. S. C.	Kap. Rectoraat H. Jozef Eindhoven	Eervol ontslag	21 id.
J. M. Vollenberg M. S. C.		Kap. H. Jozef Eindhoven Tivoli	id.
A. de Vries	„ Eindhoven-Woensel (H. Petrus)	Eervol ontslag	28 id.
H. G. Becx	„ Zevenbergen	Past. Nieuwkuik	3 Sept.
J. A. Walen	„ Wamel	Kap. Zevenbergen	id.
R. A. C. v. Kessel	Priester v. h. Seminarie	„ Wamel	id.
A. H. v. d. Spijker	Kap. Valkenswaard H. Nicolaas	„ Oss H. Maria Ontv.	id.
J. F. A. Vogels	„ Son	„ Valkenswaard H. Nic.	id.
M. N. M. v. Hussen	„ Lieshout	„ Son	id.
G. W. H. Smulders	Priester v. h. Seminarie	„ Lieshout	id.
Dr. W. Siegfried O. F. M.	Past. Nijmegen H. Franc.	Eervol ontslag	9 id.
J. J. C. Hentzen O. F. M.		Past. Nijmegen H. Franc.	id.
J. H. M. Knegtel	Kap. Nijmegen H. Augustinus	„ Helmond H. Hart v. Jezus	11 id.
H. F. M. Goossens	„ Helmond H. Hart	Kap. Nijmegen H. Aug.	id.
C. J. Doensen O. E. S. A.		„ „ H. Thomas à Villanova	id.
J. H. Driekoningen M. S. C.		Kap. Eindhoven H. Ger. Majella	25 id.
P. v. d. Pas	Pastoor Ommel	Eervol ontslag	30 id.
C. R. Vullings M. S. C.	Ass. Berg en Dal	„ „	1 Oct.
J. M. v. Elck M. S. C.		Ass. Berg en Dal	id.
C. A. Muskens	Kap. Cuyk	Eervol ontslag	2 id.
J. J. de Pater O. S. Cr.		Kap. Cuyk	id.
A. W. Steverink O. F. M.		„ Eindhoven-Woensel H. Petrus	6 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
A. E. J. van Erven	Rector Hintham	Past. Ommel	30 Oct.
C. A. M. van Thiel	Past. Hintham	Rector Hintham	id.
C. Hoekx	Kap. Kaatsheuvel	Past. Hintham	id.
E. Rietra	„ Eindh. Philipsdorp	Kap. Kaatsheuvel	id.
H. Swinkels	„ Alphen	„ Eindh. Philipsdorp	id.
G. W. H. Saes O. F. M.	„ Zeeland	„ Alphen (Gelderl.)	id.
P. H. Swinkels		Past. Maashees	5 Nov.
J. G. Saes O. F. M.		Rect. Rect. hulpk. H. Joseph Alverna (Wychen)	9 id.
J. C. F. Janssen	Past. Druten	Deken Dekenaat Druten	21 Dec.
J. Th. J. Ram O. C.	Rector der Capucijnenkerk 's Bosch	Eervol ontslag	30 id.
S. P. M. Kocken O. C.		Rect. Capucijnenkerk 's Bosch	id.
A. H. Boon O. C.	Ass. Helmond Rector Hulpkerk	Eervol ontslag	id.
F. J. Sniijders O. C.		Ass. Helmond Rectorale hulpkerk	id.
H. A. van Lieshout	Pastoor te Budel	Eervol ontslag	31 id.
M. J. H. Wilkens M. S. F.	Kap. Grave	id. id.	id.
J. H. Kneepkens M. S. F.		Kap. Grave	id.

1932.

A. H. G. E. Beusen C. SS. R.	Ass. Rect. Hulpk. H. Joseph 's-Bosch	Eervol ontslag	2 Jan.
J. L. M. v. d. Bemd C. SS. R.	Ass. Rect. Hulpk. H. Joseph 's-Bosch	„ „	id.
H. W. P. Peters C. SS. R.		Ass. Rect. Hulpk. H. Joseph 's-Bosch	id.
A. G. M. Lodders C. SS. R.		id. id.	id.
W. J. van den Hout	Past. Made	Deken v. h. Dekenaat St. Geertruidenberg	10 id.
N. H. J. van Riel	Past. H. Joann. Waalwijk	Deken v. h. Dekenaat Waalwijk	id.
V. C. v. d. Wee	Kap. H. Georgius Eindhoven-Stratum	Past. St. Geertruidenberg	15 id.
P. J. A. M. Lückler	Kap. Ewijk	Kap. H. Georgius Eindhoven-Stratum	id.
H. W. Graat P. C. J.	„ O. L. Vr. Onb. Ontv. Oss	Kap. Ewijk	id.
A. A. M. Panis	„ H. Antonius Waalwijk	Past. Budel	id.
L. A. W. Vos M. S. F.		Kap. O. L. Vr. Onb. Ontv. te Oss	id.
C. Honout M. S. F.		„ H. Antonius Waalwijk	id.
J. H. J. Lemeer O. P.		Ass. Neerbosch	22 id.
C. van Egmond O. F. M.	Kap. Winssen	Eervol ontslag	28 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
F. A. Onings O. F. M.		Kap. Winssen	28 Jan.
G. J. J. Vonken	Kap. Volkel	Rector Croy Stiphout	12 Febr.
J. W. M. Steures	" Nieuwkuik	Kap. Volkel	id.
J. M. Th. J. v. Wijck	Rector Moederhuis der Zust. v. Tilburg, Tilburg	Past. Eindhoven-Fellen- oord	19 id.
H. C. Schoenmakers	Conrector Moederhuis Tilburg	Rector Moederhuis, Til- burg	id.
F. J. Noyons	Kap. Veghel	Conrector Moederhuis Tilburg	id.
J. J. A. M. Giessen	Past. Kessel	Rector Maria-Oord Vught	3 Maart
G. A. van Elk	Rector Reusel	Past. Kessel	id.
J. A. v. Berkel	Kap. Oeffelt	Rector Reusel	id.
H. W. M. Daniëls	Rector Voorburg Vught	Kap. Oeffelt	id.
J. L. v. d. Biggelaar	Kap. Kaatsheuvel	Rector Voorburg Vught	id.
P. H. van Hooff	Past. Hurwenen	Past. Horsssen	11 id.
M. J. Smolenaars	Kap. Moergestel	" Hurwenen	id.
Th. A. J. Brok	" Mill	Kap. Moergestel	id.
F. A. M. Clercx	" Made	" Mill	id.
J. M. Diels	" Goirle	" Made	id.
W. J. van Schaijk	" Horsssen	" Goirle	id.
L. G. Le Roux O. F. M.		Past. Megen	29 id.
J. H. Drijkoningen M. S. C.	" H. Gerardus Maj. Eindhoven	Eervol ontslag	1 April
B. H. F. Ruberg O. P.	" H. Dominicus Nij- megen.	" "	11 id.
J. A. A. M. Busch O. P.		Kap. H. Dominicus Nij- megen	id.
A. Th. van Teeffelen	Prof. Sem. St. Mich.-Gestel	Past. Helvoirt	15 id.
H. W. van Enschot	Past. Diessen	Rector Druten	22 id.
M. v. d. Linden	Kap. Haaren	Past. Diessen	id.
L. N. van Delft	" Diessen	Kap. Haaren	id.
J. v. d. Ven	Past. Rossum	Past. Haaren (bij Megen)	id.
L. B. Schoorlemmer	Rector Druten	" Rossum	id.
W. v. d. Boom O. Praem.	Kap. Vlijmen	Kap. Berlicum	10 Juni
P. J. M. J. Breugelmans O. Praem.	" Berlicum	" Vlijmen	id.
Dr. P. J. M. Claassens		Prof. Sem. St. Mich.-Gestel	17 id.
P. G. F. J. Mutsaers		Kap. Eindhoven H. Ger- ardus Majella	id.
H. W. P. Peters C. SS. R.	Ass. Rect. Hulpk. H. Jo- zef 's-Bosch	Eervol ontslag	30 id.
J. M. van Elck M. S. C.	" Berg-en-Dal	" "	1 Juli
N. F. G. v. Rooijen M. S. C.		Ass. Berg-en-Dal	id.
A. G. J. Lathouwers	Leeraar Inst. voor Doofst. St. Michiels-Gestel	Past. Dinther	15 id.
J. J. M. de Groen O. P.	Kap. H. Dominicus Nij- megen	Eervol ontslag	1 Aug.
G. Meijer O. P.		Kap. H. Dominicus Nij- megen	id.
J. B. G. Verhaar O. F. M.	Kap. Wychen	Eervol ontslag	2 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
J. A. J. Hulshof O. F. M.		Kap. Wychen	2 Aug.
J. R. H. van Eindhoven	Kap. H. Hart Helmond	Past. Ginderdoor-Lieshout	15 id.
J. V. A. Claesen O. E. S. A.	Ass. Nijmegen H. Thomas	Eervol ontslag	18 id.
C. A. G. C. Vermeulen O. E. S. A.	" Eindhoven-Gestel (H. Lambertus)	" "	id.
J. Th. Bannenberg O. E. S. A.	" Eindhoven H. Catharina	Ass. Nijmegen H. Thomas	id.
W. J. J. Harm O. E. S. A.		Ass. Eindhoven H. Cath.	id.
G. J. H. Seroe O. E. S. A.		" Eindhoven-Gestel (H. Lambertus)	id.
G. M. M. M. C. v. Crimpen	Kap. Ravenstein	Eervol ontslag	19 id.
A. J. P. M. v. Doornmalen	" Aalst	Kap. Ravenstein	id.
J. A. M. Mercx	Priester v. h. Seminarie	" Aalst	id.
L. A. W. Vos M. S. F.	Kap. O. L. Vr. Onb. Ont. Oss	Eervol ontslag	id.
J. R. H. M. Loeff	Priester v. h. Seminarie	Kap. O. L. Vr. Onb. Ont. Oss	id.
A. W. Steverink O. F. M.	Kap. Eindhoven-Woensel (H. Petrus)	Eervol ontslag	id.
A. B. L. v. d. Bult	" H. Ger. Maj. Oss	Kap. Eindhoven-Woensel (H. Petrus)	id.
G. M. A. van Elderen	Priester v. h. Seminarie	" H. Ger. Maj. Oss	id.
L. C. van Ierland	Kap. Eindhoven-Strijp (H. Trudo)	Rector St. Joseph-Zieken- huis Eindhoven	id.
H. J. R. Goëtte	" Helmond H. Lamb.	Kap. Eindhoven-Strijp (H. Trudo)	id.
P. J. W. M. Strijbos	" Schaijk	" H. Lambertus Hel- mond	id.
L. van Oort	Priester v. h. Seminarie	" Schaijk	id.
B. J. M. Schoenmakers	Kap. St. Geertruidenberg	" Helmond (H. Hart)	id.
J. N. van Bakel	Priester v. h. Seminarie	" St. Geertruidenberg	id.
Dr. J. J. Loeff		" Nijmegen O. L. Vr. v. Lourdes	id.
F. J. B. M. de Beer	" " "	" Geldrop-Braakhuizen	id.
C. C. L. M. de Beer	" " "	" Heeze	id.
Pater Cherubinus O. M. C.	Kap. Zeeland	Eervol ontslag	id.
C. A. M. Damen	" Nuland	Kap. Zeeland	id.
J. J. v. d. Hurk	Priester v. h. Seminarie	" Nuland	id.
H. C. A. Hermus	Vice-Prefect Sem. St. Michiels-Gestel	" Veghel	id.
A. L. G. M. Verhagen	Priester v. h. Seminarie	Vice-Prefect v. h. Sem. St. Michiels-Gestel	id.
J. C. v. d. Heijden	" " "	Kap. Tilburg (Groeseind)	id.
A. R. A. J. Wijtenburg P. C. J.	Kap. Asten	Eervol ontslag	id.
L. J. P. A. Boelaars	Priester v. h. Seminarie	Kap. Asten	id.
A. D. M. Swagemakers	" " "	" Kaatsheuvel	id.
F. Geboers	" " "	" H. Antonius Val- kenswaard	id.
C. A. M. Verbeek	" " "	" H. Petrus Vught	id.
A. B. C. Willems	Kap. Drunen	" O. L. Vr. Vught	id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
A. J. E. A. v. Velthoven	Priester v. h. Seminarie	Kap. Drunen	19 Aug.
C. Luttenbacher C. S. Sp.	Kap. Gemert	Eervol ontslag	id.
P. J. A. M. Ras	Priester v. h. Seminarie	Kap. Gemert	id.
J. J. de Pater O. S. Cr.	Kapelaan Cuijk	Eervol ontslag	id.
G. J. N. Meijers	Priester v. h. Seminarie	Kap. Cuijk	id.
J. H. Kneepkens M. S. F.	Kap. Grave	Eervol ontslag	id.
M. G. M. Jans	Priester v. h. Seminarie	Ass. Grave	id.
A. C. F. Claassen	Kapelaan Deurne	Kap. H. Anna Tilburg	id.
E. A. C. van Kemenade	Priester v. h. Seminarie	„ H. Willibrord Deurne	id.
J. P. F. Smijers	Kap. H. Anna Tilburg	Eervol ontslag	id.
J. F. A. van Erp	Rector Ursulinen Bergeijk	„ „	26 id.
P. H. Stevens	Kap. Veldhoven	Rector Bergeijk	id.
H. G. Remy	Priester v. h. Seminarie	Kap. Veldhoven	id.
H. Vaal S. J.	Ass. H. Canisius Nijmegen	Eervol ontslag	29 id.
P. J. W. Jansen O. P.	Past. H. Dominicus Nijmegen	„ „	id.
J. A. A. M. Busch O. P.	Kap. H. Dominicus Nijmegen	Past. H. Dominicus Nijmegen	id.
J. M. E. Bruens O. P.		Kap. H. Dominicus Nijmegen	id.
L. J. M. Jansen O. P.	Ass. Langenboom	Eervol ontslag	id.
J. M. Terwindt	Past. Macharen	„ „	31 id.
W. E. P. van Leeuwen	Kap. Bladel	Past. Macharen	id.
H. Hanegraaf	Priester v. h. Seminarie	Kap. Bladel	id.
J. J. M. Sicking	Kap. H. Cathrien 's-Bosch	Conrector Mariënburg 's Bosch	id.
B. A. M. Rijken	„ Eindhoven-Tongelre	Kap. H. Cathrien 's Bosch	id.
J. C. W. v. d. Pas	Priester v. h. Seminarie	„ Eindhoven-Tongelre	id.
P. Selten O. S. Cr.	Kap. Haps	Eervol ontslag	1 Sept.
J. H. Busé O. S. Cr.		Kap. Haps	id.
C. H. van Malten S. J.	Kap. H. Canisius Nijmegen	Eervol ontslag	8 id.
J. C. Rubbens S. J.	„ H. Ignatius Amsterdam	Kap. H. Canisius Nijmegen	id.
J. G. A. v. d. Loo S. J.	„ H. Joseph Nijmegen	Eervol ontslag	id.
P. M. A. Franke S. J.	„ H. Theresia 's-Hage	Kap. H. Joseph Nijmegen	id.
C. J. Ligthart S. J.		Ass. H. Canisius Nijmegen	13 id.
A. W. v. d. Kant S. J.	Rector H. Joseph Nijmegen	Eervol ontslag	16 id.
M. C. E. Schröder S. J.	Past. H. Aloysius Utrecht	Rector H. Joseph Nijmegen	id.
A. J. Verhoeven	„ Velp	Eervol ontslag	30 id.
L. C. A. van Dun	„ Geffen	„ „	id.
J. A. v. d. Kamp	Kap. Tilburg (Broekhoven)	Pastoor Geffen	id.
A. W. Smits	„ Raamsdonksveer	Kap. Tilburg (Broekhoven)	id.
J. A. M. v. Heertum	„ Valkenswaard H. Nicolaas	Kap. Raamsdonksveer	id.
A. W. J. M. de Leijer	„ Geldrop	„ Valkenswaard H. Nicolaas	id.
L. A. W. Vos M. S. F.		„ Geldrop	id.
A. van Hout	Rector Diessen	Past. Velp	id.
W. P. M. Böckling	Kap. H. Anna Nijmegen	Rector Diessen	id.
Dr. L. J. L. M. de Gruijter		Kap. H. Anna Nijmegen	id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
H. A. J. v. Laarhoven	Rector 's-Bosch St. Jan-Baptist	Rector Groot Zieken-gasthuis 's-Bosch	30 Sept.
H. J. Baas O. F. M.	Kap. Overloon	Eervol ontslag	14 Oct.
J. A. J. Hulshof O. F. M.	" Wychen	Kap. Overloon	id.
A. W. Steverink O. F. M.		" Wychen	id.
G. W. Tünnissen O. P.	Ass. H. Dominicus Nijmegen	Eervol ontslag	19 id.
J. H. Oonk O. P.	" H. Joseph Alkmaar	Ass. H. Dominicus Nijmegen	id.
P. J. C. Manders	Past. H. Nicolaas Valkenswaard	Deken v. h. Dekenaat Valkenswaard	24 Nov.
W. A. C. Simonis	Past. Aalst	Eervol ontslag	9 Dec.
A. J. de Glas	Rector Oirschot	Past. Waalre	id.
H. W. J. Martens	" Best	Rector Oirschot	id.
F. A. Muselaers	Kap. Someren	" Best	id.
Th. J. M. de Visser	" Cuijk	Kap. Someren	id.
B. A. Bijnen	" Eersel	" Cuijk	id.
Th. H. J. v. d. Heuvel	" Druten	" Eersel	id.
J. O. C. C. Duffhauss	" Geffen	" Druten	id.
P. Sanders	" Dinther	" Geffen	id.
J. L. Gudde	" H. Jozef Helmond	Past. Aalst	id.
F. M. J. v. d. Werff	Priester v. h. Seminarie	Kap. H. Jozef Helmond	id.
G. A. v. Vlijmen	Kap. Bergharen	Eervol ontslag	id.
W. F. v. Scheijndel O. F.		Kap. Bergharen	id.
Th. A. J. Glaudemans		" Dinther	id.
O. Praem.			
Mgr. M. van Oss	Past. Vught (H. Petrus)	Eervol ontslag als Dekan v. h. Dekenaat Bortel	27 id.
J. W. W. Spierings	" H. Petrus Bortel	Deken v. h. Dekenaat Bortel	id.

VIII.

Pauselijke Onderscheidingen in 1931.

Namen	Woonplaats	Onderscheiding
H. van Thiel-Hosay	Donk	Ridder in de Orde van den H. Gregorius den Grooten
A. J. M. Moons	Raamsdonksveer	Ridder in de Orde van den H. Gregorius den Grooten
A. van ^o Rijen	Tilburg	Ridder in de Orde van den H. Gregorius den Grooten
St. Arntz	Nijmegen	Eere-Kamerheer van Z. H. in buitengewonen dienst, met degen en kap.
L. C. A. M. Janssens	Tilburg	Ridder in de Orde van den H. Gregorius den Grooten

1932.

Naam	Woonplaats	Onderscheiding
Jos. Janssen-v. Twaalfhoven	Tilburg	Ridder in de Orde van den H. Gregorius den Grooten

Varia in 1931.

Het Nederlandsch Priestercollege te Rome werd juridisch opgericht bij Pauselijke Bulle van 26 Oct. 1930. — Als eerste Rector werd door Z. H. den Paus Pius XI aangesteld de Hoogw. Doorl. Mgr. Dr. B. J. Eras, procurator van het Nederlandsch Episcopaat te Rome. De Zusters van J. M. J. „Mariënborg” 's Bosch belastten zich met de huishouding v. h. College.

Op 17 Mei werd het College te Rome door Z. H. Exc. Mgr. J. H. G. Jansen, Aartsbisschop van Utrecht, plechtig ingezegend.

Op 23, 24 en 25 Januari 1931 is in de Canisius-kerk te Nijmegen een plechtig Triduum gehouden ter herdenking van de heiligverklaring van Kardinaal Bellarminus. Dit Triduum is gesloten met een Pontificale H. Mis en Lof door Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen.

29 Januari 1931 overleed te Uden de Hoogeerw. Zeergel. Heer Mgr. Dr. L. Berkvens, die gedurende ruim 16 jaar President was van het Groot-Seminarie te Haaren.

12 April 1931 vierde de Abdij „Koningshoeve” (Trappisten) te Tilburg het gouden Jubilé.

14 Mei 1931 hielden de Besturen der Bossche Diocesane Bonden „Voor Eer en Deugd” te Tilburg een Diocesaan Congres over het Dans-vraagstuk.

Op Dinsdag 2 Juni overleed te 's-Hertogenbosch de Doorl. Hoogw. Mgr. J. Pompen, Vicaris-Generaal van het Bisdom 's-Hertogenbosch.

Op 9 Juni 1931 werd in diens plaats benoemd de Zeereerw. Heer F. J. N. Hendriks, Moderator der R. K. Lycea te 's-Hertogenbosch.

12 Juni 1931 werd de plechtige zegening en plaatsing van den gedenksteen van de uitbreiding en den nieuwbouw van het Seminarie „Beekvlief” te St. Michiels-Gestel verricht door Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen, Bisschop van 's-Hertogenbosch.

Op 29 Juli bracht Z. Exc. de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de Heer Terpstra, een bezoek aan de St. Jan's-Basiliek te 's-Hertogenbosch ter bezichtiging der restauratie-werken.

9 October 1931 werden de bibliotheek en nieuw schoolgebouw der R. K. Leergangen te Tilburg, welke mede ten dienste staan van de R. K. Handelshoogeschool aldaar, door Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen plechtig ingezegend.

18 October 1931 werd door Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen een schrijven uitgevaardigd, waarin voor alle parochies van het Bisdom de oprichting van R. K. Crisis-Comité's werd voorgeschreven en de werkwijze van die Comité's werd aangegeven.

Op 15 November 1931 vierde de Bossche Diocesane Patronatenbond zijn 25-jarig bestaan.

Varia in 1932.

6 Januari ontving Z. H. Exc. Mgr. Verriet O. P. te Venray de Bisschopswijding uit de handen van Z. H. Exc. den Aartsbisschop van Utrecht, terwijl HH. Hoogw. Exc. Mgr. A. F. Diepen en Mgr. P. Hopmans mede-consecratoren waren.

Met ingang van 10 Januari werd opgericht het Dekenaat „Waalwijk” en wijziging gebracht in de Dekenaten St. Geertruidenberg en Heusden.

23 Februari werd het stoffelijk overschot van Z. H. Exc. Mgr. H. den Dubbelden van St. Michiels-Gestel overgebracht naar den Priester-grafkelder te Orthen.

Uit dankbaarheid voor de bijdrage van het Bossche Bisdom bij gelegenheid van het gouden Priesterfeest van Z. H. Paus Pius XI werd aan het Bisdom toegekend de zilveren medaille „Bene Merenti 1929”.

Te Nijmegen werden opgericht Paedologische Instituten c. a. voor Jongens en Meisjes.

8 Mei overleed in het ziekenhuis te Shreveport (U. S.) Z. H. Exc. Mgr. C. v. d. Ven uit Oirschot, Bisschop van Alexandrië (U. S.).

Z. H. Exc. Mgr. W. J. F. M. Sweens uit 's-Bosch, Vic. Ap. van Zuid-Uganda (Afrika) vierde 3 Juni zijn gouden Priesterfeest.

Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen heeft het XXXIe Internationaal Eucharistisch Congres te Dublin van 22—26 Juni bijgewoond.

Op luisterrijke wijze werd te Nijmegen een Nationaal Maria-Congres gehouden op 6, 7 en 8 Augustus.

Zondag 7 Augustus kroonde Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen op plechtige wijze het bekende, eerbiedwaardige Mariabeeld van de parochiekerk van den H. Petrus Canisius te Nijmegen.

Zondag 28 Augustus diende Z. Eminentie W. M. Kardinaal van Rossum in de kapel van Sparrendaal te Vught de bisschopsconsecratie toe aan Z. H. Exc. Mgr. F. Joosten, Vicarius-Apostolicus van Tatungfu.

Mede-consecratoren waren HH. Hoogw. Excellenties Mgr. A. F. Diepen en Mgr. Dr. J. Lemmens, Bisschop van Roermond.

Dinsdag 30 Augustus overleed in het Ziekenhuis „Calvarieberg” te Maastricht Z. Eminentie W. Kardinaal van Rossum.

27 Sept. werd te Oirschot op luisterrijke wijze gevierd het 10-jarig bestaan van de Jonge Boerenstand in het Bisdom 's Bosch.

Mgr. Matthias Brans, O. M. C., geboortig van Strijp, werd benoemd tot Apostolisch Vicaris van Padang.

Pater Nico van der Vliet (Witte Pater) uit 's-Hertogenbosch werd benoemd tot Archimandriet der Grieksche Kerk.

Te Nijmegen werd door de Kanunnikessen van het H. Graf opgericht een „Hooger Instituut voor Vrouwen” onder den titel: „Maria Immaculata”.

De leerlingen van het Instituut zullen o. a. de lessen volgen aan de Theologische-maatschappelijke afdeeling der R. K. Universiteit.

Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen stelde in het aangekochte voormalige Kadastergebouw eenige zalen ter beschikking van de stichting „Het Bisschoppelijk Museum te 's-Hertogenbosch”. Z. H. Exc. aanvaardde het Beschermheerschap van den „Museumkring St. Jan”. Tevens werd een gedeelte van het gebouw ingericht voor Diocesaan Jeugdsecretariaat.

23 November werd het honderdjarig bestaan gevierd der Congregatie der Zusters van Liefde van Onze Lieve Vrouw, Moeder van Barmhartigheid te Tilburg.

Aanwezig waren o. a. HH. Hoogw. Excellenties de Aartsbisschop van Utrecht en de Bisschoppen van 's-Hertogenbosch, Roermond, Luik en Suriname. Op denzelfden dag brachten dezen tevens een officiëel bezoek aan de R. K. Handelshoogeschool te Tilburg.

Begin December bracht Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen zijn bezoek „Ad Limina”.

De St. Pieterspenning bracht in dit Bisdom op in 1931: f 46.672.38 — in 1932: f 46.290.96.

Volgens het Jaarboek 1932 van het R. K. Centraal Bureau voor Onderwijs telde dit Bisdom:

- 21 klein Seminaria met 2549 leerlingen, en
 - 24 groot Seminaria met 948 leerlingen.
-

De oplossing door de Congregatie van het Concilie van enkele meenings- verschillen tusschen bisschop Masius en het kapittel van St. Jan te 's-Hertogenbosch

medegedeeld door

Dr. J. D. M. CORNELISSEN.

Toen aartshertog Albertus 14 September 1598 de reis naar Spanje aanvaardde om zijn bruid Isabella af te halen, werd het bewind over de Nederlanden onmiddellijk door zijn plaatsvervanger kardinaal Andreas van Oostenrijk in handen genomen. Deze kwam al spoedig voor verschillende moeielijkheden te staan, die de in lang niet betaalde Spaansche troepen hem bezorgden. Te Antwerpen, Gent, Lier moesten muitende soldaten tot orde gebracht worden en aan den Beneden-Rijn dreigden nog erger gevolgen.

Bij zijn vertrek had aartshertog Albertus den algemeenen bevelhebber Francisco de Mendoça, admiraal van Arragon, opdracht gegeven zich in ieder geval te verzekeren van een Rijnovergang, die de mogelijkheid zou bieden om in het hart der opstandige gewesten door te dringen. Mendoça maakte zich dan ook daartoe meester van verscheidene steden aan den Beneden-Rijn, zooals Rijnberg, Wezel, Rees, Emmerik. In dezen veldtocht begingen de Spaansche troepen de ergste buitensporigheden. Bij gebrek aan geld en levensmiddelen werd de streek door hen geplunderd en zij maakten voor de bevolking den toestand onhoudbaar, toen zij er ook nog hun

winterkwartieren betrokken. Een conflict met de Duitse vorsten en het Rijk dreigde.

Om in deze aangelegenheid voldoening te geven en de Spaansche troepen zoo spoedig mogelijk buiten het Rijksgebied te brengen, vertrok kardinaal Andreas 12 Maart 1599 uit Brussel naar Maastricht tot nader overleg met de Spaansche legerleiding.

De Brusselsche nuntius Ottavio Mirto Frangipani heeft aanstonds het plan gehad zich bij den Kardinaal aan te sluiten, gelijk hij zelf 14 Maart naar Rome schrijft. De voornaamste reden daarvan was, dat hij den vasten wil kende van den Raad van State om tot een vrede met Engeland te geraken, desnoods met opoffering van het beginsel der vrije godsdienst-oefening voor de Katholieken. Kardinaal Andreas zou gemakkelijk te bewegen zijn daartoe zijn toestemming te geven en derhalve vond Frangipani het nuttig dicht bij hem te zijn, ook al was men nog verre van een verdrag. ¹⁾

Niet vóór 27 Maart evenwel kon hij Brussel verlaten ²⁾, trof den Kardinaal nog in Maastricht en samen reisden zij toen 1 April ³⁾ via Roermond, Venlo, Gelder naar Rees. De Kardinaal leidde het leger naar Emmerik om het uit Duitschland te brengen en een aanval op den vijand te doen. Voor een onderneming, in het bijzonder met cavalerie, was echter het jaargetijde nog in het geheel niet geschikt. Frangipani zegt dat naderhand zeer duidelijk in een brief van 17 Juni aan den Weenschen nuntius Filippo Spinelli. ⁴⁾

Het plan dan was zich meester te maken van het fort

¹⁾ *Nunz. Fiandra*, vol. 11, f. 634: ... conosco questo buon Principe facil a consentirvi... Zie ook Van Reyd, *Historie der Nederlantscher Oorlogen*, Leeuwarden 1650, p. 409.

²⁾ *Nunz. Fiandria*, vol. 11, f. 642.

³⁾ f. 649.

⁴⁾ Napels, *Biblioteca Nazionale*, Ms. XII — B — 16 (ongepagineerd): ... ligandolo [*het Spaansche leger*] senza aspettar il tempo debito et contra ogni ragion di guerra a nuova impresa, per divertirlo dal pensiero di ritornar in Brabanza et aspettarvi la stagion da poter comodamente stare con la cavalleria in campagna... (ontleend aan een afschrift, gemaakt door wijlen Mgr. Dr. A. H. L. Hensen). Van Reyd daarentegen wijst op den ongewoon vroegen zomer van dat jaar (p. 379).

Schenkenschans en vervolgens een inval in de Betuwe te doen. ¹⁾ Mendoça legerde zich 17 April voor het fort, maar na vijftien dagen vergeefsch beleg gaf men het op. De Spanjaarden wilden het nu langs een anderen weg beproeven: door den Bommelerwaard naar Bommel trekken, deze stad veroveren en vandaar in de Betuwe vallen. Kolonel La Bourlotte werd ter verkenning vooruit gezonden, hij doet een tocht in den Bommelerwaard, verovert het fort Crevecoeur, maar verzuimt onmiddellijk naar het niet versterkte Bommel te trekken. Zoo kregen de Hollanders den tijd om de bedreigde stad te versterken.

Inmiddels bereikte den avond van 5 Mei het bericht van La Bourlotte's geslaagden tocht het Spaansche kamp te Griethausen en de Kardinaal begon in den morgen van den 8sten met zijn troepen in de richting van 's-Hertogenbosch op te rukken, waar men den 11^{den} aankwam. ²⁾ Frangipani was van Emmerik af in het gevolg van den Kardinaal. ³⁾

Afgunst en naijver verdeelden weldra de Spaansche aanvoerders. De doelmatigheid der nieuwe expeditie werd door sommigen betwist, die liever aan den kant van Schenkenschans gebleven waren. Men was naijverig op den vreemdeling La Bourlotte, die succes had gehad met de inname van Crevecoeur. Door persoonlijke aanwezigheid moest de Kardinaal tot eendracht aansporen.

Er werd in die maanden vast gehoopt, dat onder den indruk van het huwelijk der Aartshertogen en de overdracht der Nederlanden de opgestane gewesten in een verdrag zouden toestemmen en kardinaal Andreas wilde nog vóór de terugkomst van Albertus door wapensucces daarop invloed uitoefenen. Een inval in de Betuwe zou, zoo dacht men, onder de bevolking een opstand ten gunste van den vrede verwekken. ⁴⁾

¹⁾ Frangipani stelt de actie tegen Schenkenschans niet voor als een schijn-aanval. Ook anderszins wijken de mededeelingen in zijn correspondentie wel af, van wat wij tot nu toe wisten over deze oorlogsgebeurtenissen. Vgl. *De Militaire Spectator*, dl. 88 (1919), p. 709 vlgg.

²⁾ *Nunz. Fiandra*, vol. 11, f. 660.

³⁾ f. 662: „Io ho seguitat'il S. Cardinale da Emerich in questa villa”.

⁴⁾ f. 661.

Die berekening kwam echter niet uit, want voor Bommel liep het eveneens mis. De Hollanders hadden voldoende tijd gehad om ook buiten de stad verdedigingswerken op te werpen. Na vijftien dagen gaven de Spanjaarden dan ook deze onderneming op ¹⁾, om vervolgens te beproeven de waterverbinding tusschen Holland en Nijmegen, dat sinds 21 October 1591 in handen der opstandelingen was, te versperren en een uitvalspoort te krijgen door den bouw van een fort, waaraan men den naam St. Andreas gaf.

Deze krijgsbedrijven hielden en kardinaal Andreas en den nuntius Frangipani ruim drie maanden in 's-Hertogenbosch. Eerst toen in Augustus het bericht kwam, dat de Aarts-hertogen binnenkort te Brussel werden verwacht, besloot de Kardinaal 's-Hertogenbosch te verlaten. Het leger kreeg een derde der toekomstige soldij, er werden maatregelen getroffen tot handhaving der eenheid onder de troepen en in den avond van 17 Augustus vertrok hij toen naar Brussel, dat den 21sten bereikt werd. ²⁾

Het was tijdens dit ongedacht verblijf te 's-Hertogenbosch, dat de nuntius een onderzoek naar den kerkelijken toestand aldaar heeft ingesteld. Hij was zeer voldaan over de standvastigheid der bevolking in het katholieke geloof, over het leven der geestelijkheid en vooral ook over de godsdienst-oefeningen. Een groote belemmering evenwel voor den bloei van het godsdienstig leven zag Frangipani in de oneenigheid tusschen deken en kapittel van den eenen kant en bisschop Gisbertus Masius aan den anderen, als gevolg van een geheel verschillende interpretatie van enkele voorschriften door het Concilie van Trente vastgesteld. ³⁾

¹⁾ Schrijven van Frangipani op 17 Juni (Ms. XII — B — 16).

²⁾ *Nunz. Fiandra*, vol. 11, f. 695.

³⁾ Zie de biografie van den nuntius in:

L. van der Essen, *Correspondance d'Ottavio Mirto Frangipani, Tome I*, Rome 1924, p. 352: „Unum doluit Ill.^{mus}, quod quaedam dissensionum intricamenta essent inter episcopum et capitulum. Ut tollerentur, capitulum in vinculo charitatis admonet, quod damnum certe non exiguum ex iis discrepationibus animorum civitas Silvaeducensis haereticis tota pene cincta caperet.” En verder het schrijven van den nuntius d^o 20 Juni in *Nunz. Fiandra*, vol. 11, f. 577.

Om aan deze oneenigheid een einde te maken zendt Frangipani 20 Juni een uitzetting der geschillen ter beoordeeling aan de Congregatie van het Concilie. De Staatssecretaris meldt 7 Augustus de ontvangst dezer bescheiden, ¹⁾ waarvan 18 September een afschrift met aan den voet de besluiten der Congregatie aan den nuntius wordt terugzonden. ²⁾ En nu nog berusten deze stukken, welke wij hier thans publiceeren, in het Vaticaansch Archief bij andere Frangipani-documenten uit deze jaren.

I.

Inter Rev.mum episcopum Buscoducensem ac decanum ³⁾ et capitulum ecclesiae suae occasione decreti Concilii Tridentini sess. 24, cap. 12: *De Reformatione* oritur difficultas seu dubium, super quo pro parte Ill.mi Domini petitur interpretatio seu resolutio.

Concilio Tridentino sess. 24, cap. 12: *Reformatione*, incipit: *Cum dignitates*, statuitur, quod in ecclesiis cathedralibus et collegiatis „caetera quae ad debitum in divinis officiis regimen spectant, deque congrua in his canendi seu modulandi ratione, de certa lege in choro conveniendi et permanendi, simulque de omnibus Ecclesiae ministris, quae necessaria erunt, et si qua hujusmodi, synodus provincialis pro cujusque provinciae utilitate et moribus certam cuique formulam praescribet”.

Synodus autem provincialis Mechliniensis, sub cujus provincia civitas Buscoducensis comprehenditur, inter alia sub titulo: *De officio et cultu divino*, cap. 3, sessio 4 ordinavit, ut „non alii distributiones recipiant, quam qui statis horis in choro intersunt; videlicet in Matutinis ante finem primi Psalmi, similiter in Vesperis et in aliis Horis; in Missis vero tam de tempore quam anniversariorum, ante primam Collectam, et inibi a principio usque ad ultimam cujusque Officii Orationem inclusive, excepta necessitatis causa, permanserint: et tum demum, et non antea plumbetorum ad hoc ab episcopis ordinandorum distributio fiat. Caeteri vero, quavis collusionem aut

¹⁾ *Borghese III*, 40, f. 46.

²⁾ *Borghese III*, 40, f. 47vo.

³⁾ Conradus Bormans, deken van 's-Hertogenbosch 1594—1609; zie Schutjes, *Geschiedenis v. h. bisdom 's-Hertogenbosch*, dl. III, p. 21.

remissione exclusa, distributionibus careant, nisi excusentur ex causis expressis in capitulo: *Consuetudinem de clericis non residentibus in Sexto*".¹⁾ Atque observandum esse „quod in dicto capite: *Consuetudinem* disponitur: ita videlicet, ut si quis in negotiis ecclesiae aut episcopatus vel ob infirmitatem aut corporalem necessitatem, statis horis interesse nequiverit, pro interessente divinis habeatur; atque ut talis distributionibus gaudeat. Sub quibus exceptis casibus etiam eos comprehendi synodus provincialis censuit, qui pro conservanda aut recuperanda valetudine aerem ad tempus mutare aut alias publica aut legitima causa, juxta dictum caput *Consuetudinem*, abesse coguntur".²⁾

Item sub titulo: *De ministris Ecclesiae eorumque residentia*, cap. 5 decrevit dicta synodus provincialis: „In ecclesiis cathedralibus hunc ordinem tam in choro quam in (fol. 683vo) capitulo et processionibus omnibusque consessibus, ad sopiendas de praecedentia controversias, perpetuo observandum. Ut primo qui in dignitate constituti sunt, omnes non constitutos in dignitate praecedant; et inter eos, qui in dignitate sunt, post decanum ecclesiae cathedralis primum locum archidiaconus habeat"³⁾, et alibi nonnulla alia necessaria seu utilia statuit seu ordinavit.

Capitulum vero cathedrale Buscoducense praetendit se ad observationem praemissorum aliorumque per synodum provinciale Mechliniensem statutorum seu ordinatorum non teneri, non solum praetextu suorum praetensorum privilegiorum, sed etiam eo, quod asserat dictae synodi provincialis Mechliniensis decreta aut statuta non fuisse aut esse specialiter per Summum Pontificem approbata aut confirmata.

Rev.mo domino episcopo Buscoducensi in contrarium sustinente praetactum capitulum ad observationem praemissorum teneri propter decretum Concilii generalis Tridentini dicta sess. 24, cap. 12 in verbis supratactis et auctoritatem ibidem synodo provinciali, quod ad praemissa, concessam seu attributam.

Congregatio Concilii censuit synodi provincialis decreta ita demum edi atque evulgari debuisse, si ab ipsa Congregatione recognita fuerint atque emendata. Quod si hujusmodi reco-

¹⁾ Zie: De Ram, *Collectio Synodorum Archiepiscopatus Mechliniensis*, Mechliniae 1828, P. I, p. 100, cap. III; *Sexti Decret. Lib. III, Tit. III, cap. I.*

²⁾ o. c., p. 101, cap. IV.

³⁾ o. c., p. 112, cap. V.

gnitio peracta sit, ea quae a synodo provinciali Melchiniensi (*sic*) circa rationem in choro conveniendi ac permanendi ac ordinem in choro, processionibus ac consessibus servandum statuta sunt, in ecclesia Buscoducensi uti suffraganea Melchiniensis procul dubio esse observanda. Quod vero circa distributiones quotidianas est decretum, ita esse limitandum et intelligendum, ut a regula, sacris canonibus et Tridentino Concilio tradita, scilicet: ut, qui statis horis non interfuerint, distributiones quotidianas non recipiant, nulli plane alii casus excipiantur quam qui disertis verbis exprimuntur constitutione Bonifatii VIII, quae incipit: *Consuetudinem etc.*, cum infirmitas seu justa et rationabilis corporalis necessitas aut evidens ecclesiae utilitas aliquos excusaret.

Hier. Card. Mattheius. ¹⁾

II.

(fol. 684)

Ill.mi et Rev.mi Domini,

Sacro Concilio Tridentino, videlicet cap. 6, quod incipit: *Statuit*, sess. 15, cavetur eos omnes, qui non obtinent dignitates nec sunt de capitulo, in causis ecclesiasticis episcopo subjici, ex quo controvertitur, num illi eo comprehendantur, qui ante dicti Concilii publicationem ob certas forsan exemptiones illis cum canonicis communes a jurisdictione episcopi exempti erant et sub capitulo vivebant, licet non essent canonici aut capitulares personae, sed in ecclesia officia vel simplicia beneficia ecclesiastica obtinerent aut ecclesiae vel capitulo in divinis vel aliis ministeriis famularentur, nonnullis hac in re varie sentientibus. Decano praesertim et capitulo ecclesiae cathedralis Buscoducensis provinciae Mechliniensis eos non esse de capitulo, id est illos dumtaxat non esse de capitulo, qui extra dictam ecclesiam cathedralem in eadem dioecesi beneficia vel officia obtinent, exponentibus, quasi hi tantum, qui extra praefatam ecclesiam cathedralem et non illi qui in eadem ecclesia hujusmodi officia vel simplicia beneficia obtinent, subsint episcopo, cujusmodi sunt capellani, custodes, cantores, bastionarius, notarius et id genus alii, qui tamen nequaquam canonicis sunt dignitate pares, puto quorum aliqui (beneficiati scilicet) non sunt de collegio canonicorum nec habent vocem in capitulo nec stallum in choro cum dictis

¹⁾ Girolamo Mattei 1546—1603. Kardinaal sinds 17 Dec. 1586.

canonicis commune, sed constituunt collegium seu partem corporis per se, habentes certum ministerium ad missas celebrandas et divina officia obeunda, sicuti si essent extra ipsam ecclesiam et in ecclesia alia et non habent cum dictis canonicis bona communia, arcam communem, actorem sive syndicum et receptorem communem, sigillum commune et tractatum communem, at e contrario bona separata a bonis canonicorum, imo et distributiones quotidianas separatas, arcam separatam, actorem sive syndicum et receptorem separatam, sigillum separatam et tractatum separatam. Alii vero custodes, bastionarius, cantores *etc.* infima officia obeunt.

Cumque ex ejusmodi vario verborum ipsius Concilii intellectu variae litium et controversiarum occasiones jam diu sint exortae inter episcopum Buscoducensem et dictum suum capitulum cathedrale et delinquentium correctio per hoc cesset vel controversia seu litigiosa reddatur ac valde metuendum sit, ne posthac plura incommoda et scandala inde sequantur, nisi huic malo per Ill.mas. (*fol. 684vo*) et Rev.mas. Dominationes vestras — — quibus declaratio et interpretatio Sacri Concilii Tridentini S. D. N. reservato commissa est — — salutari declarationis remedio occurratur. ¹⁾ Quare supplicatur humiliter iisdem Ill.mis et Rev.mis DD. vestris, quatenus hujusmodi litibus et controversiis ac scandalis tempestive occurrendo decernere et declarare dignetur, an per eos — — qui non obtinent dignitates nec sunt del (*sic*) capitolo — — intelligantur non modo ii, qui extra dictam cathedralem ecclesiam et sic extra collegium, sed etiam qui in eadem ecclesia officia vel simplicia beneficia ecclesiastica obtinent aut praefatis ecclesiis vel capitulis in divinis vel aliis ministeriis famulantur sive sub capitulis sive extra ea degant, ita quod hi omnes et singuli praefati in causis ecclesiasticis tam civilibus quam criminalibus episcopo subjiciantur, non obstantibus privilegiis etiam ex fundatione competentibus, necnon consuetudinibus etiam immemorabilibus, statutis etiam juramento roboratis, exemptionibus, immunitatibus et aliis gratiis quibuscumque praefatis personis, etiam apostolica vel alia auctoritate, pluries concessis, confirmatis et ante Sacrum Concilium Tridentinum innovatis, quibus omnibus hac vice latissime derogari petitur caeterisque contrariis quibuscumque, prout alias declaratum fuit ab eadem sacra congregatione Cardinalium Concilii Tridentini inter-

¹⁾ De zin wordt hier afgebroken in plaats van door te gaan: ea de re supplicatur enz.

pretum, videlicet anno 1574 ad instantiam Ill.mi archiepiscopi Mechliniensis et ejus suffraganeorum ¹⁾, cui sane interpretationi staret — — prout et omnibus standum est — — R. D. modernus episcopus Buscoducensis, nisi et haec non minus quam ipsius Concilii Tridentini verba a plerisque propter verborum ejus ambiguum sensum in dubium vocaretur.

Congregatio Concilii censuit eos, qui non obtinent dignitates nec sunt de capitulo et in cathedralibus vel collegiatis ecclesiis beneficia obtinent, proprie comprehendendi decreto ejusdem Concilii c. VI, sess. 25, vers.: *Qui vero*.

Hier. Card. Matthaeius.

(fol. 685)

III.

Inter Rev.mum D. episcopum Buscoducensem ac decanum et capitulum ecclesiae suae occasione decretorum Concilii Tridentini sess. 25, cap. 6: *De Reformatione* oritur difficultas seu dubium:

Utrum videlicet per dictum decretum Concilii Tridentini sess. 25, cap. 6, ubi statuitur: ut capitulum initio cujuslibet anni eligat ex capitulo duos, de quorum consilio et assensu episcopus extra visitationem contra capitulum vel ejus personas ex officio vel ad petitionem alicujus procedere, cognoscere et definire teneatur, sit sublata potestas capituli vel saltem ita restricta, ut non possit capitulum solum per preventionem sine episcopo delicta personarum capituli corrigere aut de iis cognoscere, sicut episcopus non potest sine deputatis capituli, an vero adjecta sit haec episcopo potestas, capitulo vero nihil ademptum.

Et nihil ademptum esse capitulo circa correctionem et cognitionem causarum criminalium, sed auctam esse in hoc potestatem episcopi, hinc videtur confirmari, quod privilegia locis praesertim piis et ecclesiis indulta debeant perpetua esse et illibata manere donec revocentur, c. *Privilegia* ²⁾ cum c. seq. et c. *Institutionis* ³⁾ cum c. seq., XXV, q. 2.

¹⁾ Is hier bedoeld het schrijven der bisschoppen door De Ram uitgegeven, o. c., p. 224 vlg.?

²⁾ Privilegia Ecclesiarum et sacerdotum intemerata et inviolata cunctis discernimus manere temporibus. (Corpus Juris Can., Causa XXV, Quaestio II).

³⁾ Institutionis nostrae decreta, quae pro defensorum sunt privilegiis et ordinatione disposita, perpetua stabilitate et sine aliqua constituimus refractione servari etc.

Revocari autem non videntur hic omnia privilegia circa correctionem capituli indulta per potestatem hanc episcopo datam.

Primum propterea, quod non verisimile sit sanctos Patres Tridentinos tam praeclara et tam antiqua privilegia revocare voluisse una generali clausula: argumento c. *Ecclesia vestra* ex *De Electione* ¹⁾, et l. *Si quando* c. *De inofficioso testamento*. ²⁾

Deinde quia in Concilio Tridentino nulla sit clausula, quae talia privilegia expresse abroget aut tollat, quod ergo sublatum non ostenditur quare stare prohibetur, praesertim cum stare possint haec privilegia cum ea potestate, quae episcopo tribuitur, ut concurrat potestas episcopi cum potestate capituli, quod est juri communi conforme et consentaneum.

Nam cumulative cum praelatis inferioribus privilegiatis in sua dioecesi habet jurisdictionem episcopus et locus est praeventioni nisi aliud expresse privilegio caveatur vel praescriptione obtineatur. Decretales in c. *Pastoralis* et c. *Cum ab Ecclesiarum* ex *De officio Judicis Ordinarii* ³⁾. Ergo hic ad jus commune reduci videtur inferiorum et capitulorum jurisdictio, vel temperari ac restringi solum videntur haec privilegia (fol. 685vo), ut quam minimum laedant jus commune et jurisdictionem episcopalem, non autem tolli.

Quod vero duo adjungantur canonici episcopo corrigenti, id videtur ideo factum, non ut tota capituli potestas ad illos duos transferatur, sed ut episcopus potestate sibi concessa non abutatur aut nimis libere contra privilegia eorum procedat, atque ita in favorem capituli hoc videtur statutum. Et proinde id non debet in odium retorqueri: argumento lex *Nulla* c. *De legibus* ⁴⁾.

Huc accedit videri absurdum et iniquum capitulo adimere omnem suos corrigendi potestatem, ita ut levia delicta et quotidianos suorum errores circa divinum officium et quae non sunt digna cognitione episcopali, non possit capitulum corrigere sed episcopi cognitione semper sit opus, quod nimis molestum esset.

¹⁾ Non sufficit ad confirmationem electionis, quod sit facta a majori parte capituli, nisi etiam illa pars sit sanior. (Decr. Greg. Lib. I, T. VI, cap. LVII).

²⁾ Codex Justinianus, Lib. III, tit. 28, l. 35.

³⁾ Decret. Greg. Lib. I, Tit. XXXI, cap. XI, III.

⁴⁾ Digesta I, 3, 25: Nulla juris ratio aut aequitatis benignitas patitur, ut quae salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad severitatem.

Sunt quoque privilegia capitulorum talia et talibus clausulis pleraque roborata, ut abrogari generalibus clausulis et quasi per quandam sequelam non possunt, sed opus est ad ea tollenda certis quibusdam formis et modis secundum privilegiorum tenorem.

Postremo decretum Concilii Tridentini sub felicis recordationis Paulo III, quod incipit: *Capitula cathedralium*, sess. 6 dicit, capitula non posse se tueri exemptionibus, quominus ab episcopo corrigi possint, non autem ibi dicitur, quod semper per episcopum solum corrigi debeant. Videtur ergo, quod possint etiam corrigi per capitula et per suos praesides secundum morem suum et sua privilegia, ut hactenus.

Pro contraria vero parte valde probabiliter allegari potest, quod, postquam capitulum duos canonicos episcopo adjunxit, transtulit suam potestatem omnem in illos duos et non possit per se corrigere delinquentes, nisi revocaret illorum duorum potestatem, quam revocare non potest simpliciter, sed solum mutare singulis annis delegatos, quia semper debet duos episcopo adjungere, ut Concilium praescribit. Et non est haec delegatio voluntaria sed necessaria et exemplo illorum, qui arbitri juris vocantur, necessario eligi debent, ita ut nunquam sit tempus quo potestas haec redeat ad delegantem et penes delegantem remaneat, ut eam exercere per se possit.

Non possunt autem delegans et delegatus simul cognoscere et potestatem hanc exercere, delegati autem isti semper cum episcopo cognoscere et judicare in criminalibus et correctorie debent. Ergo capitulum, id est delegans, nunquam per se (*fol. 686*) id potest facere, retinet ergo capitulum ut hactenus jurisdictionem quidem, nam privilegia revocantur generali hac clausula tali atque ita cessant omnia argumenta superius ad eam rem adducta, sed non retinet capitulum exercitium suae jurisdictionis in istis rebus, sed solum delegandi potestatem. Et quod isti duo faciunt, totum capitulum facere videtur, argumento *c. In causis ex De Electione* ¹⁾, ubi dicitur, quod postulatio facta per eos, in quos totum capitulum eligendi potestatem transtulit, censetur facta unanimiter de consensu totius capituli.

Unde non potest conqueri capitulum suam sibi jurisdictionem esse contra sua privilegia ademptam leviter et generali clausula, quia non est adempta omnis jurisdictio, sed restricta, vel potius ratio quaedam et modus jurisdictionis exercendae con-

¹⁾ Decret. Greg. Lib. I, Tit. VI, cap XXX.

stitutus propter multos abusus et magnam negligentiam capitulorum, in quibus malus malum, manus manum fricabat et magna libertas dabatur delinquendi, cum correctionem nullam exercerent contra suos capitulares.

Et hanc interpretationem multum adjuvat illud, quod textus Concilii Tridentini, ubi jussit duos canonicos episcopo causa correctionis adjungi, subjicit: „Caeteris autem in rebus capituli jurisdictio et potestas, si qua eis competit, et bonorum administratio salva et intacta omnino relinquatur”, quasi dicat in rebus, id est in materia correctionis argumento a contrario sensu non sit salva et intacta seu integra capituli jurisdictio, sed limitata, restricta et in ordinem redacta. Nam exceptio in casu excepto regulam vitiat. In aliis confirmat l. l. et ibi dd. ff. *De regulis juris* ¹⁾).

Et notanter illud videtur perpendendum, quod textus dicit in aliis rebus, ut jurisdictio capituli hic quoad hanc materiam correctionis ostendatur ligata ad hanc formam et regulata, in aliis vero rebus salva sit.

Nam quod dictum est juri communi conformem esse eam interpretationem, per quam cumulationem et concurrentiam jurisditionis episcopalis cum jurisditione capituli hic intelligimus extingui, id ita dilui potest, si dicamus contrariam opinionem magis esse juri communi conformem, quia magis cum jure communi consentit et minus laedit jus commune, cum rem ad suam naturam primaevam reducit. Nam jure communi jurisditionem hanc habet episcopus solus, excluso capitulo, nisi quod consilium capituli requiritur. c. *Novit* et ibi dd. ex *De his quae fiunt a praelatis*. ²⁾ Et non cumulative cum episcopo at unaquaqueque res facile redit ad suam naturam. Si unus . . . *pactus* ff. *De Pactis*. ³⁾

(fol. 686). Et ideo haec interpretatio videtur magis favorabilis.

Quod vero operosum nimis et iniquum videretur circa leviores excessus eosque quotidianos versari cognitionem episcopi et ei adjunctorum, responderi potest magis iniquum et contra sententiam Concilii videri, si concurreret in corrigendo cum episcopo capitulum et sic per praeventionem saepe eluderet sollicitudinem episcopi et intensionem Concilii, per quod statutum videtur, quod capitulum potestatem corrigendi non exerceat amplius per se, ut hactenus seu antea, sed, ut occurratur

¹⁾ ? Digesta L. 17, 147?

²⁾ Decret. Greg. Lib. III, Tit. X, cap. IV.

³⁾ ? Digesta II, 14, 27?

negligentiae et conniventiae, exerceat hanc suam potestatem conjunctim et communi manu cum episcopo per duos istos canonicos episcopo per communem electionem singulis annis semper adjungendos.

Et sane, qui decreta Concilii Tridentini diligenter expendit, videbit adfuisse cum sanctis illis Patribus in primis, ut episcopi tanquam Sedis apostolicae delegati vel alias ut ordinarii clericos exemptos quoque corrigerent et curarent, ne haec remissio in corrigendis excessibus daret exemplum vel licentiam impune et libere delinquendi. Et ideo voluerunt quorumcumque exemptione non obstante clericos delinquentes per suum praelatum corrigi (c. 4: *De Reformatione*, sess. 14).

Si hic locum haberet preventio capituli, facile arceretur episcopus, ne excessus corrigat, per talem preventionem.

Congregatio Concilii censuit decretum datum c. 6, sess. 25 habere locum in his tantum capitulis, quae exemptione, consuetudine aut alio speciali jure ante Concilium se tuebantur adversus jurisdictionem episcopi, ademptamque esse dicti Concilii decreto capitulis tum hujusmodi exemptionem aut aliud jus speciale, quo ante Concilium nitebantur, tum etiam jurisdictionem, quam in capitulares ante Concilium exercebant, eamque episcopo esse restitutam, qui tamen non aliter ea uti plane debet aut potest quam cum consilio et assensu duorum canonicorum a capitulo ad praescriptum ejusdem Concilii electorum.

Hier. Card. Matthaeius

Nunz. Fiandra, vol. 11, f. 683—686vo.

Altaarstichtingen in de Kerk en de Kasteelkapel van Mierlo

door

A. M. FRENKEN, pr.

Onderstaande stukken zijn ontleend aan f° 31^v—41^v van een cartularium der heerlijkheid Mierlo, afkomstig van Johannes van Grevenbroeck, Heer van Mierlo, geschreven in 1633 e. v. jaren (thans berustend bij Dr. P. J. van Gils te Roermond).

I.

1392 December 15.

Stichting van het beneficie van St. Jacob Maj. en Rumoldus Mart. in de kerk van Mierlo.

Jacobus de Beerse, geheeten van der Horst, maakt daartoe — bij overeenkomst met Henricus Dickbier, Heer van Mierlo — een jaarlijkschen erfcijs van 6 ponden goudguldens uit zijn goederen te Heeze, genaamd „Kelremansgoede” onder voorwaarde, dat de Heeren van Mierlo het recht hebben tot voordracht van den rector.

Fundatio certi beneficii in ecclesia parochiali de Mierle.

In nomine Domini. Amen. Per hoc presens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter, quod anno a nativitate ejusdem Domini millesimo tricentesimo nonagesimo secundo, indictione decima quinta, mensis Decembris die decima quinta, ac Domini Domini nostri Bonifacii, Divina Providentia Pape noni anno quarto, in presencia mei notarii publici ac testium subscriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum, personaliter constituto discreto et honesto viro Jacobo de Beerse dicto van der Horst, asserente ac dicente, se habuisse collacionem et conventionem iniisse cum honorabili viro Henrico Dickbier armigero, Domino temporali ville de Mierle Leodiensis Diocesis, super quadam fundatione seu dotatione ejusdem beneficii

seu capellanie, partim de bonis suis et partim de bonis ejusdem Henrici in honorem Dei Omnipotentis et beatorum Jacobi Apostoli Majoris et Rumoldi martiris, per ipsos de novo fundandis ac dotandis. Idem Jacobus de consensu Katarine, uxoris sue legitime ibidem presentis et ad infrascripta consentientis, in remissionem tam sui quam ipsius Katerine ac etiam suorum parentum ac predecessorum peccaminum et ob divini cultus augmentum, cum sua propria voluntate et pietate ad hoc ductus, ad dotationem seu foundationem prefati beneficii seu capellanie sex libras annui et hereditarii census, antiquo floreno aureo boni auri et justis ponderis vel aureo floreno de Florentia auri et ponderis, ut prefertur, pro duodecim grossis in dicto censu computatis seu alterius pagamenti ejusdem valoris, solvendas anno quolibet in festo Purificationis Beate Marie virginis de et ex bonis dictis communiter Kelremansgoede, sitis in parochia de Heze cum attinentiis eorundem bonorum singulis et universis, dividendas ac capiendas de novem libris annui et hereditarii census, ex jam dictis bonis solvendis prout in litteris scabinorum de Buscoducis, quarum tenor inferius est inscriptus, super hoc confectis plenius continetur, ac etiam easdem litteras non vitiatas, integris sigillis dictorum scabinorum sigillatas, cum omni jure in eisdem litteris, quantum pro predictis sex libris contento honorabili viro Hendrico Dickbier Godertssoon armigero, ibidem presenti et ad opus prefati beneficii seu capellanie acceptanti, donavit, supportavit et effestucando resignavit modo in talibus consueto, nihil juris in eisdem sibi retinendo; talibus modo, forma et conditione videlicet, quod quotiescumque prefatum beneficium seu capellania vacaverit, tunc antedictus Henricus Dickbier, Dominus temporalis prefate ville de Mierle, vel quicumque post ipsum Hendricum ipsius ville dominium temporale obtinuerit, predictum beneficium seu capellaniam conferet et rectorem ad ipsum perpetuis temporibus debite presentabit et jus conferendi et presentandi obtinebit. Item quod perpetuis temporibus rector prefati beneficii personaliter in eodem residendo mediante tribus Missis, qualibet septimana per eundem celebrandis in et super altare Beate Marie virginis ac beatorum Johannis Evangeliste et Katarine virginis, situm in ecclesia de Mierle et per prenommatum Hendricum Dickbier primitus fundatum, si facultas seu licentia dictas Missas in dicto altari celebrandi adfuerit, alioquin in et super novum altare in dicta ecclesia de Mierle situandum et in honorem predictorum beatorum Jacobi Apostoli Majoris et Rumoldi martiris in expensis pre-

nominati Hendrici Dickbier consecrandum, deserviet et in divinis officiiabit prefatum beneficium seu capellaniam; tali conditione, quod quotiescumque predictus rector aliquam dictionum trium Missarum, prout superius narratur, personaliter celebrare neglexerit, toties unus grossus monete Flandrensis de predictis sex libris capiendis cedet Mense Sancti Spiritus in Mierle. Adjectum fuit etiam, quod si predictus Hendricus Dickbier et post ipsum ville de Mierle dominus temporalis jus prefatum beneficium conferendi et rectorem ad ipsum presentandi non obtinuerit et alia premissa omnia et singula modo et forma predictis debitum effectum sortita non fuerint, extunc prefata donatio sex librarum erit nulla, cassa et invalida et dicte sex libre hereditarii census cedent prefato Jacobo et suis post eum veris heredibus.

Promisitque prefatus Jacobus super se et obligationem omnium bonorum suorum, cum fide prestita corporali loco juramenti in manu mei notarii publici vice et nomine omnium, quorum interest seu intererit, fideliter stipulantis, predictam donationem, prout prefertur, ratam et firmam tenere nec contra eam quovismodo venire, renuncians in premissis omnibus et singulis defensionibus, allegationibus juris tam canonici quam civilis ac legi seu consuetudini patrie, mediantibus quibus predicta donatio valeat infringi, omnibus deceptionibus, dolo et fraude in premissis penitus exclusis. Super quibus premissis prenominatus Jacobus a me notario publico publicum sibi fieri petiit instrumentum.

Acta fuerunt hec in oppido de Buscoducis in domo inhabitationis prenominati Jacobi sub anno, indictione, mense, die, hora et Pontificatu quibus supra, presentibus ibidem discretis ac honestis viris Arnolde van den Ghoer, Zigero de Baerle, clericis Leodiensis Diocesis, testibus fidedignis ad premissa vocatis et rogatis.

Dan volgt de bedoelde Bossche Schepenakte van 1 Sept. 1352 aangaande den cijns uit het Keldermansgoed te Heeze.

Tenor vero litterarum scabinalium, de quibus supra fit mentio, talis est:

Hendricus filius Henrici, filii Henrici dicti Kelremanssoon, bona dicta communiter Keldermansgoede, ad se spectantia, sita in parochia de Heze, cum attinentiis eorundem bonorum singulis et universis ubicumque locorum, tam in humido quam in sicco, in duro et in molli, et tam ultra aquam quam citra

aquam consistentibus sive sitis, que bona cum dictis eorum attinentiis singulis et universis predictis dictus Hendricus Keldreman, avus Hendrici primodicti, dudum dederat Johanni dicto Quadebec ad annum et hereditarium censum, videlicet pro novem libris antiquo floreno aureo boni auri et justii ponderis, vel auro floreno de Florentia auri et ponderis ut prefertur, pro duodecim grossis in dicto censu computatis seu alterius pagamenti ejusdem valoris, solvendis anno quolibet et in festo Purificationis beate Marie virginis, ut Hendricus primodictus dicebat, quam donationem ad annum et hereditarium, ut dictum est, censum ¹⁾, Hendricus predictus coram scabinis infrascriptis palam consentiit, promittens Hendricus predictus ut debitor principalis super se et bona sua omnia, quod ipse Tielemano, filio dicti quondam Johannis Quadebec, et Johanni filio Tilemani de dictis bonis et eorum attinentiis universis predictis, dicto quondam Johanni Quadebec ad censum ut dictum est datis, pro se et erga coheredem Henrici predicti debitam et justam prestabit warandiam et pro predicto censu novem librarum monete supradicte. Quo facto repromiserunt Tilemannus et Johannes ejus filius predicti ut debitores principales, indemse se daturos et soluturos Henrico primodicto annum et hereditarium censum novem librarum monete predictae anno quolibet termino predicto de dictis bonis et eorum attinentiis universis supradictis. Testes interfuerunt scabini in Buscoducis Gossewinus Steenwech et Hendricus de Aggere. Datum feria secunda post diem Decollationis beati Johannis Baptiste anno Domini millesimo tricentesimo quinquagesimo quarto.

1392 December 19.

Hendricus Dickbier, Heer van Mierlo, maakt aan datzelfde beneficium van St. Jacob en Rumoldus drie mud rogge jaarlijks.

Item eisdem anno, indictione, mense et Pontificatu, predictae mensis die decima nona hora vespertarum in presentia mei notarii publici ac testium subscriptorum, ad hoc specialiter vocatorum, personaliter constitutus honorabilis vir Hendricus Dickbier, Dominus temporalis sepepredictae ville de Mierle, ad dotationem seu fundationem prenominati beneficii seu capellanie, de bonis suis partim et partim de bonis prenominati Jacobi dotandi

¹⁾ Hs: quam donationem ad consensum, ut dictum est, factum.

seu fundandi, prout superius est expressum, tres modios siliginis mensure de Mierle annue et hereditarie pactionis, anno quolibet in festo Purificationis beate Marie virginis de et ex bonis ipsius Hendrici dicti ten Nieuwenhuyse, sitis in parochia de Mierle, ac eorum attinentiis universis et singulis solvandos et levandos honesto viro Zigero de Baerle, ibidem presenti et ad opus predicti beneficii seu capellanie acceptanti, donavit, supportavit et effestucando resignavit modo in talibus consueto, nihil juris sibi in eisdem retinendo omnibus et singulis modo, forma ac conditione, superius per pernommatum Jacobum declaratis et expressis; tali conditione apposita, quodsi et quandocumque prefatus Hendricus Dickbier vel sui post eum successores predictos tres modios siliginis, annue et hereditarie pactionis mensure predicte, ad opus predicti beneficii seu capellanie in villa de Mierle vel infra leucam a dicta villa in unâ bonâ vel duabus vel tribus bonis et sufficientibus hypothecâ vel hypothecis emerit seu acquisierit, tunc predicta bona ten Nieuwenhuyse cum eorum attinentiis de solutione dictorum trium modiorum siliginis erunt quita et libera; adjecta fide etiam, quod in eventu quo sepedicte sex libre unacum dictis tribus modiis siliginis pro competentia donationis dicti beneficii non sufficerent, tunc predictus Hendricus Dickbier de bonis suis dictam dotationem usque ad perfectionem debite competentie complebit. Et si licentia seu auctoritas, dictum beneficium seu capellaniam deserviendi seu in divinis Officium in memorato altari beate Marie virginis et beatorum Johannis Evangeliste et Catherine virginis ab illis, quorum interest, obtenta non fuerit, tunc dictus Hendricus Dickbier pro predicto beneficio deserviendi unum altare de novo in ecclesia de Mierle in honorem Dei Omnipotentis et beatorum Jacobi Apostoli Majoris et Rumoldi martiris construet et consecrari procurabit suis sumptibus et expensis. Promisitque prenommatum Hendricus Dickbier super se et obligationem bonorum suorum cum prestita fide corporali loco juramenti in manu mei notarii publici, vice et nomine omnium, quorum interest, fideliter stipulantis, premissa omnia et rata et firma tenere, nec in minimo contraire; renunciâns in premissis omnibus et singulis defensionibus et allegationibus juris, tam canonici quam civilis, legi et consuetudini patrie, mediantibus quibus premissa seu premissorum aliqua valeant infringi, omnibus deceptionibus, dolo et fraude penitus exclusis. Ad premissa omnia et singula presentes honorabiles viri presbyteri Leo-diensis Diocesis Domini Wilhelmus de Nispen, investitus

ecclesie de Mierle et nomine investiti, et Johannes Mersmans ¹⁾, rector altaris beate Marie virginis, beatorum Johannis Evangeliste et Katarine virginis siti ²⁾ in eadem ecclesia et nomine rectoris, quantum in eis fuerat, suos consensum pariter et assensum adhibuerunt, jure tamen dicte matris ecclesie quam altaris predicti in omnibus semper salvo. Super quibus premissis memoratus Hendricus Dickbier a me notario publico sibi fieri petiit instrumentum. Acta fuerunt hec in predicta villa de Mierle in domo inhabitationis predicti Domini Johannis sub anno, indictione, mense, die, hora et Pontificatu, quibus supra, presentibus ibidem discretis ac honestis viris Wilhelmo et Lamberto dictis de Baerle et Wilhelmo van der Braecken, laicis dicte Leodiensis Diocesis, testibus fidedignis ad premissa vocatis et rogatis. Cui erat subscriptum:

Et ego Godefridus de Overlacke, presbiter Leodiensis Diocesis, sacra Imperiali auctoritate notarius publicus, quia premissis omnibus et singulis, prout superius narrantur, dum sic fierent et agerentur una cum prenomminatis testibus presens interfui, eaque sic fieri vidi et audivi, idcirco hoc publicum instrumentum, per alium (me aliis prepedito negotiis) conscriptum, exinde confeci ac ³⁾ propria manu mea subscripsi ⁴⁾, signoque meo solito et consueto signavi, vocatus et requisitus.

Subscriptum cum simili signo in parcameto (notaris-teeken).

Hierna volgen drie brieven, waarbij de stichting van genoemd beneficium wordt goedgekeurd: van den abt van Tongerlo (die het patronaat over de kerk van Mierlo had) d.d. 23 Jan. 1393, van den Bisschop van Luik en van den aartsdiaken van Kempenland, beide laatste brieven d.d. 1 Maart 1393. Ze zijn alle drie gesteld in dezelfde termen, zoodat wij alleen den brief van den Bisschop van Luik mededeelen.

Johannes de Bavaria, Dei gratia Electus Leodiensis et Comes Lossensis, notum facimus universis, quod Nos dotationem seu foundationem beneficii seu capellanie in ecclesia de Mierle Leodiensis Diocesis per honorabiles viros Hendricum Dickbier, dominum temporalem ville de Mierle, et Jacobum de Berse

¹⁾ Hs. *Mersmas*; Jan Mersmans wordt ook vermeld in een stuk van 3 Oct. 1402, zie *Taxandria* I, 228.

²⁾ Hs. *sitis*.

³⁾ Hs. *me*.

⁴⁾ Hs. *subscripti*.

dictum van der Horst et de bonis eorumdem Henrici et Jacobi in honorem Dei Omnipotentis et beatorum Jacobi Apostoli Majoris et Rumoldi martiris dotati et fundati, prout in instrumento publico, cui he nostre patentes littere sunt transfixe, super hoc confecto plenius continetur, ac quod dictus Hendricus, et quicumque post ipsum predicte ville dominium temporale obtinerit, dictum beneficium, quotiescumque vacaverit ¹⁾, conferat perpetuis temporibus seu rectorem ad ipsum presentet ²⁾ ac jus presentandi et conferendi obtineat, quantum in Nobis est, laudamus, ratificamus et applaudimus nostrosque consensum et assensum ad hec adhibemus, jure matris predicte ecclesie de Mierle ac uniuscumque in omnibus semper salvo. In cujus rei testimonium sigillum nostrum ad causas presentibus litteris duximus apponendum. Datum anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo nonagesimo tertio, mensis Martii die prima.

Subsignate Jacobus Geryssen, cum appensione sigilli Bavarie in rubra cera transfixi predicte foundationi ³⁾.

II.

1475 Juni 8.

Stichting eener kapellanie in het kasteel van Mierlo, te be-
geven aan een seculier priester.

Johannes van Megen, Heer van Mierlo, en de priester Johannes van Vaerlaer maken daartoe zekere goederen onder voorwaarde, dat de Heeren van Mierlo het recht hebben tot voordracht van den rector.

In nomine Domini. Amen. Per hoc presens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter, quod anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto, indictione octava, mensis Junii die octava, hora sexta post prandium vel circiter, Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris et

¹⁾ Hierachter volgt in den brief van den Abt van Tongerlo tusschen haakjes: „cujus presentatio seu collatio ad Nos pleno jure dignoscitur pertinere.”

²⁾ In den brief van den Aartsdiaken leest men: „seu rectorem ad ipsum Nobis presentet.”

³⁾ Bij den brief van den Aartsdiaken is het onderschrift: „*Subsignatum* S. de Vinetrio, cum transfixione sigilli huic appendenti predicte quoque foundationi”; en bij dien van den Abt: „*Subscriptum* Theod. Snoecx, facta collatione cum originali, notarius juratus, per copiam.”

Domini nostri Domini Sixti, divina Providentia Pape quarti anno quarto, in presentia mei notarii publici et testium subscriptorum constituti nobis vir Dominus Johannes de Meghen, Dominus temporalis ville de Mierle et Ducatus Brabantie milite, unacum Domina Herberga, sua conthorali legitima presente et consentiente, et Johannes de Vaerlaer, zelo devotionis accensi, asserentes, inter se concepisse et iniisse quandam conventionem super fundatione et dotatione unius capellanie infractate, de suis hinc inde bonis de novo fundande in divini cultus augmentum suorumque et Domine Herbergis predictae progenitorum, benefactorum et contribuentium animarum salutem, ad laudem Dei Omnipotentis et gloriose virginis Marie et beatorum Georgii, Christophori et Sebastiani martirum, Anthonii et Martini confessorum, Katarine, Lucie et Barbare virginum, in quodam altari capelle castri de Mierle infra limites parochie de Mierlo situato, noviter constructo et nundum consecrato, fundando et dotando dictam perpetuam capellaniam in titulum ecclesiastici beneficii presbitero seculari seu clerico seculari idoneo, qui infra annum debet et posset acceptare ordinem presbiteratus [tempore] vacationum conferendum.

Dominus videlicet Johannes de Meghen, miles predictus, domum unam, domistadium, curtem et agrum cum suis attinentiis, prout ad quondam Johannem filium naturalem et illegitimum quondam Pauli Smollers dum vixit ac per et post ejusdem Johannis obitum ad prefatum Dominum Johannem de Meghen spectantem et infra parochiam predictae ville de Mierle in et ad locum dictum aen die Sachstellinghe situatos, necnon agrum unum in villa de Mierle prope hereditatem Pauli Wynkens et Arnoldi Tonis situatum, duos lopinatos vel circiter continentem, omneque jus sibi inibi competens, Dominus vero Johannes de Vaerlaer presbiter bona sua infra scripta, videlicet unum modium siliginis hereditarium, quem habet annuatim et perpetue sibi solvendum de et ex pretacta domo, curte et agro cum suis attinentiis et unum modium siliginis hereditarium, quem habet annuatim et perpetue solvendum ex certis hereditatibus heredum quondam Johannis Gobels, ac etiam horreum unum cum suis attinentiis prope dictam domum situm, prout de dictis domo cum pretactis suis attinentiis et tribus modiis hereditariis in certis litteris super hoc confectis, quas hic pro insitis habere voluit, specificè plenius continetur, atque easdem litteras cum omni earum jure ad opus pretacte capellanie rite donaverunt, supportave-

runt et effestucando resignaverunt modo in talibus consueto, nihil juris sibi in illis retinendo. Salvo quod viventibus ipsis dominis Johanne de Meghen milite et Johanne de Vaerlaer seu uno ipsorum, eadem domus per ipsos possit vendi et alienari, sicut etiam dicti tres modii siliginis hereditarii possint et valeant redimi et acquitari et pro preciiis et pecuniis, inde veniendis, debent ad statim emi et acquiri alie hereditates seu hereditarie pactiones super bono et sufficienti quoque pignore, tantum aut plus valentes, propinquoires castro de Mierle ac magis convenientes.

Adjecto etiam, quod rector, si fuerit presbiter, pretacte capellanie personaliter residendo in eodem novo altari, etiam alibi in loco honesto quocumque super lapide portatili conficiendo predictam Missam qualibet septimana tempore decenti dicere et celebrare debet et potest, in presentia tamen Domini Johannis de Meghen predicti seu Domine seu etiam cujuscumque dominium de Mierle obtinentis, expensis dumtaxat quandocumque, quotiescumque et ubi celebrat semper salvis. Et in eventu, quod idem rector et presbiter personaliter minime in dicto altari sed alibi residet, tunc predictus Johannes de Meghen, et quicumque de post vel quecumque dominium temporale predictae ville de Mierle obtinuerit, possit substituere et deputare alium presbiterum secularem idoneum deservitorem ejusdem altaris, qui pretactam Missam septimanatim celebrabit et inde pretactos redditus habebit et percipiet solum tempore absentie ejusdem rectoris. Si vero predictus rector presentatus non fuerit presbiter, sed clericus, nec fructus percipiens, tunc infra annum a data institutionis ejus ad dictam capellaniam seipsum ad Sacram Ordinem Presbiteratus faciet promoveri, alioquin tunc predicto anno elapso predictus Dominus Johannes de Meghen seu quicumque vel quecumque dominium de Mierle obtinuerit alium rectorem presentabit; quodque etiam quotiescumque pretacta capellania seu altare vacaverit, tunc sepe dictus Dominus Johannes de Meghen vel predictum dominium obtinens conferat pretactam capellaniam seu altare rectoremque ad ipsum altare obtinendum perpetuis futuris temporibus insolidum presentabit ac jus conferendi ac presentandi obtinebit.

Quibus premissis promiserunt dicti Domini Johannes de Meghen miles et Johannes de Vaerlaer per fidem suam loco juramenti corporalem prestatam in manu mei notarii publici subscripti, legitime stipulantis et recipientis vice, loco et nomine omnium et singulorum, quorum interest seu interesse poterit quomodolibet in futurum, super se et bona sua omnia

presentia et futura se pretactas institutionem, foundationem, ordinationem, translationem, dotationem, donationem, supportationem, resignationem aliaque premissa omnia et singula perpetue ratas, gratas, validas et firmas tenere et habere illasque minime revocare, cassare et invalidare, singulis exceptionibus, premissis repugnantibus, simpliciter et omnino renunciando.

Super quibus premissis omnibus et singulis prefati Domini Johannes de Meghen miles et Johannes de Vaerlaer presbiter per se et nomine omnium et singulorum, quorum interest seu interesse poterit quomodolibet in futurum, fieri petierunt a me, notario publico, instrumentum unum publicum seu plura publica instrumenta.

Acta fuerunt hec in villa de Mierle in castro sub anno, indictione, mense, die et hora, Pontificatu prescriptis, presentibus ibidem honestis et discretis viris Frederico Talhout, Henrico de Ponte, clericis Leodiensis Diocesis, et Johanne Cuijman, laijco, testibus fidedignis, ad premissa vocatis pariter et rogatis.

Subscriptum: Et ego Johannes de Meghen, presbiter Leodiensis Diocesis, Sacra Imperiali auctoritate notarius, quia predictis institutioni, fundationi ceterisque premissis, dum sic ut premittitur fierent et agerentur, unacum prenominationis testibus presens interfui eaque sic fieri vidi et audivi, inde hoc presens publicum instrumentum manu propria conscriptum exinde confeci et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine mei solitis et consuetis signavi et subscripsi, rogatus et requisitus. In fidem et testimonium omnium et singulorum. *Subscriptio erat talis* (notaris-teeken).

1475 Juni 10.

Jan van Meghen, Heer van Mierlo, verleent aan den rector zijner kasteelkapel te Mierlo Jan van Vaerlaer en diens opvolgers dezelfde rechten en vrijheden, welke de huisgenooten der Heeren van Mierlo genieten.

Jan van Meghen, Heer van Mierle, ridder, doe condt alle lueden, dat Wy ten love Godts ende ter eeren zyner Heylegen ende sonderlinghen ter eeren der Heylegen, ten wellicker eere onse capelle in onsen huysse van Mierle gefondeert ende tot een euwelyck beneficium geerigeert is, ende in hulpe ende vermeernisse der gifte der guederen ende proffytten derselveve onser capelle, mits dese onse opene briffven van

sonderlinghe gratie tot Godts dienst daeromme te meerderen voor onse erffven ende nacommelinghen, Heeren ende Vrouwen van Mierle, hebben gegeven ende verleent, geven ende verleenen onsen geminden Heeren Jannen van Vaerlaer priester, onsen cappellaen ende dyns rectorir ende possesseur der vors. onser capelle aldaer, in onsen huysse ende dorpe van Mierle residerende, ende nae hem allen den anderen capellanen ende rectooren dersellever onse capelle als zy aldaer resideren, nae onser ouder rechten, privilegien ende vrijheden Ons, onse erven ende naecommelinghen, Heeren ende Vrouwen van Mierle, by onse ouderen ende voorvaderen, die Heeren van Mierle, in vorleden tyden van den Hertoghe van Brabant oock gegeven ende verleent ende andersints Ons toebehorende ende sunderlinghe zynde van onse ende onse voorvaderen, Heeren ende Vrouwen van Mierle, dienaren ende huysgesinne gehouden. Te weten, dat die vors. Heere Janne van Vaerlaer, onse capellaen ende rectorir onser vors. capelle, ende nae hem alle andere onse capellaenen ende rectooren der vors. capelle, alsy daer resideren door hen selleven ende alle hunne goederen, euwelyck altijt, gelyck bruycken alle onse andere dienaren ende huysgenoten, sullen syn ende blyven vry ende exempt ontbonden van alle exactien, tolln, settinghe; willende ende begeerende, dat die vors. onse rechten ende privilegiën als voors. geheelyck ende euwelyck worden gehouden sonder ymants letten offte wederseggen.

Ontbieden daeromme onse stedehouderen, onse rentmeesteren, onsen schoutentht, richteren, dienaren, mannen van leene, schepenen, gesworenen, vorsteren, laethen ende ondersaeten onser vors. dorpe van Mierle ende hare stedehouderen, nu zynde ende naemaels wesende ende alle anderen, die dat nu ende naemaels aengaen mach, bevelende dat zy den vors. Jannen van Vaerlaer, onsen cappellaen ende rectorir onser vors. capelle op onsen huysse van Mierle, ende nae hem alle andere onse capellanen ende rectooren onser sellever capelle, als zy aldaer resideren ende onse capelle selver bedienen, genieten die rechten, vrijheden ende privilegien als vors. is, gelyck andere onse huysgesinnen dienaren, rastelyck ende vredelyck doen ende laten hebben ende gebruycken, sonder ennich letselen, hynder ende wederseggen ende egeentsints te doen ende laeten setten ende eysschen eenige exactien, tolln, wapengelde, settinghe, beede ende geldelycke diensten vors. Ende dat ghy hem oock daerinne sult ende doen beschudden ende verantwoordn ende kennen teghens alle die-

ghene, die hem daerinne sullen zyn lettelyck moyende ende hynderende ende willen doen enichtsints hem bedwinghen oft panden tot dyengenen, in contrarie van onse rechten vors. ende privilegien. Ende des toorconde hebben Wij onsen segel aen desen openen brieff doen hanghen.

Gegeven op den thienden dach in de maent Junio in 't jaer Ons Heeren dusent vierhondert vyffteventich.

1476 Mei 23.

Johannes Gruyter, pastoor der parochiekerk van Mierlo, schenkt zyn toestemming tot de oprichting der voormelde kapelanie in het kasteel van Mierlo en verzoekt den Bisschop van Luik, den Aartsdiaken van Kempenland en den Abt van Tongerlo, die stichting te willen goedkeuren.

In nomine Domini. Amen. Per hoc presens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter, quod anno a Nativitate ejusdem Domini millesimo quadragesimo septuagesimo sexto, indictione nona, die vero Jovis vicesima tertia mensis Maii, Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris et Domini Sixti, divina Providentia Pape quarti, anno suo quinto, in presentia mei, notarii publici, et testium subscriptorum, ad hoc vocatorum specialiter et rogatorum, propter hoc personaliter constitutus honorabilis vir Dominus Johannes Gruyter, regularis canonicus Tongerlensis, Premonstratensis Ordinis, investitus parochialis ecclesie de Mierle, Leodiensis Diocesis, intendens dignum esse, ut que ex divine largitatis dono susceperit ad ampliandum, ut dicit, laudem et honorem divini nominis referantur.

Cum igitur generosus vir Dominus Johannes de Megen, dominus temporalis ville de Mierle, miles, prefato domino Johanni investito instanter supplicasset, quatenus in divini cultus augmentum in castro suo de Mierle, sub sua parochia dicte ecclesie de Mierle consistente, capellam construere et altare seu perpetuum beneficium ecclesiasticum inibi per se, alium seu alios fundare, erigere et dotare consecrarique et Divina inibi Officia celebrari quocumque tempore decenti ac etiam Missas, Vesperas et Laudes beate Marie virginis cantare, aquam benedicere, aspergere, Dominoque et Domine de Myerle seu dominium temporale de Mierle obtinenti ac sue familie ministrare Sacramenta et mandata ecclesiastica facere, necnon de ipso beneficio seu altari disponere et recto-

rem idoneum ad obtinendum predictum altare, quotiescumque vacaverit, more castrali de jure patronatus laicalis per se suosque successores legitimos, dominos temporales de Mierle seu ipsum dominium temporale de Mierle obtinentes, conferendum, presentare, instituere et admittere possit et valeat et ut consensum suum, licentiam et assensum ad predicta dignaretur et vellet adhibere, — quocirca prefatus Dominus Johannes, investitus dicte ecclesie de Mierle, ad petitionem prelibati Domini Johannis de Meghen libenter inclinatus, nolens juste petentibus denegare consensum, ex certa sua scientia, ut asseruit, et deliberatione prehabita vive vocis oraculo, prefato Domino Johanni de Meghen, quantum prefatum altare seu beneficium dotare, erigere et fundare et omnia alia et singula prenominata facere et disponere rectoremque, idoneum ad ipsum altare obtinendum, per ipsum Dominum Johannem de Meghen et suos succesores legitimos, Dominos temporales de Mierle seu ipsum dominium temporale dicte ville de Mierle obtinentes, more castrali de jure patronatus laicalis ratione temporalis domini de Mierle, presentare ¹⁾ possint et valeant, plenam licentiam et auctoritatem contulit, dedit et concessit et consensum suum et assensum, quantum in ipso fuit et potuit, desuper adhibuit, salvo jure dicte ecclesie de Mierle.

Supplicando humiliter Reverendo Domino Domino Luduico de Bourbon, Episcopo Leodiensi, necnon venerande circumspectionis viro Domino Bernhardo de Solms, Archidiacono Campinie in ecclesia Leodiensi, ac venerabili et religioso Domino Johanni Kintschot, Abbati monasterii Tongerlensis Ordinis Premonstratensis, Cameracensis Diocesis, et omnibus aliis, quorum interest, ut suis auctoritatibus predictis suos consensus et assensus (adhibere) ²⁾ aliaque prenarrata laudare, ratificare, approbare et confirmare velint et dignentur.

Super quibus premissis omnibus et singulis prefatus Dominus Johannes Gruyter, investitus de Mierle, pro se ac omnibus et singulis, quorum intererit seu interesse poterit quomodolibet in futurum, sibi a me, notario publico subscripto, fieri petiit instrumentum unum publicum seu plura publica instrumenta.

Acta fuerunt hec in villa de Mierle in domo inhabitationis prefati Domini Johannis Gruijter investiti sub anno, indictione, mense, die et Pontificatu prescriptis ³⁾, presentibus ibidem

¹⁾ In plaats van *presentare* heeft het hs. *obtinentes*.

²⁾ Dit woord werd door den copist waarschijnlijk overgeslagen.

³⁾ In plaats van *prescriptis* schreef de copist met weifelende hand *post partibus*.

honorabilibus et discretis viris Domino Cornelio van den Claren presbitero, Johanne Herckman, Petro Pelser ende Hendricke Geenckens, testibus fidedignis ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Johannes de Vaerlaer de Mierle, presbiter Leodiensis Diocesis, publicus Imperiali Auctoritate et venerabilis Curie Leodiensis notarius juratus, quia premissis omnibus et singulis, dum sic ut premittuntur fierent et agerentur, unacum prenomminatis testibus presens interfui eaque sic fieri vidi et audivi, idcirco hoc presens publicum instrumentum, manu mea propria scriptum, exinde confeci et in hanc publicam formam redegi, subscribendo nomine et signo meis solitis et consuetis unacum appensione sigilli prefati Domini Johannis Gruijter, investiti ecclesie de Mierle pretacte, rogatus et requisitus. In fidem et testimonium veritatis omnium et singulorum premissorum signavi.

Cum appensione sigilli et certi signi.

1476 Mei 28.

Johannes Kinschot, Abt van Tongerlo, schenkt zijn placet aan voormelde stichting.

Placet Abbatis de Tongerle super Fundatione
Capelle Castralis.

Universis et singulis presentes litteras inspecturis Johannes Kynschot, permissione divina Abbas monasterii beate Marie Tongerlensis Ordinis Premonstratensis, salutem in Domino sempiternam cum notitia veritatis. Quod Nos fundationem et dotationem beneficii seu capellanie in castro ville de Mierle, Leodiensis Diocesis, per generosum virum Dominum Johannem de Meghen, dominum temporalem ejusdem ville de Myerle, ad laudem Dei Omnipotentis et ad honorem beate Marie virginis Dei Genetricis ac beatarum Georgii, Sebastiani martirum et Anthonii confessoris atque beatarum Katarine, Barbare et Lucie virginum ¹⁾ noviter fundati et dotati, prout in certis litteris et instrumentis desuper confectis latius dicebat contineri, et quod prefatus Dominus Johannes et quicumque vel quecumque post ipsum pretactum ville dominium temporale

¹⁾ In het hiervoren medegedeelde stuk van 8 Juni 1475 worden ook St. Christophorus en Martinus genoemd.

obtinuerit, predictum beneficium seu capellaniam, quotiescumque vacaverit, cujus collatio seu presentatio ratione nostre Abbatialis dignitatis ad Nos pleno jure pertinere dignoscitur, perpetuis vacationum temporibus conferat rectoremque ad ipsum obtinendum presentando admittet ac jus conferendi, presentandi modo castrali et jure patronatus laicalis solum et insolidum obtineat atque dictum beneficium, capellaniam seu altare erigi et consecrari, Missarumque solemnia celebrari facere possit et valeat, quantum in Nobis est laudamus, ratificamus et comprobamus, plenamque licentiam, auctoritatem et potestatem contulimus, dedimus et concessimus nostrosque consensum et assensum ad hoc adhibuimus et per presentes adhibemus, jure matris ecclesie de Myerle et uniuscumque alterius semper salvo. In cujus rei testimonium sigillum nostrum ad causas duximus apponendum. Datum in dicto nostro monasterio Tongerlensi anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto, mensis Maii die vicesima octava.

Cum appensione sigilli monasterii predicti.

1530.

Mr. Jan Goyart Vestarts legateert voor een wekelijksche mis in de kasteelkapel te Mierlo een erfpacht van 2 mud rogge, gevestigd op een huis in Loeswijk (onder Mierlo).

Item legavit M. Jan Goyart Vestarts duos modios siliginis hereditarie pactionis pro una missa celebranda septimanatim in capella castri de Mierle pro salute animarum sui et suorum parentum, uti continetur in quodam instrumento etc. Quique duo modii siliginis levantur et persolvuntur de et ex domo cum suis attinentiis Wilhelmi Artssen Custers aliàs Verhoeven; sitis in Loeswyck, ut in litteris scabinorum de Mierle desuper confectis plenius continetur etc. Subsignatum Fr. de Erp (?), 1530.

1544 April 16.

Hieronimus Vetallus, Pauselijk Nuntius, staat voor altijd toe, dat elke seculiere of reguliere priester in de St. Antoniuskapel van het kasteel van Mierlo op een draagbaar altaar dienst kan doen in tegenwoordigheid van iedereen zonder daartoe iemands verlof noodig te hebben.

Jeronimus Vetallus, Dei et Apostolice Sedis gratia Archiepiscopus Rossanensis ac Sacri Palatii Apostolici Causarum

Rote locumtenens et ad serenissimum principem Carolum Romanorum Imperatorem semper augustum ac Germanie, Hispaniarum etc. Regem Catholicum ac ad universam Germaniam Sanctissimi Domini nostri Pape et Sancte Sedis Apostolice Nuntius cum potestate Legati de Latere, universis et singulis presentes litteras inspecturis salutem in Domino sempiternam.

Splendor Paternae Glorie, qui sua mundum illuminat ineffabili claritate, pia vota fidelium, de clementia Ipsius Majestatis sperantium, tunc precipue benigno favore prosequitur, cum devota ipsorum humilitas Sanctorum precibus et meritis adunatur. Hinc est quod Nos Auctoritate Apostolica, Nobis per litteras Sedis Apostolice concessa et qua fungimur in hac parte, tenore presentium, ut liceat quibuscumque presbiteris secularibus vel cujusvis Ordinis regularibus in sacello Sancti Anthonii in castro de Mierle Leodiensis Diocesis super altari portatili, sine tamen alicujus prejudicio, missas et alia divina officia in quacumque utriusque sexus Christifidelium presentia celebrare libere et licite, alicujus licentia ad id minime requisita, licentiam et facultatem concedimus pariter et indulgemus, presentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. Datum Bruxellis Cameracensis Diocesis anno Incarnationis Dominice millesimo quingentesimo quadragésimo quarto, sexto decimo (die) Aprilis, Pontificatus Sanctissimi Domini nostri Pauli anno undecimo P.P.

Subsignatum Hieronimus Archiepisc. Rossanensis Nuncius.

Adhuc subsignatum inferius F. de Prado Calderon I. U.

L. Jo. Bapt. Dns. S.

Et super plicam L. Maldonado cum appensione sigilli.

Pater Jan van Asten

door

F. VAN HOECK, S. J.

Deze vrome en geleerde Noord-Brabantsche priester, wiens apostolische werkzaamheid zich ver over de Nederlandsche grenzen heeft uitgestrekt, verdient zeker meer bekend te zijn en in de nagedachtenis te blijven voortleven. Zijn eigenlijke naam is Jan Jacobs, maar steeds wordt hij genoemd Joannes ab Asten of Astensis, naar zijn geboorteplaats Asten bij Helmond; enkele malen onderteekent hij zijn brieven Joannes Jacobi Astensis.

De Astensche familie Jacobs — waar wij verder weinig bijzonderheden van kennen — heeft in de 16^e eeuw aan de Kerk en aan ons bisdom meerdere geestelijken geschonken ¹⁾ Schutjes (III blz. 149) noemt onder de „voornamen inboorlingen” den Jezuiet over wiens levensloop wij hier het een en ander willen mededeelen; Gerardus Jacobs, deken van Helmond en pastoor van Someren, schrijver der geschiedenis van O. L. Vrouw van Ommel; diens neef Jan Jacobs, professor der filosofie aan de universiteit van Leuven, kanunnik der Kathedraal van Sint Donatianus te Brugge, later Oratoriaan en stichter van drie studiebeurzen, die nog heden door zijn familie en inwoners van Asten, Someren en Lierop kunnen genoten worden.

Jan van Asten werd in 1530 geboren. Over zijn vroegere levensjaren vinden wij slechts als losse feiten opgeteekend dat hij te Leuven studeerde, aldaar in 1550 den graad van

¹⁾ Eenige gegevens over die familie zijn nog te vinden in dit tijdschrift dl. V, blz. 91.

baccalaureus behaalde en in 1554 te Luik priester werd gewijd. Van 1557 tot 1561 was hij pastoor der Sint Jacobskerk te Antwerpen en werd tijdens dat pastoraat, den 14^{en} November 1559, aan de Keulsche universiteit gepromoveerd tot doctor in de godgeleerdheid. In 1561 koos het kapittel der Sint Stevenskerk te Nijmegen hem tot Deken, als opvolger van Johannes Hinsbergius, die afstand gedaan had van zijn waardigheid. Paus Pius IV verleende toen aan den nieuwen Deken de beneficiën van zijn voorganger. Te Nijmegen doceerde hij ook de theologie in het Dominikanenklooster en was de eerste, die er het gebruik van den catechismus van Canisius invoerde.

In Antwerpen en Keulen had hij kennis gemaakt met de jonge Orde der Jezuïeten wier stichtingen in die steden tot bloei begonnen te geraken. In Nijmegen kwam de Deken weldra met hen in nog nauwere betrekking. Onder invloed van Canisius werd daar sinds eenige jaren druk geijverd voor de oprichting van een college en herhaaldelijk kwamen Jezuïeten uit Keulen naar Nijmegen om te onderhandelen over deze zaak, welke veel moeilijkheden ondervond van den kant van het stadsbestuur. In 1562 bevond zich de rector van het Keulsche college, pater Leonardus Kessel, weer in de stad en Deken van Asten openbaarde hem toen zijn verlangen om in de Sociëteit van Jezus te worden opgenomen. Den 13^{en} October schreef pater Kessel daarover aan den Generaal, pater Laynez: „Decanus Noviomagensis, sacrae theologiae doctor, etiam nobis adfuit et vix divelli potuit; habet quaedam impedimenta, quae si remove poterit, in quibus D. Henricus Dionisius ei auxilio erit, ad nos reversurus et se Societati addicturus videtur. Est vir doctus et juvenis et, si mundum relinquat, suo exemplo permovebit alios”.¹⁾

Pater Henricus Dionysius (Denys), een Nijmegenaar en Kanunnik der Sint Steven, die in 1554 naar Rome was vertrokken en daar door den H. Ignatius zelf in de Orde was

¹⁾ Hansen, *Rheinische Akten zur Geschichte des Jesuitenordens*, 1542—1582, blz. 439.

opgenomen, schijnt die moeilijkheden gemakkelijk uit den weg te hebben geruimd, want in Januari 1563 schreef de Deken aan pater Kessel, dat zijn besluit definitief vast stond. Hij deed nu afstand van zijn waardigheid en praebenden, kwam den 19^{en} Februari naar Keulen, verrichtte er de „geestelijke oefeningen” en legde den 7^{en} Maart de geloften af als lid der Sociëteit van Jezus.

Hij vond in Keulen nog een dorpsgenoot, Frans van Asten ¹⁾, die een paar weken te voren in het noviciaat was getreden, en enkele andere Noord-Brabantsche Jezüieten, o. a. de Boschenaars Joannes Hasius en Arnoldus Havensius, Cornelius Oorschot en Alardus Francken.

Reeds aanstonds bleek het, dat pater Kessel zich niet vergist had, toen hij in verschillende brieven de uitstekende hoedanigheden van den Nijmeegschen Deken prees. In het noviciaat wenschte hij niet anders dan als de minste behandeld te worden. „Saepius dixit — zoo schreef de novicenmeester pater Franciscus Costerus uit Keulen — et aliquando flexis genibus, nolite aetatem meam vel decanatum meum vel meum magistrarium spectare, sed tractate me ut puerum; meum erit obedire.” En in een anderen brief: „Est vir admodum humilis et obediens et in Scripturis bene versatus. Magnam quoque habet gratiam verbi in lingua flandrica. In culinariis aliisque humilitatis officiis se exercens. Omnibus internis pariterque externis conversatione sua optimum praebet exemplum. Nunc etiam studiosis nostris dominicis aliisque festis diebus in schola interpretatur evangelium et domi fratribus casus conscientiae.”

Ondanks zijn nederigheid werd dus zijn licht al spoedig

¹⁾ Franciscus Astensis (of dit ook zijn familienaam is kon ik niet achterhalen) was in 1542 geboren en den 19^{en} Februari 1563 Jezüiet geworden. Gedurende eenige jaren was hij werkzaam in Friesland en beproefde er een Latijnsche school op te richten. Toen het protestantisme in die streek de overhand kreeg, was hij gedwongen naar Keulen terug te keeren en arbeidde verder met grooten ijver in Zuid-Duitschland. Den 2^{en} Augustus 1574 stierf hij een al te vroegen dood te Dillingen. De jaarboeken der Duitsche Ordesprovincie prijzen zijn uitstekende deugden en verhalen dat hij, op het oogeblik van zijn sterven, verscheen aan den om zijn heiligen levenswandel bekenden pater Jacobus Rhem, die toen, op grooten afstand, te Ebenhausen in Wurtemberg verbleef.

op den kandelaar geplaatst, eerst in den kleinen kring van huisgenooten te Keulen, maar weldra ook daar buiten in de Nederlanden. In het najaar van 1563 werd hij naar Antwerpen gezonden. Hij reisde over Arnhem en Utrecht en had onderweg gelegenheid om voldoening te geven aan den drang van zijn apostolischen ijver. Tevens als teekenend voorbeeld van den droevig godsdienstigen toestand haal ik hier iets aan uit zijn brief aan pater Kessel geschreven, zonder plaatsnaam of dagteekening, maar waarschijnlijk van uit Arnhem.

„Per dies quindecim jam hic sum concionatus quotidie; semper fuit bonum auditorium. Catholici magnam accepere consolationem, hereticorum etiam quorundam ora, ut audio, obturata sunt. Miserrime haec civitas per diversos pastores haereticos et scandalosam vitam sacerdotum est seducta et hoc tempore valde destituitur bona doctrina et exemplis; nullam ego vidi in his partibus alicujus momenti civitatem quae tantopere est his rebus desolata. Nullam etiam vidi in qua majores sunt proficiendi occasiones propter varias causas. Decanus jam certo relinquit suam concubinam; duo alii seniores in manibus mihi saepius promiserunt se relicturos suas primo tempore quo poterunt sine tumultu et obloquio. Omissis jam concionibus propero Antverpiam.”

Na een verblijf van meerdere maanden in Antwerpen, waar hij herhaaldelijk in zijn vroegere parochiekerk predikte, werd hem een ander arbeidsveld toevertrouwd in de Noordelijke Nederlanden. De eerste Friesche Jezuiet, pater Anske Bokkes Bruinsma, poogde te Sneek een katholieke school te stichten. Met hem was een ander pater en drie scholastieken, waaronder Frans van Asten, naar Friesland vertrokken. De al te optimistische pater Bruinsma moest echter zijn plan opgeven door de vijandige houding van het stedelijk bestuur. Hij beproefde het toen te Woudsend en daarna te IJlst, eveneens zonder blijvend succes. In dienzelfden tijd werd pater Jan van Asten gezonden om door prediking in verschillende steden van Friesland den geloofsafval te keeren. Na er ongeveer een jaar gewerkt te hebben vertrok hij naar Overijssel, waarschijnlijk op verzoek van zijn vriend Aggaeus Snecanus, pastoor

te Kempen en van den Zutphensche pastoor Hendrik Hovius. Van den Advent tot Paschen verbleef hij te Deventer ¹⁾ en dat zijn arbeid er buitengewoon heilzaam geweest is, bewijst de getuigenis, die later daarover uit Keulen van den Generaal geschreven werd: „Daventriae a bonis dicitur, quod nisi ante tumultus istos gusiticos pater Joannes Astensis aliquoties ibi fuisset concionatus, longe plures homines per istos pseudo-predicantes ab ecclesia et religione catholica fuissent abducti.”

Wegens de reeds herhaaldelijk betoonde ijver en bekwaamheid kon zijn overheid hem dan ook een andere en moeilijke taak opdragen. De prins-bisschop van Ermeland, kardinaal Stanislaus Hosius, had reeds meermalen om Jezüieten gevraagd aan wie hij de stichting van een college in zijn bisdom wilde opdragen. Canisius, die zeer bevriend was met dezen kerkvorst en hem „den besten bisschop van zijn tijd” noemde, had die poging gesteund, maar wegens het nog gering aantal leden der Orde kon dat verlangen niet worden ingewilligd.

Toch deed Canisius wat in zijn vermogen was en door zijn invloed waren eenige saeculiere priesters in het bisdom gekomen, waaronder de Nijmegenaar Theodorus Lindanus die te Rome zijn studiën had voleindigd. ²⁾

Op het Concilie te Trente had de kardinaal gelegenheid gehad de zaak persoonlijk te bespreken met den generaal der Jezüieten, pater Laynez, en toezegging gekregen, dat eenige paters naar Ermeland zouden gezonden worden, zoodra er beschikbaar waren. In Januari 1565 kwamen nu de eerste Jezüieten aan om in de Pruisische hanzestad Braunsberg een college te beginnen in het oud Franciskanerklooster. Ze hadden met vele en onverwachte moeilijkheden te kampen. Uit de landstreek zelf boden zich haast geen leerlingen aan, maar des te meer uit Polen en Lithauen, die het met de Pruisen slecht konden vinden.

¹⁾ *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, dl. 45, blz. 242 vlg.

²⁾ Over Theod. Lindanus, Vicaris-generaal van Breslau, zie *Studiën*, dl. 70, blz. 304 vlg.

Bovendien had de pater die met de leiding der studiën was belast, Simon Hagenau, een zeer lastig karakter en wekte groote ontevredenheid bij leeraren en leerlingen. Hij moest worden afgezet en de kardinaal deed nu in Rome een dringend verzoek om Canisius met het bestuur van het college te belasten. De faam van Canisius was reeds door heel Duitschland verspreid en in Oost-Pruisen had men hem persoonlijk leeren kennen toen hij in 1558, als gezelschap van den pauselijken Nuntius, Mgr Camillo Mentuati, Polen had doorreisd. Er kon echter niets van komen daar aan Canisius juist in dien tijd door Paus Pius IV de hoogst belangrijke zending werd opgedragen om de besluiten van het Concilie van Trente te gaan afkondigen bij de Duitsche bisschoppen. De keus van den generaal viel nu op pater Jan van Asten, die den 1^{en} Januari 1567 tot rector van het college aangesteld werd. Hij was in Juni van het vorig jaar te Braunsberg aangekomen om er als leeraar werkzaam te zijn en het pleit wel voor den hoogen dunk dien zijne overheid had van zijn veelzijdige begaafdheid dat hem in zulke omstandigheden het rectoraat werd toevertrouwd. Spoedig waren de vruchten van zijn energiek bestuur merkbaar en tijdens de drie jaren, dat hij dit ambt bekleedde, nam het college gestadig in bloei toe.

De ijvervolle priester zocht ook nog nuttig te zijn buiten het college en schrok er niet voor terug een gevaarlijke neventaak op zich te nemen ¹⁾).

Op eenige mijlen afstand van Braunsberg lag de Poolsche stad Elbing. De lutheranen waren er meester geworden. Ze wilden den pastoor verdrijven en hadden zijn kerk reeds in gebruik genomen. Op verzoek van Mgr Hosius kwam rector van Asten met pater Sunyerius den pastoor te hulp. De kardinaal had er voor gezorgd dat de rector voorzien was van een volmachtbrief van koning Sigismund en zoo werden zij

¹⁾ Over den missiearbeid van pater van Asten te Elbing, zie Eichhorn, *Der Bisschof Stanislaus Hosius*, II blz. 306, 322—328, 403—406. Ros-towski, *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem*, blz. 14.

in de stad toegelaten. Toen men echter in de kerk wilde gaan preeken, was de preekstoel bezet door een lutheraan. Pater van Asten nam maatregelen om zoo iets een tweeden keer te voorkomen. Den volgenden Zondag stond hij reeds een uur vóór het begin der godsdienstoefening op den preekstoel. Zoodra de luthersche predikant Nogengorgelus dit te hooren kreeg, zette hij het volk tot geweld aan en kwam met een menigte zijner volgelingen naar de kerk. Pater van Asten begon de predikatie, maar weldra vlogen hem steenen langs het hoofd. Kalm en bedaard bleef hij staan en verzocht het volk om zulke schanddaad in een kerkgebouw te staken; als hij zijn predikatie geëindigd had zou men naar believen met hem kunnen handelen, want hij was bereid ter wille van het Evangelie den dood te ondergaan.

Zulke onverschrokkenheid maakte indruk en liet hem ongemoeid verder spreken. Na afloop ging hij met bedaarden tred midden door de menigte heen, zonder dat hem eenig letsel werd aangedaan. Kardinaal Hosius gaf van het gebeurde kennis aan koning Sigismund, die de inwoners van Elburg met een zware gelboete straffe en hen gelastte om de katholieke priesters vrij hun bediening te laten uitoefenen. Om de twee weken kwam pater van Asten nu eenige dagen te Elburg maar het bleef een ondankbare arbeid. Uit een brief door hem den 15^{en} April 1569 geschreven aan den Generaal, den H. Franciscus Borgias, vernemen we iets over dat missiewerk en leeren we tevens nog beter zijn zielenijver en ootmoed kennen. Na eenige berichten omtrent het college van Braunschweig te hebben gegeven, vervolgt hij over den toestand te Elburg:

„Quantum ad fructus hujus vineae attinet cuperem consolatoria scribere ad T. R. P. sed aut dispositi illi nondum sunt aut propter praedicatum meum verbum Dei illis non capit; numerus viventium ritu catholico hoc anno non est major quam superiori anno; 200 tantum nobiscum communicarunt etsi plures Germani accesserunt et Poloni pauciores depravati a novo concionatore haeretico qui hisce illapsis diebus a Senatu assumptus est. Videntur plures ad fidem catholicam

inclinari sed propter nimias persecutiones quas patiuntur non audent se manifestare. Doleo quod caritatem nostram qua eorum salutem prosequimur hic populus non potest intelligere; male de nobis sentit quasi omnia quae per Ill^m. Cardinalem a Rege impetrantur mandata nostra instigatione fiant. Videtur igitur laborandum esse, pro auferenda ex cordibus eorum illa mala, persuasione et insinuanda ipsis nostra charitate quod hactenus quidem conatus sum secundum praescriptum P. Provincialis et epistolam P. Petri Fabri de modo juvandi haereticos, sed parvum aut nihil adhuc profectum; mandatis etiam istis magis irritantur et alienantur, potissimum cum non sequitur executio qua mali ipsorum conatus opprimuntur. Forte non esset inutile medium lucri faciendi illorum animos si quis secundum vocationem nostram nihil reciperet aliunde sed ostiatim cibum ab illis emendicaret, illorum animos ista familiari conversatione et humili submissione acquireret, persecutiones et irrixores patienter toleraret; quis scit si hac re juvarentur tandem aliquando. Si ita videtur T. R. P. ego libenter, si modo hoc adhuc sum mansurus, hoc medium tentarem. Stultitiam forte aliqui hanc esse dicerent, sed si ista vera secundum mundum stultitia a T. R. P. approbaretur sapientia esset apud Deum. Quia multo jam tempore et saepissime haec cogitatio mihi occurrit non potui omittere quin T. R. P. et patri Provinciali et P. Francisco vice-Provinciali eam proponerem. An a Deo sit et sancto Spiritu an ex alio spiritu cognoscam quando ab eo qui loco Christi mihi datus est dicitur; interim secundum mihi praescriptum progrediar. Utinam aliquando veniat is qui mittendus est, qui majore arte, industria, eruditione et charitate juvet hunc populum quam ego hactenus potui. Quia aliud quod scribendum existimo nihil modo occurrit, his paucis me quam humillime commendo precibus et sacrificiis T. R. P. quem Deus ad sui nominis gloriam diu servet incolumem. T. R. P. indignissimus filius et servulus in Ch^o.

Braunsbergae 15 Aprilis 1569.

Joannes Jacobi Astensis.

Bij al zijn drukke bezigheden in het verre Oost-Pruiſen bleef pater van Aſten toch ook zijn vaderland indachtig. In 1568 was hij in briefwisseling met Mgr. van Nieuwland, bisschop van Haarlem, over het stichten van een college

in die stad ¹⁾). Hij was vroeger in Haarlem geweest en blijkbaar bleef de bisschop hem te Braunsberg op de hoogte houden van de godsdienstige toestanden in Holland. Den 27^{en} Februari 1568 schreef de Provinciaal, pater Coster, daarover uit Gent aan den Generaal:

„Pastor civitatis Harlemensis scripsit uni ex nostris Lovaniensibus, dominum Joannem Astensem, rectorem collegii nostri Braunspergensis, litteris suis Episcopo Harlemensi significasse se desiderare Harlemum venire et proinde ab Episcopo vocatum esse, Senatumque Harlemense desiderare quod scholam civitatis sit suscepturus. Paternitas Vestra videat quid agi debeat, nam scio P. Astensem qui in lingua flandrica optime concionatur, admodum illibenter versari in Prusia ubi lingua ejus non intelligitur. In hac Belgica esset utilissimus”.

In dit schrijven wordt een omstandigheid aangeroerd die pater van Asten zelf in enkele brieven ter sprake brengt: de moeilijkheid die hij in zijn ambt ondervindt met de talen. In het college te Braunsberg, waaraan intusschen ook een Seminarie verbonden was, kwamen niet slechts veel Polen maar ook andere Slavoniërs studeeren, hetgeen natuurlijk zeer bezwarend was voor den rector die hunne verschillende talen niet kende en moeilijk nog kon aanleeren. De Nijmegenaar, pater Joannes Zanthenus, die sinds eenige jaren als scholastiek aan het Braunsberger college doceerde en op 't eind van 1569 naar Rome was geroepen om er zijn theologische studies te voltooien, bracht een brief mee van pater van Asten en kon persoonlijk nadere inlichtingen geven over de lastige positie van den rector. Het gevolg was dat de Generaal hem bij schrijven van 23 Januari 1570 de aanstaande ontheffing van zijn functie mededeelde; hij moest voorloopig nog in Braunsberg blijven tot een door den Provinciaal te bepalen tijd en dan naar Rome vertrekken. Toen hem zijn opvolger, pater Philippus Widimanstadius, was aangewezen schreef hij aan den Generaal: „Non dubito quin me defuncto

¹⁾ Drie brieven hierover zie *Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdóm Haarlem*, dl. 31, blz. 443 vlg.

hoc officio et ipso gubernante longe melius omnia procederent ut ex meo hinc discessu nullum prorsus detrimentum sed lucrum potius hujus collegii sit expectandum”.

In 1571 kwam pater van Asten te Rome waar hij ongeveer een jaar verbleef. Hij legde er de laatste kloostergeloften af en werd daarna naar zijn vaderland gezonden.. Nu kreeg hij weer volop gelegenheid om zijn redenaarstalent te benutten op missietochten naar verschillende steden, die hem als om strijd uitnoodigden. In de eerst volgende jaren vinden we hem in Keulen, Antwerpen, Leuven, Brugge, Maastricht, Zutphen, Deventer, Nijmegen, Roermond en Luik. Hij was nauwelijks uit Rome teruggekeerd, of uit Nijmegen schreef men reeds naar Keulen: „Decanus plaerique alii Societatis studiosi optarent P. Astensem, quem Episcopus amat et Capitulum reveretur, aut P. Canisium ad tempus cinerum hic valde utiliter posse versari”. Nadat hij te Brugge eenigen tijd als eerste predikant der kathedraal had gefungeerd, werd hij naar Maastricht geroepen. Hij verbleef er drie maanden bij den Deken der Sint Servaaskerk, Nicolaas van der Straeten, die met hem vooral de stichting van een college besprak. Door den bovengenoemden Nijmegenaar, pater Dionysius (Denys) die in 1571 was overleden en zich den eere naam „apostel van Maastricht” had verworven, was die stichting reeds voorbereid, maar de oorlogstoestand en niet minder de hertog van Alva die de Sociëteit van Jezus niet gunstig gezind was, hield dat werk tegen.

Zoodra Alva echter uit het land was vertrokken, werd door stadbestuur en kapittel den 21^{en} December 1573 aan den Provinciaal, pater Balduinus ab Angelo, een verzoekschrift gezonden om aan pater van Asten Maastricht tot vaste standplaats aan te wijzen. In Mei 1574, na afloop der vastenpredikaties te Antwerpen, kwam hij naar Maastricht om de verdere onderhandelingen over het college te voeren. Van Maastricht uit ondernam hij missietochten naar Zutphen, Deventer, Nijmegen, Emmerik en Luik. Mgr. Lindanus riep hem naar Roermond „ab eo rogatus, zoo schrijft pater van

Asten den 14^{en} November 1574, ut pro eo scriberem ad Ill. Card. Hosium de rebus ejus pro sui nominis defensione" ¹⁾). Onder grooten toeloop van volk predikte hij vijf maal te Roermond en keerde toen naar Maastricht terug.

Daar was intusschen door een weldadige weduwe aan de Jezüieten een huis geschonken. Pater van Asten, die reeds tot rector van het te stichten college was benoemd, nam er zijn intrek totdat hij eenigen tijd later een ruimer gebouw ter beschikking kreeg dat als school kon worden ingericht. Einde Juni 1575 werd er met een paar klassen begonnen. Aanvankelijk waren den rector nog slechts twee paters behulpzaam: Anske Bokkes Bruijnsma en Joannes Helmontanus ²⁾). De aankoop van belendende huizen, noodig voor een volledige Latijnsche school, kon echter nog niet plaats hebben, vooral wegens de afwezigheid van den grooten weldoener en promotor der stichting, Hendrik van Ruyschenborch de Setterich, landcommandeur der Duitsche Orde.

Voor pater van Asten was er dus nog weinig werk en hij vroeg aan zijn overheid om naar Nijmegen te mogen gaan waar eveneens weer over de stichting van een college onderhandeld werd. „Humiliter peto, zoo schrijft hij den 10^{en} April,

¹⁾ Dit doelde op een — weldra valsch gebleken — beschuldiging alsof Lindanus in zijne geschriften eenige decreeten van het Concilie van Trente als „minus considerata et circumspecta” bestempeld had. Over deze beschuldiging schreef Lindanus den 11^{en} November 1574 aan zijn vriend, den generaal der Jezüieten, pater Everardus Mercurianus. Vooral griefde het hem dat kardinaal Hosius er geloof aan scheen te hechten en zijn ontstemming zou hebben laten blijken. P. Mercurianus kon hem den 14^{en} Januari 1575 een geruststellend antwoord zenden dat tevens vol lof was voor den vromen en geleerden bisschop: „Nüdiustertius accepi litteras R. D. V. datas ipso die S. Martini, quae mihi gratissimae fuissent, ut omnes ejus litterae solent esse, nisi ipsam dolore affectam ex falsis nescio quorum rumoribus ex illis intellexissem. Praestiti subito quod cupiebat cum Illmo Cardinali Hosio, qui nobis respondit nihil prorsus eorum aut dixisse se aut audivisse umquam quae falso D. V.^{ae} objiciuntur. Ergo deponere istam curam potest quando etiam illud in hujusce casibus non raro ad memoriam revocandum est: a quibus abest culpa ab iis absit dolor”.

²⁾ Joannes Helmontanus is pater Joannes Becx, in 1542 uit een bekende Helmondsche familie geboren en omstreeks 1565 in de Sociëteit getreden. Bij de heropening van het Maastrichtsche college werd hij tot Rector ongesteld en bekleedde die functie tot 1594. Van 1600 tot 1605 was hij voor den tweeden maal Rector en stierf te Maastricht den 11^{en} November 1609.

ut, quia Neomagi indignus aliquando fui decanus et pastor et debitum pastorale ob multas meas imperfectiones non satis explevi, et ibi collegium erigi consentiat. Sic enim supplerentur defectus mei." Hij predikte op de Pinksterdagen in de Sint Steven en de onvermoeide ijveraar voor onderwijs der jeugd zal zijn toehoorders zeker wel hebben aangespoord om krachtig mee te werken aan het tot stand komen eener Latijnsche school, zooals hij die in Maastricht had opgericht. Reeds in 1551 hadden de Jezuïten, op aandrang van Canisius, beproefd zich in Nijmegen te vestigen. Het kapittel van Sint-Steven en de Kanisfamilie hadden het plan gesteund maar het stadsbestuur bleef zich verzetten en had zelfs een schenking van huizen, door Canisius' tante Theresia van den Bergh gedaan, ongeldig verklaard. Herhaaldelijk was die poging hernieuwd maar steeds zonder blijvend gevolg. In het jaar 1575 scheen de toestand echter gunstiger te worden en de bisschop van Roermond, Mgr Lindanus, tot wiens diocees Nijmegen destijds behoorde, drong er bij de Keulsche Jezuïeten sterk op aan dat ze van die geschikte gelegenheid gebruik zouden maken. Hij schreef er over aan den provinciaal, pater Thyraeus, en waarschijnlijk hangt de komst van pater van Asten te Nijmegen in dat jaar daar wel mee samen, want de oud-deken was bijzonder bevriend met den bisschop.

Het gelukte nu inderdaad de vier huizen, die vroeger aan de Sociëteit geschonken waren, in bezit te krijgen.

De brief van Mgr Lindanus aan den provinciaal begon met de woorden: „Quandoquidem D. O. M. nobis tandem optatam concordiam largiturus speratur, opportunum nobis videbatur hasce ad Te dare, quibus hortarer R. V. ut de faciendo aliquo initio collegii Neomagi cogitaret." De rustige dagen, door den bisschop verwacht, kwamen echter niet. Integendeel, het werd overal in het land woeliger en den strijd tegen Spanje heftiger, ondanks de Pacificatie van Gent. De stichting van een College te Nijmegen kwam geen stap verder en ook dat van Maastricht zou weldra in zijn eersten bloei worden verstoord.

Door die droevige omstandigheden zijn de laatste levensjaren van pater van Asten zeer bewogen en kormervol geweest. Hij was echter geen man om zich door moeilijkheden te laten neerslaan. Altijd vond men hem bereid een werk op zich te nemen, waar en op de wijze door zijn overheid verlangd, hoewel zijn karakter daar van nature in 't geheel niet toe geneigd was. Wij lezen dit in een vertrouwelijk schrijven tijdens zijn rectoraat te Maastricht aan den Generaal, pater Mercurianus.

„ Multo tempore saepius divinitus ut puto inspiratus et intus admonitus sum ut R. P. T. quaedam quae animum perturbant aperirem quod hactenus non feci ne quid vanum et non bene consideratum effutirem. Cum itaque vetula instigante soleo variis motibus, etiam adhuc Romae existens, agitari et tantum tribuere naturalibus et periculosis quibusdam inclinationibus, quibus magis hunc quam illum locum, hoc quam illud officii genus eligebam, significandum duxi R. P. T. ad M. D. G. et suam etiam consolationem, quia illius ministerio cujus hodie adhuc recordor hoc tribuendum existimo, ad eam jam me venisse indifferentiam ut paratum me sentio ad quemcumque locum, ad quodcumque etiam officium. Sed quorsum haec? Illud sane intelligere volo R. P. T. me videre tenebris jam dissipatis stultissimum fuisse nimium illud ex Prussia in hanc provinciam et adhuc ex Urbe potius in hanc quam in aliam regionem veniendi minus inordinatum desiderium. Ignoscat mihi R. P. quod difficilior aliquando fui quam conveniret religioso ut meis inclinationibus et desideris potius obedire debuerit Societas quam ego illius. Jam libere utatur me R. P. T. pro suo et Dei voluntate ”.

Van die edelmoedigheid maakte de provinciaal gretig gebruik om den rector, tusschen zijn andere bezigheden door, herhaaldelijk uit te zenden voor missiewerk.

In Juli en Augustus 1577 vinden wij hem weer in Nijmegen, Arnhem en Deventer. Van Nijmegen uit bracht hij een bezoek aan het Clarissenklooster te Wamel waar Gerarda, een halfzuster van den H. Petrus Canisius, abdis was.

Uit een brief op deze reis geschreven naar Rome, zou men kunnen opmaken dat hij toen ook in Asten geweest is.

Hij zegt daarin: „Quia varii rumores belli spargebantur, perplexus quo et qua via Trajectum redire possem, veni per patriam ubi tamen erant varii milites per quos illaesus transii, habitis 2 concionibus ad eorum consolationem in die Sⁱ Laurentii et dominica pridie Assumptionis B. M. Virginis”.

Op het einde van dat jaar kreeg hij weer een opdracht om in Emmerik en Nijmegen te gaan prediken. Hij vertrok uit Maastricht maar heeft die stad niet meer teruggezien; de oorlog maakte het hem verder onmogelijk om nog in Maastricht en zijn college terug te keeren. Gedurende een vol jaar zwierf hij van de eene plaats naar de andere tot in Holland toe. Overal waar het ging, bracht hij hulp en troost aan het zoo zwaar geteisterde roomsche volk en liet zich niet weerhouden door de schandelijke beledigingen, die hem werden aangedaan en de gevaren die zijn leven bedreigden.

In Arnhem werd hij de stad uitgezet. Te Nijmegen, waar de protestanten zich in dien tijd duchtig roerden sinds Jan van Nassau stadhouder van Gelderland was geworden, werd de oud-deken der Sint-Steven als een misdadiger door de straten geleid naar het stadhuis waarvoor zich een opgezweepte joelende bende verzamelt, die zijn onmiddellijke verbanning eischt. Als het hem, met behulp van een der raadsleden, gelukt is heimelijk buiten de stadspoort te komen en zich veilig waant, wordt hij, op weg naar Kleef, in een bosch door bandieten overvallen en beroofd van alles wat hij bij zich had. In den nacht vindt hij een onderkomen te Mook in de adellijke woning van den Heer van Bronckhorst, die hem met medelijdende hartelijkheid ontvangt. Den volgenden morgen leest hij de H. Mis in het klooster der Kruisheeren te St. Agatha. Na een kort oponthoud in Kleef reist hij naar Amersfoort en Utrecht en bereikt eindelijk Deventer waar hij de Vasten preekt maar niet kan weggkomen, omdat de de heen en weer trekkende krijgsbenden de wegen onveilig maken. Van 3 Augustus tot 19 November maakte hij de belegering van Deventer mee en kan pas in December de stad verlaten. Intusschen was de strijd van Spanjaarden en

Staatschen in en om Maastricht begonnen. Pater van Asten werd hierdoor verhinderd binnen de stad te komen en besloot, in afwachting van gunstiger tijden, voorloopig te Rees in Kleefsland te blijven. In het volgend uitvoerig schrijven aan den Generaal, pater Everardus Mercurianus, geeft hij een interessant verslag over al de wederwaardigheden van zijn ballingschap.

Quod neque mense Julio neque Octobri ad T. R. P. litteras dedi facile ex his quas nunc do intelligit excusantes rationes. Ultima dedi mense Aprili ex Daventria sed metuo illas non potuisse reddi ob temporis iniquitatem. Hoc tempore, quo haec scribere incipio Daventriae 26 Nov. 1578, nulla hinc mittendi occasio; brevi tamen in Cliviam me perventurum spero unde mittere potero. Totus jam annus elapsus est quod cum socio meo Joanne Haezio Antverpiensi versor in hac perigrinatione. Cum enim a P. Balduino et P. Harlemio Embricam missus sum ad expediendum negotium Collegii Lovaniensis cum amicis magistri Henrici Leghii fratris nostri p. m. et ad consolationem Noviomagensium ut ibi concionarem per Adventum et redirem ad meum collegium Trajectense, usque adeo recruidit bellum ut redire Trajectum non possim. Concionem habui ad populum Noviomagensem in ecclesia majore, prima adventus septimana, sed quia tumultuabatur populus ex voluntate senatus et capituli coactus sum concionem relinquere, quam postea continuavi quotidie in monasterio virginum in Marienbosch usque ad festum Epiphaniae. Postridie Epiphaniae cum ad aliud virginum monasterium ad earum consolationem pervenissem et tumultus fieret in populo, me absente venit ad hospitium meum Consul hortans ut dies paucos recederem donec populi furor sedaretur. Quod cum intelligerem ex consilio amicorum et recta ratione id exigente, non redii ad oppidum sed mansi cum patre monasterii quod una hora distat ab oppido. Factis itaque ibi duobus diebus, quia Trajectum redire non fuit securum, sperans etiam sedandum populum Noviomagensem, quia Ultrajectum ab amicis venire invitatus eram sicut et Daventriam a Decano et capitulo et aliis amicis, constitui per Ultrajectum Daventriam venire et inde redire Noviomagum et denique Trajectum. Ultrajectum itaque cum per varia pericula devenissem (parum enim abfuit quin in via socius meus in fossa

quadam submersus fuerit cum usque ad collum aquis immersus vix extrahi a me potuit) concionem habui in ecclesia primaria parochiali ex rogatu pastoris; quam cum habuissem et adhuc tres alias in eadem ecclesia dein abiturus Daventriam. Rogatus a dominis Canonicis ecclesiae metropolitanae ut per octavam S. Agnetis quotidie concionem haberem in ecclesia metropolitana, quibus cum operam meam addixissem sperans fructum inde magnum et magnam catholicorum consolationem, sed altero die significatum et mandatum fuit a magistratu ut statim abirem. Quia circa vesperam nuntium accepi mansi usque ad meridiem; sequenti die sumpto prandio accinctus itineri secundum nuntium accepi ut statim recederem. Ivi illo die Amersfordiam ubi conciones quatuor habui ad populum in ecclesia majori et offerebatur hospitium ad medium annum sed quia turbulentum erat oppidum et timebatur mutatio magistratus et alia rerum facies, non fuit consultum ibi haerere. Contuli itaque me Daventriam quo sanus perveni nisi quod duobus miliaribus a civitate magna ignominia fui affectus, tota nocte in hospitio nescius an vivendum an moriendum esset. Daventriam cum pervenissem tractavi cum Decano, capitulo ac amicis qui me rogabant, quia orbatu erant suo pastore Episcopo, ut sequenti Quadragesima concionem quotidie haberem ad populum; quod addicere absolute non potui quia Noviomagum redire quaesieram et inde Trajectum, sed casu quo neque Noviomagi esse liceret neque Trajectum redire, promisi me rediturum Daventriam et concionaturum per Quadragesimam, qua promissione contenti amici me demiserunt. Veni Arnheimium ubi magna contumelia affectus ejectus fui extra oppidum, quod amici cum intellexissent conabantur me introducere sed non successit. Facta ibi nocte in hospitio extra urbem, altero die furtim per amicos deductus sum et quum jam 3 septimanae elapsae essent quod per 5 aut 6 dies rogatus eram, recedere tentare volui ut Noviomagum redire liceret. Constitueram quidem a longe intelligere de statu oppidi priusquam illud ingrederer, sed quia civis quidam in via mihi dixit omnia ibi esse tranquilla, recta via fluvium Wahalum trajeci oppidum ingressurus. Videntes et agnoscentes me et socium vigiles ad portam, tamquam vituli nos circumdederunt, sarcinas et omnia perscrutati pallia abstulerunt et magna ignominia nos dimiserunt affectos. Ibi nautae plerique in fluvium nos projecere conatus. Unus tamen bonus, venite, inquit ad me, ego transveham vos. Soluta navi, redite, inquiunt illi, magistratui vos sistent. Quod gratum mihi fuit

eo quod sciebam duos de magistratu propitios nobis fore. Tamquam scelesti itaque et flagitiosi, absque palliis, spectaculum mirandum ducimur ad domum praetoriam; ibi statim pallia et sarcinae restitutae. Clamatur a populo: expellantur statim, nolumus illos tolerare. Anxi, perplexi et solliciti senatores concluderunt ut consul pro tempore nos educeret. Igitur per posteriorem domus portam nos eduxit consul et ne vis aliqua inferretur extra portam oppidi nos duxit circa occasum solis. Venimus illa nocte ad praedictum monasterium et ibi a patre magna charitate excepti. Altero die, facto prandio, cum consilio patris abire volui ne monasterium aliquid per nos pateretur, et ecce dum itineri accinctus versus Cliviam, 6 aut 7 adsunt nos persequentes. Extra monasterium abducunt nos, me et socium, in sylvam et locum abditum et quod omnino videbantur nos occisuri, bono animo, dico ad socium, simus Joannes, resignati ad vivendum aut moriendum. Bene pater, forti animo respondit socius. Ita progredimur tamquam morti destinati. Et revera ex variis signis puto voluisse illos nos occidere nisi unus illorum impedivisset qui etiam protestatus postea se venisse cum aliis ut leniret illorum animos feroces. Loco ibi ab omnium hominum conspectu remoto, omnia nostra perscrutantur, chartas et litteras tollunt, bursam perlustrant, pecuniam tamen restituunt quam viatici loco habui 3 aut 4 daleros; scribere compellunt quod nos non laeserint nec quidquam abstulerunt nisi chartas quasdam et litteras reddituum collegii sperati ibidem. Post haec rursus ad monasterium nos ducunt ubi famelici comedentes et bibentes monasterium gravant. Tunc recedunt et quia metuebam ut iidem redirent aut alii et majora imminerent pericula nobis et propter nos monasterio, cum consilio patris intempestivae noctis silentio recessimus. Confecimus duo milliaria et illa nocte pervenimus ad amicum quemdam nobilem, dominum Bronchorst, qui filium habet in societate patrem Sybertum Bronchorst, ubi magna charitate illa nocte excepti. Altero die, quia securum non erat ibi manere, trajecto flumine summo mane ipso die Purificationis B. M. V. pervenimus ad monasterium patrum Crucigerorum S. Agathae, ubi a religiosis perbenigne excepti. Sacra peregrimus, illo die mansimus, postridie in Cliviam, Embricam et Resam nos contulimus. Conducto homine proprio nuncio qui Trajectum profectus ut de statu nostrorum intelligeret, qui ibi adhuc simul erant desiderantes meum redditum si absque periculo posset fieri; si tamen in his locis possemus securi manere id suaderent. Sic oretenus nuntius Resae retulit: litteras

acceperat a nostris sed illae ablatae in via illi erant. Hic jam incertus eram quid agendum esset. Per dies 8 aut 9 subsisto Resae utiliter verbo Dei occupatus. Interea majora pericula exsurgunt ut Trajectum redire non possem neque Noviomagum. Resae et vicinis in locis etiam utiliter versari poteram sed quia promiseram Daventriam redire, si neque Noviomagi esse neque Trajectum redire possem, quamvis non absque metu eo irem providens pericula futura, steti promissis. Gratissimus veni Daventriam in principio Quadragesimae. Quotidiana concione eos consolatus sum usque ad Pascha et quamvis ibi magna securitas erat propter regium praesidium, tria vexilla germanorum, angustiari coepit civitas ut non potuerim inde recedere. Cum enim 2 aut 3 vexilla adversariorum prius in pagis vicinis et templis castramentati essent, ipso die Pascha juxta civitatem ultra fluvium Iselam castramentati sunt et ita discurrerunt circumquaque omnia devastantes et spoliantes ut ne pedem efferre extra civitatem liceret. Ex consilio igitur Decani et digniorum de capitulo et aliorum amicorum ibi mansi; diebus dominicis et festis concionem habui in ecclesia ad populum, ferialibus autem diebus in monasteriis virginum et aliis locis; ubique utiliter laboravi ad consolationem afflictorum et instructionem rudium. Circa festum S. Joannis Baptistae cum tempus messis esset, venit exercitus Comitis Palatini Casimiri et undequaque grassatus ne quid frumenti inferri posset in civitatem, et quia quotidie crescebant tribulationes et angustiae cum consilio Decani, capituli et amicorum coepi quotidie verbo Dei populum consolare et instruere donec tempora mutarentur. Abiit quidem post 2 aut 3 septimanas exercitus Casimiri versus Brabantiam, sed illi qui post 7 septimanas Campos obtinuerant veniunt ad obsedionem et castra ponentes circa Daventriam portae clauduntur. Dura obsedio per 16 aut 17 septimanas; fortiter se gerunt milites germani armata manu civitatem tenentes, regiam redemptionem saepius promissam expectantes; facillimum enim fuisset liberare civitatem obsidione. Quae redemptio cum falleret, deficiente commeatu et pulvere tormentario, confortatis etiam adversariis et multiplicatis ut qui mille viri fuerant jam 3 aut 4 millia essent et magna tormenta bellica allata, scalae et sacci et omnia apparatus ad insaltum moenus, fractis deficientibus etiam militibus, necesse fuit concordare cum hoste, et si uno die delata fuisset illa tractatio magnum immo certum periculum erat internecionis militum, cleri et civium. Capitanei parati erant expectare insaltum et vix potuerunt induci ad tractan-

dum cum hoste. Ad emolliendum igitur animos militum ut ipsi et tota civitas internecioni darentur, valde utiliter in hoc negotio cum aliis quibusdam laboravi ut promitterent capitanei quod domini de capitulo et magnatum scriberent litteras ad superiorem exercitus pro induciis ad colloquendum de concordia, factis induciis deputati 3 ex capitulo et 4 ex senatu et totidem a parte hostium ad concordiam tractandum. Longum esset in particulari describere miracula quae in ista obsidione contigerunt tam in augenda annona et commeatu quam in praeservando homines ne a tormentis bellicis laederentur; praeter eos enim qui temerarie se exposuerunt periculis, in tota obsidione et variis tormentis nullus laesus est quamvis juxta homines globi caderent. Prædie S. Laurentii iturus ad sacrum et concionem, existens genuflexus ante sanctum Sacramentum in ecclesia majore cum socio mirabiliter sum praeservatus. Supra caput nostrum per fenestram templi ingressus ceciderunt circa nos partes vitri et fenestrae, neque nos tamen neque alius quisquam laesus. Alio die in fine concionis juxta ostium templi cecidit maximus globus qui plurimos occidisset si solito tempore absolvissem; modica concionis ultra tempus protractio effecit ut nullus laederetur; et talia plurima. Circa principium Novembris expectantibus nobis negotium redemptionis allata tormenta, sed milites plerique abibant ut appropinquare videretur redemptio. Sed ita accidit ut metuebam; alio loco tormenta posita sunt quae ipso die S. Martini explosa per triduum nocte et die, ut jam clamaretur pro concordia quia et insultus imminabat, viribus militum regionum fractis, pulvere tormentario deficiente. Summa difficultate, me et aliis quibusdam tota die 13^a et nocte Novembris laborantibus, emolliti animi capitaneorum ut promitterent superiores spirituales et seculares scribere pro concordia et sic propter electos dies abbreviatae sunt. Concordia erat ut religio et regis obedientia servaretur; liberi cum armis et rebus suis milites germani egrederentur; superior exercitus cum aliquot vexillis ingrederetur. Igitur 20° die Novembris egrediuntur illi qui per 6 annos in praesidio hic fuerant et 6 vexilla statim ingrediuntur. 21 Novembris abstrahunt sacrificantem sacerdotem ab altari, sacra vasa tolluntur, magna injuria fit templis quae eodem die clauduntur nullumque hactenus fit officium divinum per hos 10 dies nisi secreto. In ecclesia Minorum de observantia 3 aut 4 occisi fuissent religiosi nisi miles quidam catholicus et eorum amicus illos defendisset cum propriae vitae discrimine; vos, inquit, discedite, ego

sanguinem pro vobis et pro religione fundam; quod ita factum, occisus juxta summum altare. Hujus sceleris occasione jussu superioris custoditur monasterium, alioquin omnes fratres erant in vitae discrimine. Per decem hos dies versor hic secretus cum metu et vitae discrimine. Speratur solvendus exercitus, quod ubi factum erit, habitis litteris testimonialibus et capituli et senatus atque salvoconductu, spero in Cliviam me perventurum. Haec scripsi pridie adventus 29 Novembris 1578.

Egredi non licuit cito. A die 25 Novembris S. Catharinae usque ad 8 Decembris versor secretus in cubiculo; heri tantum et hodie summo mane ibidem sacrum peregi furtime et secrete. In tota civitate per dies 15 omnia templa clausa fuerunt, nulla divina officia peracta nisi furtime et secrete. Heri, 2^a Dominica Adventus per catholicorum instantiam apud praesidem et magistratum ordinatum ut rursus divinus cultus more solito fieret, quod et factum est. Heretici interim institerunt pro habenda ecclesia sibi, respondente praeside se non habere potestatem illam concedendi; petendam illam a Principe Matthia gubernatore et aula. Missi sunt legati. Haec scribo 8 Decembris.

Cras in Cliviam adire constitueram; quia tamen itinera non sunt tuta et novae difficultates oriuntur, ex consilio amicorum adhuc 2 aut 3 diebus subsisto praesertim cum et fratrum de observantia et conservatio me remoratur, quibus mea opera etiam utilis hactenus fuerit. Tandem 12 Decembris, relictis omnibus et Daventria, illaesus veni Reesam 15 Decembris, sicut desideratus ita gratus ubi et haerere constitui donec misso proprio nuntio Coloniam et si fieri poterit Leodium ut aliquid de rebus et personis meis et quid agere debeam cognoscam. Quia temporis per hoc crudele bellum iniquitas non permittit hoc anno congregationem provincialem celebrare et mittere procuratorem in Urbem, mitto nuntium Leodium an sit futura aliqua congregatio aut aliquis mittendus aut procuratori Rheni res meae sunt committendae. Offero etiam operam meam ex puro amore provinciae nostrae si alius non sit qui commode ire possit. Quamvis languido corpore et Daventriae ex laboribus et periculis fere consumpto arripiendi hoc iter quod forsam vitam longiorem efficiet cum T. R. P. tractanda absolvere possem. Hinc abesse possem, rebus hic bene constitutis, et ab amicis facile juvari possem ad iter romanum perficiendum sine ullo Societatis damno et sumptu. Si ex Leodio certi aliquid habere potero, Coloniam,

Deo dante, me conferam si ita videbitur R. P. Costero Rheni provinciali et illius consilium sequar praesertim cum in illius provincia hic vesor. Haec sunt quae de toto hoc anno scribenda habeo.

Resae in Clivia 15 Dec. 1578.

Hoe vurig hij er ook naar verlangd had om naar zijn college te Maastricht terug te keeren, het is hem niet kunnen gelukken. Tijdens zijn zwerftocht ontving hij de droevige tijding van den ramp, waardoor het college getroffen werd. Zoo moest hij zijn stichting ten onder zien gaan en heeft het herstel niet meer mogen beleven. De bevelhebber der stad, Willem van Hoorne, kreeg gelegenheid zijn verradersrol te spelen toen de Spaansche troepen, volgens een bepaling der Gentsche Pacificatie, waren weggetrokken. Hij wilde de aan koning en godsdienst getrouwe burgerij in de macht der Staten brengen en zag in de Jezuïeten en de Franciskanen zijn gevaarlijkste tegenstanders. Toen allerlei middelen om hen uit eigen beweging te doen heengaan mislukten en zij niet aan zijn eisch wilden voldoen om aan den landvoogd Don Juan de gehoorzaamheid op te zeggen, trachtte Hoorne den magistraat over te halen om de kloosterlingen tot vertrek te dwingen. Burgemeesters en Schepenen weigerden echter aan zulk onrecht mee te werken. In woede ontstoken, pleegde nu Hoorne de schanddaad op eigen gezag. Den 28^{en} Februari 1578 liet hij de paters door zijn soldaten verdrijven en hun kloosters bezetten. De ballingen trokken deels naar Trier deels naar Luik, waar zij bij den Bisschop, Gerard van Groesbeek, een voorloopig verblijf vonden.

Pater van Asten deed nogmaals een poging om in Maastricht te komen. Het was vruchteloos. Hij keerde dan naar Kleefland terug, afwachende wat zijn overheid over hem beschikken zou.

In 1579 werd hij naar Leuven geroepen. Hier vond zijn onverzwakte apostolische ijver een nieuw veld van werkzaamheid. In de stad woedde een hevige pestziekte, die een zeer

groot aantal slachtoffers maakte. Met andere priesters hadden ook de Jezuïeten dag en nacht handen vol werk in het verzorgen der zieken. Eenige paters van het college waren reeds onder den arbeid bezweken maar anderen boden zich aan om hun plaats in te nemen. ¹⁾ Pater van Asten was voor allen een voorbeeld van heldhaftige naastenliefde. Hij verlangde vurig zijn leven te mogen besluiten in dienst der ongelukkige pestlijders. Die wensch is spoedig vervuld. Door de ziekte aangetast stierf hij binnen enkele dagen, den 6^{en} Juni 1579. Drie weken later werd Maastricht door Parma ingenomen en konden de Jezuïeten hun college weer openen. Het was als een eerste belooning voor het offer van zijn leven, dat de Rector zoo edelmoedig had gebracht.

In het necrologium van het Leuvensche college worden de deugden en daden van pater van Asten in deze woorden saamgevat:

„Lovanii defunctus die 6^a Junii 1579, relicta insigni sanctitatis fama. Prussiam vicinaque loca cum fructu obivit. Indigna multa ab haereticis passus. Sermo ejus ardere dicebatur instar faculae. Opprobriis pascebatur, contemni gaudebat. Remissus in Belgiam collegium Trajectense rexit. Inde ab haereticis rebellis ejectus in Hollandiam et Frisiam excurrit. Obsesso a duce Parmensi Trajecto, Lovanium venit ubi ad collegium redire parantem mors occupavit”.

¹⁾ Behalve pater van Asten verloren nog vier andere Hollandsche Jezuïeten hun leven in dienst der pestlijders. Het waren de Rector pater Jan Willems uit Haarlem en zijn stadgenoot pater Reinier Reiners; pater Arnold van Hees uit Limmel bij Maastricht en de vermaarde missionaris van Friesland, pater Anske Bokkes Bruijnsma uit IJpelkolsqa.

Zoenbrieven uit Oss

door

J. CUNEN.

Volgens het oud-Germaansch recht behoorde het recht tot het vervolgen van misdrijven minder tot de bevoegdheid van het openbaar gezag, dan wel tot die van den persoon, tegen wien het misdrijf gepleegd was, of tegen diens nabestaanden, zegt Jhr. Mr. A. v. Sasse v. Ysselt in „*Taxandria*”, jaarg. 1901, „*Zoenbrieven uit Oirschot*.” De zoenbrieven uit de 16^e eeuw der Meierij zouden dan een overblijfsel van dit beginsel zijn.

Ofschoon de hoofdbestanddeelen der zoenbrieven uit de verschillende plaatsen vrijwel hetzelfde zijn, vindt men in die brieven in iedere streek of plaats verschillende nevenbijzonderheden, vooral in de voorwaarden.

Zijn b.v. de bedevaarten in de tot nu gepubliceerde zoenbrieven uit de Meierij als opgelegde boete vrij algemeen, in die uit Oss komen ze zelden voor, terwijl de zoenbrieven uit Oss bijzonderheden bevatten, die men elders niet ziet.

De hier volgende zoenbrief is van 1607.

„Wij Dirick van Oss en Arien Hendrick Seberts, schepenen der vrijheyt van Oss, doen condt ende kennelijck, mits dese brieven, dat bij quade fortuyne — God betert — een neder-slach ende misval geschiedt is in den persoon Leenert soone Michiel Janssen Strick, wiens siele Godt almachtich genadich moet sijn ende dat door handen ende toedoen van Willem Jan Franssen, misdadiger, van welke voirs. misdaet die voirs. misdadiger groot leetwesen is hebbende ende heeft alsoo gebeden, om Godes will ende die bitter passie ons Lief

Heer Jesu Christi vriendelijk ende in alder ootmoedigheyt den vrienden van den afflijvigen, broederen ende susteren ende maegen, nichten ende neven ende alle vrienden ende maeghen, die den afflijvighen ten bloede mochten bestaen, dat sij hem, misdadiger, het voirs. misdaen vergeven en hem schamele misdadiger in gnade ontfangen.

Ende soo men alle misdaeden ende delicten behoort te vergeven ende naer gelegentheit der misdaet behoort te beteren, soe sijn doir tusschensprecken van goede, onpartijdighe mannen soe verre gecomen, dat partijen van des misdaets weghen, aengaende henne saecken ende differentiën gesubmitteerd hebben en vier onpartijdiche mannen ende peysvrienden ;

te wetene van weghen des afflijvighen is Anthonis Huybers ende Aert Hermans Clingh ende van weghen des misdadigers is Jonker Dircken van Oss ende Arien Hendrik Seberts, ¹⁾ als keervrienden ende met hen geassisteerd Heer ende Mr Josephus Brouwerius, pastoor van Oss, van beide sijden als overman.

Ende sijn voir ons schepenen gecompareert Michiel Janssen Strick, vader des afflijvigens, Jan, Christoffel, Wouter, Gijsbert ende Frans gebroederen, kynderen wijlen Aert Claessens, gerechte oft naeste neven des afflijvigens ; Joachim Claessen man ende mombor van Frenske, sijne huysvrouw, dochter Jan Lenaerts, oom des voirsegden nedergeslagens ; Stoffel Janss, man ende momboir Lijskens sijne huysvrouw, naegelaeten weduwe van Jan Lenaerts ende Lamert ende Dirick, kynderen desselfs, naeste vrienden dess afflijvigen ende anderen, in notabele getale tot dese ende geens naebeschreven staet geroepen ende vergadert sijnde ende hebben henne, saecke des misdaets, gesubmitteerd, ontsegd ende uytspreecke van den voirs. peysvrienden achtervolgende hetwelck is bij den voirs. peysvrienden verdraghen ende uitgesproocken soo hier nae volcht, te wetene :

Dat die voirs. misdaediger, in leetwesen sijns misdaens sal doen eenen ootmoedighen voetvall, in sijn lynen cleederen, boven in sijn hemde, bloothoofs, driemael knielende, biddende met gevouwen handen om vergiffenis, soo dat behoorlijk ende een oudt gebruyck ende gewoonte is van doene.

¹⁾ Deze vier waren schepenen en oud-schepenen van Oss.

De vader van den vermoorde, Michiel Strick, was mede een der voor-
naamste ingezetenen van Oss.

Ende in plaetse van de kersen, die den delinquant, naden eyschen van de vrienden soude moeten draeghen aen den Hooghen Authaer ende doen ontsteecken voir het Hoochweerdiche H. Sacramente in der kercke van Oss, weghende een pont, en sal die misdadiger doen leggen op de begraeffnisse van den afflijvighen eenen seyrcksteen (zerk) van vier voeten breed ende vijff voet lanck off een vierdelvoets in de lengte oft breedte onder of over, mits daer op gehouwen den naem ende datum van den afflijvighen, te wetene:

Hier leet begraven Lenert Michiel Jan Strick, onnoselijck dootgebleven, oft soo die eischen vordert:

Hier leet begraven Lenert Michiel Jan Stricken, doot gesteecken van Willem Janss.

Ende in plaetse van een cruys, welcke binnen de veste nooit en is gesien, sal die delinquant aen de kercke van Oss geven anderhalven gulden brabant, ééns.

Item sal die misdaediger ten daeghe des voetvals doen uytdeylen aen den armen naer believen der vrienden (door de bloedverwanten aan te wijzen) twee malder rogge ende sess gulden brabant, tot twintich stuyver tstück.

Als noch sal die delinquant gehouden sijn te bestellen twee waschen kerssen, in der kercken tot Oss, deen opten hooghen Autaer, dander voir Sint Agathen Authaer ¹⁾, elck weghende twee pont.

Ende die delinquant sal voldoen oft betaelen allen de costen, gedaen int tracteeren van desen swoen (zoen) ende tot den daghe des voetvals toe.

Ende oock de costen der bijeenkomsten van den vrienden opten daeghe des voetvals zal die misdadicher betaelen een somme van vier ent negentich gulden brabant.

Hiertoe sal de delinquant tot een prouffyttable emende betalen hondert vier ende tachtich gulden brabant, tot twintich stuyvers elken gulden, deen helft op den dach des voetvals, dan der helfft over een jaer.

Daerenboven deser sal die misdaedicher nae den dach des voetvals binnen Oss neyt moeghen comen, noch tot Berchem, in vyff jaeren lanck ende na de vijff jaeren voirs. daer naest in drie jaeren nyet moghen comen wonen binnen die vesten

¹⁾ In Oss bestond eene gilde van St. Agatha, waarvan de vermoorde waarschijnlijk lid was. Van dit gilde, dat 2^e helft van 1800 is opgeheven, konden alleen lid zijn zij, die van ouden Osschen oorsprong waren, in tegenstelling met het, mede opgeheven St. Barbara-gilde, waarvan ook zij, die zich in Oss vestigden, lid konden worden.

van Oss, mer ander waert hem belieft, (wel buiten de veste) ende sal hij verder gehouden sijn den vrienden te wijcken.

Als noch sal die misdaediger betaelen tot reparatie der kercken van Oss de som van twelff gulden brabant.

De misdaediger sal hierenboven sess jaeren lanck, alle jaer op den jaergetijdach van den afflijvichen gehouden sijn te doen doene een singhende sielmisse met vigilie, tsijnen costen ende dat voir Sint Agathen autae.

Alle welcke poncten ende artikelen soo die voirs. staen sijn inder voeghen ende manier ende uutgesprocken alles op swoenrecht ende op swoenenbreucke.

Des hebben Corstiaen Aertss ende Jan Hendrick Willems (borgen van den moordenaar) als schuldenaer principael, op verbyntenis van hennen persoon ende goederen, hebbende ende vercrijgende, van wegghen den voirs. misdadige gelooft, tot voldoeninghe des voirs. misdaens en swoene, op swoenrecht ende swoenenbreuck, die voirs. somme van hondert vier ende tachtich gulden, op termeyne voirs.; vier ende negentich gulden; kerssen; roggen; mitsgaders alle die voirs. artikelen ende puncten, soo die voirs. staen, tsamen tgeen inhoudt van desen swoenen, van puncte tot puncte. sonder daer iet aen te gebreken te voldoen, tachtervolgen ende betaelen.

Voorts ist soo verre gecomen, door tusschen spreekken van goede mannen ende keervrienden, daertoe geroepen ende gebeden, dat voor ons gecompareerd sijn Wouter Aert Claessen ende Joachim Janssen, als naeste vrienden van den afflijvighen, hen fort ende sterck maekende voor allen die vrienden ende maeghen, die den afflijvighen eenigszins aengaen moghen, geboren oft ongeborn, te water ende te lande ende hebbende gelooft op swoenrecht ende op swoenbreucke Willemen, soone Jan Franssen, misdaediger, dat sij dese swoen ende vereniginghe in alle henne puncten ende artikelen sullen houden ende mits desen sullen doen houden van mochten ende van werden tot ewighen daeghe, sonder eenig wederseggen, als van des afflijvighen wegghen.

Alle welcke dinghen hebben die voirs. cleghers ter eenre, Corstiaen ende Jan ter andere sijden, op verbynteniss van henne personen ende alle henne goederen, present ende toecomende op swoenrecht ende op swoenbreucke, in presentie van ons schepenen voirs. malcanderen gelooft ghelijcken ende naestelyc nae te gaen ende metten wercke te volbrengen, sonder eenig tegenseggen ende hierinne alsoch geconsta-

tueert ende besprocken, oft zaecke waer, datter noch naemaels enich misverstand inne dese gerees, dat sulcks die voirs. peysvrienden rekenen om bij hen veraccordeert, geinterpreteert ende verclaert te worden, alles sonder argelist.

In kennise der waerheyt soo hebben wij Schepenen der der vrijheyt van Oss den segele ons gemeyns schependoms hier doen aenhanghen.

Gegeven opten 21 Augustus 1607.

Ende des toirconde bij de arbiteren onderteekent.

Aerde Hermans
Dirick van Oss.

A. Huberts
Arien Hanrick Sebertss.

Joseph Brou(werius) Gem.(ertanus)
past.(or) in Oss ende Berchem.

Nog geven wij, eenigszins verkort, eenige zoenbrieven uit Oss.

Alsoo bij ongeluck ende quader fortuin — God betert — van lijff ter dood gecomen ende eenen nederslach gebeurt is inden persoon van Rem Willemssen — wyens siele Godt almachtich genedich wil sijn — ende dat door den persoon van Willem Janssen van Wichen, die denselven Remmen met sijn roer doir sijnen buyck geschoten heeft, op St. Wilbordsdach, wesende den 7 November des voirleden-jairs 1602.

Van welcken schot ende quetsuer die voirs. Rem Willemssen terstont daarvan deser werelt affgestorven ende overleden is.

Ende heeft Hendricksen Willemse van Heucelom, tot Wichen woonende met de vrienden van den voirs. afflijvighen, naer vele ende verscheyden presentatiën ende vervolgen, om met Maryken, weduwe van Rem Willemse ende Herman Jacops ende Jan Thomas Bogaerts als momboirs en vrienden van den afflijvige eenige vergelijkinge te maecken van de nederslach.

Ende heeft Henrickske van Heucelom, moeder van Willem Janssen van Wichen met de vrouw van den afflijvige, naer veel voirgaende vergadert, veraccordeert, dat sij Hendrickske sal betalen voir de kinderen van den afflijvige 70 car. guld. ganckbaer wesende tot Oss, op St. Maerten toecomende, tot vertroostinge van siele ende onderstant ende voedinge der kijnderen van den afflijvige. Dit gelt sal beheert ende uitgezet worden met goedduncken van de momboiren.

Voirs. Hendrickske sal hiervan geven een schepenbrief, op verband van haer persoon en goederen."

Hendrickske belooft voor haer soon, dat hij niemand van de familie van den afflijvige nog eenig kwaed sal doen of laten doen.

Ook Marijke, de weduwe van den vermoorde voor hare kinderen.

Actum 15 Juli 1603.

Testes: Claes Huyberts ende Peeter Janssen, Schepenen in Oss.

De volgende zoenbrief is van 11 Oct. 1564.

Alsoe, God belet, bij quader fortuynen een scau ¹⁾ ongeluck ende dootslach, bij toedoen ende door handen van Alarden Jan Alartsen inne den persoon van Claesen Danielsen, wiens siele God almachtich genadich will wesen — ende also men alle delicten ende misdaden behoirt te beleven ende oyck te vergeven, nae gelegentheyt van den feyt ende misdaet, — soe is bij den vrienden ter beyden sijden geordineert, omme der sielen salichheyt te maken een vriendelijck ende vreedelijck accoordt ende eendracht ende daerop te vergaderen tot een zekere daige, te wetene den elfsten dach Octobris, int jaer ons Heren duysent vijfhondert vier ende sestich ende dat door versueck ende begeerte van den vorigen. misdadige, dat dair omme, om Gods wille biddende was aenden vrienden van den afflijvighen voirs. dat sij hem door die passie ons Heeren voor sijn misdoen vergeven worden.

Alsoe is het voir sijn misdoen ende nederslaich ten voirs. daage bij Jannen Gens de Loijer, Claes Willemse van Liebergen, Claes van Liebergen, Aert Emertssen ende Claes Geert Symons inde naem van Daniel en sijn weeuw als clegers;

Willem Ghens Didden, Gens Jan Brienen ende Jan Rutgers als heersluyden van wegen der vrienden des dooden voirs.

Heer Jan Eustaessen, pastoir tot Oss ende Berchem, Matheus Janssen de Groot ende Aert van Kelfs, van wegghen des misdaedigers, omme bijde voirs. peysmaekers een minnelijcke accoordt ende verenich te maken vanden selven nederslach.

Soe is bij den selve voirs. peysmakers geconcupeert een minnelijcke accoordt ende verenich, inder manieren hier nae volgende:

¹⁾ Scau = schouw = erg. Dit woord is in Oss nog gebruikelijk voor erg.

Dat te wetene, dat die voirgen. misdadiger sal doen eenen oitmoedigen voetvall, barvoets ende bloothoefte, in sijn linnen cleders ende dat opten kerckhoff der vrijheyt van Oss, den iersten (voetval) over die cleyn tralie opten kerckhoff, den anderen aen den hoek vanden thooren, den derden opt graft van den dooden, biddende die vrienden vanden afflijvighen, dat sij hem misdadige het voirs. misdoen van Gods willen vergeven willen.

Ende sal die misdadiger den vrienden vanden dooden schouwen alle gelaghen (in herbergen) ende wijken (in) straten ende steghen, ofte aen andere sijde te gaene ende sijn hoofd neder te slaene in kennisse van deernesse.

Mair in dyen die misdadige sal in ennige gelange ierst sitten sal drinckende ende die vrienden vanden afflijvige dairnae inne quaemen sal die misdadiger moeghen blijven sitten drinckende.

Alnoch sal die voirs. misdager geven voor het weerdige heylich sacrament, binnen der kercke van Oss, twee florijn, het stuck van eenen swoengulden. ¹⁾

Dair en boven zal die voirs. misdadiger alnoch geven ende betaelen drie ende dertich swoengulden, tot elff stuver het stuck, te betalen terstondt.

Hier volgen nog eenige bijzonderheden uit een zoenbrief van 14 Oct. 1609.

Jannen Thomas Woutersss was vermoord door Aerts soone Sander Dirixsen.

Om de passie des Heeren verzocht de moordenaar een vergelijk te maken. Daarin werd bepaald, dat „de misdadiger altijd sal bidden uyt goeder harten”, voor de ziel van Jan Woutersss.

Verder „een oytmoedighen voetvall doen, in sijn lynen kleeren, bloetshoofss, bervoets, driemaal knielende, de ierste voetval vóór de kerckhof, de 2^e op ten kerckhof, de derde teynde het graft des afflijvigen.

Terwijl de voetval geschiedt, „sal van weghe den delinquant gesteld worden op Hooghen Autaer in de kercke van Oss een wasschen keersse, brandent, van $\frac{1}{2}$ pont”.

„Delinquant sal setten een groot eycken cruys, viercant

¹⁾ Had de waarde van 11 stuivers.

sess voet lanck, acht duym breed, sess duym dyck, metten naemen ende datum van den afflijvighen daerop gehouwen".

Nog „doen spijsden op den dach der voetvalls een mudde roggen en een jaer nae den daghe des voetvalls twee vaeten roggen".

„Doen stellen wasschen keerssen, elck een pont, d'een op thooch authaer ende dander op Sinte Barbaren Authaer".

„Betaelen alle costen van taccordeeren, 62 gulden".

Geven „aen de moeder des afflijvigen, voor een profitabele amende 150 caroli gulden, de helft opten dach des voetvalls ende dander helft een half jaer daernae".

De moordenaar mocht in een jaer niet in Oss komen en dan twee jaar zich niet in de Molenstraat (waar de moeder van den vermoorde woonde) laten zien, noch op den voetpad achter haar huis.

Verder „schouwen en wijken de bloedverwanten", altijd achter in de kerk blijven „ten waer op hoechtijden, bij uytvaerten ende andere nootelijcke saecken".

Vier jaar lang moest hij laten doen een zingende Mis met vigilie, en op St. Jansdag, vier jaar lang een waschkaars zetten op Sint Barbara-altaar en daar bidden voor de ziel van den doode.

Vermelden wij nog den zoenbrief van 6 Aug. 1596, waarin aan Willem Peeter Hermanss wegens den doodslag op Jan Geertss. als boete werd opgelegd twee HH. Missen op den dag van den voetval; 2 pond was voor kaarsen in de kerk van Oss; een bedevaart naar Boxtel „bervoets"; alle dagen bidden voor den overledene en in de kerkdiensten te blijven „affter inden thooren oft bij de vunte." Verder de onkosten betalen en een gelduitkeering doen aan de weduwe en de kinderen.

De Vereeniging der Noord-Brabantsche Vicariaten in 1840

door

J. KLEIJNTJENS S. J.

Door de Bulle: „Ubi Universalis Ecclesiae” van 27 Sept. 1839 had Gregorius XVI de afscheiding bevolen van eenige steden en dorpen van het diocees Namen en deze onder de jurisdictie gesteld van den apost. vicaris van Luxemburg. In dezelfde bulle werden eveneens meerdere steden en dorpen, die tot dan toe onder het bisdom Luik behoord hadden, geplaatst onder de jurisdictie van den apost. vicaris van Limburg. Deze nieuwe omschrijvingen hadden vooral plaats gehad om koning Willem I ter wille te zijn en tevens omdat het ook uit godsdienstig oogpunt wenschelijk was, dat de kerkelijke grenzen samenvielen met de staatkundige van het nieuwe Rijk.

Z. M. liet, zooals uit de hier volgende nota blijkt, eenige wijzigingen, de Bulle betreffend, voorstellen aan Z. H., die Z. M. gaarne zag aangebracht alvorens men tot de tenuitvoerlegging der Bulle overging.

Note de remarques sur la Bulle de Sa Sainteté le Pape Grégoire XVI du 3 des Calendes d'Octobre 1839, contenant la séparation des contrées sous l'autorité souveraine de S. M. le Roi des P. B., Grand-Duc du Luxembourg, ayant été soumises jusqu'à présent à la jurisdiction spirituelle des Evêques de *Liège* et de *Namur*. ¹⁾

1°. La dite Bulle sépare de la jurisdiction spirituelle des

¹⁾ De in dit opstel gebezigde documenten berusten in het archief der Nuntiatuur. Busta XII.

Evêques de *Liège et de Namur* les contrées situées dans la province du *Limbourg*, et le Grand-Duché du *Luxembourg* replacées sous l'autorité de S. M. le Roi Grand-Duc, mais elle ne fait pas mention de la commune de *Luiksgestel* dans la Province du *Brabant Septentrional* faisant partie jusqu'ici de l'Evêché de *Liège*: cette omission qui pourrait empêcher la séparation désirée de *Luiksgestel*, doit être attribuée à un oubli, attendu que cette commune est mentionnée expressément dans la note remise le 3 juillet 1839 au Card. Secrétaire d'Etat par le Ministre de S. M. près du St. Siège et que d'ailleurs on ne voit pas de raison pour excepter cette commune de la disposition consentie par sa Sainteté.

Dans cet état de choses et pour prévenir des difficultés on désire que le St. Siège veuille statuer ultérieurement: *que l'église succursale de Luiksgestel avec son territoire paroissial, situé dans la province du Brabant Septentrional, est séparée du diocèse de Liège et que cette succursale avec sa dépendance est incorporée au Vicariat Apostolique de Bois le Duc sous la juridiction spirituelle de l'Administrateur Apostolique H. den Dubbelden.* Une disposition dans ce sens serait assurément bien préférable à une réunion de *Luiksgestel* au futur vicariat Apostolique du *Limbourg* non seulement parce que cette commune se trouve presque entièrement entourée de la juridiction Ecclésiastique du Vicaire Général ci-dessus mentionné, mais encore parce que *Luiksgestel* dans le cas de la nomination du nouvel Evêché de *Bois le Duc* devra toujours finir par appartenir à ce diocèse.

2° A cette occasion il serait opportun que la commune de *Lommel* située dans la partie du *Limbourg*, laissée à la *Belgique*, mais d'ancienne date du ressort du vicariat Apostolique de *Bois le Duc* fût séparée de ce vicariat, et réunie au diocèse de *Liège*.

Les rapports de Mgr. *H. den Dubbelden* comme chef spirituel avec l'église et la paroisse belge de *Lommel* viendraient ainsi à cesser et l'on accomplirait un changement, qui doit avoir lieu tôt ou tard dans l'intérêt de la régularité et des convenances de l'administration spirituelle, changement qui dès aujourd'hui, considéré sous un point de vue politique, ne serait pas non plus sans importance pour le Gouvernement des *P. B.* comme pour celui de la *Belgique*.

3° D'après les termes de la Bulle, il n'y a que les villes, lieux, paroisses, églises du *Limbourg* réplacés sous l'autorité souveraine de S. M. le Roi des *P. B.*, qui appartiennent jus-

qu'ici directement au diocèse de Liège, qui en seront séparés et placés sous la juridiction temporaire d'un *Vicaire Apostolique*; mais la Bulle ne statue rien à l'égard des paroisses du Limbourg qui n'ont pas encore été réunies au diocèse de Liège, malgré que cela avait dû avoir lieu par suite des dispositions de la Bulle papale du 16 des Calendes de Septembre 1827.

Les dites paroisses ayant ressorties ci-devant de l'Evêché d'*Aix-la-Chapelle* ont été placées lors de la suppression de ce Diocèse sous la juridiction spirituelle de divers Administrateurs Apostoliques, à savoir :

a) Les paroisses situées dans le canton de Horst et de Sittard en vertu d'un Bref papal du 24 décembre 1821, sous la juridiction de Mr. F. A. Barret à cette époque *vicaire capitulaire du Siège vacant de Liège*.

b) Les paroisses de *Arcen, Herkenbosch, Melick, Tegelen, Velden* et *Well*, par Bref papal du 30 juillet 1822, sous la juridiction du dit monsieur J. A. Barret et

c) les paroisses de *Afferden, Bergen, Gennep, Heumen, Middelaar, Mook*, et *Ottersum* par Bref papal du 30 juillet 1822 sous la juridiction du *Baron J. B. R. van Velde de Melroy*, ancien évêque de *Roermonde*.

Après que Mr. J. A. Barret eut été nommé le 15 avril 1833 évêque de *Namur*, ses fonctions d'administrateur apostolique des paroisses mentionnées ci-dessus sub a et b ont passé à Mr. Dehesselle, et ensuite à *Mr. van Bommel*, évêque actuel de Liège, qui y exerce la juridiction jusqu'ici non comme *Evêque*, mais en qualité d'*administrateur apostolique*.

Les sept paroisses mentionnées ci-dessus sub c sont restées sous l'administration du ci-devant *Evêque de Roermonde* jusqu'à son décès, qui a eu lieu le 22 janvier 1824: Elles passèrent alors, en vertu d'une approbation papale, sous la juridiction de Messieurs *J. A. Consgen* et *G. Hermans*, vicaires généraux de l'Evêque décédé, tandis que dans le mois de mai 1827, après la mort de Mr. *J. A. Consgen*, la fonction d'*administrateur apostolique des sept paroisses susdites* est demeurée à Mr. *G. Hermans*, vicaire apostolique actuel des districts dans le Royaume des P. B., du ci-devant *Evêché de Roermonde*.

Les administrations séparées de ces paroisses *Limbourgeoises* ne peuvent être maintenues dans l'état actuel du Duché du Limbourg, mais il est indispensable qu'elles soient supprimées et ces paroisses réunies au *futur vicariat apostolique du*

Limbourg replacé sous la souveraineté de S. M. le Roi des P. B. L'intérêt des habitants ainsi que des raisons politiques commandent ce changement, qui dès à présent sera opportun, et deviendrait plus tard indispensable, lors de la nomination éventuelle du nouvel évêché de Bois le Duc et l'organisation définitive des affaires religieuses du *Limbourg* appartenant au Royaume des *Pays-Bas*. On ose donc se flatter que lors de la mise à exécution de la Bulle du 5 des Calendes d'Octobre 1839, le St. Siège aura égard à ce point, en déchargeant Messieurs van Bommel et Hermans de la juridiction qu'ils exercent encore en qualité d'administrateurs apostoliques sur les dites paroisses *Limbourgeoises* et de statuer en même temps que ces paroisses passeront sous l'administration du Vicaire Apostolique du *Limbourg* appartenant au royaume des P. B.

4° La dite Bulle porte aussi que la partie du *Limbourg* séparée du diocèse de *Liège* sera réuni au vicariat apostolique de *Maestricht*. Mais cette disposition ne saurait être exécutée, attendu qu'il n'existe pas et ne peut exister de vicariat pareil, parceque le Vicariat Général Episcopal de *Maestricht* et *Luiksgestel* établi depuis 1833 et comprenant la ville de *Maestricht* avec la commune de *St. Pierre* dans le *Limbourg* et celle de *Luiksgestel* dans le *Brabant Septentrional* n'a jamais été distrait de l'Evêché de *Liège* et qu'il doit être considéré au contraire jusqu'à ce jour, comme formant un tout avec le diocèse. Mr. *H. den Dubbelden* administre les affaires spirituelles du dit Vicariat seulement comme vicaire général de l'Evêque de *Liège* et au nom de ce prélat de manière qu'il ne possède pas la qualité qu'on lui a supposée dans la Bulle papale. Si même interprétant largement les termes de la Bulle, on pourrait admettre que *Maestricht*, comme appartenant au *Limbourg* retourné au Royaume des P. B., soit séparé, en vertu de la disposition papale, de l'Evêché de *Liège* et qu'en conséquence tous les Ecclésiastiques en service dans cette contrée lors de l'exécution de la Bulle, seront dégagés de la juridiction ordinaire du pouvoir et de l'autorité de l'Evêque de *Liège*, dans ce cas même, cette exécution pour ce qui regarde le changement de juridiction, n'en est pas moins difficile, et même sous le rapport du droit, impossible attendu que Mr. den Dubbelden en devenant étranger à l'Evêque de *Liège* doit cesser nécessairement d'avoir des pouvoirs sur *Maestricht*. En effet ces pouvoirs ne proviennent que de sa qualité de Vicaire Général de cet Evêque et viendront d'eux-

mêmes à cesser aussitôt que l'exécution de la Bulle le rendra tout à fait étranger à ce Prélat. D'ailleurs Mr. den Dubbelden ne peut pas se considérer comme *Vicaire Apostolique de Maestricht* dont parle le St. Père, puisqu'il n'a jamais possédé cette qualité et qu'il ne pourra guère se l'approprier par le seul motif d'une erreur évidente dans la rédaction de la Bulle.

5° Il eut été plus régulier que dans la Bulle papale on eut séparé définitivement la ville de Luxembourg devenue en 1833 un vicariat *Apostolique ad interim du Diocèse de Namur* attendu que pour la mesure intermédiaire de 1833, les rapports de cette ville avec le Diocèse n'ont été suspendus, qu'*ad interim*, mais non rompus sans retour. Les expressions générales employées dans la Bulle semblent cependant, si l'on veut, pouvoir être expliquées dans ce sens, que la *ville de Luxembourg* est maintenant, comme toutes les autres villes et lieux du Grand-Duché actuel, distraite de la juridiction de l'Evêque de Namur de manière qu'on pourrait y acquiescer attendu qu'il n'est pas à présumer, qu'il s'élèvera jamais des difficultés à l'égard de cette irrégularité, qui semble concerner bien plus la forme que l'essence même de la chose.

Cependant la circonstance que Mr. van der Noot, d'après l'acte de sa nomination, donné par Mr. le Chargé d'affaires du St. Siège près de la Cour des Pays-Bas, le 17 décembre 1833, n'a été délégué que comme *vicaire apostolique ad interim* (*Vicarium Apostolicum ad interim*) donnera peut-être lieu à la question de savoir, si les expressions de la Bulle: *Vicarius Apostolicus Luxemburgensis* ne nécessiteraient pas une explication ultérieure pourque l'omission des mots *ad interim* dans la Bulle ne puisse laisser de doute.

6° La Bulle en mentionnant les contrées du *Luxembourg* et du *Limbourg*, qui se trouvent placées sous l'autorité du Roi Grand-Duc, les définit comme situées dans les *limites civiles de la Hollande* (*civiles Hollandiae limites*). Cette définition n'est pas exacte, spécialement en ce qui concerne le Grand-Duché du *Luxembourg*, entièrement séparé du Royaume des *Pays-Bas*, et non situé dans les *limites de ce Royaume*. A cette inexactitude se joint une autre qui ne saurait passer inaperçue, savoir, qu'on a employé dans la Bulle le mot *Hollandia* pour exprimer le royaume des *Pays-Bas*. La difficulté de rendre en latin le mot *Pays-Bas* sans employer l'expression usitée dans cette langue pour désigner la *Belgique* a probablement fait employer le mot *Hollandia* par opposition au mot *Belgium*. Dans ce cas-là on pourrait pour cette fois y

acquiescer, pourvu que dans l'exécution de la Bulle le mot *Hollandia* soit traduit par *Pays-Bas* pour prévenir autant que possible dès à présent toute interprétation erroneuse.

2 Juni 1840 vaardigde Z. H. Paus Gregorius XVI een breve uit, waarbij de steden en dorpen in Limburg, die tot dan toe aan de jurisdictie van den bisschop van Luik onderworpen waren (deels in diens hoedanigheid als bisschop van Luik, deels in zijn ambt van apostolisch administrator) alsmede enkele Limburgsche parochies, die onder den apostolischen vicaris Hermans te Grave stonden, vereenigd werden tot een nieuw apostolisch vicariaat van Limburg. Verder werden de overige parochies van het vicariaat Grave onder het vicariaat van den Bosch gebracht en onderworpen aan den apost. administrator, evenals de districten Ravenstein en Megen, die na den dood van Borret, ad interim bestuurd waren geworden door Henr. van der Velden. Luiksgestel, tot dan toe onderworpen aan den bisschop van Luik, zou nu deel uitmaken van het apost. vicariaat van Den Bosch en Lommel zou, aan Den Bosch onttrokken, vereenigd worden met het bisdom Luik.

Luxemburg zou, van het bisdom Namen gescheiden, een zelfstandig vicariaat worden. De zaakgelastigde van den H. Stoel zou een *pro-vicaris voor Limburg* aanstellen, totdat de apost. vicaris zou benoemd zijn. Kardinaal Franski wilde, dat in de eerste plaats voor *pro-vicaris* in aanmerking zou komen Van der Velden (Franski aan Antonucci, 9 Juni 1840).

Antonucci overhandigde een copie van deze Breve aan De Pelichy. Deze laatste was ontevreden, dat hij slechts een afschrift der Breve ontvangen had en niet het origineel. Toen de zaakgelastigde opmerkte, dat hij zelf het origineel noodig had, om de Breve ten uitvoer te leggen, wees De Pelichy hem er op, dat hij de Breve zonder het placet niet mocht afkondigen. Antonucci bracht echter De Pelichy onder het oog, dat de Breve in Rome was opgesteld in overleg met den Nederlandschen Gezant aldaar en dat hij ze alleen

met het placet voorzien wilde afkondigen, als Rome dat goedkeurde. Daarop bracht De Pelichy het gesprek op de benoeming van den pro-vicaris. Hij deelde Antonucci mede, dat Van der Velden bij de Regeering een persona ingrata was. Antonucci van zijn kant stond er op, dat Van der Velden pro-vicaris zou worden, omdat hij een der meest geachte geestelijken was, zeer gezien in Noord-Brabant, en men de katholieken zou stooten, als men een ander benoemde. (Ant. aan Fransoni, 30 Juni 1840).

De zaakgelastigde begreep, dat de benoeming van Van der Velden geduchten tegenstand zou ondervinden bij den Koning, omdat Z. M. overtuigd was, dat deze in nauw contact stond met de journalisten in Grave en Den Bosch, die in den laatsten tijd de Regeering heftig hadden aangevallen en met name het Departement van den R. K. Eeredienst, door het te beschuldigen, dat het de vrijheid van den eeredienst trachtte te onderdrukken.

Kardinaal Fransoni bleef echter in een krachtig gesteld schrijven bij Antonucci er op aandringen, dat deze alles in het werk moest stellen, opdat de Regeering zich niet zou bemoeien met de *benoeming van Van der Velden*, vooral, omdat het hier niet de kwestie was van de benoeming van een *diocesaan bisschop*, waarop door pauselijk indult enkele souverainen eenigen invloed konden uitoefenen, maar van een *apost. vicaris*, een vertegenwoordiger van den H. Stoel, die in dergelijke gevallen nooit eenige inmenging van een regeering geduld had. De Congregatie der P. F. wilde absoluut vrij blijven nell'esercizio di suoi diritti; er was hier geen sprake van een „*questione personale* (de benoeming van Van der Velden) ma di massime”, aldus Fransoni. De Congregatie dulde bij de benoeming van een vicaris apostolicus geen inmenging van de Regeering, wat indruischte tegen de „*universeele praxis*” der Propaganda. Daarom eischte de Kardinaal, dat Antonucci als pro-vicaris voor Limburg den candidaat Van der Velden bleef handhaven. (14 Juli 1840).

De Zaakgelastigde van den H. Stoel stelde opnieuw aan

De Pelichy den apost. vicaris ad interim van Ravenstein en Megen voor, om als pro-vicaris van Limburg op te treden. Deze wees dit van de hand en noemde deze keuze „onvoorzichtig en inopportuun.” Antonucci wilde zijn voorstel rechtvaardigen, maar De Pelichy werd woedend en verweet Antonucci, dat deze niet den noodigen eerbied voor de civiele autoriteiten had; hij wist immers dat een benoeming van Van der Velden den Koning hoogst onaangenaam zou zijn en toch trachtte hij zijn wil door te zetten. Daarenboven was Van der Velden volgens De Pelichy een vriend der „revolutionairen” en zou het den schijn hebben, dat Antonucci, door hem te benoemen, ook tot de partij der revolutionairen behoorde.

Ongelukkigerwijze was de geestelijkheid in de vicariaten Grave, Ravenstein en Megen tegen Antonucci gekant, omdat men hem de schuld gaf, dat de genoemde vicariaten met Den Bosch vereenigd zouden worden. Vooral Van der Horst, de secretaris-generaal van het Departement van den R. K. Eeredienst verspreidde dit praatje overal. Zoo vernam Antonucci van een vriend, die met van der Horst per stoomboot uit Brabant naar Den Haag terugkeerde, dat de Zaakgelastigde van den H. Stoel tengevolge van de door hem naar Rome gezonden rapporten, de oorzaak was van de inlijving van genoemde vicariaten bij Den Bosch (Ant. aan Franski, 17 Juli). Rome handhaafde echter niettegenstaande alle tegenwerking Van der Velden, zooals uit het schrijven van Franski aan Antonucci, 6 Aug. 1840, blijkt:

La Santa Sede non permetterà mai che si voglia nè punto nè poco intervenire anche nella elezione di Vicarii Apostolici e nel ricusare se occorre, sin da ora per essi ogni qualsiasi voglia stipendio od emolumento, intende mantenersi nella pienezza de suoi diritti per nominare a tale ufficio i soggetti ch'Ella sarà per giudicare piu idonei non escluso il *sign. v. d. Velden*.

Bij K. B. van 8 Juli 1840, n° 83 had Willem I intusschen

aan de Breve zijn placet gegeven. ¹⁾ Tegelijkertijd hief dit K. B. n° 84 de bepalingen van 12 Maart 1831, n° 80 op, waarbij het theologisch Instituut te Uden met betrekking tot de nationale militie met de overige seminariën in het Rijk gelijk gesteld was. Hetzelfde K. B. bepaalde, dat de pro-vicaris van Limburg den Koning de noodige voorstellen zou doen ²⁾ omtrent de wijze, waarop en de middelen, waardoor een seminarie voor het vicariaat kon worden opgericht. De Koning wenschte ook, dat hem een voorstel gedaan zou worden omtrent de jaarwedden der vicarissen van Limburg en Luxemburg en ten aanzien der behoeften van de seminaries, die in deze vicariaten zouden worden opgericht.

In Rome was men echter ontevreden, dat de Koning aan de Breve van 2 Juni 1840 zijn placet had verleend. Kardinaal Frasoni schrijft aan Antonucci, 6 Aug. 1840: „Con inesprimibile dolore ha veduto che si è dai giornali solennemente annunziato il decreto con cui si è voluto concedere il placet al relativo Breve Pontificio.”

De ten uitvoerlegging der Breve werd op bevel van Zijne Heiligheid „per espresso commando di Nostro Signore” opgeschort; eerst moest de vrije verkiezing der vicarii apostolici, het behoud en de onafhankelijkheid der seminaries en van andere vrome instellingen en de administratie der vicariaten Ravenstein, Grave en Megen geregeld zijn, zooals uit het schrijven van 11 Augustus 1840 van Frasoni aan Antonucci blijkt.

Eerst, wanneer de volgende voorwaarden vervuld zijn, mag de Zaakgelastigde het executoriaal-decreet van de Breve van 2 Juni 1840 over de omschrijving der apostolische vicariaten van Noord-Brabant en Limburg afkondigen:

1° dat de seminaries en vrome instellingen in Limburg, Luxemburg, Grave, Ravenstein en Megen in statu quo zouden blijven en de apost. vicarissen de volle vrijheid zouden be-

¹⁾ Dit Besluit werd 13 Dec. 1840 geschorst.

²⁾ Reeds 14 Mei 1840 had Antonucci voorgesteld, om een vicaris voor Limburg te benoemen.

houden om er over te beschikken, zonder eenige inmenging van den Staat;

2° dat de Congregatie vrij zal blijven in de keuze der apost. vicarissen;

3° dat, om de geloovigen van Grave, Ravenstein en Megen niet te zeer te leur te stellen door de opheffing dezer vicariaten, de Congregatie verlangt, dat de vicarius apostolicus van Den Bosch voor het bestuur van Ravenstein en Megen en voor de met Den Bosch vereenigde parochies van Grave een pro-vicaris zal delegeeren, die door de Congregatie benoemd zal worden en alle faculteiten zal bezitten, die den apost. vicarissen toekomen. Deze pro-vicaris — aan wien het Gouvernement geen salaris zal geven — zal kunnen zijn Van der Velden, wanneer de Congregatie het nuttig oordeelt, dat hij in zijn vicariaat blijft.

In de Katholieke Stemmen verscheen een heftig artikel tegen de decreten, waardoor het koninklijk placet werd verleend aan de Breve. Naar aanleiding hiervan schreef de apost. vicaris van Ravenstein en Megen, Van der Velden, het volgende aan Antonucci, 7 Aug. 1840.

„Illustrissime et Reverendissime Domine,

Cum proxime praecedenti Dominica decretum regium de suppressione vicariatuum per civiles locorum magistratus in hisce partibus fuerit publicatum ad Ill. et Rv. Dom. referendum esse duxi, dictam publicationem non leviter offensusse populum: sed et Sedes Apostolica gravissime offensa fuit ex eo quod civilis potestas jus placiti regii circa litteras apostolicas de facto sibi arrogando et usurpando jura Ecclesiae turpiter violaverit, ac viam sibi ad innumera alia flagitia aperuerit. Simile quid locum habuit anno 1806; tunc enim Bulla Jubilaei preveniente gubernio, placito Regis praeminuta quoque fuit, ac civiliter publicata, qua de causa, renuente Sede Apostolica, tunc temporis executionem habere non potuit. Et quia res, de qua in presenti agitur, non minus spiritualis est, indubie Sedes Apostolica, quamprimum dati scandali notitiam ad eam pervenerit, jure suo convenienter adhibebit media, ne mala ulterius serpent et potestas ecclesiastica sacrilege pessumdetur.”

Antonucci zond dit schrijven pro informatione et rato aan Den Dubbelden, die hierop aldus antwoordde:

Illme et Rme Domine!

Ut soleo candide sensa mea Illm et R. D. T. super negotio *Placiti Regii*, de quo confidentialibus suis litteris 9 hujus A. R. D. T. consulere me voluit, exponam.

Quod scripsit Rmus *D. van der Velden* idem fere Catholicae Voces (Kath. Ned. Stemmen) N° 30 8 August. nuntiaverant, nescio satis quo motivo.

... unde quaestio isthaec a nobis agitata fuerat, et quidem coram Illmo et Rmo D. Episcopo Curioensi, id temporis hic morante. Aderant insimul Rmus D. vicarius generalis Gandavensis Canonicus *Pijke*, item superiores utriusque sectionis Seminarii nostri, praeterea Ampl. D. Decanus Boxtellensis de Wijs aliique clarissimi viri.

Unanimi sententia Gubernium imprudentiae arguimus, quod *prius promulgationem hujusmodi jussisset quam ab auctoritate Ecclesiastica fuisset facta*. Cum vero, ubi ex rescriptis a Gubernio datis, liquet, omnem et totam organistationem *Brevi Apostolico* et executioni ab Illmâ et Rmâ D. T. praestandam adscribat, non videamus, quod ex hoc capite jura Ecclesiastica Gubernium invaserit. Hoc quantum ad promulgationem.

Quod vero placitum attinet: in primis notavimus *formulam*, qua sibi gratam fuisse ordinationem Apostolicae Sedis, testatur, non esse eandem, quam in simili casu Gubernium adhibere consueverat: simpliciter enim asserit praefatam ordinationem sibi esse gratam absque ulla protestatione contra clausulas libertatibus (sic dictis) Ecclesiae Belgicae oppositas. Quis autem impediât, quominus Gubernium palam attestetur statuta SSmae Sedis sibi fuisse esseque gratas? Nam quod de jubilei Bulla anni 1826 allegatur tantum abest, ut propositioni Rmi Vicarii Apostolici faveat, ut potius contrarium inde deducere possit. Quantum recordamur, res ita se habuit cum primum jubileum promulgaretur per orbem catholicum, ad ordinarios hujus Regni Rex decretum misit (cujus copiam hisce annecto) jubileum hic promulgari non posse, nisi in ipsa promulgatione expressa placiti Regii mentio fieret (Art. 3°). Cum vero id agendo, jus aliquod Regi tribuere visi fuissent ordinarii, unanimiter decreverunt potius omittendum esse jubileum, quam idem fidelibus cum laesione juris sui communicare. Unde

jubileum hic nullatenus locum habuit. Quantam sensationem idipsum suscitaverat facile S. et R. D. T. concipiet. Idcirco jubileo proxime sequente Gubernium non amplius coëgit ordinarios ut *placitum Regium in promulganda Bulla memorarent* quamvis reipsa Bullae placitum suum Rex apposuisset.

Quid tum ordinarii totius Regni et omnino **permissive** (ut aiunt) se habuere ad illam placetationem et nulla hujus facta mentione, simpliciter Bullam Pontificiam promulgaverunt... Et ut nos opinamur perquam merito. Quid enim ad nos, sive placitum adjiciat Gubernium sive non, modo id ab ordinariis rogatum non fuerit, nec ulla ab ordinariis de eo fiat mentio, imo plane tamquam non adjectum habentur.

Numquid Gubernium, postquam Administrator Apst. a Sancta Sede constitutus esset, edixit et hanc ipsam meam institutionem sibi esse gratam et acceptam. Idem ne cum Rmo D. van Hooydonk quandoquidem non rogassemus nec placitum tale, nec ulla idem publicandi apposita fuisset obligatio, nos omnes habuimus *permissive* quod si id licitum non foret, cuncta statuta Stae Sedis, nostraque omnia eludere Gubernium facillime posset, modo manifestaret *haec et ista sibi grata fore*. Aliud sane nostra opinio esset, si Illma et Rma D. T. *Decretum executorialle* edere non valeret nisi *placito Regio munitum*. — Non ideo ut I. et R. D. T. patebit, placitum Regium motu proprio datum approbamus; e contra magnopere desideraverimus ut prorsus a Gubernio omitteretur sed non cum nullam auctoritas ecclesiastica in illud influxum habeat; et tamquam non appositum tractet, non videmus quare ex hoc capite Breve aut aliud quodcumque statutum Apostcae Sedis, cujus contentum Rex sibi gratum esse dicit effectu suo frustrari oporteret.

Me ita desiderio I. et R. D. T. satisfacisse existimans, profundissime venerationis cultu subsignor.

Illme et Rme Dne
I. et R. D. T. Famulus
humillimus et amicus devotissimus

Gestel S. Michaelis
die 14 Augusti 1840.

H. den Dubbelden,
Dioc. Buscod. Adm. Ap.

Antonucci deelde ook aan De Pelichy de voorwaarden mede, waaronder hij alleen kon overgaan tot de tenuitvoerlegging van het decreet van 2 Juni.

25 Aug. 1840.

Monsieur le Baron!

Confidentielle.

Avant que je puisse procéder à l'exécution du Bref Pontifical du 2 Juin, ma Cour me charge par une dépêche du 11 de ce mois, de lui apprendre s'il sera fait des changemens dans l'état actuel des Séminaires, et des établissemens pieux, qui existent dans ces parties du Limbourg, et du Luxembourg soumises à l'autorité de S. M. le Roi Grand-Duc et dans les districts de Grave, et de Ravenstein, et Megen. C'est pour cela, que je m'adresse à vous Mr. le Baron, en vous priant de vouloir me donner une réponse analogue à cet égard, et je ne doute point, qu'elle soit rassurante.

Dans cette occasion j'ai l'honneur de porter à votre connaissance, que d'après la même dépêche le St. Siège allait autoriser l'Administrateur du Vicariat Apostolique Mr. den Dubbelden à nommer un *Pro Vicaire* pour administrer les paroisses des Districts de Grave et de Ravenstein et Megen réunies au dit Vicariat par le Bref susmentionné et désigner pour ces fonctions *Mr. van der Velden*, chargé *ad interim* de l'administration des deux Districts de Ravenstein et Megen précités.

Agréez Monsieur le Baron les assurances de ma haute considération

A. Antonucci

Chargé d'affaires du St. Siège.

Hierop ontving Antonucci het volgend antwoord:

La Haye le 10 7 bre 1840.

Secret.

Le Soussigné Directeur-Général pour les affaires du Culte Catholique a eu l'honneur de recevoir sous le date du 25 août une lettre confidentielle de Mr. le Chargé d'affaires du St. Siège près la Cour des *Pays Bas* par laquelle il lui fit connaître

1° que par une dépêche du 11 d'Août dernier il lui a été enjoint avant de procéder à l'exécution du Bref pontifical du 2 Juin de cette année, d'informer sa Cour s'il sera fait des changemens dans l'état actuel des Séminaires et des établissemens pieux qui existent dans le *Limbourg* et le *Luxembourg*, ainsi que dans les Districts de *Grave* et de *Ravenstein* et

Megen; désirant Mr. le Chargé d'affaires recevoir de la part du soussigné une réponse favorable à cet égard

2° que d'après la dite dépêche du 11 Août dernier le St. Siège allait autoriser l'Administrateur du Vicariat Apostolique de Bois le Duc Mr. *den Dubbelden* à nommer un Pro-Vicaire pour administrer les Paroisses des districts de Grave et de Ravenstein et Megen réunies au dit vicariat par le Bref susmentionné, et à désigner pour ces fonctions Mr. *van der Velden* chargé *ad interim* de l'administration des Districts de *Ravenstein* et *Megen*.

Le soussigné a cru devoir mettre cette lettre confidentielle sous les yeux du Roi, et faire part également de l'entretien qu'il a eu à ce sujet avec Mr. le Chargé d'affaires.

Le Roi a appris avec une surprise très marquée, que la mise à exécution du Bref papal du 2 Juin dernier, devenue urgente sous tant de rapports, se trouve différée pour le motif allégué par Mr. le Chargé d'affaires du St. Siège.

En effet Mr. le Chargé d'affaires du St. Siège aura pu voir dans l'arrêté royal du 8 Juillet dernier N° 84, dont copie lui a été communiquée, les dispositions que S. M. a prises à l'égard de *l'Institut Théologique d'Uden*, et l'érection éventuelle des Séminaires pour les Vicariats Apostoliques *du Limbourg* et *du Luxembourg* — établissemens, dont il ne saurait être question, avant l'exécution du Bref Pontifical, puisque d'après les dispositions de ce décret, on attend des Vicaires Apostoliques à nommer leurs propositions à cet égard.

D'après cet exposé le soussigné se flatte, que Mr. le Chargé d'affaires conviendra avec lui que la question: *s'il sera fait des changemens dans l'état actuel des Séminaires et établissemens pieux* est devenu sans objet, surtout parce qu'il ne se trouve jusqu'ici ni dans le Limbourg, ni dans le Luxembourg, ni dans les districts de Grave, et Ravenstein et Megen, comme Mr. le Chargé d'affaires ne saurait l'ignorer, des *Séminaires*, proprement dits, et que tout ce qui se rapporte à ces établissemens ne pourra faire un objet de délibération que lorsque l'exécution du Bref pontifical ayant eu lieu, les Administrateurs des Vicariats Apostoliques de *Bois-le-Duc*, du *Limbourg* et du *Luxembourg* auront pris cette affaire en considération.

Quant à l'érection projectée *d'un Pro-Vicariat* pour les districts de *Grave* et de *Ravenstein* et *Megen*, ainsi que la nomination éventuelle de Mr. *van der Velden*, comme *Pro-Vicaire*, S. M. a autorisé le soussigné par rescrit du 4 de

ce mois L^a W⁴⁵/₁₁ à déclarer à Mr. le Chargé d'affaires, qu'elle improuve hautement l'une et l'autre, et qu'elle désire, que cet arrangement, qui rendrait tout à fait *illusoire* les dispositions du Bref papal pour ce qui regarde la réunion des vicariats dans le *Brabant Septentrional*, n'ait pas lieu mais que le Bref soit exécuté purement et simplement et que la fusion complète des Districts de *Grave et de Ravenstein et Megen* avec le Vicariat Apostolique de *Bois-le-Duc*, à laquelle rien ne s'oppose, se fasse dans le plus bref délai, afin d'éviter les complications sérieuses, qu'un retard ultérieur pourrait faire naître.

Les motifs qui font désirer au Gouvernement, que l'exécution du Bref papal ait lieu sans aucune modification, que la réunion des Vicariats du *Brabant Septentrional* n'éprouve pas de délai et qu'il ne soit pas question de Mr. *van der Velden* ayant été développés amplement à Mr. le Chargé d'affaires dans les conférences précédentes, le soussigné ne croit pas devoir les reproduire ici, mais il croit pouvoir terminer la présente note en exprimant le voeu, que Mr. le Chargé d'affaires veuille bien employer ses bons offices pour que conformément aux sentimens bienveillans, exprimés par Sa Sainteté lors de la publication du Bref du 2 Juin dernier, la bonne harmonie qui existe si heureusement entre le St. Siège et le Gouvernement ne reçoive aucune atteinte par une exécution *illusoire* du Bref et l'élévation d'une personne qui, comme le soussigné l'a déclaré depuis longtemps et à diverses reprises, est devenue désagréable à S. M. et qu'elle ne pourrait reconnaître en sa nouvelle qualité.

Le soussigné saisit cette occasion pour renouveler à Mr. le Chargé d'affaires du St. Siège l'assurance de sa haute considération.

De Pelichy.

22 Sept. verlangt de kardinaal opnieuw van Antonucci, dat „il governo non toccherà minimamente nè ai seminari, nè ad altri luoghi pii, che soprattutto pei seminari non pretenderà di aversi la minima ingerenza”, en hij laat er op volgen: „senza una risposta del Ministro ben chiara, precisa e soddisfacente è inutile il pensare alla esecuzione del Breve”.

Ook de Proganda wilde volledige zekerheid hebben „sulla piena libertà della elezione, che va a fare del novello vicario

apostolico del Limburgo, pel quale si domandano libero esercizio della prerogativa spettante alla S. Sede”.

Eveneens werd door den Kardinaal aan den Nederlandschen gezant te Rome medegedeeld, dat de Congregatie de P. F. absoluut wenschte, dat Van der Velden als pro-vicaris zou optreden „essere onnimamente necessario che salva la sostanza del Breve l'Amministrazione subalterna del Vicariato di Ravestein e Megen e delle Parochie di Grave riunite a Bois le Duc, rimangasi al Sign. v. d. Velden, cui si darà il titolo o di Pro-Vicario o di amministratore apostolico”.

Nooit had de H. Stoel willen toestaan, dat Louis Philippe zich bemoeide met de benoeming van apost. vicarissen, die van de Propaganda afhankelijk zijn, zooals b.v. in Algiers; evenmin kon Rome dulden, dat de Regeering hier invloed wilde uitoefenen bij de benoeming van een apost. vicaris (Frasoni aan Antonucci, 29 Sept. 1840).

Begin October had Antonucci tweemaal een lange bespreking met De Pelichy aangaande bovengenoemde Koninklijke Besluiten. Deze beweerde, zooals Antonucci 16 October 1840 naar Rome meldde, dat de Regeering nooit door het K. B. n° 83 het placet had willen verleenen aan de Pauselijke Breve, maar uitsluitend de burgerlijke autoriteiten in Limburg, Luxemburg en Brabant op de hoogte had willen stellen van de verandering, die in de provincies zouden plaats hebben.

Wat het K. B. n° 84 betrof, zoo meende De Pelichy, dat de Regeering daardoor alléén aan den clerus geldelijken steun wilde verleenen, wanneer die noodig mocht blijken voor de oprichting van seminaries, maar dat zij zich niet wilde mengen in de opvoeding der geestelijken, evenmin als men dit in Brabant gedaan had.

Toen alle bezwaren, die de uitvoering der Pauselijke Breve van 2 Juni, betreffende de omschrijving der apost. vicariaten in Noord-Brabant, hadden doen opschorten, opgeheven waren door de ministeriële nota van 14 November 1840, door Graaf van Liedekerke in naam van zijn regeering aangeboden,

gaf zijne Heiligheid verlof aan Antonucci, om de Breve ten uitvoer te leggen.

Deze kondigde 18 Dec. 1840 het uitvoeringsdecreet af. Van der Velden, die ad interim het geestelijk bestuur over Megen en Ravestein had waargenomen, werd na de vereeniging van Ravestein, Megen en Grave met het vicariaat Den Bosch, door het Gouvernement niet langer meer als vicaris erkend. Toch bleef hij als dusdanig fungeeren in opdracht van de Congregatie de Propaganda Fide. Den 28^{en} November 1840 ¹⁾ richtte deze Congregatie een schrijven aan den vicaris van Den Bosch, H. den Dubbelden, waarin Van der Velden aan het hoofd gesteld wordt van de districten Ravenstein, Megen en Grave, onder den titel van apostolisch administrator met zekere afhankelijkheid van Den Dubbelden volgens te geven instructie. Van der Velden moest jaarlijks aan den vicaris een verslag uitbrengen en met de regeering correspondeeren door dezen of den internuntius. De oorzaak van deze nieuwe bepaling lag in den algemeenen wensch der Ravensteinsche en Megensche geestelijkheid om niet bij Den Bosch te worden ingelijfd. Men verlangde, wanneer men geen eigen vicariaat kon krijgen, bij Roermond te worden gevoegd.

Denzelfden dag schreef de Propaganda ook aan Van der Velden:

Rmo D. Henrico van der Velden.

Rme Dne,

Ex adjunctis Apostolicis litteris, D. t. intelliget SS^mum D. Nostrum, quamvis gravibus motus rationibus distinctus Ravenstiensem, ac Megensem una cum aliquibus Paroeciis vel regionibus ad Gravensem vicariatum pertinentibus per Breve 2 junii Dioecesi Buscoducensi adjunxerit atque tribuerit, nihilominus in eorum districtuum regimine nil fere immutandum voluisse, ac propterea iis D. tuam praefecit, seu potius reliquit, nomine licet *Administratoris Apostolici*, tibi que etiam curandas

¹⁾ Zie Handboekje voor de Zaken v. d. R. K. Eeredienst 1851, bl. 187

dedit memoratas Graviae regiones ceteris vicario Limburgensi attributis, quamquam vero in hisce etiam litteris *dependentia tibi injungatur a Buscoducensi Praesule*, additum tamen est *juxta instructionem a S. Cong. tibi dandam*. Instructio autem haec est, ut quotannis ad supradictum Praesulem de statu commissarum tibi regionum rationem reddas eandemque relationem S. Cong^l. cui res clarius ac liberius narrare poteris, transmittes. Si quae iterum occurrent negotia Gubernio omnino communicanda vel cum eo pertractanda, id perficies per Buscoducensis vicariatuum administratorem vel etiam per S. Sedis Negotiorum Gestatorem, ac veluti de negotio ad Buscoducensem vicariatuum pertinente, seu de locis iidem vicariatui subjectis, agendum erit. Gubernium siquidem loca ista tamquam ab illo Praesule administrata respicit, ac non nisi cum illo communicare velle significavit. In reliquis vero omnibus, seu quod idem est, in spirituali regimine atque administratione tibi crediti gregis nulla plane dependentia tibi a Buscoducensi administratore constituitur. Haec tamen velut oretenus, ac secreto tibi nunciata teneas rogemus, ne forsitan parum prudentia se gerens spirituali Fidelium istorum salutem, quibus Ap. Sedes consulere satius voluit, detrimentum inferat. Ad Buscoducensem administratorem eo quo par est modo, SSmi Dni Nri mentem ac voluntatem denunciamus ut dependentiam tuam noscat, et in pascendo Dominico grege te liberum esse sciat. Ceterum novum in hoc Pontificale benevolentiae et fiducia pignus erga D. t. te agniturum arbitremur, atque ideo impensius etiam, pro animarum salute adlaboraturum confidimus. Prae omnibus autem iterum atque iterum, ut prudenter te geras hortamur, ac D. O. M. adprecamur ut D. t. diu servet bonisque omnibus cumulet.

Dat de toestand door het besluit der Progaganda van 28 Nov. 1840 een „anomalie” was en tot veel onaangenaamheden aanleiding gaf, kan niemand verwonderen. Den Dubbelden vroeg dan ook meermalen raad aan den inter-nuntius, waarop deze hem de volgende gedragslijn voorstelde :

J'ai mûrement considéré votre lettre du 5 de ce mois en réponse à la mienne du 23 décembre et je crois nécessaire dans l'intérêt de la religion de vous mettre d'accord sur une affaire si importante. La voie la plus propre à atteindre ce but, me semble la suivante. *Le Gouvernement ayant déclaré*

de ne vouloir pas reconnaître Mr. van der Velden pour l'administration des districts de Grave, Ravenstein et Megen, mais le seul Vicaire Apostolique de Bois le Duc de qui ces districts dépendent d'après le Bref du 2 juin 1840, il est indispensable à mon avis, que vous vous chargiez de la correspondance avec le Gouvernement à l'égard des districts susdits, et que vous répondiez d'accord avec le Vicaire Apostolique van der Velden à toutes les communications, que le Gouv. pourra vous en faire, en laissant en même temps à Mr. van der Velden précité la pleine liberté en cas qu'il ait à adresser quelques demandes au Gouv. de la faire soit par vous, soit par le Chargé d'affaires du St. Siège à la Haye. Voilà à ce que je pense la volonté du St. Père sur ce point. Quant à l'école théologique d'Uden à l'égard de laquelle le Gouv. a retiré ses privilèges, à votre place je laisserais l'existence de cette école entièrement à la prudence et sagesse de Mr. van der Velden en lui laissant en même tems une pleine et entière liberté d'envoyer ses élèves soit dans vos séminaires, soit dans ceux du Vicariat Apostolique de Breda, puisque cela est une affaire qui regarde spécialement son administration spirituelle, que le St. Père lui a confiée tout entière à l'exception de vous faire tous les ans, comme vous savez, un rapport sur l'état des districts susmentionnés.

Enfin par rapport au mandement du Carême, c'est aussi une affaire qui le regarde, étant également toute spirituelle.

Après avoir tout pesé et tout considéré, il me sembla, qu'en suivant la marche que je viens d'indiquer un accord le plus parfait pourra regner entre le Gouv. et vous et entre vous et Mr. van der Velden, accord si nécessaire dans l'intérêt de la Religion et afin de commencer cet heureux accord je communiquerai le contenu de cette lettre à Mr. van der Velden, pour sa règle et instruction.

(Capaccini aan Den Dubbelden, 8 Jan. 1841).

Eindelijk besloot de Propaganda op raad van Capaccini (9 Sept. 1841) het aantal vicariaten in Brabant te verminderen en het bestuur van de districten Ravenstein, Megen en Grave toe te vertrouwen aan een bisschop-coadjutor met recht van opvolging van den apost. vicaris van Den Bosch. De Propaganda had een reden gevonden, om Van der Velden niet te benoemen, nl. die zijner onwettige geboorte. De dis-

tricten Grave-Ravenstein werden dus gelaten bij het vicariaat van Den Bosch en zouden met eenige afhankelijkheid van den vicaris van Den Bosch, Den Dubbelden, door zijn coadjutor bestuurd worden. Joannes Zwijsen werd voor dezen post benoemd. Dezelfde anomalie, die onder Van der Velden bestond, keerde nu terug. Een toestand, die op den duur onhoudbaar was. Het beleid van Mgr. Ferrieri ruimde ten slotte de moeilijkheid uit den weg, Zwijsen ontving volledige jurisdictie over Grave, Ravenstein en Megen. Bij het overlijden van Den Dubbelden, toen het geheele vicariaat met Grave, Ravenstein en Megen onder het bestuur van Zwijsen kwam, nam genoemde anomalie een einde. Den 28^{en} Aug. 1843 trad Van der Velden in het noviciaat der Kruisheeren te Uden, om later te Weert het kleed aan te nemen van St. Franciscus. Hij stierf als Franciscaan te Thielt in België, 30 Mei 1857.

Eenige Abdiskiezingen te Binderen onder Helmond

door

A. M. FRENKEN, pr.

In gevolge van een paar mededeelingen, welke wij ontvingen van Dr. J. van Gils te Roermond en Dr. A. Erens te Tongerlo (beiden nogmaals dank!), zijn wij in staat, aan onze monografie van de abdij Binderen (B. B. XI, 102 e. v.) navolgende bladzijden toe te voegen.

Door Dr. J. van Gils, in wien de jarenlange scolaria-beslommeringen zijn oude hartstochtelijke liefde voor letteren en historie niet hebben kunnen uitroeien, werd ons gewezen op een gebedenboek in handschrift, thans in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage (Hs. 131, E 30), dat omstreeks het midden der 16^e eeuw aan Catharina Zeghers, religieuze der abdij Binderen, toebehoorde en hoogstwaarschijnlijk in deze abdij ook zijn ontstaan vond, gelijk wij uit het taaleigen, doch vooral uit sommige deelen van den inhoud meenen te mogen besluiten. ¹⁾ Een korte beschrijving van dit handschrift zullen wij hierachter als Bijlage laten volgen.

Dr. A. Erens, archivaris der abdij Tongerlo, vestigde onze aandacht op enkele registers in het Rijksarchief te Brussel, *Papiers d'Etat et de l'Audience*, welke documenten bevatten aangaande de abdiskiezingen te Binderen in de jaren 1540, 1553, 1571, 1584, 1603 en 1632.

Deze documenten, die wij thans in 96 foto's vóór ons hebben, vermelden niet alleen de namen van eenige ons nog

¹⁾ Het Handschrift werd door de Koninklijke Bibliotheek 6 Aug. 1887 aangekocht van den heer J. Grandjean te Nijmegen.

onbekende religieuze jonkvrouwen, die de abdij bewoond hebben, maar nog verschillende andere wetenswaardigheden.

Zoo zien wij o. a., dat er in 1553 naast de koorzusters niet alleen leekezusters, maar ook leekebroeders en ook familiaren (dienstboden) op de abdij waren. ¹⁾

Overvloedig zijn de gegevens over de wijze, waarop er de abdisen werden aangesteld. Haar benoeming geschiedde feitelijk door den Souverein des Lands. Hoe kwam dat?

Tot tegen het einde der 15^e eeuw werden de kloosteroversten in de Nederlanden overeenkomstig de canonieke voorschriften geheel vrij door de kloosterlingen zelf gekozen. De instelling der „commende” en de daaruit ontstane strijd (1474—'81) werden aanleiding, dat 's lands Gouvernement zich met de aanstelling der kloosteroversten begon te bemoeien.

Dit had tot gevolg, dat Paus Leo X aan Karel V op 5 Juli 1515 een indult verleende, dat aanvankelijk op verschillende wijzen geïnterpreteerd werd, maar waarvan de uitvoering bij nadere overeenkomst (gesloten omstreeks 1525 en vernieuwd 30 Juli 1564) aldus practisch geregeld werd ²⁾:

Was een abdij (of priorij) vacant geworden, dan gelastte de vorst aan enkele personen als zijne commissarissen om in loco een z. g. informatie in te stellen naar de bekwaamheden der kloosterlingen. Daartoe moesten zij onder hen een mondelinge, gemotiveerde stemming doen houden: wie als overste door hen het meest geschikt werd geacht. Dit geschied zijnde, moesten de commissarissen aan hun Souverein een schriftelijk verslag der gehouden informatie uitbrengen, tegelijk met hun advies omtrent de meest geschikte kandidaten. Hiermede rekening houdend, deed de vorst vervolgens de benoeming.

¹⁾ Vgl. B. B. XI 105.

²⁾ Zie *Analectes pour servir à l'Hist. Eccl. de la Belgique* V 315 e.v., waar het indult verkeerd gesteld wordt op 12 Juni 1515 blijkens A. v. Hove *Etude sur les Conflits de Jurisdiction dans le Dioc. de Liège à l'Epoque d'Erard de la Marck (1506—1538)*, Louvain 1900, blz. 91, noot 2. Het verdrag van 30 Juli 1564, gesloten tusschen Filips II en de Abdijen, kwam tot stand uit den strijd om de oprichting en de dotatie der nieuwe Bisdommen, zie A. Erens *Tongerloo en 's-Hertogenbosch* (1925), Hfdst. III en IV en blz. 362, '63.

Deze moest zich daarbij echter houden aan de desbetreffende kerkelijke voorschriften en ook had de vorstelijke benoeming de kerkelijke confirmatie nodig. ¹⁾ Voor de opvolgers van Karel V moest het benoemingsrecht bovendien telkens door den Paus vernieuwd worden. ²⁾

Bedoelde informatie begon met een plechtige H. Mis ter eere van den H. Geest, waaronder of waarna een der commissarissen — natuurlijk een, die het priesterambt bekleedde — in een korte toespraak de kloosterlingen wees op het gewicht der stemming en op den plicht om een keuze te doen, welke volgens hun geweten het meest zou strekken tot glorie van God en tot geestelijk en tijdelijk welzijn der kloostergemeente. Daarna had de stemming plaats, waarbij de conventualen zich een voor een hadden te presenteerden voor de commissarissen en hun verklaringen onder eed moesten bevestigen, terwijl hun stemmen onderscheiden werden in eerste, tweede of derde naar de volgorde, waarin zij hun kandidaten aanwezen. Een eerste stem stond gelijk met twee tweede en met drie derde stemmen. ³⁾

Wat de abdij Binderen aangaat, werd de informatie gewoonlijk of altijd verricht door slechts een of twee commissarissen. Een hunner was meestal de abt van Villers. Was het aantal zusters groot genoeg, dan stemden deze drie, anders slechts twee kandidaten. Om bijzondere reden, zooals in 1540 en 1632, liet de Souverein namens hem de benoeming eener nieuwe abdis geschieden door den Abt van Villers terstond bij de informatie, doch in den regel deed hij de benoeming zelf na ontvangen verslag en advies en zond dan

¹⁾ Volgens A. Cauchie en R. Maere *Recueil des Instructions Générales aux Nonces de Flandre (1596—1635)*, Bruxelles 1904, blz. 207, noot 2, had de vorst geen benoemingsrecht over die abdijen (of priorijen), welke vacant waren „par la mort du bénéficiaire près du siège de la Cour de Rome”.

²⁾ Bij de oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden (1559—1561) werd aan Philips II en zijn opvolgers het recht tot benoeming der bisschoppen voor altijd verleend; zie het zooeven aangehaald werk blz. 207, noot 1.

³⁾ Aangehaalde *Analectes* V 323 e. v., waar nog meer andere bijzonderheden over de wijze van kiezing te vinden zijn.

den benoemingsbrief aan de religieuzen, deze gelastende om de door hem benoemde tot abdis te kiezen. Deze laatste kiezing was dus niet veel méér dan een formaliteit, waarop de kerkelijke installatie der abdis zal gevolgd zijn.

Over de hervorming, welke de abt van Villers op last van het Hof te Brussel in of omstreeks 1533 op Binderen invoerde ¹⁾, konden we in onze monografie bij gebrek aan gegevens betrekkelijk weinig mededeelen. Uit de stukken, waarmede wij thans hebben kennis gemaakt, blijkt, dat de zusters alstoen voor de keus gesteld werden: of wel de voorgeslagen reformatie te aanvaarden ²⁾, of wel naar andere kloosters gezonden te worden onder toekenning van een jaarlijksch pensioen. Het gevolg was, dat de abdis Agnes van Amelroy ontslagen werd en dat alle zusters — er waren er twintig, de abdis wellicht niet medegerekend — naar andere kloosters werden verwezen en dat hare plaatsen te Binderen werden ingenomen door twaalf koorzusters met nog enkele leezusters uit het klooster Valduc bij Leuven, waarvan eene, met name Philippe de Bie, eene nicht van den Hertog van Aerschot, tot abdis werd aangesteld. Zooals t. a. p. reeds is medegedeeld, keerde na de verwoesting der abdij in 1543 door de benden van Maarten van Rossem de afgezette abdis terug, doch naar alle waarschijnlijkheid zal zij spoedig van hooger hand gedwongen zijn, de abdij opnieuw te verlaten. Om de verdreven zusters in haar vroegere plaats ter abdij in te dringen, werden door haar familieleden, die veelal in de omgeving van Helmond woonden, zelfs nog pogingen gedaan in 1553, zooals blijkt uit klachten van den abt van Villers in dat jaar, welke pogingen evenwel geen gevolg schijnen gehad te hebben.

Dat de Bindersche jonkvrouwen ter oorzake van oorlogsrampen meermalen naar andere plaatsen moesten vluchten, zooals zij in 1608 verklaarden ³⁾, vinden wij thans deels be-

¹⁾ De toenmalige Abt van Villers was Dionisius van Zeverdonck; *Gallia Christiana* V 409.

²⁾ Die vooral beoogd zal hebben een betere onderhouding van de clausuur en van het gemeenschappelijk leven.

³⁾ B. B. XI 118.

vestigd in de stukken betreffende de abdiskiezing van 1584. Uit de daarin vervatte mededeelingen zien wij immers, dat zij omstreeks 1581 (waarschijnlijk in de tweede helft van dat jaar, toen Helmond door Staatsche troepen werd ingenomen) haar refugie namen in de stad Weert. Ongeveer vier of vijf jaren moeten zij toen te Weert verbleven hebben, want in het begin van 1585 waren zij er nog, maar waren in allen gevalle weer op Binderen terug vóór 4 Juli 1587, den dag, waarop zij andermaal den gruwel der verwoesting in hare abdij aanschouwden. ¹⁾

Na dit voorwoord kunnen wij overgaan tot eene bespreking van de bedoelde documenten.

I.

De Abdiskiezing van 1540.

Hiervan is slechts één document aanwezig en wel in register N° 892 f° 32. Wij deelen het hier mede.

De abt van Villers maakt aan Keizer Karel V den dood bekend van de Bindersche abdis Philippe de Bie, † 22 Juni 1540, en verzoekt, hem te committeeren om uit de van Valduc naar Binderen overgebrachte zusters eene nieuwe abdis aan te stellen, waarna de Keizer 29 Juni 1540 den abt afvaardigt naar Binderen ter informatie en hem toestaat, alsdan tot abdis te benoemen degene, welke de zusters kiezen (stemmen) zullen.

Par Lempereur.

Remonstre en toute humilité votre tres humble chappelain et orateur l'Abbé de Villiers, comment passé environ six ans à l'ordonnance de la Reyne et son conseil il a reformé votre cloistre et couvent de Binderen, gisant quatre lieus dessou votre ville de Boisleduc sur les frontieres de votre pays de Geldre, qui estoit tres fort desregulez et dissolut, comme la Majesté de la Reyne a bien trouvé la verité et dont à cause de sa superiorité comme Père Abbé il en a la charge. Et ce par deposition de l'Abbesse et ejection du

¹⁾ B. B. XI 118.

cloistre de toutes les vieilles nonnains au nombre de vingt personnes soubz et parmy certaines grosses pensions, montant bien huýt cens florins par an à elles ordonnees payer par ledit cloistre, ou quil a amenez douze religieuses personnes avec aulcunes seurs ¹⁾ hors votre cloistre de Valleduc empres Louvain, bien reformé et observant la Reigle, entre lesquelles par ordonnance de la Reyne il a prins une pour estre Abesse, appellee Damme Philippe die Bie, niepce à monsieur le Duc d'Aerscot, laquelle a tousjours avec ses religieuses bien entretenu et observé la reformation et manière de vivre de votredit cloistre de Valleduc.

Or est il que (comme toute la generation humaine est mortelle) Dieu a soubitement appellé de ce monde ladite Abesse et est allée de vie à trespas le mardy XXIIe de Juing dernièrement passé comme par lettres icelles du couvent lui ont adverty, priant audit suppliant comme leur supérieur et Père-Abbé, qu'il les voulsisse consoler et pourveoir d'une aultre Abesse et mère, comme à cause de sa supériorité luy appartient. Ce que ledit suppliant ne vouldroit, aussy ne oseroit faire sans avoir votre congie et placet. Prie pource tres humblement ledit suppliant qu'à vostre Majesté plaise pour l'observation de la reformation commenchee et de la Reigle de l'Ordre, considerant aussy leurs grandes charges de pensions des vieilles nonnains, commectre et ordonner audit suppliant de faire une de ses onzes religieuses de Valleduc y demouvez Abesse dudit cloistre, laquelle dudit nombre selon Dieu et sa conscience il trouvera la plus ydoine et qualifiée. Et priera ledit suppliant avec ledit couvent pour la prosperité et longue vie de votre Majesté.

Het marginaal apostille luidt :

Lempereur ordonne à monsieur de Villers, promptement soy transporter au monastère de Binderen et illecq s'informer de la plus idoine et qualifié religieuse pour estre Abesse et succeder à la trespassee et la faire eslire par le couvent ²⁾, laquelle deslors pour maintenant sa Majesté nomme à ladite dignité abbatielle et luy fera despescher cy après lettres patentes de nomination. Faict à Bruges le penultième de Juyn 1540.

¹⁾ Leekezusters.

²⁾ Wat wij in B. B. XI 137 schreven, dat de abdis in 1540 door den abt werd aangesteld, zonder dat een kiezing (stemming) plaats had, blijkt dus niet juist geweest te zijn.

Hierna volgde de aanstelling van Magdalena de Muysen tot abdis.

II.

De Abdiskiezing van 1553.

Na den dood der abdis Magdalena de Muysen had op 23 Sept. 1553 de stemming plaats voor een nieuwe abdis.

Register N° 896 bevat desaangaande navolgende stukken.

F^o 97: Opdracht van wege Keizer Karel V aan Dionisius van Dorne, abt van Villers, om de stemming te doen geschieden en een abdis te benoemen. ¹⁾

De par Lempereur.

Reverend père, très chier et bien amé.

Ayant entendu le decez de l'abesse de Bynderen et que pour l'observance de la réformation, que par notre ordonnance y aves cydevant introduite ²⁾, soit besoing y pourveoir à ladite dignité abbatiale de l'une des religieuses, qu'y avez cydevant mises en lieu de celles, qui furent transportees aultrepart; et desirant en ce faisant garder notre droit de nomination, qui par Indult Apostolicque nous compète et appartient aux dignitez des églises de nos pays de pardeça, — Nous vous ordonnons, vous promptement transporter et departir pour vous informer bien et deument de l'estat, vie, qualité et condicion des religieuses y estants, et celle d'entre elles que trouverez en votre conscience la plus ydoine et qualifié pour le régime et administracion dudit couvent, tant en espirituel que en temporel, la faire eslire à ladite dignité abbatiale, à laquelle desmaintenant pour lors l'avons denommé et denommions par cestes comme personne à ce ydoine et à vous agréable, nous advertissant de ce que en avez fait pour après luy en faire depescher noz lettres patentes de nomination, en tel cas pertinentes. A tant.

A reverend père, notre très chier et bon amie l'Abbé de Villers.

¹⁾ Deze laatste bevoegdheid wordt niet verleend in de hierna volgende opdracht van 11 Sept. 1553 (van wege de Landvoogdes), welke misschien te beschouwen is als een stilzwijgende herroeping van die bevoegdheid.

²⁾ De tekst van het stuk werd op een paar plaatsen doorgehaald en gecorrigeerd; zoo stond hier eerst, dat de reformatie was ingevoerd op last van de landvoogdes Maria van Hongarije.

F^o 98: Opdracht d.d. 11 Sept. 1553 van wege de Landvoogdes Maria van Hongarije aan genoemden abt en Philips van Doeren, Deken van 's Bosch, tot het instellen eener informatie.

Marie bij der gratie Gods, Coninginne-Douagiere van Hongren ende Beemen, Regente. ¹⁾

Eerwaardige vader in Gode, lieve ende besondere. Alsoe wy verstaen hebben, d'abdisse van den cloistere te Binderen overleden te wesen ende dat om der voirs. kercke behoirlicken te voirsien van eender andere geschicte ende bequame abdisse van noode es al voren te ondersuecken die conditien, leven ende conversatie van den religieusen aldaer, — Soe lasten ende ordineren wy u van wegen der Keyser[lycke Majesteit] onsen Heere, dat ghy u samentlick transporteert in 't voirs. cloister van Binderen ende u [wel ende] duechdelick informeert op het leven, conversatie, experientie, nuteit ende bequaemheit [van allen den] religieusen aldaer ende deselve in 't besunder scarpelicken ondervraegt by woe[rde, welcke van] hen zy in huerlieder conscientie houden ende kennen voir de bequaemste ende nutste [totter voirs.] prelature, examinerende ende onder-vragende oic daerop d'officieren van den convente en[de andere] treffelicke bywonende persoonen, kennisse van den voirs. religieusen hebbende, om de waerheit sulcx beter te mogen achterhalen. Ende uwe informatie in scrifte geredigeert zynde, zult ons deselve overschicken ende ons overscriven, welcke van den voirs. religieusen u in goeder conscientie duncken selen die alderbequaemste ende nutste totter voirs. prelature, om dien gesien voirts daerinne by Keyserlycke Majesteit onsen Heere geordineert te werden als 't behoiren zal.

Gescreven te Berghen in Henegauwe den XI^{en} van Septembre 1553

Marie.

De Langhe.

F^o 99 en 100: De informatie door beide commissarissen genomen op 23 Sept. 1553.

Aen de Majesteyt vander Coninghinne.

Achternvolghende de brieven van commissie, by Uwe Ma-

¹⁾ Het stuk is aan de eene zijde gedeeltelijk defect, waarom wij den tekst aldaar naar gissing zullen aangeven (in vierkante haakjes).

jesteyt ons ende den deecken van tSint Janskercke tot tSertogebossche gesonden ende overgegeven, om ons te transporteren in 't cloister ende abbye van Binderen by Helmond, nu ter tyt vacerende, ende ons aldaer tsamen te informeren vander religie ende goet leven der religieusen, reformatie van den goidshuys ende regiment ende administratie van den goeden desselfs (dwelck, God hebbe loff, wy alle in goede ende redelycken doen ende wel geobserveert wesende gevonden hebben), oyck om ons ernstelyck te bevraeghen naer de bequaemheyt, conditien ende qualiteyt der religieuse persoonen, aldaer wesende gheproffessyt, om totter administratie ende prelature te commen, — Zoe hebben wy ons ghetranspoorteert in 't voirs. goidshuys van Binderen, ons voirs. brieven van commissie openbaerlyck doen lesen ende verbaelyck voer allen den religieusen, capitulariter daertoe geroepen, verhaelt ende te kennen geven de last van Uwer Majesteyt ons gegeven ende daer nae d'een nae d'ander, hooft voer hooft, naeder costuymen vander religien, van den outsten totter joncxten toe, secretelyck op hunnen eedt ende obediencie geexamineert ende in 't besunder scarpelyck ondervraeght ende oyck bevolen, dat elck van haere God, die religie ende welvaert van den goidshuys voor oogen hebbende, zouden willen nomineren ende designeeren de nutste ende bequaemste (zoe in 't geestelyck als in 't werlyck) totter prelature ende administratie van den voirs. goidshuys, hare lieden vercleerende, dat de wille ende begheerte van Uwer Majesteyt sulcx waere.

Alsoe elck ende yeghelycken van den religieusen, wesende achtien in 't getalle, begheerende te volbringhen ende voldoen den wille ende begheerte van Uwer Majesteyt ende ons als gecommiteerden in des voirs. is te obedieren ende haer consciencie te bewaeren, procedeerende totter electie van eene nieuwe prelaturesse, hebben verclaert ende ghedeponeert als hier nae volgt.

In den iersten suster Jozina de Raet, priorinne aldaer, oudt wesende LX jairen; Elisabeth Vullinck, oudt wesende LVII jairen; Maria van der Hoeven, suppriorinne, oudt zynde LVIII jairen ende Katharina Meldert, oudt zynde L jairen, wesende alle vier van den principaelsten, die de reformatie geinduceert ende inne gebrocht hebben van tSertoghendaele ende tot nu toe tselve wel ende loffelyck geobserveert, hebben gecosen ende genoempt voer de nutste ende bequaemste totter prelatuere *Katharinam*

Bruffaerts, bursieresse aldaer, oudt wesende LIII jairen, die haer van 't beginsel der reformatie wel ende loffelyck in haer voirs. officie vander burseryen gedraegen heeft ende den goidshuys proffytelyck is geweest ende noch is, maer dicwils sieck ende cranck.

De vier voirs. religieusen hebben *Katharinam Bruffaerts* genoempt ende gecosen, omdat zy is van den principaelsten om de reformatie in haer viguere t'onderhouden, allegerende ende hen zeer beduchtende, waert een van den jonghen religieusen totter prelatuere geprefereert, dat de religie ende reformatie zoe goeden voortganck ende voorspoet niet hebben en soude, maer meer declineeren ende achterwarts gaen.

Katharina Bruffaerts, oudt zynde als voors. is LIII jairen, bursieresse van 't beginsel der reformatien, heeft genoempt ende gekosen *Katharinam Meldert*, wesende een van den beghinsel der reformatie, oudt wesende L jairen.

Anna van Doerne, oudt wesende XXXII jairen; *Theoderica van Steenhuysen*, oudt zynde XXX jairen ende *Susanna van Malsen*, oudt zynde XXVIII jairen, alle drie geproffessyt serdert de reformatie, hebben genoempt ende gecosen *Margaretam van Leefdael*, oudt wesende XXXV jairen, d'ierste geproffessyt aldaer serdert de reformatie, maer wy bevinden, dat deselve te veel liberteyt zoude begheeren dan en betaempt totter reformatie ende totter prelatuere niet dienen en soude.

Gertrudis van der Heijden, oudt wesende LXXX jairen, zynde een die de reformatie inne gebrocht heeft, ende *Maria van Alfven*, oudt wesende XXXII jairen, hebben genoempt oft gecosen *Margaretam Fladeracken*, keldersse des voirs. goidshuys, oudt wesende XXXII jairen.

Margareta van Leefdael, oudt wesende XXXV jairen, ende *Henrica van Steenhuijsen*, oudt wesende XXX jairen, hebben genoempt ende gecosen *Annam van Doerne*, oudt wesende XXXII jairen, dewelcke wy bevinden oock te veel liberteyt begheerende.

Margareta van Fladeracken, oudt wesende XXXII jairen, heeft genoempt ende gecosen *Mariam van Alfven*, oudt zynde XXXII jairen.

Margareta van Kesselt, XXXII jairen oudt wesende, *Katharina van Wechter*, XXX jairen oudt wesende, *Margareta Eynouts*, oudt zijnde XXV jairen, ende *Margareta van Mersen*, oudt zynde XXIII jairen, hebben genoempt ende gecosen *Magdalenam van Vuerdt*, oudt zyn-

de dertich jairen, dwelcke onder correctie naer haer wesen, manieren, religie ende conversatie alsoe ons dunckt ende bevinden deselve de nutste ende bequaemste te wesen (zoe wel in 't geestelyck als in 't werlyck) totter voirs. prelatuere ende administratie.

Magdalena van Vuerdt, oudt wesende XXX jairen, heeft genoempt ende gecosen *Margaretam van Kesselt*, oudt wesende XXXII jairen.

Hierboven naer d'inhoudt van onser voirs. commissie wy hebben zeer ernstelyck geexamineert ende scarpelyck ondersocht aen de officiers van den voirs. goidshuys, te weetene aen den confessor, capellaenen, rentmeester, leeckbroeders ende leecksusters met oock die familiaren des voirs. godshuys naer de bequaemheyt ende qualificatie van de persoonen aldaer ende wy hun dunckt aldernutste ende bequaemste te wesen totter voirs. administratie. Dewelcke voer dmeeste deel ende principaelyck de confessor, capellaenen, rentmeester, bruer Peeter ¹⁾ ende de leecksusters hebben genoemt *Magdalenam van Vuerdt*, segghende ende hoopende, dat zy haer, gelyck zy gedaen heeft tot nu toe, wel ende eerlyck regieren sal ende 't goidshuys voirs. alzoe wel in 't geestelyck als in 't werlyck administreeren.

Aengaende de religie, reformatie ende regiment van den goidshuys vunden wy dyen in redelycken doen, gelyck hiervoer gescreven is. Ende en bevinden niet, datter eenighe groote notoirlycke gebreect zyn dan daeghelycxsche gebreeken, die men capitulariter, als men visiteert, mach beeteren.

Maer als men den nieuwe abdisse sal hebben innegestelt, zoe dunckt ons goet om de welvaert van den huysse ende om de augmentatie ende voortsganck vander religie ende reformatie, dat men haer beveel vander Majesteyt ende vander Oerdene weghe ende oock expresselyck verbiet, dat se gheen manspersoonen, al waren 't oock de vrinden van den religieusen, en laet converseeren oft accessse hebben in 't convent, noch oock die oude joffrouwen, die pensiën op 't voirs. goidshuysse zyn heffende, want zy daer noch dueght, noch eere en bewysen, maer eer de jonghen religieusen aldair van haer goede propooste ende religie retraheeren.

Ita attestor

Dionisius de Spina, abbas Villariensis indignus.

¹⁾ Was hij misschien de opperste der leekbroeders?

F^o 102 behelst een „Memorie aen de Majesteyt vander Coninghinne”, waarin de twee commissarissen zeggen hun taak volbracht te hebben en den uitslag der gehouden stemming in 't kort samenvatten.¹⁾ Het stuk is gedagteekend 23 Sept. 1553 en onderteekend door Deniys van Dorne, abt van Villers, en Philips van Doeren, deken van Den Bosch.

F^o 104^r. Verzoek van den abt van Villers (vermoedelijk aan den Landvoogd) d.d. Brussel 27 Sept. 1553, om de spoedige benoeming eener nieuwe abdis ter voorkoming van moeilijkheden van den kant der familieleden van de verdreven religieuzen:

Monseigneur, très humblement et affectueusement à votre bonne grace prions estre recommandé.

Nous vous envoyons icy encloses l'information, que nous et le doyen du Boisleducqz au commandement de la Majesté de la Royne avons prins au monastère de Binderen lez Helmondt avec la copie d'icelle, ensemble les lettres de notre commission, vous priantz affectueusement et d'autant quil vous est possible, voulloir en faveur du povre monastère, chargez de grosses pensions, le plustost qu'il vous sera possible diriger l'affaire, qu'il puisse en brief sortir son bon effect. Vous ferez oeuvre meritoire et seroit la longue attente fort douteuse, comme dernièrement nous avons rescript, à cause que les parrens des anchiennes religieuses, qui ont refusez la reformation, sont circumvoisins dudit monastère, lesquelz leur pourroient causer troubles, molestes et facheryes, si bientost n'y est pourveu; vous prions pource que ce considerez y vueilliez tenir la main, le monastère en aura la recognoissance.

Nous avons ce jourdhuy envoyez en votre maison et y feussions venuz personnellement pour vous communiquer l'affaire, mais craindantz de vous importuner à cause que estes nouvellement de rethour et pource aussy que necessairement il nous fault estre ce jourdhuy au monastère del Vaulducq pour faire certaines professions, vous l'envoyons par escript, priantz ne

¹⁾ Deze uitslag klopt niet precies met die van 't voorafgaande stuk; er wordt immers gezegd dat Katharina Bruffaerts en Margaretha van Fladeraken elk drie stemmen behaalden. Van Magdalena van Vuerdt wordt genoteerd, dat zij „heeft acht voysen van den principaelsten ende wordt zeer gerecommendeert van den heelen convente.”

le vouloir prendre de mauvaise part. Nous serons endedens cinq ou six jours de rethour à Bruxelles, alors communiquerons par ensemble du tout. Aydant notre Seigneur qu'en santé vous donne sa sainte grace.

De Bruxelles ce XXVIIme de Septembre l'an LIII.

Par le tout votre bon amy en tout ce qu'il luy seroit possible
Denis de Lespina, humble abbé de Villers.

Hierop werd Katharina Bruffaerts tot abdis benoemd.

III.

De Abdiskiezing van 1571.

In plaats van Katharina Bruffaerts werd Magdalena van Voorde (Vuert, Fuert) 7 Augustus 1571 met groote meerderheid van stemmen tot abdis gekozen. De daartoe noodige informatie werd door den Hertog van Alva 21 Juni 1571 opgedragen aan Metsius, bisschop van 's Bosch, en aan François, abt van Villers. Deze opdracht werd gepubliceerd door v. d. Elsen-Hoevenaars in *Analecta Gysberti Coeverincx* II, blz. 417 en '18.

Register N° 904 behelst aangaande deze kiezing navolgende stukken.

F^o 4—8: De informatie van 7 Aug. 1571. ¹⁾

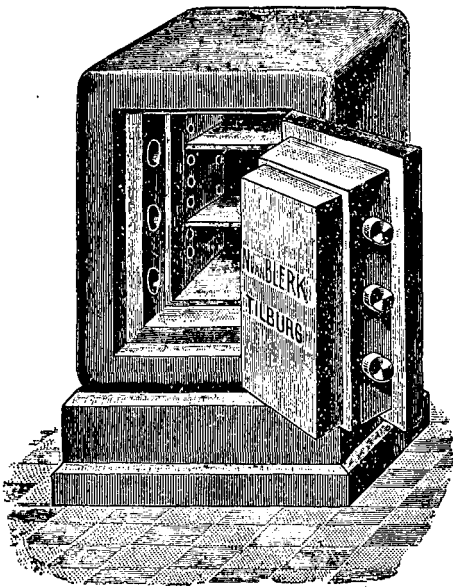
Ierst vrouwe Katharina Bruffarts abdisse, tegenwoerdich versoeckende verlaten ende ontlast te wezene vander digniteyt abbatiale, oudt zynde LXXVI jaeren, 't voirs. goidshuys als abdisse geregeert hebbende XVIII jaeren ende te voeren noch boursersesse geweest hebbende XX jaeren. Gevraecht onder haeren eedt, daertoe behooryck gedaen, wye de nuttigste ende bequaemste is om in haer plaetsse 't goidshuys te regerene, seeght naer huer conscientie, dat zy gheene bequamer en weet om 't voirs. goidshuys in 't gheestelick ende weerlick te regerene dan vrou *Marie van Alphen*, nu

¹⁾ In de boven aangehaalde *Analecta* vindt men op blz. 418—'20 slechts het geraamte dezer informatie, daar de afgelegde verklaringen der zusters er in gemist worden. De aanhef van het stuk kunnen wij gevoegelyk weglaten, omdat deze ook in de *Analecta* voorkomt.

ADVERTENTIE-BIJVOEGSEL VAN „BOSSCHE BIJDRAGEN”

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH

DL. XII. AFLEV. I. JUNI 1933

VAN BLERK's
TABERNAKELKASTEN
VAN BLERK's
OFFERBUSSEN
VAN BLERK's
KLUISDEUREN
VAN BLERK's
BRANDKASTEN

„De beste waarborg”

Zonder eenige verplichting
persoonlijk te ontbieden

VAN BLERK's
Brandkastenfabriek

Tilburg, Tel. Int. 374

Vacant

Oude en Nieuwe Boekhandel
UITGEVERIJ
N.V. v./h. DEKKER & v. d. VEGT en
J. W. v. LEEUWEN
Oranjesingel 4, NIJMEGEN
Oude Gracht, UTRECHT
Verzendt op aanvraag gratis
Catalogen.
Koopt oude Boeken.

Ferdinand H. J. van den Gerenbeemt

Fabrikant van Kerhhaarsen.

Hofleveranciers van
Z.N. Paus Benedictus XI

Witte Was, Wierook, Godslamp-olie, enz.

's-Hertogenbosch, Hinthamereinde 53

Vacant

SPECIAAL ADRES voor

PRIESTERKLEEDING

Arnold Vielen - Marktstraat - Veghel

LENTJES & DROSSAERTS

'S-HERTOGENBOSCH

EFFECTEN, COUPONS, DEPOSITO'S enz.

Belasten zich speciaal met het plaatsen en
verhandelen van leeningen ten laste van
Provinciën, Gemeenten, Waterschappen, R. K.
Kerken, Kloosters en Instellingen op de meest
voordeelige voorwaarden. :-:

Boekhandel W. BERGMANS, Tilburg.

Mgr Dr TH. GOOSSENS

Het Arme Brabant

Prijs f 0.70

Het Keerpunt van Brabant, 1 Maart 1796

Prijs f 0.70

H. FUNNEKOTTER

❖ ❖ ROTTERDAM ❖ ❖

WEDEROM VERKRIJGBAAR:

de bekende Loopers „Super aspidem”

op 70 en 90 c/m. breedte.

Smyrna-loopers en Tapijten

in elke gewenschte afmeting, naar speciale ontwerpen.

BILLIJKE PRIJZEN.

Wordt aanbieding gevraagd

van:

BOSSCHE BIJDAGEN

DEEL VI, AFLEVERING 1

en het GEHEELE DEEL VI

Adres: Administratie der Bossche Bijdragen,
Bosscheweg 339, Tilburg.

H. VERBUNT VAN DIJK

Gasthuisstr. 64

TILBURG

Kerkelijke Kunst

Gegarandeerd Zuivere Miswijnen

Alle Kerkbenoedigdheden

Kloosterstoffen

NEDERLANDSCHE BOEKEN verschenen bij MOSMANS & ZON, 's-Hertogenbosch, en alom verkrijgbaar :

- DE SINT-JANS-KERK TE 's-HERTOGENBOSCH.** Groot prachtwerk met 400 platen en kaarten, door Jan Mosmans, archivaris der Kathedrale Basiliek. In artistieken band f 17.50
- HET CHRISTELIJK GETUIGENIS DER CATACOMBEN** door F. Hendrichs S. J. groot 4° boekdeel met 295 gravures, gebonden in linnen band f 4.75
In rood marokijnleer, kop verguld f 12.50
(Dit werk werd in katholieke en niet-kath. bladen buitengewoon gunstig besproken)
- DOMINICAANSCH E LEGENDEN,** door Marc. Ant. van den Oudenrijn O. P., ingenaaid f 1.25 in prachtband f 1.90
- DE H. LIDUINA VAN SCHIEDAM,** door Hubert Meuffels C. M. met 4 platen, ingenaaid f 1.10 in prachtband f 1.60
(Dit boek werd door Prof. Dr. Titus Brandsma in de Maasbode als het beste werk over de H. Liduina geroemd).
- OMTREKKEN EN FIGUREN.** Een bundel beschouwingen door Vinc. Cleerdin. ingenaaid f 0.90 in linnen prachtband f 1.50
- PATER JOHANNES BAPTISTA LANS (1808—1886).** Een stuk geschiedenis uit het kerkelijk leven der 19de eeuw, door Mgr Michel Lans en Pater J. Bogaerts C. S. S. R. ingenaaid f 0.90 in linnen prachtband f 1.50
- BIJBELSCHE GESCHIEDENIS** voor school, huisgezin en patronaat, geillust. uitgave, door H. H. Stroy, 1ste deel Oude Testament, ingenaaid f 0.90
2e deel Nieuwe Testament, ingenaaid f 1.10
Compleet gebonden in één linnen band f 2.75
- MARIE ADELHEID VAN NASSAU, GROOTHERTOGIN VAN LUXEMBURG,** door Marie Schous, prachtvol geillustreerd, ingenaaid f 1.90, in prachtband f 2.65
- LEX,** door Rie van Ipenburg, met penteekeningen en handtekening van Jo Schrijnder, ingenaaid f 1.50 in prachtband f 2.25

Complete catalogi onzer uitgaven worden op aanvraag gaarne gezonden.

J. A. VERBUNT

WIJNHANDEL OPGERICHT 1848

TILBURG

INTERESSÉ DE LA MAISON

SCHRÖDER & DE CONSTANS

BORDEAUX

SPÉCIALITÉ VINS FINS ET

VINS CACHET DU CHÂTEAU ET

ÉTAMPÉ

PROPRIÉTAIRE DE LA RÉCOLTE ENTIÈRE 1928 ET
1929 DU **DOMAINE MOULIN DE SOUBEYRAN**

BOSSCHE BIJDRAGEN

**BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH**

**ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSSEN
A. FRENKEN EN DR TH. GOOSSENS**

**DEEL XII
AFLEVERING 2**

ST MICHIELS-GESTEL — FEBRUARI — 1934

INHOUD:

- Eenige Abdiskiezingen te Binderen onder Helmond,
door A. M. Frenken, pr. (*slot*) blz. 113
- Bij de oprichting van een Seminarie te 's-Hertogen-
bosch, door Dr. A. Erens. blz. 158
- Uit de Kerkgeschiedenis van Rixtel, door Jac. J. M.
Heeren blz. 164
- Maastricht en Luyksgestel in 1834, door J. Kleyn-
tjens S. J. blz. 168

N.B. De volgende aflevering, welke in Mei zal ver-
schijnen, zal geheel gewijd zijn aan ANTONIUS VAN
GILS. Wegens den grooteren omvang daarvan, is deze
aflevering tot de helft van het gebruikelijke getal blad-
zijden beperkt.

VOORWAARDEN:

De „Bossche Bijdragen” verschijnen minstens éénmaal en
hoogstens driemaal in het jaar op niet vast bepaalde tijden.

Drie afleveringen vormen één deel.

De prijs van één deel bedraagt fr. p. post f 5.—.

Telkens bij het verschijnen van een tweede aflevering zal
over het bedrag van drie afleveringen worden beschikt.

De teekening staat open bij de Administratie te Tilburg,
Bosscheweg 339, en bij den Boekhandel.

Brieven, boeken of bijdragen voor dit tijdschrift te adres-
seeren aan den Redactie-Secretaris, Dr Th. GOOSSENS,
Tilburg, Bosscheweg 339, Postgirorekening n. 50174.

ter tyt boursieresse, seggende voer redenen, dat zy XVIII jaeren lanck, zoe langhe als zy Vrouwe is geweest, heeft wel ende loffelick haer offitie bedient ende is godvreesende, den reghel wel onderhoudende, zeer gheerne den dienst Goids frequenterende, paysibel ende vredesamich. Ende daernae dunct huer alderbequaemste te zyne vrouwe *Josyne van Malsen*, kelleresse, alsoock godvreesende, Goids dinst beminnende ende den reghel wel onderhoudende ende vredelick. Ende daernae dunct haer oock bequaam te zyne vrouwe *Anna van Doerne*, als wezende oock eene godvruchtighe religieuse, wel den reghel onderhoudende ende de religie lieffhebbende.

Onderteeckent: S. Kathlyn Bruffarts.

Vrau Margarita Leeffdael, priorinne, oudt omtrint LIII jaeren ende geprofeset XXXVI jaer ende XVIII jaer priorinne geweest hebbende, gevraecht onder haeren eedt, daertoe behoorlyck gedaen, wye totter digniteyt abbatiale de bequaemste is, seeght naer huere conscientie de nutste ende bequaemste te zyne om 't goidshuys in 't spiritueel ende temporeel te regeren vrouwe *Magdeleene Fuert*, suppriorinne, ter saken dat se eene godvruchtighe religieuse is, den reghel observerende ende Goids dinst liefhebbende, wezende oock van competenten ouderdom als oudt zynde omtrint vyftich jaeren, wel bequaem om te regeren. Ende daernae dunct haer bequaemste te zyne vrou *Jozyne van Malsen*, kelleresse, alsoock eene godvruchtighe religieuse. Ende voer de derde dunct haer oock bequaem te [zyne] vrou *Marie Oudart*, oock wezende eene goede deuchdelicke religieuse.

Onderteeckent: S. Margriete van Leeffdale.

Vrau Cornelia van der Brugghen, oudt LXXX jaeren ende geprofeset omtrint LX jaeren, gevraecht zynde, wye haer dunct de bequaemste te zyne om als abdisse te regeren in 't spiritueel ende temporeel, seeght dat haer dunct de bequaemste te zyne vrou *Magdeleene Fourt*, suppriorinne, mits dat zy vredesamich ende godvruchtigh is ende goet verstant heeft om te regeren ende heeft alle goede conditien, aen eenen oversten gerequireert. Ende want dezelve zeer cranck ende sieck was, en is zy nyet voerdere gevraecht naer de tweede ende derde, vreesende dat men se te zeer in haer zieckte quellen ende molesteren zoude.

Vrau Anna van Doren, canteresse, oudt vyftich jaeren, geprofeset zynde XXXII jaer ende canteresse geweest hebbende XVII jaer, seeght onder den eedt, by haer daertoe gedaen, dat naer haer conscientie de nutste ende bequaemste

is om het goidshuys te regeren vrou *Margarita van Leeffdael*, priorinne, als wezende een godvruchtige religieuse, zeer scherp in 't onderhouden van den punten vander Oerdene ende bequaem om te regeren. Ende daernae dunckt haer de bequaemste te zyne vrou *Jozyne van Malsen*, kelleresse, oock wezende eene godvruchtige religieuse, de religie liefhebbende. Ende ten derden dunckt haer oock bequaem te zyne vrou *Magdeleene Fuert*, suppriorinne, oock godvruchtich ende bequaem zynde om te regeren.

Ondertee kent: Suster Anna van Doren.

Vrou *Henricke van Steenhuys*, custersse, oudt vyftich jaeren ende geprofeset XXXII jaer, gevraecht op de bequamicheyt als voere, seeght onder den eedt by haer gedaen, naer haer conscientie ende goetduncken de nutste ende bequaemste te zyne vrou *Magdeleene Fuert*, mits dat een goede religieuse is, godvruchtich ende godvreesende ende goede zèle hebbende totte religie ende den dienst Goids beminnde. Ende daernae *Anna van Doerne*, canterse, alsoock wezende eene godvruchtige religieuse, paysibel ende den dinst Goids lieffhebbende. Ende voer de derde dunckt haer bequaem te zyne vrou *Jozyne Malsen*, kelleresse, alsoock godvruchtich ende den dinst Goids beminnde, vredelick ende paysibel zynde ende bequaem om in 't spiritueel te regeren.

Ondertee kent: *Henricke van Steenhuys*.

Vrou *Marie van Alphen*, boursiressse, oudt zynde XLVIII jaeren ende geprofeset XXXII jaer ende bourssiere geweest hebbende XVIII jaer ende te voeren onderborssiere XI jaer, gevraecht op haeren eedt, wye de bequaemste is om te regeren, seeght vrou *Jozyne van Malsen*, kelleresse, want zy in de coken heeft langen tyt gestaen, aldaer zy haer seer wel gequeten heeft ende oock in den dinst Goids zeer neerstich zynde ende godvruchtich ende meer experientie van tytelycke dinghen hebbende dan d'andere. Ende daernae dunckt haer de bequaemste te zyne vrou *Margareta van Leeffdael*, priorinne, als langhe geweest hebbende priorinne ende van gheestelicke zaken verstant hebbende. Ende voer de derde dunckt haer bequaem te zyne vrou *Anna van Doerne*, canterse, alsoock goet verstant hebbende.

Ondertee kent: *Marie van Alphen*.

Vrou *Dirick van Steenhuys*, oudt zynde XLVIII jaeren, ende geprofeset XXXI jaer, eertyt bourssiere geweest hebbende, gevraecht vander bequamicheyt van den religieusen als voere, seeght onder haren eedt de nutste ende be-

quaemste te zyne naer haer conscientie ende goetduncken vrou *Anna van Doerne*, canteresse, want haer dunckt, dat zy conscientieux is ende zeer neerstich in den dienst Goidts. Ende daernaë dunckt haer bequaem te zyne vrou *Henricke van Steenhuys*, costersse, want zy oock godvruchtich is. Ende voer de derde dunct haer bequaem te zyne vrou *Margriete van Leeffdael*, priorinne, als vredesamich ende godvruchtich ende langen tyt priorinne geweest hebbende.

Onderteeckent: S. Diricke van Steenhuys.

Vrau Josyne van Malsen, kelleresse, oudt zynde XLVI jaeren ende geprofesset XXIX jaer ende kelleresse geweest hebbende XV jaer, geinterroguert zynde, wye de bequaemste is om als abdisse het goidshuys te regeren, seeght onder haeren eedt naer huer conscientie ende goetduncken de bequamste te zyne vrou *Magdeleene Fuert*, suppriorinne, mits dat zy de vreesse Goids heeft, d'Oerdene ende religie beminende ende paysibel ende in den dienst Goids zeer neerstich. Ende voer de tweede dunckt haer bequaem te zyne vrou *Marie Oudart*, hopende dat zy oock d'Oerdene zoude lieffhebben ende het beste doen om 't goidshuys in 't gheestelick ende weerlick te regeren. Ende voer de derde dunckt haer bequaem te zyne vrou *Elisabeth Hamel* als een toecomende bequame persoon ende devoet tot God.

Onderteeckent: Josyne van Malsen.

Vrau Katheryna Werchters, oudt zynde XLVII jaer ende geprofesset omtrint XIX jaer, seeght op haren eedt, daertoe gedaen, dat naer haer conscientie de bequaemste is om abdisse te zyne vrou *Magdeleene Fuert*, supprieuse, mits dat een goede duechdelicke religieuse altyt geweest heeft, cloeck van verstande, den reghel ende d'Oerdene zeer beminende, die het clooster zeer wel regeeren zoude in 't gheestelick ende weerlick, altyt van goeden name ende fame ende daer 't clooster gheenen last aff hebben en zoude, want zy verre uyt haere vrienden is. Daernaë noempt zy de bequaemste te zyne vrou *Josyne van Malsen*, mits dat oock eene goede godvruchtighe religieuse is, oock zeer vredesamich is. Ende voer de derde dunckt haer bequaem te zyne vrou *Marie Oudart*, mits dat eene gestichtighe ende goede religieuse is.

Onderteeckent: S. Kathlyn van Werchter.

Vrau Magdeleene Fuert, supprieuse, oudt omtrint XLVII jaeren, geprofest omtrint XXVI jaer, geweest hebbende eertyt tweede bourssiere ende nu suppriorinne, ge-

interrogeert naer de bequamste religieuse om de digniteyt abbatiale te bedienen, seeght onder haeren eedt, naer haer goetduncken de nutste ende bequaemste te zyne vrou *Jozyne van Malsen*, mits dat eene godvruchtighe religieuse is, die 't goidshuys in 't gheestelick ende weerlick wel regeren zoude. Daernaed dunct haer de bequaemste te zyne vrou *Elisabeth Hamel*, mits dat eene godvruchtighe religieuse is, den dienst Goids beminnende. Ende daernaed dunct haer de bequaemste te zyne vrou *Marie van Mersen*, mits datter groote hope af is van een toecomende ende bequame persoon.

Onderteekent: Zuster Magdeleene van Fuert.

Vrou Marie Oudart, oudt zynde XXXVI jaeren ende geprofeset XIII jaeren, gevraecht zynde, wye de bequaemste is om te regere het goidshuys, seeght onder haren eedt, dat naer haer conscientie haer dunct de bequaemste te zyne vrou *Magdeleene Fuert*, suppriuse, mits dat sy seer gheestelick ende duechdelick van leven is ende seer geexerceert in gheestelicke ende weerlicke dinghen ende dat zy hoept, dat 't clooster met haer wel zoude bewaert zyn. Daernaed dunct haer de bequaemste te zyne vrou *Jozyne van Malsen*, mits dat zy zeer scherp in 't onderhouden vander Oerdene is ende dat het huys met haer oock wel zoude bewaert zyn. Ende voer de derde dunct haer bequaem te zyne vrou *Elisabeth Hamels*, alsoock eene godvruchtighe religieuse.

Onderteekent: S. Marie Oudart.

Vrou Henricke van Steenuys, oudt zynde XXVII jaer ¹⁾, geprofeset X jaer, seeght op haren eedt naer huer conscientie, dat vrou *Marie van Alphen* de nutste ende bequaemste is om het huys te regeren, mits dat zy groote experientie heeft, hebbende langen tyt boursersesse geweest ende haer seer wel ende eerlick gedragen. Ende voer de tweede dunct haer bequaem te zyne vrou *Magdeleene Fuert*, suppriuse, mits dat zy vredesamich is ende cloeck van verstande ende neerstich in den dienst Goids. Ende voer de derde noempt zy bequaem te zyn vrou *Elisabeth Hamel*, alsoock een goede ende duechdelicke religieuse.

Onderteekent: Henrick van Steenuys.

Vrou Marie van den Broecke, oudt XXVIII jaeren ende geprofeset X jaeren, gevraecht onder haren eedt, wye naer haer conscientie de bequamste is, seeght *Magde-*

¹⁾ Volgens de *Analecta G. Coeverincx* II 420 was zij 37 jaren oud.

leene Fuert, supprieuse, want zy vredelick is ende zoude de religie zeer wel onderhouden ende seer expert in 't geestelick ende weerlick. Daernae dunct haer de bequamste te zyne *Marie Oudart*, mits dat zy oock daertoe wel dienen zoude. Ende voer de derde noemt zy de bequamste te zyne vrou *Elisabeth Hamel*, omdat haer dunct dat een goet ende bequaem persoon is.

Onderteeckent: Mary van den Broecke.

Vrau Katharina Nuijnhem, oudt XXVII jaer ende geprofesset VII jaer, geinterrogeert, wye de bequaemste is naer haer conscientie, seeght op haren eedt, dat haer de bequaemste dunct te zyne vrou *Magdeleene Fuert*, supprieuse, mits dat zy goet ende vredelick is ende zoude den reghel ende religie wel doen onderhouden. Daernae dunct haer de bequaemste te zyne vrou *Elisabeth van Hamel*. Ende voer de derde vrou *Anna van Doren* van St. Oyenroye, als wezende godvreesende religieusen ende toecomende personen om te regeren.

Onderteeckent: Zuster Kathelyne van Nuynhem.

Vrau Johanna van Gerwen, oudt XXVII jaeren ende geprofest VII jaer, gevraecht zynde op haren eedt, wye de bequaemste is om het goidshuys als abdisse te regeren in 't gheestelick ende weerlick, seeght, dat naer haer conscientie haer de bequamste dunct te zyne vrou *Jozyne van Malsen*, kelleresse, omdat een goede religieuse is, die 't clooster wel regeren zoude ende het cloosters profyt zoekt. Daernae dunct haer bequaemst te zijne vrou *Maria van Alphen*, omdat zy goede experentie heeft ende zoekt clooster te voederen. Ende daernae dunct haer bequaem te zyne vrou *Magdeleene Fuert*, supprieuse, want zy goet verstant heeft.

Onderteeckent: Zuster Johanna van Gerwen.

Vrau Marie van Mersen, oudt XXVII jaeren ende geprofest VII jaer, gevraecht onder haren eedt, wye de bequaemste is om het goidshuys als abdisse te regeren, seeght naer haer conscientie nyemanden bequamer te wetene dan vrou *Magdeleene Fuert*, supprieuse, mits dat zy goet verstant heeft om in 't geestelick ende weerlick te regeren. Daernae dunct haer bequaem te zyne vrou *Marie Oudart*, omdat een goede religieuse is ende goet van verstande. Ende daernae vrou *Marie van den Broecke*, mits dat oock een goede religieuse is ende toecomende.

Onderteeckent: S. Marie van Mersen.

Vrau Elisabeth Hamel, oudt XXVI jaeren ende ge-

profeset VII jaeren, gevraecht onder haeren eedt wye naer haer consciencie haer dunct de bequaemste te zyne om het goidshuys in 't spiritueel ende temporeel te regeren, seeght nyemanden bequamer te wetene dan vrou *Magdaleene Fuert*, supprieuse, ter saken dat eene godvruchtighe religieuse is, hebbende goet verstant ende wel bequaem om in 't geestelick ende weerlick te regeren. Daernae dunct haer de bequaemste te zyne vrou *Jozyne van Malsen* ende voer de derde vrou *Anna van Doerne* van Roye, mits dat oock twee godvruchtighe religieusen zyn, bequaem om regeren.

Onderteeckent: Elisabeth van Hamel.

Vrou Anna van Doren, oudt XXIII jaeren, geprofest vier jaeren, geinterrogeert, wye de bequaemste is om te regeren in het spiritueel ende temporeel, seeght onder haren eedt, dat naer huere consciencie ende naer haer beste goetduncken daertoe bequaemste is vrou *Magdeleene Fuert*, supprieuse, mits dat een godvruchtighe religieuse is, goet van verstande ende bequaem om regeren in 't geestelick ende weerlick. Ende daernae dunct haer bequaem te zyne vrou *Elisabeth van Hamel* ende voer de derde *Marie Oudart*, want oock twee godvruchtighe religieusen syn, hebbende goet verstant.

Onderteeckent: S. Anna Doerren.

Vrou Margareta van Kessel, oudt XX jaeren ende lest geprofest, gevraecht zynde, wye de bequaemste is om te regeren het goidshuys, seeght onder haren eedt, dat huer nyemant bequamer en dunct te zyne dan vrou *Magdeleene van Fuert*, supprieuse, gemerct dat een goede religieuse is ende de punten vander Oerdene wel onderhout ende goet verstant heeft om te regeren. Daernae dunct haer bequaem te zyne vrou *Marie Oudart* alias Rixtel. Ende voer de derde noempt zy vrou *Marie van Mersel* ter saken dat goede religieusen zyn ende goet van verstande.

Onderteeckent: S. Margriete van Kessel.

F^o 9 volgt het advies, door Laurens Metsius Evesque de Boisleducq en Franchois Abbé de Villers 8 Aug. 1571 in het klooster van Binderen gegeven, dat men ook (bij het begin en het einde wat ingekort) kan vinden in de hiervoren aangehaalde *Analecta* II, blz. 420.

F^o 10 en 11 geven den uitslag der stemming, t. w. de namen der 19 zusters (met haar leeftijd of de jaren harer

professie) en daarachter de namen van degenen, op wie ze haar stemmen uitbrachten. Dan volgt: „Les commissaires préfèrent dame Magdalène van Fuert, comme excédant de beaucoup les autres en voix.” Daaronder: „Legatur”.

F^o 2: Schrijven der beide commissarissen van 8 Aug. 1571, dat ter begeleiding van bovenvermelde stukken aan den Hertog van Alva werd gezonden.

Monseigneur. Pour satisfaire à notre charge et lettres de commission, en dathe le XXIe jour du mois de Juin dernier passé, envoyons enclos en cestes l'Information, par nous prinse en l'abbaye de Binderen prez la ville de Helmont, ensemble notre advis, le tout en suyvant l'ordonnance de Votre Excellence.

Suppliant de la part dudit monastère, que votre noble plaisir soyt, à la première oportunité et si tost que possible sera pourveoir à ladite maison. Le tout neantmoins remectant au noble plaisir de Votre Excellence, à laquelle desirons estre très humblement recomandez. Priant à Dieu le Createur donner à Icel accomplissement de ses nobles plaisirs.

Escript audit monastère de Binderen le VIIIe jour d'Aoust 1571.

De Votre Excellence humbles chapellains
Laurens Metsius, Evesque de Boisleducq.
Franchois, Abbé de Villers.

IV.

De Abdiskiezing van 1584.

Zoals hiervoren gebleken is, gaf de Informatie van 1553 aan de toenmalige Commissarissen reden tot tevredenheid over het religieuze leven der Bindersche kloosterlingen en valt er ook in de stukken betreffende de Informaties van 1571 niets te ontdekken, wat wijst op eenige ongeregeldeheid. Later echter, vooral toen de zusters naar de stad Weert verhuisd waren, begon de kloostertucht te verslappen.

Het kon welhaast niet anders. Keer op keer toch kwam het voortdurend oorlogstumult orde en regelmaat verstoren, zoowel binnen de muren der kloosters als daarbuiten in stad

of dorp. Bovendien hadden de Jonkvrouwen van Binderen te Weert blijkbaar haar intrek moeten nemen in een gewoon burgerhuis, waardoor het onderhouden van den kloosterregel vermoedelijk haar goddeels onmogelijk was en zij zich genoodzaakt zagen, zich meermalen buitenshuis in de stad, naar de parochiekerk en elders, te begeven. De aldus genoten vrijheid, die, naar het schijnt, tijdens de ziekte der toenmalige abdis Magdalena van Voorde nog grooter werd, gaf gereede aanleiding tot misbruiken.

Genoemde abdis overleed te Weert omstreeks het midden van Augustus 1584 ¹⁾. Over de benoeming harer opvolgster ontstond in die dagen te Weert en elders heel wat beweging en wel voornamelijk ter oorzaak van het drijven van Jan Baptist du Bois, gouverneur van Weert, wonende op het kasteel aldaar.

Sinds ongeveer vijf jaren verbleef bij hem op het kasteel zijne nicht Johanna du Bois, priorin van Vrouwepark, een klooster bij Leuven, dat zij wegens de troebelen destijds had moeten verlaten. Zij was van dezelfde Orde als de religieuzen van Binderen, bekwaam en godvruchtig — althans alle getuigenissen geven haar deswege grooten lof — kortom, naar het oordeel van haar bloedverwant en gastheer, was zij de meest geschikte persoon om Magdalena van Voorde als abdis van Binderen op te volgen. Onder de religieuzen van Binderen zelf — zoo beweerde de gouverneur — was er geen enkele voor abdis bekwaam en niemand beter dan zijne nicht zou in staat zijn om de zoo noodige reformatie van Binderen te doen doorvoeren.

Onze Bindersche religieuzen waren natuurlijk van zulk een vreemde indringster allermintst gediend en trachtten het drijven des gouverneurs te verijdelen.

Men begrijpt, dat onder deze omstandigheden de misbruiken, welke, zooals gezegd, toentertijd onder de abdijsusters

¹⁾ De biechtvader der abdij van Binderen Petrus Moens van Mechelen overleed te Weert 22 Oct. 1583 en werd daar begraven; Schutjes IV 137, 138.

van Binderen te Weert waren ingeslopen, door de tegenpartij gretig tegen haar werden aangewend en dat wij in het beoordeelen der getuigenissen, welke met kennelijke tendenz tegen haar werden ingewonnen, uiterst voorzichtig moeten zijn. Waarheid en laster in deze geheel te schiften is onmogelijk; voor ons staat het echter vast, dat de meeste beschuldigingen minstens erg overdreven werden; de voornaamste berustten slechts op hooren-zeggen, zooals die van den Kapitteldeken van Eindhoven Nicolaus van der Hameyden; ook valt wel eenigszins te twifelen aan de volkomen onpartigheid van sommige getuigenissen, zooals die van den kapelaan op het kasteel te Weert. Wel moeten we uit de verschillende verklaringen aannemen, dat de jongste religieuze van Binderen destijds te Weert een kind baarde en daarbij kwam te overlijden, maar juist dit geval heeft ongetwijfeld den goeden naam ook der overige zusters veel kwaad gedaan, want evenals tegenwoordig, zal het ook toentertijd veelal gegaan zijn: *ab uno disce omnes*: één zich misdragend nonnetje en men verdenkt en beticht het geheele convent! Vooral in het toen zoo roerige Weert, waar een sterke partij vinnige Calvinisten — verschillenden hunner getrouwd met verloopen nonnen — onder de bescherming van den Protestantschen graaf van Meurs Adolf van Neuenar en diens vrouw Walburgis van Neuenar (weduwe van den in 1568 ter dood gebrachten Philippus van Montmorency, graaf van Horne) een felle campagne voerden tegen alles wat maar katholiek was, zeer bijzonder tegen de kloosterlingen; en dit niet alleen, maar waar ook nagenoeg het geheele volk, de magistraat zelfs niet uitgezonderd, een bepaald anti-kerkelijke gezindheid toonde, althans op het punt van godsdienst onverschillig geworden was ¹⁾.

Hoe het zij, de allerzwaarste beschuldigingen, tegen de zusters van Binderen ingebracht door genoemden Kapitteldeken van Eindhoven, steunen slechts op losse tafelpraatjes

¹⁾ *Publ. de la Soc. Hist. et Arch. dans le duché de Limbourg XII 225 e. v.*

en verdienen niet, zoo maar grif geloofd te worden. Hadden die beschuldigingen op volkomen waarheid berust, dan zou bovendien de toenmalige Zuid-Nederlandsche regeering, op wier politiek program bovenaan stond het handhaven en zuiver-houden van godsdienst en godsdienstig leven, bijzonder in de kloosters, wel ingrijpende maatregelen genomen hebben, doch in plaats daarvan deed deze ten slotte niets anders dan ... naar den wensch der zusters een Bindersche tot abdis benoemen ¹⁾.

Schenken we nu onze aandacht aan de stukken, welke voorkomen in Register N° 911.

F^o 220: Verzoekschrift van Jan Baptist du Bois, gouverneur van Weert, aan den Hertog van Parma, waarin hij zijne nicht Johanna du Bois aanbeveelt ter benoeming tot abdis van Binderen, met apostille.

A son Alteze

Remonstre en toute humilité Jehan Baptiste du Boys, seigneur de Drooghenbosch etc., que pour la grande ruine et destruction de l'abbaye de Vrauperck, advenue durans cets troubles tellement quil ny a apparence, que icelle se pourra redresser de longtems pour illecq demeurer les religieuses accoustumees, le suppliant at esté constraint passé cincq ans (ayant aussy regard à la grande povreté dudit cloistre) de retirer en sa maison damme Jehenne du Boys, sa cousine, professée audit convent passé trente trois ans et prieuse dicel-

¹⁾ Ook later ging het Zuid-Nederlandsche Hof niets méér ter harte dan de bloei van den godsdienst; als b. v. de Aartshertogen Albert en Isabella den brief, waarin zij Marie van Mersen in 1603 tot abdis van Binderen aanstelden, beginnen: „Alsoe Ons als Souvereine Princen van dese Nederlanden toebehoort ende aengaet, in ons lant ende Hertochdom van Brabant goede ende sorchvuldighe toetsicht te nemen, dat die prelatueren, abdijen, proestijen, dekenijen, priorijen ende andere gheestelijcke digniteyten van dese onse landen versien worden van *) catholycke persoonen, wesende van goeden leven ende conversatie, sunderlinghe in desen zorchlycken tijt om deselve t'onderhouden ende conserveren in onse goede kerstelycke ende catholycke religie“, dan waren zulke woorden volstrekt geen holle formule of gelegenhedsfrazie; talrijke verordeningen, welke van genoemde Aartshertogen uitgingen, bewijzen dit overduidelijk.

*) De woorden „gheleerde ende“ zijn hier doorgehaald.

luy environ sept ans, qui (durans le temps quelle at esté au logys du suppliant) s'est en tout réglé si vertueusement suivant son Ordre et profes, comme si elle fusse estéé audit convent et comme le Reverendissime de Ruremonde et Curé de la ville de Weert pourront tesmoigner. Et comme il at pleu à Dieu de appeller de ce monde Madame l'abesse du cloistre de Bindre (aupres de Helmont) et que ladite cousine du suppliant est d'ung mesme Ordre et profes, il supplie tres humblement à Votre Alteze que (en consideration des bons et fideles services tant de feu son pere — que Dieu pardonne — que siens et de tous ses predecesseurs) il plaise à Icelle pourveoir sadite cousine, si elle est trouvee qualifiée (comme il se confie que il est), de la susdite abbaye de Bindere. Quoy faisant etc.

Marginale apostille van 29 Aug. 1584:

Le Reverendissime Evesque de Ruremonde et le Conseillier au Conseil en Brabant Veusels sont commis pour faire assembler les religieuses de Bindre, les oyr et examiner sur l'election d'une nouvelle abbesse, veoir s'il y a estoffe en la maison; et quant et quant informer sur la vie, qualité et suffisance de dame Jenne du Bois, icy denommée, et renvoyer leur besoigne avecq leur advis sur tout. Faict à Bevere le 29 en Aougst 1584.

In plaats van den Bisschop van Roermond zou de Pastoor van Weert als commissaris optreden (om welke reden weten we niet).

F^o 224—'27: Informatie door de Commissarissen Antonius Tielens, pastoor te Weert, en Philips Veusels, lid van den Raad van Brabant, genomen aangaande de zusters van Binderen op 15 en 16 Nov. 1584.

Informatie ghenomen bij ons, Heer Anthonis Thilens, pastoor tot Weert ende Philips Veusels, raedt ordinaris syner Majesteyt in Brabant, als comissarissen daertoe geordonneert by Syn Altese den 29 Augusti lestleden, op de nutheyt ende bequaemheyt van eenighe van den jouffrouwen ende religieusen der abdye van Bundere, gheleghen bij Helmont, omme te wesen abdisse in plaetse van Vrouwe Margriete van Fuert, nu onlanx overleden, begonst den 15 November 1584.

I. Jouffr. Margriete van Leefdael, priorinne der convente ende abbye van Bindere, out omtrent seven ende sestich jaeren, ghevraecht, oft eenighe van de jouffr. der vors. abbye haer medesusteren souden moghen nut ende bequaem wesen omme te bedienen den staet van abdisse in plaetse van de leste afflyvighe, ghenaeamt Vrouwe Margriete van Fuert, ende welcke sy, deponente, daertoe is houdende voer die bequaemste, — seght ja ende dat haer dunct, dat daertoe soude seer nut ende bequam syn eene ghenaeamt *Josyne van Malsen*, oudt tusschen de 50 ende 60 jaeren, gheweest hebbende eertyden cantersse, sieckmeestersse ende keldersse, welcke officien sy eerlycken ende loffycken bedient heeft respective by den twintich jaeren lanck, ende voirts haer seer obedientelycken ghedraeghen heeft in haeren staet, professie ende religie, zoo teghen haer oversten als anderssins. Seght alnoch daertoe bequaem te wesen jouffr. *Johanna van Gerwen*, out wesende bij de 50 jaeren, hebbende haer altyt eerlycken ende duechdelycken ghedraeghen in het onderhouden van haeren regle ende professie, hoewel sy nochtans egheen officie in den vors. convente tot noch toe bedient en heeft. Verclaerende sy, deponente, dat van de vors. twee jouffrouwen ende religieusen haer medesusteren sy voer d'alderbequaemste houdt de vors. jouffr. *Josyne*. Ende haer, deponente, ghevraecht, van wat Ordre dat sy ende haer medesusteren ende religieusen syn ende wy den Patroon is van haerder convente ende abbye, seght, dat sy syn vander Ordre van St^e Bernardts ende dat haer oversten ende gheestelycken vadre is den abt van Vilers ende dat haer Patronesse is Onse Lieve Vrouwe, tot wyens eere ende naeme het vors. cloostere ende abbye van Binderen ghesticht is.

Dese haer, deponente, haer voergelesen, heeft daerby ghepersisteert ende deselve onderteekent. Aldus onderteekent: Margriete van Leefdaele.

II. Jouffr. Henrica van Steenhuysen, religieuse gheprofessyt als boven, teghenwoerdich costersse der vors. convente, out omtrent sestich jaeren, ghevraecht als voren, seght dat sy, deponente, in het vors. cloostere ghecommen in het jaere van 29 ende dat sy in 'tselve cloostere ghekent heeft wel sesse abdisen, waeraff de leste afflyvighe gheweest is Vrouwe Margriete van Fuerden ende dat naer haer beste duncken, omme voortaeen te bedienen den vors. staet ende digniteyt van abdisse, soude nut ende bequaem wesen jouffr. *Josyne van Malsen*, keldersse, sieckmeestersse gheweest heb-

bende ende nu, out synde, canteresse der vors. clooster, haer altyt eerlycken ende duechdelycken ghedraeghen hebbende in het observeren van haerder religie ende professie ende te wesen onderdanich haeren oversten. Seght alnoch tot de vors. digniteyt bequaem te wesen eene genaempt jouffr. *Marie van Oudart*, dochter van den Heere van Rixtel, out by den 50 jaeren, wesende nu ter tyt suppriorinne, haer altyt hebbende ghequeten zoo het een goede ende devote religieuse is toebehoorende. Verclaerende sy, deponente, dat naer haer conscientie ende beste duncken sy de vors. twee jouffrouwen houdt ende estimeert d'eene als d'andere even bequaem ende nut tot de vors. digniteyt. Verclaert oick als voren, dat d'Ordre van haeren convente is d'Ordre van St^e Bernard ende van Cisteresse ende dat hetselve convent ofte cloostere is ghesticht ende ghefondeert bij Vrouwe Marie, dochter van Henricus Hertoghe van Brabant, ghetrouwt ghehadt hebbende den Keyser van Roomen, ghenaeamt naer haer beste duncken den Keyser Otto, ende dat ter eeren van Onse Lieve Vrouwe.

Dese haer, deponente, voorghelesen etc. Onderteekent: S. Henrica van Steenhuys.

III. Jouffr. *Marie van Alffen*, geprofessyt als boven ende procurateresse der voirs. abdyen, out twee ende sestich jaeren ende bedient hebbende het vors. officie van procurateresse den tyt van dertich jaeren, seght ende verclaert, dat van de religieusen, haer medesusteren, sy, deponente, houdt zeer nut ende bequaem te wesen tot de voirs. digniteyt eene ghenaeamt jouffr. *Josyne van Malsen*, dewelcke sy altyt ghekent heeft, haer eerlycken ende duechdelycken ghedraeghen ghehadt te hebbene, zoo in den dienst vander kercken als d'observancie van haerder religieuser professie ende onderdaenicheyt tot haeren oversten. Segghende dat alnoch haer dunct, daertoe bequaem te wesen eene ghenaeamt jouffr. *Johanne van Gerwen*, oick haer seer duechdelycken ghedraghen ghehadt hebbende, ghelyck dat eene goede religieuse toebehoort. Maer dat wel die aldernutste ende bequaemste soude wesen die vors. jouffr. *Josyne van Malsen* als eertyden kelderse ende sieckmeestresse gheweest hebbende ende administratie ghehadt hebbende onder haer andere medesusteren ende in deselve haer seer loffelycken ghequeten hebbende. Seght voirts, dat haerlieden Ordre ende religie is die van St^e Bernardts ende dat haerlieden kercke ende convente is ghesticht ter eeren van Onser Liever Vrouwe by de Keyserinne Vrouwe

Marie, dochter van den Hertoghe van Brabant, sonder dat sy die naemen derselver weet.

Dese haer deponente etc. Onderteekent: Marie van Alphen.

IV. Jouffr. Theodorica van Steenhuysen, religieuse ende gheprofessyt als boven, out ontrent de sestich jaeren, ghevraecht als boven, seght ende verclaert, dat tot de vors. digniteyt soude haer, deponente, duncken aldernutste ende bequaemste te wesen jouffr. *Henrica van Steenhuysen*, eertyt gheweest hebbende kostersse ende suppriorinne der vors. convente ende haer altyt alsulx ghedraeghen hebbende, zoo in den dienste ende officien vander kercken als anderssins in het onderhouden van haeren regle ende professie, ghelyck dat een goede ende onderdaenighe religieuse is toebehoorende. Seght noch dat tot de vors. digniteyt oick soude seer bequaem wesen eene ghenaept *Marie Meersen*, out ontrent de 40 jaeren, diewelcke haer dunckt dat sy in het administreren van de weerlycke goederen haerder convent haer soude kloeckelycken draeghen, ghelyck oick in die gheestelycke saecken te dirigeren, haer hebbende oick altyt seer eerlycken ende duechdelycken tot noch toe in haere professie ghedraeghen.

Dese deponente etc. Onderteekent: Dierick van Steenhuys.

V. Jouffr. Josyne van Malsen, religieuse ende gheprofessyt als boven, out ontrent de LX jaeren, seght ende verclaert, dat tot de vors. digniteyt ende omme haer cloostere ende abdye voirtaene te gouverneren, zoo in het gheestelyck als weerlyck, in plaetse van de vors. abdisse afflyvighe, ghenaept *Margriet van Fuert*, zeer nut ende bequaem soude wesen jouffr. *Johanne van Gerwen*, haer altyt ghedraeghen hebbende seer duechdelycken ende eerlycken in haerder professie ende voorts seer cloeck van verstande wesende; ghelyck oick haer, deponente, dunct seer nut ende bequaem te wesen tot ghene des vors. is jouffr. *Marie Mersen*, oick haer seer wel ghequeten gehadt hebbende in het observeren van haerder regle ende professie. Maer dat de vors. jouffr. *Johanne van Gerwen* haer, deponente, wel dunct d'allernutste ende bequaemste te wesen van de vors. twee jouffrouwen, haer medesusteren, by haer ghenoept.

Dese deponente haer vorghelesen etc. Onderteekent: Josyne van Malsen.

16 Novembris:

VI. Jouffr. Catharina van Werchtere, religieuse ende gheprofessyt als boven, out ontrent acht ende vyftich jaeren, seght ende verclaert, dat onder die jonckfrouwen haer mede-

susteren wel syn etlycke van alsulcken qualiteyte, dat sy sou-
den moghen tot haers convents vervoirdinghe ende prouffyte
bedienen den staet ende digniteyt van abdisse in plaetse van
Vrouwe Margriete van Fuert, lest afflyvighe. Ende dat alsoo
haer, deponente, dunct daertoe seer nut ende bequaem te
wesen jouffr. *Josyne van Malsen*, hebbende diverse officien
in het vors. convent bedient, als van sieckmeestersse, kelder-
weerdersse ende canteresse, ende voorts haer altyt seer eer-
lycken ende paisibelycken ghedraeghen hebbende, zoo tot haar
overste als andere haer medesusteren ende religieusen, ende
synde van seer grooten verstande. Seght oick sy, deponente,
dat tot de vors. digniteyt alnoch soude bequaem wesen jouffr.
Johanne van Gerwen, hebbende oick canteresse gheweest ende
haer altyt seer eerlycken ghequeten in het observeren van
haerder regle ende professie. Maer dat van de vors. twee jous-
frouwen haer deponente, dunct d'alderbequaemste te wesen
de vors. jouffr. *Josyne van Malssen* als synde oudere ende
hebbende meer experientie van de saecken haerder convente.

Dese deponente etc. Onderteekent: Catarina van Werchter.

VII. Jouffr. Margriete van Eynthouts, religieuse
ende gheprofessyt als voren, out ontrent vyf ende vyftich
jaeren, seght ende verclaert, dat onder die jouffrouwen haer
medesusteren wel stoffe ghenoech is omme te wesen abdisse
van haerlieden convente ende daertoe wel nut ende bequaem
soude wesen jouffr. *Marie van Meerssen*, zynde seer cloeck
van verstande ende onderwin ghehadt hebbende tsedert die
afflyvicheyt der lester Vrouwe van die kokene van haerlieden
convente vors. ende tevorens hebbende neffens die persooene
derselver Vrouwe gheassisteert in het regeren van die weer-
lycken saecken, als in 't rekenen, ontfanghen ende uutgheven,
pachtinghen ende dierghelycken, haer voorts altyt ghehouden
ende gethoont hebbende in het observeren van haer Ordre
en religie, ghelyck dat een goede religieuse is toebehoorende.
Seght oick sy, deponente, dat tot den vors. staete alnoch soude
idoin ende bequaem wesen jouffr. *Marie Oudart*, dochter des
Heere van Rixtel, hebbende haer altyt seer onderdaenich ghe-
houden aen haeren oversten ende gethoont met vrientschap
ende minne tot haeren andere medesusteren, wesende oick
op deser uren suppriorinne der vors. convente. Maer dat de
vors. van Meerssen haer, deponente, van de vors. twee jous-
frouwen dunct d'aldernutste ende bequaemste te wesen.

Dese etc. Onderteekent: S. Margriet van Eynthouts.

VIII. Jouffr. Marie Oudart, religieuse ende ghepro-

fessyt als voren, out ontrent neghen ende veertich jaeren, seght ende verclaert, dat onder die joncfrouwen haer medesusteren wel etlycke nut ende bequaem syn omme te wesen abdisse van haeren convente, als ten eersten jouffr. *Marie van Meerssen*, synde teghenwoordich keldermeestersse, hebbende seer goet verstant ende haer altyt ghedraeghen hebbende, zoo het een goede ende duehdelycke religieuse toestaet. Seght oick sy, deponente, tot de vors. digniteyt alnoch bequaem te wesen jouffr. *Marie van den Bossche*, wesende kostersse van haerder kercken, haer oick altyt seer eerlycken ende duehdelycken ghedraeghen hebbende in het observeren van haerder religie ende professie.

Dese deponente etc. Onderteekent: S. Mary à Oudart.

IX. Jouffr. *Marie van den Broecke* aliàs van den *Bossche*, religieuse ende gheprofessyt als boven, wesende op nu kostersse van haerder kercken, out een ende veertich jaeren, segt ende verclaert, dat onder die jouffrouwen haer medesusteren wel stoffe is omme te wesen haer overste ende abdisse van haeren convente ende abdye ende namentlycken jouffr. *Marie van Meerssen*, hebbende eertyden in diversche saecken, als rekeninghen, pachinghen ende andere dierghelycken, gheassisteert aen de letste Vrouwe afflyvighe ende haer altyt seer eerlycken ende duehdelycken ghedraeghen hebbende. Seght voirts, noch daertoe bequaem te wesene jouffr. *Josyne van Malsen*, hebbende gheweest keldermeestersse, sieckmeestersse ende cantersse ende voorts wesende van goeden ende cloecken verstande. Maer dat van de vors. twee joncfrouwen die alderbequaemste soude wesen naer haer, deponente, duncken de vors. jouffr. van *Meerssen*.

Dese deponente etc. Onderteekent: S. Marie van den Broecke.

X. Jouffr. *Johanne van Gerwen*, religieuse ende gheprofessyt als voren, out ontrent veertich jaeren, seght ende verclaert, dat onder de joncfrouwen haer medesusteren wel etlycke syn nut ende bequaem omme te wesene abdisse van haeren convente, als te weetene jouffr. *Josyne van Malsen*, diewelcke eertyden bedient heeft diversche officien desselfs convent ende gheweest keldermeestersse, sieckmeestersse ende cantersse, wesende anderssins van goeden verstande ende die haer altyt seer devotelycken ghehoont heeft in den dienste Godts ende vry ende ghemoedsaem met haer medesusters ende seer onderdaenich aen haeren oversten, sulx dat naer haer, deponente, duncken het vors. convent soude worden grootelyck ghevoirdert, zoo in het gheestelyck als in het weerlyck,

zooverre de voors. juffrouw voer haerlieden overste ghedecclareert wurde. Verclaerende sy, deponente, dat sy behalvens de vors. jouffr. Josyne van Malsen egheene van alle d'andere jouffrouwen haer medesusteren bequaemer noch nutter en weet tot de vors. digniteyt.

Dese deponente etc. Onderteekent: S. Johanna van Gerwen.

XI. Jouffr. Marie van Meerssen, religieuse ende gheprofessyt als voren, out ontrent veertich jaeren, seght ende verclaert, dat onder die joncfrouwen haerder convente, haer medesusteren, wel stoffe is omme te wesen abdisse in plaetse van de leste afflyvighe Vrouwe Margriete van Fuert ende onder andere jouffr. *Marie Oudart*, gheweest hebbende wel derthien jaeren lanck ende alnoch teghenwordich wesende suppriorinne des vors. convents, haer altyt eerlycken ende duehdelycken ghedraeghen ghehadt hebbende, zulx als het een goede ende duehdelycke religieuse is toebehoorende. Segghende dat alnoch daertoe idoine ende bequaeme soude wesen jouffr. *Marie van den Bossche*, hebbende gheweest ende alnoch synde de kokenmeestersse des vors. convents, hebbende de vors. Vrouwe Margriete in haeren leven gheassisteert in diversche saecken ende affairen, ghelyck sy oick, deponente, ghedaen heeft. Verclaerende van de vors. twee jouffrouwen naer haers deponents duncken wel die nutste ende bequaemste te wesen de vors. Marie Oudart.

Dese deponente etc. S. Marie van Meerssen.

XII. Jouffr. Margriete van Kessel, religieuse ende professe als boven, out ontrent twee ende dertich jaeren, seght ende verclaert, dat omme te wesene abdisse van haeren convente ende abdye ende de goeden derselver zoo in het gheestelyck als weerlyck te administreren, soude seer nut ende bequaem wesen jouffr. *Josyne van Malssen*, gheweest hebbende sieckmeestersse, keldermeestersse ende canteresse des vors. convents ende haer altyt neerstich ende duehdelyck ghethoont ende ghedraeghen hebbende, zoo in de vors. lasten ende officien als anderssins. Seght noch daertoe bequaem te wesen jouffr. *Johanne van Gerwen*, gheweest hebbende medekeldersse, haer oick altyt eerlycken ende duehdelycken ghequeten ghehadt hebbende, ghelyck dat een goede, duehdelycke ende onderdaenighe religieuse is schuldich te doene. Verclaerende dat van de vors. twee religieusen, haer medesusteren, naer haer deponentes duncken wel de nutste ende bequaemste is de vors. Josyne van Malssen.

Dese deponente etc. Onderteekent: Margriete van Kesselt.

Dominus Nicolaus Vorstius, presbyter religieus ende gheprofest in het cloostere ende abdye van Vileers, teghenwoordich wesende pater in het godshuys van Binderen neffens Helmont, out by de vyftich jaeren, ghevraecht oft onder de jouffrouwen des vors. godtshuys van Binderen eenighe souden moghen idoine ende bequaem wesen omme te syn overste ende abdisse in plaetse van de leste afflyvighē Vrouwe Margriete van Fuert ende welcke hy daertoe soude houden d'aldernutste ende bequaemste, seght ende verclaert, dat onder de vors. jouffrouwen wel stoffe is omme een abdisse daarvan te maecken, namentlycken jouffr. *Josyne van Malssen*, gheweest hebbende in het vors. cloostere religieuse van voer den tyde van de reformatie desselfs, diewelcke gheschiet is van over veertich jaeren, meer ofte min, ende bedient hebbende diversche officien des vors. convents, als van keldersse, sieckmeestersse ende canteresse, in welcke officien hy, deponent, seght de vors. jouffrouw haer ghequeten te hebbene tot welbehaeghen van haeren oversten ende van die andere ghemeyne jouffrouwen ende haer anderssins ghedraeghen zulk als dat een goede ende duechdelycke religieuse is toebehoorende. Segghende dat noch tot de vors. digniteyt soude bequaem wesen jouffr. *Johanne van Gerwen*, hoewel dieselve tot nochtertyt toe binnen den vors. convente gheenen last oft bevel ghehadt en heeft, maer seght haer altyt eerlycken ende duechdelycken ghedraeghen ghehadt te hebbene, sonder dat hy oyt eenighe clachten van haer ghehoort heeft. Ende verclaert hy, deponent, dat naest die vors. twee jouffrouwen oick wel soude idoine ende bequaem wesen jouffr. *Marie van den Bossche aliās van den Broeck*, hebbende keldersse des vors. convents gheweest ende haer oick altyt eerlycken ende duechdelycken ghedraeghen, ghelyck dat een goede religieuse schuldich is. Segghende van die vors. dry jouffrouwen hem, deponent, dunct naer synen consciētie d'aldernutste ende bequaemste, omme teghenwoordichlyck te regeren ende administreren, zoo in het gheestelyck als in het weerlyck, den vors. convente ende den goeden desselfs, te wesen jouffr. *Josyne van Malssen*.

Dese deponent etc. Onderteeckent: Nicolaus Vorstius, confessarius indignus monasterii de Binderen.

F^o 228—'30: Informatie door diezelfde Commissarissen genomen aangaande de zusters van Binderen en Johanna du Bois op 17 Nov. 1584.

Informatie ghenomen by ons Commissarissen ende uut laste vors. op de conduite, conditie, qualiteyt ende het leven van Jouffr. Johanna du Bois, religieuse der abdye van Vrouweparck, woonende teghenwoordich alhier op het casteel by den Gouverneur, den 17 Novembris.

S. Anthonis de Oostrum, gheboren van Utrecht, presbyter ende cappellaen op het casteel alhier, out ontrent veertich jaeren, ghevraecht naer het leven, conduite ende qualiteyte van de vors. jouffr. Johanna du Bois, seght ende verclaert in verbo sacerdotis, dat alsoo hy, deponent, ghevlucht wesende van over ontrent vyf jaeren uut Utrecht vors., alwaer hy was vicarius Sⁱ Salvatoris, alhier op het casteel by den Gouverneur mons^r du Bois gheaccepteert is gheweest voer cappellaen derselver casteele, hy aldaer heeft sien kommen woonen twee maenden daernaer de vors. religieuse Jouffrouw, oick gherefugeert ende gheretireert wesende van ende uut haer cloostere van Vrouweparck, ter cause van die groote nootelycke armoede desselfs clooster, alsoo dat noch ter tyt toe de vors. religieuse haer aldaer noch is houdende by den vors. Gouverneur, haer maeschap ende neve, met intentie, soe wanneer haer vors. cloostere sal weder ghecommen syn tot beteren staete, van aldaer weder te keeren. Segghende hy, deponent, dat ghedurende den vors. tyde, dwelck mach syn vier jaeren ende een halff, hy aen die vors. anders niet en ghemerct en heeft dan alle duecht, eere, stilbaerheyt ende sebaerheyt, draghende altyt haer habyt van religie ende haer reglerende naer haer professie, niet teghenstaende sy in het vors. casteel synde ende anderssins wel soude occasie ghenoech ghehadt hebben omme anders te doene, indien sy weereltsghesint hadde gheweest. Hebbende daerenboven de vors. Jouffrouw tot verscheyden reysen, dat den vors. Gouverneur ende syn huysvrouwe syn te hove ofte elders uter stadt gheweest, het onderwin ghehadt van den huysende familie des vors. Gouverneurs, waerinne sy haer soo ghedraeghen heeft, zoo wel teghens die kinderen als die boden ende anderen desselfs Gouverneurs, dat den vors. Gouverneur hem diess wel reden ghehadt heeft te bedancken, haer ghethoont hebbende als eene, die wel verstant heeft van huys te houden ende andere persoonen te gouverneren met stilheyt, vreedsaemheyt ende alle gheschictheyt, zulx dat hem, deponent, wel dunct dat, indien de vors. Jouffrouw iewers in eenich bevel naer haeren staet waere gheemployeert, sy haer daerinne wel soude quytten

ende niet licht en soude lyden, dat den regle van haerder professie soude worden eenichsins gheinfringeert ofte dat iemant eenich scandaele doer haere subjecten soude geschieden. Verclaerende hy, deponent, dat hy by diversche reysen brieven ghesien heeft van die abdisse des vors. clostere van Vrouweperck, alwaer die vors. jouffr. Johanna du Bois priorinne is, by diewelcke die vors. abdisse aen haer is schryvende, dat sy wel wilde, dat sy by den anderen mochte kommen omme t'saemen te raeden, hoe sy die andere jouffrouwen, haer conventuaelen, souden moghen voirtaene t'saemen ende byeene houden.

Ghevraecht hy, deponent, oft hy niet en weet, van wat conduite ofte leven dat die Joncffrouwen van het cloostere van Binderen, alhier vertrocken, syn ende oft onder haerlieden wel eenighe syn, die souden nut ende bequaem wesen omme te syne abdisse van denselven cloistere, seght ende verclaert, dat alsoo hy, deponent, somptyts ten huuse der vors. jouffrouwen hierbinnen heeft gheweest ten eten ende goede kennisse ende conversatie ghehadt met eenen ghenampt Heer Pouwels, gheweest hebbende onderpater in het vors. convent ende nu ter tyt wedergekeert synde naer syn cloostere van Vileers, hy denselven onderpater heeft ten verscheyden reysen hooren segghen, dat onder die vors. jouffrouwen gheen stoffe en was omme naer die afflyvicheyt der abdisse Vrouwe Margriete van Fuert, alsdoen noch in leven wesende ende nochtans seer kranck wesende, te wesen abdisse ende dat van alsdoen ¹⁾ die jouffrouwen vors. niet te seer strictelycken en onderhielden haer regle ende religie, hebbende eene van haerlieden haer seer grootelycken vergheten in haer eere te bewaeren, sulx dat sy in het kinderbedde ghestorven is gheweest, ghelyck dat eenenighelycken alhier notoir is.

Dese deponent etc. Onderteekent: Anthonius de Oostrum.

Georgio van Uutwyck, rentmeester der Stadt ende Lande van Weert, out ontrent sestig jaeren, ghevraecht, oft hy niet en weet, oft onder die Joncffrouwen vander abdye van Binderen eenighe souden moghen syn, die bequaem souden wesen omme te syne abdisse der vors. abdye in plaetse van die leste afflyvighe, ~ seght ende verclaert op synen eedt, dat niet teghenstaende de vors. Jouffrouwen wel meer dan dry jaeren alhier binnen vertrocken syn gheweest, hy, deponent, tot haeren huuse gheen groote conversatie ghehadt

¹⁾ Waarschijnlijk bedoeld: van af de ziekte der genoemde abdis.

en heeft, dan alleenlycken dat hy hem heeft ghevonden met occasie by de abdisse, lest overleden; ende dieselve ghestorven synde, heeft met die andere Joncfrouten gheen handel ofte conversatie tot haeren huuse ghehadt, sulx dat hy, deponent, van 'tghene des vors. is gheen groot bescheet en weet.

Ghevraecht van wat leven, manieren ende qualiteyt is jouffr. Johanne du Bois, religieuse van Vrouweparck, alhier verrocken op het casteel, seght ende verclaert als boven, dat hy aen die vors. Jouffrouw anders niet ghemerct en heeft dan alle eerbaerheyt ende stilheyt, hebbende haer altyt ghesien met haer gheestelyck habit; ende dat den deponent wel dunct, dat sy van seer goeden ende cloecken verstande is.

Dese deponent etc. Onderteekent: Gorgien van Uutwyck.

Heer Willem Joachims, presbyter, pastoor gheweest hebbende tot Heze ende teghenwordich synde verrocken alhier binnen der stadt, oudt vyff ende veertich jaeren, ghevraecht als voren nopende de Jouffrouwen van Binderen, — seght ende verclaert hy, deponent, in verbo sacerdotis, dat alsoo hy nu ontrent een termyn wel van twee jaeren alhier binnen gheresideert heeft, hy heeft wel sien ende gaen zoo naer de grooter kercken als anderssins die religieusen ende joncfrouten vander abdy van Binderen vors., alhier oick binnen verrocken wesende, ende dat hy wel bemerct heeft naer synder conscientie, dat het dieselve Joncfrouten wel oorbaerlyck hadde gheweest, dat sy onder hemlieden hadden beter gheregleert gheweest ende beter discipline ghehouden ghehadt dan sy waeren doende, uudien oick onder andere de ghemeyne fame vander vors. Jouffrouwen is ghegaen gheweest ende alnoch gaet, dat sy meer weerlycke conversatie syn houdende met d'een ende d'andere dan haer regle ende religie dat wel is vereysschende, sonder dat hy, deponent, eenighe andere sunderlinghe kennisse is hebbende vander vors. Joncfrouten saeken ofte oick in 't particulier van haerlieden leven, als gheensins met haer eenighe kennisse ghehouden ghehadt hebbende.

Ghevraecht als voren nopende Jouffr. Johanna du Bois, seght dieselve jouffrouw wel van over de twee jaeren ghekent ghehadt te hebbene ende altyt haer aenghemerct te hebbene voer een duechdelycke ende godfruchtighe religieuse, die seer wys ende verstandich is naer haer qualiteyt ende dat hy se altyt met een gheestelyck habyt heeft sien gaen ende staen, sonder nochtans te weeten, oft hetselve is con-

forme haer Ordre ofte religie, als niet wetende van wat cloostere oft Ordre sy is. Segghende voirts, dat onder den ghemeynen man ende by ghemeyne fame ende naeme hy, deponent, anders van de vors. joughrouwe niet en heeft hooren vermaenen ende spreken dan ghelyck men van een goede duechdelycke ende eerlycke joughrouw ende religieuse is ghewoen te vermaenen ende te spreken.

Dese deponent etc. Onderteekent: Guillem Joachims.

Gerardus Caris, schepen deser stadt, out dertich jaeren, ghevraecht, oft hy, deponent, niet en weet, oft onder die Joncfrouten, religieusen vander abdye van Binderen, wel eenighe syn, die nut ende bequaem syn souden omme te wesen abdisse desselfs convent in plaetse vander leste afflyvighe, ende van wat regimente dat het vors. convent is gheweest ten tyde oft tsedert de doot der vors. afflyvighe, — seght ende verclaert onder eedt, dat alsoo hy, deponent, met wylen heeft gheconverseert in het vors. cloostere ende met de vors. religieusen ghesproken ten tyde dat de vors. leste abdisse noch in leven was, hy niet en heeft konnen bemercken, dat onder de vors. joughrouwen soude zeer groote stoffe wesen omme de vors. digniteyt te bedienen, ten waere eene van hemlieden ghenaeamt joughr. van Malsen, diewelcke hy, deponent, altyt alderredelykste bevonden heeft omme te condescendere tot meerder discipline ende oick beslyutinghe, als men daeraff onder henlieden was propoosten houdende, ghelyck dat alsoo doen tot diversche reysen gheschiede. Segghende voorts hy, deponent, dat naer syn duncken het vors. convent in het leven vors. der vors. abdisse wel soude moghen stilder ende beter ghedisciplineert gheweest hebben ende dat die Joncfrouten haer wat meer naer haerder gheestelycken staet zouden moghen ghedraeghen ghehadt hebben, dan sy wel deden, als van des avonts uut ende inne te gaene ende haer over straeten te laeten by nachten te vindene met twee ofte dry t'saemen, soo commende van gheten te hebbene ten huysse van de borgheren deser stadt als anderssins, hebbende doer die vors. desordre van liberteyt in het vors. convent nu onlanx ghesuccedeert een publicq scandael van dat eene van de vors. religieusen, wesende den jonxsten van haeren allen, is ghestorven gheweest in 't kinderbedde, 'tghene welck notoir ende publicq is.

Dese deponent etc. Onderteekent: Gerardus Caris, scabinus.

S. Franciscus van den Gaye, presbyter ende deken van Ste Johanskercke tot Diest, hebbende alhier ghewoent

van over twee jaeren, ghelyck hy alnoch teghenwoordich is woonende, out sesse ende dertich jaeren, ghevraecht als boven naer het leven ende conversatie van den Joncfrouwen, religieusen vander abdyen van Binderen ende oft onder dieselve eenighe stoffe is omme te wesen abdisse derselver abye. — seght ende verclaert in verbo sacerdotis, dat alsoo hy, deponent, conversatie ghehadt heeft met eenen Heer Pauwels, gheweest hebbende onderpater des voirs. convents ende van corts naer Sinxen lestleden weder vertrocken synde naer syn abbye van Vileers, hy denselven heeft dicmael hooren clae ghen, dat onder de vors. Jouffrouwen zeer quaet ordre, regle ende discipline was ende dat sy wel vandoene hadden een goede reformatie, als dat oick wel ghenoech was blyckende, zoo mits den habytten, die de vors. religieusen waeren ende alnoch syn draeghende, wesende zeer uitwendich ende dueren ende anders dan haer professie dat is uuteysschende, als oick mits de vors. Jouffrouwen haer dicwilder ende diverschelycker waeren ende syn die straeten over ende weder gaende, dan het haer wel voeght ende staet. Ende dat oick eene van haerlieden, wesende die jonxste van den hoope, doer die groote liberteyt, in den vors. convente ghebruyct ende ghenoten, haer grootelycken heeft te buyten ghegaen, zulk dat sy van kinde is ghelegghen ende ghestorven gheweest. Seght oick hy, deponent, dat naer syn beste sinnelyckheyte ende verstande onder die vors. Jouffrouwen zeer quaelick soude wesen stoffe omme een abdisse daarvan te maecken ende dat het wel van noode waere, dat het vors. convent wirde gheprovideert van een overste, die haer beter in discipline soude houden ende haer sielen saelicheyte beter sochte ende besorchde, dan aldaer tot noch toe ghedaen is gheweest.

Ghevraecht naer het leven, qualiteyt ende conditie van Jouffr. Jehenne du Bois, religieuse van Vrouwepierck, wesende teghenwoordich alhier op het casteel, seght voer soe vele hy, deponent, aen deselve heeft konnen bemercken, zoo in de kercke als anderssins, hy deselve houdt voer eene devote ende verstandighe religieuse ende die wel soude dienen omme te gouverneren naer haerder quaeliteyt, zoo in 't gheestelyck als in 't weerlyck.

Dese deponent etc. Onderteekent: Franciscus van den Gaye.
Ghecollationneert met den originaele, is bevonden te
accorderene.

Anthוניus Tielens, pastor Weertensis.
Phls. Veusels.

F^o 233 en '34: Brief van Nicolaus van der Hameyden, Kapitteldeken van Eindhoven, ten antwoord aan de twee genoemde Commissarissen, d.d. 's Bosch 18 Nov. 1584, waarin hij getuigenis geeft aangaande het leven der religieuzen van Binderen en van Johanna du Bois ¹⁾).

Venerabiles et eximii Domini Commissarii.

Literas Dominationum Vestrarum 15 Novembris scriptas recepi Buscoducis 17 ejusdem, ex quibus intelligo, Dominationes Vestras requirere meum iudicium et sententiam, an inter religiosas monasterii de Bynderen aliquam existimem idoneam, que defuncte abbatisse utiliter et cum fructu succedat. Miratus sum aliquantulum, hoc per Dom. Vestras a me desiderari, cum ego non dubitem, quin cum magno animi dolore ad nauseam usque et stuporem a diversis Dom. Vestrae jam intellexerint totum statum illius desolati et extreme collapsi conventus. Ut igitur quantum possum cooperer ut illud cariosum et putridum edificium renovetur, paucis Dom. Vestris quod sentio perscribam.

Judico nullam in toto conventu illo idoneam, que in locum defuncte abatisse surrogari possit. Nam ut alter Vestrum per se mecum a multo tempore novit, omnes paucis exceptis nimis sunt de incontinentia infames, ut infirmum populum Weertensem nimis sua mala vita et nimia vivendi licentia pessime offenderint, nec aliter a plerisque bonis quam foemine leves et meretrices publice habite fuerint. Quam infamiam maxime confirmavit, quod anno superiore una facta sit gravis ex fratre pretoris defuncti, que postea tantum peccatum Domino Deo puniente mortua est ex partu et sine Sacramentis ²⁾).

Vixi anno 79 in castro de Croij prope Helmont, quando miles Casimiri illic erat in magno numero. Nobiles, qui tunc erant in mensa nostra ex illo milite, liberrime cum illis etiam

¹⁾ In Schutjes III, 837, '38 vindt men een brief van genoemden Kapitteldeken, waaruit blijkt, dat hij omstreeks het midden van het jaar 1578 Eindhoven wegens de troebelen ontvluchtte en zich in het begin van 1580 te Maastricht bevond. De brief, dien we hier van hem mededeelen, doet vermoeden, dat hij zich ook een tijd lang ophield in het kasteel van Croy, in de stad Weert en te 's Bosch. Tijdens zijne refugie te Weert verbleef hij wellicht op het kasteel aldaar bij den gouverneur J. B. du Bois, die enkele jaren te voren waarschijnlijk schout in Eindhoven was; vgl. L. Houben, *Gesch. v. Eindhoven*, I, 162 e. v.

²⁾ Zooals hier en verder nog blijkt, hield de schrijver van doorslaan.

clausis cubiculis versabantur; ut mihi nonnulli inter illos modeste dixerint, omnes esse meretrices et nonnullos ex illorum militibus cum illis concubere quoties vellent. Dolendum esse, inquebant, tales illic ligari, quibus non esset animus ad religionem¹⁾. Que ipsis per omnia non credidisset, nisi eadem per diversos fidedignos nostrates audivissem confirmari.

Frequenter iste moniales a diversis admonite sunt, ut habitum suum resumerent, nec ab ullo ad hoc induci potuerunt, nisi defuncta Domina tantum effecit ante biennium, ut velum assumerent. Ut de his dissolutis baginis nos hactenus dicere non potuerimus, quod Erasmus dicit de quibusdam monachis, in quibus, inquit, nihil religionis videas praeter cucullam, ut mihi magis monstra monastica visa fuerint quam moniales, nam velato capiti et monastico mundanum jungunt corpus et cultum; nisi tamen me absente mixtus iste et chimericus habitus per Ruremundensem²⁾ sit correctus.

Pauce autem que restant non infames de incontinentia aut aliquo crimine, si sint ille bone moniales, non tamen essent bone abbatisse, sicut non omnis bonus civis est bonus senator, nec bonus miles bonus capitaneus. Quare omnibus modis ex alio conventu futura abbatissa assumi debet, quemadmodum superioribus annis bis terve hoc vidimus esse factum, ut ea res non sit futura nova in isto conventu.

Quantum autem ad priorissam de Vrouweperck, judico illam omnibus modis idoneam, que cum magna utilitate prefici possit, que hactenus extra conventum modestissime et regulariter vixit, educata etiam in illo conventu, ubi regularis disciplina optime viguit, quam deprehendi variis argumentis optime vite, cordatam et prudentem, quam ego frequenter in corde meo ad vacantem dignitatem destinavi, libere quibusdam dicendo, mihi videri priorem a Domino Deo occisam, ut hanc tamquam magis futuram utilem, per quam collapsa erigantur, promoveret. Quod si opera et diligentia Dom. Vestrarum fiat, spes magna est illius conventus in pristinum statum promovendi ac instaurandi.

Examinabunt Dom. Vestre etiam M. Gerardum Karis, virum bonum et zelosum et scabinum, qui aliquando familiarissime cum illis baginis conversatus, attentis malis moribus earum

¹⁾ L. Houben a.w. I 174, '75 zegt van bedoelden Jan Kasimir, dat hij „alleen uit haat tegen het Katholiek Geloof het zwaard had aangegord“, en beschrijft het barbaarsche optreden van diens manschappen in en rondom Eindhoven.

²⁾ De Bisschop van Roermond.

easdem graviter admonuit, unde magnam indignationem ac odium ipsarum incurrit.

Dominus Deus Dom. Vestras incolumes diu servare dignetur et hanc actionem vestram ad utilitatem ecclesie dirigere.

Buscoducis A° 1584, 18 Novembris.

Subsignatum: D. Vestr. addictissimus

Nicolaus ab Hameyden, decanus Eindoviensis.

Pro superscriptione erat: Venerabilibus et eximiis Dominis Dom. Pastori Weertensi et clarissimo Dom. D. Consiliario Veusels, sue Maj. Consiliariis in Weert.

De informaties hadden nauwelijks plaats gehad, of de gouverneur van Weert J. B. du Bois richtte zich 18 Nov. 1584 opnieuw tot den Hertog van Parma ter aanbeveling zijner nicht (f° 231). Men begrijpt, dat de Bindersche religieuzen zich niet passief konden houden.

F° 222: Verzoekschrift der zusters van Binderen aan den Hertog van Parma om volgens de keuze, die zij voor de Commissarissen gedaan hebben, een abdis te benoemen.

A son Alteze.

Remonstrent en toute reverence la Priorinne et aultres de l'Abbaye de Binderen, comme il ast pleu à Votre Alteze, afin de pourveoir à la diurne vacation de ladite abbaye, vacant par la mort de feu Madame Magdalene van Voorde, tant d'ouyr que diriger la nouvelle election desdites remonstrantes, commectre et deputer Monseigneur le Conseyllier Veusels et le Curé de la ville de Weerth, par devant lesquelles lesdites remonstrantes en conformité des commendemens de Votre Alteze ont leur election fait et celebré.

Or, Monseigneur, comme parmy les anciens privileges, coutumes et concordats, entre les Ducs de Brabant d'une et les gens d'église d'aultre part celebrees, est ordonné, qu'en l'occurrence des vacations des dignitez ecclesiasticques competeroit aulx gens d'église le droict de nommer deulx ou trois personnes les plus qualifiez entr'eulx à la dignité vacant, mais aulx Ducs l'election d'une desdites nommées, n'accoustumans lesdites Ducs nommer aultre qu'en l'election présentée se trouvoit nommé, principalement quant les personnes nommées se trouvoient de vie et eage qualifiez, — prennent lesdites remonstrantes leur recours à Votre Alteze la suppliant bien

humblement, qu'il plaise à Icelle en conformité de ce que dict et en faveur desdites remonstrantes faire confirmer et octroyer ladite election des suppliantes et nommer entre les eslites telle, qui Votre Alteze pour allant meure information de vie et eage, si besoigne serat, trouverat aulx suppliantes et leur eglise plus idoine et expedient. Ce faisant etc.

S. Margriete van Leefdael, priorin van Binderen.

S. Henrick van Steenhuis.

Marie van Alphen.

Dierick van Steenhuis.

S. Josyn van Malsen.

S. Katlyn van Werchters.

S. Margriet van Eyndthouts.

S. Mary Oudaert.

S. Marie van den Broeck.

S. Johanna van Gherwen.

S. Mari van Merssen.

S. Margariet van Kessel.

fr. Nicolaus Vorst, confessarius indignus predicti monasterii de Binderen.

Na den vermelden brief van den Kapitteldeken van Eindhoven ontvangen te hebben, dienden beide Commissarissen op 20 Nov. d. a. v. hun z. g. rescriptie met de benooidge stukken bij Parma in. Zij deelen den uitslag hunner informaties mede en noemen Josina van Malsen, in geval de Hertog bepaald een der Bindersche kloosterlingen tot abdis zou wenschen aan te stellen, doch bevelen hem bovenal de meerge-noemde priorin van Vrouwenpark aan, terwijl Veusels nog in een afzonderlijk schrijven verzoekt, de benoeming spoedig te doen geschieden, ten einde hij zelf niet lang, tot grootere onkosten voor de abdij en ten nadeele zijner gezondheid, in Weert zal behoeven te blijven; ook zegt hij nog, Josina van Malsen om haar hoogen leeftijd, ongeveer 60 jaren oud zijnde, tot abdis minder geschikt te achten (f° 235, '37 en '38).

F° 239: Nieuw verzoekschrift der zusters van Binderen aan den Hertog van Parma, waarin zij hem vragen om geen vreemde kloosterlinge tot abdis aan te stellen, maar met het oog op lasterlijke rapporten, die uitgebracht mogen zijn, naar

recht en billijkheid te handelen en de benoeming eener abdis niet lang uit te stellen.

A Son Alteze.

Remonstrent en toute humilité la Prioressse avecq toutes les religieuses du convent de Bijnderen de l'Evesché de Boisleduc, comme elles pardevant les Commissaires, à ceste fin par Votre Alteze deputez et envoyez, ont fait election d'une ou deux d'entre leurs Dames propres pour au lieu de feu leur Prelatesse estre surrogée et succeder. Et jaçoit que les remonstrantes se confient de s'estre audit fait tout plainement acquitez pour avoir donné leur election sur telles, qui estans de bonne maison et honeste parentee tousjours très louablement se sont portées, dont apparemment on peut attendre office de bonne Prelatesse, tant au spirituel que au seculier, avecq plus grande amour mutuelle. Si ne peuvent toutesfois lesdites remonstrantes parvenir à aulcune expedition pour jouyr du fruit de leur pieuse election, non obstant toute deue instance, dont elles usent envers les susdicts Commissaires. Et cependant ne sont sans soupçon, que aulcuns, menez par affections humaines et prouffitz particuliers, pourroient estre estudiantz pour amener dedans ceste Prelature quelcune d'ung aultre couvent à lencontre toute raison, droict et anchienne usance. Et que pour prévaloir en leurs pretensions, pourroient entrejeter et rapporter aulcunes sinistres accusations contre les remonstrantes.

Sur quoy elles très humblement implorent et la prudente discretion de Votre Alteze et le singulier zele d'icelle pour maintenir et despescher toutes choses en la plus grande justice et equité à l'honneur de Dieu et corroboration des ecclesiastiques constitutions sur le pied le plus pur et entier.

Et veu le notable danger en ceste conjointure du temps à laisser longuement les hostelz de Dieu et convents sans chiefs et deü gouvernement et discipline, tant pour le regard des biens que des personnes, et ce encoires plus necessairement entre les dames que les hommes — supplient pourtant en toute humilité les remonstrantes, que Votre Alteze soit servie suyvant la legittime et unanime election d'icelles, interposer et conferer son autorité et les pourveoir d'une desiree superieure et Prelatesse, avecq laquelle parmy ces horribles tempestes de ce temps troubleux, ilz remonstrantz se puissent entreconsoler pour l'avancement de leur vie monasticqz,

salut de leurs ames et conservation des biens d'icelles. Quoy faisant etc. ¹⁾)

Uit de stukken, die hierop volgen (f° 241, '43, '45, '49 en '51) blijkt, dat nog langen tijd over de zaak gecorrespondeerd en onderhandeld werd, o. a. door den Bisschop Clemens Crabeels, den Weertschen gouverneur, enkele leden der regeeringsorganen te Brussel, zooals het lid van den Raad van Brabant meergenoemden Philips Veusels, en den zaak-gelastigde der zusters Georgius van Eyndhouts, die wellicht eveneens lid van den Raad van Brabant was. Verder blijkt, dat de benoeming van Johanna du Bois ook nog voorgestaan werd door Claudius van Barlaymont, heer van Haultepenne, en dat niet Josyn van Malsen, maar eene andere Bindersche, nl. Marie van Meersen, gerecommandeerd werd o. a. door madame la Presidente Blasere. Daar bedoelde stukken ons overigens weinig nieuws brengen, volstaan wij met slechts één daarvan, een brief van Bisschop Crabeels, mede te deelen ²⁾).

¹⁾ Het rekest is ondertekend door dezelfde twaalf zusters als hiervoren blz. 139.

²⁾ De overige stukken zijn: 1° Brief van Veusels aan den Hertog van Parma, d.d. Weert 12 Nov. 1584, nogmaals de priorin van Vrouwepark aanbevelend en verzoekend spoedig een besluit te nemen, wijl zijn verblijf te Weert aan de abdij steeds hooger kosten en aan hem persoonlijk om de slechte weersgesteldheid grooten tegenzin veroorzaakt; 2° Advies van Guillaume de Pamele (een de Pamele was destijds president van den Geheimen Raad te Brussel), waarschijnlijk gericht aan Richardot, lid van den Raad van State, vgl. *Analectes* V, 341, '42 d.d. Doornik 10 Jan. 1585; hij ziet geen reden, waarom een vreemdelinge tot abdis zou moeten aangesteld worden (ook in een klein klooster nabij St. Omer, genaamd Ravensberg, was een der eigen zusters aangesteld en niet de vreemdelinge, welke gevraagd was); en meent, dat Veusels zich ten onrechte beklaagt over zijn langdurig verblijf te Weert, daar niets dezen hoeft te weerhouden om Weert te verlaten; men zou zelfs goed doen met hem te verstaan te geven, dat hij hoe eer hoe beter Weert verlaat ter voorkoming van nog grootere onkosten voor de abdij; 3° Brief van Veusels aan Parma, d.d. Leuven 18 Febr. 1585, na een bezoek aan de abdis van Vrouwepark nog dringender dan te voren zijne cliente aanbevelend; 4° Derde rekest van J. B. du Bois aan Parma ter aanbeveling zijner nicht, waarin hij aan 't einde zegt, dat de Hertog nog zou kunnen vernemen van de twee commissaren, wat aan deze nog na hun informaties is gerapporteerd over het gedrag der Bindersche religieuzen door haar eigen familieleden.

F° 245: Brief van Crabeels, d.d. Gent 17 Febr. 1585 aan den President van een der regeeringsorganen, waarin hij adviseert om geen religieuze van Binderen tot abdis aan te stellen, ofschoon Binderen hem geheel onbekend is ¹⁾).

Amplissime Domine Preses.

Accepi decima sexta Februarii literas Vestre Ampl. cum faciculo repleto diversis munimentis et literis, concernentibus electionem nove Abbatisse de Bynderen juxta Helmont. Ego quidem receperam literas quorundam, quibus commendata mihi erat electio, que in jure fundata videtur, nempe si in monasterio aliqua utilis esset et idonea, non assumeretur extranea. Verum visis literis Domini Decani Endhoviensis et Domini Consilarii Vuesels, certe apparet mihi, quod tuta conscientia nulla illius monasterii assumi possit. Nam si verum est, quod scripsit dictus Decanus Endhoviensis, qui melius et plenius earum condiciones observavit quam ego, qui nullam illius monasterii cognitionem habeo, certe non videtur aliqua apta in eodem, sed assumenda videtur ex alio monasterio, si fieri potest ejusdem institutionis et ordinis, ut quamminime a jure procedatur, ut et verbo et exemplo bonisque moribus aliis presit. Tales enim hoc tempore proficiende videntur. Cum enim Ruremunde agerem, de quodam monasterio talia referebantur, qualia dictus Dominus Decanus in literis suis depingit, sed an hoc monasterium fuerit ignoro.

Deus Opt. Max. dignetur Vestram Ampl. diu servare incolumem, ut Illustrissimo Principi consulere valeat pro equitate et justitia, ut servetur eadem in omnibus hisse regionibus. Gandavi, 17 Februarii 1585.

Vestre Ampl. addictissimus
Clemens Crabeels, Episc. Buscoduc.

Dat de beschuldigingen, tegen de zusters ingebracht, — euphemistisch gezegd — erg overdreven werden, zien wij uit navolgend protest en getuigenis.

F° 253 en '54: Protestschrijven van Nicolaus Vorstius, pater van Binderen, aan Georgius van Eyndhouts nopens

¹⁾ Nog slechts kort te voren was hij immers Bisschop van 's Bosch geworden.

een lasterpraatje, dat over de zusters werd uitgestrooid, met daarop volgend getuigschrift van den Pastoor van Weert, 19 Febr. 1585.

Voergaende alle behoerlycke recommandatien, soe ghelieve u, Mons. Eyndhouts, goede vrint, te weten, hoe dat wij verstaen ende verhoert hebben van sekeren lieden, alsdat onse conventualen joffrouwen, hier te Weert residerende, beloeghen ende befaemt zijn in den leger bij die heeren, daer wij altesamen zeer in bedroeft zijn, omdat wij hooren, dat deur alsulcke loeghenen onse saken verachttert werden. Want men seet daer, soe wij hooren, alsdat onse joffrouwen hier tot Weert souden in den nacht hebben gedanst, gesonghen ende gespronghen met cnapen ende jonghe gesellen ende dat die Capeteijn, naest onsen huuse gelogeert, met eenen blacken sweerde bij ons soude gecomen sijn om die uut te jaeghen, dwelck ick op mijne conscientie ende op mijn vromicheijt neme logenen te wesen, met warachtighe getueghe van den eerw. Pastoor deser stadt van Weert, diewelcke daer selver teghenwoerdich heeft geweest. Ende om meerder sekerheijt der saken te weten, soe zal ick Ul. adverteren, waeruut die goede joffrouwen aldus beloghen zijn. Des Dijnsdaechs na Dertienmisse zoo is die eerw. Pastoor voergenoempt met noch twee goede geestelycke heeren (te weten den eerw. pater van Achelen ende den rentmeester van Sinte Servaes van Maestricht) met Ul. neve Mons. Adriaen Creyl, diewelcke een moeijcken bij onse joffrouwen heeft, des avonts bij ons comen met eenen pot wyns om onse joffrouwen te vermaecken. Soe hebben zij met goeder manieren blij ende vroelijck geweest, sonder eenighe insolencie ende ongheregeltheijt, noch daer en is gesonghen, noch gedanst in onsen huuse, noch de Capeteijn en is oock binnen onsen huijse noeijt geweest. Ende dat men daer seet, dat by nachten is geweest, is warechtich geloeghen, want de eerw. Pastoor met die andere gasten waren altesamen voer neghen uren uut onsen huuse.

Soe ben ick dan als confessor desselven godtshuijse van Binderen dit aen Ul. scrijvende ende begheerende, dat U gelieven wil onse joffrouwen daerinne te verantwoerden met onse scriften, die ick Ul. seijnde, want ick daerbij hebbe geweest in 't geselschap ende geve met die waerheijt getuegenisse daeraf, datter alsdoen ter tijt, noch op egheene andere tijden egheene ongheregeltheijt oft insolentie en is gheschiet,

noch oock datter gheen jonghe ghesellen eenighe familiariteit met onse joffrouwen hebben, ten ware datter eenighe nae bloetverwanten, als broeders ende naneven, die joffrouwen quamen besoecken. Maer want onse vensteren vander camer staen aen de vensteren van den voerscreven Capiteijn, soe en connen wij niet een woerdt gespreken, men hoert dat.

Soe is 't, besondere ende getrouwe vrint, Monseigneur Eijnhoudts, dat ick Uwereerw. bidde ootmoedelijck ende vrin-delijck in visceribus Jesu Christi, dat ghij hierinne u best wilt doen, opdat de saken van onse mistroestighe scaepkens corte-linghe moghen vervoerdert worden tot Godts eeren ende haerder zielen salicheit, want Ul. wel kennelijck is, dat lange dilaeij derselver saken, niet alleen in 't weerlick maer oock in 't geestelijck, uuter maten zeer hinderlijck is. Dit doende zuldij Godt in den iersten behaghen ende ons groote vrint-schap doen. Dat weet Godt almachtich, die Ul. wil gesparen in een lanck salich leven.

Metter haest uut Weert den 19 Februarii 1585.

U vrint ende goetwillighe dienaer, wat ick vermach Fr. Nicolaus Vorstius, onweerdich confessoor des godt-huys van Binderen, protesterende, dat de saken, die men ons oft onsen joffrouwen op leet, voer verhaelt, niet waer en sijn.

Ick onderscreven versocht der waarheijt ghetuychenisse te gheven, beken ende attestere voer die rechte waarheijt mets dese mijn eyghen hant, gheweest te hebben Dienxsdachs na Drieconinghen na mijn best onthouwen met noch twee van mynen metbroeders by die joffrouwen van het godtshuys Bijnderen ende heb aldaer myn montmaeltijt ghegeten, maer tydelyck ghenoch met mynen metbroeders naer huys ghegaen en is oock die tijt egheen insolentie aldaer gheschiet van singhen, veel min van dansen oft iet anders, dat in een eerlyck gheselschap berispt soude moghen woerden. Ick bekenne oock onwaerachtych te sijn, dat den Capiteyn Blasius soude der-selver tijt met een swerde het gheselschap verstoert hebben, dwelcke hem van gheenen noede en is gheweest, overmits dat het gheselschap tydelyck ghenoch ghescheyden is gheweest.

Hec ut prescripta sunt, vera esse attestor ego

Anthoñius Tielens, pastor Weertensis.

F^o 255: De priorin van Binderen Margriet van Leefdael klaagt namens het convent (in een brief, die waarschiñlijk

gericht werd aan den President of een lid van een der regeeringsorganen) over valsche beschuldigingen en smeekt onder het aanbieden van een stukje fijn linnen, dat een der religieuzen, door het convent gestemd, toch spoedig tot abdis aangesteld worde, 22 Febr. 1585.

Eerwerdighe, eedele, seer wijse ende voersienighe Heere.

Ick onwerdighe pryorinne metten ghehelen convente van Binderen ghebieden ons seer dienstelycken met ons arme ghebet tot UwerEerw. seer oitmoedelyck biddende, dat wij, arme verlatene weeskens, moeghen vertroest worden om te commen tot alsulcken oversten ende hooft, als wij verhoepen tot vermeerderinghe van Godts eere, onse salicheijt ende vorderinghe van onsen godthuyse nae het ghetuygenis van onser consciencien ghecoren te hebben.

Het is UweEerw. bekent het groot perykel ende verlies, soe nae den inwendighen als uytwendighen, dat wij sonder hooft in dezen bozen ende moetwilliggen tijt soe langhe sijn sittende, besonder jonckvrouwen ende dienstmaechden Christi, die met den ghemeynen gheestelijcken staet veele vijanden ende luttel vrienden vynden, als mach bliken uyt die verdachte ende valsche luegenen, die ons — God beter 't — naegeseet worden ende niet en moeghen in onse allende ende benautheijt (ghelijct eertijts Sint Job in den meshoep) onghelastert blijven. Bidden daerom sonder ophouden den almogenden Heere onsen Godt, Syne Alteze ende UweEerw. ende in onsen name dieselijcke doer Georgius van Eynhouts, onsen gesant, om dat wij aen die vrucht van ons godtlijcke electie souden moeghen genieten. Ende want wij wel weten het groot moetsel, dat UweEerw. met ons arme Bynderen heeft, begeren vriendelijcken, dezelve believe dit stucxkens fijn liwaets voer een sober cloester dancaerheijt in 't goed te nemen. Ons voirts versculdigende allen die daeghen van onsen leven voer UwEerw. te bidden, dat Godt allesmachtich deselve believe tot vorderinghe ende troest van den sijnen in een salich lanck leven te ghespaeren ende ons deelachtich maecken van UwerEerw. goede gracie.

Metter haest uyt onsen godtshuyse van Bynderen, desen XXII^{ten} Februarii 1585

UwerEerwerden goetwillighe dienstmaecht
Margriet van Leeffdael, onwerdighe pryorin,
in haren ende des convents voers. naeme.

De abdij behaalde ten slotte de zegepraal.

F^o 257: Koning Philips benoemt tot abdis van Binderen Josina van Malsen, 10 Maart 1585.

Philippe par la grace de Dieu roy de Castille, de Leon, d'Arragon, de Navarre, de Naples, de Sicille, de Maillorque, de Sardaine, des isles et terre ferme de la mer Occeane, archiduc d'Austrice, duc de Bourgongne, de Lothier, de Brabant, de Lembourg, de Luxembourg, de Gheldres et de Milan, conte de Habsbourg, de Flandres, d'Artois, de Bourgongne, palatin et de Haynnau, de Hollande, de Zeelande, de Namur et de Zutphen, prince de Zwave, marquis du Saint Empire, seigneur de Frize, de Salins, de Malines, des Cité, villes et pays d'Utrecht, d'Overyssel et Groeninghe et dominateur en Asie et Affricque à religieuses personnes noz chières et bien amees les Prieuse, religieuses et convent de l'abbye de Notre Dame de Binderen lez Helmont en notre duché de Brabant salut et dilection.

Comme ainsi soit que par indult à Nous octroïé par Notre Saint Père le Pape il ne soit permis de pourveoir d'aulcunes prelatures ou dignitez ecclesiastiques tombans les vacations d'icelles en noz pays de pardeça, fors qua notre nomination et de personnes idoines, qualiffiees et à Nous agreables¹⁾; et qu'estant pour le present par le trespas naguères survenu de Dame Marguerite vander Furdt, votre derniere Abbesse, ladite abbaye de Binderen vacante, il soit requis et necessaire de pourveoir illecq d'une nouvelle abbesse et prelatesse, —

Scavoir faisons que Nous en suite dudit indult et voulans user de l'effect d'icelluy, après avoir esté plainement informez par les Commissaires, que Nous avons à ce deputé, de la qualité, idoneité, vie, conversation et sufficance de chasque religieuse de ladite abbaye et entre aultres de la bonne renommee et conduite de Dame Josyne de Malsen, par la deliberation de notre tres chier et tres amé bon nepveur le Prince de Parme et de Plaisance, lieutenant-gouverneur et capitaine general de noz pays bas, denommé et denommons par cestes à ladite abbaye de Binderen comme personne à Nous con-

¹⁾ In den brief, waarbij de Aartshertogen Albert en Isabella in 1603 een abdis benoemen, leest men: „Ende want bij Indult Apostolyck ende andersints ons oock toebehoort ende wij recht hebben, tot deselve prelatueren, abdijen ende andere digniteyten van dese onse landen, als deselve comen te vaceren, bequame persoenen ende ons aengenaem te nomineren.”

fidente et agreable pour d'icy en avant tenir, regir et administrer ladite abbaye et convent, tant au spirituel que temporel. Vous ordonnant, que procedant à l'election d'une nouvelle et future abbesse vous nommez et choisisez ladite Dame Josyne, à laquelle Nous accordons, quelle puisse solliciter et obtenir de notredit Saint Père le Pape ou aultre supérieur qu'il appartiendra les Bulles et provisions à ce requises et necessaires avec clause et condition expresse toutesfois, qu'elle sera tenue et obligee d'avancer et recepvoir la Reformation de l'estat de ladite abbaye en conformité du Saint Concile de Trente et en oultre prendre la vraye, reelle et actuelle possession de ladite abbaye avec les fruitz, prouffictz, rentes, revenuz et aultres droictz et emoluments y competans et appartenans. Si donnons en mandement à noz amez et feaulx les President et gens de noz Privé et Grand Consaulx, Chancelier et gens de notre Conseil en Brabant et à tous aultres noz justiciers, officiers et subjectz, si besoing faict, et en oultre facent ladite Dame Josyne van Malsen de ceste nomination et de tout le contenu en notres presentes plainement paisiblement joyr et user, cessent tous contredictz ou empeschemens au contraire.

Donné à Bevere en Flandre le dixiesme de Mars l'an de grace XVC octantecinq, de noz regnes assavoir des Espaignes, Sicille etc. le XXXe et de Naples le XXXIIe

Souscript: Par le Roy
Signé: F. Garnier.

V.

De Abdiskiezing van 1603.

Slechts enkele en nog weinig-interessante stukken aangaande deze kiezing komen voor in Register N° 919.

F^o 176—'79 behelzen de informatie, welke verricht werd op 13 Juni 1603 door Bisschop Gijsbert Masius te zijnen huize in 's Bosch, met assistentie van diens secretaris Johan Bardoul, uit last van de Aartshertogen Albert en Isabella d.d. 10 Mei 1603. Iedere zuster — ze waren slechts met achten — stemde, evenals in 1584, twee kandidaten. Wij zullen deze informatie niet weergeven, daar ze geschiedde in

denzelfden geest en ongeveer in denzelfden vorm als die van 1571 en '84 en ook de namen der zusters bekend zijn ¹⁾).

Alleen laten wij hier volgen het verslag en advies, dat door den Commissaris Masius drie dagen na de informatie werd uitgebracht (f° 182).

Serenissime Princeps.

Receptis et lectis Serenissime Vestre Celsitudinis litteris, ad earumdem statim, uti par est, reverenter procedere cupiens, onnes abbatie Beatissime Marie Virginis in Binderen professas moniales hic, Buscoduci, prima oblata commoditate comparere jussi. Quas omnes et singulas (que numero solum octo sunt) die 13^a hujus mensis coram me et meo meique Episcopatus Secretario ac notario publico, per me ad hoc expresse assumpto, constitutas, super idoneitate et qualitatibus ipsarum monialium sedulo examinavi ac diligentem cepi informationem. Quam debite clausam, signatam et sigillo meo munitam Ser. Vestre Celsitudini his meis adjunctam mitto. Unde atque etiam aliàs certo comperio, ad dicte abbatie prefecturam seu abbatialem dignitatem duas moniales pre omnibus ceteris maxime esse idoneas. Quarum una est domicella *Marie van Mersen*, moderna dicte abbatie priorissa, que votorum pluralitate, utpote sex suffragiis ad hoc electa existit, que hujusmodi priorisse officio laudabiliter functa asseritur, necnon tanquam ingeniosa, industria, regule et statutorum Ordinis observans commendatur, queque etiam monialibus reverenda existit. Altera vero est domicella *Marie van den Broeck aliàs van den Bosch*, que per multos annos fuit et adhuc est ejusdem abbatie suppriorissa et bursaria atque proinde bonorum temporalium illius abbatie administratrix, que a pietate, devotione, religionis observantia, bono zelo ac in rebus agendis industria et diuturna experientia plurimum commendatur, quam etiam ut talem multis annis cognovi. Adeo ut eadem domicella van den Broeck reliquis omnibus, etiam prefate domicelle Priorisse, in assumptione ad abbatialem dignitatem merito preferenda, ut animi sententiam libere proferam, mihi videatur, eoque magis preferenda, quod preter [illam] ²⁾ nulla in dicta abbatia aliquam oeconomie temporalis notitiam habeat, illaque abbatissa facta aliquam ex junioribus monialibus bursariam constituere eam-

¹⁾ Zie Schutjes, IV 138.

²⁾ Dit woord (aan 't einde van den regel) is op onze foto niet zichtbaar.

que ipsamet in hujusmodi oeconomia et bonorum temporalium regimine instruere posset. Unum tamen est, quod illi hac in parte obsistere aut saltem ejus (modo dictis monialibus prefici contingeret) respectum et auctoritatem apud illas aliququaliter imminuere forsitan posset, quod nimirum ipsa solum, omnibus aliis nobilibus, non ex nobili stirpe sit orta, licet tamen ex honestissima et antiqua hujus civitatis familia. His totum hoc negotium Ser. Vestre Cels^{ss} beneplacito relinquendo et meipsum eidem omni cum submissione devovendo, Deum Opt. Max. oro, Serenissime Princeps, ut eandem Celsitudinem Vestram sub sua benigna protectione conservare, heroicisque ejusdem conatus et consilia bene fortunare dignetur.

Buscoduci hac 16^a Junii 1603.

Sereniss. sue Cels.
Devotus Capellanus
Ghisb. Masius, Episc. Buscod.

Hierop volgde de benoeming van Maria van Merssen tot abdis bij brief van genoemde Aartshertogen d.d. Antwerpen 27 Aug. 1603 (f° 180 en '81).

VI.

De Abdiskiezing van 1632.

Reeds kort na de inneming van 's Bosch in 1629 waren de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden er ernstig op bedacht om de vrouwenkloosters in de Meierij, evenals in 's Bosch, te vernietigen.

Niet zonder reden derhalve waren de Jonkvrouwen van Binderen te dien tijde reeds den dag duchtende, waarop de Hoogmogenden de hand zouden slaan aan haar abdij ¹⁾. Vooral waren zij hiervoor beangst bij den dood der abdis Margriet van Kessel, die 26 Jan. 1632 stierf. Bij het bekend worden, dat de abdij vacant was, zouden de Staten-Generaal, zoo vreesden zij, de abdiskeuze verhinderen en de abdijs-goederen aanslaan. Vandaar de groote haast, waarmede zij

¹⁾ Op 15 Mei 1630 bracht Bisschop Ophovius van uit Geldrop, vergezeld van den pastoor van Geldrop, een bezoek aan de abdij (Diarium Ophovii).

alsdan de aanstelling eener nieuwe abdis bevorderden, zooals blijkt uit de stukken betreffende de toenmalige abdiskiezing in Register N° 933.

F^o 167: Brief van Johanna van Eyll van 27 Jan. 1632 aan den Abt van Villers berichtende namens hare medezusters, dat zij de overleden abdis in stilte begraven hebben en op 30 Januari in Antwerpen zullen zijn tot het kiezen eener nieuwe abdis.

Eerwerdighe Heer, mijn heer Prelaet.

Desen sal dienen UEerw. te advertteeren ons groete droeffheyt, daer wij tegenwordich in syn duer die afflyfficheyt van ons Eerw. Vrouwe, die dese werlt gepasseert is den 26 Januarii met allen haer kerckelycke rechten seer godtvruchtelyck. Wy houden 't secreet ende hebben se desen dach secretelyck metten donckeren begraeven, soe styl als 't moegelyck was, om reden UE. bekaent.

Soe is ons geraeden duer goede vrenden, dat wij datelyck sollen met ons geheel convent by UE. commen, eer dat wij enich verbot sollen crigen van de Staeten, daer wij seer voor sorgen, gelyck ons ock van goede vrenden gewarschout is, want dat wij enigen tijt daermet toefden, dat sy 't vernaemen, sollen dan verbot daarvan crigen ende dan en sollen wij ons nyet derren rueren, duerdien wij nou onder hun moeten sitten (Godt beter 't). Alsoe dunckt ons gevoechelyckste, dat wij tot Antwerpen commen, daer wij met Godts hulpe toecomende Saterdag, wesende den 30 Januarii, sullen sijn. Soe bidden wy UEerw. seer otmoedelyck om daer tegen tot Antwerpen te comen, daer wij UE. sullen verwachten, biddende dat UE. belieft concent van 't Hoff te crigen om meteenen gedaen te hebben. Want indien wij tot Brussel quamen, sollen se méér spreken op hebben, als 't vernomen worde by de Staeten, dat van 't Hoff geschiede dan by UE. aldaer, dwelck dan beter sal syn te exkuseeren. Vorder, indien UEerw. enigen beter middel vint geraeden, sal UE. gelieven met desen expressen boede ons te laeten weeten. Ende seynt tot Kivits tot Antwerpen, daer sullen wij UE. antwoord verwachten, daer wij ons nae sullen reguleeren.

Met desen Priorin met ons geheel convent ons seer otmoedelyck recommanderende, tot UEerw. biddende de siel van

ons overleden Abdisse te recommanderen in de devotie van UE. convent, biddende ons Heer ons wederom te versien van een goede geestelyck moeder, die wij tegenwordich vandoen hebben.

Met eyndende blivende altyt, mijn Eerw. Heer,

UEerw. onderdanige dochter

Datum Binderen,

J. van Eijll,

den 27 Januarii 1632.

duer begeren van 't gheheel convent.

Hierop werd den Abt op 30 Januari te Brussel, waarschijnlijk tijdens zijn reis naar Antwerpen, navolgend stuk ter hand gesteld, dat duidelijke kenteekenen draagt van den spoed, waarmede men te werk ging.

F^o 168: Opdracht aan den Abt van Villers om ter voorziening in de vacature der abdij Binderen niet alleen de gebruikelijke informatie te doen, maar ook een abdis aan te stellen en te installeren.

Commission ad informandum en l'Abbaye de Binderen.

Isabel etc.

Reverend Père en Dieu, cher et bien aimé. Ayant sceu, qu'il auroit pleu à Dieu appeller à Soy l'abesse du convent de Binderen lez la ville de Helmont et que partant il est besoin y pourveoir d'une nouvelle, qui soit propre et qualifiée à bien regir et gouverner ladite abbaye tant au spirituel que temporel, comme ainsy est notre intention, soit de la maison s'il s'y entrouve aucune idoine, ou d'autre. — Nous vous avons commis comme commettons par cette pour au plustost que faire pourrez vous transporter en la ville d'Anvers ou ailleurs où il conviendra ¹⁾, afin d'ouir les religieuses dudit couvent, que nous entendons y estre *pour la pluspart* presentement assemblées, sur le choix d'une future abbesse et installer et admettre celle, que trouverez la plus capable et idoine à ladite dignité abbatiale et à laquelle nous ferons incontinet depescher noz lettres patentes de provision, quelle aura de besoin.

¹⁾ In plaats van deze onderstreepte woorden stond eerst: „où nous entendons la pluspart des religieuses dudit convent estre presentement assemblée” en als kanteekening leest men: „Les lignes subjurgulées ont esté adjoustées à l'instance de l'Abbé de Vilers.”

Osant du restè en ce regard comme pour le plus grand service de Sa Majesté, le mainteneue de notre Autorité et le bien dudit couvent, vous jugerez estre expedient suivant votre prudence et la confiance, qu'avons en votre personne ¹⁾.

Escrit à Bruxelles le 30 de Jan. 1632.

De aankomst der zusters te Antwerpen werd vermoedelijk een paar dagen vertraagd ²⁾, want de informatie had er eerst plaats op 3 Februari. Al de zusters waren aanwezig, behalve de 85-jarige Johanna van Gerwen en Maria Dancel, die ongesteld was. De abt, zich noemende Henrik, abt van Villers, liet zich bij de plechtigheid assisteeren door zijn ordegenoot Cristoffel Butkens, prior van het St. Salvator klooster te Antwerpen ³⁾, waarin de informatie vermoedelijk plaats had.

Nadat de abt de aanwezige religieuzen had aangespoord den Goddelijken bijstand af te smeeken en, zooals gebruikelijk, haar op verschillende punten had aangemaand „notamment au regard des calamitez et difficultez, esuelles elles sont exposees par la scituation de leur cloistre”, ging hij over tot de informatie, welke geschiedde in denzelfden trant als die der vorige jaren (f° 170—'73). Gestemd werd ook ditmaal op slechts twee candidaten ⁴⁾, terwijl van de twee, die op Binderen hadden moeten achterblijven, de brieven werden gelezen, welke zij aan den abt hadden doen schrijven om haar stem uit te brengen en te motiveeren. Het oudje van 85 jaren deed dit aldus:

¹⁾ Het cursief staat in margine.

²⁾ Mogelijk wegens moeilijkheden met Staatsche soldaten of andere reisgevaaren.

³⁾ De bekende auteur der *Trophées tant sacrés que profanes du Duché de Brabant*.

⁴⁾ De abdij telde toen deze 12 zusters: Livina van Eyll, priorin meer dan 20 jaren, oud 55 en geprofest 36 j.; Joanna van Gerwen, oud 85, geprof. 67 j.; Joanna van Eyll, boursersesse (procuratersse) meer dan 20 j., oud 53 en geprof. 36 j.; Barbara Oudaert, suppriorin, oud 46, geprof. 27 j.; Françoise Dancel, vele jaren kelleres (keukenzuster), oud 42, geprof. 22 j.; Maria Dancel, oud 41, geprof. 22 j.; Geertruid v. Boshuysen, oud 35, geprof. 16 j.; Geertruid v. Heumen, tweede boursersesse, oud 35, geprof. 15 j.; Helena v. Os, oud 31, geprof. 13 j.; Maria v. Elen, oud 20, geprof. 2½ j.; Sophia v. Brouckhuysen, oud 20, geprof. 2½ j.; Bernarda Monix, oud 18, geprof. 1 j.

Nademael dat ons na recht ende conscientie toestaet te verkiezen eene, diewelcke voor Godt principalyck bequaem gevonden can worden, so is 't dat ick Livinam van Eyll, priorinne, na myn eygen vonnis bequaem vinde naer uytwyse van haere qualiteyten, verstandicheyt en cloeckicheyt in regeringe, gelyck hetselve blyckende is voor alle menschen. Dan naedemael ick bemercke, dat sy onderworpen is veelderleyde cranckheden ende swaricheden, so is 't dat ick oock bequaem vinde jouffr. Franchoise Dancel, aengemerckt hebbende haer eygenschappen, want wesende nu over de dertich jaeren bevint men in haer eenen goeden iever tot Godt, godtvruchtich in alles hebbende liefde ende medelijden tot den armen, behoefstigen mensch, wijs, verstandich ende verciert met eene oprechte gestadicheyt van manieren, waervan te verwachten is goede ordonnantie in regeringhe, wesende oock verre gelegen van vrienden te weten onder het landt van Luyck, waerdoor dit clooster te minder can beswaert worden van onprofytighe besoeckingen. Dese verkiesinghe doen ick, beraeden hebben eerstmael met Godt ende conscientie, laetende niettemin alle saecken in handen van UweEerw. ende van degene, die over dese zaecke te oordeelen ende volcomelyck te disponeren sullen gestelt worden.

Als eerste candidate behaalde Joanna van Eyll 5 stemmen, Livina van Eyll 4 en Françoise Dancel 3; als tweede candidate Livina van Eyll 3, Joanna van Eyll 2, Geertruid van Boshuysen 2, Françoise Dancel 1 en Geertruid van Heumen 1. Daarop werd Joanna van Eyll door den abt uit naam der Aartshertogin Isabella als abdis benoemd verklaard en op 4 Februari door hem geïnstalleerd. Toen de abt eenige dagen later aan de Aartshertogin verslag uitbracht (f° 174 en '75), deelde hij haar mede, hoe hij de Bindersche religieuzen bevonden had „en une grande perplexité pour le dangier évident causé par l'ennemy de la foy Catholique et de Sa Majesté, qui leur est trop voisin par la perte de la ville de Boisleducq.” Tevens verzocht hij, dat Hare Hoogheid den brief, die de aanstelling der nieuwe abdis nog moest bekrachtigen, „pour raisons” zou dateeren op 4 Februari, zijnde de dag, waarop de abdisinstallatie had plaats gehad.

Ook schijnt de abt, moeilijkheden vrezend van den kant

der vijanden, de expeditie van dien brief nog te hebben willen bespoedigen, zooals we zien uit navolgend schrijven van 14 Febr. 1632 (f° 169):

Señora.

El Abbad de Villers, que V. A. ha diputado para tomar la informacion de las monjas del monasterio de Bindere en la campiña cerca de Hellemont para una Abbadesa en lugar de la difunta, me ha entregado el pliego que sera con esta; pide, represente a V. A. lo mucho que conviene se despache por no dar lugar a que el enemigo haga de las suyas con esta ocasion que ha sido tambien causa que V. A. dispense la intrevention de algun seglar ¹⁾ como se acostumbra en negocios semejantes.

De la posada 14 de Hebrero 1632.

Eude de Boisschot.

De brief, waarin Johanna van Eyll tot abdis door de Aarts-hertogin werd aangesteld (f° 176), is gedateerd op 4 Febr. 1632 ²⁾. Evenals in dezen brief, wordt ook in bovenbedoeld verslag van den abt van Villers de abdij van Binderen vermeld als „de *Keyserinneplaetse*, appellee vulgairment Binderen.”

BIJLAGE.

Het gebedenboek, hiervoren op blz. 100 vermeld, is geschreven op papier en telt 240 bladen van 134 × 98 mM. in een houten met zwartbruin leer overtrokken stempelband,

¹⁾ De schrijver bedoelt waarschijnlijk zijn eigen tusschenkomst, want van de tusschenkomst van een ander leek in de onderhavige zaak is ons niets gebleken.

²⁾ De brief begint aldus: „Comme non obstant que par le trespas de feu monsieur l'Archiducq les pays de pardeca soyent devoluz en pleine propriété au roy mon seigneur et nepneu, nous ayons neantmoins droict en vertu tant de l'Indult Apostolique que de la commission de Sa Majesté de denommer nostre vie durant aux prelatures et dignitez desdits pays, quant elles vacquent, personnes souffisantes, idoines et à nous agreables.” Het Pauselijk Indult in zake de benoeming der kloosteroversten, verleend aan de Aartshertogen Albert en Isabella 24 Jan. 1600, had immers deze clausule: „quamdiu in humanis egeritis, et alter vestrum superstes fuerit, tantum et non ultra”; Cauchie en Maere a.w. blz. 207, noot 1.

die erg beschadigd is en resten van twee klampen toont. Het handschrift heeft roode initialen en opschriften, maar is overigens onversierd.

Het grootste gedeelte, namelijk bl. 1—155, werd volgens onze meening geschreven door een zuster Bernardines van Binderen omstreeks het einde der 15^e eeuw, doch de rest met verschillende handen omstreeks het midden der 16^e eeuw.

Het handschrift bevat navolgende godvruchtige traktaatjes en gebeden:

1° „Hoe men devoetelicke ende saelicke mysse sal hoeren”, bl. 1^r—23^r.

2° „Dit sijn seven oeffeningen op elken dach vander werken”, bl. 23^r—38^r.

3° „Een suete meditati van onsen vader Augustinus”, bl. 38^v—45^v.

4° Een gebed, beginnende: „O Heer Jhesu, guedertieren Jhesu, die du hebste gewerdicht te sterven om onser sunden wille,” bl. 45^v—54^r.

5° Een gebed: „Hoe men God mynen sal uut geheelder herten”, bl. 54^r—58^r.

6° „Dit is een devoete oeffeningen vander passien ons Heeren Jhesu Christe op die soeven getijten”, bl. 58^r—82^r.

7° „Dit sijn devote uren vander passien ons Heren nae den vier ewangelisten om eenyegelic dienaer Christi hem daer devotelick te oeffenen tot elcker uren des dachs”, bl. 82^v—89^v.

8° „Dit sijn hondert verssen van den Sueten Naem Jhesus, daermede eeren men mach die dropelen bloets ons Heren”; na een vijftigtal schietgebeden („verssen”) volgen een menigte korte gebeden en oefeningen tot den Christus patiens, bl. 89^v—104^v.

9° „Een devote oeffeninge van den berch van den Calvariën te medyteeren”, bl. 105^r—120^r.

10° Een „oeffeninge” tot den gekruisten Christus, bl. 120¹).

11° Een gebed tot God, gevolgd door een lange reeks van

1) Uit deze „oeffeninge” blijkt, dat de auteur een kloosterzuster was; Christus klaagt: „O mijn dochter, siet wat ic doer dij lijde”; Hij klaagt bijzonder over degenen, die Hij „uitgenomen heeft utter gemeijnte der menschen ende geroepen ende geset in geestelicken plaetsen.”

aanroepingen tot de Heiligen en eindigend met een gebed tot Maria, bl. 121^r—128^v ¹⁾).

12° „Dit is een goet onderwijs van consciencien, gescreven van eenen geleerden doctoer”, bl. 128^v—134^v.

13° „Hiernaevolcht, hoe ende wat een mensche biechten sal”, bl. 134^v—141^v ²⁾).

14° „Dit sijn die X geboeden”, bl. 141^v—142^r.

15° „Dit sijn die soeven dootsonden ³⁾ met horen dochten”, bl. 142^r—145^v ⁴⁾).

16° Een soort van rozenkransgebed, bestaande uit vijfmaal tien Ave Maria's, telkens voorafgegaan door een kort geheim uit het leven van Jezus of Maria, bl. 145^v—148^r.

17° Drie Latijnsche gebeden tot Christus om bijstand eener zuster, die op sterven ligt, bl. 148^r—149^r.

18° Verschillende gebeden, dienend om aan een stervende voor te bidden, gevolgd door het Latijnsche Credo en eenige Latijnsche schietgebeden, bl. 149^r—155^v.

Wat nu verder volgt (na het blanco-blad 156) is met verschillende handen later geschreven:

19° „Een kransken van den yngelkens”, zijnde een lofgebed tot de H. Drieëenheid en de Engelen, bl. 157^r—174^r ⁵⁾).

20° Vertalingen der hymnen: Inviolata, Salve Regina en Regina Coeli, bl. 177^r—178^v ⁶⁾).

21° Een „cortte gedenckenisse tot allen uren”, te beginnen 's avonds om zes uren, bl. 181^r—189^r.

22° Kort gebed vóór, idem na de penitentie, f° 189.

23° Een compilatie van ascetica, grootendeels ontleend aan de Naveling van Christus van Thomas à Kempis, bl. 190^r—209^r.

24° Tweemaal drie gebedjes tot Christus patiens, genaamd

¹⁾ Dat de schrijfster eene Bernardines was, bewijzen deze aanroepingen tot St. Bernardus (bl. 126^v):

O suete vader Bernaerdus, onse lieve cappelaen, die haer (Maria) soe bemynde met Jhesus haren sueten soen, bidt voer ons, u arme kynderen, die u specialicken syn bevolen, *Ave Maria*. O heilige vader Bernardus, honichvloeyende leeraer, sueten patroen, en laet ons niet mistroestich, wy u arme kynderkens, die tot u roepende syn, *Ave*.

²⁾ Op bl. 139^r wordt gesproken over het ontvangen van berisping in het kapittel.

³⁾ De zeven hoofdzonden.

⁴⁾ Voor dit traktaatje wordt in den Catalogus der Koninkl. Bibl. verwezen naar D. C. Tinbergen *Des Coninc Summe*, blz. 153.

⁵⁾ Aan het slot een verzoek om een Ave Maria „voer die dit screef, want hij arme noch van deuchden bleef.”

⁶⁾ De bladen 175, 176, 179 en 180 zijn blanco.

„die drye dootstoten ons Heeren” en „die drye suchten”, bl. 210^r—211^v.

25° „Hier begint den geesteliken A. B. C.”, een reeks ascetica telkens beginnend met een letter van het alphabet, bl. 212^r—216^v 1).

26° „Den gheestelijcken minnenbrief, [welcken] Jhesus Christus coninc seijndt tot sijnder bruyt, der minnender sielen”, bl. 220^r—234^r 2).

27° Een morgengebed op maat en rijm van 24 regels, beginnende: „Weest willecom, ghij gebenedide dach — Ick wart verblijt, doen ick u sach”, bl. 235 3).

De laatste vijf bladen bevatten niets dan enkele krabbels over gekochte ellewaar en noppen (gekocht van Joost op Diesdonk, een gehucht onder Asten bij Helmond), benevens navolgende aantekening, welke waarschijnlijk dateert uit het midden der 16e eeuw:

Ceste liure apartint à sour Cathlina Zeghers; ce vous troves ceste liure, je vous prie que vous lesses sur la plaesse, là u vous aves troves, pour l'amour de Dieu.

Desen boeck hoort toe suster Cathlina Zeghers; eest dat ghij desen boeck vint, ic bidde u laetten op de plaetse, daer gi dien vint, om Gods wille.

Hieronder met dezelfde hand: „Tot Bijnderen” en daaronder: Jacob Verbeeck 4).

1) De bladen 217, 218 en 219 bleven onbeschreven, maar bl. 217^r werd omstreeks 1700 gevuld met een „raet”, dien de Paus zou gegeven hebben aan den Keizer van Rome „teghen die sieckte der pestelenciën”, en op bl. 218^r werden de geboorten vermeld van „onsen Dirck Wit” en van „onsen Jacobus Wit”, resp. in de jaren 1712 en 1713.

2) Op het eind: „Bidt voer den scryvere”.

3) Onder het gebed het jaartal 1546.

4) Daar aan zijn naam geen kwaliteit is toegevoegd, was hij vermoedelijk geen religieus noch priester, maar een leek; misschien een gastwerder of rentmeester van Binderen.

Bij de oprichting van een seminarie te 's-Hertogenbosch.

door

Dr A. ERENS, O. Praem.,
Abdij Tongerlo.

Over het inrichten van een seminarie te 's-Hertogenbosch in XVI—XVIIe eeuw, is weinig gekend. Wij zijn in gelegenheid eene poging daartoe te belichten met enkele gegevens.

Het Trentsch Concilie had met al zijn gezag aangestuurd op de inrichting van seminaries in ieder bisdom, om al zoo de aanwerving der geestelijkheid te bestendigen en vooral om door een degelijk onderwijs in de theologie den zielearbeid hooger op te voeren ¹⁾.

Op de nationale synoden, te Mechelen gehouden in 1570 ²⁾ en in 1607 ³⁾, werd aangedrongen op de uitvoering der dekreten van Trente desaangaande, en op de diocesane kapittels van 's-Hertogenbosch werd dan ook meermaals de mogelijkheid tot het oprichten van dergelijke seminaries besproken. Een gepaste gelegenheid had zich daartoe nog niet aangeboden. Bisschop Sonnius, na de eerste organisatie van zijn bisdom voltrokken te hebben, was naar den zetel van Antwerpen overgegaan. Metsius, door de Staatsche legers verdrongen, had veelal op vreemden bodem geleefd. Crabeels was dan met de uitvoering van die plannen begonnen, in zooverre de vreemdzame toestanden van het land zulks toelieten, maar hij vermocht niet een geregeld instituut tot stand te brengen. Nicolaas Zoes zou in dien zin zijn werking voort-

¹⁾ Concilium Tridentinum: Sessio 23, cap. XVIII.

²⁾ Cfr. P. F. X. de Ram, *Collectio synodorum*, dl I, blz. 124. Mechelen, 1828.

³⁾ Het derde concilie: *Ibidem*. blz. 379.

zetten, en deze scheen reeds zoo stevig gegrondvest, dat de inrichting van het seminarie ingezet was, wanneer nieuwe politieke verwikkelingen, zoo vermoeden wij, heel het plan in duigen deden storten.

Tot het onderhoud van het seminarie was, naar bepaling van het concilie van Trente eene taxatie opgelegd, evenredig te verdeelen op alle kerkelijke beneficies. Tot het inzamelen der gelden was een comité gevormd, bestaande uit den bisschop en zes gedeputeerden, één genomen uit het kapittel en de andere uit de overige geestelijkheid, en twee andere afgevaardigden, één van het kapittel en één van de geestelijkheid.

De abdij Tongerloos was gelegen binnen de grenzen van het bisdom en zou dan in de stichting moeten bijdragen. Ook was Tongerloos in hetzelfde bisdom in bezit van verscheidene geïncorporeerde parochies, welke haar aandeel zouden hebben in de taxatie.

Over die geldelijke bijdragen had bisschop Zoes een onderhoud met prelaat Stalpaerts van Tongerloos. Deze had wellicht kunnen opwerpen dat, daar de abdij alleen de inkomsten bijeengebracht had tot de dotatie der bisschoppelijke tafel, zij thans verschoond mocht blijven van nieuwe lasten. Deze gedachte scheen prelaat Stalpaerts niet geleid te hebben. Liever nog dan gewillig zijn aandeel in de taxatie te aanvaarden, wil hij rechtstreeks medewerken tot de bestending van het heerlijke werk, en hij doet een aanbod, dat de gewone bijdrage verre overtrof. Hij zou de inkomsten verschaffen voor twee beurzen van leerlingen aan het seminarie, maar verlangde, dat dan de pastorieën der abdij zouden verschoond blijven van de gestelde taxatie. Dit aanbod werd door den bisschop aan het comité overgemaakt, dat het graag aanvaardde, maar niet instemde met den uitzonderingsregel voor de Tongerloosche pastorieën: ook de pastoors der abdij zouden hun aandeel moeten bijbrengen, d. i. 12 pond groote 's jaars ¹⁾. Heel gewillig werd dit niet aanvaard door prelaat

¹⁾ Zoes aan Stalpaerts, 24 Oct. 1615: AAT (Archief der abdij Tongerloos) bundel 's-Hertogenbosch, III, nr 1.

Stalpaerts, die zijn bezwaren inbrengt: „Buiten de redenen vroeger aangebracht om zijn pastoors te verontschuldigen, zoo schrijft hij, — wij kennen ze niet, maar wellicht duidde hij op de dotatie van het bisdom, — stippen wij de volgende aan: 1) verscheidene pastorieën afhankelijk van de abdij, zijn niet eens bij machte een bijdrage te schenken; 2) onze pastoors uit het bisdom, enkele uitgezonderd, moeten tot nog toe door de abdij geholpen worden. Zoo van hen, uit hoofde van het seminarie eene bijdrage opgevorderd wordt, zullen zij nog meer tot last der abdij strekken; 3) het klooster heeft maar weinig inkomsten in het bisdom ¹⁾); de andere bisschoppen van het land belasten niet gezamenlijk abdij en pastoors, maar stellen zich tevreden met een rechtmatige ondersteuning hun door de abdij geschonken. Dat bij deze beschouwingen Z.D.H. vrede vinde met het gedane voorstel, en wanneer dan de overige geestelijkheid gewillig zijn aandeel betaalt, zal Tongerlo de gestelde inkomsten vastleggen. En voor iedere gelegenheid in de toekomst is prelaat Stalpaerts immer bereid een helpende hand te bieden” ²⁾).

Een gedetailleerd afschrift van het aanbod is voorhanden: De prelaat van Tongerlo zou overbrengen ten dienste van het nieuwe seminarie een eeuwigdurende rente van 141 florijn, samen met den verschuldigde achterstal, welke de abdij bezit op de koninklijke goederen in de stad Antwerpen, en belooft de brieven desaangaande over te brengen op de geldinzamelaars van het seminarie. Verder zal de abdij in speciën verstrekken 43 florijn, 4 stuivers, welke bij de eerstgestelde som gevoegd worden om te komen tot een jaarlijksche rente van 24 pond groote. Door die begiftiging worden abdij en pastoors der abdij uit het bisdom 's-Hertogenbosch vrij verklaard van alle geldelijke bijdrage en taxatie. Daarvoor zou de prelaat van Tongerlo en na hem zijne opvolgers, te beginnen van het aanstaande St. Remigiusfeest, twee eerbare jongelingen, uit het bisdom naar geboorte, en tot de philo-

¹⁾ Stalpaerts aan Zoes, 25 Nov. 1615: *Ibidem*, nr 2.

²⁾ 18 Nov. 1615: *Ibidem*, Nr 3 (klad).

sophische studiën bekwaam alsmede tot het onderhouden van den seminarieregel, mogen aanbieden, die in het seminarie hun onderkomen en tafel zullen vinden, op voorwaarde dat ze later ook in het bisdom hun ministerie zullen uitoefenen. Gaat de inrichting van het seminarie niet door, dan keert de rente naar de abdij weer,¹⁾.

Het aanbod werd echter niet ingewilligd bij het comité: men kon geen uitzonderingen maken voor de pastorieën, te meer daar de pastoors zelf geen groot bezwaar schenen te maken, en het goede voorbeeld moesten geven, want men laat doorschemeren, dat het vergaderen der taxatie in het bisdom niet van een leien dak liep²⁾. De bewijsvoering, dat in andere bisdommen de pastorieën aan abdijen verbonden aan een speciale bijdrage ontsnapten, werd in twijfel getrokken door den bisschop: „Er zijn declaratiën, zegt hij, van kardinalen die uit pauselijk gezag de beslissingen van het concilie van Trente uitleggen, en beweren, dat er geen uitzondering in het verstrekken van een bijdrage tot het doteeren van een seminarie gemaakt wordt zelfs voor dezen, die zelf een collegie of seminarie bezitten, maar dat hun daarom slechts een vermindering toegestaan wordt naar het belang hunner stichting. En hij haalt het voorbeeld aan van het klooster van St. Bertinus te Sint-Omaars, dat in de stad een college heeft en daar studenten op eigen kosten onderhoudt. Bij eene

¹⁾ J. Boris, pastoor van Tilburg, schrijft aan zijn prelaat op 25 Nov. 1610: „*Confrater noster Diessensis pastor venit ad me cum litteris a V^a R^a ipsi missis, quarum tenor est quod miraris nobis non esse cordi favorabiliter presentatam occasionem transigendi cum Ordinario de taxa seminarii. Jam ambabus amplector manibus et ratum habeo quidquid V^a R^a inde decreverit*”. *Ibidem*, l. c., nr 4.

²⁾ „*Audito capitula sese Reverendissimo velle juridice opponere; iniquum valde est quod in hac diocesi magis graventur quam in aliis. Certe si et omnes unanimiter recusarent dare et tollerarent executionem (quam minantur) puto quod Reverendissimus facilius et citius defatigaretur eam inferendo quam alii tollerando. Quare si seminarium non haberet successum, posset semper T. R. P. constitutum censum repetere. Interim quidquid fuerit, firmissimis scriptis et sigillis utrimque muniatur, nam hujusmodi episcopi facile mutant sua verba imo non stant promissis. . . — Gestellenis autem pastor nunquam assecurationi honorarii contradixisse, sed quacumque hora partem suam attribuire paratum*”. Uit schrijven van Pastoor van Diessen aan prelaat Stalpaerts, 26 Nov. 1615, *Ibidem*, nr 5.

weïgering om aan het bisschoppelijk seminarie bij te dragen, besliste Rome, dat daardoor Sint-Bertinus niet verontschuldigd was. Even zoo had het kapittel van St. Pieter te Rijssel zijn college te Leuven met 12 beurshouders, en moest toch zijn deel betalen in het onderhoud van het seminarie van het bisdom Doornik. Zoo de prelaat van Tongerlo de zaak door den H. Stoel wil laten beslissen, dat hij dan een *casus* opgeve, waarin het geval bevat ligt, die aan Rome overgemaakt zal worden, en volgens de oplossing zal men handelen. „Ik wensch niet, zoo voegt de kerkvoogd er bij, dat om zulke kleine dingen er iets aan onze genegenheid en vriendschap veranderd worde” ¹⁾.

De prelaat van Tongerlo schijnt intusschen ook reeds te rade gegaan zijn bij den abt van de premonstratenzer abdij St. Cornelius te Yperen, die vroeger ook geweigerd had aan de taxatie ten bate van het seminarie van Yperen mee te doen, uit hoofde van de kloosterlingen in wier onderhoud aan de hoogeschoolen van Dowaaï en Leuven hij te voorzien had. Toch werd hij daartoe verplicht gevolgelijk eene rechtsconsultatie over dat onderwerp gegeven door Ferrarius, J. R. D., der hoogeschool van Dowaaï. ²⁾

De zaak werd in der minne opgelost. De pastoors van Tongerlo in het bisdom 's-Hertogenbosch zouden ontlast worden van eene geldelijke bijdrage voor het seminarie, uit hoofde van de aanzienlijke rente door prelaat Stalpaerts gegeven. Zij zouden echter bijdragen tot de inrichting der seminariebibliotheek, en daartoe instaan voor eene gestelde som: de pastoors van Tilburg, Gestel, Rethy en Diessen betalen ieder 60 Rijnsgulden; de pastoors van Westerloo, Waalwijk en Poppel ieder 40, en die van Hapert, Mierlo, Drunen en Beerse ieder 25. ³⁾

Daarop werd dan het verdrag, naar inhoud der eerst voorgestelde voorwaarden opgemaakt, waarbij èn abdij èn pasto-

¹⁾ Zoes aan Stalpaerts, 12 Febr. 1616: *Ibidem*, nr 5.

²⁾ XI Mei 1610: *Ibidem*, nr 7 (afschrift).

³⁾ Schema der bepalingen: *Ibidem*, nr 8.

rieën in 't vervolg zullen ontlast zijn van eene jaarlijksche taxatie. Het verdrag werd te 's-Hertogenbosch ondertekend op 17 Dec. 1615 door bisschop Zoes, F. van Gestel en Rob. Swertius, plebaan en gedeputeerden, en te Tongerlo op 28 Febr. 1616 door prelaat Stalpaerts. De rentebrief, waarover het gaat, werd aan Jo. Bardoel, als collecteur van het seminarie overgeleverd op 8 April 1616 ¹⁾).

Voor al door de politieke omstandigheden kwam dit seminarie niet tot stand, dat bestemd was zooveel goed uit te werken ter verdediging van het Catholicisme in Noord-Brabant. Zoes bewerkte echter de stichting van het Collegie van den H. Willibrordus aan de hoogeschool van Leuven. De bijdrage van den prelaat van Tongerlo, welke volgens kontrakt aan den schenker moest terugkomen nu de stichting niet doorging, werd gebezigd voor Leuven. De gestelde rente, waaraan nog zeven jaar achterstal toegevoegd wordt, en waar de prelaat nog 1700 florijn bijvoegt, stelt hij in handen van bisschop Zoes voor de stichting van drie beurzen aan het Collegie van St. Willibrordus te Leuven. De abten van Tongerlo zullen zelf, als stichters, studenten voor die beurzen mogen bepalen, zoo beslist de bisschop ²⁾).

¹⁾ Geauthenticeerd afschrift: *Ibidem*, nr 9. — Een excerpt hieruit in Nederlandsche vertaling werd gepubliceerd door Jhr. A. van der Does de Willebois, *Studiebeurzen. Beurzenstichtingen voor de stad en voormalige Meierij van 's-Hertogenbosch*, deel II, blz. 299—300, 's-Hertogenbosch, 1905.

²⁾ Opgemaakt te Tongerlo op 29 Augustus 1625: AAT, *Incorporatie*: (Register), blz. 213 (geauthenticeerd afschrift).

Uit de Kerkgeschiedenis van Rixtel

door

JAC. J. M. HEEREN.

De kerk van Rixtel, eertijds gelegen op een goed half uur afstands van Helmond, werd in 1648 voor den katholieken eeredienst gesloten en door de Hervormden in gebruik genomen. Deze laatsten hebben er slechts zelden gebruik van gemaakt.

Blijkens een rekest van Ds. Nathanaël Walraven, Nederduitsch Hervormd predikant van Helmond en Rixtel, aan de Gecommitteerden uit den Raad van State, van den 16 Juli 1692, verkeerde de kerk van Rixtel toen „in soodaenigen staet, dat deselve geheel en al is komen te vervallen, jae soodaenigh, dat hij suppliant synen predickdienst aldaer niet naer behoyren heeft connen off cann waernemen.” ¹⁾

De predikant schrijft dit toe aan gebrek aan fondsen door het achterhouden van de renteregisters betreffende die kerk. Uit een paar gevonden stukken meent hij echter voldoende grond te hebben om na enkele „parate executien” de te maken onkosten te kunnen bestrijden. Ook de tiendheffer, de abt van Postel, kan dan nog z. i. aangesproken worden.

Of op dit rekest reeds aanstonds het gewenschte besluit gekomen is, lijkt ons niet waarschijnlijk, want een kleine twintig jaren later lezen wij dat „die parochiekerck van Rixtel in tijden en wijlen is ingestort en geheelyck (uytgenomen het choor) is nedergevallen”. (zie bijlage).

Na eenige — en mogelijk langdurige — geschillen, kwam het eindelijk tot een „accoort tusschen den Heere Prelaet der

¹⁾ *Oorkonden betreffende Rixtel* (Uitg. Prov. Gen. v. K. en W. in N. B. 1920) p. 121.

abdye van Postel ter eenre ende Dheer Nataniel Walraven, Predicant, ende Wilhelmus Ryers, secretaris qq. bis, concernerende den opbouw, vernieuwing, etc. van de kerck van Rixtel, in dato den 2^{en} Dec. 1711".¹⁾

Het lijdt geen twijfel, dat om een of andere reden bedoelde herstelling voorloopig niet is geschied, waarom den 12 Maart 1729 opnieuw dit accoord werd voor den dag gehaald.

Wij gelooven niet, dat ook ditmaal een gunstig resultaat verkregen werd.

Of het den Katholieken gelukt is in het bezit van de kerk te komen na 1795 blijkt niet.²⁾ Veel moeite om in het bezit te komen van het hoogst bouwvallige en zeer ongelegen gebouw zullen zij mogelijk ook wel niet gedaan hebben, hoewel zij officiëel de kerk hebben opgeëischt.³⁾

In een handschrift van omstreeks dienzelfden tijd zegt A. C. Brock van deze kerk: „Zij is niet groot, bijna geheel van het dak beroofd en zeer bouwvallig; de tooren is fraai, echter niet zeer hoog; verders staat deze kerk op eene hoogte.”⁴⁾

Bij den geweldigen storm van het jaar 1800 woei de spits van den toren dezer kerk af. In het jaar 1818 is zij wegens haren bouwvalligen toestand met haren toren afgebroken moeten worden.

Sedert is er te Rixtel geen kerk meer.

BIJLAGE

Accoord tusschen den Heere Prelaat der Abdije van Postel ter eenre ende Dheer Nathaniël Walraven, Predicant, ende Johannes Wilhelmus Rijers, Secretaris qq. bis, concernerende den opbouw, vernieuwinge, etc. van de Kerck van Rixtel.

In dato den 2^{en} Dec. 1711.

Alsoo die Parochiekerck van Rixtel in tijden en wijlen is

¹⁾ Los stuk in het archief van het kasteel van Croy, bij Helmond.

²⁾ Oork. betreffende Rixtel, blz. 126.

³⁾ Reize door de Majorij van 's Hertogenbosch I, blz. 62 (Amst. 1799)

⁴⁾ Oork. betreffende Rixtel, blz. 127.

ingestort en geheelijk (uytgenomen het choor) is nederge-
 gevallen; dat oock den Heere Prelaat der Abdije van Postel,
 als heffer van de tienden tot den opbouw en vernieuwinge
 van deselve kerck is gehouden, soo sijn echter eenige on-
 lusten en verschillen desaengaende geresen tussen den gemelte
 Heere Prelaet ter eenre, ende Dheer Nataniël Walraven,
 Predicant, mitsgaders Johannes Wilhelmus Rijers, Secretaris
 der voors. parochie van Rixtel, als gedeputeerdens uyt de
 Ledematen en gemeene ingesetenen en Regenten van Rixtel
 voors. geïnteresserden ter andere sijden; soo verre, dat van-
 wegens de Heeren Gedeputeerdens hier over is Requeste tot
 constructens gepresenteert aan haer Ed: Mo: de Heeren
 Raaden van Staaten der Vereenigde Nederlanden,

waertegens van wegens den gemelten Heere Prelaat van
 Postel, naer insinuatie gerescribeert sijnde, soo ons van wegens
 die voornoemde Heeren Gedeputeerdens gerepliceert te worden,
 ende om alle verdere costen aff te weren en alle verdere
 procedure voor te comen, sijn partijen wedsijts voor Sche-
 penen alhier gecompareert te weten: De Heer Petrus Jans-
 sens, Canonnick Religieus der Abdije van Postel, als last en
 procuratie hebbende van sijn Hoogh Waerde den Heere
 Prelaat, volgens procuratie, die van woort tot woort luit etc.

mitsgaders die voornoemde heeren Nataniël Walraven en
 Johannes Wihelmus Rijers in hun voornoemde qualiteiten,
 verclaeren met malcanderen overeengecomen en veraccor-
 deert te wesen over het different ontrent het opbouwen en
 repareren der nedergefallen kercke van Rixtel voors. in
 voege naervolgende:

Eerstelijck gelooft hij Heere Prelaet der Abdije van Postel,
 op coste der Abdije die voors. kercke van Rixtel te laeten
 opbouwen ten genoegen van de heeren Provisoren van de
 voors. Rixtelse kercke, ofte soo ende gelijk die voor de
 instortinge geweest is, ende dat binnen den tijt van eerst-
 comende Nieuwe jaer over een jaer sonder nogtans een,
 twee, à drie maenden verheeft te mogen wesen.

Item gelooft de Heere Prelaet van de Abdije van Postel
 van nu voortaan te laeten repareren ende onderhouden, soo-
 wel het tegenwoordig staende choor (ende indien het in
 quaem te storten off aff te branden off andersints te ver-
 ongelukken, het selve wederom behoorlijk op te bouwen) als
 die te restaureeren buycken, gevolghelijck die geheele kercke
 in allen haeren deelen, niets daarin uyt gesondert, sonder
 eenige oppositie.

Item gelooft den Heere Prelaat van Postel te sijn en te blijven verobligeert te maken en besorgen eenen nieuwen off anderen behoorlijcken predickstoel, behoorlijke bancken, boecken, sacken, etc. ende tgeene verders tot den godtsdienst noodigh moghte wesen, ten genoegen van de heere Predicant ende Provisoiren der parochiekercke van Rixtel voors. volgens de conclusie bij de requeste introductieff genomen, ende dat binnen den tijd van als voor.

Item gelooft den voors. Heere Prelaat te betaelen alle de vacatien, salarissen, en oncosten ter saecke der bevorderinge gedaen ende geleden bij en de off van wegens die voornoemde heeren gedeputeerdens gedaen, soo binnen 's Gravenhagen 's Hertogenbosch als elders, soodanigh, dat niemant der voornoemde gedeputeerdens off iemant der Regenten daerover aenspreekelijck ofte beschadight mogen worden.

Alle welcke partijen Comparanten ten wetersijden ider voor sijne Principaelen ende in haer regard accepteerende en daer voor caverende, geloovende naer te comen en te achtervolgen, sonder eenige oppositie te mogen doen in regten ofte daerbuijten, onder verbant en remitatie als naer regten.

Tot meerder verseeckeringe onderwerpene haer aende willige condemnatie van den Ed: Mo: Raaden van Brabant, Heeren Wethouderen van Shertogenbosch als elders constituerende N. N. en allen Toonderen dezès omme daer inne te consenteren. Des toirconde etc.

Actum Aerle-Rixtel desen tweeden December seventien hondert en elff.

Ende waeren onderteekent: fr. Petrus Jansen, Canonicus Postellensis, Nathaniël Walraven, Eccl. in Helmond en Rixtel, qualitate qua; J. W. Ryers, Thomas Porters als (?) Aert de Vries, scepen, Jan Antony Gruyters, schepen; dit merck † heeft gestelt Jan Aerts Swinskels, schepen.

Onder stont: mij present, ende was onderteekent:
M. v. Alphen. Subst. Secris.

Accordeert dese copye met sijne principaele ten protocolle, gesegelt, gedateert ende onderteekent als boven desen 12e Meert 1729.

Quod attestor
M. v. Alphen
1729.

Maastricht en Luyksgestel in 1834,

medegedeeld door
J. KLEIJNTJENS S.J.

Op verlangen der Regeering bewerkte Gregorius XVI dat den Dubbelden op 11 Dec. 1833 door den Bisschop van Luik werd belast met de geestelijke administratie van Maastricht en Luyksgestel. Dit ambt heeft den Dubbelden bekleed tot einde 1840, toen door de pauselijke breve van 2 Juni deze plaatsen van het bisdom Luik gescheiden en Maastricht onder het Apostolisch Vicariaat van Limburg, Luyksgestel onder dat van Den Bosch geplaatst werd. Den Dubbelden bedankt Willem I voor het in hem gestelde vertrouwen. ¹⁾

Gemert, le 13 Fevrier 1834.

Sire!

En recevant avec surprise les lettres patentes de l'Evêque de Liège du 16 Décembre dernier, par lesquelles j'étais nommé Vicaire Général pour le spirituel de *Maestricht* et de *Luyksgestel*, qui, quoique faisant partie du diocèse de *Liège*, étaient restés fidèles à Votre Majesté dans tous ces troubles, je crus de mon devoir d'en donner avis préalablement à Son Excellence le Directeur Général pour les affaires du Culte Catholique, ne sachant pas, de quelle manière cette nomination avait été faite et réalisée, et s'il serait agréable à Votre Majesté, que j'acceptasse cette nomination.

Il m'était donc très agréable, d'être instruit par la lettre de Son Excellence du 2 de ce mois, que la nomination de l'Evêque de *Liège*, étant faite conformément aux négociations du Ministre de Votre Majesté à Rome avec le St. Siège, il serait en conséquence agréable à Votre Majesté qu'elle fut acceptée par moi.

Après la réception de cette lettre, je ne doutai plus un moment, d'entrer en fonctions et d'en informer Mr Partouns, curé de St Servais, et le Clergé de *Maestricht* et de *Luyksgestel*.

Je remercie Votre Majesté cordialement pour la confiance qu'Elle a bien voulu accorder à ma personne et je me félicite de l'honneur d'être distingué par le chef de l'état. De mon côté je proteste à Votre Majesté, que dans mon administration, je prendrai tout autant à cœur les intérêts du Royaume que ceux de mes fonctions et que je continuerai de me rendre digne par ma conduite, de la protection de Votre Majesté.

J'ai l'honneur d'être avec ces sentimens

De Votre Majesté

Le sujet le plus fidèle,

H. den Dubbelden,

Administrateur Apostolique du Vicariat Général de *Bois-le-Duc* et Vicaire Général de *Maestricht* et *Luyksgestel*.

Sa Majesté le Roi des Pays-Bas,
Grand Duché de Luxembourg.

¹⁾ Archief Nuntiatuur 's-Gravenhage, Busta III, g. 2.

ADVERTENTIE-BIJVOEGSEL VAN „BOSSCHE BIJDRAGEN”

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH

DL. XII. AFLEV. 2. FEBRUARI 1934

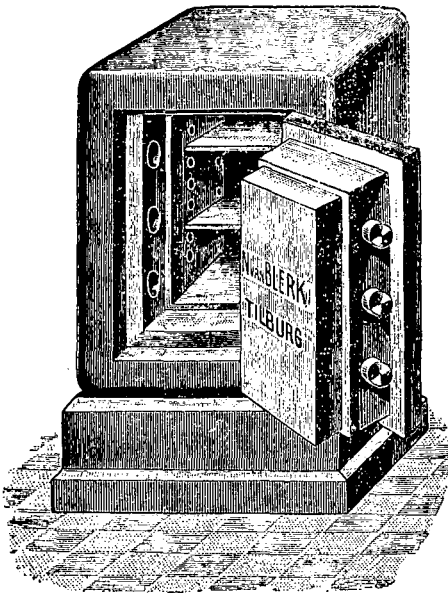
LEVEN van MOEDER MARIA MARGARETHA der ENGELEN „DE HEILIGE NON VAN OIRSCHOT”

naar het Fransch door MARIA HEEMSKERK, met een inleiding
van pastoor J. DE KROON

De prijs is ingenaaid f 2.50 en gebonden f 3.25

De Maasbode schreef onder de rubriek „Interessante boeken”:
„Een prachtboek voor Noord- en Zuid-Nederland. De biografie
„van deze Zuster, een der glories uit den beroemden lusthof van
„den Carmel is geenszins dor en saai. Frappante vaderlandsche
„gebeurtenissen en personen, alsmede buitenlandsche vorstinnen
„maken dit boek tot een genot. De Zuster correspondeerde met de
„stadhouders Frederik Hendrik en Willem II, Maria de Medicis enz.”.

Het werk is verkrijgbaar bij den boekhandel en bij den uitgever van den
H. Stoel: G. MOSMANS Zoon; HERTOGENBOSCH.

VAN BLERK's
TABERNAKELKASTEN
VAN BLERK's
OFFERBUSSEN
VAN BLERK's
KLUISDEUREN
VAN BLERK's
BRANDKASTEN

„De beste waarborg”

Zonder eenige verplichting
persoonlijk te ontbieden

VAN BLERK's
Brandkastenfabriek

Tilburg, Tel. Int. 374

H. VERBUNT VAN DIJK

Gasthuisstr. 64

TILBURG

Kerkelijke Kunst

Gegarandeerd Zuivere Miswijnen

Alle Kerkbenoodigdheden

Kloosterstoffen

SPECIAAL ADRES voor

PRIESTERKLEEDING

Arnold Vielen - Marktstraat - Veghel

H. FUNNEKOTTER

❖ ❖ ROTTERDAM ❖ ❖

WEDEROM VERKRIJGBAAR:

de bekende Loopers „Super aspidem”

op 70 en 90 c/m. breedte.

Smyrna-loopers en Tapijten

in elke gewenschte afmeting, naar speciale ontwerpen.

BILLIJKE PRIJZEN.

Firma G. Borrenbergen

Telefoon 3634

EINDHOVEN

Wasbleekerij en Kaarsenfabriek

Boekhandel W. BERGMANS, Tilburg.

Mgr Dr TH. GOOSSENS

Het Arme Brabant

Prijs f 0.70

Het Keerpunt van Brabant, 1 Maart 1796

Prijs f 0.70

De prijzen van **MISSAALS** en **BREVIERS** van
PUSTET zijn met 10% verlaagd. Vraagt nu
prospecti en prijzen bij

Boekhandel W. Bergmans, Tilburg.

Zoo juist is een nieuw vervolgwerk begonnen:

De Ontdekking van de Wereld

door Mr W. J. VAN BALEN

compleet in 16 afleveringen of 2 banden.

Vraagt een aflevering ter inzage bij

W. BERGMANS, Markt, Tilburg.

Vacant

LENTJES & DROSSAERTS

'S-HERTOGENBOSCH

EFFECTEN, COUPONS, DEPOSITO'S enz.

Belasten zich speciaal met het plaatsen en verhandelen van leeningen ten laste van Provinciën, Gemeenten, Waterschappen, R. K. Kerken, Kloosters en Instellingen op de meest voordeelige voorwaarden. :-:

B. ZWAANS

TILBURGSCHÉ

Steenkolenhandel

TEL. 216.

Putsstraat 89, Tilburg

Vacant

J. A. VERBUNT

WIJNHANDEL OPGERICHT 1848

TILBURG

INTERESSÉ DE LA MAISON

SCHRÖDER & DE CONSTANS

BORDEAUX

SPÉCIALITÉ VINS FINS ET

VINS CACHET DU CHÂTEAU ET

ÉTAMPÉ

PROPRIÉTAIRE DE LA RÉCOLTE ENTIÈRE 1928 ET
1929 DU **DOMAINE MOULIN DE SOUBEYRAN**

BOSSCHE BIJDRAGEN

**BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH**

ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSSEN

A. FRENKEN EN D^R TH. GOOSSENS

DEEL XII

AFLEVERING 3

JUNI 1934

INHOUD:

- Antonius van Gils, door Dr. Th. Goossens . . . blz. 169
- Antonius van Gils als geschiedschrijver, door Dr.
Th. Goossens blz. 185
- Het Dagboek van Antonius van Gils, van 1 Decem-
ber 1797 tot 17 Augustus 1801, door Dr. W. J.
M. Buch blz. 201
- Antonius van Gils in betrekking tot de Noord-
Nederlandsche Missie, door J. C. van der Loos blz. 353
-

VOORWAARDEN:

De „**Bossche Bijdragen**” verschijnen minstens éénmaal en hoogstens driemaal in het jaar op niet vast bepaalde tijden.

Drie afleveringen vormen één deel.

De prijs van één deel bedraagt fr. p. post f 5.—.

Telkens bij het verschijnen van een tweede aflevering zal over het bedrag van drie afleveringen worden beschikt.

De intekening staat open bij de Administratie te Tilburg, Bosscheweg 339, en bij den Boekhandel.

Brieven, boeken of bijdragen voor dit tijdschrift te adres-
seeren aan den Redactie-Secretaris, Dr Th. GOOSSENS,
Tilburg, Bosscheweg 339, Postgirorekening n. 50174.

ANTHONIUS VAN GILS

† 10 JUNI 1834

De honderdste verjaardag van het zalig afsterven van Primus Anthonius van Gils geeft de Redactie van „*Bossche Bijdragen*” aanleiding door de publicatie van een aantal documenten, waaronder vooral het eerste deel van zijn dagboek de aandacht vraagt, diens werk, hetwelk van zoo hooge waarde was voor het Bossche Vicariaat, in de herinnering terug te roepen.

Doordat Van Gils reeds in 1875 een biograaf gevonden heeft, die in een voortreffelijk werk zijn beeld voor het nageslacht heeft geteekend ¹⁾, is zijn naam meer dan van eenig ander zijner tijdgenooten levend gebleven in de kerkhistorie van ons land. De belangrijke artikelen, die Ferd. Franssen in de twee eerste deelen van dit tijdschrift wijdde aan de troebelen in het Bossche Vicariaat tijdens de overheersching van Napoleon I ²⁾, hebben op vele punten de onvermoeide werkzaamheid van Van Gils nog duidelijker aangetoond en scherper belicht en hebben er niet weinig toe bijgedragen om de groote beteekenis van dezen onvervaardden strijder voor de onvervreembare rechten der Kerk, van dezen vertrouwden raadsman van Vicarius van Alphen, en vooral van den verdienstelijken grondlegger van de twee seminaria van het Vicariaat van 's-Hertogenbosch, nog nader te doen kennen.

Voortbouwende op dat voortreffelijk werk meent de Redactie der „*Bossche Bijdragen*”, dat thans een geschikt oogenblik is gekomen bij de Bouwstoffen voor de Geschiedenis van

¹⁾ H. J. Allard, *Anthonius van Gils en de Kerkelijke gebeurtenissen van zijn tijd*. 's-Hertogenbosch, 1875.

²⁾ *Bossche Bijdragen*, Dl. 1, blz. 82—117, blz. 171—213, blz. 354—365. Dl. 2, blz. 12—40, blz. 158—199, blz. 338—357.

het Bisdom 's-Hertogenbosch, welke in de welhaast twaalf deelen van dit tijdschrift zijn opgestapeld, eenige onuitgegeven stukken te publiceeren, die voor de nadere kennis van den persoon en van het werk van v. Gils van bijzondere waarde kunnen zijn.

Een volledige uitgave van de brieven en memoriën, die v. Gils zelf in een brieven copieboek, hetwelk in het archief van het Seminarie te Haaren berust, voor ons heeft bewaard, alsmede van een groot aantal brieven, die in originali nog in datzelfde archief aanwezig zijn, is thans niet doenlijk. Doch die uitgave moge voorbereid worden door de publicatie van de documenten, die hierachter volgen en welke te zamen het beeld, dat Allard en Franssen ons van v. Gils hebben geteekend, nog veelzijdiger zullen doen kennen.

Allard heeft Van Gils vooral willen doen zien in zijn rustelooze werkzaamheid voor de belangen der Kerk in een tijd, dat de staatsalmacht van een Napoleon of de liberale politiek van een Willem I telkens moeilijkheden en conflicten veroorzaakten. Daarnaast heeft hij ook gewezen op de groote belangstelling, die hij had voor zijn familieleden, op zijn voorkomendheid voor zijn vrienden, en op vele aangelegenheden van particulier belang, die door de weldoende of bemiddelende hulp van v. Gils tot een goed einde werden gebracht. Het dagboek van v. Gils is de bron, waaruit dat alles te vergaren is, en de bezwaren, die Allard nog kon hebben, om vele dingen daaruit in bijzonderheden te verhalen ¹⁾, behoeven thans niet meer te gelden, nu weer zestig jaren zijn verlopen, sinds Allard zijn studie schreef. Daarenboven vele kleinigheden, die hij van geen belang achtte, interesseeren ons wel degelijk en ook op grond daarvan is een uitgaaf van het eerste deel van het dagboek van Anthonius van Gils zeer zeker een prachtige aanvulling van wat reeds in druk over dezen is verschenen. De kundige hand van Dr. Buch heeft dit dagboek thans voor alle belang-

¹⁾ H. Allard, a.w. blz. 100.

stellenden in de historie van den overgang der 18^e op de 19^e eeuw toegankelijk gemaakt, maar daarnaast wordt ook daarin een blik gegund in zijn bedrijvig leven van dag tot dag, met zijn zorgen en zijn vreugden, met zijn moeilijkheden en zijn bemoeiingen van allerlei aard, die mogelijk wel hier en daar Allard's beeld van v. Gils zullen retoucheeren, maar hem zeker nog meer menschelijk en meer werkelijk voor ons oog zullen doen oprijzen.

Een drietal brieven, door v. Gils in zijn copieboek bewaard, en handelend over de keuze van een levensstaat door een zijner neven, laat ik hier volgen als een proef van wat de onuitgegeven correspondentie van v. Gils nog bevat aan aardige bijzonderheden, welke ook het karakter van v. Gils scherper voor ons omlijnen en vooral zijn belangstelling in het wel en wee zijner familieleden naar voren brengen.

Een zoon van zijn zuster Eva, uit haar huwelijk met J. B. Brouwers, (een huwelijk, dat Anthonius en zijn broers en zuster nog al eens zorg gegeven heeft), had aan de Latijnsche school te Helmond zijn cursus bijna voltooid en richtte in het laatst van April 1807 een brief aan zijn Heerroom, toen President van het Seminarie te Herlaer, om hem te raadplegen over de keuze van een levensstaat.

Die brief is niet bewaard, doch het antwoord van Heerroom licht ons voldoende in over den aard van dat schrijven, en leert ons tevens, hoe prettig hij het vindt, dat zijn neef hem in zulk een gewichtige aangelegenheid zijn vertrouwen schenkt, terwijl hij hem dan uitvoerig in een logisch betoog, hetwelk van een Primus van Leuven niet anders te verwachten is, uiteenzet de wegen, die voor hem open staan, en wat hij te doen heeft om tot de keuze van den juisten weg te geraken. Vanzelfsprekend drukt hij vooral ook op het groote gewicht van die keuze voor zijn tijdelijk en eeuwig geluk. De brief op 5 Mei 1807 verzonden luidt als volgt:

Zeer Waarde Neef! Uwen laatsten van 30 April is mij wederom te laat besteld; andersints had Gij voorl. week reeds

antwoord ontvangen gehad. Gij meld mij daar in, dat Gij nu bedagt zijt wegen hetgeen U te doen staat, na den cours der humaniora, en wegens Uwen aanstaanden staat van leeven. Ik heb nooit getwijfeld Neef! of Gij waard nu en dan over dit stuk bedagt, en door gebeden en andere middels zocht hier in verligt te worden: maar ik beken, dat Gij mij veel genoeg geeft met mij te vertrouwen hier over te schrijven; en, hoe meer Gij mij in deese zaak, en in andere, die Uw welzijn van na bij raaken, vertrouwen toont, hoe meer voldoening Gij mij zult geeven, want Gij merkt wel, Neef! dat ik niets vuuriger wensch, ten opzichte van mijne nabestaande, en namelijk ten opzichte van U en de Uwe, dan dat gijl. in alles op den weg gesteld word om hier en hier namaals gelukkig te weezen. Het troost mij ook zeer, dat Gij tot deese zaak, als zijnde van de grootste aangelegendheid, de regte middels gebruikt, te weeten het gebed, een christelijk leeven, en den raad van die Uwe conscientie kent en bestiert.

Wat nu Uwe vraag aangaat: wat staat U geoorlofd zal zijn te aanvaarden! Ik antwoord, dat Gij daar in volkomen vrij zijt, en dat nog Uwe ouders, nog iemand zal of kan zig tegenstellen, dat Gij eenen behoorlijken en christelijken staat, na Uwen roep, aanneemt. Uwe eerste deliberatie zal zijn: of Gij den geestelijken of den wareldschen staat verkiest. Verkiest Gij den geestelijken of kerkelijken, dan staat het U vrij, of in een klooster denzelven aan te neemen, of als wereldpriester tot kerkelijken dienst U te besteden. Van deese verkiezing behoeft Gij niemand (als God) reekening te geeven, en de middels tot een of ander zullen U (onder Gods voorzienigheid) niet ontbreeken; gelijk ik ook vermeen, door behoorlijk gedrag en naarstigheit, dat Gij tot eenen of anderen de bequaamheit zoud hebben bekomen. Verkiest Gij in de wereld te blijven, en aldaar eenen christelijken staat te aanvaarden, deezen keus kan ook iemand van de Uwe met regt misnoegen, maar in dit geval zoud Gij verplicht zijn, Uwe ouders en familie verders te raadplegen en hun besluit te volgen ten aanzien van het beroep, de affairen of stiel, die Gij, in de wereld blijvende, zoud aanneemen; vermits het aan hun toestaat te oordeelen over de geleegendheden, vermogens en middels, die in een of ander van die beroepen, affairen etc. zijn, om eerlijk door de wereld te geraaken.

Blijft dan nog wat tijden die christelijke middels gebruiken, om van God verligt te worden, overweegt, met bedaardheit en zonder ontzetting, de pligten, de voordeelen, de gevaaren

van iederen staat, daar Gij U toe zoud kunnen begeeven; onderzoekt, tot welkere staatsbedieningen en pligten Gij U bezonder geneegen en gedreeven vind en uit welke inzigten; denk bijzonder, welken staat Gij meest zult wenschen te beleeven, als Gij tot mijne jaaren zult komen, en beleefd te hebben, als Gij uit de wereld zult schyden; want, gelijk in alle zaaken, voornamelijk in deeze zaak van 't uiterste gewigt, moet men bijzonder voor oogen hebben, dat wij in dit leven zijn, om God te dienen, zijnen H. Wil te volbrengen en onze Zaaligheid te verzeekeren. Als Gij dan die middels nog wat tijds, maar niet lang, gebruikt hebt, laat dan eens weeten, aan Uwe ouders, en (ik verzoek het) ook aan mij, wat tot Uwe geneegendheid is; dan kan men daar toe zig al eenigzints toeleggen, gelijk zal behooren. *Uwe geneegendheid tot nu toe*, zeg ik: want den eersten stap, die Gij doen zult na den cours der humaniora, hoe wel hij zeker van belang is, is nogtans niet beslissende. Gij weet, dat in den geestelijken staat, hetzij in of buiten het klooster, nog merkelyken tijd is, om zig te beproeven en na bevind van zaaken zig te bepaalen; en zoo is het ook met veele beroepen of staaten in de wereld. Bepaald dan nu maar Uwe geneegendheid tot eenen of anderen staat, met een kloek vertrouwen op Gods bijstand; en laat dan Uwe gezindheid weeten. Welke Uwe verkiezing mag weezen, weest nu mijnentwege verzeekerd, dat ik al wat in mijn vermogen is, zal blijven aanwenden, om Uwe goede voorneemens te vervorderen en om U hier en in het volgende leeven gelukkig te zien. Ik zal ook niet nalaaten, Gods help en verligting voor U te verzoeken en met U af te smeeken, gelijk ik mij ook Uwe gebeden beveele, blijvende voor altijd.

Missa 5 Maji 1807.

Het antwoord van 'neef liet niet lang op zich wachten: op 22 Mei kwam het te Herlaer aan, en bracht aan Heerroom reeds de beslissing. De genegenheid van neef bleek uit te gaan naar „eenen wereldschen staat”. De keuze daarvan was hem onverschillig, en liet hij aan zijn ouders en mede aan Heerroom over, welke laatste, naar hij vertrouwde, zijn ouders wel zou willen inlichten. En na den ernstigen brief volgt dan voor een student een zeker zoo ernstig postscriptum: hij komt geld te kort en verzoekt Heerroom daarin te voorzien. Het is wel niet: in cauda venenum, doch het laatste

was vermoedelijk op dat oogenblik voor neef Jan toch zeker zoo belangrijk als het eerste, al voegt hij het dan als een onnoozel aanhangsel achter zijn brief, dien Heerroom zeer nauwkeurig als volgt copieerde.

Copie. Zeer Beminden Oom! Ik heb UE. laatsten brief wel ontvangen, daar uit verstaande, dat het mij vrij staat eenen staat te verkiezen, die mij zal dunken van God aangewezen te worden. Ik heb dan alles na Uwen raad in 't werk gelegd, en mijne geneegendheid is (ik hoop, dat zij van God komt) van eenen wereldschen staat aan te gaan; tot wat staat dat gijl. mij zult bestemmen, is mij onverschillig; want mijn verstand is niet rijp genoeg, om over de wereldsche staaten te kunnen oordeelen. Wilt gijl. mij eene affaire of stiel laten leeren, ik ben te vrede. Mag ik in mijne studiën voortgaen, zoo dunkt mij het beste te zijn van mij zelve op de medecijnen toe te leggen. Stemt gijl. hier in toe, dan zou ik eens naar Oom den Doctor schrijven ¹⁾, of ik daar eerst eenigen tijd kon koomen, om de beginsels van de geneeskunde wat te leeren; ik geloof, dat hij dit te eerder zal toestaan, omdat hij al dikwels gezeid heeft, dat hij Klaasen ²⁾ wel wat Latijn zou willen leeren, maar dat hem den tijd dikwels, en ook de manier ontbreken, 't geen ik dan te gelijk meede konde doen. Doet maar met mij na UL. oordeel. Ik heb aan mijne ouders geschreeven, dat Gij wel zult schrijven aangaande den staat van leven, die ik zal ingaan. Vaarwel, in verwagting van ten eersten antwoord, blijf ik, Zeer Beminden Oom, UE. onderdaanigen en gehoorzaamen Neef *I. C. Brouwers.* Helmond den 21 Meij 1807.

P. S. Terwijl ik met de vacantie maar wijinig heb meedegekregen, omdat ik dagt, dat ik wel zou toe hebben gekomen, en nu al eenige reparatien etc. hebben moeten laten doen; dunkt mij dat ik tot de vacantie niet genoeg zal hebben: Daarom zoo verzoek ik UE. van mij wat geld te zenden, tenzij Gij liever hebt, dat ik hier maar wat leen; dat ik niet zoude durven doen zonder UE. last, omdat Gij mij het uitdrukkelijk verboden hebt. Vaar wel.

Recepta 22 Maji 1807.

¹⁾ Bedoeld is Jan B. van Gils, eerst te Tilburg als geneesheer gevestigd, en vervolgens te Waalwijk, waar hij 29 Dec. 1812 is overleden.

²⁾ Vermoedelijk is hier bedoeld de zoon van Jan B. van Gils, zie hierachter: *Dagboek.* 1799. November 3.

Voor zijn antwoord heeft Heerroom eerst een concept gemaakt, hetwelk nu juist niet enthousiast is over den haast, waarmee neef Jan zijn keuze had gedaan. Hij had ook wel een meer breedvoerige uiteenzetting verwacht van de beweegredenen dier keuze, waarover zijn neef mogelijk met andere vertrouwenspersonen nader zal hebben gesproken. Wat zijn aandeel betreft, acht hij blijkbaar de zaak thans afgedaan, en verwijst neef verder naar zijn ouders, . . . ook voor het geld, waarom hem gevraagd was. Hij volgt het voorbeeld van zijn neef en doet dat in een postscriptum, waaraan een ironische bedoeling naar mijn inzicht niet te ontkennen valt, en zoo kan men tusschen de regels van dit antwoord Antho-nius van Gils wel nader leeren kennen. De lezer oordeele zelf:

Zeerwaarde Neef! Uit Uwen laatsten van 21 Meij ver-neem ik, dat Uwe verkiezing is eenen wereldschen staat aan te gaan. Indien dusdaanig den roep van God is en dit dus tot Uw eeuwig en tijdelijk welzijn strekt, zal ik ¹⁾ er alle mijn genoegen in neemen ²⁾. Ik hoop dat Gij alle de christelijke middels genomen hebt, om zijnen H. Wil te kennen. Alleenlijk had ik wel gewenscht, dat Gij in eene zaak van die aangelegendheid eenige oopenhartigheid aan mij getoond had, en Uwe beweegredens, over en tegen ³⁾ mij had mee-gedeeld, want in eene zaak van dit belang en aangeleegendheid ⁴⁾ hebt gij niet zonder raad van welmeenende mogen voortgaan. Ik vertrouw dan, dat Gij andere, die U ver-trouwen verdienen, hier toe behoorlijk geraadpleegd hebt.

Wat aangaat Uw aanstaande beroep in de wereld, daar over zal nu beraamd moeten worden door uwe ouders en familie; en hier in zal men bijzonder het vermogen (in deeze moeyelijke tijden) moeten in 't oog houden. Ik hoop, hetgeen Gij op hun goedvinden zult aanvangen, dat Gij het oprecht zult behartigen en U welzijn er in bewerken. Ondertussen, op de rhetorica nu gesteld zijnde, toont, dat Gij de taak behartigd en tragt ze met ijver en dus met lof te eindigen.

Ik blijve met alle geneeëndheid.

1) Hierboven staat: „dit zal”.

2) Hierboven staat: „weezen”.

3) Hierboven staat: „voor en tegen”.

4) Hierboven staat: „gevolgen”.

P. S. Ik ben verwonderd, dat Gij aan ¹⁾ mij laat staan, Uwe ouders van Uw besluit kennis te geeven. Het behoort, dat Gij hun zelf verwittigt van eene zaak, die hun zeekerlijk van de grootste aangelegendheid is, een die ook eenen zeer diepen indruk op hun zal doen. Schrijf dan ook aan hun wegens het geld, dat Gij zult noodig hebben, er bij voegende de Memorie van 't geen Gij na de vacantie hebt moeten besteden voor nootwendigheden.

Missa 8 Junii 1807.

Neef Brouwers is intusschen nog van meening veranderd, heeft den geestelijken staat gekozen en is als deken en pastoor te Oss op '27 Augustus 1851 overleden. Volgens familie-traditie zou hij veel hebben geleken op zijn Heerroom en zou hij ook geposeerd hebben voor een geschilderd portret van zijn Heerroom, dat thans in bezit is van Mgr. Dr. P. van Gils te Roermond.

Het valt moeilijk te beslissen, wat onder het vele werk van Anthonius van Gils het voornaamste moet worden genoemd. Zijn zorg om in moeilijke tijden, waarin gevaar van schisma dreigde, het katholieke geloof onverlet te bewaren en de hierarchische verbinding met den Paus te verdedigen, heeft zeker tot op den dag van heden de heerlijksche vruchten gedragen. Doch meer concreet en meer tastbaar staat nog zijn schepping, waaraan hij al zijn krachten en talenten, zijn tijd en zijn geld besteed heeft: het Seminarie van het bisdom 's-Hertogenbosch. Gaarne wordt toegegeven, dat het Seminarie niet het werk is van v. Gils alleen. Reeds Allard heeft er op gewezen, dat in December 1797 te Schijndel door Eximius J. F. v. d. Velde, die op zijn vlucht uit Leuven aldaar door Vicarius van Alphen eenige dagen werd geherbergd, besprekingen over de oprichting van een Seminarie zijn gehouden en dat door dezen ook de statuten daarvoor zijn ontworpen ²⁾. In de autobiografie van Van de Velde staat daaromtrent te lezen: *Statuta illic conceperunt seu bases*

¹⁾ Hierboven staat: „op”.

²⁾ H. Allard, *a. w.* blz. 76.

Tridentini concilii dispositioni conformes pro erigendo seminario vicariatus Sylvaeducensis, studiorum theologorum cursu Lovanii cessante; Latine rededit J. F. van de Velde praedicta statuta, quae placuerunt" ¹⁾).

Vicarius van Alphen steunde het plan in alle opzichten en gaf met volle instemming zijn zegen aan het schoone werk, doch de man, die het werk deed, de man, die voor woning en inrichting zorgde, de man ook, die den bedelstaf ter hand nam om de noodige middelen voor het Seminarie te vinden, die man was Anthonius van Gils. Zijn groote geldelijke zorgen voor de vestiging en uitbouw van „zijn” seminarie zijn nog niet voldoende gekend, hoewel zijn dagboeken daaromtrent nog gegevens te over bevatten. Op allerlei wijzen heeft hij getracht de belangstelling van clerus en volk voor de nieuwe stichting te winnen, een belangstelling, die hij dan vooral door giften of leeningen hoopte bevestigd te zien. In zijn nog steeds hoogst lezenswaardig boek: „*Beekvliet's Eeuwfeest. 1815, 15 April, 1915*” heeft Ferd. Franssen als inleiding op de geschiedenis van het Klein Seminarie de werkzaamheid van v. Gils voor het Groot Seminarie geschetst, doch de eigenlijke geschiedenis van dat Seminarie moet nog worden geschreven. Daarvoor zal het jaar 1939 een gewenschte aanleiding geven, wanneer alsdan op 16 Juli het een eeuw zal zijn geleden, dat de grootsche nieuwe bouw van het Seminarie te Haaren betrokken is. Moge dan een even vaardige hand de zoo belangrijke geschiedenis van het Groot Seminarie schrijven, als welke het lief en leed van Beekvliet in het bovenvermelde werk heeft te boek gesteld.

In afwachting van die beschrijving kan ik de verleiding niet weerstaan ter aanvulling van het werk van Allard en Franssen hier een paar gewichtige documenten te doen afdrukken, die bestemd waren om de oprichting van het Seminarie aan de geloovigen van het Bossche Vicariaat mede te deelen en hunne milddadigheid daarvoor in te roepen.

¹⁾ *Annuaire de l'Université catholique de Louvain*, t. 29 (1865), p. 327—328.

Eerstens is dat het schrijven, hetwelk Vicarius van Alphen op 16 Januari 1798 richtte tot zijn onderhoorige Pastoors, waarin vooral naar voren komt de practische wijze, waarop de inzameling der gelden moest plaats vinden. Eerst moet de desbetreffende brief des Zondags duidelijk worden voorgelezen in de kerk, en tevens de dag worden vastgesteld, waarop de collecte zal geschieden. Die mag niet lang worden verschoven, hoogstens drie of vier weken. Maar in dien tusschentijd moet de geestelijkheid de voornaamste parochianen nog eens persoonlijk het gewicht van deze aangelegenheid onder het oog brengen, en dan zal de pastoor bijgestaan door zijn kapelaan of de notabelen zijner parochie de collecte doen, waarbij het voorbeeld van den pastoor de geloovigen tot aansporing moge dienen. Zooals men ziet: de organisatie van de collecte was goed doordacht en men mag wel aannemen, dat Van Gils hierbij de raadgever geweest zal zijn. Het schrijven van den Vicarius was in het Latijn gesteld, als volgt.

Reverende admodum Domine Pastor,

Hisce acclusam transmittito tibi Epistolam, cui similis ad singulas parochias dirigitur, subsidia fidelium implorantem pro erigendo Seminario, ad Instructionem Educationemque Juventutis Dioecesis Nostrae Theologiae studentis destinato. Erectionis hujus necessitatem facile agnosces, perpensis suppressionibus omnium Scholarum et Institutionum in vicinis plagis, in quibus Juvenes ad Sacerdotalia munia institui pro Patria Nostra, jam a binis saeculis solebant.

Ut debito ordine, et cum felici successu negotium hoc peragatur, visum est, tibi praescribere, ut Epistola haec fidelibus pro Concione quam primum distincta praelegatur: unaque dies ipsis praefigatur, qua Collecta haec prima fiet, quae dies ad tres quatuorve post praefatam Epistolae lectionem hebdomadas differri poterit: intermedio tempore fidelium praecipuis (qui et ipsi idonei sint alios edocere) in familiari sermone utilitas ac necessitas hujus institutionis a sacerdotibus inculcetur, ostendendo, cessare nunc fontes omnes (quales sunt Universitas Lovaniensis, Seminaria, Abbatiae, Monasteria etc.) e quibus Institutionem Ecclesiasticam jam a binis saeculis hau-

rire soluit hujus Dioecesis Juventus Catholica; proin cessaturam brevi omnem successionem Pastorum, atque adeo omne Ministerium et Institutionem Sacrae fidei nostrae; nisi quamprimum erectioni similis Scholae manus efficax admoveatur.

Opportunum etiam judico, fideles instruere, urgere quam maxime hocce opus, nec differendam Institutionem Scholarum, ne juvenes jam nunc Theologicis Studiis applicati, ab iis taedio dissipentur, studiique filum praescindatur, quod ruptum semel minime facile necti restituique possit.

Collectum porro instituet, quantum fieri poterit, ipse Pastor per se, aut partim (dispertiendo sibi vicos parochiae) per suos Vicarios, aut saltem per aliquem seu aliquos, qui fiduciam cohabitantium sibi promeruerint, parochianos. Desidero tamen, ut partem aliquam parochiae suae ipse Pastor Collectam instituendo obeat.

Eleemosynas loculis quilibet injiciet: quas ex universa parochia collectas Pastor ad Decanum Districtus diriget, a quo ad me opportuno tempore transmittentur.

Cum vero fidelium opem in hoc gravissimi momenti opere imploro, et tuam, Pastor Reverende et honoratissime Cooperator, implorare ausim: ut quod omnium nostrum Sacrosanctae fidei tuendae destinatum est, omnium charitati ac cooperationi referatur acceptum, omniumque merito ac saluti cedat. Ceterum erit haec tua Eleemosyna ex eo genere, quam, cum dextera facit, sinistra non plane ignorare possit, sed quae (modeste tamen et prudenter) fidelibus sit exemplo, ut videant opera nostra bona, et inde tanto copiosius honorificetur Pater, qui in coelis est.

Omni veneratione subsignor.

Admodum Reverende Domine Pastor
Reverentiae Tuae

Humill. famulus.

In Schijndel, hac 16 Januarij 1798.

De brief, welke, zooals uit den aanhef blijkt, bij dat schrijven was ingesloten, zal dezelfde zijn geweest, als waarvan het concept in de correspondentie van v. Gils aanwezig is ¹⁾, en dat geheel van zijne hand is.

De brief luidt als volgt:

¹⁾ Haaren, Seminarie-Archief. Bundel IV, n. 29.

ANTONIUS VAN ALPHEN,

Apostoliek Vikaris Generaal van het Bisdóm van 's Bosch
aan de Catholieke inwoonders der parochie ¹⁾) van

Zaligheid in den Heere.

Zeer Beminde Broeders,

Het is U.L. ongetwijffeld alreeds bekend, dat die middels, die Gods voorzienigheid aan ons land tot nog toe gelaaten had om de successie van Catholieke Herders en Priesters te behouden, nu gaan ontbreken. De schóolen en andere instellingen van onderrigting, in dewelke de jongheid van ons Bisdóm gedurende de twee laatste eeuwen de noodige geleerdheid en bequaamheid moest bekomen om de gewigtige bedieningen van Pastoors en Zielbestierders te verrigten, zijn vernietigd of buiten gebruik gesteld voor ons Bisdóm.

Het is dan eene van onze dringendste pligten bezorgd te zijn om dusdanige school en inrigting binnen ons Bisdóm aan te leggen, in welke de studeerende Cathol. Jongheid in de noodzakelijke weetenschap van het geloof en priesterlijk gedrag worde opgekweekt om de successie van bequaame herders voor U.L. zielen te behouden.

Tot dit inzicht hebben wij de noodige kerkelijke magt daartoe van het Opperhoofd der H. Kerk, den Paus van Romén, verzogt en ingevolge van Zijne Vaderlijke zorgen voor alle geloovige gunstiglijk verkregen.

Verders vermits daartoe ook tijdelijke middelen noodig zijn, die ons ontbreken, hebben wij bij de Representanten van dit gewest de toelaating bekomen om bij alle de Catholicken van ons Bisdóm, binnen dit gewest, de noodige collectens te doen, om hunnen onderstand daartoe te verzoeken.

Het is deezen onderstand, die Wij U.L. nu verzoeken. Z. B. B., in het vast vertrouwen, dat Gijl. overtuigd zijnde van de geestelijke nuttigheid en zelfs noodzaakelijkheid van dit heilzaam werk, daartoe volgens UWL. vermogen, met eene godjonstige mildaadigheid zult meedewerken nu en inschelijks in het vervolg, zoo dikwijls Wij tot uwen onderstand onzen toevlugt zullen moeten neemen.

Noit werk van liefde kan voordeeliger zijn voor de geloovige, terwijl hetselve de noodige en eenige middel is om het H. Cath. geloof van onze voorvaders onder ons te doen voortduuren.

¹⁾ Hierboven staat: Stad.

Noit billijkere mildaadigheid kondt gijl. oeffenen; vermits daardoor alle de geloovige van ons Bisdom zullen toebrengen om door tijdelijke middels gelijk den Apostel spreekt zig zelve en hunne nazaaten, die te bezorgen die onder hun het geestelijk zaad van het geloof moeten zaaden en aanqueeken.

Verders vermits deezen last van door tijdelijke middels voor de geestelijke nootwendigheden te zorgen, door alle de geloovige van ons Bisdom gezamentlijk zal gedragen worden, zoo vertrouwen wij, dat den zelve last voor ijder van UL. ook niet bovenmaaten gewigtig zal zijn: om welken ook te verlichten wij door alle middels van eenvoudige spaarzaamheid en goed order zullen bezorgd weezen.

Tot die nootzaakelijke inrigting zal UWZ. Herder of zelfs in persoon of door de Priesters zijne Meedebediende of door eenig vertrouwd Catholiek ingezeeten onder UL. deeze collecte doen aan UWL. huizen en UWL. liefdegaven (die nogtans konnen onbekend blijven) hiertoe verzoeken.

Vertrouwende op UWL. Christelijke bereidvaardigheid om ons in het onderneemen van dit gewigtig werk te hulp te komen, zullen Wij het zelve (onder aanroeping van Gods zeegen) beginnen: UL. ernstelijk vermaanende en hartelijk verzoekende om den zeegen van den Heere over onze onderneeming af te smeeken; opdat Hij, terwijl wij planten en besproeijen, den gewenschten wasdom daaraan verleene.

Niet slechts als raadgever van den Vicarius is v. Gils dus blijkbaar opgetreden, maar ook als ontwerper van den rondzendbrief, waarmede de Vicarius de oprichting van het Seminarie mededeelde. Het zal dan ook wel met bijzondere voldoening geweest zijn, dat Van Gils op den eerstvolgenden Zondag (21 Januari) dien brief aan de parochianen van Schijndel mocht voorlezen, gelijk hij in zijn dagboek op dien datum aanteekende.

Toch liep de zaak niet, zooals hij gehoopt zal hebben. Allard zegt, dat men het geraden vond, die afkondiging voorloopig te staken ¹⁾, en ook uit andere gegevens blijkt, dat zelfs bijna twee jaar later de collecte nog niet overal had plaats gevonden. Het volgend briefje van den pastoor van Heusderd aan v. Gils, dato 9 November 1799, toont,

¹⁾ H. Allard, a. w., blz. 79.

hoe „de heeren Kerkmeesteren” toentertijd in dezen een woordje hadden mee te spreken ¹⁾).

Zeer Eerwaarde Heer!

Tot meerdere oplettenheid in het vervolg heb ik mijnen aangewezen mislag van twee guldens te veel in den optrek van het overgezondene memorietje gezien. Daarom blijv ik UZW^{de} ten hoogsten dankbaar en zende UZW^{de} nog 20 intentien pro defuncto a 8 st. dus te zamen 8 guldens.

Over de schikkinge wegens de collecte voor het Seminarie heb ik van den tijd af, dat ik UZW^{de} te Halder gesproken heb, 3 a 4 weken na Paasschen, geen woord meer gehoord. Ik vertrouw nogtans, vermits de heeren Kerkmeesteren toen ter tijd scheenen geneegen te zijn om bussen aan de kerkdeuren te willen hangen, zij nu wel zullen over te halen zijn om met de schaaalen rond te gaan, daar ik in het geheel niet aan zou twijffelen. Indien zij het fonds, dat van het gereformeerd kerkgenoodschap op het Catholijk kan vervallen, reeds in handen hadden, en hieraan zal in het kort (gelijk mij gezegd is) eijnde gemaakt worden, ik denk ook hoe wijgnig het ook zijn mag, dat wij iets zullen krijgen, waarom ik van gevoelen ben, dat het besten is, met onderwerpinge aan beeter oordeel, nog een wijgnig in te zien. Hiermede blijv ik met de diepste eerbiedigheid,

Zeer Eerwaarde Heer,

UEW^{de} ootm. en gehoorzamen
Dienaar A. W. van Roosmalen.

Heusden den 9 9^{ber} 1799.

P. S. Gelieft altijd over mij te disponeeren, maar weest mij bij God indagtig.

Doch al bleven de geldzorgen hem achtervolgen, telkens heeft hij weer nieuwe plannen te verwezenlijken, die wel nieuwe zorgen brengen, doch die zijn activiteit steeds meer aanzetten.

De gehuurde huizen in Den Bosch voldeden niet voor het zich snel uitbreidend aantal bewoners van het Seminarie. Na een jaar was het kasteeltje Nieuw-Herlaer reeds aangekocht

¹⁾ Haaren, Seminarie-Archief. Bundel I, n. 17.

en was het door verbouwing voor zijn nieuwe bestemming in gereedheid gebracht. Ook als bouwheer had v. Gils een practischen kijk, en zijn hierachter afgedrukt dagboek getuigt op bijna iedere bladzijde van zijn groote en kleine zorgen om alles zoo goed mogelijk in te richten. En zijn tweede dagboek geeft ons een zoo minutieus verhaal van den bouw der nieuwe kapel in 1806, dat dag voor dag de werkzaamheden zijn te volgen en men het gebouw als het ware voor zijn oogen ziet oprijzen.

Maar meer nog is een andere bouw te roemen als het verdienstelijk werk van v. Gils, nl. de stichting van de tweede afdeling van het Seminarie, of het z.g. Klein Seminarie, hetwelk op 15 April 1815 in het gehuurde kasteeltje Veebeek te Berlicum geopend werd. Ook hier was v. Gils de stuwkracht. Hij was de man, die namens den Vicarius het gebouw huurde en het eerste reglement daarvoor opstelde. Hij was het ook wederom, die de noodige geldmiddelen voor de nieuwe stichting bij elkaar hielp brengen. En wanneer eenige jaren later bij het Seminarie, inmiddels naar St. Michielsgestel overgebracht, een nieuwe kapel moet worden gebouwd, „dewijl het behoort, dat in dergelijk gesticht de godsdienst met eenige plechtigheid en luister geschiede”, wendt hij zich tot zijn oude vrienden in Zuid-Nederland om op hunne reeds ondervonden milddadigheid een nieuw beroep te doen ¹⁾.

Terecht mag hij spreken van „ons Klein Seminarie”, omdat hij, ofschoon President van het Groot Seminarie, toch steeds zijn zorg over het Klein Seminarie bleef uitstrekken. Treffend komt dat tot uiting in een schrijven, dat hij richtte aan Mr. Charles van den Horst te 's-Gravenhage, toen de eerste voorteekenen zich vertoonden, dat het Gouvernement zich met het onderwijs der geestelijkheid wilde gaan bemoeien en dit te Leuven wenschte te concentreren. Roerend is zijn verklaring, dat dit het meest smartelijke is, wat hem in zijn oude jaren komt pijnigen, en wanneer een der twee afdee-

¹⁾ H. Allard, a. w., blz. 425.

lingen van het Seminarie zou moeten verdwijnen, dan zou hij, zoo verklaart hij zonder omwegen, liever het Groot Seminarie opgeofferd zien dan het Klein Seminarie. Zijn eigen woorden zijn te merkwaardig om ze niet in hun eigen tekst te citeeren. Na een korte inleiding schrijft hij aldus :

Mr. v. d. Ven m'a raconté l'entretien qu'à cette occasion il a eu avec vous. Il rouloit sur les dangers du petit Séminaire. Hélas! Monsieur, c'est là le plus pénible et presque le seul sujet de mes inquietudes dans mes vieux jours: car je regarde la conservation de cet institut comme le principal ou presque le seul moien de la stabilité de notre Ste. religion dans mon pays. Stabilité, qui feut le seul objet de mes plus ardent desirs pour ce monde. C'est pourquoi, dans le cas desesperé de devoir perdre l'une ou l'autre partie de notre Seminaire, je souffrirois moins de voir perir cette section de Halder que celle de Beekvliet ¹⁾.

„Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst”, heeft hem, nu meer dan honderd jaar geleden, wel duidelijk voor den geest gestaan, en onder de vele lofprijzingen, die op zijn grafzerk op het kerkhof te Schijndel, waar hij naast zijn medestrijder Vicarius van Alphen den dag der opstanding verbeidt, staan uitgebeiteld, is wel deze de voornaamste: „Seminariî dioecesis Buscoducensis fundator et praeses”.

Dat eene is voor de Redactie der „*Bossche Bijdragen*” meer dan voldoende reden om de nagedachtenis van dezen onversaagden en onbaatzuchtigen strijder voor de belangen der Katholieken in het Bossche diocees door een aflevering, geheel aan zijn werk gewijd, in eere en dankbaarheid te gedenken.

Dr. Th. Goossens.

¹⁾ Haaren, Seminarie-archief. Brievenboek v. Gils, blz. 159. Vgl. H. Allard, a. w., blz. 286.

ANTHONIUS VAN GILS OP ZIJN DOODSBED.

Naar een steendruk van 1834.

ANTHONIUS VAN GILS

als geschiedschrijver

door

Dr TH. GOOSSENS.

De korte biografie van v. Gils, welke Goethals in 1837 in het licht gaf ¹⁾, begint aldus: „Gils (Jean Van), historien, naquit à Tilbourg le 29 juillet 1758”. De onbegrijpelijke herdooperij van den voornaam daargelaten, treft het ons, dat Van Gils hier uitsluitend wordt genoemd: geschiedschrijver, ofschoon van zijn geschiedkundig werk in het vervolg van die levensbeschrijving zelf vrijwel geen gewag meer wordt gemaakt.

Van Gils, lector der wijsbegeerte in 1780, hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de Universiteit te Leuven sinds 21 Juli 1790, daarnaast in 1791 hoogleeraar in het Grieksch aan het Busleyden-College aldaar, heeft naderhand ook nog een aanbod gekregen voor een leerstoel in het Hebreeuwsch, en heeft later in het Seminarie te Herlaer naast in exegese ook in natuurkunde les gegeven. Uit deze korte opsomming blijkt wel de veelzijdigheid van v. Gils.

Doch het is geen zeldzaamheid, dat geleerden, die zich met een vak van wetenschap bezig houden, geheel buiten de geschiedenis gelegen, toch daarnaast of zelfs daarvoor hun aandacht aan de geschiedenis schenken en dikwijls zeer prijzenswaardig werk op dit terrein leveren.

¹⁾ M. J. V. Goethals, *Lectures relatives à l'histoire des sciences, des arts, des lettres, des moeurs et de la politique en Belgique et dans les pays limitrophes*. T. 2. Bruxelles, 1837, p. 295—315.

Dat is ook het geval geweest met v. Gils, en zoo is het zeer juist, dat Goethals hem „historien” noemt, ofschoon daarnaast nog vele andere titels van v. Gils vermeld hadden moeten zijn om zijn werkzaamheid volledig te doen kennen.

Uit verschillende gegevens is zonder moeite op te maken, hoe groote belangstelling v. Gils niet alleen had voor de geschiedenis, maar tevens hoe hij steeds in de weer is geweest om geschiedkundige documenten te verzamelen en te doen bewaren, hoe hij door vele aantekeningen ons een beteren kijk op het tijdperk, waarin hij leefde, heeft verzekerd en hoe hij ten slotte door het schrijven van het „*Katholyk Meyerysch Memorieboek, behelzende de oprigting van het Bisdom 's-Hertogenbosch*”, in 1819 in den Bosch uitgegeven, een nieuwen grondslag heeft gelegd voor de geschiedschrijving van ons bisdom.

Voor eenige punten kan ten bewijze van het bovenstaande in het bijzonder de aandacht gevraagd worden.

Het uitvoerige dagboek, dat v. Gils gehouden heeft, is al een eerste bewijs van zijn historischen zin. Wij mogen aannemen, dat hij dat op de allereerste plaats bedoeld heeft voor eigen herinnering en eigen genoegen, maar blijkbaar heeft hij zich toch zeer goed voor oogen gesteld, dat ook anderen daarvan inzage zouden nemen, en daarom bepalen zijn aantekeningen zich tot bloote feitenvermelding, slechts zelden geven die een oordeel, hetzij in goedkeurenden hetzij in afkeurenden zin.

Doch zijn bedoeling is het zeker ook wel geweest, dat zijn dagboek te eeniger tijd ook voor de geschiedschrijving van het bisdom zou kunnen dienen. Want juist die feiten en voorvallen, die voor de kennis daarvan van meer algemeene beteekenis zijn, heeft hij, soms zelfs zeer uitvoerig, opgeteekend.

Dat hij een afschrift van het historisch zoo belangrijk Diarium van Bisschop Ophovius, hetwelk hij te Boxtel in particulier bezit vond, voor het archief van het Seminarie wist te verkrijgen, blijkt uit zijn dagboek. Dit Diarium Ophovii zal binnen niet langen tijd door pastoor A. Frenken in

dit tijdschrift worden uitgegeven met eene inleiding en verklarende noten.

In het Seminarie te Haaren berust tevens een zeer belangrijk gedeelte van de archieven der in 1797 door de Franschen vernietigde Universiteit van Leuven, welke door de twee gevluchte professoren, Van de Velde en Van Gils, nog bijtijds in veiligheid kon worden gebracht en langs een omweg na eenige jaren te Herlaer een veilige bewaarplaats vond.

In zijn dagboek is verder nog herhaaldelijk sprake van een Liber Congregationis Lovaniensis, waarmede, naar mij gebleken is, bedoeld is het ledenboek van een vereeniging van studenten uit 's-Hertogenbosch en de Meierij, die te Leuven studeerden. Ook dit belangrijke stuk heeft v. Gils weten te verkrijgen. Wilmer citeert het in de Aanteekeningen, welke hij plaatste achter zijne lijkrede, door hem bij de Uitvaart van v. Gils gehouden ¹⁾). Over den inhoud van dit merkwaardig registertje hoop ik later nog het een en ander te kunnen publiceerden.

Doch het boven reeds genoemde „*Katholyk Meyerysch Memorieboek*“, in 1819 zonder naam van auteur verschenen, is het blijvende monument van den historischen zin van v. Gils, een werk zeer zeker nog onvolkomen en onvolmaakt, maar dat voor Coppens en Schutjes, de latere geschiedschrijvers van het Bisdom 's-Hertogenbosch, toch het punt van uitgang is geweest voor hun werk. In het „Voorberigt“ erkent de schrijver zelf gulweg: „Wij geven er hier eene schets van, maar die niet anders als zeer onvolmaakt kan wezen“, welke toch, naar hij vertrouwt, „tot geestelijk nut en versterking in het geloof kan dienen“.

Erkennend, dat aan v. Gils toentertijd slechts in zeer beperkte mate het historisch materiaal ter beschikking stond, zou men toch gaarne in dit boek een uitvoeriger uiteenzetting ge-

¹⁾ G. P. Wilmer, *Lijkrede op de plegtige uitvaart van den uitmunten, zeer eerwaardigen, hooggeleerden heer, den heere Anthonius van Gils, President aan het Seminarie van 's-Hertogenbosch te Herlaer onder St. Michielsgestel, den 20 Juny 1834*. 's-Hertogenbosch, z. j. [1834], blz. 47.

vonden hebben van de gebeurtenissen uit de laatste jaren der 18de eeuw en de eerste jaren der 19^e eeuw, waarvan v. Gils kon verklaren: „quorum pars magna fui”. Doch hij schreef in 1819 en oordeelde die geschiedenis vermoedelijk alsnog al te jong om ze reeds te boek te stellen, te meer omdat zooveel personen, die, niet altijd tot hun lof, daarbij waren betrokken, nog leefden. Slechts zeer in het algemeen vermeldt hij die gebeurtenissen, waarbij hij blijkbaar voor alles er naar gestreefd heeft zijn eigen werk onvermeld te laten, het aan de geschiedenis overlatend, zooals hij schrijft ¹⁾, dat aan onze nazaten te verhalen.

Als goed historicus heeft hij echter niet van zich kunnen verkrijgen dat hoofdstuk geheel ongeschreven te laten en zoo is in zijn papieren nog een relaas gevonden over den tijd, dat Vicarius van Alphen in gevangenschap was, keurig door hem geschreven, dat hij zelf wel als een aanvulling op zijn boek moet hebben beschouwd.

In dit stuk beschrijft hij de gebeurtenissen meer uitvoerig, vooral ook wat de personen betreft, dan in zijn Memorieboek het geval is, doch de namen zelf vermijdt hij nog te noemen. Zelfs den Provicaris de Wijs duidt hij nog slechts met de beginletter van zijn voornaam aan. F. Franssen heeft het stuk gebruikt voor zijn studie over de troebelen in het Bossche Vicariaat tijdens de overheersching van Napoleon I, welke studie verschenen is in de twee eerste deelen van dit tijdschrift ²⁾, doch om Van Gils als geschiedschrijver te doen kennen is eene uitgave in extenso zeker verantwoord. Het opschrift van den omslag van het stuk is van een latere hand en luidt: „Relatio actorum tempore captivitatis Van Alphen, scripta per eruditissimum Dr A. van Gils, seminarii Praesidem” ³⁾.

Het stuk zelf heeft geen inleiding of toelichting noodig en is van den volgenden inhoud:

¹⁾ *Katholyk Meyerysch Memorieboek*. Blz. 125.

²⁾ *Zie Bossche Bijdragen*. Dl. 1, blz. 172 noot 2.

³⁾ 's-Hertogenbosch, Archief van het Bisdom.

Ineunte anno 1810, Imperator Gallorum patriam nostram universam, fugato Rege, ut Supremus Princeps, occupavit et imperio suo adjecit. Versabantur tunc Ecclesiarum Moderatores in gravissimis difficultatibus a Gubernio Gallico quotidie suscitatis: de juramento civico praestando, de novo Imperatoris matrimonio agnoscendo, de orationibus publicis pro eo fundendis, et similibus: unde praevidebat Vicarius Apostolicus frequentes in ministerio suo adimplendo remoras, a quo etiam adimplendo forte aliquando prorsus impediendus esset. Usus itaque ea facultate, quam in similes casus a S. Sede obtinuerat, sibi nominavit Provicarium seu subdelegatum sacerdotem suae Dioecesis F. . . . , qui, Vicario impedito vel excluso, Fideles hujus Dioecesis autoritate S. Sedis gubernaret. Ea tamen mens erat Vicario Apostolico, ut ipsius Provicarii individua persona ac nomen passim lateret, ea cognitione impertita paucis dumtaxat Sacerdotibus, qui bona universim Fidelium existimatione ac fiducia potiebantur, quorumque praecipue opera externa in adimplendo ministerio suo Provicarius erat usurus. Idque eo consilio peractum est; ne ejecto Vicario Apostolico, ipse quoque Provicarius a Gubernio Gallico ejici, ac proin omni regiminis ecclesiastici immediati legitima auctoritate Fideles tandem destitui possent.

Ejecto ergo in captivitatem et exilium Vicario Apostolico (a Dominica Palmarum 15 Aprilis 1810) Provicarius F. . . . regimen Fidelium spirituale autoritate Apostolica suscepit. Ipse tamen passim in ea qualitate ipsis Catholicis ignotus; atque ad illud regimen operam adhibuit duorum praecipue Sacerdotum Anthonii van Gils et Gasparis Moser, qui Seminarium moderabantur. Hi ergo actus regiminis externos Provicarii, ab ipso subdelegati, et, qua fieri poterat, expresso ad singulos actus ejusdem jussu, praestabant, nomine semper et autoritate Vicarii Apostolici, et ipsius Sedis Apostolicae; quae in illis Sacerdotibus autoritas ab omnibus quoque Fidelibus agnoscebatur et suscipiebatur. Munia tamen ecclesiastica curae animarum, quae plurima vacare contigit, per provisionem solummodo concredebantur, ab ipso Vicario Apostolico, si quando daretur, confirmanda vel infirmanda. Frequenter a Gubernio gallico tum aperta tum clancularia adhibita sunt conamina, ut in notitiam personae regimen Dioecesis ecclesiasticum sustinentis deveniret: sed numquam pervenit. Eaque res altissimo etiamnum secreto premi perseverat.

A Dioecesi avulso Vicario Apostolico, alter e Moderatoribus Seminarii, Anth. van Gils, rogatu Cleri et plurimorum ex

primoribus Catholicorum Buscoducensium, iter suscepit Lutetiam Parisiorum, siquid ad solatium, aut ad liberationem e dura captivitate Vicario Apostolico adferri posset, id omne omni sollicitudine ac labore suscepturus. Verum nihil obtineri potuit; nisi iis forte conditionibus, quas iniquas, conscientiae adversas, et S. Sedi injuriosas existimabat: et infecta omni ea re revertendum fuit. Id tamen ea occasione obtinuit, ut mos regiminis ecclesiastici pro hac Dioecesi susceptus (ut supra indicatum fuit) oretenus probaretur et ratihaberetur ab Emin. sso Dno Card. Brancadoro, S. Congregationis de prop. fide Praes. . . .; qui et illud adjicere dignatus est, ut omnes facultates, a S. Sede Vicario Apostolico umquam concessae, Provicario F. . . . concessae usque ad revocationem censerentur; insuper, ut is Provicarius, pro oritura necessitate, alium Sacerdotem sibi item subrogare autoritate Apostolica posset, atque ita imposterum respectu subrogandorum; quatenus omni tempore et in omnes casus regimen ecclesiasticum legitimum posset conservari. Et haec omnia ad beneplacitum S. Sedis, cui, data oportunitate, eae subrogationes et mutationes indicari debebant. Concessa insuper fuit facultas instituendi preces publicas pro Imperatore et cantica gratiarum actionis, ac similia, ob causas nempe non manifeste malas; id quod et, indicente legitima Provicarii autoritate, subinde in hac Dioecesi locum habuit ob causas, quas non tantum ipse Provicarius, sed et omnes passim boni et orthodoxi tanquam non malas judicabant. Numquam tamen admissa, neque admitti permessa jussa Gubernii de concionibus seu sermonibus in ecclesia habendis, de admittendis authentice ad sanctae religionis nostrae officia officariis heterodoxis, et similia a sancto cultu nostro aliena. Soli fere Presbyteri duo, statim designandi, id injussu Provicarii subinde praestiterunt.

Brevi post occupationem hujus Patriae, Gubernium gallicanum juramentum exegit ab omnibus catholicis Pastoribus *obedientiae erga constitutiones Imperii et fidelitatis erga Imperatorem*; quod juramentum, utpote pridem autoritate Eminent. si Cardinalis de Franckenberg, Archiep. Mechl., et a duobus aliis Episcopis Belgii rejectum et improbatum, multis insuper ex morali christiana rationibus impetum, cum et hic passim recusandum sentiret Gubernium, eidem subrogari permisit juramentum, articulis VI et VII concordati anni 1801 Episcopis et Pastoribus gallicanis a sua Sanctitate praescriptum. Hoc itaque juramentum, admittente Provicario, emisere Pastores et Presbyteri ad id vocati. Profitebantur tamen passim omnes;

data quavis publice occasione, ipsas dicti concordati dispositiones in hac nostra Patria vim ac robur non habere, utpote ad solum Reipublicae gallicae territorium, quam late tunc patebat, restricti. Id protestari tum potissimum non destiterunt, quando Gubernium ejusdem concordati, etiam pro hac Dioecesi, executionem urgere coepit.

Decreto Imperatoris, lato 26 Aprilis 1810, Ecclesia Buscoducensis erigebatur in Sedem Episcopalem, cui subiciebantur particulae territoriorum sex differentium Ecclesiasticarum Jurisdictionum, avulsa vicissim a Buscoducensi Ecclesia particula aliqua, quae ad Occidentem vergit, et quae, cum districtu Bredano, archiepiscopatu Mechliniensi addicebatur.

Ad Sedem episcopalem recens erectam Imperator primo nominavit N. De Pauw, Canonicum olim Brugensem. Sed hic, emittendi, ut fama tulit, juramenti causa in manibus Napoleonis, Lutetiam profectus, ibi diem supremum obiit.

Nominatus itaque eadem autoritate fuit Matthias Fr. Van Camp, in Civitate Antverpiensi ad S. Jacobi Pastor. Is mense Novembri 1810 adventum suum praenunciandum curavit in Civitatem Buscoducensem. Sed ante iter susceptum litteras accepit ab Ant. Van Gils Seminarii Moderatore, eum omnibus antiquae amicitiae rationibus, variisque quae eum tangere debebant motivis rogante, ut adventum suum sisteret, donec universum negotium Sedis Apostolicae autoritate esset firmatum; quibus litteris non molli responso exceptis, Buscum-Ducis advenit 13 Nov., deductus a Vicario Apostolico Bredano. Ab omni Clero Buscoducensi M. Van Camp multo frigore exceptus fuit. Bini dumtaxat (ex decem, qui clerum constituunt) sacerdotes eum salutare, et cum eo prandere consenserunt, ipse nempe Decanus Civitatis, apud quem jussu politicae Potestatis tunc hospitabatur, et alter ad S. Catharinae Parochus. Iidem illi duo sacerdotes omni succedente tempore magnam erga M. Van Camp familiaritatem, communionem, conniventiam, ac in nonnullis, etiam praeter ordinem ac fas susceptis, negotiis adsistentiam praebuerunt. Hic porro post brevem moram reversus Antverpianam, et inde Lutetiam profectus, solitum episcopale juramentum coram Napoleone emisit in habitu episcopali; et Buscumducis iterum advenit 15 Jan. 1811, palatium antiquum episcopale, dum paratum foret, habitaturus. Ab eo tempore a Gubernio, et in omnibus actis civilis auctoritatis Episcopus Buscoducensis appellabatur: dum Ipse interim profiteri non desistebat, nullam se auctoritatem ecclesiasticam exercere velle, nisi in illis negotiis, quae ipse civilia vocitabat.

In adventu suo ab Authoritatibus constitutis honoris causa salutatus fuerat, etiam a Catholicis, etiam a Clero civitatis; sed hic publicam protestationem in ipsa salutatione expresserat, se id non agere alicujus dignitatis, vel juris, vel potestatis ecclesiasticae causa, quam in Eo non agnoscebat, sed mere tamquam erga Personam Gubernio acceptam et honoratam, atque ad id a civili autoritate invitatum. Interim in solemnibus officiis divinis, praecipue quae a Gubernio indicebantur, subinde M. Van Camp, ut caput Cleri, fungebatur; sed quibus officiis alii de Clero, licet publica autoritate jussi, adstere renuebant, exceptis binis illis Sacerdotibus supra indicatis, qui et Altari in ejusmodi officiis cum M. Van Camp aliquando adstiterunt.

Idem quoque media adhibuit, ut Capitulum aliquod cathedrale ex sacerdotibus nostratibus componeret, cujus erigendi mandatum a Gubernio acceperat. In hunc finem aliquos cognoscitur ex obliquo sollicitasse sacerdotes ad suscipiendas Praebendas, subsidia jam a Gubernio illis parata asserens, quibus, pro more gallicanorum Capitularium, sustentarentur. Verum nullus, quod innötuerit, Presbyterorum hujus Dioecesis illi attentato manus aut consensum praebuit. Bini noscuntur Extranei ejusmodi praebendas sollicitasse; dum interim gloriabatur M. Van Camp magnum epistolarum acervum a Presbyteris id beneficium ambientibus se recepisse.

Item sensim inducere tentavit, jussu Gubernii, dispositiones illas (organizationem vocant) quae passim in Galliis obtinebant circa parochiales et succursales Ecclesias. In civitate quatuor subsistunt parochiae (quarum tamen binae sub unius Pastoris, scilicet Decani, regimen, et in unam ecclesiam seu aedificium redactae sunt.) Ex his quatuor duae suppressae fuerunt, ut et tria, quae subsistebant, oratoria vel, ut vocantur, Rectoratus seu Ecclesiae succursales: Erectae vicissim duae Parochiales, in antiqua cathedrali S. Johannis Evangelistae, et in parochiali S. Catharinae; tertia parochialis, illa nempe combinata, tamquam per provisionem permessa. Suppressarum Ecclesiarum ornamenta et supellex ad Parochias decreto Imperiali determinatas translata sunt, ipsae Ecclesiae earumque presbyteria adjacentia partim protestantium Ministrorum usui applicari, partim divendi ex eodem decreto, debebant, pretiaque inter Catholicos et Protestantes ad eorum cultum religiosum sustentandum dispertiri. Extra civitatem quoque eo res dirigebantur, ut in pastorales et succursales denominationes ac titulos Ecclesiae transirent, oblatis etiam in hunc finem subsidiis, quae

conformia erant illis, quae in Galliis tribuebantur. Verum et haec, indicente Provicario, a Sacerdotibus passim repudiata fuerunt, si duos illos in Civitate Pastores excipiamus. Caeterum et observantiam festorum ac jejuniorum ad eum modum redigi coeptum est, ad quem per leges concordatum subsequitas, ex parte S. Sedis, reducta fuerant: Et hinc, ex legibus typographiae a Gubernio praefixis, acerba perquisitione invigilabatur editioni Directorii ad officia ecclesiastica. Id tamen quotannis per typos clancularios editum fuit; et observantia festorum ac jejuniorum, pro antiquo more a S. Sede statuto et agnito, in vigore permansit.

Erecta imperiali decreto Sede Buscoducensi, antiqua quoque Cathedralis Ecclesia, quae per bina jam fere saecula cultui sectae Protestantium cesserat, neonominato Episcopo, tamquam Cathedralis, a Gubernio concedebatur. Eam, si necesse iudicabatur, catholico ritu reconciliandi auctoritatem ab ipso Vicario Apostolico obtinuerat idem Decanus supra indicatus. Verum hic insuper, tamquam qui ad S. Johannis Plebanus vocitetur, eam Ecclesiam velut suam sibi parochialem vindicare attentabat, atque ad cultum publicum Sanctae nostrae religionis adhibere; eam Ecclesiam, quae et in cathedralem cesserat recens nominati Episcopi, qui et reipsa solus omnem in ea, quod ad objecta fabricae spectat, auctoritatem episcopalem exercebat. Huic proinde istius Ecclesiae applicationi ad cultum catholicum semper refragata est auctoritas Provicarii; neque ea a Clero indigena (duos illos sacerdotes excipio) neque a Plebe catholica, nisi paucissimo numero, fuit frequentata. Ejectis tamen, ineunte 1814, e civitate Gallis, et reverso Antverpian M. Van Camp, cessanteque omni schismatis periculo, usus ejusdem Ecclesiae Catholicis, per provisionem, auctoritate Provicarii fuit concessus; qui usus etiamnum perseverat.

Agnoscebat Gubernium in nominato suo Episcopo jus illud, passim Episcopis gallicanis concessum, eximendi Alumnos studii theologici a servitio militari per conscriptionem adeundo. Nunc ergo exemptionis favorem a M. Van Camp postulabant aliqui status sacerdotalis Candidati; id quod a Seminarii Moderatoribus, nullo adhibito ab Ipsiis positivo influxu, tolerabatur. Praecedebat hanc exemptionem examen ex parte civilis Episcopi super probabili Alumnorum ad statum ecclesiasticum vocatione et aptitudine, ad quod examen operam adhibebat supradicti Decani ipsi adhaerescens. Verum ineunte anno 1812 aulantibus exemptionem M. Van Camp oretenus exegit, ut ipse Seminarii Moderator hunc favorem

posceret, datis ad Eum litteris autographis, quibus eum ut Episcopum nominatum agnosceret, expressa etiam denominatione *Monseigneur*, quae denominatio usu hujus Patriae non nisi Episcopis saltem legitime nominatis tribuitur: insuper exigebat M. Van Camp, ut Seminarii Alumni subinde Ecclesiam suam cathedralem frequentarent: immo, ut mittente Moderatore, officiis ejusdem Ecclesiae in habitu ecclesiastico superpellicii adsisterent. Conditiones ejusmodi a Seminarii Moderatoribus iniquae judicatae sunt, neque admissae, neque Alumnis permissae; qui et omnes supersederunt, uno (qui innotuit) excepto, qui et ipse scandalum authentico scripto, antequam ordinaretur, reparavit. Verum inde sequutae ex parte Gubernii graves in plurimos theologiae Alumnos vexationes gravesque postea exorti sumptus; quae res numerum eorum, qui ad statum ecclesiasticum adspirabant, magnopere restrinxit.

Mense Novembri 1811 M. Van Camp litteras misit ad Moderatorem Seminarii a Vicariis Archidioecesis Mechliniensis perscriptas, quibus nunciabant, Archiepiscopum suum Dm De Pradt brevi ordines sacros collaturum, atque oportere, ut et adspirantes ex Dioecesi Buscoducensi ad eam ordinationem sese sisterent, haud dubie tamquam Alumni Dioecesis suffraganae; id quod tamen Supremae Sedis Apostolicae ordinationi de limitibus Provinciarum ecclesiasticarum adversum erat. Suis insuper litteris M. Van Camp minas exprimebat irarum Archiepiscopi, nisi Seminarii Moderator obsecundaret. Hic vero simpliciter scripto respondit, non esse jam nunc in Seminario Alumnos, qui ad ordines adspirarent: nam reipsa, qui aspiraverant, brevi ante receptas illas litteras Monasterium Westphalorum discesserant ordines suscepturi.

Tandem mense Majo 1812 ad Praefectum citatur Seminarii Praeses Ant. van Gils, auditurus accusationes, quae adversus ipsum erant illatae. Hae sex numero erant. Praeter aliquas calumnias de suscitata persecutione in duos sacerdotes saepe indicatos, de excitatis turbis, conventiculisque celebratis, quae omnia ipse Praefectus ut calumniosa rejiciebat, praecipua capita versabantur circa agnoscendam ac venerandam qualitatem M. Van Camp, ut Episcopi nominati. Ad quae, inter concertationem cum Praefecto satis prolixam, summatim respondit Seminarii Praeses: nec se, nec quemquam Catholicum aliquam qualitatem auctoritatemve spirituales aut jus ecclesiasticum in Do. van Camp aut in quovis alio agnoscere, vel agnitionem ejusmodi fingere posse, quod non agnosceret ac praevis stabiliret Sedes Apostolica: idque locum habere tam

quoad erigendam Sedem episcopalem, quam quoad Titularem sive nominandum, sive instituendum. Delatis hisce ad Gubernium responsis, sequenti mense Junio exilium indictum est utrique Seminarii Moderatori, Ant. van Gils et Gaspari Moser. Quatuor hasce rationes oretenus expressit Praefectus: 1° quod in causa essent, cur suus honor suaque veneratio non exhiberetur Do. van Camp; cum tamen Gubernium suum honorari vellet Episcopum. 2° Quod item occupationi et usui cathedralis Ecclesiae obstaculum ponerent. 3° Quod legitima esset suspicio, Eos ipsos regimini Dioecesis spirituali esse praepositos. 4° Quod eorum doctrina theologica sensis Ecclesiae gallicanae non esset conformis.

Ante profectionem suam in exilium Moderatores sibi in regimine Seminarii auctoritate legitima Provicarii, subrogarunt Johannem Smits, et ad professionem theologiae Philippum van de Ven, et Henricum de Bont, omnes hujus Dioecesis Presbyteros et Seminarii Alumnos.

Ejectis in exilium Seminarii Moderatoribus, Provicarius ad actus regiminis externos opera potissimum usus est dicti Johannis Smits. Is 12 Aug. ejusdem anni 1812, ex mandato Provicarii expresso, officii sui esse credidit, Decanum Civitatis privatim commonere de praevaricatione, qua, invita legitima Ecclesiae auctoritate Ecclesiam olim cathedralem, in qua numquam institutus fuerat, ut parochiam suam occupare ¹⁾, cum manifesto periculo fovendi schisma enascens; item et de temeritate qua universim neonominato Van Camp adhaerescendo et cooperando, idem periculum enormiter aggravabat, cum gravi Fidelium scandalo atque offensione. Verum postridie Johannes Smits a satellitibus conquisitus fuit, in captivitatem vel exilium deportandus. Ipse vero fuga se subduxit, et usque ad expulsionem gallicarum copiarum diversis locis hujus Dioecesis latitans, operam Provicario praestare, ex Ejusque auctoritate regimini Dioecesis, per epistolas maxime, sese impendere non destitit.

Anno 1813, ad finem jam vergente sua dominatione, Gubernium gallicanum plurimas decimas, fundos, et similia bona ecclesiastica venum exposuit, praesertim de classe eorum bonorum, quae a tempore discessionis ab Hispanica dominatione et primo erectae Reipublicae batavae, a Gubernio tunc calviniano occupata fuerant, vel relicta quidem praetensis illis capitulis aut beneficiis, quae subsistere passi sunt Status Batavi,

¹⁾ Hier ontbreekt een woord: *audebat*, of dergelijk.

penes quos summa rerum tunc erat, ea tamen lege, ut praebendae ac beneficia non nisi personis protestantium sectae addictis conferri possent. Cum innotuisset, aliquos hujates Catholicos illorum quoque bonorum emptionem meditari, autoritate Provicarii, ubi oportunitas erat, inhibiti fuerunt: Nequaquam enim constat S. Sedem in ejusmodi emptionem vel possessionem illorum ecclesiasticorum bonorum, pro hac Patria, umquam consensisse. Non defuerunt tamen, et nuper et olim, aliqui ex Catholicis, iique non pauci, qui ea sese labe, bona similia fundosque acquirendo infecerunt.

Et jam a longo tempore hocce fermentum infecit quam plurimos universae hujus Patriae Catholicos, qui ejusmodi fundos emendo ac detinendo, vel ipsi emptioni venditionive manus praebendo, periculosam hanc aleam injustitiae ac sacrilegii adierunt, consensum aliquem, ex antiqua sed obscura traditione, praetextentes ex parte S. Sedis Apostolicae. Inde crux molesta Confessariis et Animarum Directoribus, pericula turbationis conscientiarum, pericula quoque indignationis et persecutionis ex parte Gubernii. Cum profunda itaque veneratione eam in me fiduciam sumpsi, ut peculiari Memoriali omne hocce negotium hac oportunitate S. Sedi exponerem, et opem opportunam implorarem alicujus dispensationis et consensus in ejusmodi venditiones et emptiones, vel saltem in detentionem ac fruitionem bonorum jam acquisitorum, aut demum, si hic consensus dari nequeat, opem imploro instructionis ex certa, aperta ac perseverante Sanctae Sedis super hac re sententia, ad tutam atque uniformem conscientiarum directionem.

Door Pater Allard is een memorie, ook van de hand van v. Gils, uitgegeven ¹⁾), die in meer uitgebreiden vorm dezelfde onderwerpen behandelt als in het hier uitgegeven stuk, en die blijkbaar opgesteld was om van den H. Stoel een decisie te verkrijgen van verschillende moeilijkheden.

Uit de laatste alinea van bovenstaand document zou men ook kunnen opmaken, dat v. Gils wederom zijn toevlucht tot Rome heeft genomen in zake de moeilijke kwestie van den koop van kerkelijke goederen, of z.g. „zwart goed”, zooals het in Brabant werd genoemd. Doch dit zal dan gebeurd zijn „peculiari Memoriali”, in een afzonderlijke memorie.

¹⁾ H. Allard, a. w., blz. 300—398.

Nog op andere wijze heeft v. Gils zijn in het *Katholyk Meyerysch Memorieboek* begonnen werk voortgezet.

In de bibliotheek van het Seminarie te Haaren berust het handexemplaar van den schrijver, die zijn naam op het titelblad schreef aldus: Anthⁿⁱ van Gils Pbrⁱ 1819, en dat in twee deelen gebonden en met papier doorschoten een menigte van aanvullingen bevat, die hij in den loop der jaren verzamelde, aldus steeds zijn werk nog verbeterend. Hoe minutieus hij daarin te werk ging, moge uit een enkele proeve blijken. Op blz. 159 zegt hij bij het verhaal van de oprichting van het Seminarie in Den Bosch: „De godsdienstige medewerking der Geloovigen van ons Bisdom, en bijzonder van de Hoofdstad, was inderdaad verwonderlijk en stichtende”.

In een nadere aanteekening daarop vermeldt hij niet alleen de namen van de voornaamste personen, die tot dit werk hun hulp verleenden, maar zelfs hun preciese woonplaats, zoodat op het oogenblik met behulp van die gegevens zonder moeite de huizen kunnen worden aangewezen; waar v. Gils zoo dikwijls kwam als vriend en ook als bedelaar voor zijn Seminarie. Ook in zijn dagboek komen die namen herhaaldelijk voor: de overname van die bladzijde moge het nageslacht spreken van wat de voorzaten voor de katholieke zaak deden en wat door v. Gils met zoo groote pieteit in deze regels werd herdacht.

De oprechting van het Seminarie en deszelfs bekwame plaatsing op Halder, moet bijzonder toegeschreven worden aan de vlijtige en mildadige medewerking der Catholijken van ons Bisdom, en namelijk van de Hoofdstad 's Bosch. In het getal dergeene, niet alleen door hunne tijdelijke middels, maar ook met raad en arbeid hebben medegewerkt, hebben uitgemunt de voornamè en aanzienlijkste der alsdan catholieke ingezetenen, welker naamen volgen: Joh. Arn. Gast, eerlang Pastoor van Orthen, alsdan in 's Bosch wonende, op den hoek der Peperstraat en Oude Dieze; Corn. van Boxtel, zeer geacht en berucht Advokaat, wonende ten Oosten naast het gebouw van het catholiek Weeshuis in de Kijzerstraat; Pieter van Meeuwen, alsdan jong Advokaat, wonende nog

ongetrouwd bij zijne Moeder weduwe op den Hogen Steenweg; August. van Rijckevorsel, wijnhandelaar, op het einde der Kruis- en Snelstraat, op de Diese, ten Oosten; deszelfs Broeder Thomas C. van Rijckevorsel, inschelijsk wijnhandelaar, in de Postelstraat ten Westen, naast het alsdan daar bestaande kerkenhuis, ten Zuiden; Walth. Heeren, koopman in de Vuchterstraat, in het Zwart Lam, recht over de Postelstraat; Henr. van Oorscot, koopman in de drie Ossen ten Zuiden omtrent te midden op den Vuchterdijk; en Henr. de Wijs, wijnhandelaar, wonende alsdan bij zijne Moeder Weduwe op de Markt, tegenover de Pens-Markt ten Noorden.

Na deze kleine uitweiding keeren wij nog even terug tot het hierboven afgedrukt relaas der gebeurtenissen van 1810 en volgende jaren. De passus in dat stuk, welke handelt over de komst van den door Napoleon benoemden bisschop van Camp, die 13 November 1810 in Den Bosch arriveerde, wordt merkwaardig geïllustreerd door de aantekeningen van v. Gils in zijn tweede dagboek, welke heel wat uitvoeriger wederom zijn dan het hierboven afgedrukt stuk en die ons hem als geschiedschrijver wederom in een ander stadium doen kennen: nl. als verzamelaar van historisch materiaal, dat hij voor zich zoo nauwkeurig mogelijk heeft willen vastleggen. Dat hij de namen van de vermelde personen in grieksche letters schreef, was een liefhebberij, waarin hij blijkbaar veel plezier had, want het kan niet geweest zijn, dat hij het deed om de namen op die wijze voor oningewijden te bedekken: de meeste nederlandsche namen, in grieksche letters overgebracht, zijn zelfs voor niet-classici doorzichtig genoeg.

Voor de feiten zelve moge ik verwijzen naar Allard ¹⁾, die het dagboek op den voet volgt; alleen een enkel teekenende bijzonderheid achterwege laat, b. v. niet overneemt, dat in het gezelschap van v. Camp mede kwam de Vicarius van Breda, Adrianus van Dongen, en dat deze boos was over de onhoffelijkheid der geestelijken in Den Bosch tegenover den nieuwen bisschop. In het vicariaat van Breda nam men blijk-

¹⁾ H. Allard, *a. w.*, blz. 187—188. Vgl. *Bossche Bijdragen*, Dl. I, blz. 184—185.

baar een ander standpunt in, meer soepel en meer aanpassend, dan in het Bossche vicariaat, waar men reeds in het voorjaar van 1810 den Vicarius van Alphen door Fransche gendarmen gevankelijk had zien wegvoeren, en waar dus uit dien hoofde reeds een stroeve stemming te verklaren zou zijn, afgezien nog van de principiele bezwaren.

Laten wij nu het woord aan den intiemen historieschrijver Van Gils, die als volgt in zijn *ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ* opteekende: ¹⁾

Nov. 13. Feria 3. Post meridiem hora circiter 2^a advent in civitatem *δ Καμπιος* [van Camp] cum *Αδριανο* [Adrianus van Dongen]. Appellavit ad *Δεκανον Ωγαρτις* [Deken Hoogaerts], restricte prandent. Cum *Δεκανο* [Deken] Hogarts vadit ad praefectum, ubi (quod post ipse et *Δεκανος* [Deken] testatur) declaratur se non propter spiritualia venire. Inde ad Dnum. *υ. δερ μευλεν* [v. der Meulen], Vugterstraat, quem novisse adhuc affabiliter testatur. Sermones de antiquo Lovanio indifferentes. Inde ad *Σταεσσενς σ. Καθαριω*. [Staessens, Sint Katharien] per mediam horam. Sermones ignoti. Inde ad *υ. δ. ειδεν, ποστελοτο*. [v. d. Heiden, Postelstraat], brevis sermo indifferens. Inde ad *υ. κυικ, κερκοστ*. [v. Kuik, Kerkstraat]. Sermo brevis indifferens. Inde ad *μολεμακερς Σ. ιακωβου, βουρεμου* [Molemakers, S. Jacob, Boerenmouw]. Sermones sat longi et vehementes de circumstantiis acerbis captivitatis pontificis et Vicarii apostolici, de intrusione et illegitimitate, de concordato et secuturis. Omnes invitavit *Δεκανος* [Deken] ad prandium crastinum, sed nullus nisi *σταεσσενς* [Staessens] adfuit, nec visitavit salutaturus, nisi forte *αββας βερν. βεκκερς* [abt van Berne Bekkers], qui rogaverat instrui de adventu. ²⁾ Post prandium ³⁾ *Καμπιος* [v. Camp] deambulavit cum Praetore et W. Heeren aliisque de Magistratu. Vidit Ecclesiam Cathedrallem, S. Crucis, palatium episcopale etc. *Αδριαν* [Adriaan van Dongen] dixit cras discessurus. Hic graviter susceusit nobis de inurbanitate. Sermones fuerant apud (puto) *υ. δ. ειδεν* [v. d. Heiden] de salutando *καμπιω* [v. Camp], sed renuunt. Causidicus *υ. δ. εδνελ* [v. d. Heuvel] causabatur, non nisi civilem fore, nullum actum schismaticum. Respondit alter causidicus

¹⁾ In den tekst is tusschen vierkante haakjes de transcriptie en event. aanvulling geplaatst der grieksch-geschreven eignamenen.

²⁾ Op den kant: Postea constitit non adfuisse.

³⁾ Op den kant: Sed haec sequentia passim postridie contigerunt.

υερόδυνεν [Verhoeven] ipsum actum nominationis et acceptationem ejus esse jam schismaticum, quidquid in futurum contingat. Idque dixit, suggerente *ὁ ὄφ, δι εμου* [v. Hoof, door mij].

Nov. 15. Feria 5. Ad prandium adsunt *Δανηλ σπαρενβεργ* [Daniel Spoorenberg] et *υ. Δυνσεν* [v. Deursen?], qui narrant praeter se duos cum *Καμπιω* [v. Camp], *Δεκανω* [Deken] adfuisse Dnum van Niell professorem et Dnum. de Goeij, vicarium Vlierlingsbeek et *σταεσσενς* [Staessens]. *Αδριανος βρηδανος* [Adrianus uit Breda = Adrianus v. Dongen] conquestus de agendi ratione cleri Buscoducensis etc. Ambulavit *Καμπιος* [v. Camp], vidit ecclesias etc. In cathedrali adfuit (probabiliter congratulaturus) v. d. Ven, pastor de Orthen. Coram hoc dixit *Αδριανος* [Adrianus v. Dongen] se cum amotus fuerit a vicariatu, desiderare quidem in ea Ecclesia canonicum agere etc.

Nov. 16. Feria 6. Discesserunt Buscoduco hora 8. Prandium in Tilburg apud pastorem Du Champ, religiosum Tongerlo, et praepositum monasterii Leliëndaal Mechliniae. Ambulant *Καμπιος* [v. Camp] cum *κερσμακερς* [Kersmakers], vicario Tilburgensi, varios vidit, Van Liemdt op den Heuvel etc., ubique protestatus est se non velle in spiritualibus gubernare nisi missum miseratione divina et S. Sedis Apostolicae gratia, petit orationes fidelium pro se etc. Discessit Bredam, ubi postridie prandium apud vice-praefectum cum universo clero.

Het bovenstaande heeft in het geheel niet de bedoeling de groote waarde van het geschiedwerk, door v. Gils in verschillenden vorm geschreven, tot in bijzonderheden te doen kennen.

Wel vertrouw ik daarmede eenig inzicht te hebben gegeven in de wijze, waarop v. Gils zijn werk in dezen opvatte, en wij kunnen hem niet anders dan hoogst dankbaar zijn, dat hij ons zulke kostbare gegevens voor de juiste kennis en waardeering van zijn tijd heeft nagelaten, waarbij wij ook de overtuiging mogen hebben, dat de uitgave der „Bossche Bijdragen” een voortzetting is van het werk, dat hij met zooveel belangstelling en groote opoffering van tijd heeft ondernomen en onverdroten heeft voortgezet.

P R O M O T I O C E L E B R A T A L N A R T I B U S

XVII. AUGUSTI M. D. CC. LXXIX.
EX CENTUM VIGINTI TRIBUS PROMOTIS

PRIMA LINEA

- 1 Antonius Van Gils Tilburgensis P
- 2 Henricus Jof. Gueben Baltonienfis P
- 3 Richardus Willebaldus Bellefroid Leodius L
- 4 Aloyfius Hahn Aquefis. C
- 5 Nicolaus Eytchen ex Bafchleiden C
- 6 Jfaac Andreas Vyncke ex Meerendre F
- 7 Francifcus Alexius Mafy ex Aifeau P
- 8 Francifcus Xaverius Poullie Iprenfis L
- 9 Petrus Gifbertus Gerardo Mofe-trajectinus F
- 10 Præn. D. Joan. Franc. De Gaffier Namur. L
- 11 Petrus Auguftinus Gregoire ex Wanfa F
- 12 Alexius Jofeph. Du Fraffe ex Paturage C

POST LINEALES

- 1 Jacobus Jof. Gafpar Malevé ex Andenne P
- 2 Jofephus Mart. Gertrudis Soeten ex Oolen P
- 3 Jofephus Godef. Van Gelder Rotterodamus P
- 4 Joannes Ooninckx Bredanus P
- 5 Bartholomeus Jofeph. Van Befien Iprenfis L
- 6 Petrus Mares ex Wilre F
- 7 Antonius Joannes Ooninckx Bredanus P
- 8 Cornelius Franc. Vande Goot Turnholanus C
- 9 Joannes Hubertus Van Nefle ex Lincent F
- 10 Joannes Cools ex Bornhem F
- 11 Francifcus Vgrbustel ex Erpe Aloftanus P
- 12 Joannes Verreck ex Hooghlede L
- 13 Florentius Andreas Libert ex Hyon C
- 14 Ludovicus Jofephus Jamin Lovanienfis P
- 15 Bernardus Franc. Bouckaert ex Ledeghem C
- 16 Jacobus Adams Lovanienfis F
- 17 Matheus Jof. Bertrand Hanno-montanus F
- 18 Joannes Jofephus Desmottes ex Acrene C
- 19 Joan. Bapt. Van. Horenbeek ex Wavria B.M.P
- 20 Aegidius Franc. De Clercq ex Wafminfter C
- 21 Jofephus Benediclus Willems Lovanienfis F
- 22 Nicolaus Jofephus Warnier Florucanus F
- 23 Joannes T'kint Aloftanus C
- 24 Martinus Van Ransbeek Afcanus C
- 25 Georgius Francifc. Hambrouck Lovanienfis P
- 26 Joannes Baptifta Collart ex Herre P
- 27 Joannes Dominic. Jgn. Serleys Caftanus L
- 28 Joannes Vanden Lynde Bruxellenfis F
- 29 Francifcus Six ex Velaines P
- 30 Gerard. Conftant. Molemackers ex Stratum C
- 31 Eugenius Vander Meeren Bruxellenfis F
- 32 Guilielmus Jof. Van Dyck ex Tongerlo P
- 33 Henr. Fran. Clevnheus ex Boortmeerbeek L
- 34 Ludovicus Jofephus Renard ex Moucron F
- 35 Carolus Emm. Jof. Le Mayeur à Brania Com. P
- 36 Paulus Jofephus Dirickx Bruxellenfis P
- 37 Francifcus Jofephus Buys Antverpienfis F
- 38 Bernardus Pharaſyn Gandenfis P
- 39 Lud. Aegid. Laiffemant ex Effeux P
- 40 Fredericus Smets ex Walhorn P
- 41 Jacobus Leonardus Smets Diefthemienfis L
- 42 Francifcus Jofephus Colin Songienfis F
- 43 Carolus Jofephus Berré Herendalienfis C
- 44 Jacobus Calixtus Du Biez ex Velaines F

SECUNDA LINEA

- 1 Guilielmus Jofephus Hubert ex Fenal L
- 2 Joannes Franc. Van Cappel ex Lederzeele L
- 3 Jacobus Alexander Fronient Angienfis C
- 4 Joannes Baptifta Vermolen Weſepienfis P
- 5 Emmanuel Goubau Mechlinienfis F
- 6 Henricus Lambertus Cornet ex Branchon C
- 7 Joannes Jofephus Guillaume ex Bouffeigne P
- 8 Carolus De Backer ex Hingene P
- 9 Wilhelmus Van Breda Eyndovenfis P
- 10 Joannes Baptifta Gruyart ex Hardeye F
- 11 Joan. Bapt. Xav. Jof. Waſſeige Namuranus L
- 12 Franc. Antonius Martens ex Nieukercken C

TERTIA LINEA

- 1 Joannes Baptifta Mathicu ex Quieregnon L
- 2 Philippus Leop. Delfauvenier Bruxellenfis P
- 3 Jofeph. Guilielmus Schatten Antverpienfis F
- 4 Ignatius Ghylfen ex Hooghlede L
- 5 Joſſanus Jofephus Martin ex Charneux P
- 6 Joannes Baptifta Gerrebos ex Huyſingen L
- 7 Wilhelmus Willems ex Smeermaes C
- 8 Henricus Van Gerwen ex Geffen P
- 9 Joannes. Balchafar Francart Rhodiensfis F
- 10 Philippus Jofephus Minvaule ex Moulbais F
- 11 Andreas Jof. Ferd. Le Doux à Brania Comius C
- 12 Petrus Joannes Boelpacp ex Blaevelt C

LOVANIÏ, TYPIS VIDUÆ DENIQUE 1779.

VERKLEINDE AFBEELDING VAN DE PROMOTIELIJST VAN LEUVEN 1779.

(Origineel 38.5 bij 30 cM.)

Het Dagboek van Antonius van Gils, van 1 December 1797 tot 17 Augustus 1801

door

Dr. W. J. M. BUCH.

INLEIDING.

De „handschriftelijke dagboeken” van Van Gils, zooals men ze bij Allard vindt aangeduid ¹⁾, bestaan uit twee banden. Die, welke naar chronologische orde de eerste mag heeten, wordt hier uitgegeven met eene inleiding om het verstaan van het dagboek zelf te vergemakkelijken.

Dit deel, gebonden in perkament, is groot 22 bij 9¹/₂ cM., telt 568 bladzijden, waarvan slechts 128 beschreven. Dit beschreven gedeelte bevindt zich aan weerszijden van het deel. Aan de eene zijde komen voor: a) het dagboek, loopend van 1 December 1797—15 Juni 1801 en van 23 Juli—17 Augustus 1801; b) een toevoegsel, loopend over het laatste kwartaal van 1812; c) een index op de correspondentie van Van Gils, loopend omstreeks over 1813—1815. Aan de andere zijde komen voor: 1) een copie-extract van een brief van Maxconi uit Rome aan Van Gils i. d. 9 Februari 1791; 2) een copie van een brief van Mgr Brancadoro uit Rome aan Van Gils i. d. 29 December 1797; 3) een ongedateerde copie van een brief van Van Gils aan een ongenoemde; 4) een „lijst van stukken”, 15 in getal; 5) een index op de correspondentie van Van Gils, loopend omstreeks over 1810—1812.

¹⁾ H. J. Allard S. J., *Antonius van Gils en de kerkelijke gebeurtenissen van zijn tijd* ('s-Hertogenbosch, 1875), blz. VIII.

Het onder a) genoemde gedeelte van den band, dus het dagboek van 1 December 1797—17 Augustus 1801, voortaan kortweg als „Dagboek” aangeduid, wordt hierachter afgedrukt. Het omvat 109 bladzijden van het Handschrift in klein, dikwijls zeer moeilijk te ontcijferen schrift ¹⁾, terwijl een zeer groot aantal afkortingen, gedeeltelijk persoonlijke vindingen van Van Gils, de lezing bemoeilijken. Over het algemeen vermochten wij die afkortingen in de uitgave aan te vullen.

In de noten ter verklaring van den tekst hebben wij zoo veel mogelijk getracht persoonsnamen te identificeeren en wel de eerste maal, dat zij voorkomen. Dat wij hierin niet altijd slaagden, ligt mede aan de omstandigheid, dat de voorletters bij vele namen ontbreken. Een afzonderlijke moeilijkheid leverden die persoonsnamen op, welke voorafgegaan worden door het praedicaat *Dom.*, al of niet eindigend op een letter, die mannelijken of vrouwelijken naamvalsuitgang aanduidt, als b.v. *Dnae* of *Dno*. Waar indentificatie van den persoonsnaam mogelijk was, vulden wij den naamvalsuitgang aan; bijv. *Dom. Potters* gaven wij, al naar het verband van den tekst dit vereischte, weer door *Dnus Potters* of *Dna Potters*, wat dan natuurlijk in de verschillende naamvallen gewijzigd wordt in *Dni*, *Dnae* etc. Voor dergelijke moeilijkheden plaatsten ons ook de praedicaten *Pater*, *pater* of *P*. Wij schreven *Pater* als praedicaat van reguliere geestelijken, *pater* ter aanduiding van iemands natuurlijken vader, *P*. in twijfelgevallen. Dus het *Pater Van Oirschot* der tekstuitgave blijft bij vertaling in het Nederlandsch *Pater Van Oirschot*, *pater Van Oirschot* wordt *de vader van Van Oirschot*, terwijl *P. Van Oirschot* beide kan zijn.

Verkeerden wij in het onzekere omtrent de juiste aanvulling eener afkorting of gaf de lezing van een plaats in den tekst aanleiding tot twijfel, dan duidden wij dit aan door een (?) achter de twijfelachtige plaats. Geheele woorden, wel-

¹⁾ Het fragment der bladzijde uit het Dagboek, dat in dit nummer wordt gereproduceerd, is vrij duidelijk geschreven. Op vele andere bladzijden is het schrift kleiner en de inkt verbleekt.

ker ontcijfering onmogelijk bleek, gaven wij weer door... (?) Enkele malen (b. v. 30 April 1798) heeft het Handschrift zelf stippeltjes; deze worden door ons eveneens als zoodanig weergegeven.

Data worden in het M. S. aangeduid op de gangbare wijze, al dan niet voorafgegaan of gevolgd door een dagvermelding, zooals *Dominica, feria 2* etc. Soms is die dagvermelding de eenige aanduiding en ontbreekt de eigenlijke datum. Op willekeurige plaatsen in den tekst wordt bovendien het jaar vermeld. Bij al deze verschillende wijzen van dateeren volgden wij het M. S.

De *Inleiding* tot de tekstuitgave bevat, behalve een curriculum vitae tot 1797, de beknopte mededeeling en toelichting der voornaamste feiten, die door Van Gils in zijn dagboek werden opgeteekend. Onze bedoeling hiermede is, den lezer van tevoren in de door Van Gils niet altijd op duidelijke wijze behandelde stof te oriënteren, en den tekst te verduidelijken op een meer samenhangende wijze dan in de verklarende noten mogelijk was.

Het dagboek vermeldt bijna uitsluitend feiten, geen beschouwingen, beoordeelingen of ontboezemingen. Het bevat het verhaal der bezigheden van Van Gils, zijn wederwaardigheden en die van zijn familie, goede vrienden of belangrijke personen; het vermeldt de bezoeken, die hij aflegt of ontvangt, soms den inhoud der daarbij gevoerde gesprekken, de brieven, die hij schrijft of ontvangt, soms met vermelding van den inhoud; het maakt melding van belangrijke gebeurtenissen op kerkelijk of politiek gebied, die hem ter oore komen, etc. Dit alles in korte termen, zelfs in telegramstijl. Nu en dan leest men een enkel goed- of afkeurend woord over hetgeen er gebeurt of hetgeen hem persoonlijk overkomt, een heel enkele maal slechts een licht ongunstig oordeel over iemand (8 September 1798, 21 Juli 1799)¹⁾. Nooit stelt hij

¹⁾ Tusschen haakjes geplaatste data in deze Inleiding verwijzen naar de desbetreffende data van het Dagboek.

zich zelf op den voorgrond; hij vermeit zich niet in het nut, dat hij sticht, beklaagt zich niet over zijn beslommingen (eenige onbeduidende klachten over zijn gezondheid enz. daargelaten). De beknopte vorm en de feitelijke inhoud der aantekeningen, die het Dagboek uitmaken, vergunnen ons dan ook niet, een diepen blik te werpen in het zieleven van den schrijver. Desniettemin is het Dagboek niet zonder vrucht voor de vorming van een oordeel over Antonius van Gils als mensch. Zijn beeld namelijk, zooals wij het zagen na de lezing van Allard's boek, wordt er door verlevendigd en opnieuw vertoont de geleerde priester zich aan onzen blik als een man van bekwaamheid, waardigheid, werkzaamheid, eenvoud en zelfverloochening, als een man met een vast karakter en vroom gemoed.

De taal van het Dagboek is klassiek. Latijn, hier en daar afgewisseld door een laat-Latijnschen term of een neolatinisme, zooals *dino*, ik dineer, of *dinium*, diner (26 Oct. 1798). Ook staat wel eens achter een weinig bekend Latijnsch woord de Nederlansche vertaling, b. v. *rheda* (postwagen). Soms vertoon de woorden een afwijking van den klassieken vorm, zooals *visimus* voor *vidimus*, *pransimus* voor *prandimus*, of een afwijking in geslacht, b. v. *foranax*, dat vergezeld gaat van een mannelijk participium (5 April 1799). Het gebruik van enkele Grieksche woorden, soms ook geschreven in Grieksche letterteekens, zal wel als een liefhebberij van den classicus Van Gils moeten worden opgevat. ¹⁾

Antonius van Gils werd 29 Juli 1758 te Tilburg geboren. ²⁾ Na waarschijnlijk in zijn geboorteplaats elementair onderwijs te hebben genoten, bezocht hij de Latijnsche school te Turnhout. In 1777 toog hij naar Leuven om zich door de studie der wijsbegeerte en theologie tot het priesterschap voor te bereiden. Hij nam zijn intrek bij *Matante* Janssens, waar hij blijkbaar als kind in huis was. Nog jaren later is hij met haar in

¹⁾ Zie Dr. Th. Goossens, *Bossche Bijdragen* XII, blz. 198.

²⁾ De meeste gegevens voor deze korte biografie van Van Gils zijn ontleend aan het genoemde werk van Allard.

correspondentie, terwijl zij meermalen bij hem op bezoek is. ¹⁾

Als student gaf Antonius blijk van een allergelukkigsten aanleg. Den 10 Augustus 1779 slaagde hij met schitterend gevolg voor het examen van Licentiaat in de wijsbegeerte. Men zou dit een vergelijkend examen kunnen noemen, daar den geslaagden een rangcijfer werd toegekend. Van Gils was hierbij op de honderd twee en twintig mededingers de eerste. Hem viel derhalve de hooge onderscheiding ten deel tot „primus van Leuven” te worden uitgeroepen. Met hem deelde in de eer de pedagogie „’t Vercken”, een der vier bekende pedagogieën der Leuvensche universiteit: „de Borch” (Castrum), „’t Vercken” (Porcus), „de Lelie” (Lilium) en „de Valck” (Falco). Dit waren colleges, waarin aan de studenten in de twee jaren, die zij, ter voorbereiding der hoogere studiën, in de faculteit der „Kunsten” moesten doorbrengen, het onderwijs werd gegeven. Ook zijn geboorteplaats Tilburg deelde in deze eer en bereidde hem harezijds een luisterrijken intocht.

Na de studie der philosophie volgde die der theologie. Tevens echter werd de jonge theologant, wiens aanleg voor de wijsbegeerte zoo duidelijk aan den dag getreden was, in 1780 benoemd tot lector in de wijsbegeerte. Na volbrachte studiën werd hij den 14 Juni 1783 door den Antwerpschen bisschop J. T. J. Wellens tot priester gewijd.

Voorloopig zou hij zijn krachten wijden aan het Hooger Onderwijs. Na zijn priesterwijding werd hij weldra benoemd tot professor der theologie in het Oratorie en vervolgens in de Augustijnerabdij van St. Geertrui. Den 5 Juli 1785 promoveerde hij tot licentiaat in de theologie.

In 1786 kwam aan zijn wetenschappelijken werkkring voorloopig een einde. Keizer Jozef II, de vorst der Oostenrijksche Nederlanden, deelde den 15 Maart het Belgische Episcopaat mede, dat er ten behoeve van de opleiding tot het priester-

¹⁾ Volgens Allard (blz. 6) was zij een lid van de Oosterhoutsche familie Janssens. Het bewijs hiervoor levert Allard echter niet, evenmin als C. Hermans op de door Allard geciteerde plaats.

schap een *algemeen seminarie* zou worden opgericht te Leuven, terwijl de niet-theologische faculteiten der Universiteit naar Brussel zouden worden verplaatst. Van Gils werd een leerstoel aangeboden aan het nieuwe instituut, doch hij antwoordde met een resolute weigering, wijl de maatregelen van Jozef II in de rechten der Kerk grepen, die bij uitsluiting voor de opleiding der priesters te zorgen heeft. Zijn taak te Leuven was nu geëindigd en hij keerde terug naar het vaderland, waar hij zich ter beschikking van den Apostolischen Vicarius stelde.

Een enkel woord tot kenschetsing der toenmalige kerkelijke toestanden in ons land.

Door de Hervorming was de Bisschoppelijke Hiërarchie vernietigd. Het bisdom 's-Hertogenbosch was nog het langst blijven bestaan, namelijk tot 1663, ongeacht natuurlijk het bisdom Roermond, dat tot 1801 stand hield, daar Roermond gelegen was in de Spaansche, later Oostenrijksche Nederlanden. Verschillende pogingen werden er in den loop der tijden gedaan tot herstel der Hiërarchie, o. a. in 1672, omstreeks 1745 en laatstelijk in 1782, doch zonder gevolg. ¹⁾

Bij ontstentenis der bisschoppen was het kerkelijk bestuur als volgt geregeld. Het gebied, dat sinds de kerkelijke indeeling van 1559 tot de Kerkprovincie Utrecht behoord had, dus de tegenwoordige bisdommen Utrecht en Haarlem tezamen, maakte de „Hollandsche Zending” uit. Hiertoe behoorden nog die streken in het Land van Ling en het Land van Kleef, welke aan den linkeroever van den Rijn gelegen waren. Aan het hoofd dezer „Hollandsche Zending” stond de *vice-superior*, d. i. de plaatsvervanger van den Paus, die de *Superior* is der Zending. Vice-superior was de nuntius te Brussel en bij ontstentenis van dien de nuntius te Keulen. Het gebied der Hollandsche Zending aan den rechteroever van den Rijn was verdeeld in 7 districten, elk bestuurd door een aartspriester. Bovendien was er nog een aartspriester voor het Land van Ling en een voor het Land van Kleef. Deze

¹⁾ P. Albers S. J., *Geschiedenis van het herstel der Hiërarchie in de Nederlanden* I, (Nijmegen, 1903), passim.

toestand bleef bestaan tot de opheffing der nuntiatuur te Brussel in 1794. Ciamberlani, de pauselijke gedelegeerde, die hierna het bestuur over de Zending had, vertoefde tijdens zijn meer dan dertig-jarig bestuur hoofdzakelijk te Munster.

Wat het Zuiden van het land betreft, behoorde Zeeuwsch-Vlaanderen tot het bisdom Gent, de dekenaten Breda en Bergen-op-Zoom tot het bisdom Antwerpen, terwijl bijna geheel het overige deel van Noord-Brabant het Apostolisch Vicariaat van Den Bosch uitmaakte. De Apostolische Vicarius stond onmiddellijk onder den H. Stoel. Evenals een bisschop had hij de jurisdictie over zijn gebied, doch hem ontbrak de bisschoppelijke ordes-macht, zoodat de wijdelingen voor het priesterschap tot bisschoppen van aangrenzende gebieden hun toevlucht moesten nemen, zooals den aartsbisschop van Mechelen, den bisschop van Roermond, den bisschop van Antwerpen, den nuntius te Brussel enz. ¹⁾

Sinds 1763 stond het Vicariaat van Den Bosch onder den vicarius Andreas Aerts, die tevens pastoor te Schijndel was. Deze benoemde Van Gils, toen deze uit Leuven terugkwam, den 17 Juni 1786 tot assistent van den Eindhovenschen deken-pastoor Timmermans. Reeds den 8 December van hetzelfde jaar werd hij overgeplaatst naar Den Bosch als rector van de bidplaats „De Zeven Weeën”. Tot 1790 bleef hij in deze functie; toen kon hij ten gevolge der veranderde tijdsomstandigheden zijn hoogleeraarstaak te Leuven hervatten.

De Universiteit was namelijk in dat jaar hersteld en Van Gils werd uitgenoodigd het presidentschap van het Malderus-college op zich te nemen. Aanvankelijk wilde Antonius van Alphen, die inmiddels Aerts als vicarius was opgevolgd (1790—1831), hem hiertoe geen verlof geven, doch weldra kwam hij op deze zienswijze terug, zoodat Van Gils zich in April 1790 te Leuven bevond als president van het Malderus-college. Achtereenvolgens werden hem nu verschillende eer-

¹⁾ Dr. A. H. L. Hensen, *de Katholiek* jg. 1899, blz. 419 vlgg.; G. A. Meyer, *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht*, jg. 1917, blz. 5.

volle posten en functies opgedragen, die spreken voor het vertrouwen, dat men stelde in zijn bekwaamheid en integriteit. Den 18 December 1790 werd hij door de Senaat der Universiteit afgevaardigd naar Den Haag om ter conferentie der gevolmachtigden van Oostenrijk, Engeland, Pruisen en de Republiek ¹⁾ de belangen der Universiteit te verdedigen. Nauwelijks hiervan teruggekeerd, werd hij in 1791 benoemd tot gewoon hoogleeraar in het *College der drie talen*. In het begin van 1794 werd hij aangesteld tot proost en biechtvader van het Witte-Vrouwen-klooster te Leuven.

Inmiddels maakte hij zich gereed, de kroon te zetten op zijn studiën in de theologie. Hij deed de examens voor het doctoraat, doch de zinnebeeldige overreiking van den Doctorshoed, waarna men het recht had, den titel van Doctor te voeren, heeft niet plaats gevonden, zoodat de geleerde Van Gils den Doctorstitel nooit heeft gevoerd. De Universiteit werd namelijk bedreigd door de Franschen, die in oorlog waren gewikkeld met Oostenrijk.

In Juni 1794 reeds, bij de nadering der Fransche troepen, was men begonnen de archieven der Universiteit in te pakken en zond ze vervolgens naar Rotterdam. Vandaar werden ze om veiligheidsredenen naar Groningen gezonden, voorts naar Bremen en ten slotte naar Altona in Denemarken. Dr. J. F. van de Velde zorgde er voor, dat ze weer naar Rotterdam kwamen, vanwaar een gedeelte getransporteerd werd naar het seminarie Nieuw-Herlaer, nadat hij hiertoe van den Vicarius verlof had gekregen. ²⁾ Doch wij loopen de gebeurtenissen vooruit! Den 15 Juli 1794 bezetten de Franschen Leuven. De verschillende colleges der Universiteit moesten een oorlogsschatting betalen. Van Gils schoot dit geld uit eigen beurs

¹⁾ P. J. Blok, *Geschiedenis van het Ned. volk* III, (Leiden, 1914), blz. 644.

²⁾ Etienne Cauwenbergh, *Inventaire d'un fonds d'archives de l'ancienne Université de Louvain conservé au Séminaire diocésain de Bois-le-Duc à Haaren in L'Université de Louvain à travers cinq siècles* door L. van der Essen (Brussel, 1927). Zie ook H. de Jongh, *L'ancienne faculté de Théologie de Louvain au premier siècle de son existence* (Leuven, 1911), blz. 8 vlgg.

voor aan het Malderus-college, waarvan hij president was. Toen nu de Franschen, om zich de verdere betaling der opgelegde lasten te verzekeren, gijzelaars eischten, stelde Van Gils zich als zoodanig beschikbaar.

Den 14 Augustus werd hij in verband hiermede gevankelijk weggevoerd naar Peronne aan de Somme en onder streng militaire bewaking in het kasteel der stad gevangen gehouden tot den 15 October. Als gijzelaar ontslagen, begaf hij zich naar Tilburg om zijn vader te troosten, daar zijn moeder overleden was. Daarna ging hij naar Leuven terug om zijn functies te hervatten. Deze werden nog uitgebreid door zijn benoeming tot onderbibliothecaris der Universiteit.

De colleges waren echter door den inval der Franschen grootendeels ontvolkt, zoodat Van Gils de gelegenheid zocht, zich elders nuttig te maken. Frankrijk nu had gebrek aan priesters en van de betrekkelijke godsdienstvrijheid, door de Fransche regeering den 30 Mei 1795 verleend, maakte hij gebruik om Noord-Frankrijk als missionaris te doorkruisen. Hij won er aller achtting en knoopte tal van relaties aan. Toen echter de regeeringsvoorschriften tegen de priesters weer verscherpt werden, keerde hij voorzichtigheidshalve naar Leuven terug. Hier werd hij benoemd tot rector-magnificus der Universiteit. In 1796 volgde zijn benoeming tot president van het St. Annacollege. Ook dit stond hij uit eigen middelen bij, zooals hij indertijd het Malderus-college gedaan had. In dit jaar schreef hij ook een populair apologetisch werkje: „De twee cosyns. Eenvoudige samenspraken over de religie-zaken van dezen tijd.”

Doch zijn dagen in Leuven waren geteld. De Fransche wet van 28 September 1795, in het begin van het volgende jaar ook voor België afgekondigd, schreef allen dienstdoenden geestelijken een eed voor, die den meesten hunner ongeoorloofd leek. Zoo dachten althans de meeste Belgische geestelijken er over, waaronder Kardinaal Van Frankenberg, aartsbisschop van Mechelen. Eenige geestelijken van gezag en invloed, zooals de Mechelsche aartspriester Huleu en de

ex-kanunnik van Rolduc, Ernst, hielden den eed voor geoorloofd. Den 30 Juli 1798 deed de Paus uitspraak en stelde in een schrijven aan Kardinaal Van Frankenberg de geestelijken, die den eed geweigerd hadden, in het gelijk. Van Gils had België toen reeds lang verlaten. De Universiteit was bij besluit van 25 October van het Centraal Bestuur van het Departement opgeheven en omstreeks dienzelfden tijd begon men de geestelijken, die den eed, welke inmiddels verscherpt was, weigerden, te vervolgen en met deportatie te straffen, voornamelijk naar Guyana in Amerika en naar de Fransche eilanden Ré en Oléron. Verschillende vrienden van Van Gils moesten dit lot ondergaan, terwijl anderen wisten te vluchten ¹⁾.

Van Gils slaagde er in den 4 December 1797 met zijn vrienden Moser en Simons uit Leuven te ontkomen. Over Lommel en Luiksgestel trok hij naar Tilburg, waar hij den 7 December aankwam. Reeds den volgenden dag begaf hij zich naar Boxtel, waar hij door den Vicarius was aangesteld tot assistent van pastoor Nicolaas Fr. du Messie. Moser was dadelijk na zijn aankomst door den Vicarius als zijn assistent te Schijndel aangenomen.

Den 24 December werd Van Gils overgeplaatst naar Den Bosch als assistent van Joannes Bosmans, pastoor der St. Catharinakerk. Hier had hij ruimschoots gelegenheid, zich te wijden aan een taak, die hij dra ter hand nam: de oprichting van een priesterseminarie voor het Bossche vicariaat.

Ten tijde der Protestantsche overheersching hadden de Nederlandsche katholieke theologanten in den vreemde hun opleiding ontvangen. Aanvankelijk was het seminarie te Keulen hiervoor aangewezen, doch in 1616 gingen de onderhoorigen van het voormalige bisdom Haarlem over tot de stichting van een seminarie te Leuven, *Pulcheria* geheeten. Hierbij hadden zich de onderhoorigen der voormalige bisdommen Leeuwarden en Groningen aangesloten. *Pulcheria* stond zelfstandig ten opzichte van de Leuvensche Universiteit, waarmede de theolo-

¹⁾ Zie Dagboek 1 Dec. 1797.

ganten slechts in zooverre in aanraking kwamen, als noodig was om de openbare lessen te volgen en de academische graden te halen. Het Keulsche seminarie werd in het laatst der zeventiende eeuw eveneens naar Leuven overgebracht en bleef bekend onder den naam van *Alticollense* of *Hoogen Heuvel*. Deze stichtingen te Leuven gingen in 1797, na de opheffing der Universiteit, te gronde ¹⁾.

De toekomstige geestelijken van het Bossche vicariaat genoten sinds 1629, toen het seminarie te 's-Hertogenbosch gesloten werd, hun opleiding in de kloosterscholen der groote Belgische abdijen, aan de universiteiten van Douay of Keulen, doch vooral aan die van Leuven. De opheffing van laatstgenoemde universiteit maakte nu de oprichting van een eigen seminarie meer dan ooit wenschelijk.

De stemming der regeeringsmannen, die door de omwenteling van 1795 hier te lande op het kussen waren gekomen, was tegenover de Katholieken vrij welwillend. Verdraagzaam uit onverschilligheid en uit een vaag humaniteitsgevoel stonden zij vijandig tegenover de idee van een officiëlen, heerschenden godsdienst, welke deze dan ook wezen mocht. Artikel 8 van de Staatsregeling van 1798 is typeerend voor de houding der toenmalige regeerders ten opzichte van den godsdienst: „De eerbiedige erkentenis van een Albesturend Opperwezen versterkt de banden der maatschappij en blijft iederen burger ten duursten aanbevolen.” Trouwens de geheele constitutie was van dezen geest doortrokken. Artikel 2 brengt hulde aan het Maatschappelijk Verdrag en gewaagt van de rechten van den „Mensch”.

Het is niet te verwonderen, dat vele Katholieken, die zich nog maar al te goed de vroegere tijden van verdrukking herinnerden, zich door zulke rhetoriek lieten vangen en in de ethische vrijdenkers van die dagen geestverwanten zagen. Het verschijnsel zal zich herhalen in den tijd van Thorbecke,

¹⁾ J. C. van der Loos, *Geschiedenis van het Seminarie Warmond tot 1853 in Bijdragen tot de geschiedenis van het bisdom Haarlem*, jg. 48, blz. 4.

voordat *Quanta cura* en *Syllabus errorum* de valsche illusie van velen vernietigden. Doch ook reeds in de Fransche-revolutieperiode hebben mannen van doorzicht, zooals Van Gils, hun waarschuwend stem laten hooren tegen de soms te groote belangstelling, die de liberaal-denkende staatslieden voor kerkelijke zaken aan den dag legden, tegen een zucht tot inmengen, waartoe die staatslieden zich gerechtigd achtten, daar de katholieke eeredienst voor hen slechts de beteekenis had van een stuk geestescultuur.

Voorloopig echter bracht de ontwakende vrijheidsgedachte beloften van godsdienstvrijheid, opheffing van de gehate placaten en resoluties, die deze vrijheid vroeger aan banden hadden gelegd, vrijheid om eigen zaken te regelen. Volgens deze vrijheidsbeginselen, vastgelegd in wettelijke bepalingen, mocht de kerkelijke Overheid zelf de opleiding der toekomstige geestelijken hier te lande ter hand nemen.

De eerste moeilijkheid, die zich hierbij voordeed, was gelegen in de vraag, of men voor het geheele land één algemeen seminarie ofwel regionale seminaries zou oprichten. Ten Hulscher, de aartspriester voor Holland en Zeeland, was aanvankelijk voor één gemeenschappelijk seminarie, terwijl de vicarius Van Alphen, met wien hij dienaangaande overleg pleegde, dit ongewenscht achtte, eenerzijds wijl het aantal studenten voor dit seminarie dan te groot zou worden, anderzijds wegens de provinciale verschillen, die in er de Republiek steeds geheerscht hadden en die door de centralisatie-idee van 1795 niet plotseling konden worden weggenomen. Hij stelde dan ook voor drie seminaries op te richten, één voor zijn vicariaat, één voor het district Holland en Zeeland en één voor de andere districten. Het plan voor een algemeen seminarie was hiermede echter niet onmiddellijk van de baan (4 Maart en 11 April 1798); ook de regeering voelde er veel voor en stelde zich te dien einde met Ten Hulscher in verbinding, doch het liep op niets uit.¹⁾ Toch komt het nog

¹⁾ R. G. R. Smeets, *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht*, jg. 47, blz. 2—5.

menigmaal ter sprake. Den 18 Juni 1798 vermeldt Van Gils in zijn dagboek, dat de vicarius Van Alphen hem een schrijven zond, waarbij gevoegd de copie van een brief, dien hij van Ten Hulscher ontvangen had aangaande de oprichting van een algemeen seminarie. Den 22 Juni schrijft Van Gils aan Van Alphen over de Hollandsche commissie, die er was opgericht voor het stichten van een seminarie te Den Haag. Even later is er sprake van, dat hij zelf naar Den Haag zal gaan om aan de beraadslagingen dienaangaande deel te nemen (28, 30 Juni, 1, 2 Juli 1798).

Inmiddels waren verschillende kerkelijke districten van ons land overgegaan tot het stichten van afzonderlijke seminaries, eerst Den Bosch, vervolgens Breda, Warmond en 's-Heerenberg. Een enkel woord over de drie laatstgenoemde, waarvan dat van Breda meermalen, dat van 's-Heerenberg een enkele maal in het Dagboek genoemd worden.

Reeds in 1797, in het vooruitzicht, dat de seminarieën in België zouden vernietigd worden, hadden de vicarii, die na het vertrek van den bisschop, Mgr. De Nelis, het bisdom Antwerpen bestuurden, tot de oprichting van een seminarie te Breda besloten. Zij gelastten den Deken van Breda, Adrianus Crul, aan de regeering der Bataafsche Republiek hiertoe verlof te vragen. De Nationale Vergadering verleende haar toestemming bij besluit van 28 December 1797. Den 12 Mei 1798 huurde Adrianus Oomen, de eerste president van het nieuwe seminarie, een groot huis in de Karstraat te Breda, waar het onderricht in de theologie werd aangevangen. ¹⁾

Niet lang daarna kwam het seminarie Warmond tot stand. Ten Hulscher werd hierbij aangemoedigd door Ciamberlani, den vice-superior der Hollandsche Zending, die hem den 28 Maart 1798 een schrijven zond, waarin hij aandrang op de stichting van een seminarie voor zijn district. ²⁾ In Sep-

¹⁾ J. B. Krüger, *Kerkelijke geschiedenis van het bisdom van Breda* II, (Rosendaal, 1874), blz. 409 vlgg.

²⁾ J. van der Loos, *a. w.*, passim; Hensen, *a. w.*, blz. 422 vlgg.

tember van hetzelfde jaar werd het huis te Warmond aangekocht, waarvoor Ciamberlani zelf naar Holland kwam.

Daarna werd het seminarie te 's-Heerenberg opgericht op initiatief der aarts priesters van Utrecht, Gelderland, Twente, Friesland, Groningen en Salland-en-Drente, die den 18 Juli 1799 vergaderden om te beraadslagen over de oprichting van een seminarie voor hun gezamenlijke districten. De zaak kreeg haar beslag en den 10 October 1799 vond de opening plaats. Aanvankelijk werd alleen de theologie gedoceerd, later ook de philosophie, ofschoon onder den naam van „inleiding der theologie”, dit laatste om geen inbreuk te maken op de voorrechten der Leidsche Universiteit.¹⁾

De eer der stichting van het Bossche seminarie komt niet uitsluitend aan Van Gils toe. Ook de vicarius Van Alphen, Moser en Dr. J. F. van de Velde hebben het hunne er toe bijgedragen. De laatste, die evenals Van Gils en Moser in December 1797 uit Leuven gevlucht was (Dagb. 1 Dec. 1797), had een toevlucht gezocht bij Joannes van Erp, pastoor van Oirschot. Den 20 December, toen hij zich bij Van Gils te Boxtel bevond, kwam de Vicarius hem daar halen om mee naar Schijndel te gaan. (Dagb. 20 Dec.). Hier werden de voorloopige statuten voor het op te richten seminarie ontworpen en door Van de Velde in het Latijn geredigeerd.²⁾

De practische uitvoering dezer plannen werd aan Van Gils toevertrouwd, die van den aanvang af de president was van het seminarie. Al spoedig had hij er een voorloopige huisvesting voor gevonden. Den 1 Januari 1798 huurde hij van de weduwe van Vechel³⁾ bij mondelinge overeenkomst twee huizen, gelegen bij de Groote Hekel, voor 376 gulden, nadat zij aanvankelijk 326 geëischt had. Den 4 Januari werd er een vergadering van pastoors belegd ten huize van den Deken, Joannes Potters, rector van de bidplaats Agter den Boerenmouw. Hier bracht de Vicarius het plan voor de oprichting

1) R. Smeets, *a. w.*, blz. 9 vlgg.

2) H. Allard, *a. w.*, blz. 76.

3) De weduwe Van Vechel stierf 30 Dec. 1798, zie Dagboek, *ibid.*

van een seminarie ter sprake, dat algemeene instemming vond. Verder werd beraadslaagd over de benoodigde middelen en als provisoren werden voorloopig aangesteld Deken Potters en Joannes Hoogaerts, de plebaan van St. Jan. Den 17 Januari, bij gelegenheid van het naamfeest van den Vicarius (feest van den H. Antonius Abt) vond er opnieuw een bijeenkomst plaats en wel van geestelijken en leeken ten huize van den Vicarius in Schijndel. Deze had den dag tevoren aan de hand van de vroeger door Van de Velde ontworpen voorloopige statuten de volgende bepalingen geredigeerd: 1° het kostgeld voor de seminaristen zou f 180 per jaar bedragen, terwijl zij bovendien bij hun aankomst en vertrek f 2.12.0 moesten betalen voor het onderhoud der bedienden. 1) 2° De studenten moesten binnenshuis zooveel mogelijk de toga dragen. 3° Bepalingen betreffende de lessen, de examens enz. Den daaropvolgenden Zondag droeg Van Gils in de kerk te Schijndel een plechtige H. Mis op met predikatie. Hierbij las hij den herderlijken brief van den Vicarius voor betreffende de ten bate van het seminarie te houden collecte. Den 26 Januari werd echter door Van Alphen besloten, de collecte voorloopig niet te doen doorgaan. 2)

Met spoed werd intusschen gewerkt om het seminarie zoo spoedig mogelijk te kunnen openen. Van Gils kon reeds den 27 Januari voor het eerst er het middagmaal gebruiken en er den 28sten overnachten. Met Allard is 29 Januari, de feestdag van den H. Franciscus van Sales, als de eigenlijke geboortedag van het seminarie te beschouwen, waarop Van Gils dan ook aanteekent in het Dagboek: Om acht uur heb ik de H. Mis opgedragen in de St. Cathrien ter eere van den H. Franciscus van Sales. Moge de Allerhoogste het geluk en de voorspoed bevorderen van het seminarie, dat onder de hoede en bescherming van den H. Franciscus van Sales geopend is tot Gods eer, het nut der Kerk en de stichting van den naaste.

1) D. i. 2 gulden, 12 stuivers en 0 penningen.

2) Th. Goossens, *Bossche Bijdragen*, XII, blz. 177—182.

Op 12 Februari 1798 vinden wij in het Dagboek een dagindeeling voor de seminaristen. Om vijf uur morgengebed, daarna studie tot 7 uur. Om 7 uur de H. Mis, waarna ontbijt en studie tot 9 uur. Om 9 uur theologische lessen, waarna studie tot 11 $\frac{1}{2}$. Om 11 $\frac{1}{2}$ Bijbelexegese, waarna middagmaal en recreatie tot 2 uur. Om 2 $\frac{1}{2}$ theologische les, waarna studie. Om 4 uur ververschingen en recreatie. Om 5 uur studie. Om 6 $\frac{1}{2}$ Bijbelexegese. Om 7 uur avondmaal, waarna recreatie. Om 8 $\frac{1}{2}$ naar de slaapvertrekken. Of deze dagverdeeling slechts voor den 12 Februari gegolden heeft of voor langeren tijd, blijkt niet uit het Dagboek, waar overigens geen dagverdeelingen in voorkomen. Trouwens ook van de behandelde leerstof krijgt men hier een onvolledig beeld; zoo wordt nog niet gesproken over lessen in Grieksch en filosofie (17 Mei 1798, 7 Nov. 1799). Reeds in 1798 namelijk werden Van Gils en Moser bij het onderwijs ter zijde gestaan door R. A. van Heumen en J. van Heesbeen, die, zelf nog theologanten, als professoren in de filosofie fungeerden. ¹⁾

Bij al zijn organisatorische werkzaamheid ging Van Gils steeds te werk in overleg met en in gehoorzaamheid aan de kerkelijke Overheid. Telkens pleegt hij mondeling of schriftelijk overleg met den Vicarius. Ook was er bijtijds zorg gedragen, dat het oprichtingsplan den Paus ter bekrachtiging was toegezonden. Die bekrachtiging werd gegeven bij besluit van de Propaganda. ²⁾ Ciamberlani, de pauselijke vertegenwoordiger en vice-superior der Hollandsche Zending, vereerde het Bossche seminarie met zijn belangstelling. Bij een reis naar Nederland in September 1798 ³⁾ bracht hij een bezoek aan het seminarie en gebruikte vervolgens met Van Alphen en Van Gils bij den Deken het middagmaal, waarbij over „verscheidene zaken” gesproken werd.

Naast de financiëele bemoeiingen en de zorg der inwendige

¹⁾ L. H. C. Schutjes, *Kerkelijke geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch* II, ('s-Hertogenbosch, 1872), blz. 200; H. Allard, *a.w.*, blz. 111.

²⁾ A. Hensen, *a.w.* blz. 422, waar een brief van Ciamberlani aan Ten Hulscher, waaruit dit blijkt, wordt medegedeeld.

³⁾ *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* I, kol. 596.

organisatie hield Van Gils zich ook bezig met de materiële verzorging van het seminarie, zooals altaarparamenten, levensmiddelen en huishoudelijke zaken. Dat ook ondergeschikte punten zijn belangstelling en zorg hadden, blijkt uit de aantekening hiervan in zijn dagboek. Zoo ontvangt hij b.v. den 23 Januari aardappelen en kool van den pastoor van Den Dungen, den 22 Februari brengt hij een oud Mijssaal mee, en uit Boxtel, waar hij dien dag geweest was, kunstbloemen.

Het seminarie bloeide en weldra bleek uitbreiding noodzakelijk. In Maart 1798 (zie 9 en 13 Maart) huurde Van Gils een aan het seminarie grenzend perceel voor de som van f. 80 per jaar. Doch weldra werd er uitgezien naar een huisvesting, die men als blijvend zou kunnen beschouwen. In October (zie 3, 11 Oct. 1798) werd overwogen, de gebouwen eener niet nader aangeduide kazerne (Commanderie geheeten in het Dagboek) te koopen¹⁾. De transactie kwam evenwel niet tot stand. Het is mogelijk, dat Van Gils reeds tegelijkertijd het oog had op Nieuw-Herlaer, indien dit ten minste het „kasteel te Gestel” is, dat hij den 4 October is gaan zien. Dit kasteel „Halder” of „Nieuw-Herlaer” geheeten, was eigendom van Genoveva Maria, gravin van Welden, die gehuwd was met Sigismund David, baron Von Bonstetten²⁾.

Na overleg met Mr. Van Boxtel en Van Oirschot werd besloten, het kasteel door een deskundige te laten onderzoeken. Kort daarop, den 21 October, werd in het Bossche weeshuis een vergadering gehouden, waar de plannen tot aankoop van een nieuw seminariegebouw vasten vorm aannamen. Behalve Van Gils en Moser waren hier aanwezig Augustinus en Thomas van Rijckevorsel, Wouter Heeren, De Wijs Jr., Mr. Van Meeuwen, Van Oirschot en J. A. Gast, vroeger pastoor van Orthen, thans rustend geestelijke. Er werd beaardslaagd over het verkrijgen der noodige geldmiddelen, over

¹⁾ Zie noot bij Dagboek 3 Oct. 1798.

²⁾ Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt, *Taxandria* jg. 1898, blz. 215; Graaf Maurin Nahuys, *Dietsche Warande*, jg. 1876, blz. 261.

de plaats, waar het seminarie zou gevestigd worden, binnen of buiten de stad, enz. Ten slotte scheen Nieuw-Herlaer den aanwezigen toch wel het meest geschikt voor te komen. Er zou nu door het lot worden beslist, wie tegenover de buitenwereld als kooper zou optreden: Heeren, Van Oirschot of een der beide heeren Van Rijckevorsel. Het lot viel op Thomas van Rijckevorsel, die tot aan zijn dood de bezitter van het seminarie is geweest, waarna zijn zoon Jan hem als zoodanig opvolgde. ¹⁾ Wouter Heeren en Thomas van Rijckevorsel namen op zich de benooidigde gelden bij elkaar te krijgen en al aanstonds had men over een flinke som de beschikking, terwijl er gegronde hoop bestond, dat ook het nog ontbrekende zou binnenkomen ²⁾.

Moser en Van Gils wandelden den 23 October naar Nieuw-Herlaer om het kasteel te bezichtigen en denzelfden dag werd ten huize van Van Oirschot tot den koop besloten. Ook de juristen Mr. Van Meeuwen en Mr. Van Boxtel werden geraadpleegd en overeengekomen werd, dat Van Oirschot de onderhandelingen over den koop zou voeren, hierbij optredend als zaakgelastigde van „iemand” uit Holland. Den volgenden dag sloot Van Oirschot den koop af voor de som van f. 16500. De definitieve koop ten behoeve van Van Rijckevorsel vond plaats den 29 October.

Vol ijver was Van Gils inmiddels in de weer, de benooidigde gelden bijeen te krijgen. Hierbij moest hij veel overleg plegen met zijn vrienden in advocaten- en handelskringen, waar de financiëele zijde der onderneming blijkbaar wel eens wat zorg baarde (3 Nov. 1798). Den 31 October was Van Gils bij de Gravin de Ribeaucourt om f 1000 te vragen. Den 6 November, nadat hij bij den Graaf de Ribeaucourt den maaltijd gebruikt had, gaf deze hem f 1000 als hypotheek op huize Nieuw-Herlaer. Van Veldriel hielp hem aan f 400 (6 Nov.). De collecte, die na de Quatertemperdagen in de Vasten van 1799 ten bate van het seminarie gehouden

¹⁾ H. Allard, *a. w.*, blz. 83 vlg.

²⁾ Dagboek 22 Oct. 1798; zie Allard, *a. w.*, blz. 83.

werd, (zie 31 Dec. 1798, 7 Jan. 1799), slaagde naar wensch (17 Febr. 1799).

Den 15 November 1798 werd het kasteel met bijbehorende gronden getransporteerd. Van Gils begaf zich in den namiddag van dien dag met dokter Van Oirschot te voet naar Nieuw-Herlaer, Van Lanschot en Van Rijckevorsel Jr. te paard, Henricus de Wijs, Thomas van Rijckevorsel, Wouter Heeren en Van Oirschot per rijtuig. Er was reeds een aanvang gemaakt met de zeer noodige verbouwingen ¹⁾ en herstellingen, met het tuinierswerk, waarvoor de vereisehte krachten gehuurd waren, het aanschaffen van meubelen enz. (12 Nov. vlgg.). Daar het landgoed bij de Dommel gelegen was, waarlangs men door de Hekel in Den Bosch kon komen, kocht Van Gils een boot (20 Nov.) om langs dezen weg de stad te kunnen bereiken, waar wegens de vele relaties, die hij er had en de vele zaken, die hij er behartigen moest, zijn tegenwoordigheid dikwijls vereischt werd. Vooral in Januari 1799 werd er te Nieuw-Herlaer druk gewerkt door alle mogelijke ambachtslieden, zooals timmerlieden, metselaars, leidekkers enz. De kapel werd in het koetshuis ingericht, nadat met het oog hierop de noodige verbouwingen hadden plaats gevonden (21 Nov.). Over het aanschaffen van boeken voor de vorming van een seminarie-bibliotheek vernemen wij niet veel. De omstandigheid, dat Van Gils zich interesseerde voor den verkoop der boekerij van zijn overleden vriend, pastoor Bosmans, (16 Oct.) wettigt het vermoeden, dat deze boeken hem voor het seminarie niet onwelkom zouden zijn.

Terwijl de werkzaamheden te Nieuw-Herlaer met spoed werden voortgezet, ten einde het nieuwe seminarie-gebouw zoodra mogelijk te kunnen openen, werden de lessen nog steeds in de oude behuizing in Den Bosch gegeven. De bedoeling was, het nieuwe seminarie na de Paaschvacantie in gebruik te nemen. Een onvoorziene omstandigheid was oor-

¹⁾ A. van Sasse van Ysselt, a. w., jg. 1898, blz. 217.

zaak, dat de vacantie reeds vroeg aanving. In het begin van 1799 wies het water van Dommel en Maas zoo sterk, dat men bevreesd was voor een overstroming van het seminarie, dat bij de Groote Hekel gelegen was (4, 6, 9 Febr.). Den studenten werd aangezegd, naar huis te gaan en Dinsdag na Paschen in Nieuw-Herlaer aanwezig te zijn. ¹⁾

Den 1 Maart 1799 sliep Van Gils voor de eerste maal in Nieuw-Herlaer en den 4 Maart vestigde hij zich daar voorgoed met Moser, den knecht en de dienstmaagden. Op Paaszaterdag werd in de kapel in het koetshuis een altaar opgericht, waarop den tweeden Paaschdag voor het eerst de H. Mis werd opgedragen. Den volgenden dag, den 26 Maart en niet den 29 — zooals bij Allard te lezen is ²⁾ —, kwamen de theologanten op Nieuw-Herlaer aan. Den 29 werd er de eerste les in de theologie gegeven.

Den 17 Juni 1799 had het seminarie het verlies te betreuren van een harer provisoren, deken Potters. In zijn plaats werd tot provisor benoemd Gijsbert de Cort, rector van de bidplaats in de Kerkstraat, die hem ook als deken van Den Bosch was opgevolgd. Het aantal provisoren bedroeg nu vier: deken de Cort, plebaan Hoogaerts, Nicolaas du Messie, pastoor te Boxtel en deken van Orthen, en Joannes van de Voort, pastoor te St. Michielsgestel.

Daar het seminarie nu gevestigd was en Van Gils in dezen tijd aan lichaamsongesteldheden leed, richtte hij tot den Vicarius het verzoek om een ander met het presidentschap te belasten, terwijl hij zelf als professor aan het seminarie zou verbonden blijven. De Vicarius had hier wel ooren naar, doch het bleek nog niet zoo eenvoudig, een geschikten opvolger te vinden. Aanvankelijk werd hiertoe Henr. Bruijnen, kapelaan te Eindhoven, aangezocht, doch deze bedankte. Toen stelde Van Gils den pastoor van Nuland, Mattheus Burgers, aan den Vicarius ter benoeming voor, met welk voorstel deze zich kon vereenigen, tevens aan Van Gils opdragend.

¹⁾ H. Allard, *a. w.*, blz. 84.

²⁾ *Ibidem.*

zich te dien einde met Burgers in verbinding te stellen (20 Oct.). Reeds den volgenden dag was Van Gils te Nuland en wist hij den pastoor te bewegen, dat deze den Vicarius over de zaak zou gaan spreken. Den 24 October kon hij in zijn Dagboek aantekenen, dat Burgers het presidentschap aannam. Zonder bezwaren was dit alles niet in zijn werk gegaan; het was nog niet eens zoo gemakkelijk, voor het pastoraat van Nuland dadelijk een geschikten opvolger te vinden (28 Nov. 1799). Toch werd deze gevonden in den persoon van Leonardus van de Gevel, pastoor van Aalst bij Eindhoven. Den 16 December werd de nieuwe president, naar wien Van Gils zoo zeer verlangd had (*expectatissimus*: zie 16 Dec.), door Moser binnengeleid en bij het avondmaal aan de theologanten voorgesteld, terwijl een schrijven van den Vicarius werd voorgelezen. Van Gils was nu tevreden en op het seminarie vierde men feest ter eere van den nieuwen president.

Herhaaldelijk vinden wij in het Dagboek vermeld de bemoeiingen van Van Gils omtrent de wijding der hiervoor in aanmerking komende theologanten, een zaak, die bij ontstentenis der bisschoppelijke hiërarchie, nog niet zoo eenvoudig was. Wel schijnt er in die dagen sprake van geweest te zijn, een of meer bisschoppen voor Nederland te benoemen (4, 5 Juni 1798), doch voorloopig bleef dit een desideratum en moesten de wijdelingen nog steeds voor de wijding naar elders trekken. Sinds eenigen tijd was Emmerik hiervoor de aangewezen plaats. Hier had zich Kardinaal van Frankenberg, de aartsbisschop van Mechelen gevestigd, wyl de Fransche regeering hem hetzelfde lot bereid had als velen anderen Franschen en Belgischen priesters. Bij hem had zich gevoegd Mgr. Van Velde tot Melroy, bisschop van Roermond (1794—1801), die sinds de inlijving van Roermond bij het Fransche keizerrijk in zijn bisschopsstad niet langer veilig was. Vanuit Emmerik bleef hij zijn diocees besturen en deed hij zich kennen als een der ijverigste tegenstanders van den eed, dien de Fransche regeering aan de priesters oplegde.

De godsdienstvervolgung in Frankrijk maakte nog steeds heel wat slachtoffers en dreigde zich op grond van het den 16 Mei 1795 tusschen Frankrijk en de Bataafsche Republiek gesloten bondgenootschap ook uit te strekken tot de emigranten, die op Nederlandsch grondgebied verbleven. Bij publicatie van het Uitvoerend Bewind van 15 Februari 1798 werden, op aandringen van den Franschen zaakgelastigde De la Croix, de Fransche emigranten en priesters uit de Bataafsche Republiek verbannen. Onder die priesters werden gerekend Dr. J. F. van de Velde, Van Gils en Moser. De hoogschout van Den Bosch was nu ambtshalve verplicht, maatregelen tegen hen te nemen. Den 30 Januari 1798 kwam uit Den Haag het bevel tot arrestatie van Dr. Van de Velde en den volgenden dag stond diens signalement aan de poorten van Den Bosch aangeplakt. ¹⁾ Ook Moser en Van Gils wilde men wegens hun vlucht uit Leuven als Fransche emigranten beschouwen (31 Jan., vlgg., 20, 21 Mei, 12 Sept. 1798). Dezen vonden evenwel een beschermer in een van de leden der regeering, den katholieken Eindhovenaar Johan Rudolf van Hooff, ²⁾ die sinds den staatsgreep van 12 Juni 1798 te Den Haag een der vijf leden van het Uitvoerend Bewind was. Aan zijn bemoeiingen dankten zij het, dat zij, na eenige onderhandelingen met den Bosschen hoogschout, ongemoeid werden gelaten ³⁾.

De vervolging der emigranten, waarvan in het Dagboek nog menigmaal sprake is, duurde nog vrij lang. Bij brief van 12 Mei 1798 vorderde de Commissie van binnenlandsche Correspondentie van het Intermediair Administratief Bestuur van het voormalig gewest Bataafsche-Brabant, dat alle Municipaliteiten ten stipste zouden nakomen de publicatie van het Uitvoerend Bewind der Republiek van 1 Mei, waarbij opsporing en arrestatie gelast werd van alle emigranten en tot deportatie veroordeelde priesters en wel binnen den tijd van

¹⁾ H. Allard, *a. w.*, blz. 76.

²⁾ Zie noot bij Dagboek 18 Sept. 1798.

³⁾ H. Allard, *a. w.*, blz. 80.

14 dagen, waarvoor de Municipaliteiten verantwoordelijk gesteld werden.

Nog den 1 Augustus 1799 schreef de Agent van inwendige politie, dat hem gebleken was, dat vooral het voormalige gewest Bataafsch-Brabant een veilige schuilplaats was voor een groot aantal Fransche emigranten, tot deportatie veroordeelde priesters en personen, die tot de Fransche conscriptie behoorden. Zij moesten opgezocht en aan de Franschen worden uitgeleverd. Het Departementaal Bestuur van de Dommel bracht dit ter kennis van alle gemeentebesturen en officieren, onder bedreiging, dat de nalatigen zouden vervolgd worden. ¹⁾

Veel werk verschafte Van Gils de z.g. naasting der kerken, waarin zijn advies gevraagd werd (11 Febr., 27 Maart 1800). Het zesde additioneele artikel tot de staatsregeling van 1798 bepaalde, dat alle kerkgebouwen en pastorieën door de gemeentebesturen zouden worden toegewezen aan die godsdienstige gezindte, die in een plaats de betrekkelijke meerderheid had, of, voor zooverre de groote plaatsen betrof, naar verhouding van het aantal zielen zouden worden verdeeld onder de verschillende kerkgenootschappen. In Noord-Brabant, waar de Katholieken ver in de meerderheid waren, hadden derhalve de meeste kerken aan hen terug moeten komen, terwijl in steden als Den Bosch, waar het aantal Protestanten vrij groot was, een vergelijk moest worden getroffen betreffende de verdeeling der kerken onder de kerkgenootschappen.

De bemoeiingen van Van Gils strekten zich ook uit tot de kwestie der tienden, die volgens artikel 25 der staatsregeling werden afgeschaft en afkoopbaar gesteld (8 Juni, 19, 29 Juli 1798).

Bij dat alles vond hij nog tijd, tot het schrijven van een apologetisch werk. De z.g. filosofen, waaronder men in dien tijd verstond de rationalisten, die het Geloof door de

¹⁾ J. C. A. Hezenmans, *'s-Hertogenbosch van 1629—1798*, (uitgegeven door het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetensch. in Noordbr.), blz. 492 vlg.

rede wilden vervangen, waren sinds lang bezig, hun verderfelijke geschriften onder het volk te verspreiden. Zelfs binnen het eigen gewest, te Grave, was zulk een werk ter perse gegaan (2, 6 Juli 1799). De Vicarius trad er met kracht tegen op en bepaalde, dat al degenen, die op het werk hadden ingeschreven en dit niet openlijk herriepen, niet tot de H. Sacramenten mochten naderen (12 Juli 1799). Van Gils komt herhaaldelijk op het geval terug, zoodat de veronderstelling gerechtvaardigd is, dat dit werk de naaste aanleiding voor hem was tot het schrijven van *De gronden van het christen-katholiek geloof tegenover de gronden der philosophie*, (zie 25 Maart 1800).

Het zou ons te ver voeren, alle zaken hier te bespreken, die door Van Gils in zijn Dagboek worden aangeroerd; de belangstellende zij naar het Dagboek zelf verwezen. Nog op enkele punten mogen wij hier, ter verduidelijking van den tekst van het Dagboek, de aandacht vestigen.

Tot degenen, wier namen telkens in het Dagboek voorkomen, behooren in de eerste plaats zijn familieleden, die zich blijkbaar in een warme toegenegenheid zijnerzijds mochten verheugen, getuige de relaties, die hij met hen onderhoudt en de aantekeningen betreffende hen in zijn Dagboek.

Antonius was de vijfde zoon van Jan van Gils en Johanna Bruers. In 1794 was zijn moeder gestorven. Zij was afkomstig uit de Veldhoven, thans nog de naam van een Tilburgsche stadswijk. Zij werd na haar dood door Antonius niet vergeten. Zoo lezen wij in het Dagboek, dat hij den 23 December 1797 de H. Mis opdroeg „voor zijn lieve overleden moeder.”

Zijn vader heeft hij langer mogen behouden. Van zeer hartelijken aard zullen ongetwijfeld de betrekkingen geweest zijn, die hij met den blijkbaar nog krassen ouden heer onderhield. Telkens is er sprake van bezoeken over en weer. Diep betreurd stierf de grijsaard den 30 Mei 1801 op acht en zeventig-jarigen leeftijd. Bij zijn afsterven waren vele familieleden aanwezig, terwijl zijn priesterzoon Antonius de gebeden der stervenden verrichtte. Onder zeer groote belangstelling

en deelname werden de uitvaart en begrafenis gehouden. (3 Juni 1801).

De oudste zoon van het echtpaar Van Gils, Johan Baptist, was als arts te Waalwijk gevestigd. Hij was gehuwd met Helena Catharina Hoekx. „Frater medicus” kreeg nog al eens bezoek van Heerbroer, wanneer deze in Waalwijk was, waar bovendien verschillende kennissen van hem woonden.

Hierna volgde in leeftijd de Franciscanerpater Albertus, die verbonden was aan de Fransche kerk te Den Haag. Antonius bezocht hem, toen hij in de zomervacantie van 1798 in Den Haag kwam, bij welke gelegenheid hij de H. Mis opdroeg in de Fransche kerk (18 Sept.).

Zijn zuster Eva was gehuwd met J. B. Brouwers en gevestigd te Tilburg. Ook met haar was de verstandhouding goed. Het Dagboek doet evenwel vermoeden, dat zij een eenigszins moeilijk karakter had, terwijl haar man tegenover haar blijkbaar ook niet altijd even hartelijk was. De zoon van het echtpaar Brouwers, Joannes, ook *Joannulus* genoemd, de latere pastoor-deken van Oss, had blijkbaar de bijzondere sympathie van Heerroom. In de Paaschvacantie van 1801 nam deze hem mee naar Emmerik, waar de knaap uit handen van Mgr. Van Velde tot Melroy het H. Vormsel ontving, waarbij hij den Vormnaam Antonius aannam. Later zal hij Heerroom raadplegen over zijn levensstaat.¹⁾

Een verwante ziel vond Van Gils blijkbaar in zijn zuster Antonetta, die ook wel voorkomt onder de namen Antonula, Antoniola en Toetje. Zij was ongetrouwd en — volgens Allard — een „eerzaam klopje”. Indien dit juist is, moet zij tot de z.g. *Tilburgsche kwezels* gerekend worden. Dit waren leden der Derde Orde van den H. Norbertus (begrijpelijk, daar de beide toenmalige Tilburgsche parochiekerken door Norbertijnen bediend werden)²⁾, die de geestelijkheid bij godsdienstige en charitatieve werken hielpen. Met haar kan

¹⁾ Zie Th. Goossens, *Bossche Bijdragen* XII, blz. 171—176.

²⁾ J. van Miert S. J., *De Tilburgsche kwezels* in *Bossche Bijdragen* III, blz. 77 vlgg.

Van Gils over verschillende zaken van gedachten wisselen; zij is hem behulpzaam bij zijn ondernemingen en helpt hem met de verzorging van altaarlinnen en met ander werk, waaraan vrouwen zich destijds plachten te wijden. Zij leeft in alles met hem mee, toont zich vol bezorgdheid voor zijn welzijn, is als een moeder voor hem in de behartiging van tal van huishoudelijke aangelegenheden.

De jongste broer van Antonius, Adrianus Jacobus, schepen en representant van Tilburg, was gehuwd met Maria Catharina de Rooy. Ook hun namen komen in het Dagboek voor.

Behalve met zijn allernaaste familie onderhield Van Gils relaties met tal van andere familieleden, die in het Dagboek voorkomen als *nepos*, *neptis*, *cognati*.

Van Gils had zeer vele vrienden en kennissen; enkele der belangrijkste mogen hier een korte vermelding vinden ¹⁾.

De kring zijner kennissen is internationaal. In Leuven en tijdens zijn verblijf in Frankrijk had hij tal van relaties aangeknoopt. Vele vluchtelingen uit Frankrijk en België komen dan ook geregeld bij hem op bezoek, ook Limburgers uit die streken, die bij Frankrijk waren ingelijfd. Talloos zijn de bezoeken over en weer en correspondenties met geestelijken uit het Bossche vicariaat. Ook in het vicariaat van Breda kent hij er velen en in de vacaties maakt hij er gaarne een reisje heen. Met de beide Oomens en De Gruiter, secretaris van het Antwerpsche diocees, onderhoudt hij drukke betrekkingen. Ook in Holland, Utrecht, Gelderland en Friesland heeft hij kennissen. Hij correspondeert met den aarts-priester Ten Hulscher (19 Juli 1798); verscheidene priesters kent hij in Den Haag; Gerardus Hegeman, pastoor van het Haantje te Amsterdam, met Ten Hulscher medeoprichter van het seminarie Warmond, wordt door hem geraadpleegd ²⁾. Onder de reguliere geestelijkheid zijn het vooral de Capu-

¹⁾ De eerste maal, dat zij in het Dagboek voorkomen, geven wij, voor zoover dit mogelijk is, een korte identificatie.

²⁾ J. van der Loos, *Bijdragen tot de geschiedenis van het bisdom Haarlem*, jg. 39, blz. 71 vlg.

cijnen, waarmede hij betrekkingen onderhoudt. Tot zijn meer intieme vrienden behooren pastoor Piggen uit Netersel en pastoor Bosmans van de Bossche St. Cathrien, waar hij een tijd lang assistent was. Ook met Bosmans' opvolger, pastoor Staessens, staat hij aanvankelijk op vertrouwelijken voet; later wordt deze verhouding minder aangenaam in verband met Staessens' gedrag in zaken van kerkelijk beleid ¹⁾). Nog noemen wij onder zijn zeer goede vrienden deken Potters, rector van „Agter den Boerenmouw” en diens opvolger in laatstgenoemde functie, Gerard Constant Molemakers. Zijn beste vriend is de Maastrichtenaar Gaspar Moser, zijn oud-studiegenoot en mede-professor te Leuven, die aan het Bossche seminarie van de oprichting af verbonden is.

Ook onder de leeken had hij vele toegewijde vrienden. Advocaten en handelslieden waren zijn juridische en financiële raadgevers in de materiële moeilijkheden, die de oprichting van het seminarie en de overige zaken, die hij te behartigen had, met zich mede brachten. Mr. Van Boxtel, Van Oirschot en de Van Rijckevorsels hebben hem vooral gesteund bij zijn seminarie-plannen, terwijl zelfs de Van Rijckevorsels, — eerst Thomas, later diens zoon Jan —, de nominale eigenaars er van waren. Voor het welslagen van zijn plannen was het ook van belang, dat hij op goeden voet stond met de katholieke leeken, die invloed hadden op politiek gebied, zooals leden van gemeentelijke en provinciale besturen, leden der Nationale Vergadering, later van het Vertegenwoordigend Lichaam, leden van het Uitvoerend Bewind, zooals Johan Rudolf van Hooff enz. Diensten van anderen, meer huishoudelijken, doch tevens ook financiëelen aard bewezen hem de dames onder zijn kennissen. Zij verleenden menigmaal onbaatzuchtige en liefdevolle hulp. Bij haar kon hij aankloppen, als er iets noodig was voor kerk, altaar of op huishoudelijk terrein, of als er een Fransch religieus moest gehuisvest worden (11, 13 Juli 1798), enz. Omgekeerd was hij voor

¹⁾ Th. Goossens, *Bossche Bijdragen* XII, blz. 198—200.

haar een trouwe en betrouwbare raadsman in haar beslommeringen en moeilijkheden. Ook in de kringen der aristocratie waren er dames, met wie hij relaties had, zooals de Gravin de Ribeaucourt, vrouwe van Amelrode, en de Gravin Senarclens' de Grancy. De Grancy's bewoonden het kasteel „Haanwijk" te St. Michielsgestel en waren dus in zekeren zin bureu van de seminarie-professoren.

Het dagelijksch leven van Van Gils was allesbehalve gemakkelijk. De dag begon vroeg op het seminarie. Eenige malen vinden wij vermeld, dat hij des morgens reeds om half vijf op reis ging (25 Maart, 18 April, 15 Juli 1800). In den beginne na zijn overplaatsing naar Den Bosch droeg hij de Mis meestal op in de St. Catharinakerk of in de kapel van het Bossche seminarie; later, na de verplaatsing van het seminarie naar Nieuw-Herlaer, in de kapel aldaar. Overigens heeft hij blijkbaar, gelijk zoovele andere priesters in dien tijd, het voorrecht van een draagbaar altaar gehad ¹⁾; zoo vernemen wij, dat hij soms de H. Mis opdroeg in het ouderlijke huis te Tilburg (3 Januari, 4 Juli 1798, 15 Februari 1799).

Men kan bij het lezen van het Dagboek niet ontkomen aan den indruk, dat Van Gils overstelpd werd door bezigheden. Behalve de oprichting en bestuur van het seminarie en zijn eigen lessen had hij tal van zaken aan het hoofd, waarvoor vele bezoeken moesten worden afgelegd of ontvangen. Er kan blijkbaar niets gebeuren in het Bossche vicariaat, of hij wordt er in betrokken en geraadpleegd. En dan waren er nog zijn eigen familieaangelegenheden, vooral bij en na het overlijden van zijn vader. Voorts de bemoeiingen met personeel, dat wel eens scherpe contrôle noodig had! (23 Juli 1799). Verder moest hij de financiëele aangelegenheden afwickelen van het St. Anna- en het Malderus-college te Leuven, waarvan hij president geweest was. Ook het financiëel beheer van het seminarie legde beslag op een deel van zijn tijd. Het is de vraag trouwens, of zijn aanleg wel

¹⁾ H. Allard, *a. w.*, blz. 70.

in de richting van het commerciële lag; het rekenen en cijferen bezorgde hem blijkbaar nogal wat hoofdbreken en zelfs hoofdpijn! (18 Mei 1798). Zorg baarde het hem ook, die zelf door zijn geschriften als apologet was opgetreden, dat de Bossche boekhandel werken van Rousseau en andere minder goede boeken verkocht (18, 29 Mei, 15 Juni 1798).

Nauwelijks gunde de werkzame man zich eenigen tijd tot ontspanning en ook dan nog trachtte hij het nuttige met het aangename te vereenigen. Nu en dan moest hij evenwel deelnemen aan feestjes ten huize van familie of goede vrienden en hij liet het zich gevallen, indien het er recht vroolijk toeging (3, 5 September 1798); het kon er echter ook vervelend zijn (4 Aug. 1801). Ook de vele bezoekers, die hij ontvangen moest, stelden zijn geduld wel eens op de proef. Na afloop van zulke visites teekent hij dan aan: „Veel nutteloos gepraat en tijdverlies!” (17 Mei, 23 Juni 1800) of: „Een vervelende dag, zooals meer voorkomt bij al dat bezoek! (4 Juli 1799).

Dan zal hij nog meer voor een flinke wandeling gevoeld hebben, waarin hij niet alleen voor het lichaam maar ook voor den geest ontspanning zocht (14 April 1799). Trouwens het loopen was dikwijls wel noodig wegens het gebrek aan vervoermiddelen in die dagen. Niet altijd namelijk was er gelegenheid met een gehuurd rijtuig of per postwagen te reizen; nu en dan moesten er wel eens vrij groote afstanden te voet worden afgelegd. Weliswaar was het een gemak, dat de Dommel langs Halder stroomde, zoodat de stad per boot te bereiken viel (2 Sept. 1799), doch soms was de rivier bevroren, en bleef niets over dan den weg over het ijs te nemen (1 Jan. 1799).

Dit gebrek aan vervoermiddelen in die dagen houde men bij het lezen van het Dagboek in het oog. Het verklaart mede, waarom Van Gils, die zijn relaties in binnen- en buitenland had en zoovele belangrijke zaken had te bespreken, betrekkelijk zelden gereisd heeft. Slechts in de vacanties kon er sprake van zijn en ook dan moet hij zich gebonden hebben gevoeld door de wetenschap, dat er thuis zoovele zaken ter

afdoening op hem lagen te wachten. Van buitenlandsche reizen, afgezien van uitstapjes over de dichtbij gelegen Belgische grens, is in de periode, waarover het Dagboek loopt, slechts éénmaal sprake en wel in de Paaschvacantie van 1801, als hij met zijn neefje Jan Brouwers een reis naar Nijmegen en Emmerik maakt, waarbij hij ook een bezoek brengt aan het seminarie te 's-Heerenberg. Overigens vinden wij hem tijdens de vacaties voor enkele dagen op reis naar Den Haag (midden September 1798), naar Utrecht (tweede helft van September 1800) en naar Breda (tweede helft van Maart 1798, tweede helft van Augustus 1798, en 1800).

Behalve deze grootere reizen leest men herhaaldelijk van uitstapjes naar min of meer dichtbij gelegen plaatsen. Meestal hadden deze een zakelijk doel, doch in de vacantie zal hij allicht er naar gestreefd hebben, het nuttige met het aangename te vereenigen. Indien hij dan daarbij den weg te voet aflegt, soms over zeer grooten afstand, behoeft men dit niet juist toe te schrijven aan het ontbreken van vervoermiddelen, al speelde ook dit — zooals wij zeiden — hierbij een rol. Hij genoot blijkbaar van de wandeling, die hem, behalve ontspanning van lichaam en geest, ook natuurgenoet verschafte. Zijn belangstelling voor de natuur openbaart zich ook in de gesprekken met het tuinpersoneel, waarvan de nauwkeurige vermelding een meer dan zuiver zakelijke belangstelling doet vermoeden. Hij pleegt met deze lieden overleg aangaande de te verrichten werkzaamheden, den aankoop van boomen, waar hij dan zelf op uit gaat, enz. Ook voelt hij iets voor dieren. Hij verkneutert zich, als hij met een paar theologanten jonge eksters uitgehaald heeft, die dan door hen worden opgefokt; hij noemt zelfs het aantal; hij zelf neemt er drie voor zijn rekening, Heesbeen één en Bekkers één (3 Juni 1799). Een andermaal is hij uit visschen geweest en heeft een grooten visch gevangen, die vervolgens met smaak verorberd wordt. Het doet waarlijk goed, als men bemerkt, hoe hij, te midden van zoo vele zakelijke beslommingen, voor de kleinigheden van het dagelijksch leven ook eenigen lust blijkt te bezitten.

Van Gils bezat geen sterk gestel, en in zijn Dagboek noteert hij vrij nauwkeurig zijn ongesteldheden en vermeldt hij ook zijn pijnlijke en lastige kwalen. Veel had hij te kampen met jicht en rheumatiek (22 Aug. 1798). Men krijgt echter wel eens den indruk, dat hij zich niet voldoende ontzag. Toen er b. v. op Nieuw-Herlaer een sloot gegraven moest worden, hielp hij hier zelf aan mede, ondanks dat er een scherpe wind woei. De gevolgen bleven niet uit! Gedurende verscheidene dagen wordt hij door rheumatiek geplaagd (26 Juli 1800). Als hij dan door het toepassen van huismiddelen hersteld is, gaat het een korten tijd goed, doch de vacantiereis naar Utrecht heeft tot gevolg een terugkeer van de ziekte (24 Sept. 1800). Dan in het begin van November opnieuw een aanval! (6 Nov. 1800). Bovendien heeft hij last van een breuk (3 Maart, 16 Juni 1800, 19 Febr., 6 Maart 1801) en klaagt hij over pijn in de borst, wat soms met het opgeven van bloed gepaard gaat (29 Mei, 6 Juni 1799, 6 Maart 1800).

Het is te begrijpen, dat het presidentschap van het seminarie hem ten slotte te bezwaarlijk werd en hij met vreugde de komst van een opvolger begroette. Desniettemin eert hem de nederigheid, die hem met de tweede plaats genoegen doet nemen, waar hij eenmaal de eerste bekleedde. Doch na enkele jaren zal men hem terugroepen op zijn vroegeren post. Deze levensperiode is gedeeltelijk beschreven in het tweede Dagboek.

Wij laten nu zonder opschrift, dat ook in het Handschrift ontbreekt, het Dagboek volgen.

1797. 1 Dec. Feria 6. Apprehensi Pastores Lovanienses S. Jacob et S. Quinten ¹⁾. Effugerunt Van de Velde ²⁾, Van Audenrode ³⁾, Plebanus ⁴⁾; Pastores S. Gertrudis ⁵⁾ et S. Michaelis ⁶⁾. Ego effugi apud Hollanders ⁷⁾. Venit hora 4 vesperi braxator Van Boekel, narravit sortem apprehensorum. Venit Matante ⁸⁾. Venit Jan de Graaf ⁹⁾.

Sabb. 2 Dec. Mansi apud Hollanders usque ad 4 post meridiem. Intravi collegium. Effugi apud Culens, ubi reperi Simons ¹⁰⁾, regentem Porci, adventante postea Moser, praeside Collegii Buscoducensis ¹¹⁾.

¹⁾ J. B. van Cauwenberghe, pastoor der St. Jacob, en J. B. de Bruyne, pastoor der St. Quinten, te Leuven, werden naar Fransch Guyana gedeporteerd en stierven in de woestijn van Conamama, de eerste 6 October, de tweede 21 September 1798. H. Allard, *a. w.*, blz. 68.

²⁾ Dr. J. F. van de Velde, bekend geleerde en schrijver, een der leermeesters van Van Gils te Leuven. (H. Allard, *a. w.*, 8, 37, 48, 68, 70, 75). Hij stierf 9 Januari 1823. *Journal historique et littéraire*, 1834—35, p. 622.

³⁾ Petrus Franciscus van Audenrode, in 1772 primus van Leuven, sinds 1780 in verschillende hoogleeraarsfuncties te Leuven werkzaam. Zie *Catalogus omnium primorum in generali et solemnii philosophiae et artium promotione ab origine celeberrimae Universitatis Lovaniensis* (Mechelen, 1824), pag. 86. (Een exemplaar van dit zeldzame werkje berust op de bibliotheek van het Groot-Seminarie Haaren).

⁴⁾ J. B. Samen, pastoor en proost der St. Pieter te Leuven. (Zie Dagboek 16 Dec. 1797 en H. Allard, *a. w.*, blz. 68.) Van oudsher werd deze „plebaan” genoemd, ofschoon Leuven nooit bisschopsstad geweest is (zie b. v. Prof. Dr. Th. Goossens, *Franciscus Sonnius in de pamfletten*, ('s-Hertogenbosch, 1917, blz. 49). De titel „plebaan” werd oudtijds n. l. gegeven ook aan de pastoors van nog andere voorname kerken dan bisschopskerken. Zie *Journal historique et littéraire*, 1834—35 p. 448; [A. van Gils], *Katholyk Meyereysch Memorieboek* ('s-Hertogenbosch, 1819), blz. 193.

⁵⁾ J. J. van de Varent, pastoor der St. Geertrui te Leuven. Zie Dagboek, 8 Dec. 1797 en H. Allard, *a. w.*, blz. 68.

⁶⁾ J. A. B. van der Moere, pastoor der St. Michiel te Leuven. Zie H. Allard, *a. w.*, blz. 68 vlg.

⁷⁾ Hollanders, een goede Leuvense vriend, wiens naam herhaalde malen in het Dagboek voorkomt.

⁸⁾ Matante, bij wien Van Gils te Leuven in huis woonde. Zij behoorde misschien tot de Oosterhoutsche familie Janssens. (Allard, *a. w.*, blz. 6). Over deze familie Janssens zie C. R. Hermans, *Bijdragen over Noord-Brabant I* ('s-Hertogenbosch, 1845), blz. 351. Blijkens het Dagboek bleef Van Gils na zijn vertrek uit Leuven in vriendschappelijke relatie met haar.

⁹⁾ Jan de Graaf, een Leuvense vriend, wiens naam in het Dagboek nu en dan voorkomt.

¹⁰⁾ A. Simons, regent van „'t Varcken”. H. Allard, *a. w.*, blz. 51, 69.

¹¹⁾ Gaspar Moser, de boezemvriend van Van Gils, was de laatste regent van het Bossche college te Leuven. H. Allard, *a. w.*, blz. 7.

Dom. 3 Dec. Dominica 1 Adventus. Celebravi ¹⁾ apud Culens cum Simons et Moser. Varia nuncia. Caligula empta. Statutum effugere.

Feria 2. 4 Dec. Effugi cum Moser et Simons per portam Diesthensem. Veni in Hawart, ubi apud viatorem vidi Pastorem loci, jam expulso ex domo pastorali. Dein fui apud molitorem in Rillart, inde in Testel apud expulsos Averbodienses ²⁾. Tandem in Vorst post longos errores. Cubui apud Abrahamam, ubi reperi Van de Velde apud Aertgeers ³⁾.

Feria 3. 5 Dec. Non celebravi nec audivi Sacrum in Vorst, sed discessi, ivi vias difficiles in villam, dein in Ham ⁴⁾, ubi humaniter (licet ob circumstantias modice) exceptus a cognato pastore Biermans. Viam cepi in Lommel, comitante vicario Dno. Sangers. Multa jam vespera in Lommel venimus, benigne excepti a pastore Pompen ⁵⁾ et vicario Bekkers ⁶⁾.

Feria 4. 6 Dec. Celebravi in domo privata in granario in Lommel. Inde cum Pastore per Luiksgestel in Bergeijk, ubi circa meridiem madidi appulimus apud pastorem Dnum Deelen ⁷⁾ et vicarium Dnum Bex ⁸⁾. Bene excepti ibi pernoctavimus.

Feria 5. 7 Dec. Cum caruca Pastoris transivimus Bladel, inde pedites (Moser et ego — nam Simons ad partes Bredanas per Turnholtum a Vorst iverat) venimus in Neetersel ad pastorem amicissimum Piggen ⁹⁾ et sororem eius Keekenigt ¹⁰⁾.

¹⁾ Gelijk zoovele andere priesters ten tijde der Fransche Revolutië schijnt Van Gils het voorrecht te hebben genoten van een draagbaar altaar. H. Allard, *a. w.*, blz. 70.

²⁾ De uit Averbode verdreven Norbertijnen.

³⁾ H. Allard vond onder de geschriften van Dr. Van de Velde opgegeven: „Vesperiae in actu licentiae erud. D. Aertgeerts ex Vorst, die 13 Octobris 1795. et aliae orationes” H. Allard, *a. w.*, blz. 70.

⁴⁾ H. Allard, die op blz. 68—72 van zijn werk het Dagboek dag voor dag volgt, teekent hierbij aan (blz. 70): Tusschen Vorst en Oost-Ham liggen Tessenderloo en Quaedmehelen. Wellicht hebben de vluchtelingen een bezoek gebracht aan de Merodes op hun villa te Tessenderloo.

⁵⁾ Godefr. Damian. Pompen, Pastoor van Lommel, 1789—1812. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 741.

⁶⁾ Adrianus Beckers, kapelaan te Lommel, 1793—1806. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 742.

⁷⁾ Thom. Aug. Deelen, pastoor van Bergeijk, 1779—1812. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 240.

⁸⁾ Henr. Math. Bex, kapelaan te Bergeijk, 1794—1798. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 242.

⁹⁾ Arnoldus Piggen, Pastoor van Nettersel, 1795—1804. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 180.

¹⁰⁾ Keekenigt d. i. Nicht Keetje.

Lauto jentaculum sumpsi. Venimus paulo post prandium in Becam Hilvaris ad pastorem Van de Wijer ¹⁾ et vicarium Mosselveld ²⁾. Bene pransi, ad vesperam venimus in Tilburg.

Feria 6. Domi celebravi, ubi reperi Dnum Van de Varent, Pastorem S. Gertrudis, profugum Lovanio. Visa familia post meridiem ivi in Boxtel ad Dnum Decanum ³⁾, cuius eram constitutus assistens.

Sabb. 9 Dec. Celebrata Missa in ecclesia Boxtel (de S. Francisco Xaverio translato), ivi in Schijndel ad Reverendissimum vicarium Ant. van Alphen, ubi pransus, redii in Boxtel, manente ibi Dno Moser tamquam assistente.

Dom. die. 10 Dec. Celebravi in Boxtel ut et sequentibus diebus, visis interim variis civibus, Van de Voort, Van de Wijer, Van Son, Dna Van de Ven etc.

Feria 5. 14 Dec. Ivi in Liemdt ad exsequias Pastoris defuncti ⁴⁾. Ibi vidi Reverendissimum, ⁵⁾ sed obiter. Statim reversus in Boxtel, unde post meridiem cum Moser istic reperto ivi in Oirschot. Vidi in de Vittelstraat duos bibones. Reperi in Oirschot cum pastore decano Van Erp ⁶⁾ eximium Dnum Van de Velde profugum.

Feria 6. 15 Dec. Vidi varios in Oirschot, De Dekker, Van Heumen et familiam, Zomers, Van den Heuvel etc. Turrim ascendimus et pransi redimus in Boxtel.

Sabb. 16 Dec. Audivi Plebanum Lovaniensem, Dnum Samen, versari in Oirschot.

Dom. 17 Dec. 3^a Adventus. Celebravi in Boxtel.

Feria 2. 18 Dec. Pueros in catechesi instruxi ibidem.

¹⁾ Joan. Henr. van de Weijer, pastoor van Hilvarenbeek, 1797—1832. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 603.

²⁾ Gerard. Aegid. van Mosselvelde, kapelaan te Hilvarenbeek, 1797—1804. Deze Bosschenaar was een oud-leerling van Van Gils als president van het St. Annacollege, bij wien hij den 4 Dec. 1791 zijn examen voor het diaconaat had afgelegd. H. Allard, *a. w.*, blz., 71; L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 605.

³⁾ Nicol. Fr. du Messie, pastoor van Boxtel, 1765—1811, sinds 1785 deken van het district Orthen. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 349 vlg.

⁴⁾ Justinus Timmermans, pastoor van Liempde, 1775—1797. Hij werd opgevolgd door Joannes Swinkels, 1797—1820. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 697.

⁵⁾ Met „Reverendissimus” wordt door Van Gils steeds de vicarius Van Alphen bedoeld. Het predicaat, waarmede in het Dagboek dekens worden aangeduid, is „Amplissimus”.

⁶⁾ Joannes van Erp, pastoor van Oirschot, 1796—1821, sinds 1797 deken van het district Hilvarenbeek. Hij was studiegenoot geweest van Van Gils te Leuven en diens voorganger als president van het St. Annacollege. H. Allard, *a. w.*, blz. 7, 27, 68, 216. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 357.

Feria 4. 20 Dec. Advenerunt Dni Van de Velde et Plebanus in Boxtel, obvio ipsis Reverendissimo, quocum iverunt in Schijndel, revertente in Oirschot Dno Van Erp.

Feria 5. 21 Dec. Festo S. Thomae. Post Missam ivi in Tilburg. Varios vidi, Pastorem et Vicarios op 't Heiken, non in Goirken¹⁾, Dnam viduam Goossens, cognatos etc.

Sabb. 23 Dec. Celebravi domi pro dilecta matre defuncta. Ante meridiem ivi in Oisterwijk, unde pransus cum Pastore²⁾ apud Dnum Suys in Boxtel, ubi reperi epistolam Reverendissimi me evocantem Sylvamducis ad assistendum Dno pastori Bosmans.³⁾

Dom. 4 Adventus. 24 Dec. Celebravi Missam solemnem in Boxtel et predicavi. Post prandium ivi Sylvamducis obvio Constantio⁴⁾ van Oirschot. Eodem die illuc in Boxtel advenerat Dnus Culens Lovanio, qui me Sylvamducis comitatus est.

Feria 2. 25 Dec. Festum Nativitatis Domini. Celebravi 3 ultimas Missas in parochia S. Catharinae Sylvaeducis. Vidi varios cives, praecipue Van Boxtel causidicum⁵⁾.

Feria 3. 26 Dec. Festum S. Stephani. Celebravi Summum Sacrum.

Feria 4. 27 Dec. Festum S. Johannis Evangelistae. Celebravi Summum Sacrum et concionem pro opificiis lignariis etc. Vesperi advenit Dnus Moser cum Culens ex Schijndel.

Feria 5. 28 Dec. Mane celebravi hora 7. Post Missam

¹⁾ *Het Goirke en Het Heike*, toenmaals de twee parochiekerken van Tilburg, werden bediend door kannunniken der abdij Tongerlo; Walterus Tabbers, pastoor van *Het Heike*, 1797—1806, Gilbertus Segers, 1797—1809, en Joseph de Kersmakers, 1797—1817, kapelaans van *Het Heike*. Herm. Joseph Franke, pastoor van *Het Goirke*, 1797—1812, Herman Joseph Aerts, 1797—1800, en Bruno Dingenen, 1797—1807, kapelaans van *Het Goirke*. L. Schutjes, *a. w.*, V, passim.

²⁾ Joannes van der Bruggen, kanunnik van St. Geertrui in Leuven, pastoor van Oisterwijk, 1765—1810. L. Schutjes, *a. w.*, V, 390.

³⁾ Joannes Bosmans, pastoor der St. Catharinakerk te 's-Hertogenbosch, 1773—1798. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 353.

⁴⁾ De gebroeders Constant en Henricus van Oirschot te 's-Hertogenbosch, zeer bevriend met Van Gils. Zie Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt. *De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch*, I, blz. 369; II, blz. 423, 536; III, blz. 61.

⁵⁾ Mr. Cornelis van Boxtel, een oud Lovanist en studiegenoot van Van Gils, die zich eerst als advocaat in Den Haag en in 1780 in zijn geboorteplaats Den Bosch vestigde. Bij zijn overlijden in 1806 maakte die trouwe raadsman van Van Gils, en der hoogere geestelijkheid in het algemeen, milde beschikkingen ten gunste van het seminarie. Op zijn sterfdag teekent Van Gils aan: „senex sapiens, amicus, benefactor insignis seminarii, tum in vita ope et consilio, tum in morte legato 200 florenorum”. H. Allard, *a. w.*, blz. 83.

Dni Moser et Culens abierunt in Tilburg, unde Bredam et Antverpnam etc.

Dom. 31 Dec. Celebravi solemne Sacrum et concionem. Scripseram pridie per Dnum Moser declarationam meam, quod reliquerim Lovanium, quod hic habitem etc. Scripsi etiam Hollanders, etiam Matante, etiam Vice-pastori S. Michaelis pro negotio bis centum florenorum.

1798. Feria 2. 1 Jan. Conductae verbatim 2 domus Dnae viduae Van Vechel, pro seminario, sitae prope Groote Hekel, pretio 326 florenos annuos, sed postea exegit 376 florenos. ¹⁾

Feria 5. 4 Jan. Adventit Reverendissimus et apud Dnum Decanum ²⁾, Agter den Boerenmouw. Coram congregatione pastorum proposuit negotium seminarii, quod omni applausu acceptum est, media inita etc. et constituti provisionaliter 2 provisores, Amplissimus Dnus decanus Potters et plebanus Hogaers. ³⁾ Praelecta epistola pastoralis, probata et typis destinata. Prandium apud Dnum Decanum.

Sabb. 6 Jan. Festum Epiphaniae. Celebravi hora 9^a et cantavi Vesperas et Laudem hora 2^a.

Dom. 7 Jan. Celebravi solemne Sacrum et concionem.

Feria 2. 8 Jan. ⁴⁾ Post Missam hora 7^a ivi in Tilburg. Disposui libros et mittenda Sylvamducis. Vidi Pastorem S. Jacobi Antverpiae profugum. ⁵⁾ Narravit meare et deportari Van Eupen ⁶⁾ etc.

Feria 3, 4 et 5. 9, 10 et 11 Jan. Celebravi domi in sacello domestico.

Feria 5. 11 Jan. Redivi cum rheda seu postwagen in Tilburg, hora 11 matutina in Tilburg. Eodem die „sub pon-

¹⁾ Vgl. over deze huizen A. van Sasse van Ysselst, *a. w.*, II, blz. 287. J. Mosmans, *Het Seminarie aan „de Oude Dieze” te 's-Hertogenbosch (1798)*, in *Taxandria*, jg. 31, blz. 13 vlgg. (met een plaat).

²⁾ Joan. Franc. Potters, rector van de „bidplaats van het H. Kruis”, gelegen Agter den Boerenmouw, 1763—1799; 1767—1799 deken van 's-Hertogenbosch. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 298.

³⁾ Joan. Hoogaerts, plebaan der St. Jan te 's-Hertogenbosch, 1797—1814. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 318.

⁴⁾ Van Gils schrijft abusievelijk 8 Februari.

⁵⁾ De hier genoemde pastoor der St. Jacob te Antwerpen was de bekende, later beruchte Mathias Franciscus van Camp, in 1810 pseudo-bisschop van 's-Hertogenbosch. H. Allard, *a. w.*, blz. 184 vlgg.

⁶⁾ Petrus Simon van Eupen, vicarius-generaal van het bisdom Antwerpen (J. Krüger, II, blz. 92), die eerst naar Frankrijk gevoerd werd, daarna over den Rijn gebannen, later kapelaan werd te Jutfaas, waar hij in 1804 overleed. Zie H. Allard, *a. w.*, blz. 185, die hier de tekst van het Dagboek onjuist citeert en eveneens den door Van Gils abusievelijk vermelden datum 8 Februari overneemt.

dere lani" (wolzak) ex fenestra delapso, fere perii. Servante Dei providentia vivus evasi, contuso tamen cum dolore collo.

Dom. 14 Jan. Celebravi solemne Sacrum et concionem. Adfuit Dnus Minckelers ¹⁾, quem cum epistola postridie misi in Schijndel ad Reverendissimum.

Feria 3. 16 Jan. Ivi in Boxtel cum Reverendo Dno vicepastore De Visscher ²⁾ et Van Oirschot. Inde, dicto vale Decano et depositis negotiis in Schijndel, ubi postridie 17 cum Reverendissimo celebravi festum S. Antonii, praesentibus ad mensam pluribus hospitibus, Dnis Decanis Helmondano, Van Rosmalen, Pastore in Vechel ³⁾, et Orthensi, Du Messie, Pastore in Boxtel, item Pastoribus de Gestel, Van de Voort ⁴⁾, eius fratre medico et sorore, Pastore in Dinther, Van Santvoort ⁵⁾, in Dungen, Storimans ⁶⁾, in Gemonde, Suys ⁷⁾, praeposito op d' aarde, cauidico Van Boxtel, mercatore Van Oirschot, vicariis in Schijndel, Van Cuyk ⁸⁾ et Van den Heuvel ⁹⁾, item domicellis Van Alphen et Van de Ven. Pridie vesperi a Reverendissimo sequentia circa seminarium provisionaliter statuta fuerunt.

1° pensionem fore 180 florenos anno ut vocant academico, et soluturos alumnos f. 2—12—0 ¹⁰⁾ in ingressu et egressu pro intertentione famulantium.

2° eos togatos domi fore, quantum possibile erit.

3° fore concursus, examina, lectiones Scripturae etc.

¹⁾ Joannes Minkelers, uit Maastricht, die kort hierop tot kapelaan te Liempde werd benoemd. Zie Dagboek 18 Januari 1798. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 698.

²⁾ Joannes de Visscher (bij Schutjes *Vissers*), kapelaan der St. Cathrien te 's-Hertogenbosch, 1796—1803, geboren te Oirschot. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 354.

³⁾ Mart. Joan. van Rosmalen, pastoor van Vechel, 1765—1810, deken van het district Helmond, 1790—1810. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 29; V, blz. 787.

⁴⁾ Joannes van de Voort, pastoor van St. Michielsgestel, 1795—1844. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 79.

⁵⁾ Adrian. Versantvoort, pastoor van Dinther, 1789—1811. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 461.

⁶⁾ Joan. Franc. Storimans, pastoor van Den Dungen, 1782—1813. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 519.

⁷⁾ Paulus Dominicus Suys, pastoor van Gemonde, 1789—1807. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 717.

⁸⁾ Joan. van Cuik, kapelaan te Schijndel, 1790—1803. L. Schutjes, *a. w.*, blz. 649.

⁹⁾ Arnold van den Heuvel, kapelaan te Schijndel, 1795—1810, L. Schutjes, V, blz. 649.

¹⁰⁾ D. i. 2 gulden, 12 stuivers, 0 penningen. Een stuiver = 16 penningen.

Feria 4. 17 Jan. Cum rheda, quae advexerat causicum Van Boxtel, redii Sylvamducis. Subvertit rheda, sed sine laesione, feminam galactopolam, ante domum Pastoris.

Feria 5. 18 Jan. Recepti litteras a Reverendissimo pro missione Dni Minkelers, jam examinati, eodem die in assistentiam de Liempdte.

Feria 6. 19 Jan. Decessit Minkelers in assistentiam in Liempt.

Sabb. 20 Jan. Redit Dnus Moser Lovanio cum multis nunciis et litteris.

Dom. 21 Jan. Ivi cum Dno Moser in Schijndel. Celebravi solemne Sacrum et concionem. Praelecta epistola Reverendissimi pro collecta seminarii.

Feria 2. 22 Jan. Redii in Schijndel solus cum Representantibus Van den Dries medico et Verhagen. ¹⁾ Recepti litteras a Patre Mauritio Capucino ex Ultrajecto ad Mosam ²⁾ circa negotium juramenti in diocese Leodiensi. Eodem die solvit Dnus Mulders pro pensione in S. Annae f. 18—4—0 Brabantios. ³⁾

Feria 3. 23 Jan. Respondi Patri Mauritio Capucino super negotio juramenti, tradita epistola Dnae Goyaers. Recepti pridie responsum Eximii Dni Van de Velde super eadem re Lovaniensi, super qua dictus De Coster expressum nuncium receperat Lovanio, sed responsum Van de Velde de liceitate tractat, non de eo, quod jam agendum est. Dnus Pastor in Dungen misit victualia pro seminario, poma terrestria, crambes etc. Vesperi venit ad nos Dnus Gobert (de Coster). Narravit, quae Gandae etc. contigerant et de mittendo ad Eminentiam ⁴⁾ nuncio deliberavit, nihil tamen resolvit.

Feria 4. 24 Jan. Mane discedit Coster in Engelen an Roterodamum? In meridie vidimus Dnam Van Erp Begginam et pastorem Pans. Deliberavi cum Decano et Plebano de capescendo negotio seminarii, praecipue post ea, quae Hagae

¹⁾ Zij waren *Representanten van het Volk van Bataafsche-Brabant*. J. Hezenmans, *a. w.*, blz. 483.

²⁾ Het klooster der Capucijnen te Maastricht was in 1797 opgeheven ingevolge de wet van 15 Fructidor an IV (1 Sept. 1796). Jos. Habets en Dr. W. Goossens, *Geschiedenis van het tegenwoordig bisdom Roermond en van de bisdommen, die het in deze gewesten zijn voorafgegaan*, III (Roermond, 1892), blz. 699.

³⁾ Van Gils was in de jaren 1796—97 president geweest van het St. Annacollege te Leuven. H. Allard, *a. w.*, blz. 54.

⁴⁾ Kardinaal Van Frankenbergh, aartsbisschop van Mechelen.

contigerant 22 Januarii¹⁾), conclusum peragendum esse. Nuntiat sutor, qui habitat in seminario, quod domus op de Wevers-plaats conducere non possit. Vesperi redit Coster, cras discessurus Roterodamum. Hodie nuncium de revolutione Hagae.

Feria 5. Discessit Coster Roterodamum. Post meridiem advenit Reverendissimus.

Feria 6. 26 Jan. Hodie statuit Reverendissimus cum Decano non faciendam hic die statuto 29 huius collectam more statuto saltem sed vel nullatenus vel apud quosdam tantum. Discedit Reverendissimus.

Sabb. 27 Jan. Intravi et pransi in seminario. Didici ex Dno Van Engelen et X., quae Antwerpiae et alibi continebant circa incarcerationem sacerdotum, item circa mortem subitam juratoris Antverpiensis Van Onssen. Recepi dono vinum a Peeters. Cubavi apud S. Catharinae.

Dom. 28 Jan. Celebravi (cum homilia) hora 7^a. Post meridiem catechismus et vesperi. Cubavi 1^a vice in seminario, coenatus apud Dnum Bosmans.

Feria 2. 29 Jan. Hac nocte advenit Agens Hagacomitis²⁾), qui deponit praesidium nostrorum representantium, alios in administratores mutavit etc. Celebravi apud S. Catharinae hora 8^a de S. Francisco Salesio, sub cuius tutela et praesidio initum seminarium ad Dei honorem, Ecclesiae utilitatem et proximi aedificationem felix, faustumque faxit Deus Optimus Maximus. Vidi Van Dam, Van der Varent, De Moulin etc. Pransus apud viduam Van Meeuwen. Super epistola Reverendissimi ad Dnum Plebanum de Minkelers mittendo in Driel. De dispensatione jejunii. De dilata collecta hodie scripsi Reverendissimo. Tradidi causidico Cornelio³⁾ disserticulum super exacta nunc declaratione aut breviter exigenda.

Feria 3. 30 Jan. Missa hora 8^a. Scripsi dissertationem de declaratione exigenda, de qua heri. Dein declarationem magis explicate orthodoxam traditam fratri. Vidi apud Decanum in prandio Decanum Grobbendonk, Pastorem Gestel prope Ber-

¹⁾ 22 Januari 1798 vond te Den Haag de z. g. 1e Staatsgreep van Daendels plaats, waarbij de Unitarissen door gevangenneming hunner politieke tegenstanders de leiding der Nationale Vergadering in handen namen.

²⁾ Deze agent Van der Cocq, door het Uitvoerend Bewind in Den Haag hiertoe afgevaardigd, verwijderde sommige leden van het college der *Representanten van het Volk van Bataafsche-Brabant* en reorganiseerde het college tot *intermediair administratief Bestuur van het voormalig gewest van Bataafsche-Brabant*. J. Hezenmans, a. w., blz. 576 vlg.

³⁾ Hiermede zal de reeds genoemde advocaat Mr. Cornelius van Boxtel bedoeld worden.

laar ¹⁾, etc. Fui apud W. Heeren ²⁾ de proco filiae. Vesperi apud causidicum Reverendissimus. Epistola ad Pastores Tilburgenses de pertinacia Abbatis ³⁾. Reverendissimus non est in consensu scriptae declarationis.

Feria 4. 31 Jan. Summo mane monet frater de mandato apprehendendi 8. Hora 8 Sacrum. Interim Moser in Boxel. Ego in Vugt hora 9 de monendo S. Gertrudis in Helvoirt ⁴⁾. Meridie in Boxel cum Reverendissimo, Van de Velde, Plebano, Moser et Van Erp. Interim apparitor interrogat ex parte summi officii, quis hic habitat. Moser, Reverendissimus, Pastores Gestel, Heusden ⁵⁾, S. Catharinae, Drost etc. ad portas civitatis sistuntur.

Feria 5. 1 Febr. 1798. Hora 8 apud S. Catharinae Sacrum. Scribo Reverendissimo per expressum de monitu Praetoris ⁶⁾, quem Dno Pastori de Orten ⁷⁾ fecerat. Prandium apud Bosmans cum pastore Gallo Dung. Vesperi adest Coster. Consilium de eo emittendo ex urbe. Manet. Apud Rijkevorsel de salvo conductu eorum. Den Dubbelden sistitur ad portam Hintham.

Feria 6. 2 Febr. Festum Purificationis. Sacrum hora 10 solemne. Consilium de Coster et Pastore emittendis. Manent. Responsum Reverendissimo de latendo. Prandium apud Plebanum. Van Oirschot cum nuncio de fugitivis. De meo salvo conductu apud Rijkevorsel et Van Rijn. De suscipienda cura apud Gast, postquam videram Van Boxel.

Sabb. 3 Febr. Consilium de latendo cum Van Boxel, Heeren, iterum Van Boxel, De la Court. Obvius Van Rijn de salvo conductu. Scripsi epistolam in Tilburg de sumpta resolutione ambulandi, item ad fratrem medicum ⁸⁾ de eodem et de ligamine herniae ⁹⁾. Abiit frater Adrianus ad uxorem.

¹⁾ Grobbendonk en Berlaer, gelegen nabij het Belgische Lier.

²⁾ De koopman Walterus Heeren, bevriend met Van Gils. H. Allard, a. w., blz. 183.

³⁾ Vermoedelijk de abt van Tongerlo, die het patronaat had der beide Tilburgsche parochiekerken.

⁴⁾ De kerk te Helvoirt werd bediend door de kanunniken der abdij van St. Geertrui te Leuven.

⁵⁾ Joan. Carol van de Horst, geboren te 's-Hertogenbosch, pastoor van Heusden, 1795—1807. L. Schutjes, a. w., IV, blz. 577.

⁶⁾ Praetor d. i. burgemeester.

⁷⁾ Michael de Zeeuw, pastoor van Orthen, 1797—1798. L. Schutjes, a. w., blz. 436.

⁸⁾ Over de familie Van Gils zie Inleiding.

⁹⁾ Hevig leed hij door een breuk. Hiervan is meermalen sprake in het Dagboek. Zie H. Allard, a. w., blz. 85.

Initum est consilium cum Heeren de eligenda domo Lemmens, sed non videtur. Kemps mihi adfuit. Recepti saluum conductum.

Dom. 4 Febr. Septuagesima. Mane hora 7 Sacrum. Statuor eques in equo Van Oirschot, abii in Schijndel. Consilium de capescendo seminario. De reditu Moser etc. Redux vidi patrem Suyskens, Dnam Verheyen, Baesten, Van Boxel etc.

Feria 2. 5 Febr. Appulerunt impedimenta Lovanio et literas a Matante, Mie, Augustina, Voorloopers etc. In prandio apud Bosmans cum pensionario Baesten et medico Deckers. Vidi Kemps. Epistola Caesaris Brancadoro et Episcopi Leodiensis condemnantes juramentum ¹⁾).

Feria 3. 6 Febr. Venit Van de Wijer mane post Missam hora 8^a. Claves pro capsula. Venit Pastor Bergijk. Solvi studioso Stans f. 6—8—0.

Feria 4. 7 Febr. Introduxit Van de Wijer suam supellectilem.

Feria 5. Intra Dnus Van de Wijer. Post meridiem solvi Van Oirschot pro vecturis f. 26—5—0.

Feria 5. 8 Febr. Casus impotentiae. Medicus Goyarts.

Feria 6. 9 Febr. Mittit capsam Dnus Kemps ingressurus.

Sabb. 10 Febr. Venit Dnus X. Trajecto ad Mosam cum nuncio capturationis 6 presbyterorum. Venit Reverendissimus. Actum de scribendo fratri Alberto super seminario, item super declaratione. Intra Kemps. Vidi Van Oirschot utrumque et Suyskens.

Dom. Sexagesima. 11 Febr. Intra Suyskens. Missa cum catechismo hora 7 ad S. Catharinae. Scripsi fratri Alberto de seminario et de declaratione. Epistola cras discedet per nautam.

Feria 2. 12 Febr. Mane Missa hora 5^a in seminario de S. Hilario translato. Ad meridiem Heeren et Heesbeen commensales. Epistolae Verheesch ad causidicum de emigratis et Verhagen ad pastorem Roy de periculo seminarii. Invitatio in orphanotrophium. Hodie prima tradita lectio Theologiae mane hora 9. Post meridiem medio 3^{ae} lectio Scripturae Veteris

¹⁾ De brieven van Mgr. Brancadoro en den Bisschop van Luik hadden betrekking op den eed, dien de Fransche en Belgische priesters tegenover de Fransche regeering moesten afleggen. De brief van Mgr. Brancadoro is door Van Gils gecopieerd in zijn Dagboek en door Allard gepubliceerd (blz. 61). Zie de Inleiding.

Testamenti, medio 12^{ae} imposterum dabitur de Novo Testamento. Vespere medio 7^{ae} officia in seminario ordinata sunt. Preces matutinae hora 5^a. Studium ad 7^{am}. Hora 7^a Sacrum, jentaculum, studium ad 9^{am}. Lectio, Studium ad medium 12. Lectio Veteris Testamenti. Prandium. Exitus a colloquio ad 2^{am}. Medio 3^{ae} lectio Theologiae. Studium. Hora 4^a potus. Colloquium. 5^a studium. Ad medium 7^{ae} lectio Novi Testamenti. Coena hora 7^a. Colloquium ad medium 9^{ae}. Recessus.

Feria 3. 13 Febr. Missa hora 7^a ad S. Catharinae. Epistola ad Reverendissimum de periculo seminarii. Apud Plebanum de ornamentis sacelli. Apud Lantermans Juniorem de conducenda domo sartori.

Feria 4. 14 Febr. Epistola ad Reverendissimum de ordinandis, de instituendo examine, de Missa in ecclesiis celebranda, de proclamatione ordinandorum. Missa hora 5^a in sacello seminarii. Epistola ad Lovanium de horologio, de albis etc.

Feria 5. 15 Febr. Responsum Reverendissimi de examine et ordinandis. Epistola Verhees ad causidicum de seminario, de declaratione etc. Scripsi fratri Alberto de eadem declaratione.

Feria 6. 16 Febr. Examen ordinandorum Kemps, Biemans et Boelens ad presbyteratum et Van de Wyer ad diaconatum et presbyteratum in aedibus Amplissimi Dni Decani. Ad vesperam hora 4 incepimus exercitia spiritualia ad ordinationem. Discedit frater Adrianus.

Sabb. 17 Febr. Scripsi Reverendissimo de ordinandis. Venit, ut videret, Van den Heuvel Orschotanus de casu impotentiae matrimonii. Missa sollemnis.

Dom. 18 Febr. Missa hora 9 ad S. Catharinae cum catechismo. Vidi Pastorem Trajecti et Vice-pastorem ¹⁾.

Feria 2. 19 Febr. Missa de Spiritu Sancto pro felici prosperitate seminarii et pro ordinandis. Ego celebravi ministrantibus Boelens et Van de Wyer. Kemps 17 huius consummavit. Adventus Hendrikx Lovanio cum epistolis. Epistolae mihi Matante, Mie, Augustinae etc., Moser, De Gruiter etc. Vidi Patrem Mauritium. Adest in prandio De Koster.

Feria 3. 20 Febr. Epistola Reverendissimi de conventu tenendo in Schijndel perendie. Epistola Van Dalen de pecunia transcambianda, de Hendrikx locando apud Dnum Van Dam, cum hoc locutus sum. Apud causidicum de pecunia facultatis obiter.

Feria 4. Cinerum. 21 Febr. Missa et concio hora $\frac{1}{2}$ 7^{ae}

¹⁾ Uit Maastricht, zie noot bij Dagboek 23 Febr. 1798.

ad S. Catharinae. Apud Van Boxel de declaratione ex gasulis. Apud Pastorem S. Catharinae de De Coster et cum Van Oirschot de itinere crastino in Schijndel. Apud Veldriel. Apud De Wijs de ephemeride. Adfuit mihi N., pastor Gallus discessurus. Recepti horologium.

Feria 5. 22 Febr. Iter in Boxel cum Van Oirschot, inde cum Decano in Schijndel, ubi decani Vechel et Oirschot, et post prandium Pastor Rhodae ¹⁾. Consultatio de declaratione. Attuli Missale vetus et ex Boxel flores factitios. Vespere binae epistolae a Van de Velde et Otteren. Dolor colli.

Feria 6. 23 Febr. Epistola ab Oomen pro declaratione, responsum ad meam. Nuncium de deportatione Pastoris Trajecti, Cyrus ²⁾.

Sabb. 24 Febr. Missa hora 7^a ad S. Catharinae. Van Moorsel nunciat de epistola scripta a direttore ad Surveillance de seminario. Traditum responsum per Meulemakers. Vespere nuncia per Van de Zeelen de epistola mittenda ad Reverendissimum. Scripsi Reverendissimo epistolam cras expresse portandam.

Dom. 25 Febr. Missa epistola ad Reverendissimum per adolescentem. Adventant epistolae ab Amplissimo Amstelodamensi ³⁾ et Van Gils ⁴⁾ Breda. Hae una cum epistola Oomen ⁵⁾ missae ad Reverendissimum per W. van Oirschot. Vespere responsum cras adfore Reverendissimum. Fuit Van Moorsel apud Bosmans. Vespere ego apud ipsum. Sermo ibidem de seminario.

¹⁾ Henr. Pijnenborgh, pastoor van St. Oedenrode, 1786—1811. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 314.

²⁾ Jan Jacob Cyrus, pastoor der St. Matthiaskerk te Maastricht. Bij besluit der Fransche regeering van 31 Jan. 1798 werd hij tot deportatie veroordeeld, doch hij wist te ontkomen, werd echter met gevangenis gestraft en vluchtte later over den Rijn. Hij overleed te Maastricht 10 Febr. 1819. J. Habets en W. Goossens, *a. w.*, IV, blz. 91.

³⁾ Hermanus Franciscus ten Hulscher, pastoor der St. Catharinakerk te Amsterdam, tevens aartspriester van Holland en Zeeland.

⁴⁾ Ignatius van Gils, pastoor der Maria-parochie in de Waterstraat te Breda, 1780—1814. J. Krüger, *a. w.*, III, blz. 224.

⁵⁾ Adrianus Oomen, geboren 1759 te Teteringen, secretaris van den bisschop van Antwerpen, daarna pastoor te Ghierle, president van het seminarie te Breda en pastoor der Maria-parochie te Breda, 1814—1817. J. Krüger, *a. w.*, II, blz. 333; III, blz. 224. Zijn broer Antonius Oomen, secretaris van den bisschop van Antwerpen, kwam 21 Juni 1798 uit Antwerpen, waar hij eenigen tijd versholen was geweest, naar Breda, waar hij professor werd aan het Seminarie. Hij was 1800—1838 pastoor te Etten. J. Krüger, *a. w.*, II, blz. 412; III, blz. 360. J. C. A. Juten, *De parochiën in het bisdom Breda*, II, 220 vlgg.

Feria 2. 26 Febr. Adest Reverendissimus. Epistola responsoria ad Surveillance scribitur apud Van Boxel. Post meridiem apud Decanum. Vespere iterum ad Van Moorsel, quem non vidi. Intrans seminarium Van Bosch et Bekkers et Cuipers.

Feria 3. 27 Febr. Fit relatio per Molemakers de sermone Dni Tex ¹⁾ pessimo et acerbissimo. Transcripsi ad Reverendissimum nuncium per Molemakers de ingressu Gallorum in Romam ²⁾.

Feria 4. 28 Febr. Ivi ad medicum Deckers absentem. Vesperi advenit eius sceda.

Feria 5. 1 Mart. 1798. Missa pro S. Pontifice captivo. Ivit Dnus Moser in Dungen.

Dom. 4 Mart. Missa et catechismus hora 9 ad S. Catharinae. Post meridiem apud P. Van Oirschot de habitatione Hendrikx. Nuncium de Coster, de captis Gandensibus. Vespere convenit me Dnus Isnart ³⁾ cum epistola de Episcopis Gallis pro juramento. Scripsi Dno Van Erp de negotiis seminarii Hagae ⁴⁾ agendis per Dnum Dams.

Feria 2. 5 Mart. Missa in seminario hora 5. Mox post lectionem adest Van Liemt. Ego iter cepi in Tilburg. Pransus apud Pastorem in Haaren ⁵⁾, ubi a Vice-pastore ⁶⁾ benigne exceptus absente Pastore. In Tilburg apud Adrianum Cardinalem, in familia apud nepotem Van Liemt etc. Huc reduces Biemans et Boelens.

Feria 3. 6 Mart. Missa in Tilburg. Vidi varios, causi-

¹⁾ Waarschijnlijk aan te vullen: Van Texel. A. van Sasse van Ysselst, *a. w.*, II, blz. 162.

²⁾ 10 Febr. 1798 werd Rome door de Fransche troepen onder generaal Berthier ingenomen. Den 15 Febr. werd in Rome de republiek uitgeroepen, terwijl de Paus den 20^{en} gedwongen werd, de stad te verlaten. Na in verschillende plaatsen van Italië en Frankrijk in Fransche gevangenschap te hebben verzucht, overleed Pius VI den 29 Aug. 1799 te Valence.

³⁾ Isnard, een geëmigreerd Fransch priester, bevriend met Van Gils. Bij hem genoot Cornelis Ludovicus, Baron van Wijckersloot van Weerdensteyn, de latere bisschop van Curium, zijn eerste opleiding. Isnard vergold Van Gils de vriendschap, hem door dezen tijdens zijn ballingschap bewezen, door in 1810, toen de vicarius Van Alphen te Parijs gevangen zat, diens briefwisseling met Van Gils te bemiddelen. H. Allard, *a. w.*, blz. 117, 190, 306 vlgg.

⁴⁾ Een eventueel op te richten algemeen seminarie zou in Den Haag gevestigd worden. Zie Inleiding, blz. 213.

⁵⁾ Adalbertus Swaans, pastoor van Haaren, 1795—1822. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 12.

⁶⁾ Franc. van Elswijk, kapelaan te Haaren, 1796—1806. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 14.

dicum Baesten de negotiis seminarii postridie. Vesperi conveni Dnum Kersmakers apud sororem Hevam.

Feria 4. 7 Mart. Non dixi Missam, sed audivi duas. In Corvel ¹⁾ vidi Pastorem Lille ²⁾, Dnam Goossens etc. Post meridiem redivi Sylvamducis. Vidi Pastorem in Helvoirt ³⁾. Redux reperi litteras Matante de computu reddendo. Audivi de pensione Hendrixs apud Van de Bogaert. Partim audivi meditationem Visser.

Feria 5. 8 Mart. Post lectionem hora 10 adest Reverendissimus. Actum de seminario, de consulendis Hollandis, de disciplina, concione, catechismo, ludis etc. Prandium anniversarii nativitatis causidici Van Boxel, ubi Reverendissimus, decani Boxel, Osch ⁴⁾, Oirschot, Plebanus, medicus Van Rijn, Van Santvoort Senior et Junior etcetera Protestantes, causidici Storm et Van der Horst, Van Oirschot, Staassens, Den Dubbelden, Visscher, Van Asten, Van Cuyk et ego. Post meridiem apud Van Oirschot cum Van Erp, quocum actum de declaratione, ostensis litteris Van Gils Bredani. Vesperi apud Meyers de conducenda domo contigua seminario.

Feria 6. Adfuit in prandio Amplissimus Dnus Van Erp. Post prandium Van Oirschot. Vesperi epistola Patris Honorii Custodis Capucinatorum in Velp ⁵⁾ super declaratione.

Sabb. Vocatur Dnus Biemans ad vicepastoratum in Best ⁶⁾. Notat in epistola ad me Reverendissimus Dnum Van Hooff, Pastorem in Made ⁷⁾, constitutum esse ad reorganisatas municipalitates in Hollandia Australi et accipiebat. Conveni Dnam viduam Van Vechel et conducta domus contigua 80 florenos annue ad 4 annos. Dnus Moser emit pileum apud Van de Weyer.

¹⁾ Korvel, een wijk in Tilburg.

²⁾ De pastoor van Lille of Caulil, ten O. van Achel, was uit België naar ons land gevlucht.

³⁾ Gaspar Andr. Bex, pastoor van Helvoirt, 1782—1836. L. Schutjes, a. w., IV, blz. 147.

⁴⁾ Eerst in 1906 werd de spelling van dezen plaatsnaam definitief vastgesteld als „Oss” (Vgl. J. Cunen, *Geschiedenis van Oss*, [Oss, 1932], blz. 20). Rem. Lamb. Du Chateau, deken-pastoor van Oss, 1785—1816. L. Schutjes, a. w., V, blz. 449.

⁵⁾ Sinds het midden der 17^e eeuw bevond zich een klooster der Capucijnen te Velp. L. Schutjes, a. w., V, blz. 804.

⁶⁾ Wilhelmus Biemans, kapelaan te Best, 1798—1810. L. Schutjes, a. w., III, blz. 271.

⁷⁾ Matheus van Hooff, pastoor van Zwaluwe, 1787—1798. Van 1671 tot 1787 werd Zwaluwe bediend door de pastoors van De Made, terwijl het in 1787 weer een eigen herder kreeg. Vandaar dat Van Hooff in het Dagboek *pastor in Made* heet. L. Schutjes, a. w., V, blz. 24, 1028.

Dom. 11 Mart. 3 Quadragesimae. Solemne Sacrum et concio ad S. Catharinae. Epistola ab Oomen de declaratione et seminario, huic respondi vesperi. Post meridiem apud Van Oirschot pro anniversario natalis. Mane 1^a Missa Biemans.

Feria 2. 12 Mart. Mane advenit Dnus Pastor in Udenhout ¹⁾). Sermo obiter de declaratione. Narrat Van den Bosch de fratre. Missae stipendia a Dno Bosmans.

Feria 3. 13 Mart. Discedit Van den Bosch ad fratrem in Helvoirt. Epistolam Oomen misi ad Reverendissimum et una instanter conductae hodie domus vicinae seminario ad 80 florenos annue. Fuimus Dnus Moser et ego in Engelen. Alloquium de Gallia sine sacerdotibus. Discessio Dni Biemans in Best.

Feria 4. 14 Mart. 1798. Ingressus Van Heesbeen ut contubernalis. Fui apud Lantermans Juniolem de libris provisus. Apud Mutsaert de capsula horologii hodie recepta. Apud Dnum De Visscher ad S. Catharinae de libris suppeditandis Dnae Gallae de Ribaucourt ²⁾). Adfuit Pastor de Dungen, Storimans.

Feria 5. 15 Mart. Scripsi Dno Oomen super seminariis rebus. Ambulatio post meridiem in Hintham cum Dno Moser. Reduci adest Van Oirschot cum litteris a fratre Alberto. Vesperi libri a fratre.

Feria 6. 16 Mart. Redux causidicus ex Boxtel. Nil novi.

Sabb. 17 Mart. Adest De Coster cum epistola Bulens, Vice-pastoris S. Jacobii Lovanii. Nuncium de ruptis ad cursorum sigillis litterarum histernarum Dnae Van Gestel. Vesperi venditio librorum Dni Van Laarhoven defuncti. Nuncium de duplicatis custodiis etc.

Dom. 18 Mart. 4^a Quadragesimae. Missa solemnis, oratio perpetua et post meridiem Laudes cum concione apud S. Catharinae. Nuncium a causidico Van Boxel de articulis constitutionis futurae. 1^a Missa Dni Kempes. Redux Dnus Van de Wyer.

Feria 2. 19 Mart. Festum S. Josephi. 1^a Missa ad S. Catharinae. Epistola a Reverendissimo de Theologis Waspik et

¹⁾ Lambert van den Boome, pastoor van Udenhout, 1786—1824. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 772.

²⁾ Gravin De Ribaucourt, door Van Gils ook wel Vrouwe van Amelrode genoemd, wegens het bezit der heerlijkheid Amelrode of Ammerzode, geboren Marie Théodore Génovève Collette, barones van Vilsteren, gehuwd met Lebert François Christien, Graaf van Ribaucourt. H. Allard, *a. w.*, blz. 68, 279; L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 111.

Ramsdonk etc. Epistolae Dr. Van de Velde, Peters. 1^a Missa Dni Boelens. Epistola Voorloopers de exacta ratione collegii Malderi ¹⁾. Epistola de Gruitter ad Moser de declaratione.

Feria 3. 20 Mart. Dnus Moser in Schijndel, vesperi redux. Adventus de Coster discessuri in Emmerik. Post meridiem vidi Dnum De Villers cum canonico Cortraci apud Bosmans.

Feria 4. 21 Mart. Mane post Missam 4^{1/2} ivi in Tilburg. In Helvoirt audivi morbum Pastoris ibidem. In Enschoot apud Pastorem ²⁾ reperi viduam Van de Goor, Turnholtanam. Cum eius curru ivi in Tilburg. Vidi causidicum Baesten, Dnam Goossens, sororem hernia laborantem, etc. Post meridiem Bredam. Apud patrem Oomen destinavi epistolam ad filium Pastorem. Vesperi apud Van de Borgt. Dein reperi Simons apud sororem apud viduam Van Elsacker cum nepote Raas. De litigio in familia.

Feria 5. 22 Mart. Missam audivi in Nieuw Waterstraat ³⁾. Dein apud Goirken, dein apud Raas, ubi pastor Oomen, hinc apud Simons. Consilium de scribendo Lovanium. Meridie apud pastorem Van Gils. Sermo de seminario Bredano ⁴⁾, de juramento Gallo, de declaratione Batava etc. Post meridiem apud Simons scripsi duplicatum ad Hollanders, ad Matante, ad Dnam Hauttman, ad Hendriks. Vesperi apud Dnum Heeveren, ubi Oomen, Van Gils, decanus Grols.

Feria 6. 23 Mart. Mane hora 5 ex Breda. Caffè apud Oomen, hic mecum in Dorst, ubi vidimus Pastorem ⁵⁾. Obvii in Hulten et alibi milites. Canis in me agitatus. Ante meridiem in Tilburg. Vidi cognatos et Dnum Le Moine etc. Hunc postridie.

Sabb. 24 Mart. Pater ivit in Oisterwijk. Adfuit oblatum cognatus Bekkers. In meridie litterae Moser, De Villers etc. Post meridiem Sylvamducis. Vidi Pastorem in Helvoirt. Vesperi apud Van Oirschot, Van de Bogaert, Bosmans etc.

Dom. Passionis. 25 Mart. Missa solemnis et concio ad S. Catharinae. Obsonium Van de Weyer. Adventus Dni

¹⁾ Het Malderuscollege te Leuven, waarvan Van Gils president geweest was.

²⁾ Vitalis Bernuli, pastoor van Enschoot, 1791—1826. L. Schutjes, III, blz. 599.

³⁾ Te Breda, in de kerk, toegewijd aan de H. Maagd Maria. J. Krüger, a. w., blz. 219 vlgg.

⁴⁾ Zie Inleiding, blz. 213.

⁵⁾ Rudolphus Verhagen of Verhaeren, pastoor van Dorst, 1786—1808. J. Kruger, a. w., III, blz. 339.

Burgers ad Bosmans. A meridie adventus Van Oirschot, de litteris Van de Velde.

Feria 2. 26 Mart. Festum Annunciacionis Beatae Mariae Virginis. Missa solemnis ad S. Catharinae. Post Missam causicus et Dnae Gallae. Post meridiem meditatio Dni Van Asten ¹⁾ ad plebem. Apud matrem pharmacopolae Wellens ²⁾.

Feria 3. 27 Mart. Epistola ad Reverendissimum de re-ditu Breda, de profectis navibus Guianam ³⁾. Concursus ex Scriptura. Adventus Smits ex Gestel. Prandium apud Dnum Spierings.

Feria 4. 28 Mart. Concursus ex Theologia. Apud causicum et Bosmans de mora hic sub feriis. Epistola de eadem re ad patrem. Post meridiem in Orthen, Engelen et Bokhoven.

Feria 5. 29 Mart. Epistola Reverendissimi responsoria declinat admissionem 3 Geldrorum etc. Adventus Dni Wilcamps. Post prandium apud Van Oirschot, ubi inter alios vidi repraesentantem pastorem Vesters. De eius litteris super juramento hic nihil, multa et miranda ibi. Ad vesperam apud Decanum.

Feria 6. 30 Mart. Discedit Dnus Moser cum Wilcamps Lovanium. Pransi apud nepotem Habraaken occasione 1^{ae} Communionis filii.

Sabb. 31 Mart. Ad vesperam adventus Hollanders. Illuc manus operi.

Dom. Palmarum. 1 Apr. Missa medio 7^{ae} ad S. Catharinae. Dein continue ad opus, post Missam auditam apud Dnum Van der Meulen. Prandium apud Bosmans, ubi Hollanders, 2 dominae Gallae. Phil. ⁴⁾ mansit domi. Post meridiem ambulatio cum Hollanders per moenia, mox resumptum opus computus.

Feria 2. 2 Apr. Opus computus continuum et sine Missa peracta sed cum audita apud Bosmans. Meridie prandium apud Bosmans praesente Hollanders, Van Hirtum et presbytero Gallo. Post meridiem ambulatio modica cum Hollanders, dein operi incubuimus usque ad finem. Vesperi finitus

¹⁾ Wilhelm. van Asten, pastoor van Asten, 1790—1805. L. Schutjes, a. w., III, blz. 155.

²⁾ Over de Bossche familie Wellens vlg. A. van Sasse van Ysselst, a. w., passim.

³⁾ Cayenne of Fransch Guyana was een der ballingsoorden, waarheen de Fransche geestelijken (waartoe sinds de inlijving van België bij Frankrijk ook de Belgische gerekend werden), die de Kerk trouw bleven, door de anti-godsdiensstige Fransche regeering gedeporteerd werden.

⁴⁾ Phil. is waarschijnlijk „Philippi”; zie Dagboek 28 Dec. 1799.

computus tam S. Annae quam Malderi¹⁾. Resolutum cras discedere in Tilburg etc.

Feria 3. 3 Apr. Sine Missa. Auditio et confessio apud plebanum Hogaers. Advenit Dnus Den Dubbelden. Prandium hora 11 cum Hendrixx. Discedimus hora 1^a caelo ini-quissimo. Pervenimus hora 6^a in Tilburg. Ibi adfuit presbyter Gallus ex Rhoda. Scripsi Matante, Priorissae, Subpriorissae²⁾, Scholastico, Mie, Augustinae, Barbarae, Leempoel³⁾ et Jaquel.

Feria 4. 4 Apr. Hora 7^a discedit Hollanders et Phil. Lovanium, aura immiti. Hora 11 apud J. de Graaf vidi litteras. Prandium apud patrem. Discessus cum carruca Sus, una cum sorore, nepote Johanne et Hendrickx. Fuimus apud Pastorem Helvoirt, ubi Van Dongen. Vesperi epistola Dnae Van Asv.⁴⁾, quam ut et maritum conveni.

Feria 5. In Coena Domini. 5 Apr. Officium peregi ad S. Catharinae. Vesperi processio. Epistola de Coster super multis...? Eminentiae circa juramenta Mechliniae etc. Prandium hic.

Feria 6. 6 Apr. Officium apud S. Catharinae. Prandium in oleis apud causidicum Van Boxel, ubi Reverendissimus, Amplissimus Buxtellensis, Plebanus, Van Asten, Visser, Den Dubbelden, causidici De la Court et Van Bommel. Negotium de impotentia, cum Reverendissimo de panno Tilburgensi, de collecta apud Dnam Amelroode etc.

Sabbato Sancto. 7 Apr. Officium et fons ad S. Catharinae. Post Missam medicus Deckers. Post meridiem apud ipsum, ubi filius eius.

Dom. Pascha. 8 Apr. 1798. Missa sollemnis ad S. Catharinae. Ibi prandium. Cum sorore apud Theunissen, Van de Bogaart, etc. Post meridiem apud Heeren, in conventu S. Jacobi.

¹⁾ De rekeningen van Van Gils als president van het Malderuscollege zijn bewaard en berusten, naast vele andere bescheiden, afkomstig uit de oude archieven der Leuvensche Universiteit, in het seminarie Haaren. Vgl. *L'Université de Louvain à travers cinq siècles* door L. van der Essen (Brussel 1912), p. 271, waarin een inventaris dezer bescheiden is opgenomen.

²⁾ Mogelijk bedoelt Van Gils hiermede de Priorin en Subpriorin van het Leuvensche Witte-Vrouwen-klooster, waarvan hij in het begin van 1794 tot proost en gewoon biechtvader was aangesteld.

³⁾ G. W. van Leempoel was een der leermeesters geweest van Van Gils aan de Leuvensche Universiteit. Later koos hij de zijde van de Fransche regeering en werd na de opheffing der Universiteit tot een der vijf commissarissen benoemd, met het bestuur belast der aangeslagen academie-goederen. In die hoedanigheid werd hij later aangesproken door Van Gils ter wederverkrijging der hem verschuldigde gelden. H. Allard, *a. w.*, blz. 8, 32, 40, 47, 69.

⁴⁾ Waarschijnlijk aan te vullen: Van Asveld.

Feria 2. 9 Apr. Missa medio 7^{ae} ad S. Catharinae. Prandium in seminario. Paulo ante meridiem apud De Wijs, ubi de Decanis accersitis.

Feria 3. 10 Apr. Missa medio 7^{ae} ad S. Catharinae. Prandium domi. Post meridiem apud Dnam Veldriel ¹⁾. Ante meridiem apud Dnam Ribaucourt una cum sorore.

Feria 4. 11 Apr. Missa in seminario. Adventus fratris Johannis Baptistae et sororis Evae. Prandium hic. Vidi Dnum Van Meeuwen de emigratione. Post meridiem adventat Reverendissimus, de accersendis cras Decanis, de periculis seminarii, de erigendo seminario generali. Scribendum Dno Oomen, ego scripsi. Ambulavi cum Reverendissimo in Gestel S. Michaelis. Discessit congregatio.

Feria 5. 12 Apr. Missa ad S. Catharinae post 6^{am}. Fui apud Dnum Van der Heiden de conversione Huldecamp. Ante meridiem vidi Decanos Eindhoven ²⁾, Boxtel, Oirschot. In prandio apud decanum Potters, ubi Decani Uden et Vechel, Osch. Quaestio de aliquid publicando, contra meam sententiam, ut et Potters, Van Oirschot, Van Erp affirmative per pluralitatem decisa. Aderant et Plebanus, Gast, Molemakers, Van der Heiden, etc., Van Asten. Litteris Dni Van de Velde respondi statim. Mane et vesperi apud causidicum Van Boxtel.

Feria 6. 13 Apr. Missa ad S. Catharinae medio 7^{ae}. Post Missam sermo cum Pastore et Dno Visser de periculo religionis in hac patria, de casu extracti baptismi. Apud Plebanum etc. Visitatio Dni Van Yperen. Prandium apud viduam De Wijs, ubi complures sed tales etc. Post prandium visitatio Van de Bogaert, rogatu Pastoris Helvoirt. Sermo de poenitentia Hovelman et reliquis rebus Brabantii.

Sabb. 14 Apr. Missa in sacello seminarii. Scripsi Pastori Achel. Linthea altaris reportat Dna Linda van Goch. Adventus Dni De Hase Lovanio. Multa de rebus Lovaniensibus. Adventus Dni Verhogstat. Prandium apud Van Goch cum Bosmans, De Hase, Heeren, Den Dubbelden, Visscher, Verouden ex Uden et uxore.

Dom. 15 April 1798. Missa solemnitas et concio ad S. Catharinae. Post prandium apud Heeren. Deambulatio cum De Hase, de plurimis sermo. Vesperi ad coenam hic De Hase.

¹⁾ Over de Bossche familie Van Veldriel zie A. van Sasse van Ysselt, *a. w.*, I, blz. 165; II, blz. 140; III, blz. 31, 32.

²⁾ Guil. van Gastel, deken-pastoor van Eindhoven, 1789—1816. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 562.

Adventus Moser cum De Volder Juniore et socio, de multis sermo.

Feria 2. 16 Apr. Missa in sacello seminarii. Meridie ad prandium apud Dnam De Amelrode. Post meridiem per Dungen, (ubi Pastori epistolam de Coster) in Schijndel. Adventante me occupatur Amplissimus cum Polderman et Strijbos.

Feria 3. 17 Apr. Missa in Schijndel. Adventus Decani in Schijndel. Adventus Oomen. Sermo de plurimis. Ad prandium de colloquio Reverendissimi cum Van Bennecum de seminario generali, de prohibitione Missae sacerdotum extraneorum. Dein de declaratione futura Reverendissimus et omnes fere Decani pro (excepto Bokhoviensi)¹⁾ contra me. Petitio mea silentii et ne fiat mandatum. Vesperi cum Waspik et Osch de multis.

Feria 4. 18 Apr. Deambulatio cum Reverendissimo et Oomen. De multis. Ad prandium ibidem cum Reverendissimo, Abbate Bern, Decano Ravenstein²⁾, Pastoribus Uden³⁾, Zeeland⁴⁾, Dungen, Geel⁵⁾, Gemonde⁶⁾, Rode, Gestel, Dinter, sacellano Van Cuijk, Van den Heuvel, Van Endepoel, . . . in Heeswijk, Schoenmakers, medico Van den Dries et uxore, Dnabus Van Gorcum, Van de Ven, Van Alphen. Sermo de multis sed pauca seria. Vesperi redux in seminario. Apud Van Boxtel.

Feria 5. 19 Apr. Missa apud S. Catharinae. Post Missam 6^{ae} discessus Moser in Schijndel. Post prandium deambulatio in Vlijmen apud Priorem⁷⁾. Vesperi post coenam redux Moser. Sermo de declaratione, de mutatione sententiae meae etc.

Feria 6. 20 Apr. Sine Missa. Computus apud Dnum Gast. Solvi, quae recepi ex cerevisia et vino. Notata in registris recepta et exposita.

¹⁾ Wilh. Ign. de Bruyn, pastoor van Bokhoven, 1789—1828, sinds 1794 deken van het district Heusden. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 308.

²⁾ Gerardus Tibosch, pastoor van Reek, 1759—1808, deken van het district Ravenstein en Megen, 1793—1808. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 540.

³⁾ Otho van den Kerckhoff, pastoor van Uden, 1772—1815. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 756.

⁴⁾ Laurentius Giebels, pastoor van Zeeland, 1785—1810. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 997.

⁵⁾ Joan Franc. Tubbax, pastoor van Gheel, 1774—1822. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 750.

⁶⁾ Paulus Dom. Suys, pastoor van Gemonde, 1789—1807. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 717.

⁷⁾ De kerk van Vlijmen werd bediend door de kanunniken der abdij van Berne. Van 1799 tot 1805 bestuurde Antonius Bernhardus van Geel, pastoor van Vlijmen, als prior de Abdij. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 833.

Sabb. 21 Apr. Missa in sacello seminarii. A prandio apud Bosmans. Epistola Dni De Villers, promittit mihi communicanda. Apud Van Dijk remissio calceorum, de filio eius, de epistolis recipiendis. Apud Van Boxel.

Dom. 22 Apr. 1798. Missa ad S. Catharinae cum catechismo hora 6^a. Recepta epistola Lovanio de citatis sacerdotibus non juratis, de periculo nostro etc. Heri causidico adfuit Van Hees, qui nunciavit certo exigendam a sacerdotibus declarationem. Adfuit neptis Habraken cum filia.

Feria 2. 23 Apr. Epistola ad Matant de citatione mea etc., de pecunia cambianda per Collyns de Bruijn in de Pruymstraat te Antwerpen. Epistola O. Hearn ¹⁾. Apud Palier ²⁾ pro contractu Johanne et Emile.

Feria 3. 24 Apr. Missa in sacello seminarii. Ad Bosmans accersitus audio fieri inquisitionem, an studiosi etc. spectent pompam civicam. Apud Kerkhoffs variolis laborantem. Post meridiem cum Moser et Hendrickx in Dungen et Gestel, in Dungen germanum, in Gestel Dnum Dubbelden. Vidimus et Dnum Van der Horst. Vesperi ad nepotes Lantermans et Habraken.

Feria 4. 25 Apr. Missa in sacello seminarii. Adfui causidico Van Boxel, ubi Dnus N., Ruremundensis. Litterae a Dna Bloemarts, Werth. ³⁾ et meum responsum ad Van Deursen.

Feria 5. 26 Apr. Missa in sacello seminarii. Adest Dnus Smits, Pastor in Wiekevorst ⁴⁾. Sermo de multis. Adest P. Hees-termans Junior. Sermo de pluribus. Scripsi hodie Oomen. Vesperi morbus Van den Bosch. Concepta scriptio Moser contra declarationem. Catechismus Kempis.

Feria 6. 27 Apr. Missa in sacello seminarii (quod imposterum semper, si non alius locus assignatur). Adventus Spierings et Voets. Sermo de ingrediendo seminario. Adventus Reverendissimi. Sermo de declaratione. Uterque inhaeremus suae sententiae, mansuete tamen. 40 florenos ab ipso

¹⁾ O. Hearn komt in het Dagboek meermalen voor. De naam geeft aanleiding tot de veronderstelling, dat hij Engelschman is.

²⁾ De Paliers waren in 1688, na de herroeping van het edict van Nantes, uit Metz naar Den Bosch gevlucht. Zij waren boekdrukkers en boekverkoopers, gevestigd in „het Gulden Lavoir” op den hoek van de Kolperstraat en de Markt. Tot omstreeks 1870 bleven zij hier hun bedrijf uitoefenen. Het „Provinciaal Genootschap van K. en W. in Noordbrabant” heeft vooral aan Hendrik Palier (gest. 14 Juni 1853) zijn ontstaan te danken. A. van Sasse van Ysselst, a. w., II, 353, 378; III, 303, 427, 433—35.

³⁾ Uit Weert?

⁴⁾ Wiekevorst in België, provincie Antwerpen.

Reverendissimo, adhuc 160 apud causicum, libros adfert, Tillemans ¹⁾, Batavia Sacra ²⁾, Dens ³⁾, de poenitentia in 4°. Post prandium apud causicum. Sermo de multis, non de declaratione. Ibi Van Gils ex Hergen et Van Oirschot. Lectio Scripturae ex Epistolis vesperi hora 6^a.

Sabb. 28 Apr. Recepti libros Reverendissimi. Van Oudenhoven est adhuc apud Van Oirschot. Epistola O. Hearn cum litteris Eminentiae ad Huleu ⁴⁾.

Dom. 3 post Pascham. 29 Apr. 1798. Missa sollemnis et concio ad S. Catharinae. Prandium apud Bosmans cum dominabus Gallis et Dno Gast. Epistola Plebani Lovaniensis ad Van Oirschot et Moser. Epistolae Coster cum nova copia litterarum Eminentiae ad Archipresbyterum cum aliis nunciis etc.

Feria 2. 30 Apr. Scripta ad Oomen contra declarationem. Post prandium Van Goch cum praeposito conventus, Van Oirschot fert litteras Gruiter ⁵⁾ Antverpia contra declarationem.

Feria 3. 1 Maji. Sanctorum Philippi et Jacobi. Missa hora 6^a ad S. Catharinae. Post Missam cum Hendrickx in Vlijmen apud Van Heese. Unde in Haarsteeg ad pastorem Bekkers ⁶⁾ et assistentem L'Honeux, humaniter excepti, pauca de declaratione. Inde per castella Onsenoort et Drunen apud pastorem

¹⁾ Mogelijk is dit Cornelius Tielmans, 1560—1634, Franciscaan, in de Zuidelijke Nederlanden werkzaam, schrijver van een aantal Heiligenlevens en devote werken. F. X. de Feller, *Geschiedkundig Woordenboek*, XXIII, blz. 576; *Biographie nationale de Belgique*, XXIII, p. 823.

²⁾ H. F. van Heussen en H. van Rhijn, *Batavia Sacra s. res gestae apostolicae virorum qui fidem Bataviae primi intulerunt*, (Brussel, 1714). Hiervan verscheen in 1715—16 een Ned. vertaling bij Chr. Vermey te Antwerpen.

³⁾ P. Dens, 1690—1775, o. a. president van het Groot-seminarie van het aartsbisdom Mechelen, schrijver van verschillende theologische werken. o. a. „De Sacramento poenitentiae” in 4°, Mechelen. 1758. *Dictionnaire de Théologie Catholique*, IV, 1e partie, pag. 421 vlgg.; H. Allard, a. w., blz. 58.

⁴⁾ J. F. G. Huleu, secretaris van kardinaal Van Frankenburg, vervolgens president van het Seminarie van het aartsbisdom en aartspriester, later geschorst door den Kardinaal wegens zijn liberaal-katholieke opvattingen, o. a. betreffende den door de regeering van de priesters geëischten eed. H. Allard, blz. 57, 58, 66.

⁵⁾ Secretaris van den bisschop van Antwerpen.

⁶⁾ Haarsteeg was toenmaals geen afzonderlijke parochie. Petrus Beckers, pastoor van Hedikhuizen, 1793—1823, nam de parochie waar en woonde in de pastorie te Haarsteeg. Hij was kannunik der abdij van Berne. L. Schutjes, a. w., IV, blz. 70.

Beerenbroek ¹⁾ et assistentem N.N., inde in Waalwijk ad fratrem medicum. Vidimus plures, Krielsars, Van den Heuvel, Hoex, varios, Patrem Collé (Eliam) ²⁾, matrem et sororem Visscher etc. etc. Vesperi apud nepotem Hoex in coena, ubi Pastores Waalwijk ³⁾ et Baardwijk ⁴⁾, obiter de rebus publicis, de Collé etc.

Feria 4. 2 Maji. Missa medio 6^{ae} apud viduam Hoex ante Patrem Mauritium (Heeren), Capucinum. Revisimus plures. Prandium apud fratrem cum Hendrickx et Reverendo Dno Sprangers ⁵⁾. Ibi pauca passim jocosa. Post prandium in Heusden. Hic apud Pastorem sed absentem. Vidimus Dnum Van Rosmalen. Hic comitatur per Herpt et juxta Hédikhuizen in Haarsteeg. Jam serio cum solo Pastore de declaratione. Sermo De Jong, de declaratione et sequelis. Inde obiter apud Heesbeen, demum huc vesperi. Audio adfuisse Van Heumen et Van den Heuvel.

Feria 5. 3 Maji. Inventio Sanctae Crucis. Missa hora 6^a ad S. Catharinae. Adsunt Van Heumen et Van den Heuvel. Rescripsi Pastori in Haersteeg de declaratione et de expiscando De Jong super assertis de mutatione gubernantium ad extendendam religionem. Vesperi post coenam adfui Patri N., Guardiano, super declaratione, promisit se scripturum Provinciali.

Feria 6. 4 Maji. Van Hoof adfuit sed non hactenus mihi.

Sabb. 5 Maji. Epistola Oomen reversi contra declarationem cum apographo. Epistolae fratris expostulatoriae. Responsum meum cum auctario dissertationis contra declarationem. Adfuit Mulders. Epistola Hanssen ex Son, sed aliunde proci Dnae Vereik.

Dom. 6 Maji 1798. Missa hora 7^a cum catechismo ad S. Catharinae. Responsum ad Dnum Hanssen consultis Dno De Visser et parentibus Heeren et uxore. Post prandium apud Bosmans, (ubi pransit Moser) et apud Suys etc.

Feria 2. 7 Maji. Adventus Spierings, Voets et Van Yperen.

¹⁾ Bonif. Beerenbroek, kannunik van Tongerlo, pastoor van Drunen, 1791—1811. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 300.

²⁾ Pater Elias Colije (in het Dagboek ook als Collé voorkomend), een Capucijn, geboortig uit Waalwijk, die in 1800 assistent te Nunen was. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 213.

³⁾ Fred. van Hout, kanunnik van Tongerlo, pastoor van Waalwijk, 1785—1809. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 878.

⁴⁾ Franc. Cauwenberg, pastoor van Baardwijk, 1793—1808. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 167.

⁵⁾ Adrianus Sprangers, pastoor van Goirle, 1780—1811. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 772.

Post prandium deambulavi cum Moser, sed non ad Wellens, pharmacopolam, ob commissionem. Dein ad Sasse. Hinc ego in Haarsteeg, 1° apud parentes Van Heesbeen. Adventus De Bont et Schoenmakers. Scripta epistola a Matante etc., Hollanders etc. de computatione.

Feria 3. 8 Maji. Missa in ecclesia Haarsteeg, deambulatio etc., in prandio Dni Keessen adest assistens Kuyk. Vesperi redux reperio scripta brochures etc. missa Lovanio.

Feria 4. 9 Maji. Missa hora 6 ad S. Catharinae. Epistola Omen cum scriptis nostris de declaratione remissis. Perfringitur paries domus vicinae etc. Vesperi ad Plebanum et ad Schuldners de ornamentis altaris.

Feria 5. 10 Maji. Missa hora 6 ad S. Catharinae. Post Missam Dnus et Dna De Zuarré adsunt, de bibliotheca apud Bosmans. Epistola Reverendissimi de adventu O. Hearn in Schijndel. Eo tendit Moser. Vesperi redit Moser. Narrat de litteris Reverendissimi pro declaratione etc. Ego ad causidicum Van Boxel, recens reversum a Schijndel, sed vix sermo momenti. Hodie adfuit Schuldners de ornamentis.

Feria 6. 11 Maji. Missa hora 6 ad S. Catharinae, Scriptae epistolae ad Matante et Hollanders de contributione adhuc a me ibi exacta, de computibus, de periculis exilii etc. Pro lentibus fui apud Oyevarts, Peezenakker et medicum Goyarts. Post Missam Dna De Amelrode cum fratre ad Bosmans.

Sabb. 12 Maji. Missa hora 6 ad S. Catharinae. Post meridiem Van Oirschot, hic me absente.

Dom. 13 Maji. Missa sollemnis et concio ad S. Catharinae. Post Missam Van Amelrode et frater. Dein causidicus Van Boxtel et Pater Mauritius. Prandium apud Bosmans cum van Goch. Post prandium apud Van Oirschot. Post Laudes apud Van Boxtel de declaratione.

Feria 2. 14 Maji. Adventus Van Heumen et Van den Heuvel ex Oirschot. Vesperi ad Bosmans de 1^a Communione, apud Dnam Van Gestel, Van Munster de Capucino Collé.

Feria 3. 15 Maji. Adventus Van den Heuvel majoris, Beckers, Van Handel. Abeunt in Schijndel Heeren et Van den Bosch. Epistola Reverendissimi pro declaratione, nunciat illam, quam scripsit Oomeno, quam videbo apud causidicum Van Boxtel.

Feria 4. 16 Maji. Adventus Mulders. Demigravi in aliam domum cesso meo cubiculo in refectorium, quo ad prandium usi sumus. Post prandium apud Bosmans, ubi De Villers et X., sacerdos. Sermo de multis, praecipue de declaratione.

Feria 5. 17 Maji. Ascensio Domini. Missa hora 6 ad S. Catharinae. Post Missam ivi in Schijndel apud Pastorem de Gestel. Jentavi cum Dna Robert. In Schijndel cum Reverendissimo de multis, de Patre Collé et Suiskens, de lectione graeca, de Hendrixx, de lectione philosophiae etc. etc. et de computu causidici Van Boxel etc. etc. Reversus in rheda Reverendissimi ad Gestel, vidi Pastorem. Sermo de rebus publicis. Vesperi ad Bosmans et Veldriel de epistola reperta, dein ad Van Munster de Patre Collé.

Feria 6. 18 Maji. Examen ordinandorum apud Dnum Decanum. Post meridiem apud causidicum, de computu, unde dolor capitis. Apud Dnam Van Gestel de collaribus albis et de linteis Patris Collé. Apud Pallier de libris Rousseau et aliis impiis. Staassens ad me, de sermone cras habendo publice impio. Scripsi ad fratrem de Patre Collé, ad Pastorem de Budel ¹⁾, de illicito juramento, ad Dnum Dams de casu moli-toris. Hodie ordinacio locorum ad mensam.

Sabb. 19 Maji. Hodie festum civile acceptatae constitutionis ²⁾. Incipiunt exercitia spiritualia ordinandorum. Epistolae a Matante et Hollanders de periculo. Consultant causidico super eo, cuius consilio conveni pensionarium Van der Does, secretarium Coppeler, et post meridiem Municipales Boons, Beckers et uxorem Niessen. Ipse hic Niessen me convenit sub coena.

Dom. 20 Maji. Missa solemnis et concio (de persecutione) ad S. Catharinae. Post Missam secretarius Koppelaer adfert declarationem Municipalitatis de habitatione mea. Prandium apud Bosmans cum Van Goch. Post prandium caffè apud Van Goch. Vesperi petii et obtinui copiam authenticam declarationis Municipalitatis per notarium Bolsius. Sermo hodie multus cum multis de praelecta heri proclamatione injuriosa sacerdotibus.

Feria 2. 21 Maji. Missa (sine precibus matutinis) in sacello seminarii. Scripsi Reverendissimo Domino de ordinandis enim pro diaconatu, de dispensatione Heeren in civitate, de De Lang, de computu causidici, de celebri proclamatione nudiustertius praelecta. ³⁾ Scripsi Mertens de declaratione Municipalitatis, de 8 coronis Schol. Missa declaratio Muni-

¹⁾ Everardus Verhoeven, pastoor van Budel, 1767—1806. L. Schutjes, a. w., III, blz. 376.

²⁾ Den 1 Mei 1798 was de grondwet der Bataafsche Republiek door de grondvergaderingen aangenomen. Feestelijk werd dit feit den 19 Mei in het geheele land gevierd.

³⁾ De proclamatie van het Uitvoerend Bewind der Republiek i. d. 1 Mei 1798 moest door alle Municipaliteiten worden afgekondigd. J. Hezenmans, a. w., blz. 582. Zie Inleiding, blz. 222 vlg.

palitatis per cursorem publicum a Dno De Wijs. Post meridiem adest inopinante Matante cum nuncio, me jam declaratum esse emigrantem, Moser vero jamjam declarandum. Plurimi sermones de plurimis, inter alia cum Moser de ordinatione Hendrickx, qui cras cum iis iter Lovanium suscipiet. Hodie venit Loneux, qui reddit évidence de la vente, quod opus recipit Matante.

Feria 3. 22 Maji. Confessio Matante. Numeratur pecunia. Post multa pertractata discedunt hora 12. Post meridiem veniunt Pastores de Caulill, Netersel et Hulsel ¹⁾. Statim post prandium ad Loneux, Van Oirschot (ubi Udenhout et Staesens) et ad causidicum, ubi de negotio emigrationis conclusum est conveniendos hujates cives in autoritate constitutos. Sed postea lectio de rubricis seu ceremoniis Missae.

Feria 4. 23 Maji. Exercitia in sacello Juniorum. Vesperii missa epistola a Moser ex Tilburg jocosa. Adventus Gandensium duorum, qui in Emmerik. Thuribulum cupreum accepi a Dno Vermeulen. Apud Dnam Van Gestel de collaribus, casula et antependi, a Dno De Coster.

Feria 5. 24 Maji. Vesperii adventus Jacobs. Post coenam sub leone aureo ad Dnam De Amelrode, inde ad Van Someren, ubi Jacobs et soror etc., de cambio Van de Velde, litterae ad Ellinkhuizen a Dno Jacobs.

Feria 6. 25 Maji. Post prandium ad P. van Oirschot, ubi Hollandi Septentrionales etc. Ad causidicum de cambio Van de Velde et sermo de variis. Recepti tractatus de contractu Joanne ²⁾, de Galas etc. a causidico.

Sabb. 26 Maji 1798. Advenit frater Verhagen acturus de ingressu fratris in seminarium. Ivi ad causidicum, ubi epistola Reverendissimi cum dimissorialibus. Scripsi Reverendissimo de negotiis Lovaniensibus et de discessu Moser. Post meridiem coram alumnis sermo de festo crastino.

Dom. Pentecostes. 27 Maji. Missa sollemnis ad S. Catharinae. Post Missam Dnella De Zuarré de angore sororis etc. Epistola Oomen de terrore in ingressu seminarii Bredani. Post meridiem apud Dnam De Amelrode, ubi Bousman et apud viduam Teunissen, ubi Guardianus. Missa sollemnis in seminario a Kemps hora 7^a.

Feria 2 Pentecostes. 28 Maji. Missa hora 9^a cum catechismo ad S. Catharinae. Post meridiem apud causidicum de

¹⁾ Fortunatus van Tulder, pastoor van Hulsel, 1786—1804. J. Schutjes, a. w., IV, blz. 649.

²⁾ Zie Dagboek 23 April 1798.

scrutando negotio Haggae, num in me struatur malum ex parte Gallorum. Resolutum, scribi oportere.

Feria 3 Pentecostes. 29 Maji. Missa hora 6^a ad S. Catharinae. Post meridiem ad Dnam Van Gestel de collaribus. Dein ad Noman pro venditione librorum, porro ad Pallier de operibus Rousseau etc.

Feria 4. 30 Maji. Missa hora 6^a ad S. Catharinae absente Pastore. Epistola Dams ¹⁾ ex Oirschot de declaratione super epistola fratris Legislatoris. Respondi hodie prolixè disserendo contra, sed civiliter tantum. Van de Weyer de assistentia apud Dnum De Cort ²⁾.

Feria 5. 31 Maji. Iterum hora 6^a Missa ad S. Catharinae. Post Missam sermo cum Dna De Amelrode de periculo eius et nostro. Heri iterum scripsi Dno Dams de declaratione ad fratrem eius ante omissa, dein de periculo meo et de adhibendo fratre ad illud propulsandum. Tum etiam recepi epistolam Ellinkhuizen cum cambio ³⁾ signato super Van Oirschot. Hodie super eo locutus sum causidico et resolutum summam tradere Van Oirschot sub signata obligatione tanti debiti. Mane aderit De Lang ex Hilvarenbeek. Sermo de ingressu seminarii et adoptione in hanc diocesam, super quibus remisi eum ad Reverendissimum. Dein nuntiat libros venisse Hilvarenbeca. Vesperi adest provisor Van Erk. Sermo de dispensatione in aetate pro Spriessen et de multis. Imber immensus hora 7^a vesperi cum tonitru. Scripsi ouvrage de periculo pro etc.

Feria 6. 1 Junii. Missa hora 6^a ad S. Catharinae. Post Missam sermo cum De Visser de opere Barruel „Memoire pour servir à l'histoire du Jacobinisme” ⁴⁾. Recepi libros Hilvarenbecanos. Heri recepi epistolam a Reverendissimo cum registro diurno seminarii.

Sabb. 2 Junii. Missa hora 6^a ad S. Catharinae. Post Missam Dna de Amelrode de confiscandis bonis sui mariti ex parte matris. Recepi lintea et dona a sorore. Recepi catechismum *θεοφιλανθρωπικον*. ⁵⁾

¹⁾ Adrian. Norb. Ign. Dams, kapelaan te Oirschot, 1795—1804. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 362.

²⁾ Gijbertus de Cort, rector in de Kerkstraat te 's-Hertogenbosch, 1770—1803. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 294.

³⁾ Italiaansch cambio, wissel.

⁴⁾ Augustin Barruel, 1741—1820, Fransch Jezuïet, schrijver van verschillende werken, o. a. betreffende de Fransche Revolutie. *Dictionnaire de Théologie Catholique*, d. II, 1e partie, p. 428—29. Zie H. Allard, *a. w.*, blz. 115.

⁵⁾ *Theophilantropen of Vrienden van God en den mensch*, ten tijde der

Dom. 3. Junii. Festum Sanctissimae Trinitatis. Missa solemnis hora 10 cum concione ad S. Catharinae. Post Missam causicum apud Bosmans et Dna Vermeulen de suo itinere Antverpiam. Post prandium iterum apud Bosmans, ubi Van Opvelt et militum centurio Hispaniensis. Concio Dni Staassens. Post vidi familiam Habraken ad thé etc. Vesperi epistola invitatoria ad matrem fratris medici, una cum Dno De Cort etc.

Feria 2. 4 Junii. Respondi fratri medico. Accepi nuncium per Bredam et Tilburg de negotio feliciter peracto Bruxellis. Nomen meum non tradendum ut emigrantis Lutetiam etc., per aurigam Turnholtanum, idem litteris Moser, Matante, seu Masoeur, Mama, Voorloopers etc. Inde hodie Van Erp, Decanus Oirschot, qui narrat rejectam a Legislatoribus legem declarationis. Sed id nuncium minime aliunde confirmatur. Statim ad causicum, qui ex epistola Verhees facit argumentum grave negativum pro contrario. Post meridiem apud Van Oirschot et Suijs. Dein cum decano Van Erp apud viduam Van Meuwen, Everts, Dom. Meulemakers, Stijvers, (ubi nepos Baesten) ¹⁾, iterum Van Oirschot. Sermo de plurimis, de Lovanio, de collegio S. Annae, de monialibus et eorum scholis, de episcopo ordinando pro hac patria, de ecclesiis vindicandis, de rejectis Hollandis in ordinatione etc. etc. Hodie cepit sterna area lusus globarii (Beugelbaen).

Feria 3. 5 Junii. Scripta epistola ad Reverendissimum, ipse adest post lectionem matutinam. Sermo de multis. Post prandium ad causicum, ubi de pluribus et de constituendis hic episcopis etc. Inde cum causicum ad Van Oirschot etc.

Feria 4. 6 Junii. Lapis ex Emmerik per matrem Heeren, una cum epistola Volder. Alia epistola pro Mazureau ²⁾. Hoc vespere pariter laeditur Bekkers, municeps et dux armatorum civium, in rixa in taberna.

Feria 5. 7 Junii. Corporis Domini. Missa hora 9 ad S. Ca-

Fransche Revolutie een secte Deisten, die een onchristelijk Godsbeeld huldigden. *Chemin* beschreef het stelsel in zijn *Manuel des Théophilantropes, ou Adorateurs de Dieu et amis des Hommes; contenant l'exposition de leurs dogmes, de leur morale et de leurs pratiques religieuses, avec une instruction sur l'organisation et la célébration du culte*, (Parijs, 1798). Zie *The Catholic Encyclopedia*, XIV, p. 624.

¹⁾ De Baestens waren verwant met de familie Van Gils. De verpondingsregisters van Tilburg vermelden op 6 Jan. 1744 Michiel Baesten, gehuwd met Anna Maria van Gils (Aanteekeningen betreffende de familie Van Gils, in het bezit Mgr. Dr. P. J. M. van Gils te Roermond, die zoo vriendelijk was, mij deze ter inzage te verstrekken).

²⁾ Mazureau, Fransch priester; zie Dagboek 15 Mei en 12 Aug. 1799.

tharinae. Post prandium cum Van Goch apud Bosmans, dein solus apud Heeren. Heri Pastor Engelen ¹⁾ nunciavit Pastorem in Empel ²⁾ decumbere, rogans presbyterum unum aut duos. Missi sunt Kemps et Van de Wijer. Scriptum Reverendissimi pro Van Oirschot in Boxtel.

Feria 6. 8 Junii. Recepti collaria a Dna Van Gestel. Remisi causidico Ephemerides Bullion ³⁾, una cum epistola Verhees, quae nunciat de decimis abrogatis et de mutando publiciter toto Corpore Legislativo ⁴⁾. Scripsi Lovanium. Adest Pater Boerakker Capucinus. Sermo de declaratione, de periculo ob absentiam.

Sabb. 9 Junii. Epistola Reverendissimi super missione in Empel, ut unus eat binaturus. Ivit Kemps. Vottarius ⁵⁾ vesperi.

Dom. 10 Junii. Missa ad S. Catharinae hora 9^a cum catechismo. Post Missam Van Goch defert Cuipers de transacta nocte in saltatione. Illico scripsi Decano in Boxtel. Epistola Van der Aa (Oomen) de periculo suo etc. Post vespertas deambulavi jungente se mihi Louis N., aurifabro.

Feria 2. 11 Junii. Respondi Van der Aa, missis declarationibus Municipalitatis, missa Lovanio et ordine diurno. Audio ¹⁰ ex scedula Bosmans, dein ex Ephemeride (dagblad) relationem super declaratione Hagae super . . . ? lectam esse 31 Maji, quod enim scribo Oomen, etiam ad sororem. Epistola et sarcina a Moser.

Feria 3. 12 Junii. Mane adest mihi cognatus Zwagemakers. Deponit pecuniam, quam sigillavi. Monet Dnus Gast de visitatione Decani hodie, quae non est sequuta. Post prandium Lemmens de avicula, quam accepi hodie in ergastulo nepotis Lantermans. Heeren et Van den Bosch ordinati diaconi red-eunt post coenam. Epistola gratulatoria de S. Antonio a sorore.

Feria 4. 13 Junii. S. Antonius de Padua. Adest vidua

¹⁾ Nicolaus Hogers, pastoor van Engelen, 1797—1804. L. Schutjes, a. w., III, blz. 592.

²⁾ Martinus Leyten, pastoor van Empel, 1795—1801. L. Schutjes, a. w., III, blz. 583.

³⁾ Van den naam Bullion is ons slechts bekend de Franschman Claude de Bullion, gest. 1640, superintendant van financiën. Zijn vrouw, Angélique de Bullion, was de geheime weldoenster van liefdadige werken in Amerika. *Catholic Encyclopedia*, III, p. 52.

⁴⁾ Deze wijziging in de samenstelling van het Wetgevend Lichaam vond plaats den 12 Juni 1798.

⁵⁾ „Vattarius? Mogelijk is bedoeld: vestiarius”.

Habraken de mutuanda pecunia. Post prandium ad Bosmans, ubi de multis. Epistolae respondi Decani Boxtel (supra 10 Junii). Visi Dnum Cuijpers aegrotum.

Feria 5. 14 Junii. Ad meridiem adventus Moser. Sermo de pluribus. Post prandium ad Bosmans, Van de Bogaart, Sas. Vidimus Decanum.

Feria 6. 15 Junii. Advenit Decanus Boxel. Sermo de Cuipers et aliis. Post prandium ad Pallier, ubi solvi opera Rousseau, ad Mutsaers, ubi dedi reliquias domum ferendas ad sororem, ad Dnam Van Gestel, ubi solvi collaria, ad Noman, sed hic defectu computus, nihil solvi, ad Bosmans, ubi Dnus Custos, Decanus Waspik ¹⁾, P. van Bickelaer, P. Goyarts, Storm, Van Goch, ubi et nova proclamatio innotuit cum cathalogo gubernantium, demum ad P. van Oirschot, ubi plures praecipue Hollandi. Ad vesperam hic adfuit Decanus Waspik. Sermo de pluribus. Post coenam epistolae Van de Velde et Samen. Nil novi.

Sabb. 16 Junii 1798. Post Missam adest Cornelia Terwyn, de Theologo Van de Hol etc.

Dom. 17 Junii. Missa sollemnis et concio hora 10^a ad S. Catharinae. Post Missam Pater Mauritsius. Post prandium ad Van Goch, ubi Pater Provincialis, Pater Gerardus, Van Goch etc. Sermo de multis et de declaratione. Dein ad Van Oirschot, ubi Hollandi. Sermo cum Schermers de Van Hol referendo ad Amplissimum. Post Laudes apud Plebanum, nil serium. Post coenam epistola ad Decanum Oirschot cum literis cambii Van de Velde per Dnum Visscher. Dein ad causidicum, ubi comiter pauca seria.

Feria 2. 18 Junii. Epistola Reverendissimi cum copia epistolae Amplissimi Hollandensis de seminario generali. Epistola de Gruiter ad Moser de persecutione in Brabantia, de suo periculo, de capescendo consilio etc. Dein ad causidicum, qui scribet Reverendissimo.

Feria 3. 19 Junii. Missa ad S. Catharinae hora 6^a. Post Missam braxator Van der Horst nunciat de mutatione politica hic peragenda in administrationibus ²⁾. Apud Dnam de Amelrode, ubi de multis, praecipue de Brabantiis rebus, de ecclesiis Bruxellensibus et de medio etc. Post prandium ad Bos-

¹⁾ Adrian. van Linden, pastoor van Waspik, 1774—1814, deken van het district Geertruidenberg, 1785—1814. L. Schutjes, a. w., V, blz. 903.

²⁾ Na den tweeden staatsgreep van Daendels i. d. 12 Juni 1798 vonden er ook te 's-Hertogenbosch veranderingen in de stedelijke regeering plaats. J. Hezenmans, a. w., blz. 597.

mans, dein ad medicum Deckers, qui solvit pro filio ad collegium S. Annae. Unde cum Moser ad Dnam De Amelrode, ubi de multis.

Feria 4. 20 Junii. Missa hora 6^a ad S. Catharinae. Adest Reverendissimus ante lectionem hora 9. Post lectionem apud causidicum de negotio seminarii generalis, de responsis Reverendissimi etc. Post prandium apud decanum Potters, ubi Reverendissimus. Sermo de multis. Hodie nepos Lombaerts suscepit pecuniam desiderandam nepoti Zwagemakers (supra 12 huius). Vesperi epistola Verkeelen.

Feria 5. 21 Junii. Missa hora 6 ad S. Catharinae. Pectore laboro. Post prandium in Hedel cum Moser, Gast et Pastore Orthensi. Sermo de multis, de ancilla Amelrode. Post coenam ad Rijkevorsel de constituendis administratoribus, de commissione pro seminario. Promisi nunciare Reverendissimo et consilium inquirere.

Feria 6. 22 Junii 1798. Missa hora 6 ad S. Catharinae. Ob pluviam impediore ire Schijndel, unde scripsi Reverendissimo de mittenda commissione super fundendo seminario Hagano. Ad prandium adest frater Adrianus. Post prandium sunt ad Dnam Van Gestel. Sermo de multis.

Sabb. 23 Junii. Epistola a Reverendissimo, quae me accersit cras in Petteler ¹⁾. Epistola Oomen de periculo suo, de statu seminarii Bredani, de incendio Turris Bredanae, de constitutione D'Averdoin in receptorem bonorum Ecclesiarum suppressarum sub Gallis etc. Misi novam epistolam per famulum Goyart ad Reverendissimum et causidicum ibi degentem. Fui apud Thomam Rijkevorsel de mittenda commissione Hagam. Post coenam apud Bosmans de eodem negotio.

Dom. 24 Junii. Festum nativitatis S. Joannis. Missa ad S. Catharinae hora 6^a. Post Missam in Schijndel occurrente cum rheda in Gestel famulo Reverendissimi. Hic tractatus de plurimis, praecipue de mittenda commissione Hagam. Epistola Oomen. Epistola Ribbii ²⁾ de morte Pastoris in Lieshout ³⁾ etc. Post Laudes reversus cum causidico usque in Gestel. Vidi mane Pastorem, post meridiem Dnum Smits, unde cum famulo causidici domum.

Feria 2. 25 Junii. Mane ad Ribbium ad Matante vocatum.

¹⁾ Pettelaar, gehucht bij St. Michielsgestel.

²⁾ Ribbuis was lid van het Intermediair Administratief Bestuur van het voormalig gewest Bataafs-Brabant. Zie Dagb. 30 Nov. 1798.

³⁾ Henricus Wouters, pastoor van Lieshout, 1795-'98. L. Schutjes, a. w., IV, blz. 715 vlg.

Sed eum non reperi, cras iturus. Post coenam ad Visser de paupere Albrechts.

Feria 3. 26 Junii. Mane ad Ribbium, quem vidi. Sermo de commissione seminarii. Vidi Buizen. Epistola Oomen super iisdem. Post meridiem iidem duo apud me cum Roels. Sermo de multis et de commissione super seminario. Vesperi ad Thomam Rijkevorsel, quem non reperi. Sermo cum Dna Vermeulen de pecunia Abbatis Postel. Hodie post prandium ad cognatum Habraken, ubi craticulam recepi et vasculum pro tabernaculo. Dein ad De Wijs pro debitis de praecepto impio super decadi¹⁾, plateis Bruxellensibus etc. Hinc ad Dnam De Amelrode infirmam. Hinc ad causicum, ubi Van den Heuvel ex Schijndel.

Feria 4. 27 Junii. Mane ad De Wit, quem non reperi, inde ad causicum, ubi Plebanus. Post meridiem ad me Dnus Goyaerts et praepositus N., item Bosmans. Post prandium in via ad munimen S. Isabellae²⁾ apud Van Oirschot. Hodie vesperi mihi adfuit Van der Horst braxator pro infante oculis laborante.

Feria 5. 28 Junii 1798. Mane hora 10 non reperi De Wit. Post meridiem conveni. Narrat hodie resolutum fuisse in consilio administratorum³⁾, ut ego cum commissione duorum ex ipsis Hagam contenderem de seminario tractaturus. Restiti gravibus rationibus, narrat dein effari nobis invidiam ex retractu ecclesiarum ac si protestantes persequeremur. Respondi, ut par est. Inde ad causicum, resolutum cras adire Reverendissimum. Hodie epistola ab O. Hearn, cuius extractum misi in Alphen ad Abbatem Tongerlo. Scripsi fratri Adriano et medico, item Decano Oirschot, de retrahendis ecclesiis et de periculo.

Feria 6. 29 Junii. Festum Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli. Missa hora 6 ad S. Catharinae. Mox ad Reverendissimum. Sermo de negotio seminarii et aliis. Et ipse Reverendissimus improbat assumptionem nisi ad commissionem, unde laborandum ad subversionem. Post Laudes vesperi adest Pastor de Rode S. Odae. De negotio ecclesiae retrahendae.

¹⁾ De decadi waren de nationale rustdagen in Frankrijk, die om de 10 dagen gehouden werden en de vroegere Zondagen vervingen. De republiksche kalender droeg een ongodsdienstig karakter. In Mei 1798 was er weer een nieuw voorschrift uitgevaardigd betreffende de viering der decadi. P. Pouillet, *Les institutions françaises de 1795 à 1814. Essai sur les origines des institutions belges contemporaines.* (Brussel, 1907), p. 417.

²⁾ Thans nog bevindt zich buiten Den Bosch de z. g. Isabella-kazerne.

³⁾ Het „Intermediair Administratief Bestuur van het voormalig gewest Bataafsche-Brabant.” J. Hezenmans, a. w., blz. 577.

Ad vesperam cum Dno Van Cuik in rheda usque Gestel. Hic reperimus plures Boxtellenses et Buscoducenses, inde cum Dno Engelskerke huc hora 8^a. Epistola a sorore de adventu fratris Alberti. Hebdomade sequente respondi illico.

Sabb. 30 Junii. Mane ad causidicum, ubi retuli, quae apud Revendissimum gesta fuerant. De Wit non reperi. Ad meridiem iterum apud causidicum, ubi contra missionem Hagam cum Van den Heuvel causidico. Epistola a Reverendissimo cum mandato de agendis Hagae. Vesperi reperi cognatum Lombaers apud generum Mutsaers ¹⁾.

Dom. 1 Julii. Missa solemniter cum concione hora 10 ad S. Catharinae. Ante Missam conveni De Wit, qui refragatur negationi meae de suscipienda missione, cras me conventurus cum Ribbius. Mane et vesperi apud Van Boxel de impedienda omni missione et tractatione super seminario Hagae in hisce circumstantiis. Post prandium ad Mutsaers, ubi cognatus Lombaers ex Tilburg, Van Liemt et Luijks.

Feria 2. 2 Julii 1798. Mane ex consilio causidici ad De Wit, cui propono cessationem omnem a missione Hagam. Rejecit, sed respondit. Novum colloquium post meridiem. Venit post meridiem De Wit cum Buizen et Van den Heuvel, et concluditur nihil agendum, idque juxta mentem Dni Van Boxtel. Sermo de pluribus aliis, non eius monitu. Scribo haec Reverendissimo. Post coenam ad causidicum, ad Van Oirschot de itinere crastino in Tilburg.

Feria 3. 3 Julii. Summo mane medio 4^{ae} ad Van Oirschot. Hinc cum eo in Tilburg. Reperio fratrem Albertum in lecto, dein familiam incolumem, neptem Johannam, filiam fratris Hadriani, variolis decumbentem periculose eo die. Mane ad molendinum fullonum. Prandium cum Van Oirschot. Vidi multos, ubi sermones de multis, signanter P. van Dijk, Van Liemt, Van Spaandonk, Baasten (in Corvel), patruum Van Oerle, Pessers in de Keulsche Kar, et Adrianum Pessers etc. etc.

Feria 4. Missa in sacello domestico. Vidi Pastorem in Caulil, Netersel et Hulsel, cum monialibus Piggeren et Van Tulder. Sermo de pluribus, de instituenda domo educationis pro puellis. Post meridiem vidi cognatos in Velthoven ²⁾, Goirken, etc.

¹⁾ De familie Mutsaers was door meer dan één huwelijk verwant aan de familie Van Gils.

²⁾ De Velthoven, een wijk in Tilburg. Zie B. Dijksterhuis, *Bijdrage tot de geschiedenis der Heerlijkheid Tilburg en Goirle*. (Tilburg 1899), blz. 34. Van hier was afkomstig Johanna Bruers, de moeder van Antonius van Gils.

Feria 5. Missa in sacello domestico. Vidi Pastorem Tilburgensem utrumque. Sermo cum Dno Keersmakers de vagina sanguinem manante, cum sorore de moniali locanda etc.

Feria 6. Sermo cum cauidico Baesten de suscipienda commisionem a Gallis assistendi ad elocationem decimarum. Ad vesperam advenit Van Oirschot ex Boxtel cum rheda.

Sabb. 7 Julii. Missa in sacello domestico. Ante meridiem ad Franken, Adrianum Mutsaers ¹⁾ (cum Van Oirschot), dein ad Missam in Goirke. Post Missam ad braxatorem Mutsaers, Cornelium Verbunt, Schoff, iterum Franken, dein in Korvel ad Pessers. Ad prandium adest P. van Dijk cum sorore, post prandium cum Van Oirschot ad Pastorem in Enschoot, dein ad Pastorem in Helvoirt, hinc Sylvamducis medio 9^{ae} vesperi. Reperi apud Bosmans Patrem Linum, Capucinum. Sermo de rebus Brabantiis. Apud Moser audio Reverendissimum adfuisse. Sermo de Lovanio, de altercatione inter Matante et Hollanders etc. etc.

Dom. 8 Julii 1798. Missa cum catechismo hora 9 ad S. Catharinae. Post prandium ad aegrotum Van de Bogaert, ubi caffétuin. Vesperi post coenam adest Jan de Graaf, qui Tilburgi solvit mihi 100 florenos ad computum.

Feria 2. 9 Julii. Moser in Schijndel, vesperi redux. Narrat iter Reverendissimi crastinum in Amelrode etc. Scribo fratri Alberto per rhedam, qui vesperi advenit diversurus apud Dnum Bosmans. Vesperi apud Van Oirschot, vidi Pastorem de Haren ²⁾, eiusque fratrem Zwaans. Coena cum fratre Alberto apud Bosmans.

Feria 3. Ambulationes cum fratre. Prandium apud Bosmans, cum fratre suo apud cauidicum etc. etc.

Feria 4. 11 Julii. Discessi ex abrupto cum fratre in Tilburg. In Helvoirt jentaculum apud Van Dongen. In Tilburg ad prandium. Vidimus apud neptem Baesten Dnum Floren etc. Vesperi epistola Bosmans de religiosa locanda apud Dnam Veldriel. Conveni Dnam Mart. van Dooren super eo negotio.

Feria 5. 12 Julii. Vidi post Missam Van Boven cum duobus religiosis Tongerlo. Prandium apud sororem Evam cum patre et omnibus fratribus et sororibus. Scripsi Rombouts Lovanium. Post prandium per rhedam redux huc. Vesperi apud Bosmans, item apud Dnam Veldriel de religiosa locanda.

Feria 6. 13 Julii. Mane ad Schuldens, ubi conveni religio-

¹⁾ Zie J. Witlox, *a. w.*, 1, blz. 20 noot 6.

²⁾ D. i. Haaren bij Oosterwijk.

sam Superiorem de sorore locanda apud Dnam Veldriel. Dein ad Bosmans. Hinc ad Dnam Veldriel mutatam in consilio, quam praesente fratre iterum muto. Sermo de multis. Vesperi adest Dnus De Gruitter, secretarius Reverendissimi Antverpiensis, cum fratre. Hodie in Tilburg Repraesentans seu Legislator eligitur cognatus causidicus Baesten et locum tenens frater meus Adrianus. Scripsi Matante et Augustinae.

Sabb. 14 Julii. Loco Dnum De Gruitter apud Dnam Van Gestel pro habitatione. Scripsi domum super religiosa. Solvi 2 florenos pro medio anno barbaetonsori Dierx. Vesperi ad Van Munster, ubi Prior Werthensis ¹⁾ et religiosi. Hinc ad causidicum, qui tradidit mihi cambialem in blanco signatam a Van de Velde replendam.

Dom. 15 Julii 1798. Missa ad S. Catharinae hora 10 cum concione. Post Missam apud Bosmans Abbas S. Michaelis Antverpiae profugus, item De Gruyter, secretarius Reverendissimi Antverpiensis Episcopi. Ibidem prandium. Sermo de plurimis.

Feria 2. 16 Julii. Epistolae sororis super religiosa ad Dnam Veldriel respondi. Prandium apud Bosmans cum iisdem hesternis. Iterum sermo de multis. Epistola Lovanio nuncians novam persequutionem de 11 Julii, item epistola Hollanders de monumentis Malderi, quae exigunt. Epistolae Oomen heri per Abbatem S. Michaelis respondi super persequutione, super declaratione explicata etc. Scripsi et fratri Adriano pro Legislatore Baesten.

Feria 3. 17 Julii. Scripsi Reverendissimo Vicario super bursa Schijndel, super responso dando Rombouts, a quo heri et ante in Tilburg recepi epistolas, super Cuipers, super philosophia tradenda etc. Moser in Amelrode, vesperi redux. Conficitur porta in culina parva domus nostrae. Statuitur fornax seu vas coquendae aquae destinatum.

Feria 5. 19 Julii. Versus vesperam venit Pastor de Helvoirt cum Dno Van den Bogaert. Sermo de multis. Hodie Moser in Dungen cum secretario Gruyter. Sed hoc Pastore absente pransi apud Pastorem in Gestel. Responsum Reverendissimi ad epistolam 17 huius cum epistola Amplissimi Ten Hulscher etc. Hac hebdomade exiit causidicus ad elocandas decimas in Bakel etc. Vesperi epistola cum mandato reçu ad causidicum, quam ancilla Sybilla ad me defert. Suasi differendam

¹⁾ Over de verdrijving der religieuzen uit Weert door de Franschen zie J. Habets en W. Goossens, a. w., IV, blz. 57 vlgg.

receptionem ad reditum causidici. Vidi Guardianum Ruremundensem ¹⁾ apud cognatum Lantermans.

Sabb. 21 Julii. Adventus religiosae ad Dnam Veldriel. Conveni Secretarium civitatis de declaratione habitationis pro Dno Moser. Vidi apud Bosmans Dnam Vermeulen et Dnum Walre, Pastorem Harlem. Bosmans magis periculose aegrotat.

Dom. 22 Julii. Confessio ad S. Catharinae hora 6^a. Missa et catechismus hora 9. Sumpsi literas meas ex cubiculo Bosmans. Prandium ibidem cum Pastore Harlem, Van Waelre ²⁾ cum Van Oirschot, secretario De Gruiter etc. Sermo de declaratione et juramento. Vesperi apud causidicum in comité. Dein de decimis Schijndel. Molestus causidicus.

Feria 2. 23 Julii. Recipit declarationem habitationis Dnus Moser. Solvit 2 florenos 1 assem.

Feria 3. 24 Julii 1798. Epistola a Reverendissimo pro responsione sua ad comitia vig.(?) de 25 Februarii. Misi apographum ex archivis gubernatorum. Post meridiem apud causidicum ad Bosmans, ubi sermo de epistola Reverendissimi super ecclesia non vindicanda et de multis, signanter de Verlat et Leempoel. Sermo autem erat cum Visser et Patre Lino, Guardiano Capucinatorum Lirae ³⁾. Epistola monialis Constantiae de monialibus Van Dijk etc. Vesperi apud Plebanum confessio et vidi Werthenses profugos etc.

Feria 4. 25 Julii. Festum S. Jacobi Majoris. Missa hora 6 ad S. Catharinae. Hora 10 ad Decanum de epistola Reverendissimi super ecclesia non vindicanda. Vidi epistolam et detuli ad causidicum, quae tenetur. Sed nihil ultra fit. Hodie nuncium (ut videtur) certius de captura deportandorum ab Anglis, ex epistola Amplissimi Turnholtani Van der Sloten et de projectis circiter 100 presbyteris in mare.

Feria 5. 26 Julii. Festum S. Annae. Missa 6 ad S. Catharinae et confessionale. Epistola cum tunica interiore (hemdrok) a sorore per Verschuren, qui post prandium apud Moser. Sermo de multis. Post meridiem ad Dnam Amelrode.

Feria 6. 27 Julii. Mane adest Reverendissimus, tribuit

¹⁾ Het Minderbroedersklooster te Roermond, gesticht in 1307, werd in 1609 bij de Recollecten ingelijfd. J. Habets en W. Goossens, *a. w.*, III, blz. 696. Den 23 Aug. 1798 werd door de Fransche regeering een deportatie-bevel uitgevaardigd tegen den gardiaan Herman van Loozen. Hij ontrok zich aan het vonnis door zich jarenlang schuil te houden. J. Habets en W. Goossens, *a. w.*, IV, blz. 100.

²⁾ Walterus Josephus Walree, eertijds pastoor der kerk „in den Hoek” te Haarlem, 1790—96. *B. H.*, XXI, 212, 213, 306, 307.

³⁾ Lier in België.

nobis stipendium. Sermo de pastoratibus Woensel ¹⁾ et Orthen pro De Zeeuw et Van de Burgt, de alumnis ad ministerium admovendis, de computo instituendo, de seminariis aliis in hac republica, de emenda hic habitatione etc., de multis aliis. Post meridiem ad Bosmans infirmum, inde ad Dnam Veldriel. Hinc cum Reverendissimo ad causidicum de multis. Vesperi adest medicus Van Oirschot, dein W. Heeren. Sermo de filia, de voto peregrinationis, de legato orphanorum.

Sabb. 28 Julii. Post prandium sermo cum Bosmans aegrotante de cura mihi testamento demandata. Vesperi confessionale.

Dom. 29 Julii 1798. In aetate 40 annorum. Missa sollemnis et concio ad S. Catharinae hora 10. Prandium ibidem cum causidico et Guardianò. Post meridiem apud causidicum. Sermo de suppeditandis oneribus decimarum in Schijndel. Vesperi gratulatio Corneliae, pristinae ancillae, de die anniversario.

Feria 2. 30 Julii 1798. Quadrante post 8 concursus ex Scriptura. Post meridiem cum Secretario et Moser deambulatio in Wanberg ²⁾. Ibi Patrem van Balen, redeuntes in Coude-water ³⁾.

Feria 3. 31 Julii 1798. Concursus ex Theologia. Ante meridiem adest amicus Franken. Cum eo apud Mutsaers. Post prandium ad Decanum de examine crastino. Dein iterum ad Mutsaers, ubi Buisen. Sermo de commissione, de lege contra emigrantes, contra deportandos etc. Post ad W. Heeren et Bosmans.

Feria 4. 1 Aug. Missa 6^a ad S. Catharinae. Post Missam monui Des Menschen. 9^a examen ordinandorum. Dein obivus Villers et Moors. Prandium apud Plebanum. Post prandium adest Moors, qui discedit. Hinc ad Dnam De Amelrode, ubi Vissers, Villers, dein Moser. Sermo de plurimis. Hinc ad Bosmans. Post coenam ad Van Oirschot de mittenda capsula Hagam.

Feria 5. 2 Aug. Epistola Oomen de exacta relatione seminarii ibidem. Epistola sororis cum altera Dni Kersmakers super casu dispensationis in 1° affinitatis, quam misi ad Oomen. Sollicitatio commendationis apud Storm. Epistola cum caligis a Beggina Van Erp. Vesperi apud W. Heeren de filia, de

¹⁾ Michael de Zeeuw, pastoor van Orthen, werd 15 Aug. 1798 (—1805) pastoor van Woensel. Zie L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 942 en Dagb. 10 Aug. 1798.

²⁾ Wanberg, gelegen tusschen Rosmalen en Berlicum.

³⁾ Coude-water, gelegen onder Rosmalen.

testamento, de voto, de vestibus dandis presbytero pauperi.

Feria 6. Hora 10 in Dungen, ubi prandium cum Reverendissimo, Decano Boxtel, Pastoribus Gestel, Gemonde, secretario De Gruyter et Van Oirschot. Ante prandium sermo de pluribus, de dimissione De Burgt ad Orthen etc. etc. Responsum reperio de Volders et canonico Mertens. Sermo de figenda hic sede etc. Dein ad Bosmans, ubi Burgers assistens.

Sabb. 4 Aug. Sine Missa. Summo mane cum Volder et Mertens in Dungen, ubi de figenda sede Mertens, quod succedit. A prandio Gruyter, qui cum ipsis et Moser in Engelen. Post prandium ad Bosmans, ubi recipio bursam cum 2 ducatos 5 Ludovicos aureos duplices, 4 dito simplices, 5 ryders aureos medios, 7 dito integros.

Dom. 5 Aug. Missa in sacello seminarii, ubi semper imposterum est Dominicis. Post prandium deambulatio cum Moser, obvius medicus Deckers, qui medicinam praescribit vesperi sumendam contra dysenteriam. Apud Dnam Van Gestel. Sermo de multis. Vesperi post coenam ad Van Munster, ubi Van der Heyden.

Feria 2. 6 Aug. 1798. Mane solvi Coppens pro coma fratris ad Wattenberg, quae jam soluta est. Hinc ad Bosmans, ubi reddidi Patri Lino bursam cum pecunia aurea. Vesperi confessio monialis etc. Solvi ceteris et de computu egi apud Dnum Gast.

Feria 3. 7 Aug. Post meridiem adest causidicus a colle ¹⁾ cum nuncio emigrantem in Oers ²⁾ apud Pastorem apprehendendum. Illico ad causidicum, dein ad Visser, et mitto Van Heumen in Oirschot, ut inde mox nunciet et inde nunciet ille in Maarhees. Ante meridiem vidi medicum Deckers apud Bosmans, qui mittendam nunciat medicinam, quam vesperi sumo. Vesperi adest Moons Mechlinia, ordinatus presbyter, nunciat de discessu temporaneo Episcopi Ruremundensis. Vesperi examen Boelens.

Feria 4. 8 Aug. Sine Missa ob morbum ex vomitu, qui ad meridiem durat. Mitto Boelens (heri vesperi examinatum) ad Reverendissimum pro negotio ordinandorum, de negotio in Oers et Maarhees et de ipso Boelens. Post meridiem adest Boelens redux cum dispensatione etc., item ad vesperam redux Van Heumen de negotiis peractis in Oers etc. Ante meridiem

¹⁾ Causidicus a colle, d. i. Mr. van den Heuvel.

²⁾ Oers of Oerle bij Eindhoven.

apud Bosmans (1 rijder pro stipendio), dein ad Dnam Vel-driel, ubi monialis (misi ipsi diurnale), hinc ad Heeren et uxorem aegrotam. Scripsi per ordinandos ad Coster de intentionibus, 100 Bosmans et 29 Dungen.

Feria 5. 9 Aug. Epistola Reverendissimi pro examine Van de Wyer, quem vesperi in cubiculo Dni Moser examinavimus.

Feria 6. 10 Aug. Heri nunciavit pristinus Pastor in Orthen, se mansurum ibi usque feriam 2, 13 hujus. Mane ad Bosmans aegrotum, ubi soror eius. Hinc ad Van Dijk pro calceis, ad Van de Bogaert, ad Van Oirschot. Dein deduxi Moser ad navem Delphensem. Post meridiem ad causidicum Van Boxtel. Post lectionem ad parentes Heeren. Mandata dedi famulantibus discessurus. Vesperi ad causidicum, ad pastorem Gast, ubi deposui meam pecuniam, item 80 florenos receptos a Bosmans in stipendia Missarum. Vesperi 9 $\frac{1}{2}$ advenit Jacobs Mechlinia, qui ordinandus dirigitur in Emmerik. Adest et Sasse deductor.

Sabb. 11 Aug. 1798. Missa hora 5. Post discessi cum Gruiter secretario in Vlijmen, ubi apud Heesbeen Dnum Zuilen invenimus. Inde ad Pastorem in Cuyk ¹⁾, inde ad Pastorem in Drunen, inde in Waalwijk ad fratrem medicum, ubi vidi plures eius affines, amicos etc. Prandium apud fratrem. Post meridiem vidi apud Pastorem Abbatem Tongerlo. Vesperi visitatio et interrogatio praetoris Pannebakker super Gruiter ut extraneo, et visitatio generalis in emigrantes, presbyteros injuratos et deportandos jussu Fiscalis.

Dom. 12 Aug. Missa apud viduam Hoex cum secretario Gruiter. Ante prandium vidi apud Cornelium Crielars Abbatem Bernensem etc. Sermo de periculo ecclesiae et de multis. Concio Dni Pessers de iniquitate Confessionis Sacramentalis. Prandium apud fratrem. Deambulatio hinc cum Gruiter in Capelle ²⁾ et Waspik, ubi apud De Bont Decanus ³⁾, Pastor Ramsdonk ⁴⁾, Dnus Schoenmakers ⁵⁾. Sermo de pluribus. Coena et lectus apud Decanum.

Feria 2. 13 Aug. Sine Missa. Mane hora 5 in Gertruidentberg. Missa audita et jentaculum apud pastorem Gerardum de

¹⁾ Leopold van Dingenen, kanunnik van Tongerlo, pastoor van Nieuwkuik, 1797—1809. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 189.

²⁾ Capelle bij Waalwijk.

³⁾ Voor deken Van Linden zie noot bij Dagboek 15 Juni 1798.

⁴⁾ Joan. Bapt. Bruynen, pastoor van Raamsdonk, 1787—1817. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 504.

⁵⁾ Schoenmakers, een Waspiksche familie.

Visser. amicum meum ¹⁾. Sermo de multis. Donat mihi „Tele-
machum” Fénelon ²⁾, dein Schrevelii ³⁾ Lexicon et Institutio-
nes Leemput ⁴⁾. Visimus viduam Allard, cui tradidi computum
debitorum, florenos Hollandienses f. 39—10—0. Inde regressi
in Waspik, ibi pransimus cum Pastore Ramsdonk et Dnis De
Bont et Schoenmakers. Compotatio ad 5. Inde deambulavimus
in Oosterhout, deducuntibus De Bont et Schoenmakers in
monasterium monialium ⁵⁾, a famulo frigide, a Dno Praeposito
et Crul ⁶⁾ amicus recepti. Statim visitavimus viduam et filiam
Knapen, matrem amici mei Andreae Knapen, Pastoris in Fij-
nart ⁷⁾. Inde ad decanum Oosterhout, ubi 3 professores huma-
norum ⁸⁾, Van Aert, Faes et Huybrechts etc. Sermo de multis.
Coena apud Decanum et lectus.

Feria 3. 14 Aug. 1798. Missa publica in ecclesia Ooster-
hout. Visimus dein Dnum Rombouts. Dein ego viduam Dubois.
Inde, non reperto Simons, deambulavi in sylva ad castrum
dirutum ⁹⁾, hinc reverso fit obviam Simons cum fratre et
nepotibus redux Breda. Sermo de pluribus, de computu, de
tradenda philosophia etc. Prandium apud Decanum. Post pran-
dium discessimus Bredam, deducuntibus Simons et vice-pastore

¹⁾ Gerard. Cecilianus de Visser, pastoor van Geertruidenberg, 1788—1828.
L. Schutjes, a. w., III, blz. 652.

²⁾ „Télémaque”, beroemd werk van den Franschen bisschop Fénelon
(1651—1715).

³⁾ Cornelius Schrevelius, geb. in 1815 te Haarlem, gaf een aantal werken
van klassieke schrijvers uit, benevens een „Lexicon manuale Graeco-Lati-
num”, Leiden, 1645, in 8°. F. X. de Feller, *Geschiedkundig Woorden-
boek*, XXII, blz. 487.

⁴⁾ Jan Hubert Jozef Leemput, geb. omstreeks 1741 te Rotterdam, pro-
fessor in het Grieksch aan het college „de Drie Talen” te Leuven, later
deken van Ronssé. Hij schreef een Grieksche spraakkunst: „Institutiones
Graecae”. *Nieuw Ned. Biogr. Woordenb.*, VI, 913—14. Zie H. Allard,
a. w., blz. 68.

⁵⁾ Het klooster der Norbertinessen te Oosterhout, St. Catharinendal.
De abt van Premonstreit stelde voor het beheer der tijdelijke goederen van
het klooster een proost aan. In de jaren 1779—1801 was dit Egidius Reyn-
ders. J. Krüger, a. w., IV, blz. 62, 78.

⁶⁾ Adrianus Crul, pastoor van Oosterhout, 1769—1806, deken van het
distriet Breda, 1780—1806. J. Krüger, a. w., III, blz. 12; IV, blz. 52.

⁷⁾ Andreas Knapen, pastoor van Fijnaart, 1796—1830. J. Krüger, a. w.,
III, blz. 367.

⁸⁾ Van 1795 tot 1855 bestond te Oosterhout een Latijnsche school, waar
het onderwijs werd gegeven door een rector, conrector en praceptor.
J. Krüger, a. w., IV, blz. 49.

⁹⁾ Niet ver van Oosterhout bevonden zich de ruïnen van het „Huis
van Strijen”, ook de „Burgt van Oosterhout” of het „Kasteel” genoemd,
in 1289 gesticht door Willem, heer van Strijen. J. Krüger, a. w., IV,
blz. 58.

Van Gils ¹⁾. Degressi ad pastorem Teeteringen ²⁾. Hinc ad Antonium Oomen, ubi cum secretario Oomen sermo de multis, praecipue de visitatione instituta in presbyteros etc. Hinc in civitatem ad Oomen in seminario, ubi coenula. Hinc ad pastorem Van Gils, ubi hospitatur Gruter. Ego ad cognatum Raas, ubi hospitor.

Feria 4. 15 Aug. Festum Assumptionis Beatae Mariae Virginis. Missa hora 5 in sacello seminarii Bredae. Hinc ad cognatum Gouben, ad Dnam Catharinam Havermans, ubi Decanus Grobbendonk profugus. Dein ad solemne Sacrum apud Van Gils. Prandium ibidem. Sermo de pluribus. Post meridiem iterum ad Dnam Havermans, ad pastorem Van Dongen, Nieuwstraat ³⁾. Mane ad Begginam ⁴⁾ Rombouts, ubi de fratre etc. Post meridiem ad viduam Dni Weterings (Bosstraat), ubi monialis Arendonk. Dein deduxi Oomen secretarium extra portam Bosch. Coena apud Van Gils. Iterum sermo de periculo seminarii, de domo coemenda, de lectionibus, concursibus, de allegendo Juniore Oomen et de pluribus. Hospitium apud cognatum Raas.

Feria 5. 16 Aug. Mane hora 4 discessi Breda. Vidi notos De Wit in Dorst ⁵⁾, Anssems in Hulten ⁶⁾, per Reyshoef ⁷⁾ in Tilburg hora 10¹/₂. Dein vidi patrem, fratres, sororem et cognatos. Post meridiem in Udenhout. Vidi Dnum Van den Bosch, recens sacerdotem et familiam eius. Dein vidi Pastorem. Sermo de multis. Vidi viduam Broek. Redux in Tilburg hora 8 vesperi.

Feria 6. 17 Aug. Missa in sacello domestico in Tilburg. Cum cognato Van Liemt ivi in Moergestel ad Pastorem cognatum ⁸⁾, ubi prandium cum Patre Capucino Van Liemt, cum

¹⁾ Bernardus van Gils, kapelaan te Oosterhout, 1782—1803. J. Krüger, *a. w.*, IV, blz. 54.

²⁾ Adrianus van Steen, pastoor van Teteringen, 1785—1809. J. Krüger, *a. w.*, IV, blz. 272; G. Juten, *a. w.*, II, 223.

³⁾ Adrianus van Dongen, pastoor van „de Nieuwstraat” of de St. Antoniusparochie te Breda, 1795—1815, eerste apostolische vicarius van het in 1803 opgerichte Vicariaat van Breda. J. Krüger, *a. w.*, II, blz. 430; III, blz. 211. J. Kleijntjens S. J., *Oprichting van het apostolisch vicariaat Breda, 22 Maart 1803, Taxandria*, jg. 1934, blz. 88 vlgg.

⁴⁾ Het Begijnhof te Breda dateert van de 13^e eeuw. J. Krüger, *a. w.*, III, blz. 256. G. Juten, *Cartularium van het Begijnhof te Breda*, 1910, blz. VI.

⁵⁾ Dorst, gelegen aan den weg van Breda naar Tilburg.

⁶⁾ Hulten, gehucht onder de gemeente Gilze en Rijen.

⁷⁾ Reitsche Hoeve, een buitenwijk van Tilburg.

⁸⁾ Gerardus Pessers, geboortig van Tilburg, pastoor van Moergestel, 1769—1810. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 139.

studiosis Theologiae Van Liemt et Mulders et sacellano. Redux juxta molendinum fullonum, quod construitur. Vidi ibi P. Brouwers, Woestenberg, Hegven etc. Vesperi vidi cognatam Baesten infirmam et alios.

Sabb. et Dom. et feria 2. 18, 19 et 20 Aug. Missa domi. Vidi familiam et cognatos, praecipue Dnum Cuipers, item religiosam feminam ibidem, de qua sermo multus cum Dno Cuipers infirmo.

Feria 3. 21 Aug. Discessus hora 4^a. Redux Sylvaeducis hora 9^{1/2}. Vidi illico pastorem Bosmans et multos.

Feria 4. 22 Aug. Missa in sacello seminarii. Iter in Schijndel cum Dno Gast, ubi apud Reverendissimum Decanus Vechel et Pastor Nieuwland¹⁾. Sermo de cura de Zwaluwe, de Burgt, de pluribus, signanter de alumnis seminarii. Redux infirmus ex *ισχιατικη*²⁾. Aduit hodie Praetor.

Feria 5. Vestiarium jussi conficere vestem. Prandium apud Van Oirschot cum multis Hollandis. Vesperi recepi calceos. Epistola Oomen de relinquendis ecclesiis. Conveni praetorem Van Hansewijk, qui me interrogavit de pluribus. Exegit declarationem a municipalitate Lovaniensi me non esse deportatum aut emigrantem, quam dixi suppeditare me non posse, etc. Epistola Reverendissimi super negotio erigendae parochiae prope Bommel, instigante ut perhibetur Patre De Roy, sed haec epistola postridie recepta.

Feria 6. 24 Aug. Sermo (heri) cum sorore Bosmans de hereditate. Hodie cum ipso Bosmans. Allocutio X. Hagana apud Janssens op den Hoogen Steenweg de fratre Alberto. Prandium apud Plebanum cum Priore Werthensi, Dno Dams et Sasse. Post prandium thé apud Dnam Goyars.

Sabb. 25 Aug. Scripsi utrique fratri, Adriano super negotio erigendae parochiae prope Bommel, communicando Patri De Roy etc., medico, super lavacro mittendo pro sacello. Adui Dno Van Boven apud Mutsaers. Sermo de mora Abbatis Tongerlo et de multis aliis. Prandium apud pastorem Gast cum Moser. Sermo de computu, de Praetore etc. Vesperi adest Dnus Rijnders, adest Visser. Sermo de Bokhoven et aliis.

Dom. 26 Aug. Post Missam deambulavi in Bokhoven, ubi Missa et concio Dni L'Honeux. Prandium apud Decanum

¹⁾ Matheus Burgers, pastoor van Nuland, 1796—1799, daarna opvolger van Van Gils als president van het Seminarie. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 231.

²⁾ Ischias.

et sermo de pluribus. Post meridiem celebravi Laudes cum catechismo. Hinc apud Bosmans, ubi Dnae Van den Heuvel et Veldriel.

Feria 2. 27 Aug. Post Missam deambulatio in Nieuwland. Remansimus in Rosmalen, ubi prandium apud pastorem Dnum Van Lith ¹⁾ cum Lectore Uden et Pastore Nieuwland, Burgers. Sermo de pluribus. Hinc Dnus Moser in Osch, inde in Ravestein, ego ex Rosmalen. Redux vidi Van de Bogaert uxorem, vidi Van Oirschot. Accepi litteras Lovanienses de resolutione Augustinae.

Feria 3. 28 Aug. Fui apud Dnum Staassens. Missa domi Bosmans. Conveni Patrem Linum de locandis monialibus Constantia et Augustina, de quibus in epistola hesternae. Mandata famulantibus. Hora 9 apud Dnum Gast. Adest Reverendissimus, Decano et plebano Hogaers. Prandium ibidem cum universa congregatione, item cum Dnis Schaft et Gremmen ²⁾, Pastoribus in Frisia. Sermo de erigendis in Missione Batava seminariis, de stipendio Internuncii et de multis. Dein conveni Dnam Van Gestel, cui solvi, quae debebam. Hinc ad Van Oirschot, ubi caffè cum Reverendissimo et Decano Boxtel. Inde cum Decano in Boxtel, ubi reperi Priorem Werthensem et monialem Constantiam, vidi et Dnam Tybosch etc.

Feria 4. 29 Aug. Mane hora 5 discessi cum rheda medici Van Oirschot in Best, inde pedes cum socio obvio Endhoviam ad Decanum. Vidi familiam Van Gestel, Van de Ven, caudicos Van Rysingen et De Wit, Van Hoof, Heesbeen etc. etc. Prandium apud Decanum cum Van de Gevel, Pastore in Aelst ³⁾, et cum Van de Ven Seniore. Medio 4^{ae} discessi cum Van de Gevel in Nunen, ubi absente Pastore vidi vicarium Snoex ⁴⁾. Inde in Helmond ad pastorem Hagelaers ⁵⁾ (Decanum philosophicae congregationis per excellentiam), quocum deambulavi per moenia et ad ecclesiam, ubi rosarium recitabatur vesperi. Hinc vidimus Van Hoek caelibem, fratrem

¹⁾ Adrianus van Lith, pastoor van Rosmalen, 1796—1822. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 589.

²⁾ Henricus Gremmen, eertijds pastoor van Dokkum. 1781—1792. *A. U.*, V, blz. 304.

³⁾ Leonard. van de Gevel, pastoor van Aelst bij Eindhoven, 1795—1799. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 43.

⁴⁾ Theodorus Snoekx, kapelaan te Nunen, 1799. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 213.

⁵⁾ Johannes Hagelaars, abdijheer van Postel, pastoor van Helmond, 1797—1812. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 128.

professoris humaniorum, de his sermo et de pluribus. Coena et lectus apud Pastorem.

Feria 5. 30 Aug. Mane 5¹/₂ abivimus (Van de Gevel et ego) in Mierlo, ubi in ecclesia vidi Dnum Coppens, dein Pastorem ¹⁾. Comitante Dno Coppens ivimus in Geldorp, ubi Missa audita dimidia Dni Van de Velde. Dein apud ipsum jentaculum, ubi Dnus Van den Heuvel diaconus. Sermo de ordinatione etc. Vidimus et Dnum Vogelpoel, dein fratrem Arnoldum apud patrem Van den Heuvel. Inde deducentibus Dnis Van de Velde, Van den Heuvel et Coppens in Endhoven, ubi vidi plures, Van Eersel, Smits, Van Hoof etc. Prandium apud Van de Ven cum decano Dno Bruinen, Van de Gevel, causidico Van Rysingen etc. Sermo de pluribus. Hinc discessus in Oirschot deducente Dno Bruinen, ubi apud Van Heumen vidi Van Hooff, Van Heesbeen, Van den Bosch patrem etc. etc. Arnaers apud Decanum, ubi coena et lectus.

Feria 6. 31 Aug. Missa in domo Decani. Post auditam Missam jentaculum apud Van den Heuvel, ubi hesterni cum Pastore Udenhout et presbytero Van den Bosch. Apud moniales vidi P. Wouters. Sermo de denunciacione Dni Dams. Visitatio Dnae Mikkers aegrotae. Adventus Moser ex Sylvaducis et Ravestein. Prandium apud Decanum. Post prandium discessus cum Decano et Moser in Baasterhoeven ²⁾, ubi Dna Van Bommel cum familia, Pastor Oosterbeers ³⁾ et causidicus Van Boxel. Sermo de multis. Hinc in Diessen, ubi apud neptes Cauwenberg, viduam et Winteroy. Hinc in Hilvarenbeek ad Pastorem. Sermo de pluribus. Hic coena et lectus.

Sabb. 1 Sept. Summo mane, sine Missa, deduxi Moser versus Poppel. Ego ante Missam in Tilburg, ubi Missam audivi. Vidi plures cognatos et familiares.

Dom. 2 Sept. 1798. Missa domi. Prandium apud sororem Evam Brouwers sine patre et sorore M. Catharina. Vesperi adest mihi Dnus Zegers cum epistola J. van Maineau ⁴⁾, qui sponsam abduxerat. Dein vidi pastorem Tabbers apud fratrem Adrianum. Adest Dnus Oomen, secretarius De Gruiter, qui apud patrem hospitatur.

¹⁾ Petrus Andreas van Genechten, pastoor van Mierlo, 1797—1806. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 105.

²⁾ Baasterhoeven, voorheen een adellijk huis onder Middelbeers.

³⁾ Germ. van Autgaerden, pastoor van Oostelbeers, 1786—1809. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 405.

⁴⁾ Jean Mayneau, in de 2^e helft der 18^e eeuw woonachtig te 's-Hertogenbosch. A. van Sasse van Ysselt, *a. w.*, II, blz. 307.

Feria 2. 3 Sept. Missa domi cum Dno Oomen. Iter in Hilvarenbeek cum rheda Van Tulder. Prandium apud Pastorem cum Pastore Laage Mierd, Dno Schey¹⁾. Sermo de non solventibus decimas, de pecunia mutuata Dno Abbati a Dna Vermeulen Sylvaeducis et de pluribus. Reduces percepimus cyprum apud Verschuren. Coena domi cum sorore Eva cum multis jocis et hilaritate. Hodie convenit me Nouwens ex Ketsheuvel.

Feria 3. 4 Sept. Missa domi cum Dno Oomen. Prandium hic cum Pastore et Vice-pastoribus Tilburg, Hulsel et Cauwlii. Sermo de pluribus. Post meridiem deambulatio in Stokhasseld²⁾. Coena domi cum jocis.

Feria 4. 5 Sept. Missa domi cum Dno Oomen, mea pro anima piaë matris in die anniversario. Visitavimus neptem Baesten. Iter secretarii Gruiter Sylvamducis. Prandium apud Van Tulder cum Oomen et aliis hesternis. Adventus Heeren, Van Goch et Rectoris Udensis, una visitavimus Van Liemt. Dein ambulatio cum Oomen in Rabraaken³⁾. Sermo de seminario, de prohibenda publica celebratione extraneis in dioecesi Antverpiensi sub hac ditione, de facultatibus concessis vicariis episcopalibus⁴⁾, de obtinendo episcopo (qui erit ipse Oomen) et de plurimis. Coena domi cum maxima et suavissima hilaritate.

Feria 5. 6 Sept. Ego celebravi solus. Discessus Oomen et Gruiter, quos deduxi usque prope Ghilse. Hospitatio militum Gallorum in Tilburg.

Feria 6. 7 Sept. Missa domi. Sermo cum sorore affini M. Catharina de fratre Henrico. Dein cum nepte Bax de filio P. Mathia. Conveni Henricum cum forti reprehensione. Fructus speratur. Obvius causidico Bruxellensi De Launay. Sermo de Dnabus Suarré. Prandium apud Pastorem Tilburg, Tabbers, cum Pastoribus Hulsel et Cauwlii. Sermo de collecta, de qua et cum municipali Verschuren. Sermo cum Dno Kersmakers de P. Henrico exempto.

Sabb. 8 Sept. Festum nativitatis Beatae Mariae Virginis. Missa domi. Audivi Missam in Goirken cum praedicatione Dni Dingenen admodum mediocri. Post vidi materteram Lom-

¹⁾ Nicolaus Schey, pastoor van Lagemierde. 1787—1808. L. Schutjes, a. w., IV, blz. 675.

²⁾ Stokhasselt, buitenwijk van Tilburg.

³⁾ De Rauwbraken, een boschrijke buitenwijk van Tilburg.

⁴⁾ Cornelius Franciscus de Nelis, laatste bisschop van Antwerpen, moest in 1794 vluchten, nadat hij van tevoren algemeene vicarissen had aangesteld voor het bestuur van het bisdom. Hij overleed in Italië den 21 Aug. 1798.

baers cum familia. Hospitatio militum in Veldhoven. Coena apud fratrem Adrianum.

Dom. 9 Sept. Missa domi. Post meridiem ad Laudes in Goirken. Vidi monialem Mutsaerts ex Arendonk apud Arnoldum, fratrem eius. Sermo de rebus Brabantii et de multis.

Feria 2. 10 Sept. Missa domi. Consarcinatio librorum etc. in discessum crastinum.

Feria 3. 11 Sept. Mane 4 $\frac{1}{2}$ discessus Sylvamducis cum sorore Antonia et altera Antonia, moniali Achelensi, Van Tulder usque in Helvoirt, ubi sermo cum fratre ludimagistro et Van Dongen. Desarcinatio capsae missae Haga a fratre Alberto. Adest Dnus Mertens, canonicus Gandensis, ex Dungen. Hic prandium. Sermo de pluribus. Suppeditat opera de religione et scripta Van de Velde. Vidi Van Boxel, Bosmans etc.

Feria 4. 12 Sept. Missa hic. Ostendit mihi pastor Gast literas Fiscalis, quibus jubemur (Moser et ego) ostendere nos non esse deportatos. Sermo cum causidico Van Boxel. Scribo Moser super eo Lovanium. Sermo frequens cum Van Oirschot.

Peria 5. 13 Sept. Post Missam discedo in Schijndel. Sermo cum Pastore in Dungen. Non reperio Reverendissimum, relinquo ibi copiam epistolae Fiscalis.

Feria 6. 14 Sept. Convenit me Witlox ex Haren, ut in Album Alumnorum referatur. Scripsi Oomen.

Sabb. 15 Sept. Post Missam adest Reverendissimus. Ante eum Pastores de Achel et Peer ¹⁾. Sermo de persecutione et de multis. Post meridiem ad causidicum Van Boxtel, ubi a Reverendissimo concluditur iter meum crastinum Hagam. Vidi Protopraetorem. Sermo de difficili negotio.

Dom. 16 Sept. Post Missam celebratam et alteram auditam apud Bosmans vidi ipsum aegrotum. Dein in navi Roterdamum accipio literas Oomen, de eodem periculo. Discedo pernoctans in navi. Postridie mane expositus prope Roterdamum navigo Delphos. Inde pedes Hagam, pervenio hora 10.

Feria 2. 17 Sept. Hora 10 apud fratrem Albertum et collegas. Mox cum eo ad Floren, quocum obvio de periculo asserit mox propulsandum in prandio suo apud Directorium. Vidi conventum Legislatorum ^{1^{ae}} Camerae ²⁾. Post meridiem ad Dnam 's Gravemade etc.

¹⁾ Peer, gelegen in België, in de provincie Limburg.

²⁾ Volgens de grondwet van 1798 was het Vertegenwoordigend Lichaam verdeeld in een 1^e en een 2^e Kamer.

Feria 3. 18 Sept. Missa in ecclesia olim Gallica ¹⁾. Vidi Van de Borgt, Verhoysen, Verhees, legislatores ²⁾, dein Van Hoof directorem ³⁾. Sermo ubique de ecclesiis vindicandis, de seminario, de periculo nostro etc. Post meridiem deambulatio in Sylva ⁴⁾, ubi obvius Van Hoof. Vesperi visitatio Floren, ubi et Van de Borgt et Verhoysen. Sermo de plurimīs eiusdem argumenti ut supra. Hodie mane moritur Dnus pastor Bosmans. R. I. P. amicus.

Feria 4. 19 Sept. Audivi Missam in sacello olim Gallico. Vidi iterum Van Hees, Van de Borgt, De Wit etc., viduam Van Haren etc. Post prandium cum fratre Alberto Delphos, ubi apud Patres, item apud Pastorem, qui deduxit me ad navim. Vesperi 9¹/₂ discedimus a Delfshaaven.

Feria 5. Binis noctibus in navi versamur. Intravi Dor-dracum. Vidi templum, ubi synodus 1618.

Feria 6. 21 Sept. 4¹/₂ ex navi in Veen descendo cum acatholico Heusdano. Hinc in Waalwijk ad fratrem, ubi bis Missa audita. Vidi familiam Heystem, Cornelium Crielaers, Pastorem et multos. Post meridiem apud Pastorem Berenbroek Drunen.

Sabb. 22 Sept. Finis feriarum. Mane 5 in Elshout, ubi vidi Dnum Beels, inde in Haarsteeg, ubi Pastorem et Dnum Loneux. Inde apud parentes Van Heesbeen. Hinc domum hora 10. Prandium apud causidicum. Sermo de multis. Post prandium ad solemnem tumulationem amici pastoris Bosmans. Vidi Van Oirschot. Sermo de testamento Bosmans. Vesperi adest optatissimus Moser redux Lovanio. Multus sermo de plurimis, nunciatusque cras Internuncium ⁵⁾ fore in Schijndel.

Dom. 23 Sept. Missa in sacello seminarii. Epistola. per

¹⁾ De Fransche kerk, waaraan Antonius' broer, pater Albertus O. F. M., verbonden was. Zie Inleiding, blz. 225.

²⁾ J. P. van der Borght, P. Verhoysen en H. Verhees. Zie Dr. J. H. J. M. Witlox, *De Katholieke Staatspartij* I, blz. 15, 26, 27, 29, 32, 34, 144, 176, 235.

³⁾ Johan Rudolf van Hooff, lid van het Uitvoerend Bewind. Zie H. Allard, *a. w.*, 80, 115, 125; J. Witlox, *a. w.*, passim; W. Juten, *Taxandria* II, 191—202; zie de autobiographie van Van Hooff, uitgegeven door A. van Sasse van Ysselt ('s-Hertogenbosch, 1918).

⁴⁾ Het Haagsche Bosch.

⁵⁾ Ludovicus Ciamberlani, die als opvolger van Mgr. Brancadoro pauselijk vertegenwoordiger te Brussel was en, toen hij uit België voor de Franschen moest wijken, zich te Munster vestigde. Hij was tevens vice-superior der Hollandsche Zending en kwam in September 1798 naar Holland in verband met den koop van een huis te Warmond, waarin een seminarie zou gevestigd worden. *Nieuw Ned. Biografisch Woordenboek*, kol. 595 vlgg.

expressum, quae me accersit in Schijndel. Vadit Moser. Vesperi redux narrat cras adfore Excellentiam Internuncium.

Feria 2. 24 Sept. 1798. Mane post lectionem adest Internuncius. Sermo hic et visitatio seminarii. Dein deambulatio per civitatem. In ecclesia S. Joannis ad sepulchrum Dni Bosmans in baptisterio. Prandium apud Decanum cum Internuncio et Reverendissimo. Sermo de pluribus. Discedit hora 4. Mane et adfuit Visscher, Pastor in S. Gertrudismonte. Deambulavi et pransi cum eo. Vesperi vidimus eius sororem monialem et alias 3.

Feria 6. 28 Sept. Adventus Nouwens.

Sabb. 29 Sept. Adventus Witlox. Examen Spriessen.

Feria 2. 1 Oct. Ivi in Helvoirt. Prandium apud Pastorem. Sermo de plurimis. Post prandium vidi castellum. Ibidem vesperi apud Van Dongen, ubi de ecclesia vindicanda. Coena et lectus apud Pastorem. Hodie mittit Rijkevorsel Senior picturam representantem Ophovium ¹⁾, Episcopum Buscoducensem. Hodie mane vidi Commanderie ²⁾.

2 Oct. Casus apud Coppelaer.

Feria 4. 3 Oct. Post meridiem cum Moser apud Veldriel Seniore, ubi certamen pro agno Paschali 1800. Mutatio ad mensam in ordine. Adfui Lantermans de coemenda Commanderie.

Feria 5. 4 Oct. Mane in Schijndel cum Verhofstadt. In Gestel jentaculum, postquam vidi castellum ibidem. Hinc in Schijndel, ubi examen Verhofstadt. Dein sermo cum Reverendissimo de rebus Antverpiensibus, de Oomen Seniore, de casu monachi accusati impudicitiae, de permissione tractandi Vasa Sacra, de legendis libris prohibitis, de coemenda habitatione etc. Redux per Dungen, ubi comitatur Mertens.

Feria 6. 5 Oct. Post meridiem adsunt Pastor Gestel (hic pransus), provisor Van Herk, Mertens, Pastor Achel et vesperi uterque Volder. Cum his plurimus gratosus et momentosus sermo de pluribus.

Sabb. 6 Oct. Adfui causidico Van Boxtel et Van Oirschot de coemenda habitatione Commanderie. Proposui ad vitam obtinendam dispensationem ad legendos libros prohibitos.

Feria 2. 8 Oct. 1798. Adsunt 2 moniales, quae hinc cras in Bokhoven, inde, ut post audivi, in Waalwijk. Litterae Matante super conscriptione militari etc.

¹⁾ Michael Ophovius, bisschop van 's-Hertogenbosch, 1626—1637.

²⁾ Mogelijk is bedoeld het „Kommandement” in Den Bosch, hetwelk vroeger bisschoppelijk paleis was, en thans Lyceum. Zie A. van Sasse van Ysselt, *Voorname Huizen*, III, blz. 191 vlgg.

Feria 4. 10 Oct. Scripsi Oomen super casu militis impii matrimonio jungendi, super matrimoniis in Gallia coram altari ineundis, super conductoribus bonorum Ecclesiae etc.

Feria 5. 11 Oct. Moser in Schijndel. Vidit ibi bullam Benedicti XIV ¹⁾ super bonis Ecclesiae. Egit de coemenda Commanderie, de qua causidicus Van Boxel in scheda heri ex epistola Verhees. Convenit me Verhagen cum patre.

Feria 6. 12 Oct. Prandium apud Van Oirschot cum Pastore ²⁾ et Vice-pastore S. Catharinae. Item cum utroque Schermer. Sermo post prandium cum Van Oirschot et causidico Van Boxtel de inspicienda habitatione in Gestel, quod concluditur faciendum per Schermer. Vesperi litterae Lovanio per Van de Bogaert reducem.

Sabb. 13 Oct. Post prandium adfui W. Heeren, quocum sermo de vindicandis ecclesiis, de coemenda domo seminarii.

Dom. 14 Oct. Ivi mane in Bokhoven. Ibi sermo de monialibus in Tilburg collocandis juxta litteras sororis Toetje ex suasu neptis Baesten. Obvium habui sororium Brouwers. Conveni et Pastores in Engelen et Orthen. Vesperi litteras a Decano Boxtel super profugo presbytero Mechliniensi propter conscriptionem.

Feria 2. 15 Oct. Prandium apud Plebanum cum Superiore et alio religioso Werthensi etc. Sermo de multis non adeo seriis.

Feria 3. 16 Oct. Auctio ad S. Catharinae. Post prandium conveni causidicum Van Boxtel cum scedula intimationis tributi. Ibi causidicus Van den Heuvel et Pastor Hilvarenbecae. Sermo de multis. Dein vidi W. Heeren. Sermo de coemendo hospitio statuum et domo vicina, de ecclesiis vindicandis etc. Epistola Decani Bokhoven de successu monialium in Besoyen. Scripsi ad sororem Antonettam idem nuncium.

Feria 4. 17 Oct. Scripsi ad Decanum Bokhoven, respondi ad hesternas et de jurisdictione obtinenda Patri Lino. Convenit me Pater Cappe.

Feria 5. 18 Oct. 1798. Mane 9 adest Reverendissimus. Sermo de procurando aedificio seminarii. Sententia pro rure praevallet. Iterum post meridiem apud causidicum Van Boxtel, ubi Reverendissimus et Moser. Mane etiam adest Dnus Professor Van Hirtum ³⁾. Vesperi Dnus Dr. Vadder et alter,

¹⁾ Paus Benedictus XIV, 1740—1758.

²⁾ Wilh. Staessens, pastoor der St. Catharinakerk te 's-Hertogenbosch, 1798—1829. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 353.

³⁾ Franc. van Hirtum, rector der Latijnsche school te Helmond, 1800—1808. L. Schutjes, *a. w.*, IV, 141.

profugi ex Brabantia ob conscriptionem militarem. Adventus Van Hoof.

Feria 6. 19 Oct. Redegi conatum ad cogendas pecunias pro seminario coemendo ostendendum Reverendissimo. Hora 9 adest De Byer cum epistola et libris Pastoris Gertrudismontensis. Post prandium apud Van Oirschot.

Sabb. 20 Oct. Mane apud W. Heeren indictio congregationis crastinae in orphanotrophium¹⁾.

Dom. 21 Oct. Vesperi hora 4 congregatio in orphanotrophio, ubi uterque Rijckevorssel, W. Heeren, De Wijs Junior, causidicus Van Meeuwen, Van Oirschot, Dnus Gast, Moser et ego. Multi sermones pro et contra levandam pecuniam, pro et contra seminarium intra vel extra civitatem etc. Tandem ad levandam concluditur et emptor aedificii erit Thomas Rijckevorssel sorte electus contra 2 Rijckevorssel, W. Heeren et Van Oirschot.

Feria 2. 22 Oct. Fit cantus²⁾ a W. Heeren et Th. Rijckevorssel pro levanda pecunia et jam magna summa tradenda promittitur. Ego apud Veldriel, Lantermans, Moser apud pastores etc. Nuncium de insurgentibus Brabantis³⁾ etc.

Feria 3. 23 Oct. Deambulavimus Moser et ego in Gestel, Halder et Vugt, visis castellis. Vesperi apud Van Oirschot, ubi concluditur emenda domus in Halder. Consului causidicos Van Boxtel en Van Meuwen. Concluditur, ut Van Oirschot ex commissione alicuius Hollandi emat.

Feria 4. 24 Oct. Discessit mane Schermer Ultrajectum et Amstelodamum. Van Oirschot exit ad emendam domum in Halder. Sermo mihi hodie cum Lantermans utroque, cum Dno Spierings, cum vidua Teunissen, cum Dna Veldriel.

Feria 5. 25 Oct. Mane narrat mihi Van Oirschot emptam esse domum in Herlaar 16500 fl. Adfui causidico Van Boxtel, dein Van Meeuwen. Hinc ivi in Gestel. Prandium apud Pastorem. Sermo de multis. Hinc in Schijndel, ubi jam tum Decanus Waspik. Sermo de coemenda domo finaliter. Nocte adsunt mihi tegularii.

Feria 6. 26 Oct. Adsunt in Schijndel Decani Vechel, Sylvaeducus, Boxtel, Endhoven, Oirschot. Ante prandium de multis, sed vix aliquid conclusum. Post prandium redux cum Decano civitatis. Conveni W. Heeren et C. van Boxtel. Dein dinium.

¹⁾ Het Bossche weeshuis.

²⁾ Cantus, d. i. voorspelling.

³⁾ In België brak in het najaar van 1798, een hevige opstand tegen de conscriptie uit.

Sabb. 27 Oct. Conveni Thomam Rijkevorssel de praedio empto, qui licet aegre consentit. Vidi et causicum Van Meuwen.

Dom. 28 Oct. Mane vidi Van Boxtel et Van Meuwen. Post Missam 10¹/₂ deambulavi cum Augustino Rijkevorssel. Sermo de seminario, proponit medium acquirendi gratis pecuniam. Post meridiem Van Oirschot hic. Concluditur cras absolute emenda domus in Nieuw-Herlaar. Vesperi sermo cum Moser de non frequentantibus arithmetica et geometria.

Feria 2. 29 Oct. Sermo cum Van Heesbeen et Van Heumen de non frequentantibus arithmetica et geometria. Epistola O. Hearn. Summo mane discedit Van Oirschot in Halder definitive empturus domum seu castellum Dno Thomae van Rijkevorssel, quod et emit pretio f. 16500 fl. aditum(?) in usum seminarii. Vesperi convenio Van Oirschot, qui rem confectam narrat. Invito dein ipsum et W. Heeren, utrumque Rijkevorssel, causicum Van Meeuwen et Henricum de Wijs in crastinum hora 3 post meridiem et pastorem Gast ¹⁾. Heeren in Velp. Monetur P. van Goch.

Feria 3. 30 Oct. Mane ad Visscher pro urgenda collecta. Post meridiem hora 3 adsunt heri nominati. Sermo de plurimis concernentibus emptionem seminarii.

Feria 4. 31 Oct. Post prandium ad Staassens, Pastorem S. Catharinae, de collecta. Inde ad Dom. Ribaucourt de summa 1000 fl. obtinenda pro emendo seminario in Herlair.

Feria 5. 1 Nov. Solemnitas Omnium Sanctorum. Post prandium ad Van Oirschot, examinatio titulorum Herlair. Item fueram ad causicum Van Meuwen. Vesperi apud Thomam Rijkevorssel in domo Vermeulen, ubi Van Berkel. Vesperi apud Decanum. Sermo cum Dno Meulemakers. Adventus X. ex Handel ²⁾. Scripsi tubicini.

Feria 6. Mane ad Van Oirschot de aemulatione erga ipsum ex parte aliorum etc. Post prandium deambulatio cum Moser in Herlaer per Petteler ³⁾. Convenimus Dnum Van Engelen, ubi Grootjans et Van Bommel.

Sabb. 3 Nov. 1798. Mane adest Smits ex Endhoven cum filio, iterum post prandium. Convenit me Van Oirschot de

¹⁾ Joan Arnold Gast, pastoor van Orthen, 1784—1793. Hij stierf als rustend priester te Den Bosch den 29 Augustus 1821. Zie L. Schutjes V, a. w., blz. 436.

²⁾ Handel, dorp bij Helmond.

³⁾ Pettelaar, gehucht bij St. Michielsgestel.

multis angoribus circa negotium seminarii. Vesperi conveni W. Heeren, eumque pacavi.

Feria 2. 5 Nov. Conveni Decanum, non locat pecuniam, sed donum adjicit receptis pro seminario ad 500 fl.

Feria 3. Recepti 400 florenos a Veldriel. Prandium apud comitem Ribaucourt. Vesperi recepi ab eo 1000 florenos in censum ad domum Herlair. Epistolae Oomen respondi de celebrando matrimonio, de conductoribus bonorum Ecclesiae, de conscriptione militari etc.

Feria 4. Vesperi hora 4 congregatio apud Th. Rijckevorssel cum W. Heeren et Van Oirschot, multa tractantur. Vesperi tradidi sigillata Heeren Theologo describenda.

Feria 5. 8 Nov. Post meridiem cum Van Oirschot in Herlair. Omnia vidi et apta reperi. Conveni Reyts.

Feria 6. 9 Nov. Post prandium Von Bonstetten¹⁾ apud Van Oirschot, quo convenimus Heeren, Th. Rijckevorssel, De Wijs, causidicus Van Meuwen et ego. Sermo de multis ordinationibus circa emendum castrum. Vesperi adest Ellinkhuizen. Sermo de computu Van Boxel, de decimis Schijndel et de multis.

Sabb. 10 Nov. Mane iterum nos convenit Ellinkhuizen. Sermo de plurimis. Post prandium recepiuntur pecuniae ad emendam domum Herlair apud Rijckevorssel. Conveni Spriessen. Vidi litteras et monumenta domus Herlair.

Dom. 11 Nov. Post Missam in Schijndel. Conveni Dnum Pastorem de Gestel. Inde in Schijndel. Sermo cum Reverendissimo de elocandis agris, de retractu etc. Vesperi vidi fabrum Van Roy, cum eo ivi ad Pastorem in Gestel, ubi coena et lectus. Praevie sermo de plurimis.

Feria 2. 12 Nov. Mane cum Van Roy ivi in Herlair. Multa de restaurationibus, de instruendo sacello etc. Sermo cum Von Bonstetten, cum hortulano, cum Vermeulen, cum Van Hest etc. Redivi per Vugt S. Petri²⁾, viso pastore Van Erp. Inde vidi Dom. Van Engelen. Hinc vidi Dom. Van Onsenoorde. In meridie adest Decanus Oirschot Van Erp. Post prandium singulariter Van Oirschot. Sermo de multis. Vesperi convenimus Van Boxtel, ego Van Meeuwen, dein Dnum Ellinkhuizen apud Van Oirschot.

Feria 3. 13 Nov. Iterum sermo cum Ellinkhuizen. Hic de

¹⁾ Nieuw-Herlaer werd gekocht van de echtgenoot van baron Von Bonstetten.

²⁾ De St. Pieterskerk te Vught, waar Walterus van Erp sinds 1773 pastoor was. L. Schutjes, a. w., V, blz. 847.

computu causidici Van Boxtel super decimis Schijndel. Nihil fore praevidemus.

Feria 4. 14 Nov. Detuli monumenta a Van Meeuwen, qui ea rata habet, ad Rijckevorssel. Difficultatem movet causidicus Van Boxtel super translatione facienda coram magistratu Gestel. Sed haec dissipatur visis transportibus anterioribus. Conveni Ryts super supellectili in Herlair emenda. Conveni iterum Rijckevorssel. Redux misi adhuc 3 sigilla conscripta. Hic adest Stasse. Nuncium de clade in Geel. Dnus Molemakers accersitur ad familiam ob moribundam sororem. Petitio decani Potters ad celebrandum cras in ejus oratorio.

Feria 5. 15 Nov. Missa Agter den Boerenmouw 8 $\frac{1}{2}$. Post prandium in Herlair pedes cum medico Van Oirschot, equites Rijckevorssel Junior et Landschot, in rhedis pastor Gast, Van Oirschot, H. de Wijs, Th. Rijckevorssel et W. Heeren. Fit transportus castelli et agrorum. Sermo cum fabro Van Roy, cum Van Heist, cum eius nepote, quem ad opera con-
duco, cum Dno Bonstetten, cum hortulano etc.

Feria 6. 16 Nov. Ad meridiem adest Van Erp redux ex Osch. Sermo de multis. Post prandium cum ipso apud Van Munster et Van Oirschot. Scripsi fratri Alberto de libris emendis.

Feria 2. 19 Nov. Discedit Dnus Molemakers in Endhoven ad funus sororis. Prandium apud Van Oirschot ad expectandum Bonstetten. Non adest. Consilium adeundi cras.

Feria 3. 20 Nov. Missa apud Decanum 8 $\frac{1}{2}$. Post prandium cum Moser in Herlair. Vidi Van Hest, Bonstetten etc. Emi mobilia et cimbam. Hinc cum Van Oirschot in Schijndel. Sermo de pluribus.

Feria 4. 21 Nov. 1798. Revertitur nobiscum Reverendissimus in Herlair cum Van Oirschot et architectone Van Roy ex S. Michielsgestel. Consilium de statuendo sacello in Koets-huis, de fenestris aptandis, de lignis comparandis etc. Prandium apud Pastorem de Gestel. Sermo de multis. Post prandium convenit nos accersita uxor Emer. van der Dussen. Sermo de locanda villa. Redux in Herlair apud Van Hest. Sermo de hortulano conducendo, quem ad me accerso in urbem.

Feria 5. 22 Nov. Litterae a fratre Alberto de capiendis presbyteris Brabantii datae 20 Nov. Mox Smits redux Haga, qui eadem nunciat. Detuli Plebano, rescripsi fratri Alberto, Oomen et fratri medico, consului causidicos Van Boxtel et Van den Heuvel, Waalwijk, hic Administratorem. Post prandium apud Plebanum, de quo supra, dein apud Thomam Rijckevorssel. Reddit mihi 100 florenos, quos tradidi Van Oir-

schot ad computum erogatorum pro seminario. Donat mihi uxor eius χειροθηκας ¹⁾). Scripsi Dno Oomen.

Feria 6. Adest hortulanus de Hérlair, cui dixi, quos sumptus in hortum etc. praestaret, nostri computus esse non vero suum stipendium, de quo conveniri debet.

Sabb. 24 Nov. Adest mane Joh. Rutten, famulus Pastoris in Gestel, cum epistola commendatitia Dni Pastoris pro locanda villa. Sermo cum ipso. Post prandium adsunt in eundem finem Van der Dussen cum suis, qui offert 140 florenos et 1000 libras straminis in tectum. Redit hora 3 J. Rutten, qui offert 150 florenos et 1500 libras in tectum. Remisi cum epistolis ad Pastorem et Reverendissimum.

Dom. 25 Nov. Intendo prandere apud Staassens, Pastorem S. Catharinae, sed hoc absente prandium apud Dom. Ribaucourt. Sermo de multis. Post meridiem ad vesperam adest J. Rutten cum consensu Reverendissimi ad conductionem villae in scriptis. Post meridiem apud G. Heeren. Sermo de multis, de monialibus in Waalwijk cum Patre Guardiano Capucinatorum.

Feria 2. 26 Nov. 1798. Ad coenam monui de horis studii observandis, de alacritate ad officia, de tabacatione enormi etc. Tradidi scripta De Wijs.

Feria 3. 27 Nov. Concursus ex theologia, postridie ex theologia.

Feria 6. 30 Nov. Ad vesperam obvius mihi Ribbius, Administrator provinciae, narrat venisse mandata deprehendendis presbyteris Brabantii. Post vidi ipsum apud viduam Goyarts. Epistola a Reverendissimo de epistolis Oomen super casu matrimonii cum incredulo Gallo. Sermo super ea re cum Dno Van Boxtel et de bursa solvenda Van Heumen.

Sabb. 1 Dec. Discedit Van Boxtel in Schijndel. Sermo cum eo de nuncio Ribbii et iterum de bursa Van Heumen.

Dom. Epistola sororis Antonettae super paramentis. Vesperti adest mihi causidicus Van den Heuvel. Sermo de nuncio Ribbii, nuncium de fuga Canaert.

Feria 2. 3 Dec. Prandium inaugurale apud Staessens S. Catharinae. Nuncium de captis Lovaniensibus Rombouts etc. Vesperti conveni causidicum Van den Heuvel. Legit mihi circularem de apprehendendis sacerdotibus profugis etc.

Feria 3. 4 Dec. Iter Dni Moser in Schijndel cum Suijs et De Wijs ordinandis. Refert vesperti redux resoluta Reverendissimi circa dilatam ordinationem Van den Heuvel majoris,

¹⁾ D. i. handschoenen.

circa emenda in Halder, circa literas Amplissimi Ten Hulscher super seminario ad Reverendissimum etc.

Feria 4. 5 Dec. Post prandium ad Plebanum super parentis, super examine, super catechismo etc. Ad viduam Teunissen. Sermo de multis. Adest hodie Jan de Graaf. Nuncium de turbis Lovaniensibus, exacto praesidio, trucidata Municipalitate etc. Sed repertum postea falsum.

Feria 5. Mane hora 10. Examen ordinandorum De Wijs et Suijs.

Feria 6. 7 Dec. Post meridiem adsunt Matante et uxor Hendrixx, una cum Van Oirschot. Sermo de plurimis, maxime de filio. Coena apud Van Oirschot.

Sabb. 8 Dec. Festum Immaculatae Conceptionis. Mane adest Matante. Discedunt versus meridiem in Tilburg. Ego hora 3 in Boxtel. Reperi Decanum apud Dnam viduam Tibosch. Sermo de pluribus.

Dom. Missa in ecclesia Boxtel mane 6 $\frac{1}{2}$ foris clausis. Vidi Dnam Van Alphen, Van de Ven, Van Zon. Post prandium reversus cum W. van Oirschot. Vidi Hendrixx et Michaelem, propositum proficiscendi cras in Velp. Scripsi Patri Honorio, De Coster, Lourd, Cuipers et testimoniales. Sero Bekkers etc.

Feria 2. 10 Dec. Missa pro Hendrixx. Summo mane adest discessurus cum Michaele. Discedunt cum rheda Van Oirschot ducente Van de Bogaert.

Feria 4. 12 Dec. Auctio mobilium in Herlair. Discessi eo hora 10. Vidi in via in Vugt Dnum Landschot cum suis apud Wytekelder. In Herlair sermo cum Van Roy de mittendis. Hinc in Schijndel, ubi causidicus Van Boxtel. Sermo cum Reverendissimo de collecta in ecclesiis, de Van den Bosch mittendo in Empel, de Kempes, de aedificio Herlair, de Missis celebrandis in Natali Domini, de vitae pensione Van Heumen et Heesbeen, de periculo ex persecutione, de postulato causidici Van den Heuvel etc. etc.

Feria 5. 13 Dec. Sine Missa celebrata, sed audita in Schijndel. Redux in Herlair vidi Van Roy, hortulanum, X., emptorem, non emptum. Cum Van Roy de aedificiis etc. Conveni Vermeulen. Redux domum recepi epistolam sororis Net secundam tantum.

Feria 6. 14 Dec. Conveni Van de Bogaert, de epistolis Hendrixx. Dein viduam Van Vechel de deserenda domo etc. Hinc ad Confessionem Sacramentalem. Post Laudes ad Plebanum.

Sab. 15 Dec. Rescripsi sorori de plantis ad patrem etc.,

de hortulano conducendo. Nuncius ex Empel pro assistente, sed hodie Van den Bosch et Boelens in Schijndel, unde ego resolvo ire in Empel. Discessi post prandium, 1° per glaciem in Orthen jam pedes madidus et non sine periculo, dein via difficillima per argillam degelatam in Empel. Humanissime me habuit Hagelaers aan den Dieskant. Vesperi cum Pastore de Empel. Sermo de pluribus, praecipue rebus Lovaniensibus.

Dom. 16 Dec. Missa solemnis et concio in Empel. Audio periculum filii Deckers, qui per glaciem irruerat.

Feria 2. 17 Dec. Reditus ex Empel cum carruca Deckers usque Orthen, hinc pedites per aggerem in Rosmalen ad portam Hintham. Humanissime me habent Hagelaers et alii. Redux audio Van den Bosch Seniore discsessisse.

Feria 3. 18 Dec. 1798. Adest Dnus Van Veldriel ¹⁾, Vice-pastor in Udenhout. Sermo de lege impositionis etc. Post prandium visitavi bibliothecam Dni Bosmans, dein ad causidicum Van Boxtel heri ex Schijndel reversum.

Feria 4. 19 Dec. Discessus Boelens ad vice-pastoratam in Goirle ²⁾. Post prandium adest Van Oirschot. Nuncium de adventu Bonstetten. Visitavi bibliothecam Bosmans. Dein ad Van Oirschot, ubi non reperio Bonstetten. Obvius Molecamp ex Brouwmeer ³⁾. Dein ad causidicum Van Boxtel.

Feria 5. 20 Dec. Mane iter in Herlair. Sermo cum hortulano de fumo, semine, stipitibus et comparandis. Prandium in Brouwmeer non lubens sumpsi. Item mane sermo cum Van Roy de locandis latrinis etc. Reduci obvii Heesbeen et Beckers cum quibus vidi Herlair. Prope civitatem obvius Pastor Helvoirt cum Dno Van de Bogaert presbytero. Emimus nudiustertius Antiphonale et Graduale in 4°.

Sabb. 22 Dec. Defert Dnus Moser librum precum Mariae Van de Ven pro confectis albis. Hodie epistola Turnholto aperta.

Dom. 23 Dec. Mane sermo cum Heeren, dein Van Goch de altari in Uden conficiendo per Verhoeven. Sermo cum Patre Guardiano Capucinatorum de libris Bosmans. Missa audita apud S. Catharinae, post Missam apud Pastorem, ubi Dnus Christijn cum uxore eiusque sorore. Prandium apud causidicum Van Boxtel. Sermo de multis. Post meridiem thé apud

¹⁾ Egon van Veldriel, kapelaan te Udenhout, 1797—1801. L. Schutjes, a. w., V, blz. 772.

²⁾ Franciscus Boelens, kapelaan te Goirle, 1798—1811. L. Schutjes, a. w., III, blz. 773.

³⁾ „De Brouwmeer”, een bezitting tusschen Nieuw-Herlaer en St. Michielsgestel.

Dnam M. A. Potters, ubi de paramentis et linteis pro sacello conquirendis etc.

Feria 4. 26 Dec. Post prandium apud Thomam, dein apud Augustinum Rijkevorssel de figendo die sortium. Triduo hoc Sacrum solemne in sacello cum ministris, ego 25 et 27, Moser 26.

Feria 6. 28 Dec. Adest in prandio Van den Bosch ex Empel. Discedunt Van Heumen, Van den Heuvel minor, Senior Kemps, Nouwens, Van Wetering, Spierings, Voets. Mane adfui Landschot et uxori.

Dom. 30 Dec. 1798. Post prandium deambulavimus per nivem et glaciem, Dnus Moser et ego ad patrem Heeren, ubi caffè. Sermo de multis. Hodie moritur vidua Van Vechel, domina domus nostrae. Vesperi apud causidicum Van Boxtel. Sermo de pluribus in his, de litteris Turnholtanis interceptis. Anxietas causidici. Dominus providebit.

Feria 2. 31 Dec. 1798. Mane celebrata Missa discedo in Herlair. Hic sermo cum hortulano Walthero de stipendio et de multis. Hinc ad Pastorem Gestel, post Dnam Du Tour ¹⁾). Apud Pastorem prandium et sermo de multis. Conducente Pastore abeo in Schijndel. Sermo de statuenda erectione seminarii, de eligendis provisoribus, de indicenda collecta per Quadragesimam, de aedificiis seminarii. Dein de statuendo pastore aut presbytero in Berkel, de assistentia Van den Bosch, de *χορωγῶ* in Gestel cavillando et matrimonio jungendo etc., de periculo ex interceptis litteris Turnholtanis etc.

Feria 3. 1 Jan. 1799. Missa apud Reverendissimum in cubiculo. Apud Van Roy absentem. Hinc reversus in Gestel apud medicum Robert, dein apud Pastorem. Vidi ibi uxorem Van de Laer caementarii, indiximus tegulario Van Hal, ut 4^a hujus feria 6 adsit cum aliis et Pastore in Herlair. Vidi dein lignarium Van Heesakker. De aedificiis in Herlair etc. multus sermo. Hinc per glaciem Dommelae cum Pastore in Herlair, ab Herlair usque ad civitatem. Redux vidi Van Goch (sermo de altari conficiendo), Van Oirschot (sermo de Hendrixx), Dnam et Dnas de Amelrode (sermo de Eminetissimo), causidicum Van Boxtel et Dnum Meulemakers (sermo de multis), dein Dnum Hendrixx reducem. Sermo de rebus Emmericis, Brabantis etc.

Feria 4. 2 Jan. Mane descripsimus erectionem seminarii ad Decanos transmittendam. Post prandium hoc scriptum detulimus Moser et ego ad decanum Potters.

¹⁾ Het kasteel Haanwijk te St. Michielsgestel was eigendom der familie Du Tour. L. Schutjes, a. w., V, blz. 72.

Feria 6. 4 Jan. Post prandium ivi in Herlair, ubi fabri lignarii Van Roy et Meerakker, murarius Van de Laar, tectarius Van Hal et Pastor Gestel. Ordinanda et restauranda in villula et cubicula facienda in Koetshuis. Convenimus Vermeulen, Van Roy deduxit me usque ad viam stratam. In via sermo de ipsi credenda suprema directione aedificii.

Sabb. 5 Jan. 1799. Sermo cum Hendrixx de itinere Hagam. Scripsi per ipsum fratri Alberto et Floren, discedet perendie 7 hujus.

Feria 2. 7 Jan. Congregatio apud Decanum. Hic a Reverendissimo constitutus ipse Decanus provisor civitatis seminarii, alter nondum electus. Statuta collecta in Dominicis post Quatuortempora. Sermo de promittendo juramento ad contributionem et de pluribus.

Feria 3. 8 Jan. Hora 10 Reverendissimus adest. Sermo de ordinandis diaconis, de De Bont et Schoenmakers etc. Post prandium (ubi Moser, Staessens, Visscher, Reverendissimus) apud causidicum Van Boxtel, ubi recipio epistolam Oomen de variis, inter alia de periculo ex surrepta epistola Turnholtana. Deambulavi cum Reverendissimo usque post pontem ad castrum Elizabeth, dein apud Thomam Rijkevorsel de instituendis sortibus, de locatione, renversali etc. Dein visitatio Landschot et uxoris. Vesperi convenit me jurista Van den Heuvel Junior. Sermo de Van Cannaert et de multis.

Feria 3. 15 Jan. Post prandium in Herlair, ubi cum hortulano de multis. Eram cum Moser, ibi Smits et Witlox.

Feria 4. 16. Adfuit mihi ante meridiem Dnus Kanen ex Averbode. Sermo de multis Brabantis.

Sabb. 19 Jan. Post prandium apud pastorem Staessens, Spriessen, Dnam Veldriel, Knobbert, (de puella Joh. van Lier, quae se in ancillam obtulit), apud Dnum Rijkevorsel, qui signat actum locationis et renversalem.

Dom. 20 Jan. Post prandium adsunt pastor Gast et Van Oirschot. Sermo de multis Herlairiensibus. Discedit Moser in Schijndel cum mandatis etc.

Feria 2. 21 Jan. Adfert Van Oirschot litteras Lovanienses de pecunia missa Antverpia, epistolam de Bruin S. Quinten ¹⁾ etc. Vesperi in orphanotrophio. Sermo cum De Wijs de censu levando et signandis litteris.

Feria 3. 22 Jan. Mane dedi Gerardo van Hal ad emenda in tectum stramina etc. 108 fl. Circa hos dies varii presbyteri Galli stipem et stipendia efflagitant.

¹⁾ Zie noot bij 1 Dec. 1797.

Feria 4. 23 Jan. Adest Verhagen cum Pastore Brabantio. Nuncium de Grietens, Bex, Van Waarsenberg etc. Vesperi Van Erp. Sermo de plurimis. Ad horam 9 vesperi Jan de Graaf. Scripsi pro conducenda ancilla.

Feria 5. 24 Jan. 1799. Mane Thomas Rijkevorssel me convenit de figendo die sortium. Hora 11 in Herlaer ego, quo hora 1^a veniunt Reverendissimus, Moser, Van Erp, Pastor Gestel, Van Oirschot bini, Van Roy, Kanters et Van den Heuvel ex Schijndel. Sermo et ordinatio de plurimis, de non faciendis nec magnis sumptibus etc. Vesperi hora 6 apud Van Goch (de epistola ad statuarium Verhoeven), ubi Suiskens et Heeren. Vesperi hic Dnus Isnart. Sermo de Gallis, qui patriam obeunt etc.

Feria 6. 25 Jan. Mane hic pastor Gast de ancilla etc. Ego dein ad Dnum Visser de subsignandis literis quotisationis. Objurgatio Suiskens et Heeren de exitu. Vesperi hesterno ad Van Goch.

Sab. 26 Jan. Mane adest mihi Van Oirschot. Receipt cambiales literas a Matante f. 2071—18—0 Hollandienses. Adfui Veldriel de domo seminarii vendenda aut locanda. Ornamenta a sorore.

Dom. 27 Jan. Mane missas Embricam destinavi per Dnum Isnard. Post prandium apud braxatorem Van de Horst. Sermo de multis, joci etc. Literae a Dno Van Hoek de ordinatione. Morbus Witlox a die 24 Jan.

Feria 2. 28 Jan. Scripsi Reverendissimo de casu sponsalium in Driel, de ordinatione etc. Dno Janssens de pecunia recepta in cambio etc., de periculo epistolae interceptae. Sorori de multis, de ancilla etc. Hodie anniversarium ingressus seminarii.

Feria 3. 29 Jan. Festum S. Francisci Salesii. Hora 7 Missa sollemnis de hoc festo.

Feria 4. 30 Jan. Mane hora 11 congregatio Pastorum et Rectorum civitatis ad Dnum Decanum, ubi de dispensatione quadragesimali, de facienda collecta in ecclesiis Sylvaeducis post quatuor tempora, et eligitur provisor in civitate Dnus Plebanus. Recepti epistolam signandam in contributionem.

Feria 5. 31 Jan. Mane hora 9 examen ordinandorum Van den Heuvel majoris, Heeren, De Wijs et Suys ad presbyteratum. Sors apud Rijkevorssel circa creditores seminarii. Tuli epistolam ad De Wijs. Proventus 300, possessio 1600.

Feria 6. 1 Febr. Prandium apud Van Oirschot. Hinc discedimus in Tilburg. The apud Pastorem Haren. Domi degelatio.

Sabb. 2 Febr. Missa domi. Post meridiem ad materteram

Lombaers, ubi defuncta filia Anna Maria. Dein ad reliquos cognatos Adrianum Mutsaers et Arnoldum, ubi monialis Arendonk, ad Meyntje etc.

Dom. 3 Febr. 1799. Missa domi. Vidi et conduxì ancillam. Vidi multos. Hodie nix et gelu. Vesperi apud Evam.

Feria 2. 4 Febr. Missa domi, vidi multos. Non tendimus in Oirschot ob gelu. Nuncium de undis insurgentibus Sylvaeducis. Vesperi festum parvulorum apud Tante Net cum multo gaudio.

Feria 3. 5 Febr. Missa domi. Post prandium discedimus Sylvaeducis, Van Oirschot et ego. The apud Pastorem Haren. Unde jam in via strata ad Barrieram ¹⁾. Vesperi domi, nil novi. Epistola Van de Ven.

Feria 4. 6 Febr. Epistola Decani de legendo programme ad indicendam collectam pro seminario. Vesperi conveni Decanum, varia reflexurus postquam Moser viderat Plebanum.

Feria 5. Convenit me Dnus Ribbius de consultatione tenenda super bursis, quibus Lovanii gaudere persistunt nostrates. Periculum inundationis.

Feria 6. Scripsi Reverendissimo de impossibilitate transmissi in Halder, de valetudine Van Heumen ad dispensationem jejunii, de epistola Van de Ven et admittendo Van de Ven de Neus in familia, de nunciatis a Dno Ribbius. Exivi porta Vugtensi ad conspiciendam aquam. Post prandium transtuli libros supra sacellum.

Sabb. 9 Febr. Exundante magis Mosa et Dommela consului Gast, utrumque provisorem et alios et dissoluta familia. Ego hora 10 viso Van Oirschot ivi in Boxel per glaciem ad Orientem arcis S. Antonii ²⁾, unde per aquam et glaciem ad terminum (Bariere) van Halder ³⁾. Inde in Boxel (cum Van Hoof, Van Handel, Van Wetering), ubi prandium ego apud Decanum, viso causidico apud viduam Tiebosch.

Dom. 10 Febr. Missa in ecclesia Boxtellensi. Post Missam cum Van Handel et Van Wetering in Schijndel, inde post prandium cum Reverendissimo in Vechel, ubi Decanus aeger sed levius. Unde per de Eerd ⁴⁾ (ubi vidimus praepositum) reduces in Schijndel. His diebus percurri Bullarium Benedicti XIV.

Feria 2. 11 Febr. Missa in Schijndel in cubiculo Reveren-

¹⁾ „Barrier“, andere term voor tol.

²⁾ De St. Antoniuspoort in Den Bosch,

³⁾ De „Halsche Barrier“, aan den weg van Den Bosch—Boxtel. Van Gils verwisselt hier ten onrechte den naam Hal met Halder, waar het Seminarie stond.

⁴⁾ Eerde, gehucht ten Westen van Veghel.

dissimi. Tentavimus (sed frustra ob inundationem) pervenire in Halder. Sermo cum Pastore de multis. Vesperi reduces in Schijndel.

Feria 3. 12 Febr. 1799. Sine Missa. Lectio Bullarii Benedicti XIV.

Feria 4. Sine Missa. Ivi cum Reverendissimo in Boxel. Prandium apud Dnam Tiebosch cum causidico Van Boxtel et Reverendissimo. Vesperi ibidem coena cum Decano.

Feria 5. 14 Febr. Mane sine Missa, iter in Tilburg cum socio conducto usque ad castellum Haren ¹⁾. Vidi familiam sospitem. Vesperi ad Laudes in ecclesia Heyken, confessio coram Zegers.

Feria 6. 15 Febr. etc. His diebus mansi fere in familia ob intemperiem aeris et inclementiam viarum. Missa semper domi.

Dom. 17 Febr. 1799. Collecta prima ordinaria quatuor-temporum in ecclesiis cum bono successu, quantum innotuit.

Feria 2. 18 Febr. Adest Hoos. Nuncia varia de inundatione.

Feria 4. 20 Febr. Mens mea et Antoniae sororis eundi in Waalwijk, sed ad meridiem adest frater medicus. Multa de inundatione. Itineri renunciamus.

Feria 6. 22 Febr. Hac nocte praecedente tempestas, ventus, tonitru, subvertitur molendinum in Riel. Inundantia et miseria in Harsteeg, Vlijmen, Orten etc. Administrantur Sacramenta nepti Baesten. Recepti epistolam ab commissione Bredana 19 Februarii.

Sab. 23 Febr. Deambulavi cum patre ad molendinum fulonum. Post meridiem cum eodem et nepote parvulo Johanne Brouwers ad molendinum Riel subversum. Vesperi mors neptis Baesten.

Dom. 24 Febr. Sermo cum nepte uxore Hensen de erigendis scholis puellarum, de eodem subjecto ante cum eius sorore moniali. Vesperi epistola Van Boxtel de valetudine Decani Boxtel.

Feria 2. 25 Febr. Tentavi iter in Boxel, ad pontem Belveren ²⁾ ob inundantiam Runnae ³⁾ reverti coactus sum. Vidi in Oisterwijk Mart. van de Ven. Sermo de nepote Smits et de Van de Ven de Neus. Vidi viduam Steenakker, ubi confracta vitre a milite cive. Prandium apud Pastorem Oisterwijk cum Dno Suys municipali.

¹⁾ „De Nemelaer“, kasteel onder Haaren.

²⁾ Belveren, gehucht onder Haaren.

³⁾ De Run loopt van Luiksgestel naar de Dommel.

Feria 3. 26 Febr. Advenit hac nocte causidicus et Legislator Baesten.

Feria 5. 28 Febr. Tumulatio neptis Baesten. Epistolae Van Oirschot et Moser de transmigracione in Halder.

Feria 6. 1 Mart. 1799. Mane discessi cum curru Francisci Tromp in Boxel. Difficuler (et pedites) transivimus ad pontem Belveren. Prandium apud Decanum. Post prandium apud Dnam Tiebosch, ubi Van Boxel. Cum carruca eius ad terminum Halder ¹⁾, unde cum Cuipers per aggerem et cimba ab ipso aggere in Halder, ubi laetus inveni Dnum Moser, Gast, Van Oirschot Constant etc., distentos transmigracione. Cubavi 1^a vice in Halder in cubiculo ad Orientem culinae.

Sab. 2 Mart. Mane ad Pastorem in Gestel. Sermo de multis. Pransus ivi in Schijndel. Sermo cum Reverendissimo de inchoando cursu fer. 3 Paschae, quod annuit Vicarius. De periculo aedificii ad angulum Orientis, de variis punctis disciplinae et doctrinae. Vesperi adsunt medicus Van den Dries et Mimie Verhagen. Sermo praecipue de literis commissionis Bredanae super bonis Ecclesiae ad omnes municipales.

Dom. 4^a Quadragesimae. 3 Mart. Missa in cubiculo in Schijndel. Pransus redii cum Vicario in Gestel ad Pastorem, inde solus in Halder, ubi cubavi.

Feria 2. 4 Mart. Summo mane ivi Sylvamducis. Domi vidi Dnum Moser, Gast, Van Oirschot etc. Conveni Decanum, Plebanum, Sas, Veldriël (ubi de locatione domus, a qua nos absolvit coram uxore sua et 2 filiis senioribus), pastorem Staessens, Dnam Amelrode, Van Gestel etc. etc. Pransus cum Decano apud Dom. Christ. Potters sub 3 reg(ula?). Redii in Halder, vidi Dnum Van Engelen, difficuler (ravius ex rhumate) transivi aquam ad aggerem in regione vici Halder. Vesperi reperio Dnum Moser, famulum et famulas, cum iis in seminario Halder imposterum moraturus, quod Deus Optimus Maximus ad suum honorem et Sanctae Fidei nostrae Ecclesiaeque Sylvaeducensis columen, felix faustumque esse faciat, intercedente Beata Maria Virgine, Sancto Michaele Archangelo, patrono parochiae, Sancto Francisco Salesio, seminarii patrono, et omnibus Sanctis, sub quorum tutela haec domus omneque negotium constituta sunt.

Feria 3. 5 Mart. Missa in Halder. Adsunt ad meridiem Dnus Plebanus, Molemakers et Sassen. Sub prandio sermo de pluribus.

Feria 4. 6 Mart. Adsunt ad prandium Gast et Van Oir-

¹⁾ Zie noot 3, blz. 291.

schot. Sub prandio sermo de multis cum Van Roy, qui ligna notat ex Hollandia, a Dno Schermer, op de Zaan, accersenda.

Feria 5. 7 Mart. Adest ad prandium Van Wetering. Discedit cum Dno Moser in civitatem. Post prandium adsunt Dnus Van den Bosch et Hendrikkx. Sermo de admittendo Hendrikkx, de fratre Van den Bosch, de eo ituro in Empel. Adest Pastor ex Dungen. Sermo de literis commissionis. Hodie respondi commissioni Bredanae.

Feria 6. 8 Mart. Prandium apud Pastorem Gestel cum Moser et Reverendissimo (qui nobis jam profectis hic fuerat cum Pastore). Sermo de multis, de periculo domus ad angulum Orientis, de accersendo Van Hees etc.

Sabb. 9 Mart. Primi lapides Sylvaducis advehuntur pro construendo provisorio sacello, conficitur porta in turri.

Dom. Passionis. 10 Mart. Missa in Halder in cubiculo ad Orientem seu *ὑπερφῶν* ¹⁾, ad gradum splendidiorem (id quod semper donec aliter dicatur), audita Missa solemniter in ecclesia parochiae.

Fer. 2. Ad prandium adsunt Pastor et Dnus Smits ²⁾, Vice-pastor Gestel. Post prandium multi Sylvaducenses De Wijs, Heeren, Suys, P. van der Heyden, Den Dubbelden, Hendrikkx. Sermo de multis.

Feria 3. 12 Mart. Post prandium medicus Robert adest. Mane visitavimus Dnam Latour ³⁾, quam non vidimus, sed vicinam Dnam Garrantie ⁴⁾. Conduxi Matheum hortulanum 50 fl.

Feria 4. 13 Mart. Ad prandium adest Cuipers. Post prandium Henrix et Dnus Van der Heyden.

Feria 5. 14 Mart. Post Missam ad confessionem in Dungen. Redit mecum Dnus Mertens, qui ad prandium cum Mulders et Hendrikkx. Post prandium Secretarius et Dnus Van de Bogaert cum X. Sermo cum Secretario de religione revelata et naturali. Ad Mathens.

Feria 6. 15 Mart. Post prandium adsunt Dnus Grantie

¹⁾ τὸ ὑπερφῶν, kamer op de bovenste verdieping.

²⁾ Adrianus Smits, kapelaan te St. Michielsgestel, 1795—99. L. Schutjes, a. w., V, blz. 80.

³⁾ Vermoedelijk van dezelfde familie als de in de volgende noot genoemde Du Tour. (vgl. 30 Aug. 1799).

⁴⁾ Het Kasteel „Haanwijk” onder St. Michielsgestel, weleer eigendom van Baron Du Tour, ging door huwelijk over aan Charles Baron De Sernarclens de Grancy. De familie Sernarclens de Grancy woonde des zomers op Haanwijk, in de wintermaanden in België, vooral te Brussel. Deze familie, ofschoon niet katholiek, betoonde zich niettemin zeer welwillend en hulpvaardig tegenover Van Gils en het seminarie. L. Schutjes, a. w., V, blz. 72; H. Allard, a. w., blz. 116.

cum filio et Dno X., Gallo. Sermo de multis, praecipue de religione.

Sabb. 16 Martii. Mane adest Reverendissimus. Post meridiem Van Oirschot cum Schermer Seniore, item Reverendissimus.

Dom. 17 Martii. Mane celebrata Missa in Schijndel. Ibi cum Reverendissimo de multis disciplinae et doctrinae capitibus. Item sermo cum Kilian, cum utroque Verhagen, de calce, de butyro, de epistola super scholis scripta municipalibus. Post prandium cum Van Cuyk in Gemonde, inde domum. Vidi uxorem secretarii Municipalitatis, item medicum Robert.

Feria 2. 18 Martii. Vesperi adest pater. Hodie et cras calx ex Schijndel.

Feria 3. 19 Martii. Cum patre ad Missam in parochia. Post Missam vidimus Pastorem, ubi de multis. Post prandium deambulatio cum patre. Mane et adfui Des Tombes.

Feria 4. Mane post Missam discedit pater cum Moser, qui in urbem, ubi multa procurat pro familia.

Feria 6. Parasceve. Post meridiem adsunt Dnus Gast, pastor Van Herk, Rector Van Dam, pater Van Oirschot et uxor. Mane adfuit Reverendissimus, antequam discessit Moser in urbem. Vesperi redeunt cum nuncio, quod Moser tendat in Orthen ad assistendum Pastori infirmo.

Sabb. Sancto. Discedit Moser in Orthen. Paravimus altare in sacello (olim Koetshuis) cum famulo Rijts. Post meridiem adsunt Pater Coleij et canonicus Mertens. Sermo cum Coleij de ejus mora hic futura.

Dom. Pascha. 24 Mart. 1799. Missa solemniter et post meridiem concio et Laudes. Vesperi in parochia Gestel, ubi ad Laudes adest Van Oirschot cum Schermer cum epistola Moser. Initur consilium cras eundi in civitatem, ubi adsint Moser et Van den Bosch, qui iturus in Orthen. In Halder item adsunt P. van Oirschot, P. Suiskens et Van Lichtenvelde. Mane vidi praesidem municipii de responso dando nationali institutori.

Feria 2. 25 Mart. Mane celebravi prima vice in novo sacello. Quod Deus Optimus Maximus felix faustumque faciat! Post Missam in civitatem, ubi vidi causidicum Van Boxel (quocum disputavi de responso dando nationali institutori), dein P. van Oirschot, Hinthamerend, (ubi de altari portatili), dein familiam Heeren (ubi de 1^a Missa ejus), idem apud De Wijs et Suijs. Vidi dein Dnam Veldriël Juniorem, Dnam De Amelrode, pastorem Staessens, Van Oirschot, uxorem Van Goch etc. Reverti cum Hendrikx quocum de eius

mora hic et apud Van de Bogaerd. Nuncium hodie de advectis ex Hollandia lignis.

Feria 3. 26 Mart. Adsunt plerique Dni alumni. Distribuantur cubicula etc. Mutua concursatio.

Fer. 4. 27 Mart. 1^a Missa De Wijs solemniter in cantu et cum ministris. Adest Colije.

Feria 5. 28 Mart. 1^a Missa dito Dni Suys.

Feria 6. 29 Mart. Mane et post meridiem 1^a lectio Theologiae in Herlair, quod Dominus felix faustumque faxit. Post meridiem adest Reverendissimus. Sermo de praebenda et ratificanda erectione seminarii per Decanum in distributione Oleorum.

Sab. 30 Mart. Scripsi pro mobilibus Lovaniensibus. Hodie adfui Vermeulen pro cubiculo Hendrixx, quod concedit.

Dom. 31 Mart. 1^a Missa Heeren sollemnis. Post vesperas (quas in cantu) adest pastor Gestel. Sermo de sapis pro logia (ut dicitur) de cubiculo Hendrixx, quod Vermeulen jam negat; de disciplina etc.

Feria 2. 1 Aprilis 1799. Mane apud Van Hest, de cubiculo Hendrixx, quod ipsi conceditur. Dein apud Vermeulen, ubi Van Alphen, qui hodie ingreditur seminarium. Hodie etiam adest Hendrixx.

Feria 3. 2 Apr. Festum hodie celebratur Annunciationis Beatae Mariae Virginis. Missa mea 1^a sollemnis hic hora 7. Dein in Schijndel prius apud Van Roy, apud Praesidem Brockx, apud caementarium Van de Laer. Sermo cum Reverendissimo de responso faciendo educatori nationali, de invitandis cum Decano provisoribus, de constituendo Silvaeducis Receptore etc. Redux in via ad Pastorem, ubi de sapis. Vidi Brocx, cui tradidi responsum faciendum, apud Meeracker, sed absentem. Hoc octiduo frigus intensum, ut per glaciem deambularim et omnes liquores in cubiculo congelentur, calx putrescat, opera cessant fabrilia etc.

Feria 4. 3 Apr. Post prandium ivi in civitatem. In via apud portam vidi cognatum Gerardum Lombaers, item studiosos Van Tulder ambos. In civitate vidi causidicum Van Boxtel, Dnam Van de Bogaert, Luyks (ubi de veste serica), Veldriel (ubi de linteis altaris), Dnam Van Gestel, Gast, decanum Sassen, nepotem Habraken (ubi de plombo pro piscinis), Van Oirschot (ubi Dnus Janssens ex Weert et ubi de computu reddendo et de multis), dein Dnas Lemmens et Van Goch. Erat in civitate Reverendissimus, sed non vidi. Hic fuit et de multis dixit Moser. Perseverat frigus.

Feria 5. 4 Apr. Hodie et diebus vicinis ligna ex Schijndel huc transvecta sunt. Redit Van den Heuvel presbyter.

Feria 6. 5 Apr. Constitutus ¹⁾ fornax in culina hortulani. Adsunt vesperi Constant van Oirschot, Van de Bogaert et Luyks.

Sab. 6 Apr. Inspectio aedificiorum per Municipalitatem. Trajeci cymba Dommelam confessurus coram Pastore Gestel. Redux conscendi montem vinearum.

Dom. 7 Aprilis. Concursus populi ad officia catechismi hora 2^a.

Feria 2. 8 Apr. Post prandium ad Pastorem Gestel cum Moser, ubi frater medicus. Inde in Schijndel. Sermo cum Reverendissimo de signando actu, de regulis disciplinae, de constituendo praeside vel procuratore etc. etc. Concursus ex Scriptura Sacra.

Feria 3. 9 Apr. Adsunt Decani. Sermo de hesternis objectis, de proponenda subscriptione Pastorum et Vice-pastorum circa resoluta, de albis suppeditandis a Decano Osch, etc. Concursus ex Theologia.

Feria 4. 10 Apr. Mane Moser in Schijndel, redux vesperi.

Feria 5. 11 Apr. 1799. Ante meridiem adest mihi Kilian. Sermo de casu eius matrimonii, de quo scripsi Reverendissimo.

Feria 6. 12 Apr. Scripsi Dnis Plebano Sylvaeducensi et Minkelers ²⁾ in Driel, an publicus sit casus Kilian. Post meridiem adest Wilhelmus van Oirschot et pastor Gestel.

Dom. 14 Apr. Mane post Missam ivi Sylvaeducis computatis passibus per Vugt 6880 ad pontem ante portam, per vetus Herlair ³⁾ ab Hekel ⁴⁾ 7028. Sylvaeducis vidi apud Van Goch horologium, apud Van Oirschot Dom. Janssens. Conveni Dnam Van Gestel, Dnum Gast, Decanum, Stasse, Habraken, De Wijs, apud Plebanum ad Missam Van Munster, ubi Priorem Werthensem, Dnam Van Amelrode. Pransus apud Staessens. Hodie discedit Moser in Oirschot et Boxtel.

Feria 2. 15 Apr. Aegrotat feбри famulus Jacob.

Feria 3. 16 Apr. Ad prandium adsunt Staessens et Gast. Recipio a Gast projectam locationem villae.

Feria 5. Prandium apud Pastorem Gestel cum utroque

¹⁾ In plaats van „constituta”.

²⁾ Joan. Minkelers, kapelaan te Liempde (vgl. noot bij 14 Jan. 1798), sinds 1798 kapelaan te Driel, waar hij in 1806 pastoor werd. L. Schutjes, a. w., III, blz. 488.

³⁾ Het kasteel „Oud-Herlaer” onder St. Michielsgestel. L. Schutjes, a. w., V, blz. 72.

⁴⁾ De Hekel, een water, dat in de Dommel uitloopt.

Volder et Mertens, qui ad vesperam hic cum Smits. Epistola a Minkelers.

Feria 6. 19 Apr. Post meridiem adsunt Pastor Asten, Plebanus, Sassen et Van Boekel. Sermo de multis.

Feria 3. 23 Apr. Moser in civitatem. Ego post meridiem ad Pastorem Gestel, qui aberat. Cum Smits redeo et reperio hic Pastorem de Bilsen ¹⁾, Stiels.

Feria 5. 25 Apr. Ad prandium Pastor Bilsen. Post meridiem Van Oirschot et Mutsaerts (cui solvi vinum). Sermo de multis, praecipue de requisitione militari hic peragenda. Kilian in Schijndel.

Feria 6. 26 Apr. Scripsi Reverendissimo de difficultate accersendi ligna ex Schijndel, de De Bont et Mulders, postulantibus de concursu etc.

Sab. 27 Apr. Epistola Reverendissimi de De Bont et Mulders. Conveni utrumque, item Beckers de profectu. Post meridiem ad Pastorem Gestel ad confessionem. In reditu vidi Van Roy. Sermo de postulando magisterio, de computu, de inspectione a magistratu peracta etc.

Dom. 28 Apr. Post meridiem adest Reverendissimus. Sermo de multis, de feriis ²⁾ concedendis, de aedificatione seminarii. Pecuniam accepimus 50 Zeeuwsche Rijksdaalders. Examen Mulders ad subdiaconatum et Heeren ad curam.

Feria 2. 29 Apr. 1799. Discedit Heeren in Orthen, cras rediturus.

Feria 3. 30 Apr. Redit Heeren et De Wijs. Post meridiem ego cum Moser in Vugt ad Pastorem S. Lamberti, Nobile ³⁾. Sermo de multis, de instituendo computu eius administrationis etc. Visitatur seminarium a Dno Massing et Dno X. ex Schijndel. Goyart advehit petasones ⁴⁾, contractum cum Verhagen.

Feria 4. 1 Maji. Hactenus frigus insolitum. Vix folia videntur. Ver hiemale. Mirabilis annus . . . ingruet.

Feria 5. 2 Maji 1799. Festum Ascensionis Domini. Scribo haec hora 7 post 1^{am} Missam, celebratam hora 5^a frigore adeo intenso, ut pruina ingens fuerit, manus rigeant et parum abfuerit, quin ad S. altare foco opus fuerit, ne confusio oriretur, eventu sane singulari hoc anno 2 Maji. Reliqui hactenus

¹⁾ Bilsen in België, ten Noorden van Tongeren.

²⁾ In het M. S. staat boven „feriis” het synonymiem „veniiis”.

³⁾ Adr. Wilh. Nobelen, pastoor der St. Lambertus te Vught, 1779—1829. L. Schutjes, a. w., V, blz. 851.

⁴⁾ Petaso = zij spek.

dies eiusdem temperiei, vento semper Borea vel Orientali vel inter utrumque medio et necdum vere apparente.

Feria 6. Adest Van Boxtel cum nepte iturus in Schijndel. Mors Dnae Tiebosch in Boxtel.

Sabb. 4 Maji. Ratio querelae de desidia operariorum.

Dom. 5 Maji. Abivit Moser cum De Wijs in Schijndel. Vesperi redux, quo momento frater Adrianus cum Dno Kersmakers adest. Sermo de multis familiaribus, de tentato matrimonio sororis Kersmakers. Post coenam ego cum Van Liemt eos deduco cubitum ad Pastorem Gestel, qui pectore laborat. Hodie aura mutatur in suavem.

Feria 2. 6 Maji. Post lectionem hora 10 abeo in Schijndel. Obvii sunt prope Schijndel Dni Kersmakers, Van Cuyk, Van Boxtel et neptis. Sermo cum Reverendissimo de locandis Capucinis in Helmond, de societate novi luminis in Tilburg, quod extinctum, etc. Prandium ibidem cum praedictis et fratre Adriano (coram quo de effutitis mea culpa!), cum Dno Dox, assistente in Helmond ¹⁾, et Dno X., assistente in Moergestel ²⁾.

Feria 3. 7 Maji. Visitavi cum Moser Vermeulen, qui gravius aegrotat, licet non decumbens. Ibi Dnus Smits et aedituus ad prandium. In via ad Pastorem Gemonde, obvium habemus Dnum Habraken, Vice-pastorem in Loon-op-Zand ³⁾, qui nobiscum regreditur. Sermo de multis. Hodie resumpta lectio Graeca.

Feria 4. 8 Maji. Signat Joh. Rutten contractum conductionis villae. Mala nuncia de Pastore Gestel, qui laborat haemoptysi. Vesperi administrantur Sacramenta Vermeulen. Accersor ad Pastorem in Gestel, inchoata confessio.

Feria 5. 9 Maji. Mors Vermeulen. R. I. P. Confessio Pastoris in Gestel.

Feria 6. 10 Maji. Non nihil melius est Pastori in Ghestel, quem visitavi post prandium. Vidi Van Roy de computu, de salvis conductis, de arbore quercu, quae rejecta fuit ad pontem. Redux laboro ventre decumbens.

Sabb. 11 Maji 1799. Vigilia Pentecostes. Confessionis Sacramentum administravi in parochia Gestel, ut et cras et perendie.

¹⁾ Joan. Anton. Dockx, Norbertijner kanunnik, sinds 1797 assistent en 1801—1808 kapelaan te Helmond. L. Schutjes, a. w., IV, blz. 131.

²⁾ Adalbert Heijlen, kanunnik van Tongerlo, sinds 1797 assistent te Moergestel. L. Schutjes, a. w., V, blz. 140.

³⁾ Wilh. Habraken, kapelaan te Loon-op-Zand, 1797—1808. L. Schutjes, a. w., IV, blz. 752.

Dom. 12 Maji. Festum Pentecostes. Confessio, Sacrum solemne et concio in Gestel. Vesperi usque ad 8¹/₂.

Feria 2. 13 Maji. Confessio et Missa in Gestel hora 6. 10^a exequiae Vermeulen. Prandium in Dungen apud Pastorem cum canonico Mertens, nepte Van Liemdt, Dna Milvoort etc. Post prandium huc deambulavit. Sermo cum Dna Grantie in Haanwijk. Vesperi lectio Graeca, ubi discipuli Moser, Van Heumen, Van Heesbeen, Van Hoof, Van Alphen, Smits, Janssens, Hendrixx. Iterum frigus continuum cum vento Borea.

Feria 4. 15 Maji. Post meridiem hic adsunt Dnus Jan van Rijckevorsel, Dnus Mazureau, 3 Dnae Van Onsenoord et Dna Veldriël.

Feria 5. 16 Maji. Deambulavimus post meridiem (Moser et ego) in Gemonde, sed absens Pastor, sed advenit medicus Van de Voort. Reduces reperimus Dnum Gast, Mieke van de Ven et matrem. Sermo de ingressu Mieke etc. Aduit Reverendissimus, qui ibat in civitatem.

Sab. 18 Maji. Adest Oomen hic ad prandium. Sermo plurimus de plurimis. Cum Moser vadit in Schijndel.

Dom. 19 Maji. Missa in Gestel pro ovibus solemnis cum catechismo majore et confessio. Sub coena adsunt Oomen et Moser. Post coenam sermo de plurimis.

Feria 2. 20 Maji. Post Missam matutina deambulatio cum Oomen (per pluviam) ad urbem. Vidimus in Vugt Dnum Van Engelen et Grootjans, in civitate Van Goch (de horologio), Van Oirschot (de computu reddendo 28 hujus), Staesens (ubi prandium cum Oomen et Van Oirschot), Decanum, Van Boxtel (de ostensorio), Dom. Milvort (de ostensorio), nepotes Habraken et Lantermans, Gieter apud Cleophas etc. etc. Sermo ubique multus. Revertimur per Dungen (vidi Pastorem et Mertens), per Gestel (vidi Pastorem).

Feria 3. 21 Maji. Hora 8¹/₂ adsunt frater Adrianus cum uxore et filia Johanna, sorore Eva et filia Antonula, et soror Antoniola. Post frater Johannes Baptista medicus, deambulatio, dein hic prandium, sermo de pluribus. Discedunt (cum Oomen) 3¹/₂.

Feria 4. 22 Maji. Confessio in ecclesia Gestel post meridiem. Hodie advenit sutrix Maria van de Ven.

Feria 5. 23 Maji. Festum Corporis Domini. Missa et confessio in Gestel. Concio et Missa solemnis De Wijs.

Feria 6. 24 Maji 1799. Hodie invitati apud Decanum Boxtel non ivimus. Ventus vehemens ex Occidente toto hoc octiduo. Mirabilis annus!

Sab. 25 Maji. Mane sub lectione mea adsunt Pater Pessers et Van den Gorberg, Capucini. Prandium cum illis apud Pastorem in Gestel. Reduces post meridiem.

Dom. Missa sollemnis in Gestel.

Feria 3. 28 Maji. Mane adsunt Reverendissimus, pastor Gast et Van Oirschot. Computus eorum. Sermo de multis. Hic prandium. Sermo de constituendo Van der Horst architecto de aedificiis, de pontibus; de ordine disciplinae etc. Adest et amicissimus Pigger, Pastor in Neetersel et Casteren, ad prandium.

Feria 4. 29 Maji. Post meridiem deambulavi in Dungen. De mola sinapi et de aliis sermo. Vidi in reditu Pastorem Gestel. Redux reperi professores Opveld et Smits. Vesperi misi nautam Denissen ad calcem acquirendam.

Feria 5. 30 Maji. Calcem non vehit nauta utpote non paratam Sylvaeducis. Post meridiem adsunt Van Oirschot cum murario Van Heel et pastor Gast cum lignario Van der Horst. Visitatio aedificiorum et sermo de plurimis. Dolor pectoris.

Sab. 1 Junii 1799. Recepi domo superpellicia, amussim et tapetem etc. cum epistola fratris Alberti.

Dom. 2 Junii. Cum Heesbeen et Van Heumen ivi in Schijndel. Ibi ad solemne Sacrum et prandium. Sermo de tradenda philosophia et concedit mihimet Reverendissimus regulas disciplinae seminarii.

Feria 2. 3 Junii. Post prandium ambulavimus Moser et ego in Dungen. Ibi thé et cum Pastore sermo. Post hic adsunt Pastores Moergestel et Esch ¹⁾ cum Patre Gregorio Capucino. Hodie 1^a venia instruo. Rapuimus hodie pullos picae 5, quos nutritus ego 3, Heesbeen 1 et Bekkers 1.

Feria 3. 4 Junii. Van den Bosch laborat oculo. Adest pater Heesbeen, cui committit Dnus Moser retia comparanda.

Feria 5. 6 Junii. Moser in civitatem. Hic adsunt Van Oirschot et Dnus Gast. Vesperi adest Van den Dries, medicus Schijndel. Suadet contra dolorem et fatigationem pectoris phlebotomiam, quae vespere fit.

Feria 6. 7 Junii. Non tradidi lectionem Theologiae S. Scripturae ob dolorem pectoris, qui tamen est sine haemoptysi.

Sab. 8 Junii. Post Missam et confessionem ambulo in Tilburg. Vidi in Vugt Schellekens, inde in Helvoirt, ubi vidi Mastenbroek, Van Dongen et pastorem Bekx, ubi prandium.

¹⁾ Joan. Ignatius van Dooren, pastoor van Esch, 1777—1810. L. Schutjes, a. w., III, blz. 616.

Post meridiem adest frater Adrianus et Verbunt, municipales, reduces ex urbe ab aliquo negotio. Post multos sermones cum fratre, pastore Van Dongen, de ecclesiis vindicandis, de canone obtinendo pastoribus etc. Cum fratre et Verbunt discedo in Tilburg, ubi obvia neptis Van Doren etc. Vidi cognatos et patrem etc.

Dom. 9 Junii. Missa domi. Post Missam in Korvel, ubi vidi materteram Van Oerle, insanientem prae senio, dein familiam et viduam Govert Pessers, Adrianus Pessers absens. Post Missam solemnem, in Heuvel ubi vidi Martinum Van Liemt, Dnam viduam Goossens, neptes Baasten (Arnoldam insanientem), viduam De Roy. Post prandium cum fratre Adriano in Veldhoven (quae complanatur), Adrianum Mutsaers et familiam, dein Idam devotam, ubi frater J. Rijns et Pastor Alphen etc. Redux inveni domi Dnam Goossens. Sermo de Lovanio.

Feria 2. 10 Junii. Cum sorore Antoniola et economica nepte Brouwers in Waalwijk, ubi vidimus plures, signanter fratrem Johannem Baptistam medicum et familiam, moniales etc.

Feria 3. 11 Junii. Sine Missa celebrata. Vidi multos, Pastorem etc. Sermo de rebus publicis etc. Prandium apud fratrem medicum. Post prandium cum ipso, sorore, nepte et Cato in Heusden, ubi apud Pastorem, familiam Van der Horst, Gallum Isnard et Pastorem Gorcom. Sermo de seminario, praecipue 's-Herenberg. Vesperi domi. Narrat Moser de delatione calumniosa facta directoribus departementi, de nola nostra, ordine officiorum publico etc.

Feria 4. 12 Junii. Post meridiem in urbem. Vidi directorem Ribbium. Multa de delatione, sed seniori redduntur. Vidi Dnam De Wijs, Mutsaers et familiam, Decanum aegrotantem (ubi Suijs celebrando Dominicis assistit), Veldriel (de linteis altaris, quae adfero, et de epistolis antiquis), Van Oirschot et familiam Van Goch. Recepi monitum municipale de solvendo censu $\frac{1}{100}$.

Feria 5. 13 Junii. Festum S. Antonii Paduae, patroni mei, qui actus meos ad honorem Dei suis suffragiis dirigat. Missa solemnis 7^a. Prandium cum supplemento, ubi Van Heesbeen et Eekers. De retibus etc. Vesperi Van Roy de computu solvendo in crastino.

Feria 6. 14 Junii 1799. Post meridiem uterque Volder cum canonico Mertens. Sermo de pluribus. Post Decanus Oirschot, Van Erp, qui misit lintea S. Altaris. Sermo de pluribus. Non comparuit Van Roy. Abest Van Meeracker.

Sab. 15 Junii. Reficit seram ad cubiculum meum Cleophas.

Dom. 16 Junii. Mane post Missam ego in urbem per vetus Herlair. Sed non potui transmittere flumen. In civitate vidi Van Boxel, ubi prandium cum sermone de multis, Dnam Van Amelrode et sororem, Van de Horst de figenda architectura. Decanus hodie extremis Sacramentis munitur. Van Oirschot etc. etc.

Feria 2. 17 Junii. Adsunt Sasse et alter aedituus. Nunciatum in Schijndel obitum decani Potters, primi seminarii provisoris, hac nocte hora 2. R. I. P. Post prandium ad Van Roy de apochis arundinis etc., sed abest.

Feria 3. 18 Junii. Adest Van Meeracker ad reficiendum pontem ad laevam domus et reservatoria piscium. Adest et Van de Horst cum famulo pro architectura domus. Tota die in opere fuit.

Feria 4. 19 Junii. Post meridiem ad confessionem coram Pastore Gestel. In reditu a Van Roy recepi apochas.

Feria 5. 20 Junii. Mane ivi in urbem ad sepulturam Decani apud Van Boxel. Adest Reverendissimus. Cum eo et Decano Boxel, ibi prandium. Sermo de statuendo successore Decano, de statuendo in seminario administratore. Post prandium adest et Moser. Sepultura Decani solemnis. Redeo cum Decano Boxel usque parvum Bariere, ubi Moser. Litterae Lovanio Matante etc.

Feria 6. 21 Junii. Ad prandium invitatus ivi ad Thomam Rijckevorssel cum multis. Conveni Dnam Van Gemert, cortileas emi, de calice apud Van Dijk etc. etc.

Dom. 23. Ad vesperam adest pater cum procuratrice de Sweven. Sermo de rebus Lovaniensibus et Brabantii, praecipue de non emendo monasterio.

Feria 2. 24 Junii. Festum nativitatis S. Johannis Baptistae. Post Missam hora 4 discedit pater cum procuratrice. Reficitur pons a Meeracker. Incipit reficere receptacula piscium in flumine Dommel.

Feria 3. 25 Junii 1799. Mane post lectionem Theologiae Moser in urbem. Prandet apud Dnam Amelrode festo S. Prosperi. Nova refert prandii Episcopi Ruremundae cum Rege Borussiae ¹⁾, suspensionem Hovelman cum suis ab Archiepiscopo Coloniensi etc. Hic prandet Pastor Gestel. Sermo de statuendo administratore et de multis aliis.

Feria 4. 26 Junii. Pransi apud Pastorem Gestel cum sorore ejus ac marito Hengst a Neomago. Sermo de pluribus.

¹⁾ Frederik Willem III (1797—1840).

Feria 6. 28 Junii. Lectionem habui post meridiem. Moser cum Van den Bosch in Udenhout et Tilburg. Van Heesbeen et Van Heumen in Vlijmen, alii alio. Anniversarius inthronisationis Pii VI.

Sabb. 29 Junii. Festum Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli. Oratio pro Ecclesia, pro pontifice captivo. Missa solemnis pro benefactoribus hora 7 per me.

Feria 2. 1 Julii 1799. Vesperi redux Moser. Sermo de multis, de Dna Goossens et nuru etc. Epistola a Reverendissimo invitatoria per Cuipers reducem.

Feria 3. 2 Julii. Mane in Schijndel per pluviam, quae hodie primo optata diu conceditur post ariditatem insuetam. Sermo cum Reverendissimo de statuendo sacellano Agter Boerenmouw, de statuendo administratore etc. Redux vesperi reperi epistolam Oomen de lumine philosophico in Grave et similibus.

Feria 4. Rescripsi Oomen de conscribendo opere etc. contra philosophos.

Feria 5. 4 Julii. Adsunt ex urbe familia Van Munster cum monachis Werthensibus, item familia Lantermans etc. etc. Dies taediosa ut plures, ex copia visitationum. Ad prandium Rosmalen Pastor. Sermo de capescendo ab ipso administrationem.

Sab. 6 Julii. Cepi conscribere contra philosophos (titulum adhuc ignoro), consulto Moser solo. Recepi ex Sylvaducis opellam Gravianam per De Wijs, sed remittendam.

Feria 2. 8 Julii. Prandium Dni Pastoris in Gemonde, ubi Reverendissimus, Decanus Boxtel, Pastores Gestel, Dungen etc. Sermo cum Reverendissimo de opella scribenda, de mittendo Agter Boerenmouw, de praebenda Boxtel, de funere inter Vechel et Heeswijk et de aliis. Post meridiem in Boxtel apud medicum Van de Voort, ubi director Van Hoof, item commissarius De Visser. Sermo de multis sed indifferentibus.

Feria 3. 9 Julii. Anniversarius sanationis mirae et subitae Mariae van de Ven invocatis patrociniis Venerabilis Labre ¹⁾). Moser in civitatem. Scripsi Plebano de excursu frequenti ad nos. Redux Moser narrat incertitudinem et varias in civitate affectiones circa missionem Heren, Agter Boerenmouw ²⁾).

¹⁾ De H. Benedictus Labre, gestorven in 1783, werd den 20 Mei 1860 Zalig, den 8 Dec. 1881 Heilig verklaard.

²⁾ Deken Potters werd als rector van de bidplaats „Agter den Boerenmouw” opgevolgd door Gerard. Const. Molemakers, 1799—1803, die hier voordien kapelaan was. Kapelaan werd nu in plaats van den laatste Jacobus Antonius Heeren, uit 's-Hertogenbosch 1799—1803. L. Schutjes, a. w., IV, blz. 298.

Feria 4. 10 Julii. Mane adest nostra matertera Van de Ven cum Smits ex Endhoven. Hic deambulatio, prandium, sermones multi.

Feria 5. 11 Julii. Post meridiem adest Mertens, dein Lemmens cum Dnabus Van der Borgt (quacum sermo de adventu et applicatione fratris ad administrationem), dein Dna Van Onzenoort cum J. Rijckevorsel et Pastore Hornensi. Deambulatio, sermones etc. Van den Bosch in Helmond ob negotium fratris.

Feria 6. 12 Julii. Moser prandet in Dungen cum Reverendissimo, causidico etc. Refert conclusum de constituendo vicario in Vechel De Wijs ¹⁾, de Heeren in civitate Achter Boeremouw. Concludit vicarius arcendos a Sacramentis inscriptores ad opus impium Gravae, nisi publice retractent etc.

Dom. 14 Julii. Kemps ad Summum Sacrum in Gestel ob morbum Smitsii ²⁾. Moser cum De Wijs in Schijndel, qui mittitur in Vechel ut vice-pastor.

Feria 3. 16 Julii. Mane discedit De Wijs. Post meridiem adsunt Pastores Vugt. Mane transivit Heren in Schijndel, redux post meridiem cum pastore Staessens et Van Goch. Sermo de plurimis. Epistola Dni Burgers de ciborio dando, cui respondi.

Dom. 21 Julii. Kemps in Gestel. Ego post prandium, ubi Dnus Schoenmakers ³⁾, garrulus presbyter. Sermo cum Pastore de adventu Reverendissimi et confessio mea.

Feria 2. 22 Julii. Hodie et cras concursus. Post meridiem adsunt Prior Werthensis et monialis Desmenschen cum Pastore Gestel.

Feria 3. 23 Julii. Ad prandium P. van der Horst. Sermo multus de ichnographia et mutatione domus. Post prandium Moser in Dungen, ubi Frederikx etc. Canonicus Mertens hic interim. Vesperi cum cymba navigant, clam nobis, famulantes.

Feria 5. 25 Julii. Moser in civitatem. Redux nil novi adfert.

Feria 6. 26 Julii. Mane adest Reverendissimus, examen Mulders et De Bont. Ego cum rheda Reverendissimi ad Pastorem Gestel, ubi prandium cum multis. Sermo de plurimis, signanter de adoptanda ichnographia aedificii. Resolvitur nobis

¹⁾ Franc. Ant. de Wijs, kapelaan te Veghel, 1799—1811. L. Schutjes, a. w., V, blz. 789.

²⁾ Adrianus Smits, kapelaan te St. Michielsgestel, 1795—99. L. Schutjes, a. w., V, blz. 80.

³⁾ Petrus Schoenmakers, kapelaan te Boxel, 1793—1805. L. Schutjes, a. w., III, blz. 352.

relinqui. Smits discessurus a Gestel, eius loco venturus Kemps¹⁾. Revertor cum rheda causidici Van Boxtel, qui hic commodatum sumit indumentum Moser (Schanslooper).

Dom. 28 Julii. Mane ego in Boxel cum Kuypers infirmo. Ibidem Missae solemniter interfui, praedicante Schoenmakers. Prandium apud Decanum. Post prandium apud Dnam Tiebosch, ubi Van den Heuvel etc. Post Laudes cum Cuipers revertor ferens et analysin operis Barruel.

Feria 2. 29 Julii 1799. Anniversarius meus, quo ingredior annum aetatis 42, quod Deus felix faustumque faxit, et omnes anni mei coram Eo sint, Eius honori, profectui Ecclesiae ac salutis meae meorumque sacri! Hodie Kemps in Schijndel ad examen.

Feria 3. 30 Julii. Mane in civitate conveni Van Oirschot, Staessens, (ubi prandium), Gast, Molenmakers, Heeren et cum eo ejus parentes, Dnam Van Gestel, Veldriel, nepotem Lantermans, viduam De Wijs etc. etc., De Kort, Van de Horst, ubi de mutatione in ichnographia domus, praecipue de elevandis seu educandis muris etc. In reditu apud Schellekens in Vugt, ubi de retibus, praecipue Aalzak. Iterum hic fuit Van Hirtum me, proh dolor! absente ad prandium.

Feria 5. 1 Aug. Post meridiem adsunt Dnus Visscher, vice-pastor S. Catharinae, et braxator Van der Horst. Ad vesperam est Van den Heuvel, Schijndel.

Feria 6. 2 Aug. Post meridiem ivi in Boxtel relaturus compendium Barruel super comparatione philosophica²⁾. The apud Dnam Van de Ven cum pastore X. Gallo et Dna uxore Van de Ven.

Dom. 4 Aug. Dnus Kemps ad functiones in Gestel.

Feria 5. 8 Aug. Post meridiem cum Moser in Dungen absente Pastore.

Feria 6. 9 Aug. Dungen post meridiem hic cum neptibus uxore Corthout et altera, invitat ad prandium dominicum.

Sab. 10 Aug. Prandet hic pastor Gestel. Hodie ordinantur Mulders diaconus et subdiaconus De Bont. Dedi per eos binos tomos impios cum epistola ad secretarium Episcopi Ruremundensis Consgen³⁾. Reduces 12 huius reportant epistolam ejusdem ad me.

¹⁾ Arnoldus Kemps, kapelaan te St. Michielsgestel, 1799—1803. L. Schutjes, *a. w.* V, blz. 80.

²⁾ „Les Helviennes, ou Lettres Provinciales philosophiques”, door Augustin Barruel, Amsterdam, 1781.

³⁾ F. H. Consgens, sinds 1794 secretaris van Mgr. Van Velde tot Melroy. Hij overleed 8 Mei 1827. J. Habets en W. Goossens, *a. w.*, II, blz. 632.

Dom. 11 Aug. Prandium apud Pastorem Dungen.

Feria 2. 12 Aug. Post meridiem hic adsunt Dna De Suarré cum Gallo presbytero Mazureau et Dno Du Bois.

Feria 3. 13 Aug. Mane post lectionem in Schijndel. Sermo de praeripiendis feriis ob legem militiae et de multis cum Reverendissimo. Hodie 1° vidi demeti siliginem idque in Schijndel, redux vidi et in Gestel.

Feria 2. 19 Aug. Hoc triduo promotio seu comparatio philosophorum.

Feria 3. 20 Aug. Adsunt post meridiem Oomen Junior ex seminario Bredano et De Gruiter assistens in Rijen. Remittimus eos in urbem cras reversuros.

Feria 4. 21 Aug. 1799. Ad prandium Dni Oomen et Gruiter. Hi post prandium in Schijndel, ego in Tilburg per Esch et Haren. Vesperi vidi fratrem Albertum et familiam.

Feria 5 et 6. 22 et 23 Aug. Missa domi.

23. Adsunt Oomen et Gruiter, ad multam vesperam reduces ex Schijndel.

Sab. 24 Aug. Missa domi ut et Oomen et Gruiter. Mane deambulatio cum ipsis per pluviam in Veldthoven. Discedunt a meridie in Gilze.

Dom. 25 Aug. Dedicatio ecclesiae Tilburgensis. Mane libelli seditiosi in Drossard ¹⁾ Dams etc. Post meridiem cum fratre Alberto discedo in Halder, ubi Sas cum uxore et filia.

Feria 2. 26 Aug. Cum fratre Alberto mane in Schijndel. Non reperimus Reverendissimum.

Feria 3. 27 Aug. Computus hujus anni redditus coram Reverendissimo et provisoribus, Decano Orthen eodemque Pastore in Boxtel, Amplissimo Dno Du Messie; Decano civitatis eodemque rectore via Kerkstraat Sylvaeducis Amplissimo Dro De Kort ²⁾; Plebano Sylvaeducis, Amplissimo Dno Hogaers; et Pastore Gestel S. Michaelis, Amplissimo Dno Van de Voort. Prandium hic cum Dno Gast et fratre Alberto.

Feria 4. Adsunt mane frater medicus ex Waalwijk, ex Tilburg frater Brouwers cum filiis Johanne et Cornelio et soror Helena, uxor medici, cum filio Nicolao, et soror Catharina. Hic prandium. Post meridiem omnes discedunt cum

¹⁾ De Drost in Tilburg was de plaatsvervanger van den Heer. Zie B. Dijksterhuis, *a. w.*, blz. 45.

²⁾ Gijsbert. de Cort, rector in de Kerkstraat te 's-Hertogenbosch, 1770—1803, opvolger van Potters als deken van 's-Hertogenbosch en provisor van het seminarie. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 294.

fratre Alberto. Discedit ancilla minor Maria ad 12 dies. Item Dnus Moser in Tilburg etc.

Feria 6. 30 Aug. Mane cum scapha vexi ad Montem Reumel ¹⁾. Adest ad prandium Van Erp, Decanus Oirschot. Post meridiem visitatio Dnae Du Tour cum filia, nepte et X. hospite.

Sab. 31 Aug. Mane ambulavi in Vugt ad molitorem Van Heeswijk, braxatorem Kranen, Dnam Van Rijn etc. Post meridiem ad Pastorem in Gestel ad confessionem Sacramentalem.

Dom. 1 Sept. Pransi in Dungen apud Pastorem. Interim hic fuit Van Liemdt cum sorore etc. Hodie et adfuit faber caementarius, heri similiter lignarius et tinctor de opera his feriis suscipienda.

Feria 2. 2 Sept. 1799. Ego solus cum cymba usque ad urbem. Ingressus vidi Van Oirschot cum familia, ubi et Decanus Boxtel. Redux reperi viduam Pels cum filio hic futuro alumno et altero aegroto Coenen.

Feria 4. 4 Sept. Mane ad urbem. Solvi seu refudi capitalem Dnae Mulders. Conveni Dnum Gast, Van Oirschot et multos. Redux reperi pastorem Gestel et Dnum Simons, item Dnam Van Gemert et 3 alias. Vesperi discedit Simons in Schijndel. Hodie in urbe de lateribus etc. Redux famulus Jacob. Hac hebdomade coeperunt formari cubicula in tabulato a feria 2.

Feria 5. 5 Sept. Mane adest Dnus Van Alphen. Misi per ipsum bellaria, abricosea et pyra in Schijndel.

Sab. 7 Sept. Vesperi redux Moser cum Pastore S. Michaelis Lovanii. Sermo de pluribus, ut credere est.

Dom. 8 Sept. Festum Nativitatis Beatae Mariae Virginis. Confessio mea apud Pastorem Gestel. Ibidem ad Missam solemnem Kemps.

Feria 2. 9 Sept. Ivi in Schijndel. Ibi prandium. Sermo de suscipiendo Van Tulder, et multis aliis, de aedificiis etc. Redux vidi familiam medici Robert.

Feria 3. 10 Sept. Summo mane cum famulo Jacob usque ad molendinum Vugt, inde ego in Tilburg. Vidi in Haren familiam Witlox. Domi vidi familiam Baesten, affinem Branger etc. Post meridiem visitavi Branger.

Feria 4. Summo mane in Diessen, ibi audivi Missam in ecclesia principali antiqua parochiali. Post Missam caffè apud

¹⁾ Ruimel, gehucht bij St. Michielsgestel.

nepotem Lombaers et familiam, ibi neptis Elizabeth Lombaers ex Tilburg, ibi Pastor Diessen¹⁾ et assistens Van Dijk²⁾. Hic me deducit in Neetersel. Sermo cum eo de multis, inter alia de concessione S. Sedis circa emptionem bonorum et fundorum Ecclesiae, qui asserit citatam vidisse. In Neetersel prandium cum amicissimo Piggen, Pastore ibidem, dein cum Pastoribus Caullill profugo, Hulsel, Lagemierde et provisore Postel, cum monialibus Piggen et Van Tulder, cum Keekenigt Piggen et cum studioso Van Tulder et fratre. Sermo de pluribus. Examen Van Tulder cum Pastore Caullill.

Feria 5. 12 Sept. 1799. Summo mane cum caruca et auriga Van Rythoven per Vessem in Oers, hic audita Missa in ecclesia principali. Post Missam jentaculum apud Pastorem cum fratre X. ex Postel et assistente Dno . . . , qui me deducit in Meervelthoven per pluviam. Inde in Eindhoven, ubi prandium apud Decanum cum Dno Bruinen, Van de Ven et causidico Van Rysingen. Sermo de multis et ante meridiem multus cum Dno Bruinen³⁾ de suscipiendo regimine seminarii, quod recusat. Post meridiem (deducente Bruinen usque op Acht)⁴⁾ ego in Oirschot per pluviam et arenas. Vidi familiam Van Heumen, Van den Heuvel, Van Kuik, Dekkers. Eindhoven multos videram, Wildenberg, Smits, Boex etc. etc.

Feria 6. 13 Sept. Mane post Missam auditam cum caruca et Decano in Moergestel, ubi prandium apud Pastorem cognatum Pessers, cum Vice-pastore et Dno Hysten, item cum Fr. van Doren et Van Dijk. Sermo cum Hysten de concessione S. Sedis ad emendos fundos Ecclesiae in hac patria, qui negat se vidisse, de rubricis etc. Vesperi in Tilburg.

Feria 2. 16 Sept. Anniversarius dilectae matris. Missa domi. Prandium apud pastorem Tabbers cum fratre Adriano.

Feria 3. 17 Sept. Summo mane redeo in Halder cum sorore Antonula. Vidimus Pastorem Helvoirt, ubi Missa audita et jentaculum, comitatur nos Pastor. Hic prandium cum Pastore S. Michaelis Lovanii. Sermo de multis.

Feria 6. 20 Sept. Post meridiem ad pastorem Gestel, ubi Mertens. In reditu imber ingens, partim cum cymba.

¹⁾ Lambertus Hockx, kanunnik van Tongerlo, pastoor van Diessen, 1781—1804. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 450.

²⁾ Siardus van Dijk, kanunnik van Tongerlo, assistent te Diessen 1797—1802. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 451.

³⁾ Henr. Bruijnen, kapelaan te Eindhoven, 1789—1812. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 563.

⁴⁾ Acht, gehucht ten Noorden van Eindhoven.

Sab. 21 Sept. Festum S. Matthei. Mane cum sorore ad Missam in urbem. Prandium apud causicum. Emi chartam ad mappam apud Coppens¹⁾, vidi multos. Reduxit nos cum rheda V. Oirschot. Hodie nuncium de victoria in Hollandia septentrionali²⁾.

Dom. 22 Sept. Mane post Missam accersit nos Reverendissimus cum rheda in Schijndel per pluviam. Hic ad Missam et prandium, reduces vesperi.

Feria 2. 23 Sept. Mane cum famulo Jacobo ad retia cum cymba. Permissio Berestein³⁾. Accepimus rete (zege), item rete ad anguillas (aalzak). Discedit Moser cum Pastore Lovaniensi S. Michaelis in Oirschot. Post meridiem adsunt Van Oirschot cum uxore et filia, item Dna vidua Suiskens, item colones.

Feria 3. 24 Sept. 1799. Mane advenit tinctor Crans cum famulo. Nos post meridiem cum carruca Van Hest in Helvoirt, ubi apud Van Dongen pater. Item Pastores Helvoirt et Empel. Inde in Tilburg, ubi agitur de conducenda ancilla vidua Van Dooren, quam conduco postridie.

Feria 4. 25 Sept. Mane post Missam in Helvoirt, ubi prandium apud Pastorem cum Dno Van de Bogaert. Inde in Vught ad Dnam Van Rijn. Laudes in Herlair. Hodie hic adfuit Dnus Van Hirtum, me proh dolor! absente.

Feria 6. 27 Sept. Mane adest pater Colije, qui hic Missam celebrat et prandet. Post meridiem per pluviam in civitatem. Vidi Dnam Van den Heuvel (absente marito), ubi de censu Domini super hac domo labente ad S. Michaelis. Vidi Van Oirschot de cultris. Redux cum carruca Pastoris Gestel, paulo post video reducem Moser cum Pastore S. Michaelis Lovanii.

Sab. 28 Sept. Adest ad prandium Dnus Arnaut, vice-pastor S. Gaugerici Bruxellensis. Agit cum Van der Moeren⁴⁾ de mora in Stratum. Rejicio ego eius propositiones politicas.

Feria 2. 30 Sept. Moser cum Van der Moeren in Esch. Concluditur ibi moraturum Van der Moeren.

Feria 4. 2 Oct. Moser in civitate ad prandium Van Goch. Hic me humane visitat Dnus Des Tombes. Item adest cano-

1) Vgl. Dagboek, 17 Maart 1800.

2) Overwinning op de Engelschen en de Russen den 19 September bij Bergen door de Fransche en Nederlandsche troepen onder Brune en Daendels.

3) Berenstein is een landgoed in Vught, niet ver van Nieuw-Herlaer. Bedoeld is wellicht het verlof om over dat landgoed naar Vught te gaan.

4) Pastoor der St. Michael te Leuven, vgl. noot bij 1 Dec. 1797.

nicus Martens cum literis Embrica haud intumescantibus¹⁾.

Feria 6. 4 Oct. Mane discedit Moser cum Van der Moeren in Helvoirt, inde hic in Loon-op-Zand etc., venturus dein morari in Esch. Ad prandium hic adest Van den Bosch cum patre. Ille refert Pastorem S. Gertrudis Lovanii scripsisse Pastori in Oosterwijk²⁾ nuncium authenticum de morte Pii VI venisse ad Eminentiam Cardinalem Mechliniae. Hodie adest Reverendissimus, de multis. Hac nocte sequenti fulmen icit apicem turris ecclesiae Gallicae in urbe, inde tota nocte classica campana.

Sab. 5 Oct. Finis feriarum. Adsunt 3 novi, plures antiqui. Multi adhuc deficiunt.

Dom. 6 Oct. 1799. Mane ego Missam solemnem cum hymno Veni Creator Spiritus. Meridie nunciat mihi Pels periculum suum ad arma ex parte sortis Endhoven. Discedit illico in civitatem. Adsunt fere omnes, etiam Verhofstat.

Feria 2. 7 Oct. Mane post lectionem in civitatem. Conveni Van Boxtel, ubi prandium, Van den Heuvel, ubi de censu et relivio cum eius uxore, Lantermans Juniorem, Sas, Veldriel, cuius filius Leonardus heri Sacramentis ultimis munitus, Van Oirschot utrumque, viduam Pels etc. etc. Item Schellekens in Vugt, ubi de rebus coemendis. Item Dnum Van Engelen, ubi de plantis fagi in sepem etc.

Feria 4. 9 Oct. Campos. Post meridiem deambulavi cum Moser in Dungen, laturus Dno Mertens (sed absens erat) *Abrégé des Mémoires sur le Jacobinisme par Barruel*.

Feria 5. 10 Oct. Mane in Boxtel. Prandium apud Decanum, ubi de vino suffodiendo, de dolio etc. Vidi Dnas Tiebos et Van Gorcum, ubi de rebus Brabantiiis.

Sab. 12 Oct. Scripsi fratri Alberto de missa mappa Halder. Scripsi Verhoeven de sculpendo altari, misso exemplo.

Dom. 13 Oct. Mane post Missam in urbem. Ad Van Goch detuli epistolam ad Verhoeven, statuarium in Uden, cum exemplari altaris sculpendi. Apud Van Oirschot reperi litteras sororis Antonulae de turbis Tilburgensibus. Apud Van Boxtel de periculo Ecclesiae ex scripto Ministri La Pierre³⁾ super

¹⁾ In plaats van „intumescantibus“.

²⁾ De kerk te Oosterwijk werd bediend door de abdijs van St. Geertrui te Leuven. Joannes van der Bruggen was in de jaren 1765—1810 pastoor te Oosterwijk. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 390.

³⁾ La Pierre, in 1798 lid van het „Intermediair Uitvoerend Bewind“ in Den Haag. P. J. Blok, *Geschiedenis van het Nederlandsche Volk*, IV, (Leiden, 1915), blz. 49, 54, 81.

presbyteris nostratibus. Ad Missam Heeren cum sermone. Apud Molenmakers de calceis ligneis. Prandium apud Van Goch.

Feria 2. 14 Oct. Mane adest Reverendissimus cum Pastore Boekel¹⁾. Conceditur, ut ordinentur qui desiderant. Sermo de periculo ex scripto hesterno Ministri. Scripsi Dnae Amelrode Amstelrodamum de refundendo capitali 500 florenorum et de solvendo censu annuo 30 florenorum.

Feria 3. 15 Oct. Moser in civitatem ad prandium apud braxatorem Van der Horst. Post meridiem piscatio. Nuncium de Dno Rombouts etc.

Feria 5. 17 Oct. Moser in Schijndel. Sermo de ordinandis, de statuendo Burgers (qui pastor in Nieuwland) praeside hic, varia. Inveni hic Dnos Heeren et Sas ad prandium.

Feria 6. 18 Oct. Post meridiem adsunt Dni Pastores Dungen, Nieuwland et Gestel. Sermones multi. Epistola a Pastore S. Michaelis Lovanii ex Esch.

Dom. 20 Oct. 1799. Mane post Missam ego in Schijndel, ubi caudisicus Van Boxtel. Missa solemniter audita et concio Dni Van Cuik. Sermo de pluribus, praecipue de constituendo praeside seminarii Reverendo Dno Burgers, pastore in Nieuwland, cui consilio tandem acquiescit Reverendissimus, mihi que permittit, ut super ea re conveniam Dnum Burgers. Insuper concluditur de mittendis ad ordines Van Heumen, Van Heesbeen, Van Hoof et Mulders.

Feria 2. 21 Oct. Mane post Missam in Dungen, inde cum Mertens, trajecta Aa in Berlicum. Hinc dimissus per multas ambages eremi et paludum in Nieuwland. Ibi prandium cum medico Van Roy et fratre ex Oirschot. Consentit Pastor convenire Reverendissimum et suscipere praesidium, si videatur. Post meridiem adest Pastor Geffen²⁾, ante mihi ignotus. Inde discedo (obvio Spirings) in Rosmalen. Pastor absens. Hinc vesperi sub pluvia madidus in urbem. Conveni Heren, Dnum Molemakers, Van Boxtel, Van Oirschot, fabrum ferrarium Scheffers, (de educendis hypocaustis). Coenatus apud Dnum Van der Horst cum familia et Dno Molemakers. Apud hunc cubui.

Feria 3. 22 Oct. Mane 6¹/₂ ad Missam pastoris Staessens. Sermo cum eo et jentaculum post Missam. Vidi Van Oir-

¹⁾ Cornelius Dom. Arn. Reynhout, pastoor van Boekel, 1790—1810. L. Schutjes, a. w., III, blz. 291.

²⁾ Antonius de Veth, pastoor van Geffen, 1779—1806. L. Schutjes, a. w., III, blz. 669.

schot (de compendio Barruel) uxorem Constantis van Oirschot et Van Goch. Inde in Herlair.

Feria 4. 23 Oct. Accersitur P. Suiskens per literas Van Oirschot. Scribit post meridiem P. van Oirschot eum in Megen profectum forte illic commoraturum. Adest Branten, pastor Loon¹⁾.

Feria 5. 24 Oct. Ante meridiem adsunt Dnus Van Cuijk, Verhoeven et Van Heumen. Ad prandium sermo de conficiendo altari. Refert Van Cuijk acceptaturum Burgers praesidium. Sermo de Suyskens profecto, de examine ordinandorum etc.

Feria 6. 25 Oct. Accipio literas sororis Antoniae per expressum famuli Van Oirschot de Legislatoribus Verhoysen et aliis cras in civitatem advenientibus. Certum nuncium de morte Pii VI ex literis Nuncii Apostolici ad Reverendissimum.

Sab. 26 Oct. Hora 11 ad urbem non conveni Legislatores. Prandium apud pastorem Staessens. Vidi libros venales apud Vierdag. Vidi Van Boxtel, Van Goch, Coppens. Nuncium de molestiis contra Capucinos in Velp.

Feria 3. 29 Oct. 1799. Hora 7^a Missa sollemnis de requie pro defuncto Pontifice Pio VI.

Feria 4. Post meridiem adsunt Van Oirschot (cum ciborio oblato ab X.), P. Van den Biggelaer et P. Suyskens, qui vasa colligit discessurus. Post adsunt Pastor Gestel et Mertens. Sermo de fagis emptis in Boxtel. Lupus piscis captus ingens, pondo exacte 28⁷/₈.

Feria 5. 31 Oct. Post auditas confessiones hora 10 in Esch, ubi prandium apud pastorem Van Dooren, cum Pastore S. Michaelis Lovanii (partem lupi hesterni ad prandium obtuli), inde in Oosterwijk (vidi Pastorem) et in Tilburg. Vesperi nuncium per fratrem Adrianum de fuga Oomen. Magna consternatio!

Feria 6. 1 Nov. Festum Omnium Sanctorum. Missa domi. Vidi causidicum et Legislatorem Baesten. Post prandium cum ejus equo in Gilze (vidi vicarium Corput²⁾), inde in Bavel. Reperi Oomen apud pastorem Van der Steen³⁾. Sermo de

¹⁾ Joannes Branten, pastoor van Loon-op-Zand, 1797—1811. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 751.

²⁾ Nicolaus van den Corput, kapelaan te Gilze. J. Krüger, *a. w.*, III, blz. 407.

³⁾ Joannes van der Steen. De meening van J. Krüger, (*a. w.*, III, blz. 67), dat Van der Steen reeds eenige jaren vóór 1801 pastoor van Bavel was, vindt hier dus bevestiging.

periculo et negotio ejus. Hic coena et lectus, una cum Oomen in eodem lecto.

Sab. 2 Nov. Commemoratio Omnium Fidelium. Sine Missa (proh!) celebrata vel audita. Valedicto amico Oomen discedo in Gilze (vidi Pastorem loci et Castel), inde in Tilburg, ubi prandium et reliqua.

Dom. 3 Nov. Missa domi. Ante meridiem ad cognatos Mutsaers, Zwagemakers, Lombaers 3, Franken, medicum Beels etc. Post prandium ad Van Tulder. Vesperi adest inexpectato medicus frater Johannes Baptista cum filiolo Nicolao et sorore uxoris Cato. Sermo plurimus. Scripsi Oomen.

Feria 2. 4 Nov. Missa domi hora 5. Discedo cum patre et ancilla Maria Anna, vidua Van Dooren. Hora 11¹/₂ in seminario. Hic prandium cum patre, qui discedit. Nos (Moser et ego) deambulamus ad Dnam Van Rijn. Hodie adest vestiarius.

Feria 3. 5 Nov. Post prandium confessio apud Pastorem Gestel. Ibi frater ejus medicus quocum sermo multus de politicis. Vesperi cum cymba trajicere nequeo propter ventum.

Feria 4. 6 Nov. Discedit Van Heumen in Schijndel, titulum exhibiturus.

Feria 5. 7 Nov. Post lectionem metaphisicae ad civitatem ad solvendos reditus capitalium levatorum lapsuros 10 Novembris. Prandium apud Van Oirschot. Nocte apud Van Boxtel. Vesperi epistolae Oomen et Baesten de citatione Oomen criminali ad quas cras scriptura ad Storm Legislatorem.

Feria 6. 8 Nov. 1799. Pergo solvere reditus. Prandium apud Van Boxtel. Cum rheda Constantis van Oirschot in Halder. Epistola statuarii Verhoeven.

Dom. 10 Nov. Post Missam in Schendel, ubi Missa solennis et concio Dni Van den Heuvel et prandium. Sermo cum Reverendissimo de mittendo Burgers ut praeside, de emendis quercubus, de cubiculis aedificandis in sacello seu Koetshuis etc., de presbytero Tilburgensi scandaloso interrogat. Hodie vidi 1^{am} glaciem.

Feria 2. 11 Nov. Post meridiem ad Dnam Du Tour. Peto de quercubus emendis, sed renuit. Sermo de Pontifice eligendo et de multis.

Feria 6. 15 Nov. Anniversarius emptae et translatae domus Herlair. Inde venia post meridiem. Deambulatio cum Moser ad Barriere et ericetum viminum. Interim hic Garomé

et Van der Vreken ¹⁾. Sermo cum hoc profundus de politicis.

Sab. 16 Nov. Inaudimus prima nuncia de revolutione Parisiis facta 9 hujus a Buonaparte et Consilio Seniorum ²⁾.

Feria 3. 19 Nov. Ego in civitatem. Vidi Van Boxtel (ubi prandium), vidi Dnum Mulders Junioem (cui solvi), Dnum De Wijs, ubi vidi Itinerarium per Majoriam ³⁾, opus vehementer Calvinisticum. Mors Cnobbart.

Dom. 24 Nov. Van Alphen in Schijndel. Aegrotat Reverendissimus.

Feria 2. 25 Nov. Prandium apud Pastorem Gestel cum medico fratre cum Pastore Dungen, Gemonde et Dno Mertens. Sermo nimius.

Feria 3. 26 Nov. Post lectionem in civitatem. Vidi causidicum Van Boxtel, pastorem Gast (de fascibus), Mutsaerts (de junipero Coloniensi), Heeren (ubi Henrica Luipen), et praecipue causidicum et praesidem Concilii Senioris Storm, ubi gratiarum actio de negotio Oomen. Prandium apud Constant van Oirschot, nuncium certum de elapsu Werbrouck et Van Eupen ⁴⁾.

Feria 4. 27 Nov. Adest Rol. Piggen cum lignis Van Tulder, caligae pro me etc. Nuncium (an verum?) de subita morte Pastoris in Erp ⁵⁾.

Feria 5. 28 Nov. 1799. Repertum nuncium falsum hesternum. Pastor Gemert subito obiit 26 hujus ⁶⁾. Plantatur hac

¹⁾ Tot de familie Van der Vreken behoorde ook de Maastrichtenaar Gysbertus Joannes Alexander van der Vreken, oud-leerling van het „Koninklijk College” te Roermond. Zie in *Gedenkboek ter gelegenheid van het zeventhonderd-jarig bestaan van Roermond als stad*, (Roermond, 1932) het artikel van Dr. P. J. M. Van Gils over het *Onderwijs*. Van der Vreken was in 1787 primus van Leuven geweest. *Catalogus omnium primorum in generali et solempni philosophiae et artium promotione ab origine celebratae Universitatis Lovaniensis*. (Mechelen, 1824), p. 89.

²⁾ Den 9 Nov. 1799 maakte Napoleon zich in Frankrijk van de staatsmacht meester, hierbij geholpen door den Raad der Ouden.

³⁾ Ds. S. Hanewinkel, gestorven als bedienaar des Goddelijken woords te Ravenstein, schreef enkele fel anti-katholieke werken, o. a. *Reize door de Mayory van 's-Hertogenbosch in 1798 en 1799* (Amsterdam, 1800), in 8°. Van Gils spreekt er zijn afkeuring over uit in zijn *Katholyk Meyerysch Memorieboek*, blz. 128. Zie H. Allard. *a. w.*, blz. 88.

⁴⁾ Werbrouck en Van Eupen, twee der algemeene vicarissen, die het bisdom Antwerpen na den dood van Mgr. De Nelis bestuurden. J. Krüger, *a. w.*, II, blz. 303.

⁵⁾ Martinus van Gorcum, pastoor van Erp, 1773—1812. L. Schutjes, *a. w.*, III blz. 611.

⁶⁾ Petrus Georgius Ecrevisse, pastoor van Gemert, 1765—1799, gest. 25 Nov. 1799. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 692.

hebdomade sepes et figitur porta e regione sacelli hodierni. Hodie Moser in Schijndel. Valetudo adversa Reverendissimi. Adest mihi Dnus Visschers. Sermo de epistola Dni Michielseni Turnholtii, de novo juramento functionariorum in Gallia, de rumore praesidis seminarii et de multis. Refert vesperi Moser de desiderio Cuipers ad ordinationem coram Reverendissimo, de difficultate pro replenda parochia Praesidis etc.

Sab. 30 Nov. Post meridiem in Boxtel. Solvi plantas fagi Van de Weeg, emi 20 surculas tiliae et 4 castaneas, item 20 quercus a Van Son. Sermo, coena et lectus apud Decanum. Postridie sermo cum medico de nucibus etc.

Feria 2. 2 Dec. Ad prandium Moser ad Pastorem in Gemonde. Ego post meridiem. Interim hic fuit Dna Garancé ¹⁾ cum filiis.

Feria 3. 3 Dec. Mane ad Dnam Garancé. Vesperi reduces ordinati. Referunt Burgers fore praesidem etc.

Feria 4. 4 Dec. Mane post lectionem in Schijndel. Sermo de futuro praeside etc. Van den Bosch mittitur vice-pastor in Geldorp ²⁾, quem vespere inveni. Plantatae tiliae, quercus et castaneae sylvae, locatus gradus supra.

Feria 6. 6 Dec. Mane post Missam Sylvamducis. Vidi Van Oirschot causidicum et judicem Van der Horst (den egotio Oomen et lite pulsati Praetoris Bredani), inde in Rosmalen, ubi scripsi Oomen. Hic prandium cum futuro praeside Burgers et Pastore de Geffen. Sermo de multis quoad praesidentiam. In reditu vidi in urbe Heeren et familiam Van Boxtel et Van Oirschot, in platea Pastorem Leodiensem et alterum Gallum. Comitatur me Dnus Schoenmakers ex Boxtel usque ad Barrière minorem.

Feria 2. 9 Dec. Post lectionem in Boxtel. Solvi Van de Weegh tilias et castaneas. Prandium apud medicum Van de Voort cum Reverendissimo, Pastoribus Boxtel, Gestel, Dungen, Gemonde, Dnis Van Cuijk, Mertens, Schoenmakers, praetore Van de Voort, Van de Wijer etc. Sermo de multis, cum Reverendissimo de quercubus emendis etc.

Feria 3. 10 Dec. 1799. Hora 9 ¹a Missa Dni Mulders. Hic ad prandium Dnus Pastor Helvoirt, Van de Bogaert, assistens Moergestel, Pastor Hulsel. Post meridiem adsunt

¹⁾ Grancy.

²⁾ Corn. Hubert. van den Bosch, kapelaan van Geldrop, 1799—1809. L. Schutjes, a. w., III, blz. 680.

Van Oirschot et Van de Bogaert. Postridie iterum Hulsel ad prandium.

Feria 5. 12 Dec. Ὀφθαλμία μου. Resumpsi vesperi lectionem Graecam.

Feria 6. 13 Dec. Post meridiem adsunt W. van Oirschot cum Dno Janssens et praeposito Keijzersbosch.

Sab. 14 Dec. Hodie et heri sine Missa propter ὀφθαλμῶν. Aduit his diebus saepe Pastor Gestel ob negotium choristarum. Quaesiti ultimi fascies ex Esch.

Feria 2. 16 Dec. Concursus ex Scriptura Sacra. Ad prandium Moser in Dungen, inde redux adducit expectatissimum Dnum Matheum Burgers, qui vesperi ad coenam (lectis litteris Reverendissimi) introducitur. Post coenam potus Biss.¹⁾ et sermo multus, isque suavissimus.

Feria 3. 17 Dec. Concursus ex Theologia. Frigus intensissimum, ut a Dominica 15 hujus jam glacie firmus sit Dommela. Vesperi hic obiter Reverendissimus.

Feria 4. 18 Dec. Crastinum ob frigus ad 6^{am}, hora 8 Missa aurea. Nix et gelu durum cum vento acerrimo hodie et cras.

Feria 2. 24 Dec. Nocte febris, inde sine Missa. Ad prandium medicus Van den Dries, venae sectio, post meridiem vomitus, ad vesperam plena valetudo. Moser in parochia Gestel.

Feria 3. 25 Dec. Nativitas Domini Nostri Jesu Christi. Fiunt 3 Missae solemnes. Ego ter privatim. Post meridiem concio in Gestel Patris Colije.

Sab. 28 Dec. Nocte evocor ad infirmum Van Helmond. Burgers in civitatem ad Van Goch. Frigus intensum, quod remissum fuerat (cum nive) per festa natalia. Scripsi Lovanium ad Matante, ad Augustinam et ad Caeciliam Philippi.

Feria 3. 31 Dec. 1799.

Feria 4. 1 Jan. 1800. Burgers mane in Schijndel et Vechel. Ego post meridiem ad Dnam Du Tour pro appreciatione festi.

Feria 5. 2 Jan. Moser ante meridiem in civitatem. Post meridiem adest medicus Robert. Vesperi redux Burgers. Nix copiosa.

Feria 6. 3 Jan. Degelatio, utrum duratura?

Sab. 4 Jan. Adest Granci cum filio.

Dom. 5 Jan. Post meridiem ad Pastorem Gestel. Cum Burgers sermo de fundendo catechismo. Visitavimus medicum Robert.

¹⁾ Waarschijnlijk aan te vullen tot : Bisschop.

Feria 3. 7 Jan. Mane Burgers in Nuland, Moser in Schijndel. Ad prandium adsunt Pater Guardianus Capucinorum et Heeren. Post prandium sermo de theatro et multis miseris, de monialibus Waalwijk etc.

Feria 4. 8 Jan. Moser in urbem ad convivium De Kort, ubi Burgers et multi. Non adfuit Reverendissimus. Vesperi reduces Burgers et Moser.

Feria 5. 9 Jan. Hora 9 $\frac{1}{2}$ ego et Burgers in Boxtel. Prandium apud Dnam Tybosch cum Decano et Dno Schoenmakers. Sermo de multis, de ancilla conducenda.

Feria 6. 10 Jan. Post prandium ego ad Pastorem Gestel. Sermo de catechismo fundendo(?), de cerevisia a Westlaken, de ancilla vidua vestiarii, sed non admittitur.

Dom. 12 Jan. Post meridiem cum Burgers in Esch, ubi vidimus Pastorem, sororem Dorotheam et Pastorem S. Michaelis. Cessat crastinum.

Feria 2. 13 Jan. Post meridiem cum Moser in Dungen, ubi Mertens. In reditu apud Pastorem Gestel. Lapsus et vulnera Dni Kemps.

Feria 3. Moser ad prandium in Boxtel. Mane adest per monitum Reverendissimi.

Feria 4. 15 Jan. Laesio Smits. Ad meridiem Van Oirschot, qui post meridiem revertitur. Sermo de constituendis ex pecunia redditibus. Vesperi adest rector monasterii Nunen. Vesperi discedit Smits.

Feria 5. Mane ad urbem ego. Visitavi Smits. Prandium apud Plebanum. Post meridiem vidi causidicum Van Boxtel, uxorem Van Oirschot.

Feria 6. 17 Jan. Mane ad meridiem adest Dnus Gast hic pransurus. Adsunt et Pastores Est(?) et S. Michaelis Lovanii, item Mertens ad prandium in cubiculo Burgers. Post prandium Volder Junior in via Gandavensi. Sermo de licitate promissionis et redditus tali declaratione. Hactenus a 3^a Januarii degelatio perdurat, sed adhuc firma glacies in Mosa et circa urbem, quam trajecit Volder, sed in Dommela glacies fere disparuit.

Feria 2. 20 Jan. Mane cum Burgers in Schijndel ad festum S. Antonii, ubi Decani Boxtel et Oirschot et multi alii ad prandium. Sermo cum Reverendissimo de ordinandis, de aedificiis, de fabrica separanda ab oeconomia etc. Ad vesperam separatus per errorem a Burgers redux. Litterae Lovanienses a Matante, ab Hendrikkx cum munusculo, Matant de persolvendis debitis ex parte collegiorum. Hactenus degelatio.

Feria 3. 21 Jan. 1800. Resumit gelu, nondum dissoluta glacie priori, Dommela hortum intrat. Nos in Schijndel. De catechismo constituit Reverendissimus, neminem illuminatorum ad sacramenta admittere etc. Hodie aliquid juris. Ad prandium De Wijs.

Feria 5. 23 Jan. Ad prandium hic Pastor Gestel cum fratre medico. Post meridiem adest Van Goch. Glacies formata noxam fert.

Feria 6. 24 Jan. Iterum degelatio usque ad solutam glaciem. Adest Dnus Burgers, frater praesidis ad prandium. Multi joci.

Feria 3. 28 Jan. Mane ad urbem cum epistola ad Pastores Leodienses. Lantermans, ubi delineatio apoth. ¹⁾ Ludovici XVI et familiae. Prandium apud causidicum Van Boxtel. Mors Dnae viduae Lemmens R. I. P. Visitavi Smits, pastorem Gast, ubi de debitis solvendis, Van Oirschot de constituendo reditu ex capitali 2600 ad filium Constantem, obsidibus seu fidejussoribus ambobus patribus.

Feria 4. 29 Jan. Festum S. Francisci Salesii. Solemnis missa celebrata, assistente Burgers et diacono Moser. Ad prandium Wapenaar. Sermo de multis. Scripsi Van Erp per ipsum et pro ipso.

Feria 5. Mane adest Reverendissimus. Hic prandium in cubiculo Burgers cum Biemans et Van der Cammen. Cum Moser ego in refectorio. Sermo de ordinandis Van Liemdt et Cuiper, de multis, quae statuuntur circa futura aedificia.

Feria 6. 31 Jan. Ego apud Des Tombes.

Dom. 2 Febr. Cras et hodie Burgers et Moser in Rodam S. Odae. Mane Missa solemnus cum novis paramentis albis. Post prandium adest Dnus Dams presbyter Werthensis religiosus. Sermo de certificatione et de promissione emittenda. Post adsunt Pastores S. Michaelis Lovanii et Willibrordi cum Michaele Gelain. Sermo de multis.

Feria 2. 3 Febr. Morbus famulae Mariae. Post prandium adest sedentarius medicus Robert.

Feria 3. 4 Febr. Mane hora X examen Van Liemdt et Cuipers ad subdiaconatum.

Feria 4. 5 Febr. Post prandium deambulavimus Burgers et ego in Boxtel ad Dnam Van de Ven. Emendicavimus telas pro altari et vestibis sacerdotalibus. Dabit coram. Interim hic Van Oirschot de constituendo reditu.

Feria 5. 6 Febr. Burgers mane ad urbem ad lateres etc.

¹⁾ Waarschijnlijk aan te vullen tot: apotheoseos.

Ego post prandium ad constituendum reditum Van Oirschot. Vidi Smits, Van Boxtel, Van Goch, Lemmens filias et monialium. Jussi mensurari et confici togam talarem a Van Rijsingen.

Sab. 8 Febr. Maria van de Ven ob raucitatem in urbem.

Feria 2. 10 Febr. Burgers in Nuland. Ego post meridiem in Schijndel. Sermo de epistola pastoralis super occupandis ecclesiis. Inde in Vechel (viso in Eerdts praeposito) ad Amplissimum Decanum. Sermones et joci multi.

Feria 3. 11 Febr. 1800. Cubatus apud Decanum in Vechel, mane 5¹/₄ in Uden, comitante aliquam viam famulo. Hic vidi Verhoeven statuarium. Sermo multus de altari et ejus apparatu, de pulpito, candelabris etc. Hic jentavi. Vidi dein canonicum regularem Van Beek et alios. Vidi et studiosos Van Goch, Royable etc. Vidi Pastorem Uden, hospitam Boons (ipso absente). Missam audivi in ecclesia parochiali. Vidi et Rectorem et Matrem monialium.¹⁾ Redux in Vechel pransi apud Decanum cum Reverendissimo, medico Van den Dries et De Wijs. Sermo iterum multus. Dono accepi mappam patriae dioecesis, quam tuli (ferente plumbum Reverendissimo in Schijndel) usque in Herlair. Dedit et Reverendissimus describendam epistolam encyclicam super ecclesiis vindicandis etc. ad Quadragesimam mittendam.

Feria 3. 18 Febr. Post lectionem mane in urbem. Detuli epistolam Oomen de cedendis computibus et inventario ecclesiae suae. Pransus apud Staessens, vidi Smits, vestiarius Van Rysingen (de toga), Mutsaers Tilburg aegrotus (ubi de solvendo adusto vino), Dnam Veldriel et familiam (commendatio sacelli), Van Boxtel (ubi Dna Van Bommel), Van Oirschot, Van Goch etc. Hodie ante 8 dies Van Liemdt et Cuipers ad Reverendissimum cum litteris suis et epistolis descriptis.

Feria 5. 20 Febr. Ad prandium Kerkhof ex Rhoda, levir Burgers, in ejus cubiculo. Post prandium ibi confabulatio, ad quam accedit Ant. Lantermans.

Sabb. 22 Febr. Post lectionem in Tilburg. Prandium apud Pastorem Esch cum Burgers et sorore Pastoris Dorothea. Post prandium vidimus arbores emptas circiter 60. Inde ad Pastorem Haren, ubi potus cerevisiae cum Pastore Enschoot et aliis Praemonstratensibus Tongerlo. Hinc cum Pastore in

¹⁾ Te Uden bevindt zich sinds 1713 het klooster der Birgittinessen, „Maria Refugie“, waarvan in de jaren 1796—1822 Overste was Magdalena Vermeulen. L. Schutjes, a. w., V, blz. 767.

Enschot, ubi Van de Goor. Iterum potus cerevisiae Diest. Hinc in Tilburg. Statim cum sorore Antonula de vitio Brouwers et defectu pecuniae. Vidi vesperi fratrem et sororem Evam.

Dom. 23 Febr. Quinquagesima. Missa domi. Vidi amicos et cognatos. Post meridiem cum Burgers in Corvel ad A. Pessers, Heerneef. Vidi vesperi Dnam Goossens, neptem Baesten etc.

Feria 2. 24 Febr. Missa domi. Ad meridiem adest frater medicus. Post prandium sermo de mandato Brouwers, quod ego feci coram uxore, sed (ut verendum) sine successu. Vesperi vidi Van Tulder.

Feria 3. 25 Febr. Sine Missa. Post jentaculum imus in Udenhout. Vidimus Van den Bosch, viduam Brok, Pastorem, qui nobiscum ad prandium in Helvoirt, inde in seminarium in Herlair.

Feria 4. 26 Febr. Dies Cinerum. Post Missam et cineres in urbem. Confessio apud Heeren, hic de imprimendo tractatu de religione, quod resolvitur. Vidi Van Oirschot de recipienda pecunia nomine patris, quod conceditur, iterum post prandium. Adest Hendrixx neo-presbyter. Vidi apud Rijckevorsel Dnam Vermeulen utramque, gratias de ornamento. Vidi Van Deursen, argentarium Rijken, Dnam Van Gemert etc. Hodie Moser in Schijndel.

Feria 5. 27 Febr. 1800. Hoc et sequentibus diebus scripsi fratri Johanni et Alberto de negotio Brouwers. Scripsi et sorori de pecunia Sylvaeducensi habenda, quae anxie respondet.

Dom. 2 Mart. 1^a Missa Hendrixx. Post meridiem adest Pastor S. Michaelis Lovanii.

Feria 2. 3 Mart. Burgers in Schijndel et Vechel. Hodie turbatio in ecclesia Oirschot.

Feria 3. 4 Mart. Discedit Hendrixx in Tilburg, inde Lovanium. Ad prandium hic Heerma S. Gertrudis Lovanii. Sermones multi. Discesserunt Van Liemdt et Kuipers ad subdiaconatum in Emmerik.

Feria 5. 6 Mart. Post prandium heri adest inexpectatus Reverendissimus. Mittitur Dnus Verhofstat in Nistelroode. Hodie mane disputatio Suijs, objicientes Colije, Van den Heuvel major et Mulders. Hodie post prandium adest Mertens, nil novi.

Dom. 9 Mart. Mane post Missam in Schijndel. Meditatio Van Cuyk. Computatio pecuniae collectae pro seminario 25—15—0. Sermo de scripto imprimendo pro religione contra philosophos. Frigus a mense circiter intensum et continuus Boreas, ut omnes aquae, etiam hinc inde Dommelae, sint congelatae.

Feria 2. 10 Mart. Van Goch et causidicus Klensenfeld ad prandium.

Feria 3. 11 Mart. Mane adest Reverendissimus cum manuscripti 2 primis partibus, quod judicat imprimendum. Adfert pecuniam Burgers. Hic cum Moser in urbem ad natalitia causidici Van Boxtel.

Sab. 15 Mart. Burgers in Oirschot. Hac nocte incendium Tilburg.

Feria 2. 17 Mart. Concursus. Ego in civitatem, conveni Heeren de imprimendo tractatu super religione, qui proponit in Hollandia per Coppens ¹⁾ imprimendum etc. Conveni W. Heeren de multis casibus conscientiae, de epistola encyclica Reverendissimi super ecclesiis etc. Prandium apud causidicum Van Boxtel, qui angore laborat super rebus Bredanis. Vesperi Burgers redux.

Feria 4. 19 Martii. Inchoatur refectio domus ad Occidentem cum gelu acerbo. Nam hactenus fere semper Boreas et hyems.

Feria 5. 20 Martii. Adest Burgers, frater optimus Johannes cum butyro. Hic sumit prandium, multi sermones familiares. Hodie Moser recipit litteras afflictionis super negotio Hendrickx, quod ad militiam sibi aliquem suffecerat.

Sab. 22 Mart. Recepi litteras a Matante super sollicitanda demissione Rombouts ²⁾ ex insula Rhé. Respondi non velle me de ea re judicare. Similem epistolam iterum recepi biduo post 24 hujus.

Feria 3. 25 Mart. 1800. Festum Annunciationis. Mane post Missam ego in civitatem. Conveni Heren, ubi resolutum, ut scriptum apud Arckstein imprimatur ipsius Typothetae impensis et pecunia, 100 exemplaria nobis. Prandium apud nepotem Lantermans. Post prandium ad Laudes Agter Boeremouw. Vidi Van Boxtel et Van Oirschot. Apud Lantermans vidi parochianum de Elverzeel, pastoris amici C. Engelen.

Feria 4. 26 Mart. Adest Verhoeven cum novo altari locando in cubiculo hactenus Moser.

¹⁾ Van Gils liet zijn werk „De gronden van het christen-katholiek geloof tegenover de gronden der philosophie” drukken bij Joh. Coppens en zoon, tevens bij J. P. Hoffers en P. Arkensteyn. (Vgl. Dagboek 25 Maart 1800 en Allard, 89). Over Arkensteyn zie A. van Sasse van Ysselst, a. w., II, blz. 355; III, blz. 324.

²⁾ De Oosterhouter Nicolaas Rombouts, laatste president van het college „den Hoogen Heuvel” te Leuven, door de Fransche regeering naar het eiland Rhé gedeporteerd, Zie H. Allard, a. w., blz. 68.

Feria 5. 27 Mart. Ante lectionem meam adest Pastor Achel Bungeners. Ego cum eo post lectionem in Schijndel. Sermo cum Reverendissimo de Paschate ab Muinig in ecclesia parochiali celebrando, de feriis, de epistola Verhoysen super ecclesiis occupandis, de periculo schismatis in dioecesi et alibi ex constitutis vel constituendis voce populi pastoribus.

Feria 3. 1 Aprilis. Adest Pastor Rosmalen hic ad prandium. Sermones multi, magna voce, nil ultra. Soror Eva Bruxellas.

Feria 6. 4 Apr. Post meridiem adest Reverendissimus. Sermo de pluribus.

Sab. 5 Aprilis. Transferuntur utensilia plurima ex vetere sacello (Coetshuis) in novum, secundum vestibulum domus et cubiculum Moser. Redit Smits mortuo amicissimo mihi Wilbrördo van de Ven. R. I. P. Hisce diebus calx mortificatur ad aedificia.

Dom. Palmarum. 6 Aprilis. 1^{am} Missam celebravi in novo sacello ad novum altare. Ad Missam solemnem et palmas Moser.

Feria 4. 9 Aprilis. Discedit Moser in Brabantiam, Lovanium etc. Post meridiem et sequentibus diebus fit officium cum cantu solemniter, Burgers ad Missam.

Feria 5. In Coena Domini Communio generalis.

Feria 6. Ad officium Praesanctificationum ego.

Feria 6¹⁾. 11 Aprilis. Parasceve. Post officium feriae. Nunquam Reverendissimi de adventu Oomen. Post meridiem ego in Tilburg per Helvoirt, ubi vidi ludimagistrum aegrotum et sororem monialem, quae comitatur aliqua via. Sermo de ineunda communitate dispersarum. In Tilburg primo vidi neptem Elisabeth Baesten, sermo de incendio, dein vidi patrem sospitem et familiam.

Sab. 12 Apr. Ad prandium adest Oomen. Cum eo in Oisterwijk, inde rheda Reverendissimi in Halder, ubi sermo multus de presbytero cooperante revolutioni Brabantiae 1789²⁾ etc.

Dom. 13 Apr. Post Missam meam et Oomen in Schijndel, obvia rheda ad molendinum. In Schijndel ad solemnem Missam. Sermo cum Reverendissimo de multis, de concedendis ecclesiis majoribus, de Pastore Gemert, de disciplina seminarii etc. etc.

Feria 2. 14 Aprilis 1800. Missa mea et Oomen in Schijndel

1) De herhaling van de dateering wijst er op, dat het onder 11 April vermelde met onderbreking door Van Gils is opgeteekend.

2) In 1789 was in België, (toen nog de Oostenrijksche Nederlanden), een opstand uitgebroken tegen Keizer Jozef II.

in cubiculo Reverendissimi. Sermones multi, post prandium redimus in Halder. Hic coena cum Burgers, dein cubat Oomen in cubiculo Moser. Sermones multi.

Feria 3. 15 Apr. Post Missam discedimus in Esch, ubi sermo cum Pastore, item Pastor S. Michaelis Lovanii. Hinc in Haren, ubi prandium apud Pastorem. Inde in Oisterwijk ad Pastorem, ubi thé et haustus vini. Inde in Tilburg.

Feria 4. 16 Apr. Discedit Oomen Bredam per rhedam publicam, ubi locus non fuisset, nisi mortuo subito in foro Tilburgensi cive Gallo milite.

Feria 5. 17 Apr. Mane discedo cum sorore in Waalwijk. Vidimus fratrem et familiam. Sermones multi.

Feria 6. 18 Apr. Vidimus multos. Deambulatio cum Pessers ¹⁾ in Gansoyen, ubi vidimus Toparcham reconvalescentem.

Sab. 19 Apr. Redimus in Tilburg. Vidimus Pastorem Loon-op-Zand. Sermones de casibus conscientiae.

Dom. 20 Apr. In Albis. Post Missam celebratam et auditam vadimus (ego et Johannes Brouwers parvulus) in Neetersel. Missa solemnis et prandium in Hilvarenbeek. Vesperi pergit parvulus usque Bladel ad avunculum De Voogt, ibi cubaturus. Ego apud Pastorem Netersel.

Feria 2. 21 Apr. Mane deambulo cum Pastore pristino Caulil in Bladel. Vidimus Pastorem ²⁾ et familiam De Voogd, in reditu vidimus P. Schrieks. Prandium apud Pastorem Netersel cum Pastoribus Laege Mierd et Hulsel. Inde redimus per Hilvarenbeek (ubi thé apud Pastorem) in Tilburg. His diebus vidi utrumque De Noot, presbyteros. Visitavi moriturum fratrem Franciscanum.

Feria 4. 23 Apr. Adest ad prandium frater medicus cum uxore. Post prandium caffè apud Evam.

Feria 5. 24 Apr. Ad vesperam redux Moser cum gaudio. Sermones multi et narrationes de Lovanio et Brabantia.

Sab. 26 Apr. Finitae feriae. Magno mane sine Missa in Helvoirt ego cum Moser. Vidimus Pastorem (caffé), inde Moser in Esch, ego domum. Hic prandium. Post prandium in civitate vidi Reverendissimum apud Van Boxtel. Sermo de casu τοῦ ποιμενου Tilburgensis ³⁾, de aliis. Vidi Van Oirschot (de lateribus avehendis), vidi De Berg (de reditu patris)

¹⁾ Vermoedelijk Hieronymus Pessers, die Tilburgenaar was van geboorte en 1793—1810 kapelaan te Waalwijk. L. Schutjes, a. w., V, blz. 880.

²⁾ Reynerus Greven, pastoor van Bladel, 1773—1801 L. Schutjes, a. w., III, blz. 286.

³⁾ D. i. de pastoor van het Heike of van het Goirke, te Tilburg.

Rewel et Rijken (de ostensorio), familiam Veldriel et Kerkhof, de morte prolium. Vesperi vidi Reverendissimum et Van Boxtel hic in Halder.

Feria 3. 29 Apr. 1800. Moser et Burgers in Schijndel ad distributionem Oleorum. Reduces narrant de Dno Den Dubbel-den ituro in Gemert etc.

Feria 6. 2 Maji. Post prandium ego in urbem. Vidi Patrem Guardianum Capucinorum (de Colije), Heeren ad portam Hintham et multos.

Feria 2. 5 Maji. Mane post Missam in Boxtel ad distributionem Oleorum, ubi prandium cum Reverendissimo et Pastoribus districtus. Sermo cum Reverendissimo de ordinandis, de utroque Beckers et Van Handel, de casu Tilburg, de casibus Udenhout, de mittendo Suijs op 't Hinthamereind etc. etc.

Feria 3. 6 Maji. Abest Burgers a nudiustertius in Nuland, Osch, Vechel etc., inde multa ego cum fabris. Adsunt et post meridiem argentarius Rijken cum Sas et X. sacerdote. Adest et Dnus Zwaans, Pastor in Zwaluwe ¹⁾, cum fratre et Vicario Vlijmen ²⁾. Adsunt et Gerardus Suijs cum sorore et graphiario Van den Heuvel etc. Multi sermones.

Sab. 10 Maji. Mane litterae Reverendissimi ad mittendum Suijs Sylvamducis, qui illico discedit in Schijndel. Vesperi redux tendit in urbem.

Feria 2. 12 Maji. Missa solemnus cum Te Deum pro novo pontifice ³⁾, inde venia. Ego mane in urbem. Vidi Van Goch, ubi tradidi parapluie Heeren, emi pileum apud Van Roy. Vidi Van Oirschot, ubi epistola a sorore (de furiis Brouwers in uxorem) cum braccis. Recepti pecuniam et extractum apud receptorem De Berg. Tentavi alteram pecuniam apud Rutten, sed absens erat, utramque tradidi Johanni, famulo Van Boxtel. Vidi Rijken argentarium de calice conficiendo (error cum Van Dijk), vidi Dnum Heeren (de opella quae imprimitur). Missa mane audita et prandium apud Staassens. Visser de novo opere spirituali Huleu ⁴⁾.

Feria 3. 13 Maji. Mane adsunt frater medicus et Dnus Pes-

¹⁾ Wilhelmus Swaans, sinds 1798 pastoor van Zwaluwe. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 1029. Hij was geboortig uit Vlijmen.

²⁾ Bartholomeus Ooms, kanunnik van Berne. kapelaan van Vlijmen, 1794.—1804. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 834.

³⁾ Pius VII, 1800—1823.

⁴⁾ Huleu had in die jaren een aantal geestelijke werken geschreven. Zie *Biographie nationale de Belgique*, IX, kol. 686 vlgg. Welk bepaald werk Van Gils hier op het oog heeft, is niet te zeggen.

sers. Hic in Schijndel, hic uterque ad prandium cum Wapenaart. Sermones multi. Post prandium Van Oirschot et Van der Horst de aedificiis.

Feria 4. 14 Maji. Adest Van de Gevel, pastor Nuland ¹⁾, ad prandium. Sermones multi.

Feria 5. 15 Maji. Ad prandium Antonius Lantermans. Post meridiem ad examen Reverendissimus. Examinantur ad subdiaconatum Bekkers et Van Handel, ad diaconatum Van Heesbeen, Van Heumen, Van Hoof, De Bont. Sermones et pecunia pro vino.

Sab. 17 Maji. Adsunt ad prandium Dna Van den Heuvel, Waalwijk, Dna Timmermans, Lovanium, et duae filiae cum Dna Gilissen. Multi sermones et jactura temporis.

Feria 2. 19 Maji 1800. Ad prandium Dnae Begginæ Van Erp, Van Gorcum et Visser. Adfert pecuniam. Multi sermones et vagi.

Feria 4. 21 Maji. Vigiliae Ascensionis incipiunt exercitia. Post meridiem adest Anne Mieke van de Ven, Boxtel, de mappis altaris.

Dom. 25 Maji. Mane post Missam in urbem, audivi Missam apud Vermeulen. Epistola Toetje de Brouwers profecto in Hollandiam. Epistola fratris Alberti per La Court. Vidi Van Boxtel de consensu patris recipiendo apud Rutten, de titulo Van Handel etc. Confici jussi calicem apud Rijken. Moser in Schijndel, vesperi redux. Mors 19 Maji Pastoris in Nistelrode ²⁾.

Feria 2. 26 Maji. Burgers in Nuland, vesperi redux. Hic ad prandium Beggina Verhoeven, ad vesperam Dna Van Alphen cum filia.

Feria 5. 29 Maji. Post meridiem ad braxatorem Schouten in Dungen cum Burgers. Abest Pastor.

Feria 2 Pentecostes. 2 Junii. Mane cum Moser in Schijndel, ibi ad Missam et concionem Van den Heuvel, ad prandium et Laudes. Sermo cum Reverendissimo de monialibus Achel in Moergestel et de aliis.

Feria 3. 3 Junii. Burgers in urbem, vesperi redux, adfert epistolam Toetje de fuga Brouwers et multis gravibus.

Feria 4. 4 Junii. Mane post Missam ego in Tilburg. Redux

¹⁾ Leonard. van de Gevel, 1795—99, pastoor van Aalst bij Eindhoven: 1799—1821 pastoor van Nuland, als opvolger van Burgers, die president van het seminarie geworden was. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 231.

²⁾ Joannes Strijbos, pastoor van Nistelrode, sinds 1763. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 200.

Brouwers, ad prandium redux Adrianus. Multi anxii sermones, bona promissa Brouwers. Vesperi frater medicus.

Feria 5. 5 Junii. Mane sine Missa. Discedit medicus, prandium domi cum Brouwers. Discedo per rhedam publicam. In via grando etc. Vidi domi Evae monialem hospitem Schoffers etc.

Feria 6. 6 Junii. Post Missam in urbem. Prandium apud Van Oirschot. Consului causidicum Losikaat. Vidi De Wijs (apocha pro patre). Consolor super alumno Mosae Trajecti. Vidi Dnum Heeren presbyterum, tradit itinerarium Pii VI. Vidi Van Deursen etc. etc. Solvi pileum.

Dom. 15 Junii. Mane Burgers in Schijndel, nunciat suspicionem Pastoris in Didum ¹⁾ etc. Resolutum restaurare alteram partem domus meae.

Feria 2. 16 Junii. Recepti novum ligamen herniae Verschuren, quod feliciter applicui. Hodie concursus. Moser in urbem.

Feria 3. 17 Junii. Concursus. Ego in urbem. Vidi Van Oirschot apud Dom. Van Bommel, scrutatus suas chartas. Vidi causidicum Van Boxtel. Prandium apud viduam De Wijs, ubi Pater Brants, missionarius in Curaçao. Sermones multi.

Feria 5. 19 Junii. Post meridiem visitatio cognati Bles cum sorore et consiliario Strens Concilii Brabantii.

Feria 6. 20 Junii 1800. Post meridiem demigravi in cubiculum Witlox.

Dom. 22 Junii. Mane 9^{1/2} ad Missam in Vugt S. Lambertii, ubi frater Adrianus cum Verschuren et filio suo Augustino. In via et hic multi sermones, praecipue de testamento patris et cum Verschuren de ligamine herniae. Post meridiem adest Reverendissimus, examen Colije. Multi sermones.

Feria 2. 23 Junii. Post meridiem adest Van Goch cum direttore monialium in Eersel et altero Diesthemienensi. ²⁾ Adest et Pastor Dungen, adest et uxor Hoos ex Waalwijk cum Dna Oliviers et filia cum Dna Wellens et filio. Cum his multi et vani sermones, taedium, jactura temporis.

Feria 4. 25 Junii. Post meridiem adest Dnus Piggen, pastor Netersel. Sermo de adjuvandis monialibus in Moergestel.

¹⁾ Waarschijnlijk Dieden. Pastoor was hier in de jaren 1795—1843 Petrus Franc. van Vechel, pastoor te Demen. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 417, 444.

²⁾ De reguliere kanunnikessen van den H. Augustinus, door de Franschen uit haar klooster Mariëndaal te Diest verdreven, kwamen den 17 Nov. 1797 te Eersel, waar zij eenige jaren bleven. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 539.

Adest et Dnus Smits ex Alem ¹⁾ et Van Zon cum Smolders.

Feria 2. 30 Junii. Post meridiem adest Van Gerwen, pastor in Lith ²⁾, absente Burgers et Moser. Multi sermones. Adest et Pater Guardianus Capucinatorum.

Feria 3. 1 Julii. Burgers et Moser in Schijndel. Hic F. Lantermans cum familia, donat albam. Adest et Pastor Helvoirt cum Van de Bogaert. Adest et Plebanus cum Sassen. Vesperi reduces Moser et Burgers cum Legislatore Storm et Decano Waspik. Nuncium de mittendo in Nunen Capucino Colije.

Feria 4. 2 Julii. Discedit Colije. Incipimus numerare doctores.

Feria 5. 3 Julii. Ad prandium Pastor Gestel. Post prandium ego in urbem, erro in palude. Vidi Mazureau (super oratione funebri Pii VI). Vidi uxorem Coppens, Veldriel, Van Boxtel, Van Oirschot.

Feria 6. 4 Julii. Mane adest Colije iturus in Nunen. Prandium apud Pastorem Gestel cum Reverendissimo, causidico Van Boxtel, medico Van der Voort et fratre Praetore, Pastore Dungen et canonico Mertens. Sermo cum Reverendissimo de ordinandis Bekkers, Van Iperen, Van Liemdt, Cuipers, de casu injustitiae ex praeda, de litteris ad Episcopum Ruremundensem.

Sab. 5 Julii. Vesperi ad urbem.

Dom. 6 Julii. Missa hora 7 Agter Boeremouw. Vidi fabricantem matrem Heeren. Prandium apud Dnum Heeren. Vidi Coppens, Van Oirschot (aeger Wilhelmus), Lemmens et Van der Borgt. Vesperi hic Van Vugt ³⁾, pastor Dussen. Multi sermones.

Feria 2. 7 Julii. Burgers et Moser in Schijndel. Nil novi. Transtuli libros per alumnos in veterem habitationem.

Feria 4. 9 Julii. Transmigravi seu redii in pristinam habitationem seu tuinierswooning. Ad prandium Minkelers, casus de pueris abductis.

Feria 3. 15 Julii 1800. 6um anniversarium seu 5um ⁴⁾ ab ingressu Gallorum Lovanium facto 15 Julii 1794. Ex litteris Reverendissimi heri multa jam vespera receptis, mane 4^{1/2} ivi

¹⁾ Adrianus Smits, in 1800 assistent-deservitor te Alem. Misschien is dit dezelfde, die in de jaren 1795—99 kapelaan was te St. Michielsgestel. Zie Dagboek 11 Maart 1799. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 89.

²⁾ Henr. van Gerwen, pastoor van Lith, 1798—1808. L. Schutjes, *a. w.*, IV, blz. 727.

³⁾ Christianus van Vugt, pastoor van Dussen, 1793—1818. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 530.

⁴⁾ Het is natuurlijk de 6^e verjaardag. Was Van Gils hier het slachtoffer van professorale verstrooidheid?

(sine Missa) in Boxtel, iturus cum Reverendissimo in Hilvarenbeek, ubi jam Burgers et Oomen, sed non reperi Reverendissimum. Prandium apud Dnam Tibosch cum Decano et Dno Van Genechten Turnholtano. In via vidi et fudi calore manus et in ore glaciem, seu pruina glaciale mane congelatam, unde congelantur hodie frumentum, saracenum et tuberes (aardappels). Vesperi post coenam adsunt Dni Hegeman et Okken. Deambulatio et sermones multi de seminario hic et Hollandiae.

Feria 4. 16 Julii. Hodie et sequentibus diebus, ut et aliquot praecedentibus laboro graviter pectore tamen *ἀνευ αίμοπνυσεου*. Hodie redux Burgers ex Hilvarenbeca. Multa nuncia etc.

Feria 6. 18 Julii. Ad prandium canonicus Mertens valedicturus ad discessum.

Dom. 20 Julii. Ad Missam solemnem in Dungen ego cum Moser. Multi sermones cum Mertens (qui cras redit in patriam Flandriam), de ecclesiis Belgicis ordinandis, de electione episcopi, de recursu Romam, de concordia Ecclesiarum, de seminariis erigendis etc.

Feria 2. 21 Julii. Mane post lectionem ob valetudinem pectoris ego in urbem. Tradidi Sybillae ancillae Van Boxtel 100 florenos in charta pro indemnitate et 7 recepisse, inter haec 5 sedecim flor. et duo 12 flor. pro Johanne famulo. Prandium apud pastorem Staassens cum utroque Bekkers, Pastore Haarsteeg et Vice-pastore Lommel. Vini 2 ampullas. Vidi Dnam Heeren, Van Oirschot Wilhelmum, ibi aegrotum etc. Interim hic fuit, me, quid malum, absente, Reverendissimus. Egit de pecunia ad aedificia, de ordinandis etc. Vesperi gaudium et explosiones in civitate de armisticio inter acies inimicas in Germania inito ¹⁾.

Feria 3. 22 Julii. Post meridiem cum Moser in Gemonde. Thé et sermones apud Pastorem. Interim hic fuit neptis mater Van Liemdt cum filiabus.

Feria 4. 23 Julii. Bis domi de more, aliquatenus restituto pectore. Post meridiem cum Burgers ad Dnam Van Rijn. Sermo cum Dna Schippers de testamento materterae. Perseverat frigus et gelu praecipue nocturnum. Damna multa in frugibus et horto.

Feria 6. 25 Julii 1800. Post meridiem Burgers et Moser in civitatem. Incipimus fodere pratium ad Orientem.

¹⁾ Op 16 Juni 1800 was een wapenstilstand gesloten tusschen de keizerlijke en de Fransche troepen. J. B. v. Weisz, *Weltgeschichte*, XX, blz. 66.

Sab. 26 Julii. Mane fodiens pratium irruor ischiatica aura frigidissima, quam Deus cessare faciat!

Dom. 27 Julii. Mane post Missam ego in Schijndel, ubi prandium. Sermo cum Reverendissimo de ordinandis, de feriis etc. Vesperi adest Brouwers cum filio. 1^a messis visa a me, sed jam ante octiduum coepta.

Feria 2. Mane cum Brouwers et filio in civitatem. Vidi aegrotum W. van Oirschot. Detuli horologium ad Clerx, de pileo apud Van Roy, de libello et de rebus Brabantiis apud Dnum Molemakers, qui mihi narrat de lapsu morum et fidei apud Brabantios nominatim Campinenses. Prandium apud Van Boxtel, ubi vidi leges patriae iniquas Catholicis. Rediens usque ad Clasyne (per Hekel) cum Augustino Rijckevorsel Juniore.

Feria 3. 29 Julii 1800. Anniversarium mihi 42^m. Missa pro me, sed cum dolore ob ischiaticam. Hodie et heri concursus. Ad prandium Dni Dams et Deckers ex Oirschot. Moser in civitatem. Vesperi adsunt Dni Hysten, eruditus Pastor in Oevel ¹⁾ et Vice-pastor Moergestel. Sermones aliqui digni et eruditi. Hac nocte sequente adhibui contra ischiaticam saccos farinaceos calidos suadente Fr. Deckers.

Feria 4. 30 Julii. Sine Missa. Adhibere perrexi saccos farinaceos cum aliquo sed non pleno remedio.

Feria 5. 31 Julii. Ad vesperam sub coena adest Pater Colije Capucinus sacellanus in Nunen ²⁾. Multi sermones. Consultatio de casu sollicitantis.

Feria 6. 1 Aug. Applicatione saccorum farinaceorum magnopere medetur ischiaticae, ut fere pulsa sit. Vive Fr. Dekkers.

Sab. 2 Aug. 1° Usus ad altare novarum tabellarum seu canonum, quos 31 Julii duo paria accepimus, ut opinamur a Lantermans, item ampullarum novarum vitrearum, quas accepimus a Glaaze Mieke.

Feria 3. 5 Aug. Reverendissimus ad prandium in cubiculo Burgers. Post meridiem examen ad ordinandos diaconos Bekkers, Van Liemdt, Cuipers, ad subdiaconatum Van Iperen. Sermones de multis.

Feria 6. 8 Aug. Post lectionem ego in civitatem ad obtinendam reductionem census capitalis 5000 fl. Petron. van den Heuvel. Prandium apud Staessens. Post prandium adest Ribbius. Sermones multi. Vidi causicum Van Boxtel, Van

¹⁾ Raphael Peeters, pastoor van Oevel, 1790—1810. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 347.

²⁾ Elias Colije, in 1800 assistent te Nunen. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 213.

Oirschot (Wilhelmum melius habentem), Decanum Boxel etc.

Feria 2. 11 Aug. Adest ad vesperam medicus Allard.

Feria 3. 12 Aug. Missa pro pluvia hora 7 solēnnis per Burgers. Moser post lectionem in civitatem ad monialem Lovaniensem, de pastore S. Michaelis, de imaginibus Matante, de quibus in epistola heri recepta cum dictionario geographico et caligis. Aura semper dura et sicca.

Feria 2. 18 Aug. 1800. Mane adest Pastor Gestel ad inchoandum computum. Ad prandium P. Clerens, Van Munster et N. Delphensis. Multi inanes sermones. Post meridiem labor revisionis computus. Vesperi adest Pastor Achel cum patre. Defert opus Proiard „Louis XVI détroné et vie de Julien l'apostat”.

Feria 3. 19 Aug. Tota die revisio computus cum Pastore Gestel.

Feria 4. 20 Aug. Mane 1^a pluvia cum tonitru et vento ingente. Post lectionem adest Simons, qui post prandium in Schijndel, deducente Moser ad mediam viam. Sermo de mittendis in Oosterhout philosophis etc. Burgers in civitatem.

Feria 5. 21 Aug. Ferae philosophorum. Post prandium Pastor Gestel adest. Revisio computus. Adest interim Pastor S. Michaelis Lovaniensis, Dni Heren, Simons, Van Goch. Sermones multi. Legi his diebus librum terribilem: „Louis XVI détroné avant d'être roi”, auctore Proyard 1).

Feria 6. 22 Aug. Post lectionem feriae. Moser et ego in civitatem. Apud Van Boxel Reverendissimus. Invitatio in Oirschot in 1um Septembris. Prandium apud Van Oirschot. Post prandium in Hedel. Sermones multi. Hic coena et lectus. Deambulavi in Hedel.

Sab. 23 Aug. Mane hora 7^a in Driel per auram, pluviam, per viam inferiorem in Veldriel. Sermones cum pastore Verhoex. Inde apud chirurgum X., inde ad Decanum in Driel. Sub magna pluvia mora et sermones. Nullus exitus.

Dom. 24 Aug. Missa in Driel. Hic prandium. Post prandium deambulamus cum Decano in Empel. Inde in civitatem, transsiliendae foveae, quas Moser caligas exutus transmeat. In civitate nil novi. Vesperi domi.

Feria 2. 25 Aug. Computus coram Reverendissimo et 4 provisoribus. Sermones multi de recipiendis hospitibus, de

1) Abbé Liévanus Bonaventura Proyard, 1743—1808, vruchtbaar Fransch geschiedschrijver, wegens eedsweigerig en trouw aan de Kerk genoodzaakt jarenlang in het buitenland te verblijven. F. X. de Feller, *Geschiedkundig Woordenboek*, XX, 314—17.

augendo honorario professorum etc. Nil de...? Ad prandium Dnus Van Hautert. Post prandium Smits, pastor Wickevorst. Adest et ad prandium causidicus Van Boxtel.

Feria 3. 26 Aug. Summo mane cum Moser in Tilburg. Ibi ad prandium adsunt De Gruiter et pastor Gils. Post prandium cum his discedit in Gils. Apud Brouwers reperi sororem Evam plorantem, vexatam a marito.

Feria 4. 27 Aug. 1800. Mane post Missam auditam apud Van Liemdt, Van Spaandonk, Baesten, De Roy, Van Tulder etc. Post prandium discedo cum rheda publica Bredam per Gils ¹⁾ (effracto ponte ad Bosche poort). In Gils adhuc reperi Moser apud Pastorem ²⁾. Ex Bavel cum Pastore Leefdaal ³⁾, Thomas, et Vicario Bavel, Van Loon, ambulo in Ypelaar, quod castellum vidi. Inde cum Pastore Leefdaal Bredam. Coena, lectus etc. in seminario.

Feria 5. 28 Aug. Missa in seminario. Adest hora 6^a frater Albertus cum Dnabus Schravemade. Deambulationes, visitationes etc. Prandium apud Pastorem de Waterstraat, Van Gils, cum Oomen de Beek ⁴⁾, Pastore. Sermones multi de emendo vel conducendo Ypelaar. Nil firmi conclusum.

Feria 6. 29 Aug. Missa in seminario. Deambulatio extra portam aquae, ubi Dna Zeegers (Keeke Henssen). Prandium apud Van Gils cum Buizen etc. Inde comitante Oomen praeside in Bavel juxta Ipelaar. Hinc (redeunte Oomen) cum fratribus domum.

Sab. 30 Aug. Confessio et visitationes. Ad vesperam adsunt 2 patres Gielissen ex Rotterodamo et Gauda. Item Pastor Margeraten. Sermones sani et profani.

Dom. 31 Aug. Dedicatio Tilburg. Missa domi. Ad prandium omnes fratres et sorores cum Gielissen et hospitibus Hollandis et Theresia Franssen, quae heri adventavit. Post prandium ego in Oirschot, ubi et Smits ex Wickevorst.

Feria 2. 1 Sept. Missa domi Decani Oirschot. Visitationes Van den Heuvel, Van Cuik, Van Heumen, Visschers, Dekkers, Cobus et Kee. Adest Reverendissimus apud viduam Van Cuik. Prandium apud Decanum cum Reverendissimo, Pastori-

¹⁾ Blijkbaar is hier Gilze bedoeld.

²⁾ Joannes Franciscus Coomans, pastoor van Gilze, 1771—1813. J. Krüger, *a. w.*, III, blz. 407.

³⁾ Belgische parochie, dekenaat Leuven.

⁴⁾ Adrianus Oomen, pastoor van De Beek, 1796—1823. J. Krüger, *a. w.*, III, blz. 74.

bus Wintelree ¹⁾, Hilvarenbeek, Dekkers, Patre Rectore monialium, (quales et in via vidi in Moergestel cum Pastore), Pastoribus Wickevorst, Udenhout, Oisterwijk. Post 5^{am} discedo cum Reverendissimo rheda in Boxel, inde multa jam nocte solus domum, cubante jam Burgers.

Feria 3. 2 Sept. Missa in sacello seminarii. Mane visito Dnos Van der Duin, Des Tombes, Dutour et Pastorem Gestel. Ad prandium hic Pastores Geffen, Nieuwland, Orthen, Engelen, Rosmalen, Gestel, cum Dno Pastore Mechliniensi, Van Goch utroque. Adest post prandium Van Heesbeen. Casus testamenti.

Feria 4. 3 Sept. Post meridiem adest Dna Van Bommel cum filiis et filia. Multi sermones.

Feria 5. 4 Sept. 1800. Post meridiem adest Lantermans Junior cum uxore et filiis et filia, absente Burgers in civitate. Epistola a Dno Werbrouck. Adsunt frater Albertus, soror Antonula, Dnae Van Schravemade, et Theresia Franssen. Hic coena et cubitus.

Feria 6. 5 Sept. Frater Albertus cum Dnabus Schravemade in civitatem. Hic prandium, multi sermones, discedunt 3^a. Misi cum sorore 300 florenos ad computum exponendorum pro me.

Dom. 7 Sept. Post Missam in Schijndel, ubi audivi Missam solemnem. Sermo cum Reverendissimo de adventuro Frederix, Coppens etc. etc.

Feria 2. 8 Sept. Post Missam in Boxel, visi Bles, A. M. van de Ven, vidua Van Alphen. Prandium apud Decanum. Post meridiem vidi Dnam Tiebosch, medicum Van de Voort.

Feria 3. 9 Sept. Ad prandium Van Hoof adventurus ut theologus. Mane ambulavi in Esch, vidi solum Pastorem.

Feria 4. 10 Sept. Hic ad prandium Pastores Esch et S. Michaelis Lovanii, Dnus Houtman et Dna Van Roost. Post prandium pransuri adsunt Lena cum matre et 2 materis et Hoos.

Feria 5. 11 Sept. Visitatio hic Dnae Corstjens et Dnae Latour cum suis.

Feria 6. 12 Sept. Mane in civitatem. Vidi utrumque Van Oirschot, calcis mercatorem Van Zon (de calce quaerenda), Van Dijk (pro computu ostensorii, quem detuli ad Rawel), caudicum Van Boxel, Staessens (de intentione Frederix, ut

¹⁾ Abraham van Nieuwkuyk, pastoor van Wintelre, 1799—1815. L. Schutjes, a. w., V, blz. 931.

sit tantum philosophus), Visscher (casus francomurarii et de epistola ultima Pii VI). Ad prandium domi. Post meridiem ad-sunt Frederix, adventurus theologus, Van Dijk et Van Gulik, studiosi. Adfui etiam in civitate Dnae Pels (de filio), Sas, Mutsaers, Reabel, Lantermans, Habraken etc. etc. Ad vesperam visitatio medici Robert cum 3 neptibus.

Sab. 13 Sept. Mane adest per momentum Reverendissimus, de admittendis Frederikx, Coppens, Pels.

Dom. 14 Sept. Confessionale, Missa sollemnis et concio in parochia Gestel. Ibi prandium cum Kemps, profecto Pastore in Gelder. Post prandium in urbem. Vidi Staessens, causidicum Van Boxtel. Thé et multi sermones de mittendo filio apud Frederikx. Vidi ultimo Guilhelmum van Oirschot.

Feria 2. 15 Sept. Hora 4 Missa. Hinc in Tilburg. Vidi familiam Witlox in Haren, Pastorem Oisterwijk. Obviam ivi carrucae Turnholtanae, sed nullae litterae Moser. Ad prandium domi per Heukelom ¹⁾). Litterae Oomen de itinere Ultrajectino. Diebus sequentibus vidi multos in Tilburg, inter alios Pastores Caulill, Mierde ²⁾, Netersel, Hulsel etc. apud Van Tulder.

Feria 6. 19 Sept. 1800. Mane in Waspik, inde cum Decano Gertrudismontis. Prandium apud viduam Alart cum Decano, Pastore Gertrudismontis, Reverendo Alart, Vicario Liemdt ³⁾) et medico Alart Vesperi adest Oomen in iter Ultrajectense.

Sab. 20 Sept. Hora 9 cum navi in Gorcum, ubi hora 1^a post meridiem jentaculum in navi. Inde pedites (comitante per leucam pater Crul) in Vianen. Vidimus Pastorem, sed hospitavimus apud diversorium. Mane dyssenteria et nocte.

Dom. 21 Sept. Mane pedites ex Vianen Ultrajectum, ubi hora 8^a apud Amplissimos Werbrouck et Van Eupen ⁴⁾), domi Dni Carli. Prandium ibi et multi sermones. Vidimus P. Car-

¹⁾ Heukelom, een gehucht, dat, evenals Enschoot, in 1811 met Berkel tot één gemeente vereenigd werd.

²⁾ D. i. of Hoogemierde, waarvan 1767—1801 Dominicus Peeters pastoor was, of Lagemierde, waarvan 1787—1808 Nicolaus Schey pastoor was.

³⁾ Joseph Wilhelm Allard, uit Geertruidenberg geboortig, Sinds 1798 kapelaan van Liempde. Hij deed als zoodanig afstand (zeker vóór 1806). L. Schütjes, *a. w.*, IV, blz. 698. Ook de bekende historicus, H. J. P. H. Allard S. J., schrijver van „Antonius van Gils en de kerkelijke gebeurtenissen van zijn tijd”, is een lid van de Geertruidenbergsche familie Allard. Hij werd geboren 1 April 1830. *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg*, artikel van Dr. P. J. M. van Gils over *Limburgsche historici der Sociëteit van Jezus*, blz. 12 vlg.

⁴⁾ De algemeene vicarissen van het bisdom Antwerpen, Werbrouck en

noncle. Lectus apud P. Domme, Van den Heuvel et Baten. Vidimus praecipua Ultrajecti signanter domum natalem Adriani VI.

Feria 2. 22 Sept. Mane per naviculam locatam in Eisselstein. In via in Jutfaas, ubi suscepimus Pastorem, 2 sacerdotes Gallos, Patrem Minimum et Pastorem Harlemensem. Prandium apud Dnum Govaers, Pastorem Ysselstein, ibi lectus, sed praevie multi sermones faceti et serii.

Feria 3. 22 Sept. Audita Missa cum Pastore et Vicario Van Oyen per rhedam in Gorcum. Prandium in Slewijk. Inde cum Oomen per rhedam conductam in Waalwijk ad fratrem medicum. Vidi adhuc moniales, Dnam van den Heuvel et Pastorem cum suis.

Feria 4. 24 Sept. Missa apud moniales. Vidi Dnam Hoos et, absente vidua Hoex, Dnas Sprangers. Discedimus Oomen Bredam, ego rhumaticus et diarrheticus in Tilburg, ubi per triduum cameram servavi, valetudine laborans et rhumatismo et diarrhea.

Sab. 27 Sept. Vesperi et nocte tumultus et noenia fratris Brouwers.

Feria 5. 2 Oct. Vidi Baesten. Sermones serii de negotiis publicis etc. Post meridiem adest Moser.

Feria 6. 3 Oct. Summo mane discedimus in Halder. Soror Heva in urbem. Hic prandium. Post meridiem discedunt. Adsunt Dna Van Alphen cum suis.

Sab. 4 Oct. Finis feriarum. Adsunt Van Heesbeen cum nepote et Dno Spriessen pro ornamentis.

Dom. 5 Oct. 1800. Moser et ego in Schijndel. Sermo de ecclesiis majoribus occupandis et angor Reverendissimi.

Feria 2. 6 Oct. Moser et ego in urbem. Prandium nuptiale apud Veldriel. Fui apud Van Oirschot, Coppens (. . . ? . . . in Bredam, inde epistola Pii VI), Mutsaers (parapluie reficiendum), Dnam Van Gemert (non potui solvere), Rawel (non recepi pecuniam). Apud fabrum Cleophas et Niessen (de pavimento ferreo), causicum Van Boxtel.

Feria 5. 9 Oct. Adsunt ad prandium Dnus Pastor Gestel (de difficultate super tumba Des Tombes) et Vicarius Vlijmen cum Dno Zwaens Juniore. Heri fui in Boxtel visitaturus infirmum Decanum. Redux in rheda Van Goch cum Pastoribus Orthen et Rosmalen.

Van Eupen, waren voor de Franschen naar Utrecht gevlucht. Werbrouck werd kapelaan te IJsselstein, Van Eupen te Jutfaas. J. Kruger, a. w., II, blz. 314—316.

Fer. 6. 10 Oct. Hodie festum translationis S. Mathei in sacello et ad prandium. Post meridiem cum Moser thé apud Pastorem S. Petri in Vugt. Vesperi epistola anxia super negotio ecclesiarum majorum a Reverendissimo.

Dom. 12 Oct. Mane jubentibus Burgers et Moser in Schijndel. Prandium ibidem cum aedituis. Sermo cum Reverendissimo de ecclesiis, sed minus anxius quam litterae fuerint.

Feria 2. 13 Oct. Mane post lectionem in urbem. Solvi argentario Rijken pro ostensorio ex pecunia Rawel f. 119—16—0. Solvi pro me Dnae Van Gemert f. 6—8—0. Consului causidicum Logecaat ¹⁾ super testamento patris. Prandium apud Van Oirschot.

Feria 5. 16 Oct. Adest Pellius cum patre. Confusio circa prandium apud Pastorem Gestel.

Feria 6. 17 Oct. Prandium apud Pastorem Gestel cum causidico. Van Boxtel, Reverendissimo, Pastore Dungen etc. Sermones pauci serii.

Feria 2. 20 Oct. Prandet hic Pastor Gestel cum causidico Van Boxtel, Kemps et Pastore Dungen.

Feria 5. 30 Oct. Post lectionem in civitatem. Prandium apud Van Boxtel. Petivi instrui circa successionem conjugum ab intestato, quod praestitit. Post prandium apud Van Oirschot, ubi Visscher. Mane vidi domicellam Van Bommel apud causidicum Van Boxtel.

Feria 6. 31 Oct. Scripsi Dnae De Amelrode super censu solvendo et super refundenda media summa. Epistola lata per barbitonsorem. Hodie discessit Burgers in Dinter.

Sab. 1 Nov. 1800. Festum Omnium Sanctorum. Hoc tempore frequentes epistolae Antonulae super misero statu Brouwers.

Dom. 2 Nov. Post meridiem adsunt medicus Van de Voort et Fr. Maurus. Item Lemmens. Officium defunctorum hora 4^a.

Feria 2. 3 Nov. Ad vesperam adest Burgers redux ex Dinter, ubi adstitit Pastori podagra laboranti.

Feria 5. 6 Nov. Post meridiem adest Van Oirschot cum Koolsnijder. Ischiatica, qua laborare coepi 1 hujus, nunc cessat. Circiter ad prandium hic solus in cubiculo Burgers N., religiosus ex La Trappe, qui hic instituit collectam.

Sab. 8 Nov. Adest Plebanus Lovaniensis.

¹⁾ Te lezen: Losecaat.

Dom. 9 Nov. 1800. Burgers in Schijndel super examine ordinandorum etc. 1 $\frac{1}{2}$ post meridiem tempestas venti ingentissima, qua dejiciuntur tegulae plus quam 1000 ex utroque aedificio. Hic etiam maritus sororis Moser tegularius accurrit et faber lignarius Van Meerakker. Sistimus ruinam ad horam, sed post fortius ingruit, remittit aliquatenus tempestas ad horam 4, statim vires resumit, durat ad 7 $\frac{1}{2}$.

Feria 2. 10 Nov. Mane adest Burgers. Ego in urbem, magno labore, accitis vicinis rapio potius quam comparo tegulas (pannen) apud murarium Van Son, quas deferri illico jubeo ad Van Goch vicinum e regione. Decurro saepius per urbem, ubique ruinae et calamitas, crux e turri S. Joannis dejecta, vitraque confracta, turris tota S. Gertrudis dejecta, ¹⁾ ubique disseminata per plateas vitra, tegulae, lapides etc. Prandium apud Van Oirschot cum Plebano Lovaniensi. Recepti a Jan famulo causidici literas census pro patre, quas illico misi Tilburg. Coepi solutionem reddituum seminarii. Coena et lectus apud pastorem Staassens, ubi ad coenam Reijts cum suis.

Feria 3. 11 Nov. Perrexi in solutionem reddituum. Adest Burgers, prandium apud Staassens cum Plebano. Vesperi domi, ubi nuncia undique de causatis ruinis, de turri Woensel, Aalst, Blarthem, de ecclesia recens aedificata in Haarsteeg, de ecclesia Oirschot etc.

Feria 4. Post meridiem adsunt Van Cuik cum Schrijvers et filio. Ego apud Dnam Du Tour, kopje thée, undique nuncia de tempestate.

Feria 5. Mane examen ordinandorum in presbyteratum Van Heesbeen et Beckers presente Reverendissimo. Hic prandium cum Plebano Lovaniensi, Pastore S. Michaelis ibidem, et Esch et medico Van Oirschot. Nuncia ex Tilburg de vastatione tempestatis. Epistola a monialibus Waalwijk de instituenda pensione puellarum in Dongen. Proposui Reverendissimo casum de conjugibus Jansenariis convertendis: an matrimonium de novo ineundum censet? Affirmative, ut et Plebanus Lovaniensis etc. Casus etiam Bredae ex epistola Oomen.

Feria 6. 14 Nov. Rescribo monialibus et Oomen, placere erectionem pensionis, certis adhibitis cautionibus. Burgers in civitatem, nil novi. Dommela intumuit juxta viam, quae est extra sepem contigua fluvio.

¹⁾ Het St. Geertruijklooster. L. Schutjes, a. w. IV, blz. 466 vlgg.

Feria 4. 26 Nov. 1800. 1^a nix sine glacie.

Feria 5. 27 Nov. Gelu cum glacie. Mane post Missam ego in urbem. Prandium apud Molemakers aegrotum. Vidi directorem Ribbius (de bursa Van Hoof minoris et de ludimagistro Clement impio seducente discipulos). Vidi Lanschot, Dnam Potters, Dnam Vermeulen apud Thomam Rijckevorsel, braxatorem Van der Horst (ubique de eodem Clemente). Vidi viduam De Wijs et filias (de eodem et de 2° itinere per Majoratum ¹⁾, quod emi). Vidi uxorem Mutsaers (solvi refectum paraplu). Vidi causicum Van Boxtel, Van Oirschot, Staassens etc. Redux obvium habui Visscher et rhedam Dnae Van der Does, qui mei causa hic fuerant.

Feria 6. Post prandium iterum in urbem. Casus conscientiae Dnae Van der Does. Vidi Van Boxtel, vidi uxorem Van Oirschot. Gelu (licet tepide) continuat, etiam cras et perendie.

Feria 2. 1 Dec. Ordinatio Embricae ²⁾ Van Heesbeen et Bekkers ad sacerdotium. Recepti epistolam Dnae Van Amelrode 23 Novembris, quae renuntiat redditui et concedit dilationem refusionis capitalis 500 florenorum.

Feria 6. 5 Dec. Aegrotat M. van de Ven. Visitat pater, qui promittit missale pulcherrimum. Rogatur Dnus Moser scribere Antverpianam ad Gruiter, quod suscipit.

Dom. 7 Dec. Burgers in Boxtel ad medicum super Maria van de Ven. Misi epistolam hortationis pro Brouwers.

Feria 2. 8 Dec. Ego in Boxtel. Anniversarium apostolatus mei ³⁾. Ibi prandium apud Decanum. Vidi M. van de Ven, viduam Van Alphen, Dnam Tybosch et Van Gorcum. Sermo de rebus Brabantiis.

Feria 3. 9 Dec. 1800. 1^a Missa Van Heesbeen.

Feria 5. 11 Dec. 1^a Missa Beckers. Post meridiem adest Pastor S. Michaelis Lovanii valedicens reversurus ad oves. Adest Marchio Fiscis iturus in Galliam, valedicit. Litteras hodie recepi a Reverendissimo super molimine Tilburgensium, signanter Michaele Verschuren, ut Laudes vesperi sera hora figant. Scripsi super eo negotio sorori Antonulae. Misi 2 libros rytmorum.

Sab. 13 Dec. Litterae a sorore de molimine Tilburgen-

¹⁾ Een boek van den reeds eerder genoemden Ds. Hanewinkel.

²⁾ Te Emmerik konden priesters gewijd worden door de aanwezigheid van Kardinaal Van Frankenberg en Mgr. Van Velde de Melroy.

³⁾ Blijkbaar had hij eertijds zijn functie als assistent te Boxtel den 8 December 1797 aangevangen; zie Dagboek 9 Dec. 1797.

sium pro salute vesperi sera. Scripsi illico Reverendissimo per Burgers.

Dom. 14 Dec. Moser in Oirschot, ubi Pastor S. Michaelis et Plebanus Lovaniensis. Misi per ipsum Decano Boxtel opus Proiard „Louis XVI détroné”.

Feria 2. 15 Dec. Hodie et cras concursus. Multi infirmi ex influensa. Vesperi adest consultissimus Oomen. Multi sermones de multis.

Feria 3. 16 Dec. Post meridiem cum Oomen ad caudicum Van Boxtel in urbem. Sermo de mansione locanda Amstelodami, quod consilium capit Oomen. Vesperi reduces.

Feria 4. 24 Dec. Mane post confessiones auditas in Tilburg per Bergeshuisen ¹⁾ et Oisterwijk. Hic prandium apud Pastorem, hinc in Tilburg cum cane Turk. Vesperi Van den Heuvel in Vught S. Petri ad assistentiam Pastori aegroti.

Feria 5. 25 Dec. Nativitas Domini et sequentibus 3 diebus Missa domi. Vidi cognatos, vix alios. Sermo cum vice-pastore Kersmakers de obtinenda pro nostris facultate legendi libros prohibitos.

Dom. 28 Dec. Mane hora 10 discessus. Narrat uxor Van Tulder studiosos Oosterhout conscribi ad arma. Prandium apud Pastorem Haren. Jantje Brouwers apud Witlox.

Feria 2. 29 Dec. Adsunt fratres Van Tulder. Sermo de negotio Oosterhout. Scribo per ipsos in crastinum ad sororem et ad Dnum Kersmakers mittendum Romam pro facultate librorum. Interim Burgers in Schijndel. Sermo de pastore futuro in Rythoven ²⁾ et promovendo sacellano.

Feria 3. 30 Dec. Post meridiem visitavi Pastorem Gestel 1° in nova domo juxta ecclesiam majorem jam occupatam, quam et vidimus. Sceptrum tradidi Dno Smits armandum. Vesperi epistola Reverendissimi reducis.

Feria 5. 1 Jan. 1801. Ex litteris Reverendissimi hesternis Bekkers cum Moser in Schijndel, astiturus Pastori in Son ³⁾. Vesperi Moser redux. 3 ananas a Dna Du Tour.

Feria 3. 6 Jan. Post Missam solemnem in Schijndel cum ananas. Hic prandium et sermones cum Plebano Lovaniensi. Post prandium cum Reverendissimo in Vechel ad Decanum infirmum, sed non periculose. Lectus et coena apud Reverendissimum.

¹⁾ Gehucht tusschen Vught en Esch.

²⁾ Riethoven bij Eindhoven.

³⁾ Petrus van de Ven, pastoor van Son. 1790—1819 L. Schutjes, a. w., III, bl. 674.

Feria 4. Prandium apud Reverendissimum. Post meridiem domum. Burgers in Oirschot.

Feria 5. 8 Jan. Moser in urbem (ubi pons 2^s hinc aquis ruptus est) ad congregationem apud decanum De Kort. Reverendissimus ibi. Moser vesperi domum. Nuncium de armistitio et futura pace¹⁾ etc.

Feria 6. 9 Jan. Mane Van den Heuvel hic ex Vugt. Sermones de testamento pastoris Van Erp, de computu ecclesiae etc. Ante prandium adsunt Pastor S. Gertrudis Lovaniensis et Dnus Van Veldriel, capellanus in Udenhout. Sermones et prandium in cubiculo Burgers. Post meridiem cum ipsis in Vugt, ubi vidi utrumque Pastorem et Dnum Van den Heuvel. Vesperi redit Reverendissimus. Sermo cum ipso de negotiis Pastoris aegroti.

Dom. 11 Jan. Epistola sororis Toetje de ancilla Lotte apud Damen, sed jam aliter visum est conducta orphana.

Feria 3. 13 Jan. Epistola Moser est sarcina librorum, quorum ignarus est, sed post detegitur esse Van Heesbeen cum suis.

Feria 4. 14 Jan. Moser in urbem, nil audit de libris.

Feria 5. Respondeo ad interrogata sororis super famula et scribo de itinere Embricam cum Johanne Brouwers. Epistola Oomen.

Sab. 17 Jan. Burgers ad assistendum in Vugt S. Petri.

Feria 2. 19 Jan. Missa pro Vicario S. Antonii²⁾ votiva sine Gloria et Credo. Moser in Schijndel ad festivitatem. Burgers ex Vugt in Rosmalen, de ancilla Engelen, quam conduxit.

Feria 3. 20 Jan. Ego in Schijndel cum Burgers. Ibi prandium festivitatis cum Plebano et multis. Vix aliquid serii.

Feria 2. 26 Jan. Mane in civitatem. Recepti a Van Oirschot 91 florenos. Solvi apud Sas. Conveni uxorem Coppens ipso absente. Vidi familiam De Wijs, accepi diurnale 25 Nov. de registris nativitatis etc. Conveni viduam Ruwel, Van Deursen etc. Prandium apud Staassens.

Feria 3. 3 Febr. 1801. Post prandium in urbem. Conveni viduam Ruel, de querela sororis. Conveni Frederikx de sponsalibus pupillae in Gemonde. Recepti a Johanne famulo Van Boxel (ipso absente) 10—18—0 pro 24 florenis contributionis.

¹⁾ De vrede van Lunéville in 1801 maakte een einde aan den tweeden Coalitie-oorlog.

²⁾ Het feest van den H. Antonius Abt (17 Januari) werd blijkbaar door den Vicarius Van Alphen als zijn patroonfeest gevierd.

Conveni Staassens, tradidi meditationes, actum de impio ludimagistro. In reditu in Vugt reperi Patrem Coleij, Priorem Werthensem, monialem et fratrem Van Munster. Sermo cum Colije de personalibus ejus etc. Cymba aqua Runne ad pontem transmeanda. Fui apud Rijckevorsel, tradidi literas pro Delgorgue. Burgers in Boxtel de surculis etc. Hodie apprehensi sunt ibi ratione exercitii armati. Item motio circa occupandam ecclesiam.

Feria 4. 4 Febr. Post lectionem in Gemonde, sed cum obvio Pastore redeo in Gestel, ubi prandium. Sermo cum Pastore de casu sponsalium.

Feria 5. 5 Febr. Examen ordinandorum Van Heumen, Van Lietmt, Van Yperen, Van den Heuvel minoris. Prandium (ego in refectorio) cum Reverendissimo et Plebano. Van den Heuvel ex Vugt hic. Casus decumbentis non matrimonio junctae.

Feria 2. 9 Febr. Burgers in Vechel ad visitandum Decanum. Conceptus aerarii communitatis exhibendus Reverendissimo. Incipit frigus. Moser in urbem ad Van de Blommen.

Feria 3. 10 Febr. Burgers redux. Nix et frigus intensius. Advenit novum splendidum Missale cum fluwello caeruleo. Scripsi heri Hollanders pro recipienda pecunia a Leempoel, item ipsi.

Feria 4 et 5. 11 et 12 Febr. Beckers ad assistendum in Vechel. Frigus intensissimum et nix. Cepit constringi Dommela.

Feria 5. Crastinum ad 6 propter frigus.

Feria 2. 16 Febr. Boeshan, Moser et Burgers in Boxtel ad medicum Van der Voort. Sollicito Decanum, ut historiam conscribat de vicariatu a tempore Govaers¹⁾.

Feria 3. 17 Febr. Mane in urbem ego. Prandium apud Plebanum. Conveni Van Oirschot (mensurantur braccae panneae). Conveni causidicum Losecaat (solvi f. 3—12—0), conveni Dnam Vermeulen, destruxi calumniam de Johanna ancilla, conveni causidicum Van Boxtel (sermo de politicis), conveni Dnam Van Gemert, ubi Mieke van de Ven de coemendis vestibus in eleemosynam, conveni Heeren et parentes, ubi Suys. Vesperi campanae ob nuncium Pacis.

Feria 5. 19 Febr. 1801. Scripsi sorori de conficiendis vestibus, de ligamine herniae etc.

Feria 6. 20 Febr. Decubui post meridiem ob herniam. Epistola a Pastore Peer super casibus. Degelatio incipit.

¹⁾ Petrus Govarts, 1701—1726, Vicarius Apostolicus van het Bossche Vicariaat. L. Schutjes, *a. w.*, II, blz. 146.

Feria 2. 23 Febr. Rescripsi Pastori de Peer, cras cessat crastinum. Recepti epistolam Hollanders Lovanii super pecunia mea ex computu collegiorum recipienda, sed solvetur certe intra medium annum. Mors J. Janssens.

Feria 4. 25 Febr. Post meridiem adest Dnus Menten ex S. Trudone. Sermones multi de rebus Gallis, Leodiensibus et Belgicis.

Dom. Post Missam cum Burgers in Rodam S. Odae. Ibi ad Sacrum solemne cum meditatione Dni Van Iersel ¹⁾. Prandium apud Pastorem. Post prandium convenimus molitorem Cock. Sermones multi. Dein viduam Kemps. Coena et lectus apud Pastorem. Sermo de schola Gallica.

Feria 2. 2 Mart. Post Missam Pastor ex Roda in Boxtel. Vidi viduam Van Alphen, Dnam Tibosch et Van Gorcum. Prandium apud Decanum. Conveni ludimagistrum Gallum de nepote J. Brouwers locando. Conveni A. M. van de Ven. Vesperi vidi (apud Van Hoek) Ribbius et medicum Van Moorsel. Post preces vespertinas ex hernia decubui.

Fer. 3. 3 Mart. Post Missam fere toto die decubui ex hernia. Statutum cras in Tilburg discedere cum carruca Roscam.

Feria 4. 4 Mart. Discessi in Tilburg, sine Missa, vehente famulo Johanne per Esch et Oisterwijk, ubi obvium habui Pastorem. Domi reperi Hoos. Convenit me uxor Van Tulder, quae cum famulo redit.

Feria 5. 5 Mart. Missa domi. Post Missam convenit me Pastor Moergestel cum Mart. van Liemdt. Sermo de 1^a Missa. Adest chirurg Bruggeman. Herniae medetur pro momento. Hic prandium. Post prandium neptis Van Bommel. Sermo de eadem Missa et de imprimendo poemate. Vesperi Brouwers cum uxore.

Feria 6. 6 Mart. Mane Missa domi, sed vexante hernia, melius hora 11^a. Ad prandium soror Eva. Scripsit pater codicillum.

Sab. 7 Mart. Missa domi sed vexante hernia, melius ad meridiem. Aduit heri pastor Tabbers et Kersemakers. Legi Boerenjongen vix lectu dignum, etc.

Dom. 8 Mart. Missa domi. Interfui Missae solemni. Post meridiem meditationi et Laudibus op 't Goirken. Vidi ibi familiam.

Feria 2. 9 Mart. Mane cum patre carruca fratris discedo.

¹⁾ Adrianus van Iersel, kapelaan te St. Oedenrode. L. Schutjes, a. w., V, blz. 317.

Ante meridiem domi. Omnia sat bene, sed hernia pergit subinde vexare.

Feria 3. 10 Mart. 1801. Moser in civitatem ad natalitia Van Boxtel. Nova de nova condenda constitutione Hagae ¹⁾.

Feria 4. 11 Mart. 1^a Missa Van Heumen. Ad prandium Decanus Oirschot.

Feria 5. 12 Mart. 1^a Missa Van Liemdt. Multi sermones.

Sab. 14 Mart. Recepti libros a fratre Alberto cum catalogis et raport super ecclesia Schijndel de 2 Mart.

Dom. 15 Mart. Post meridiem visitavi Pastorem Vugt et Dnam Van Rijn. Vidi catechismum Dni Van den Heuvel assistentis, aptum valde.

Feria 2. 16 Mart. Hodie et cras concursus. Ego in civitatem. Prandium apud Van Oirschot cum filiis et Dno Gast. Vidi causidicum Van Boxtel, Van Munster, familiam Veldriel. Molemakers et Heeren (ubi confessio), item de schola ludimagistri impii.

Feria 6. 20 Mart. Communicat mihi Burgers epistolam Van Deursen de presbytero Gallo, qui me absentem quaesierunt ex parte Eminentiae Cardinalis Mechliniae, unde ego post meridiem in civitatem, praevia collecta f. 30—0—0, quam ipsi trado. Et hoc totum negotium, paucos alios vidi. In via redux vidi Pastorem de Vugt, absente Dno Van den Heuvel. In via recipio litteras Decani Boxtel ad assistentiam pro perendie.

Dom. Passionis. 22 Mart. Heri veni in Boxtel. Hodie Missa solemnis. Prandium apud Decanum. Sermones multi de rebus antiquis.

Feria 2. 23 Mart. Burgers in Driel ad assistendum. Post meridiem hic Van den Heuvel. Narrat, quod Pastor petierit confessarium peregrinum etc. Epistola Lovanio.

Feria 3. 24 Mart. Ad meridiem adest frater Burgers Ruth ipso absente. Hic prandium. Sermones de filio studiis applicando et de multis.

Feria 4. 25 Mart. Annunciatio. Mane 4^{1/2} in Boxtel, ibi solemne Sacrum. Vidi Van Zon, Mieke van de Ven etc. Prandium apud Decanum cum patre Van Oirschot et uxore. Post Laudes redii domum. Heri Burgers in Schijndel et Vechel.

Dom. Palmarum. 29 Mart. Pridie in Boxtel, ubi Van Oir-

¹⁾ In Maart 1801 diende het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek bij het Wetgevend Lichaam het voorstel in tot grondwetsherziening. 1 Oct. 1801 is de nieuwe grondwet door het volk aangenomen. P. Blok, a. w., IV, blz, 84 vlgg.

schot Senior cum uxore. Hodie solemne Sacrum, benedictio palmarum, concio, confessionale, sub Laudes redii.

Feria 2. 30 Mart. Mane adest Reverendissimus. Sermo de itinere Embricam ¹⁾, de ecclesiis occupandis in Tilburg et Schijndel etc.

Feria 3. 31 Mart. Discedit post meridiem Moser Lovanium.

Feria 6. 3 Apr. Parasceve. Celebratis hoc die et praecedentibus per me officiis discedo cum Johanne Cornelii Brouwers, qui heri advenit, Embricam. Ante meridiem in Schijndel, ubi prandium cum 2 presbyteris Gallis. Sermo ante meridiem cum Reverendissimo de ecclesiis Tilburgensi et aliis, de casu deservitoris Gemert ²⁾ etc. Post prandium cum Reverendissimo in Vechel, ipse pedes in Erp. Viso Decano nos cum carruca in Uden, inde cum Joannulo (viso filio Verhoeven) in Seland, inde Graviam, ubi (visa uxore Krieger) pernottavimus apud viduam Peters, juxta portam ad Mosam.

Sabbato Sancto. 4 Aprilis 1801. Mane 5^{1/2} e Gravia Neomagum, quo advenimus 8^{1/2}. Ad Dnum Hengst ³⁾. Officium frequentavimus in ecclesia Recollectorum ⁴⁾, ubi vidimus Patres Van Rosmalen ⁵⁾, Lemmers ⁶⁾ (cognatum ut contendit) et Lemmens, item vicarium Ruremundensem Syben ⁷⁾. Vidimus civitatem, arcum, portum etc. Prandium apud Hengst. Hora 3 ivimus per aggerem transmissio Wahali in Bommel, Gend et Hulhuizen, ubi viso Pastore cum Patre Capucino et Vicario cubavimus apud viduam Ramakers.

Dom. Pascha. 5 Apr. Mane 5^{1/2} Missa in ecclesia Hulhuizen, inde in Panderen ⁸⁾ transmissio Rheno, ubi audivimus Missam in ecclesia principali, tentamine facto ad conducendam

¹⁾ Over deze reis naar Emmerik zie H. Allard, *a. w.*, blz. 91 vlg.

²⁾ Leonardus Trines, deservitor te Gemert sinds 1799. Deze pater Minderbroeder was in 1801 te Gemert nog in bediening en stierf als pastoor van Maasbommel in 1814. L. Schutjes, *a. w.*, III, 696.

³⁾ Zie Dagboek 26 Juni 1799.

⁴⁾ De Minderbroederskerk te Nijmegen. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 293.

⁵⁾ Henricus Hubertus van Roosmalen, pastoor der Minderbroederskerk, 1800—1817. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 292.

⁶⁾ Carolus Lemmers, kapelaan dezer kerk, 1801—1817. L. Schutjes, *a. w.*, V, blz. 293.

⁷⁾ Marcellus Albertus Syben, vicaris-generaal van het bisdom Roermond, bij besluit der Fransche regeering van 31 Jan. 1798 tot deportatie veroordeeld, had zich reeds in veiligheid gesteld door Roermond den 26 Dec. 1797 te verlaten en zich te Nijmegen te vestigen, van waaruit hij het bisdom Roermond als vicaris-generaal bestuurde. J. Habets en W. Goossens, *a. w.*, IV, blz. 90 vlg.

⁸⁾ Pannerden.

carucam ivimus juxta Dorneburg in den Aart. Inde transmissio branchio Rheni in Elten, ubi vidimus ecclesiam principalem, dein collegiatam...?... in monte et puteum profundissimum. Prandium in diversorio. Post meridiem Embricam, sed in monte offendimus amicissimum pastorem Courtois, ubi caffè. Post vesperam inde cum ipso ambulantes et amice de multis praecipue Lovaniensibus rebus fabulantes descendimus montem et 5¹/₂ Embricam pervenimus. Non benigne tantum sed amice nos excipiunt Eminentissimus Mechliniensis, Reverendissimus Ruremundensis cum suis, unde comitante Dno Van de Put in monasterium S. Agnetis, ubi amicissime recepti sumus a Dno Verhoek. Ibi lectum, coenam sumpsimus.

Fer. 2. 6 Apr. Missa apud moniales. Dein audivimus Missam Reverendissimi Ruremundensis et Eminentissimi Mechliniensis, sub qua communicatio Joannuli, dein thé apud Eminentissimum. Interim dum Missa sollemnis celebratur, cum reverendis Van der Zoeken, Arnaas et Van de Put de negotiis Brabantii. Post Missam sollemnem a Reverendissimo Ruremundensi confirmatur Joannulus (nunc est Antonius Brouwers). Gratiarum actio Ruremundensi. Dein prandium apud Eminentissimum cum summa honestate. Post prandium dona Joannulo ab Eminentissimo et cum benedictione cumulata dimittitur. Joannulus ad moniales, ego cum Van de Put et Verhoek in 's Herenberg in seminarium ¹⁾, quod vidimus cum professore Patre Lemmens ²⁾. Reversi vidimus Munsterkerk. Coena et lectus apud moniales, ubi dedi 1 ducatum, deposui 3.

Feria 3. 7 Apr. Mane 5¹/₂ Missa apud moniales. 7^a transmittimus Rhenum e regione Embricae cum canonico Embricae. Inde per rhedam publicam in Cliviam, ubi vidimus ecclesiam collegiatam, curiam, ecclesiam Minimorum et theriotrophium (Diergarten). Prandium in diversorio bij de kaden. Post meridiem cum rheda publica in Cranendonk, ubi visitatio rhedae per commissarios me ambulante. 6¹/₂ Neomagum venimus hospitaturi apud Hengst, ubi humanissime excepti.

Feria 4. 8 Apr. Missa apud Recollectos. Post Missam ambulatio cum Hengst ad curiam, ubi vidimus curiosas antiquitates. Prandium apud Hengst. Deambulatio iterata ad aulam dirutam, flumen, portum et (cum famulo Reverendissimi jam appulso) ecclesiam. Vidimus ecclesiam majorem. Vesperi

¹⁾ Zie Inleiding.

²⁾ Pater Mattheus Lemmers (Van Gils schrijft „Lemmens“) O. F. M., professor in de dogmatiek en moraal te 's-Heerenberg. Zie *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht*, d. 47, blz. 10 vlg.

coena apud Hengst cum vicario Syben. Sermo de plurimis, praecipue de bonis Ecclesiae distractis a Gallis et alibi.

Feria 5. 8¹⁾ Apr. 1801. Mane 5^{1/2} discedimus cum famulo Reverendissimi per carrucam in Teersdijk, Graviam, (ubi jentaculum apud viduam Peters), Zeland, Uden, (ubi apud Verhoeven absentem et prandium apud Van Dijk, item ibi detegitur effluere S. Oleum Catechumenorum), Vechel (ubi vidi Decanum et convivas) et Schijndel (ubi vidimus Reverendissimum), hinc in Halder, ubi cubavimus.

Fer. 6. 9²⁾ Apr. Missa in sacello seminarii. Hinc cum Joannulo in Boxtel. Vidimus M. van de Ven, magistrum linguae Gallae, Maurum van de Voort, viduam Van Alphen et Decanum, ubi prandium cum Van Oirschot Seniore et Ronteshausser. Pransi cum carruca Mauri van de Voort discedimus usque Enschoot, inde domum, quo brevi post nos adest Oomen. Sermo de multis.

Sab. 10³⁾ Apr. Mane Missa, dein cum Oomen in Gilse, ubi prandium apud Pastorem cum De Gruiter. Post prandium cum Vicario Gilse et rheda Pastoris in Rijen, inde pedes in Dongen, hospitavimus apud cognominem Pastorem⁴⁾. Vidi moniales. Sermones plurimi.

Dom. In albis. 11⁵⁾ Apr. Missa apud moniales ante recitatum Matutinum, dein adfui Missae solemni in ecclesia. Vidi familiam Van Zon. Ad prandium adsunt soror Antonula et Jo de Laure. Prandium cum eis apud Pastorem, dein ad Laudes. Caffé apud moniales. Discedimus per auram, pluviam ac rigidam in Tilburg.

Feria 2. 12⁶⁾ Apr. et sequentibus. Missa domi. His diebus sermo fuit de occupanda ecclesia principali in Tilburg, de Patre De Roy admittendo in confessarium, de locando Joannulo in Boxtel etc.

Feria 3. Pransus apud Mart. van Liemdt.

Feria 4. Potus apud Dams.

Feria 5. Apud Mart. van Doren.

¹⁾ De dateering is hier en voor de volgende data onjuist en wordt eerst hersteld in de volgende week, waar achter feria 3, 4, 5 en 6 de datum wordt weggelaten en achter sabbato terecht 18 April als datum vermeld wordt. *Feria 5. 8 April moet dus zijn Feria 5. 9 April.*

²⁾ Moet zijn : 10 April.

³⁾ Moet zijn : 11 April.

⁴⁾ Lambertus van Gils, pastoor van Dongen, 1776—1825. J. Krüger, *a. w.*, III, blz. 332.

⁵⁾ Moet zijn : 12 April.

⁶⁾ Moet zijn : 13 April.

Feria 6. Prandium apud Pastorem Op Heyken cum Van Tulder et visitatio Aug. Verbunt.

Sab. 18 Apr. Mane 4^{1/2} discedimus in Boxtel, ubi 8^a apud Decanum caffè. Vidimus viduam Van Alphen. Locavimus Joannulum apud ludimagistrum Gallum Hartsveld. Inde cum sororibus Eva et Antonula in Halder, ubi prandium. In viam usque post praedicutium Duits conduximus eas.

Dom. 19 Apr. Missa hic, ut et sequentibus. Vesperi adest Moser.

Feria 2. 20 Apr. Moser et Burgers in Boxtel, Burgers in Oirschot ad S. Olea.

Feria 3. 21 Apr. Mane post Missam ego in civitatem. Laboravi ad reconciliationem patris Verheyen cum filiis. Prandium apud Veldriel. Conveni in eum finem Van Berkel. Confessio apud Heeren. Vidi ancillam Van Oirschot, Suijs, Lantermans, ubi sacerdos Gallus mihi tractatum inscriptum tradidit de infallibilitate S. Pontificis, contra 4um articulum declarationis cleri Galli. Vidi Van Goch, Pastorem Vugt etc.

Feria 4. 22 Apr. Post meridiem in Boxtel, vidi Decanum cum convivis. Vidi viduam Van Alphen, Mieke van de Ven, Maurum van de Voort, ludimagistrum et Joannulum, quocum apud viduam Van Alphen. Redux reperi Patrem Eliam Collé. Casus enormis denunciationis sollicitantis.

Feria 5. 23 Apr. Pater Collé iterum hic, remitto eum ad Guardianum, nihil volens suscipere apud Reverendissimum.

Feria 6. 24 Apr. 1801. Mane Reverendissimus hic. Casus Collé, item casus Drunen de impedimento affinitatis in primo recto. Post meridiem pastor Gast hic. Sermones multi. 6^a adest Reverendissimus, decedit mansuete et jubet me ire ad Guardianum.

Sab. 25 Apr. Summo mane in Dungen ad Guardianum. Redux Missam celebravi.

Feria 3. 28 Apr. Burgers in civitatem, Moser in Dungen, sed reducunt eum Pastor Leefdaal et Guardianus. Hic prandium. Sermones multi. Pater Elias in Dungen.

Feria 6. 1 Maji. Post meridiem ego in civitatem. Conveni Lantermans et Dom. Visser pro presbytero Gallo, item Veldriel. Scripsi Decano Lovanii sub data 2 Maji.

Feria 2. 4 Maji. 1^a congregatio Buscoducis apud Decanum, Gast, quo ivit Burgers.

Feria 4. 6 Maji. Litterae a sorore de periculo patris infirmi. Statim post meridiem ego in Tilburg per Haren, ubi apud Witlox, qui mihi concedit carrucam usque Enschoot. Reperio

patrem maxime deficientem. Vidi neptem M. Baesten, viduam Aug. Verbunt, alias vix quemquam.

Feria 5. 7 Maji. Adest frater medicus ad prandium. Sermones multi. Hodie et cras Missa domi pro patre infirmo.

Feria 6. 8 Maji. Post meridiem revertor in Halder, usque in Helvoirt cum carruca Van Gestel. Hic vidi Van Dongen et Pastorem. Hic comitatur usque ad molendinum Vught. Sermo de scandalo ejus fratris, Pastoris in Gestel prope Endhoven¹⁾.

Sab. 9 Maji. Ante lectionem meam adest Reverendissimus. Examen ordinandorum. Sermo cum Reverendissimo de Pastore Gestel. Scribendum Decano (quod praestiti 12 hujus). Sermo de casu adulterii et impotentis. Adsunt causidicus Van Boxtel et Van Oirschot ad prandium.

Dom. 10 Maji. Post meridiem in Boxtel ad nepotem Joannem Brouwers. Hic ad Laudes. Vesperi vidi viduam Van Alphen, obviam nepti Habraken.

Feria 2. 11 Maji. Ad vesperam nuncium per litteras de infirmitate patris et administratione Sacramentorum hodie facta.

Feria 3. 12 Maji. Mane 3¹/₂ in Tilburg. Vidi in Helvoirt Van Gestel, olieslager. Prope Tilburg conscendi rhedam pensionarii Van Meeuwen. Domi Missa pro patre. Exequias Dni Helsen, quas comitatus sum.

Feria 4. 13 Maji. Vidi cognatos. Vesperi litterae fratris Alberti de adventu crastino.

Feria 5. 14 Maji. Ascensio Domini. Ad prandium adsunt fratres Albertus et Joannes. Prandium inter 6 proles. Tantum sermo cum fratre de libris missis et de multis. Visitationes frequentes ad patrem infirmum.

Feria 6. 15 Maji. Post prandium redeo in Halder. Vidi Jacobum Veldriel in Enschoot, Van Dongen, et Pastorem et familiam in Helvoirt.

Dom. 17 Maji. 1801. Post meridiem ego in Boxtel. Vidi Annemieke van de Ven, viduam Van Alphen, Decanum (ubi thé), in ecclesia ad Laudes. Vesperi ambulavi cum Joanne Brouwers, nunciavi de patre aegroto. Burgers in Tilburg ad visitandum patrem. Cras congregatio in Boxtel.

Feria 2. Burgers redux vesperi ex Tilburg. Bonum nuncium de patre.

Feria 3. 19 Maji. Moser in Tilburg, cras redux. Malum

¹⁾ Gaspar Andr. Becx, pastoor van Helvoirt, 1782—1836, was de oudere broeder van Henr. Mathias Becx, pastoor van Gestel bij Eindhoven, 1798—1823. L. Schutjes, *a. w.*, III, blz. 729; IV, blz. 147.

nuncium. Recepi libros ex Haga pro me, Reverendissimo, Burgers et bibliotheca. Hodie visitavi Des Tombes, ubi vidi De Selles cum S. Interim hic vidua Van Alphen cum J. Brouwers, custode et uxore Hartsveld magistri. Hic adfuit Van Oirschot pater et medicus cum Schoeffers futuro socero.

Sab. 23 Maji. Ante meridiem in Boxtel, prandium apud Decanum. Joannes Brouwers in Tilburg. Potus apud Pastorem in Oisterwijk. Reperio patrem fere agonizantem, sed melius quam nocte se habentem.

Dom. 24 Maji. Festum Pentecostes. Missa domi et semper domi his diebus. Pater in eodem statu. Lacrymae ejus super sorore Eva.

Feria 3. 26 Maji. Post prandium adest frater medicus. Sermo cum Brouwers vix sensato, nihil proficio. Mens cras abundi.

Feria 4. 27 Maji. Quatuortempora. Mane 2¹/₂ cum carruca fratris Adriani usque ad molendinum Vugt. Joannes Brouwers a domo Schellekens solus in Boxtel. Ego domum. Post meridiem lectio.

Feria 5. 28 Maji. Ad prandium hic Dnus ac Magister meus Van Hirtum, rector in Helmond¹⁾. Hic prandium mecum solo. Sermones multi. Rogat a me, ut perquiram, an Dnus Van Hoek²⁾ resumpturus sit rectoratum. Ad 5¹/₂ Johannes de Graaf hic cum nuncio de ingravescente morbo patris. Ego domum obviam carruca ad pontem Halder. In via preces rosarii pro patre. 11 nocturna domi. Pater non nihil levius habet.

Feria 6. 29 Maji. Missa domi pro patre infirmo. Tota die propinquus est morti. Domi est Keeke Piggen³⁾. Visitationes multae.

Sab. 30 Maji. Ad prandium frater medicus. Discedit hora 5¹/₂. Pater in extremis. Vesperi hora 9^a tradit spiritum carissimus parens, inter preces meas et lacrymas praesentium sororum Evae et Antonulae et Mariae Catharinae, fratrum Adriani, J. B. Brouwers et Keeke Piggen et multorum aliorum. Sequentibus diebus Missa domi pro patre defuncto.

¹⁾ Franciscus van Hirtum, sinds 1800 rector der Latijnsche school te Helmond, gest. 16 April 1808. Blijkbaar een der vroegere leeraren van Van Gils te Turnhout. L. Schutjes, a. w., IV, blz. 141.

²⁾ Joan. Baptista van Hoeck, voorganger van Van Hirtum als rector der Latijnsche school te Helmond. Later was hij pastoor van Vlierden. L. Schutjes, a. w., V, blz. 825.

³⁾ Zie noot bij 7 Dec. 1797.

· Dom. 31 Maji. Multi condolentes. Vesperi preces pro defuncto a 7 ad 8 me presente alta voce. Sic et sequentibus diebus. Deliberationes de multis inter fratres.

Feria 3. 2 Junii. Locatur cadaver in loculo et ponitur in sacello. Vesperi preces multorum a 6 ad 7 sub pulsu campanae.

Feria 4. 3 Junii 1801. Horis 6 $\frac{1}{2}$, 8 et 10 exequiae pro patre. Ultimae cum musica intersumus. Funus effertur post Missam, stipantibus plus (inquiunt) quam 300 in habitu luctuoso. Sepelitur patris cadaver in ecclesia inter primam columnam versus chorum a sinistris ingredientis et inter murum lateralem adjacentem prope chorum Beatae Mariae Virginis. Manent hic ad prandium cognati de Diessen etc.

Feria 5. 4 Junii. Festum Sanctissimi Corporis Christi. Post Missam moneo sororem Evam de testamento patris. Haec irata evadit. Ad prandium non vult venire, sed venit Brouwers cum fratre Adriano et uxore. Legitur testamentum et codicillus patris.

Feria 6. 5 Junii. Ad prandium soror Eva, sed non manducat. Multae lacrymae et querelae. Post prandium ego in Goirke et ad reliquos cognatos defero imagines. Vesperi apud Brouwers. Omnia videntur parata apud ipsum, sed ipsa absens ad nos ivit, quasi expulsa ab ipso. Multae lacrymae et clamores. Vidi hodie patrem De Roy et monui de vita scandalosa. Sermo de eo ad vesperam cum fratre Adriano.

Sab. 6 Junii. Mane 2 $\frac{1}{2}$ in Halder cum carruca Donders, villici nostri. In via vidi Van Dongen. Sermo de retributione ecclesiae facienda pro precibus publicis pro patre factis. Hora 8 domi. Lectionem non dedi. Dominica in Boxtel. Conveni Van Son de paupere Van Dijk etc.

Feria 2. 8 Junii. Post prandium in civitatem, sed oblitus imagines. Conveni Coppens et multos. Fuit hic mane Reverendissimus.

· Feria 3. 9 Junii. Mane hora 8^a 1^a Missa De Bont. Omnia bene et ordinate.

· Feria 4. 10 Junii. 1^a Missa Van Hooff. Ego mane in civitatem, detuli imagines ad Dnum Vermeulen (solvi 2—12—0 pro reservet(o)?), ad Dnum Staessens (ubi prandium), ad Dnam Veldriel (ubi de querela super sede in ecclesia S. Catharinae), ad Van Oirschot, Van Goch, Lemmens, cognatos Lantermans, Habraken, Schippers, ad Heeren etc. etc. Conveni Coppens, solvi f 30—0—0. Conveni Van Roy de novo pileo. Conveni Van Boxtel de testamentis patris et Dekkers.

Feria 5. 11 Junii. 1^a Missa Cuipers.

Feria 6. 12 Junii. Hic ad prandium Dna Hengst cum fratre Pastoris Gestel. Post prandium Dungen adest.

Feria 2. 15 Junii. Ad mensam commemoratio S. Antonii Paduae. Mane obviam mihi fit Pater Colije. Sermo de poena ipsi a Reverendissimo inflictæ. Remisi eum ad Guardianum et ad Pastores de Nunen et Mierlo. Moser in Schijndel ¹⁾).

Feria 5. 23 Julii 1801. Van Liemdt in Nunen, dimisso Patre Colije.

Sab. 25 Julii. Mane in Waalwijk, pluvio caelo, per carrucam Schellekens Vugtani usque Cromvoirt, ubi prandium apud Pastorem ²⁾. Vidi Pastores in Drunen et Baardwijk. Reperi Joannem fratrem et familiam, item sororem Antonulam. Sermones hic multi præcipue de Brouwers et uxore etc. etc.

Dom. 26 Julii. Missa apud sorores Van den Hout. Vidi Pastorem et reliquos. Missam et concionem frequentavi Dni De Lespens.

Feria 2. 27 Julii. Missa apud viduam Corn. Crillaers. Post meridiem visitatio Pastoris cum Dna Hoekx et aliis.

Feria 3. 28 Julii. Sine Missa discessi cum rheda fratris usque prope Cuyk, inde pedes, viso Pastore in Cromvoirt, domum hora 11. Hoc biduo concursus. Nuncium ex Duinkerken de pace Ecclesiae conciliata inter S. Sedem et Buona parte. Faxit Deus ³⁾).

Feria 5. 30 Julii ⁴⁾. Post meridiem hic Lantermans cum suis, invitans ad jubileum, item Staessens ad ingressus festum.

Feria 6. 31 Julii. Ad prandium Pastores Rosmalen et Nuland.

Feria 2. 3 Aug. Ego et Burgers ad prandium ingressus Staassens, magnum convivium!

Feria 3. 4 Aug. Post lectionem hora 12 ad urbem ad prandium jubilei Lantermans. Maximum convivium!, sed cum multo meo taedio.

Feria 4. 5 Aug. Post meridiem adsunt Jan Brouwers cum magistra. Scripsi Bernardinae Mutsaers de monasterio Boxmeer ⁵⁾).

¹⁾ Het M. S. heeft tusschen 15 Juni en 23 Juli een blanco pagina.

²⁾ Andreas van den Bogaart, pastoor van Cromvoirt, 1783—1803. L. Schutjes, a. w., III, blz. 397.

³⁾ Den 15 Juli 1801 werd het Concordaat gesloten tusschen Frankrijk en den H. Stoel.

⁴⁾ Het M. S. heeft abusievelijk 30 en 31 Aug.

⁵⁾ Bernardina Mutsaers, nicht van Van Gils, voerde blijkbaar met dezen briefwisseling over haar roeping. Dat zij Priorin zou geweest zijn van het Carmelitessen-klooster te Boxmeer, blijkt niet uit de door Allard geciteerde plaats bij Schutjes. Allard heeft blijkbaar niet gelet op het verschil in voor-naam.

Dom. 16 Aug. Ego cum Moser in Schijndel, ubi ad solem-
nem Missam et prandium. Rogavi a Reverendissimo veniam
ad publice celebrandum, quod negatur. Adest Van Liemdt.
Vesperis adsunt Schermer, medicus Van Oirschot cum suis.

Feria 2. 17 Aug. Ad prandium Heeren, qui vadit in
Dungen ad exercitia spiritualia. Vocatur Van Liemdt in
Udenhout. Adest Van Tulder ex peregrinatione in Kevelaar.
Scripsi sorori.

Antonius van Gils in betrekking tot de Noord-Nederlandsche Missie

door

J. C. VAN DER LOOS.

Met eerbiedige vereering werd door de fijne pen van Pater Allard „de waarlijk groote maar tevens waarlijk nederige man” ¹⁾, Antonius van Gils, in het licht gesteld der kerkelijke gebeurtenissen van zijn tijd. Niemand heeft meer, naar 's schrijvers meening ²⁾ „bijgedragen dan hij tot het ontluiken en opbloeien van een nieuw kerkelijk leven, niet slechts in Noordbrabant maar *in geheel Nederland* en zelfs daarbuiten.”

Vandaar dat de Redactie van dit tijdschrift, die een onzer groote mannen wenschte te eeren, reden had, om naar den invloed te vragen, welke van Van Gils op het kerkelijk gebeuren in de Noord-Nederlandsche Missie is uitgegaan.

Maar de verwachting der Redactie moge niet te hoog gespannen zijn. Want, zoo men den invloed uitzondert, welken Van Gils heeft uitgeoefend in 1795 op den aartspriester Berendzen van Utrecht, bij de vraag naar het geoorloofde van den gevorderden eed, en eenige jaren later op den aarts-priester Van Nooy, over de toelagen der geestelijken, dan bepaalde zich 's mans optreden in de Noord-Nederlandsche Missie meer uitsluitend tot negatieven arbeid, tot waarschuwen en nog eens waarschuwen, opdat kerk en godsdienst door hetgeen van staatswege voorgesteld en ondernomen werd, geen schade zoude lijden. Van Gils was opgegroeid en ge-

¹⁾ Allard, H. J., *Antonius van Gils en de Kerkelijke gebeurtenissen van zijn tijd*, 's-Hertogenbosch, 1876, Voorrede, blz. VIII.

²⁾ L. c., blz. X.

vormd onder andere staatkundige verhoudingen dan de geestelijkheid in het noorden des lands. Daar had men met verlangen uitgezien naar de komst der Franschen, waardoor verlossing zou komen van het ondragelijke en tergende juk der plakkatén; die gelijkheid zouden brengen in het staatkundige en vrijheid in het godsdienstige.

En vrijmoedig had zij zich ingelaten met de belangen van kerk en staat; zij verlangde en streefde naar positieven arbeid, waardoor de godsdienst bevorderd en het kerkelijk leven kon worden opgebouwd.

Dat alles zal blijken uit eene korte bespreking der kerkelijke gebeurtenissen in de Noord-Nederlandsche Missie, waaraan de naam van Van Gils kan verbonden zijn.

De eed van 9 Maart 1795.

Reeds den 26^{en} Januari 1795 — enkele dagen na de vlucht van den Stadhouder — zaten de provisioneele vertegenwoordigers van het Bataafsche volk te 's-Gravenhage in de vergaderzaal der Staten van Holland bijeen en deden den 31sten Januari 1795 aan het vrije Nederland in 19 artikelen de rechten afkondigen van den burger en den mensch. Van alle ambtenaren, waartoe ook de priesters gerekend werden, werd bij plakkaat van 9 Maart 1795 een eed van trouw gevorderd op de omschreven rechten van den burger en den mensch. Over het geoorloofde van dien eed was de geestelijkheid verdeeld. Eenigen, tot wie behoorden de pastoors Lexius, Driessen, Schouten, Van der Sluys, Witbols, zagen in het afleggen van den eed geen bezwaar, wijl hij zich, zooals trouwens de Heer Van Son nog verzekerd had, alleen bepaalde tot het civiele en niemand in het godsdienstige mocht noch wilde hinderen.

„Waarom, zoo schreef Van der Sluys den 18^{en} Maart 1795 aan den aartspriester van Holland, Ten Hulscher ¹⁾, zal men nu zwaarigheid maken, daar men geen been vond in den eed

¹⁾ Bissch. Oud-Archief te Haarlem.

van 1787 op eene constitutie, die door hare geweldige placaten zoo nadeelig was voor onzen godsdienst. Waarlijk, ik geloof, dat sommige lieden enkel studeeren om zonderling te zijn. Ik vertrouw, dat de intentie van uw Ampl. niet is, om gedachten van sommige particulieren aan anderen op te dringen."

Andere priesters daarentegen, tot wie Stafford met de Haarlemsche geestelijkheid en de leden van het gewaand oudkapittel gerekend worden, waren beducht, dat de gevolgen van dezen burgerlijken eed zich ook tot het kerkelijke zouden uitstrekken, en dienden bij de volksrepresentanten een verzoek in, waarin, om alle bezwaren op te heffen, wijziging in den vorm der eedsformule werd aangevraagd. Aan dat verlangen werd voldaan, zoodat Stafford aan wie nog bleven aarzelen, kon schrijven en vragen: „wat is er toch in dit formulier te vinden, hetgeen met den minsten schijn van reden, duister, twijfelachtig, dubbelzinnig of onrustend zoude kunnen genoemd worden."

Ook Ten Hulscher, de aartspriester, was daarvan blijkens zijne missive van 15 April 1795 aan den H. Vader, Paus Pius VI, ten volle overtuigd ¹⁾).

Maar Berendzen, de aartspriester van Utrecht, en Van Alphen, de vicaris van Den Bosch, die beiden door Van Gils werden bewerkt, bleven uit gewetensbezwaren aan het ongeoorloofde van den eed voor de geestelijkheid vasthouden.

Van hunne zienswijze werd aan den aartspriester van Holland kennis gegeven:

31 Mei 1795: Berendzen aan Ten Hulscher ²⁾).

Ik hoore zelfs, hetwelk nog thans hoope niet waar te zijn, dat er onder de priesters zijn, die denzelven eed reeds zouden gedaan hebben. Wel hoe dan? Zullen wij als aanschouwers van dat werk zo blijven stilzitten, wij, die als wagers voor

¹⁾ *Bijdragen van Haarlem*, dl. XXXIX, blz. 68—69.

²⁾ Bissch. Oud-Archief te Haarlem.

het huys van Israël gesteld zijn? Mij dunkt, integendeel; was er ooit een tijd om onze stemmen te verheffen, dan is 't nu. Wij moeten ons niet laten te vrede stellen door zommige gezegdens, dat de Representanten zouden verklaard hebben zig met geen religie zaken te willen bemoeijen of het geestelijke niet te willen intreedden; want diergelijke reden strooiden de Franschen ook uit. Ook moeten wij niet gerust zijn met de uitleggingen, die over de declaratie wegens de rechten van den mensch door zommige particulieren worden gegeven; want die uitleggingen, behalve dat ze veele valsche en voor de kerk en christelijke vorsten hoonende dingen bevatten en hier en daar ook zeer gewrongen zijn, zo zyn ze bovendien ontbloot van alle proeve: want geen van de Representanten heeft tot heden toe te kennen gegeven: Gij of gij, o Burger, hebt in uwe uitlegging den echten zin der vergadering getroffen, veel minder dat zij zelve eenige uitlegging zouden hebben gegeven, alhoewel direct of indirect daartoe aangezocht zijnde. Wat kan men dan anders doen, als zig aan de letter en aan den natuurlijken zin houden.

27 April 1795: Van Alphen aan Ten Hulscher.

Ik neem de vrijheid eenige bedenkingen tegen den eed aan Ueerw's oordeel te onderwerpen.

De rechten van den mensch, zooals die bij publicatie van 31 Januari bepaald werden, zijn niets dan opiniën, waarover verschillenden verschillend oordeelen; opiniën, die voortdurend aan veranderingen onderworpen zijn en in de nationale bijeenkomst veranderd en nader verklaard kunnen worden. Hoe kan nu iemand zulke stellingen over de onvervreembare rechten van den mensch bij eede bevestigen?

Worden de kinderen niet geboren onderworpen aan hunne ouders? *Servi dominis suis?* De onderdanen aan de wettig gestelde machten?

5 Juli 1795: A. van Gils aan Ten Hulscher.

„Twee professoren in de theologie, die door hem waren geraadpleegd, hadden beiden verklaard, dat het afleggen van den eed „*etiam sub restrictione apposita*” ongeoorloofd was.

Ten Hulscher moest deze beslissing aanvaarden en daarnaar handelen”.

In een onderschrift deelde Van Alphen mede door dit schrijven zoo overtuigd te zijn, dat aan zijne geestelijkheid het afleggen van den eed verboden was.

Bijna iedere week ontving Ten Hulscher in die dagen brieven uit Maarsen en Schijndel, waarin op het ongeoorloofde van den eed 's aartspriesters aandacht gevestigd werd. Hetgeen hem echter niet van meening kon doen veranderen. De ontvangen brieven werden om consideratie en advies opgezonden naar Stafford, die door zijne publicaties zich in het eedsvraagstuk bijzonder had ingewerkt. Stafford, die niet gemakkelijk tegenspraak kon dragen, gaf op die brieven aan den aartspriester, zooals te verwachten was, een hard en bitter antwoord.

Zoo schreef hij den 20^{en} Juli 1795 over Berendzen: de man is niet bekwaam om het geval behoorlijk voor te dragen; waarna hij vervolgt: Had de Heer Van Alphen zich gewaardigd mij te komen zien, toen hij het laatst hier gepasseerd is, ik zoude hem redenen onder het oog hebben kunnen brengen, die misschien ruim zoo gewichtig zijn als de invallen van zijne vrienden, door wie hij zich laat vervoeren ¹⁾; maar dewijl ik hem niet heb mogen zien, kan een brief van mijn hand bij zijn Hoopeerw. van geen nadruk zijn. Ik wil echter niet weigeren uw Ampl. mijne gedachten over hunne redeneeringen mede te deelen, waaruit uw Ampl. gemakkelijk zal kunnen afleiden, dat, hoe gaarne ik ook in deze zaak onderrichting zoude ontvangen, ik mij door geene ongegronde redenen van een beredeneerd besluit laat aftrekken.

De bezwaren der Brabantsche Heeren moet gij niet hoog aanslaan, noch waarde hechten aan de meening der Lovensche hoogleeraren: zij spreken een oordeel uit over zaken, waarvan zij niet op de hoogte zijn; met de omstandigheden wordt door hen geen rekening gehouden. Oro te, ut animo sedato et pacato sis, ne in Scyllam incidas, cupiens vitare Charibdim.

Om ten slotte aan alle dispuut een einde te maken vroeg

¹⁾ Van Gils en zijn raadslieden.

Ten Hulscher, door tusschenkomst van Ciamberlani, naar het oordeel der Congregatio de Progaganda fide. Waarop de Vice-Superior den 18^{en} September 1795 antwoordde: „omnia ad ipsum juramentum spectantia sub diligenti examine adhuc esse”: zoodra de beslissing gevallen is, zal zij onmiddellijk worden medegedeeld.

* *
*

Het rekest van 13 Maart 1795.

Op dien dag werd door Ten Hulscher bij rekeste aan de Volks-Representanten de vraag voorgelegd, of het den katholieken geoorloofd was zich kerkelijk te organiseeren en tot de keuze van een eigen bisschop over te gaan.

Den eigen dag werd het verzoek toegestaan. De beslissing was voorzien: want reeds den 20sten Februari 1795 was Ten Hulscher met de twee Amsterdamsche pastoors, Cramer en Hegeman, door het Comité van algemeene waakzaamheid tegen 11 uur in den voormiddag op het stadhuis genoodigd, waar „plegtig de gelijkheijd van godsdienst en deszelfs volledige vrijheijd nevens alle andere, hier in voegen zijnde, werd aengekondigt. Waerop de plegtige aanbiedinge van Broederschap door handgevinge gevolgt is”. Daarna heeft Ten Hulscher zich in alle stilte met eenige vrienden beziggehouden met den vorm en den inhoud van het rekest. Volgens pastoor Bouman van de Appelmarktskerk te Leiden, was ¹⁾ „de manier, waarop het rekest werd ingericht, onverbeterlijk”; maar er behoorde in te worden opgenomen

hoe bezwaarlijk, hoe kostbaar, hoe gebrekkig, om niet te zeggen, hoe onmogelijk het bestuur van vreemdelingen is en van hun vreemde bedienden; zij leven niet onder het oog onzer brave vertegenwoordigers, niet onder het gezag onzer wetten, bezien hier de zaken niet door eigen oogen maar volgens valsche of tegenstrijdige rapporten; zoo moeten zij zich in hunne beschikkingen noodzakelijk vergissen of zullen eigendunkelijk voortgaan. Daar zij niets te vreezen hebben,

¹⁾ Bissch. Oud-Archief te Haarlem.

kunnen zij eene slaafsche onderwerping vorderen en zoo zij hier ten lande verblijf hielden, zou hun kostbare hofhouding, ook gedeeltelijk op onze schouders geschoven worden. Het bestuur onzer missie wordt door hen beschouwd als bijwerk; zij zien uit naar promotie en nauwelijks begrijpen zij iets van onze toestanden of zij vertrekken naar elders, ons wederom overgeevende aan een vreemdeling, die even onkundig is, als toen zij hier kwamen. Weshalve wij ootmoedig verzoeken, dat gelijk aan een klein getal catholieken twee à drie bisschoppen is toegestaan, met wie wij in geen kerkelijke maar wel burgerlijke broederschap kunnen leven, zoo hopen wij, dat ook ons diezelfde gunst en vrijheid zal geschonken worden. Ziedaar iets in haast.

Ten Hulscher heeft zich wel gewacht deze ontboezemingen van den ouden Bouman in zijn rekest op te nemen, ofschoon zij een eerlijken terugslag waren van hetgeen onder de priesters in de missie gedacht en gehoopt werd.

Den 13^{en} Maart 1795 werd het rekest naar Den Haag opgezonden en merkwaardig, nog ná dien datum werden aan Berendzen en Van Alphen door Ten Hulscher inlichtingen en wenken gevraagd voor eene daad, welke reeds was gesteld.

Berendzen bemerkte dat en was over de handelwijze van den aartspriester weinig gesticht.

Hij schreef hem den 25^{en} Maart 1795 ¹⁾).

Ik ben voorlede Zondag niet weinig ontsteld geweest, lezende in de Amsterdamse, Haarlemse en Utrechtse couranten, alle van dags tevooren, het Request door een Ampl. etc. op den 13^{en} dezer voor de Representanten des Volks van Holland ingebragt en vergelijkende dien datum met dien van den brief door Uw Ampl. in dato 15 dezer aan mij gezonden. Uw Ampl. schreef daarin nopens het project om eigene Herders voor ons te verkrijgen, alsof het nog heel verre af was, lezende ik daarin: eventwel dewijl dit alleen maar losse bedenkingen van mij zijn, weet ik niet, of ze eenige attentie bij Uw Ampl. meriteeren: zoo ja, dan verzoeke mij mede hierop eens iets aan te stippen; ondertusschen was er reeds twee dagen te vooren

¹⁾ Bissch. Oud-Archief te Haarlem.

dienaangaande een Request van Uw Ampl. etc. bij de Volks-Representanten ingebracht. Ik zal het wanstaltige van die handelwijze hier niet gaan ontvouwen, maar hetzelfde liever aan de consideratie van Uw Ampl. overlaten. Genoeg is het voor mij, dat ik Uw Ampl. nooit de minste rede of aanleiding tot diergelijke heb gegeven, maar integendeel de doorslaandste bewijzen van openhartigheid en oprechtheid, gelijk als alle mijne handelingen en brieven en bijzonder nog de laatste, nu voor 5 dagen afgezonden ¹⁾, kunnen getuigen.

Van Alphen echter, die blijkbaar in die dagen de couranten uit het Noorden niet gelezen had, antwoordde op de missive, van Ten Hulscher, gedagteekend 16 Maart 1795:

De redens door Ueerw. bijgebracht, komen mij juist voor; ik heb dezelve van overlang bezeft en vermeene, dat het te wenschen was geweest, dat overlang de Missie, soo als ons Vicariaet bestiert wordt, bestuurt was geworden. Dan in dese tijdsomstandigheden deswegens iets te ondernemen, soude, myns oordeels, aldergevaerlijkst wezen. De kerke reeds soo seer onder slavernij, soude veelligt door dusdanig recours tot de politieke bestierders nog meerder onder slavernij geraeken. Rome zal vooral in dese tijden en daer de relatien wegens de clergie niet gunstig sullen zijn, zeker niet makkelijk daerin bewilligen. De gemeentens in gevolg het exempel van haere herders sullen welligt opkomen en insgelijks haere herders immediaet willen aenstellen: expertus loquor. De gevolgen van een en ander sal Ueerw. ligtelijk bij sig selve opmaeken en soo ik mij onder correctie mag uiten, komt het mij voor, dat de geestelijkheid van Holland voor 't tegenwoordige soude behooren stil te zitten, te meer, daer ik niet twijfele of Ueerw. sal een ampele en bisschoppelijke magt hebben om de missie tans te bestieren. Soo haest de saeken des lands vast gereguleert sullen wesen en de rust herstelt, sou de Hollandse geestelijkheid te Rome kunnen werken en ik vermeen wel versekert te wesen, dat deselve door mannen van aensien uit Braband, wier naemen te Rome wel te boek staen, ondersteunt souden worden en bekomen met gevoegzaamheid, hetgeene sy tans sonder de grootste opschuddinge niet ligtelijk sal verkrijgen.

¹⁾ Over den eed.

De gevolgen, welke het rekest op de Missie heeft teweeggebracht, bewijzen wel sterk, hoe scherp Van Alphen hier in de toekomst gezien had.

Over Van Gils echter wordt bij deze kerkelijke aangelegenheid nergens gesproken ¹⁾).

* *
*

1798: de Seminaria Warmond en 's-Heerenberg.

Door de opheffing der Universiteit te Leuven in 1797 vielen tegelijk de colleges, waar de theologanten der Bataafsche Republiek voor het priesterschap werden opgeleid. Men had dien slag voorzien, en reeds jaren van te voren hadden de Nuntii Zondadari en Ciamberlani, de vicarii Aerts en Van Alphen, de aartspriesters Van Engelen en Ten Hulscher en de Jezuieten, onderling overlegd of het raadzaam wezen zou tot de stichting van een algemeen seminarie voor de theologanten in de Nederlanden over te gaan ²⁾). Tot een bepaald besluit was men niet gekomen. Doch thans in 1797 moest er gehandeld worden, wyl, zooals Ten Hulscher schreef, de jongelingen door in het wild rond te loopen, in gevaar waren hunne roeping te verliezen.

Aan Van Engelen gaf Van Alphen te kennen ³⁾), reeds vroegtijdig zich van de noodige permissie van Rome voorzien te hebben om tot de stichting van een seminarie te kunnen overgaan. Hetgeen Ten Hulscher in overleg deed treden met Van Engelen om voor de noordelijke provinciën één seminarie op te richten. Die poging mislukte: zoodat er drie seminariën ontstonden, een te 's-Hertogenbosch, spoedig overgebracht naar Herlaer, een te Warmond en een te 's-Heerenberg.

Volgens Pater Allard was Van Gils reeds in 1786 op een seminarie bedacht geweest en had omstreeks 1796 met

¹⁾ *Bijdragen van Haarlem*, dl. XXXIX, blz. 44 env., blz. 213 env.

²⁾ *Bijdragen van Haarlem*, dl. XLVIII, blz. 6 env.

³⁾ *L. c.*, blz. 8.

Van Alphen en een invloedrijk man te 's-Hertogenbosch over het stichten eener geestelijke kweekschool van gedachten gewisseld ¹⁾).

Van Hapert deelt mede ²⁾, dat aan Van Gils als levenstaak de oprichting van een seminarie voor het vicariaat werd opgelegd. Zijne scherpzinnigheid had de noodzakelijkheid voorzien. Den 1^{en} Januari 1798 huurde hij mondeling twee huizen te 's-Hertogenbosch, waarin 29 Januari het seminarie geopend werd.

En volgens Smits richtte in 1798 Van Alphen een seminarie op te 's-Hertogenbosch, hetgeen een levenskwestie was voor het vicariaat ³⁾).

Met het seminarie 's-Heerenberg heeft Van Gils in geen betrekking gestaan; zijne verhouding daarentegen tot het seminarie Warmond was van vriendschappelijken aard. Daarvan immers stond Chedeville aan het hoofd, die hoewel jonger in levensjaren, zich als oud-leerling der Leuvensche Alma Mater met Van Gils geestelijk verwant gevoelde; beide priesters hebben getracht met het godsdienstig leven ook de gebruiken en gewoonten der ten ondergegane hoogeschool naar hunne seminaria over te brengen.

In die onderlinge vriendelijke verhouding kwam geen kentering, toen Chedeville, met Ciamberlani en Ten Hulscher, zich er tegen verzette, dat Baron Van Wijckerslooth, afkomstig uit het Hollandsche kerkdistrict, in het seminarie te Herlaer zijne philosophische en theologische studie zou gaan doen ⁴⁾. Vicaris Van Alphen, zoowel als Van Gils, had als *conditio sine qua non* voor die opname de toestemming zijner geestelijke Overheid vereischt. Later heeft Chedeville een bezoek aan Herlaer gebracht in gezelschap van den subdiaken Van Wijckerslooth ⁵⁾.

Eerst toen Chedeville eene andere houding aannam dan

¹⁾ *L. c.*, blz. 77.

²⁾ *Nieuw Nederl. Biogr. Wdbk.*, dl. II, kol. 473.

³⁾ *L. c.*, dl. I, kol. 82.

⁴⁾ *Bijdragen van Haarlem*, dl. XXXVIII, blz. 134—144.

⁵⁾ Allard, H. J., *l. c.*, blz. 168.

Van Gils tegenover de organisatie-commissie onder koning Lodewijk, verkoelde hunne onderlinge genegenheid. Van Gils heeft in zijn dagboek een gerucht over onrechtzinnigheid van Chedeville opgeteekend; hetwelk latere schrijvers hebben overgenomen ¹⁾. Dat heeft den goeden naam van den president van Warmond een weinig beneveld. Maar de historie heeft hem recht gedaan en aangetoond, dat schijn noch schaduw van onrechtzinnigheid bij Chedeville te ontdekken is ²⁾.

Merkwaardig was de overeenkomst in zienswijze der beide presidenten, waar het de waarde-bepaling betrof der moraal-theologie van Alphonsus voor de studenten der seminariën. Chedeville, die het theologisch handboek gezien en gelezen had ³⁾, hetgeen Van Gils niet kon getuigen ⁴⁾, weerde het als contrabande; en Van Gils, die de theologia moralis van Alphonsus meermalen in zijn Praxis confessarii zag aangehaald, vond „er verscheidene gevoelens in, die de jonge studenten in godgeleerdheid niet nuttig, misschien niet zonder gevaar zouden lezen, zijnde meermaals verschillend van de gevoelens of ten minste van de handelwijze en gebruiken onzer Nederlandsche kerken.”

Beide presidenten hebben sinds 1825, toen de klein seminariën werden gesloten en uit het collegium philosophicum geen leerlingen in hunne seminariën werden opgenomen, door hun plichtbesef en bewonderenswaardige volharding, ondanks het gering getal hunner theologanten, de geestelijke kweekscholen van Den Bosch en van Holland voor een gevreesden ondergang bewaard. 's-Heerenberg was onder die beproeving bezweken ⁵⁾.

* *
* *

1806: Koning Lodewijk.

De belangstelling, welke de katholieken de eerste jaren na

¹⁾ Allard, H. J., blz. 135, noot 1; Albers, P., *Geschiedenis van het herstel der Hierarchie in de Nederlanden*, dl. I, blz. 12.

²⁾ *Bijdragen van Haarlem*, dl. XLVIII, blz. 452 env.

³⁾ *Bijdragen van Haarlem*, dl. XLI, blz. 144 env.; *idem* dl. XLVIII, blz. 458.

⁴⁾ Allard, H. J., l. c., blz. 251—252.

⁵⁾ *Archief van Utrecht*, dl. XXXIX, blz. 49, 110.

1795 voor het politieke leven aan den dag hadden gelegd, begon langzamerhand in te sluimeren, vooral toen geruchten de rinde deden, dat de erfprins van Oranje naar zijn ontvlucht grondgebied zou terugkeeren. Maar des te meer ging hunne werkzaamheid uit naar het kerkelijk leven, omdat alle bemoeiing onder de Republiek met den godsdienst bleef buitengesloten. Vandaar hun blijde en opgewekte stemming, toen, na het bestuur van den Raadpensionaris, Lodewijk Napoleon tot koning van Holland verheven werd. Vanwege den H. Stoel werd aan Ciamberlani opdracht gegeven om het vorstelijk echtpaar bij zijne komst in Holland te gaan gelukwenschen. Ook Ten Hulscher maakte zijne opwachting en beide priesters, die kort daarna hunne bezoeken herhaalden, waren opgetogen over 's konings eenvoud en den hartelijken toon, waarmede de klachten en verlangens der katholieken door hem in overweging genomen werden ¹⁾).

En werkelijk de komst van koning Lodewijk is voor de katholieken een zegen geweest voor den opbloei van hun godsdienstig leven. Talrijk zijn de kerken en instellingen, welke, gedrukt onder den nood der tijden, door zijne mildadigheid voor een wissen ondergang werden bewaard; en schier even talrijk zijn de geschenken, waarmede in zijne mildheid de armelijke bedehuizen begiftigd werden.

Behalve wellicht de andere voorname aarts priesters der noordelijke Nederlanden, ging ook Van Gils met eenige priesters uit het vicariaat ter audiëntie naar Den Haag, waar hij den 17^{en} Juli 1806 door den vorst ontvangen werd. En ook hij moest getuigen over 's konings hoffelijkheid, waarmede zijn heilgroet beantwoord werd; over de vriendelijke toezeggingen, welke hem aangaande de verloren Schijndelsche tienden gedaan werden.

En toch, hoe geheel anders was de innerlijke gezindheid van Van Gils tegenover den koning dan die der Hollandsche geestelijkheid. Zonder 's konings karakter in twijfel te trekken,

¹⁾ *Bijdragen van Haarlem*, dl. XXXIX, blz. 129 env.; *idem*, dl. XLVIII, blz. 161 env.

vreesde hij toch altijd in hem een Jozef den tweeden. Aan dien angst had de aalmoezenier Van Velde de Melroy voedsel gegeven door te wijzen op de Josephistische raadgevers, van wie, naar hij vermeende, de koning omgeven was.

Dat de vorst aan zijn huiskapel twee voortreffelijke priesters Bertrand en Lamblardie verbonden had; dat deze priesters met wijze voorzichtigheid, van hun komst af in ons vaderland, den koning hebben ingelicht over de kerkelijke gebeurtenissen, waarmede de opbloei van het godsdienstig leven onder de katholieken kon bevorderd worden, hebben Van Gils en Van Velde de Melroy wel geweten, maar desondanks bleven zij tegenover hem zekere, niet ongefundeerde, reserve in acht nemen.

* *
*

2 Aug. 1808: De consuleerende commissie tot de zaken van het Roomsch Catholyk kerkgenootschap.

In het koninklijk besluit van 2 Augustus 1808 werd door artikel 13 bepaald „dat onze minister van den eeredienst zal eene commissie benoemen, bestaande op zijn minst uit drie en op zijn meest uit negen personen van iedere erkende godsdienstige gezindheid in het Rijk, om ieder dier commissiën te raadplegen wegens de te nemen schikkingen, tot het definitief regelen van al hetgene den eeredienst der onderscheidene gezindheden betreft. Hij zal ons het rapport met zijne consideratiën vergezeld aanbieden”.

Bij missive van den 25^{en} Februari 1809 werd de commissie, bestemd voor het regelen der belangen van den katholieken eeredienst, samengesteld en bestond uit acht priesters, wier namen bekend zijn ¹⁾, en uit een leek, den Heer Commandeur Verheijen, lid van het wetgevend Lichaam. Ten Hulscher, een der commissie-leden, aanvaardde zijne benoeming den 1^{en} Maart 1809: „wanneer Uwe Excellentie zig wel zal gelieven te vergenoegen met een goed hart en de welmeenendste inzichten om mee te helpen tot bevordering van mijn geloofs-

¹⁾ *Bijdragen van Haarlem*, dl. XLVIII, blz. 167—168.

genootschap in het bijzonder en tot eene goede verstandhouding tusschen alle gezindheden van dit Rijk in het algemeen en zij mij in hare wijsheid hiertoe bevoegd acht: zoo biede ik mij bij deezen nederig aan ter dispositie van Uwe Excellentie”.

Den 14^{en} Maart 1809 kwam de commissie te Amsterdam voor de eerste maal bijeen en koos tot haren voorzitter pastoor Stafford uit Haarlem en tot secretaris pastoor Muller van Deventer.

Des anderen daags, den 15^{en} Maart 1809, werd door de commissie aan Stafford, Cramer en Lexius opgedragen om den H. Vader van haar bestaan in kennis te stellen. Eenparig verklaarden zij „tamquam Sedis Apostolicae filii obedientes, a cujus communione ne vel latum unguem cuiquam recedere licet, haec Beatissimae Paternitati tuae communicanda duximus, ne per falsos rumores qui ab inquietis quibusdam hominibus spargere possent, Paternus tuus animus novis angustiis discrucietur. Absit a nobis vel in minimo dolorem super dolores tuos addere”. En ten slotte verheugen zij zich, dat de katholieke en invloedrijke Heer Commandeur Verheijen aan de commissie werd toegevoegd: „Coetui nostro virum religionis Catholicae zelo non minus quam consilarii regii et corporis legislativi membri titulo commendabilem Joannem Baptistam Verheyen superaddidit, cujus praesentia moderata et religiosa nobis perutilis est”¹⁾).

Het generaal rapport der commissie, vergezeld van een ontwerp-reglement verscheen den 26^{en} October 1809, maar voldeed noch aan den minister Van der Capellen noch aan den chef der eerste divisie, den Heer Janssen, later secretaris-generaal, om wille van zijne onvolledigheid en den ultramontaanschen geest, welke in de ontwerpen door toedoen van Cramer, 's konings aalmoezenier, gelegd was.

Wat later door Lexius en Muller aan den Minister werd voorgesteld, valt buiten onze beschouwing.

¹⁾ Bissch. Oud-Archief te Haarlem.

Onder degenen, die over de consuleerende commissie verdacht werden, uit vrees voor de gevolgen, valsche geruchten te verspreiden, behoorden behalve de beide Paters Bitter en Albertus van Gils te 's-Gravenhage, die „het ergste voor de reguliere zendelingen vreesden”¹⁾, de oud-bisschop van Roermond, Van Velde de Melroy, van wien Ciamberlani getuigde²⁾, dat deze lofwaardige kerkvorst al te veel luisterde naar de inzichten van anderen, die van den stand der zaken onkundig waren.

En inderdaad vermeende hij ten onrechte³⁾, dat de commissie werd voorgezeten door een onkatholieken minister van eeredienst.

Maar de heftigste van alle tegenstanders der commissie was Antonius van Gils⁴⁾, die in de organisatie den vinger ontdekte der vrijmetselarij en niets liever zag, dan dat het werk der commissie geen voortgang zou hebben. Aan Van Alphen raadde hij, zoodra er geruchten gingen, dat de vicaris in de commissie zou worden opgenomen⁵⁾, voor het lidmaatschap in een gemotiveerd antwoord, ja zoo het kon, in een openbaar schrijven te bedanken. Maar Van Alphen achtte het oorbaar een eventueele benoeming niet af te slaan, wijl er immers slechts van eene consuleerende commissie sprake was.

Intusschen werd Van Alphen als lid der commissie voorbijgegaan, niet omdat hij weigerde⁶⁾, maar wijl de keuze des ministers gevallen was op den deken van Den Bosch, J. Hoogaerts. Van Gils heeft alle krachten aangewend, opdat ook hij zich uit de commissie zou terugtrekken.

Pater Allard verhaalt daarover⁷⁾: „vooreerst schenen hem [Van Gils] de ter beraadslaging voorgestelde onderwerpen zóó gewichtig van aard, dat ze slechts in een zeer ruim tijds-

1) Allard, H. J., *l. c.*, blz. 135.

2) *Bijdragen van Haarlem*, dl. XXXVIII, blz. 135.

3) Allard, H. J., *l. c.*, blz. 136.

4) *L. c.*, blz. 132.

5) *L. c.*, blz. 133—134.

6) Albers, P., *l. c.*, dl. I, blz. 11.

7) *L. c.*, blz. 140.

bestek — hoedanig de herderlijke bediening van den plebaan, vooral in den Paaschtijd, niet gedoogde — volkomen doorgrond en behoorlijk opgehelderd konden worden; en dan nog enkel en alleen door mannen, die in alle bijzonderheden bekend waren met het karakter, de gebruiken, omstandigheden en behoeften der vaderlandsche Katholieken. Ten andere dacht het hem, dat én den deken én al zijnen medeleden der commissie de vereischte volmacht ontbrak, om zulke vraagstukken te beslissen: er was immers blijkbaar spraak van zaken, die met de gansche tucht en kerkelijke hiërarchie in 't nauwst verband stonden en die bijgevolg slechts behandeld konden worden door mannen, daartoe door 't kerkelijk gezag gerechtigd . . .”

Maar ook Hoogaerts was met Van Alphen van gevoelen, dat het lidmaatschap eener raadgevende commissie niet moest worden afgeslagen.

Inmiddels trok Van Gils nooit strijdensmoede naar het Hollandsche kerkdistrict om aan wie het hooren wilden, zijne bedenkingen tegen de commissie bekend te maken. Maar niemand der priesters, die bezocht werden, deelde zijne sombere inzichten. Ciamberlani was opgetogen over de plannen des konings¹⁾; Ten Hulscher had tegen de commissie geen bezwaar, evenmin als Chedeville, Stafford en Brouwer, de oud-hoogleraar van Warmond. Cramer zelfs stelde er zich veel goeds van voor²⁾. En hoe Lamblardie, Lexius en Muller er over dachten, was voor Van Gils geen geheim: zoodat Van Gils, indien deken Hoogaerts wordt uitgezonderd, met geen der commissie-leden tijdens hunne beraadslagingen in vertrouwelijk verkeer heeft gestaan. Daarom komt het ons voor, dat Pater Allard overdrijft, indien hij zegt³⁾, dat Van Gils, hoewel geen lid der commissie, telkens, althans zijdelings, erin betrokken werd.

* *
*

1) *Bijdragen van Haarlem*, dl. XLVIII, blz. 167.

2) Allard, H. J., blz. 136, 137.

3) *L. c.*, blz. 153.

De toelagen der geestelijken.

De vraag, of het den geestelijken geoorloofd was toelagen te ontvangen van regeeringswege, heeft jaren achtereen aanleiding gegeven tot meeningsgeschil. Het openbaarde zich reeds onder koning Lodewijk Napoleon. Den 17^{en} Augustus 1808 schreef Ciamberlani aan Ten Hulscher: *juxta opinionem meam pessimum esset, si reapse nostri pastores deberent a regimine pensionem recipere, cui specimini ego semper adversatus sum.*

Den koning moest het voorstel gedaan worden: *ex redditibus bonorum ecclesiasticorum, quibus soli acatholici fruuntur, posset aliqua pars singulis annis dari catholicis et archipresbyteri deberent de ea disponere juxta circumstantias. Primum in auxilium collegiorum et deinde in subsidium pastorum vel Stationum, quibus necessaria desunt.*

Doch onder de pastoors waren er, die vermeenden, dat van een katholieken vorst niet verwacht mocht worden, door het geven van toelagen, over de geestelijken te willen heerschen. Zullen ook de bisschoppen straks niet door het gouvernement gesalariëerd worden, willen zij een behoorlijk onderhoud naar hun staat ontvangen? En zal de Paus daarin aanleiding vinden om bisschoppen aan ons koninkrijk te weigeren? ¹⁾ Inmiddels werd door koning Lodewijk bij besluit van 15 September 1809 bepaald, „dat over den jare 1810 geaccordeerd wordt en op de begrooting zal worden gebragt eene som van 120.000 gulden ten behoeve der geestelijken van die gezindheden, welker eeredienst bevorens of geheel niet of slechts eenigermate door den Staat is bekostigd geworden; dat van deze som zal worden bestemd voor de R. K. Geestelijken 100.000 gulden en de overige 20.000 gulden voor het Luthersche Kerkgenootschap”.

Van deze bepaling des konings hebben in het Hollandsche kerkdistrict zeven Staties en de capelanie van Veere gebruik gemaakt ²⁾.

¹⁾ Bissch. Oud-Archief te Haarlem.

²⁾ *Handboekje voor de zaken der R. K. Eeredienst*, 1848, blz. 28—34.

Een nieuw ontwerp van koning Lodewijk in 1810, waarbij gelijke tractementen aan de kerkleeraars van alle bestaande gezindheden uit 's Rijks kas zouden worden uitgekeerd, kwam door de inlijving van het Koninkrijk Holland in het Fransche keizerrijk niet tot uitvoering.

Ook onder keizer Napoleon werden nieuwe plannen ontworpen over de bezoldiging der geestelijken, maar konden door den val van het keizerrijk niet ten uitvoer worden gebracht.

Bij de komst van Oranje bleven de geestelijken de toelagen ontvangen, welke zij tot dusver genoten hadden: de zaak der bezoldiging zou nader geregeld worden. En zoo werd in de grondwet van 1814 over de toelagen der geestelijken bij artikel 139 bepaald, dat de koning zich „het regt van inzage en beschikking” voorbehield „omtrent de inrigtingen van die gezindheden, welke eenige betaling of toelage uit 's lands kas genieten”.

Tegen het rekbare dezer zinsnede nopens de bevoegdheid van den staat tegenover de kerkgenootschappen maakten de aarts priesters Cramer en Van Nooy, die geregeld bij Van Gils te rade ging, ernstig bezwaar; hetgeen aanleiding gaf tot het besluit van 16 Mei 1814, waarin verklaard werd, dat het recht aan den koning toegekend zich alleen bepaalde „tot beschikkingen van een financiëelen aard”.

Door deze verklaring was Van Alphen gerust gesteld; ook Van Nooy en Van Gils vermeenden, dat thans de toelagen zonder bezwaar door de geestelijken konden ontvangen worden: maar Cramer, en daarin later gevolgd door Van Gils, was van gevoelen, dat ook door deze verklaring der bewuste zinsnede de vrijheid der kerk door de nieuwe regeering te veel gebonden werd. Cramer en Van Gils hadden goed gezien: want toen Cramer den 16^{en} September 1814 vernam aan welke priesters van zijn kerkdistrict toelagen waren toegekend, las hij daarbij de bepaling

„dat bij het vacant worden van pastorieën en andere

geestelijke bedieningen, waaraan het genot van toelagen uit 's rijks kas verknocht was, die toelagen voor den opvolgenden geestelijke niet zouden gecontinueerd worden, tenzij vooraf door den daartoe bevoegden kerkvoogd van den secretaris van staat van binnenlandsche zaken vrijheid ware verkregen tot het weder vervullen der opengevallen plaats en de daarop gevolgde benoeming door Z. K. H. geagreëerd zou wezen".

Waarop Cramer met Ciamberlani bij den koning, die te Amsterdam vertoefde, ter audiëntie ging en zijne bezwaren tegen de gestelde bepalingen uiteenzette. „In zijne goedheid" gelastte de koning aan Cramer zijn geopperde bedenkingen aan den commissaris-generaal mede te deelen: waaraan bij schrijven van 20 October 1814 werd voldaan.

Des anderen daags schreef Ciamberlani aan Van Nooy, dat ook hij voor de toelagen onder dezelfde bezwarende voorwaarden toegestaan, moest bedanken. Waaraan Van Nooy voldeed bij schrijven van 1 November 1814 ¹⁾.

Ongetwijfeld heeft ook Ciamberlani zijne zienswijze aan Van Alphen medegedeeld en eveneens aan zijne priesters het ontvangen der toelagen verboden.

Van Gils, die van Van Nooy in zake de toelagen de bijzondere raadsman was, doch als president van Herlaer geen rechtsmacht uitoefende over de priesters van het vicariaat, waagde het, gedreven door ijver en vrees, buiten den vicaris om, aan Ciamberlani in October 1814 zijne bedenkingen tegen de toelagen bloot te leggen. Pater Allard wist niet te achterhalen, of en wat de Vice-Superior aan Van Gils geantwoord heeft ²⁾.

De priesters in het vicariaat en het aartspriesterschap Utrecht — enkelen uitgezonderd — hebben zich voorbeeldig naar de inzichten van Ciamberlani en de uitspraak van Rome gedragen.

Niet alzo in het Hollandsche kerkdistrict, waar de be-

¹⁾ *Archief v. Utrecht*, dl. XXXIX, blz. 31—32.

²⁾ *L. c.*, blz. 239—240.

zwaren van Cramer tegen de toelagen door de invloedrijke priesters Lexius en Schrant ongegrond werden verklaard. Doch het verloop van deze aangelegenheid valt geheel buiten het arbeidsveld van president Van Gils.

* *
*

Nov. 1815: het Nederlandsche Bijbel-Genootschap.

De geest van verdraagzaamheid, waardoor verslapping in het godsdienstige, eene zekere onverschilligheid in het kerkelijk leven zich openbaarde, werd vooral na den val van het Fransche keizerrijk gevoed door de stichting van Bijbel-Genootschappen. Eene instelling, welke door den Schotschen leeraar Macintosh den 25^{en} Maart 1814 naar Amsterdam werd overgeplant onder bescherming van den erfprins van Oranje. Als gewoonlijk vond zij hier een vruchtbaren bodem; in meerdere plaatsen van ons land verreezen instellingen ter verspreiding van den Bijbel op de scholen en in de huisgezinnen. In November 1815 vereenigden zij zich tot een Nederlandsch Bijbel-Genootschap, met het doel, om protestanten en katholieken door de lezing eener overzetting van de Vulgaat in het godsdienstige nader tot elkander te brengen. Van den aartspriester Cramer werd steun en medewerking verzocht. Doch bij schrijven van 11 Juli 1814 werd door den aartspriester even ferm als beslist het doel en streven van het Bijbel-Genootschap voor de katholieken als onaanvaardbaar van de hand gewezen ¹⁾).

Naar ik weet, is Van Gils over deze dreigende gevaren met den aartspriester niet in briefwisseling geweest; zijne werkzaamheid heeft zich in die jaren meer bepaald tot eene vruchtbare samenwerking met Le Sage ten Broek, den convertiet, die te juister ure door Gods voorzienigheid als een geschenk aan de katholieken gegeven werd.

* *
*

¹⁾ Bissch. Oud-Archief te Haarlem.

Naar best vermogen heb ik hiermede den invloed weergegeven, welken Van Gils op de voornaamste kerkelijke gebeurtenissen in de noordelijke provinciën gehad heeft. Dat hij, naar verwacht werd, niet grooter was, vindt zijne verklaring in de monographie van Pater Allard, waarin Van Gils als hoofdpersoon gekozen werd van hetgeen tijdens zijn leven op kerkelijk gebied in de Nederlanden heeft plaats gehad.

Voor het zuiden mag dat waar zijn; voor het noorden gebeurde het ten onrechte.

Naar mijn bescheiden meening behoort de kerkgeschiedenis van ons vaderland van 1795—1830 rond den persoon van den Vice-Superior, Ciamberlani, beschreven te worden.

BOSSCHE BIJDRAGEN

DEEL XII

1933—1934

R E G I S T E R S

Register van Plaatsnamen.

- Aalst, 14, 16, 274, 337.
 Achel, 277.
 Afferden, 7, 82.
 Aken, bisdom, 82.
 Alkmaar, 16.
 Alphen (Geld.), 3, 12.
 Altona, 208.
 Amersfoort, 63, 65.
 Ammerzode, 265.
 Amsterdam, 15, 281, 312, 366.
 Antwerpen, 21, 51, 53, 59,
 150, 151, 152, 160, 191,
 193, 213, 236, 239, 252,
 253, 259, 266, 289, 338.
 —, bisdom, 158, 207, 226,
 276.
 —, St. Jacobskerk, 51, 191.
 —, St. Salvator klooster, 152.
 Arcen, 82.
 Arendonk, 277.
 Arnhem, 53, 62, 63, 65.
 Asten, 8, 14, 50, 62, 157.
 Baardwijk, 351.
 Bakel, 266.
 Bavel, 313, 332.
 Beers, 11.
 Beerse, 162.
 Bemmelen, 344.
 Berchem, 74.
 Bergen (Heneg.), 107.
 Berg en Dal, 11, 13.
 Bergeijk, 6, 15, 233.
 Bergen-op-Zoom, 207.
 Bergharen, 16.
 Berkel, 7, 288.
 Berlaar, 239.
 Berlicum, 13, 312.
 —, seminarie, 183.
 Besoyen, 280.
 Best, 7, 9, 16, 246, 274.
 Binderen, abdij, 100—157
 pass.
 Blaarthem, 357.
 Bladel, 15, 233, 324.
 Boekel, 9.
 Bokhoven, 248, 273, 279.
 Bommel, 23, 273.
 Boxmeer, 351.
 Boxtel, 4, 10, 16, 79, 186,
 210, 214, 217, 234, 235,
 240, 243, 246, 260, 265,
 274, 286, 291—306 pass.,
 311, 313, 316, 319, 325,
 329, 333—350 pass.
 Braunsberg, 54, 55, 57, 58.
 —, Jezüitencollege, 54, 55.
 —, seminarie, 58.
 Breda, 200, 230, 233, 236,
 247, 248, 259, 262, 271,
 272, 293, 324, 332, 335,
 337.
 —, ap. vicar., 98, 199, 226.
 —, Begijnhof, 272.
 —, deken., 191, 207.
 Bremen, 208.
 Brugge, 59, 105.
 Brussel, 22, 24, 112, 259.
 Budel, 6, 7, 10, 12.
 Capelle, 270.
 Coudewater, 268.
 Cromvoirt, 351.
 Cuijk, 3, 8, 11, 15, 16.
 —, St. Agatha, 63, 66.
 Delfshaven, 278.
 Deurne, 15.

- Deventer, 54, 59, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69.
 —, Minderbroederskerk, 68.
 Diessen, 13, 15, 162, 257, 308.
 Dinther, 7, 8, 13, 16, 336.
 Dordrecht, 278.
 Dommelen, 8.
 Dongen, 337.
 Donk, 16.
 Doornik, bisdom, 162.
 Dorst, 272.
 Douay, 211.
 —, Univers., 162.
 Driel, 239, 290, 331.
 Drunen, 14, 15, 162, 253, 351.
 Druten, 8, 12, 13, 16.
 Dublin, 19.
 Duinkerken, 351.
 Dungen, Den, 244, 251, 252, 266, 269, 270, 277, 279, 294, 300—312, 317, 318, 326, 329, 347, 352.
 Earde, 291.
 Eersel, 3, 16, 327.
 Eindhoven, 3, 4, 8—14 pass., 274, 275, 282, 284, 305, 309, 311.
 Elbing, 55, 56.
 Elshout, 278.
 Elten, 344, 345.
 Emmerik, 21, 23, 59, 63, 64, 225, 247, 257, 259, 270, 288, 290, 311, 321, 338, 340, 344, 345.
 Empel, 286, 288, 294, 310, 331.
 Engelen, 238, 246, 248, 269.
 Enschoot, 346—348.
 Erp, 10, 11, 344.
 Esch, 3, 307, 310—313, 317, 318, 324, 333, 342.
 Ewijk, 12.
 Fellenoord, 13.
 Gansoyen, 324.
 Gassel, 7.
 Geel, 284.
 St. Geertruidenberg, 8, 12, 14, 18, 270.
 —, dekenaat, 18.
 Geffen, 7, 8, 15, 16.
 Gelder, 22, 334.
 Geldrop, 15, 275.
 —, Braakhuijzen, 4, 14.
 Gemert, 7, 10, 15, 325.
 Gemonde, 295, 300, 329, 341.
 Gennep, 82.
 Gent, 21, 142, 238, 332.
 —, bisdom, 207.
 Gestel (Belg.), 239, 240.
 Gilze, 276, 307, 313, 314, 332, 346.
 Ginderdoor, 5, 14.
 Ginneken, De Ypelaar, 332.
 Goirle, 4, 5, 7, 13.
 Gorinchem, 334, 335.
 Grave, 6, 8, 12, 15, 86, 224, 304, 305, 344, 346.
 —, ap. vicar., 85—99 pass.
 's-Gravenhage, 15, 87, 92, 183, 213, 222, 230, 238, 258 — 264 pass., 268, 277, 284, 289, 343, 349, 354, 364.
 — Fransche kerk, 225, 278.
 —, nuntiatuur, 98.
 —, seminarie, 213, 244, 262, 264.
 Griethausen, 23.
 Grobbendonk, 239, 240.
 Groesbeek, 9.
 Groningen, 208.
 —, bisdom, 210.
 Haaren, 7, 13, 277, 307, 308, 324, 334, 347.

- Haaren, kast. „de Neme-
laer”, 292.
—, seminarie, 17, 170, 177,
187, 197.
Haarlem, 8, 9, 58.
—, bisdom, 210.
Haarsteeg, 253, 254, 255, 278,
292, 337.
Ham, 233.
Handel, 282.
Hapert, 162.
Haps, 15.
Haren, 8, 13.
Hatert, 5.
Hauwaert, 233.
Hedel, 262, 331.
Hedikhuizen, 7, 254.
's-Heerenberg, seminarie, 213,
230, 302, 345, 361—363.
Heesch, 4, 7, 10.
Heeswijk, 251, 304.
Heeze, 14, 34, 36.
Helmond, 3, 8, 11, 12, 14,
16, 164, 274, 299, 305.
—, Lat. school, 171.
Helvoirt, 8, 13, 240, 246, 247,
265, 277, 301, 310, 311,
321, 323, 324, 348.
Herkenbosch, 82.
Herpt, 254.
's-Hertogenbosch, 3—24 pass.,
86, 136, 149, 163, 186, 187,
191, 197, 198, 214, 219,
222, 223, 228, 235, 236,
238, 240, 245, 263, 265,
273—279 pass., 290—343
pass., 347, 350.
—, ap. vicar., 81, 85, 87, 89,
94, 95, 96, 98, 168, 169,
180, 181, 191, 199, 207.
—, bidplaats „Achter den Boer-
renmouw”, 236, 284, 304,
305, 322, 328.
's-Hertogenbosch, bidplaats
„De Zeven Weeën”, 207.
—, bisdom, 160, 162, 170,
184, 186, 187, 192—197
pass., 206.
—, bissch. museum, 20.
—, bissch. paleis, 147.
—, St. Catharinakerk, 192,
235—268 pass., 280.
—, inname in 1629, 149.
—, St. Janskerk, 192, 193,
194, 199, 200, 279.
—, kapittel St. Jan, 158.
—, seminarie, 20, 158—163,
182, 197, 214—217, 227,
236, 250, 252, 265—279
pass., 361—363.
—, weeshuis, 197, 217.
Heukelom, 334.
Heusden, 18, 181, 182, 240,
254, 302.
—, dekenaat, 18.
Hilvarenbeek, 234, 258, 276,
324, 329.
Hintham, 12, 246.
Horssen, 8, 13.
Hulten, 247, 272.
Hurwenen, 13.
IJsselstein, 335.
Kaatsheuvel, 10, 12, 13, 14,
276.
Kempen, 54.
Kerkdriel, 7.
Kessel, 13.
Keulen, 51—54, 59, 69.
—, Jezuiten, 51, 61.
—, seminarie, 210, 211.
Kevelaar, 352.
Kleef, 63, 64, 66, 69, 345.
Langenboom, 15.

- Leeuwarden, bisdom, 210.
 Leeuwen-Beneden, 5.
 Leeuwen-Boven, 8.
 Leuven, 50, 59, 70, 171, 176,
 183, 204, 208, 210, 214,
 234—242 pass., 247—249,
 255, 257, 260, 265, 266,
 277, 278, 280, 286, 291,
 303, 317, 321, 324, 326,
 342, 344.
 —, abdij St. Geertrui, 205.
 —, college H. Willibr., 163.
 —, Jezuïetencollege, 71.
 —, klooster Valduc bij —,
 103, 104, 105, 111.
 —, Univers., 162, 178, 185,
 187, 204—211, 228, 232,
 238, 247, 259, 262, 265, 361.
 — Witte-Vrouwenklooster,
 208.
 Liempde, 234, 238.
 Lier, 21, 267.
 Lierop, 9, 50.
 Lieshout, 11.
 Liessel, 7, 8, 10.
 Loeswijk, 48.
 Lommel, 81, 85, 210, 233.
 Loon-op-Zand, 311.
 Luik, 51, 59, 69, 70.
 —, bisdom, 80—85, 168, 238.
 Luiksgestel, 3, 6, 7, 10, 14, 81,
 83, 85, 168, 210, 233, 348.
 Luxemburg, 84.
 —, ap. vicar., 80.
Maarheeze, 269.
Maarsen, 357.
Maashees, 8, 12.
Maastricht, 19, 22, 59, 60—
 71 pass., 83, 168, 241.
 —, ap. vicar., 83.
 —, Jezuïetencollege, 60, 61,
 64, 66, 70, 71.
Macharen, 15.
Made, 12, 13.
Margraten, 332.
Mariënbosch, vrouwenkloos-
 ter, 64.
Mechelen, 249, 269, 270.
 —, aartsbisdom, 194.
 —, klooster Leliëndaal, 200.
 —, synode, 154.
Megen, 8, 13, 313.
Melick, 82.
St. Michielsgestel, 3, 6, 9, 11,
 13, 14, 18, 91, 250, 252,
 262, 264, 279, 280, 281,
 284, 288, 295, 300, 301,
 305, 307, 314—329 pass.
 —, kasteel Haanwijk, 228,
 300.
 —, kasteel Nieuw-Herlaer
 (Halder), 281—283.
 —, seminarie Beekvliet, 177,
 184.
 —, seminarie Nieuw-Herlaer
 of Halder, 171, 173, 182—
 185, 197, 208, 217—220,
 228, 229, 231, 281, 284,
 285, 286, 296—371 pass.
Middelaar, 82.
Middelbeers, 275.
Mierlo, 34—49 pass., 275.
 —, parochie, 162.
Mill, 13.
Millingen, 7.
Moergestel, 4, 13, 272, 309,
 326, 327.
Mook, 63, 82.
Nuland, 4, 14.
Namen, bisdom, 80, 81, 84,
 85.
Neerbosch, 9, 12.
Netersel, 4, 8, 9, 233, 309,
 324.

- Nieuwkuik, 8, 11, 13.
 Nijmegen, 3, 4, 5, 8—20 pass.,
 24, 59—67 pass., 230, 303,
 344, 345.
 —, Canisiuskerk, 17, 19.
 —, Dominicanenklooster, 51.
 —, Jezuïetencollege, 61.
 —, Kanunnikessen van het
 H. Graf, 20.
 —, Maria-Congres, 19.
 —, Minderbroederskerk, 344,
 345.
 —, St. Stevenskerk, 51, 61.
 Nistelrode, 4, 321.
 Nuland, 274, 312, 318, 320,
 325, 326, 328.
 Nunen, 274, 351.
 St. Oedenrode, 6, 9, 319, 320,
 342.
 Oeffelt, 7, 9, 13.
 Oerle, 269, 309.
 Oirschot, 10, 16, 19, 72, 234,
 235, 255, 269, 275, 291,
 297, 309—312, 321, 322,
 330—332, 340, 347.
 Oisterwijk, 9, 235, 247, 292,
 323, 324, 339, 342, 349.
 Ommel, 11, 12.
 Onsenoort, 253.
 Oostelbeers, 8, 10.
 Oosterhout, 271, 331, 339.
 Orthen, 18, 248, 287, 292,
 295, 298.
 Oss, 7, 8, 11, 12, 14, 72—79,
 274, 284, 297, 325.
 Ottersum, 82.
 Overloon, 16.
 Pannerden, 344.
 Parijs, 191, 259, 315.
 Peer, 277.
 Peronne, 209.
 St. Pieter, 83.
 Poppel, 162, 275.
 Postel, abdij, 164, 166.
 Raamsdonksveer, 15, 16.
 Ravenstein, 14, 274, 275.
 —, ap. vicar., 85—99 pass.
 Rees, 21, 64—70 pass.
 Rethy, 162.
 Reusel, 10, 11, 13.
 Riel, 292.
 Riethoven, 339.
 Rijen, 307, 346.
 Rijnberg, 21.
 Rijssel, kapittel, 162.
 Rillaer, 233.
 Rixtel, 164—167.
 Roermond, 22, 59, 60, 221.
 —, ap. vicar., 96.
 —, bisdom, 82, 266.
 Rome, 17, 51, 54, 58, 59, 62,
 329.
 Rosmalen, 274, 287, 312,
 316.
 Rossum, 4, 13.
 Rotterdam, 208, 238, 239, 277,
 332.
 Schaijk, 14.
 Schijndel, 6—11 pass., 179,
 181, 210, 214, 215, 234—
 243 pass., 247, 251, 255,
 256, 262—352 pass., 357.
 Shreveport (U. S.), 19.
 Sleewijk, 335.
 Sneek, 53.
 Someren, 9—11, 16, 50.
 Son, 11, 339.
 Steensel, 10.
 Sterksel, 4, 5.
 Stiphout, 13.
 Stratum, 12.
 Strijp, 14.

- Tegelen, 82.
 Testelt, 233.
 Thielt, 99.
 Tilburg, 4—20 pass., 162, 185, 200, 204, 209, 224—236 pass., 240, 244, 247, 248, 257, 259, 264, 266, 272, 275, 276, 286, 290, 292, 299, 309—350 pass.
 —, Dioc. Congres, 17.
 —, Goirke, 264, 265, 276, 277, 280.
 —, Handelshoogeschool, 18, 20.
 —, Heuvel, 302.
 —, Korvel, 245, 265, 302, 321.
 —, Kwezels, 225.
 —, Leergangen, 8.
 —, Norbertijnen, 225.
 —, parochiekerken, 225, 292, 343.
 —, Zusters van Liefde, 20.
 Tongelre, 15.
 Tongerlo, 265.
 —, abdij, 100, 159, 163.
 Trappe, La, 336.
 Trente, 24.
 —, Concilie, 54, 55, 158, 159, 177.
 Trier, 70.
 Truiden, St., 342.
 Turnhout, 233, 287, 316.
 —, Lat. school, 204.
 Uden, 6, 7, 9, 17, 287, 311, 320, 344, 346.
 —, Kruisheeren, 99.
 —, Theol. Instituut, 88, 93, 98.
 Udenhout, 9, 272, 304, 321, 325, 352.
 Utrecht, 9, 15, 53, 63, 64, 230, 231, 238, 281, 334.
 —, kerkprovincie, 206.
 Valkenswaard, 8—16 pass.
 Veen, 278.
 Veghel, 13, 14, 291, 304, 317, 320, 321, 325, 340, 341, 344.
 Velden, 82.
 Veldhoven, 3, 15.
 Velp, 15, 245, 282, 286.
 Venlo, 8, 22.
 Vessem, 309.
 Vianen, 334.
 Vierlingsbeek, 9.
 Villers, abdij, 102, 103, 104, 132, 135, 150, 151.
 Vlijmen, 8, 13, 251, 253, 270, 292, 304.
 Volkel, 13.
 Vorst, 233.
 Vught, 4, 8—19 pass., 240, 281, 283, 291, 297, 300, 301, 306, 308, 310, 311, 327, 340, 341, 348, 349.
 Waalre, 10, 16.
 Waalwijk, 7, 12, 18, 225, 254, 270, 278, 279, 284, 285, 292, 302, 307, 318, 324, 326, 328, 335, 351.
 —, dekenaat, 18.
 —, parochie, 162.
 Wamel, 11.
 —, Clarissen, 62.
 Wanroij, 7, 9.
 Warmond, seminarie, 213, 214, 226, 361, 362.
 Waspik, 10, 11, 270, 271, 334.
 Weert, 104, 143, 296.
 —, Cisterciënserinnen, 119—123 pass.
 —, Franciscanen, 99.
 —, kasteel, 120, 121, 131, 136.

- Well, 82.
Westerloo, 162.
Wezel, 21.
Wijbosch, 9.
Winssen, 12, 13.
Woensel, 7, 11, 14, 337.
Woudsend, 53.
Wychen, 7, 12, 13, 14, 16.
—, Alverna, 5.
- Ylst, 53.
Yperen, Praemonstratensers,
162.
- Zeeland, 7, 12, 14, 344, 346.
Zevenbergen, 3, 11.
Zesgehuchten, 10.
Zutphen, 59.
Zwaluwe, 273.
-

Register van Personen.

- Adriaan VI, paus, 335.
 Aert Emertssen, 77.
 Aert Hermans Clingh, 73, 76.
 Aerts, A., ap. vic., 207, 361.
 Aerts O. Praem., H. J., kap.
 Tilburg, 235.
 Aertgeerts, pr., 233.
 Affre, 337.
 Akker, H. v. d., 37.
 Alard Jan Alartsen, 77.
 Albertus, aartshert., 21, 23,
 24, 147, 149.
 Albrechts, 263.
 Alexander Farnese, hert. v.
 Parma, 123, 138, 139.
 Alfén O. Cist., Marie v.,
 109—117 pass., 125, 126,
 139.
 Allard, 271, 331, 334.
 —, J. W., kap. Liempde, 334.
 Alphen, A. v., ap. vic., 169,
 176—220 pass., 234—370
 pass.
 —, M. v., 167.
 Alva, hert. v., 112, 119.
 Amelroy, A. v., abdis, 103.
 Amstel, A. v., 9.
 Andreas v. Oostenrijk, kard.,
 21—24.
 Angelo S. J., B. ab, 59.
 Anssems, 272.
 Anthonis Huberts, 73, 76.
 Antonucci, A., nuntius, 85—96
 pass.
 Arien Hendrik Seberts, 73, 76.
 Arkensteyn, P., 322.
 Arnaers, 275, 345.
 Arnaut, kap. Brussel, 310.
 Arnold Frans Diepen, biss.,
 3, 6, 17—20.
 Arntz, St., 16.
 Asten, v., 245, 249, 250.
 — S. J., v., 52, 53.
 —, W. v., past. Asten, 248,
 298.
 Audenrode, P. F. v., pr., 232.
 Autgaerden, G. v., past. Oos-
 telbeers, 275.
B
 Baas O. F. M., H., 16.
 Baerle, W. de, 36.
 —, Z. de, pr., 36, 38.
 Baesten, 241, 245, 247, 259,
 264, 292, 293, 302, 308,
 314, 321, 332, 335, 348.
 —, Mr., 265, 266, 313.
 —, Eliz., 323.
 Bakel, J. v., 7, 14.
 Bakx O. S. Cr., P., 11.
 Balduinus S. J., 64.
 Bannenbergh O. E. S. A., J., 14.
 Baptist M. S. C., G., 10.
 Bardoul, J., pr., 147, 163.
 Barlaymont, C., 141.
 Barret, zie: Johannes.
 Barruel S. J., A., 258, 306,
 311, 313.
 Batens, 335.
 Beckers, A., kap. Lommel,
 233, 329.
 —, P., past. Hedikhuizen
 (Haarsteeg), 254, 278, 329.
 Becx, G. A., past. Helvoirt,
 245, 247, 249, 250, 265,
 266, 279, 287, 290, 301,
 309, 310, 316, 324, 384.

- Becx, H., 11.
 —, H. M., kap. Bergeijk, 233.
 — S. J., J., (Joh. Helmontanus), 60.
 Beek, A. v., 8.
 Beels, 278, 314.
 Beer, C. de, 14.
 —, F. de, 7, 14.
 —, K. de, 7.
 Beerenbroek O. Praem., B., past. Drunen, 254, 270, 278, 351.
 Beerse, J. de, (Van der Horst), 34—40 pass.
 Bekkers, 230, 244, 247, 254, 256, 259, 286, 287, 298, 301, 325, 326, 328, 330, 337—339, 341.
 —, M., abt, 199.
 Bellarminus, zie: Robertus.
 Benedictus XIV, paus, 280, 291, 292.
 Bemd C. SS. R., J. v. d., 12.
 Bennecum, Van, 251.
 Berendzen, aartspr., 353, 355, 357, 359.
 Berestein, 310.
 Berg M. S. C., G., 10.
 —, de, 324, 325.
 Bergh, Theresia v. d., 61.
 Berk. F. v. d., 6, 11.
 Berkel, J. v., 13.
 Berkelmans, J., 8.
 Berkvens, Mgr. Dr. L., 7, 17.
 Bernuli, V., past. Enschat, 247, 265, 320.
 Bertrand, pr., 365.
 Besouw, J. v., 8.
 Beusen C. SS. R., A., 12.
 Bie, Ph. de, abdis, 103—105.
 Biemans, kap. Best, 242—246 pass.
 Biermans, past. Ham (Belg.), 233.
 Biggelaar, J. v. d., 13.
 Bijnen, B., 16.
 Bitter O. F. M., 367.
 Bles, 327, 333.
 Bloemarts, 252.
 Bok O. E. S. A., A, 9.
 Blommen, v. d., 341.
 Böckling, W., 15.
 Boekel, v., 232, 298.
 Boelaars, L., 7, 14.
 Boelens, pr., 242, 244, 247, 269.
 —, F., kap. Goirle, 287.
 Boerakker, O. M. C., 260.
 Boesham, 341.
 Boex, 309.
 Bogaert, v. d., 245—250 pass., 261, 265, 266, 270, 274, 280, 286, 287, 296, 297, 310.
 —, v. d., pr. 316, 351.
 Bois, J. du, 120, 122, 131, 138, 141.
 —, J. du, priorin, 120—141 pass.
 Bolsius, 256.
 —, A., 8.
 Bommél, v., 282, 320, 327, 333, 336, 342.
 —, v., zie: Cornelius.
 —, Mr. v., 249, 275.
 Bonstetten, S. D., baron Von, 217, 283, 287.
 —, Gen. Maria, zie: Welderen (gravin G. M. v.).
 Bont, de, 255, 270, 271, 289, 298, 305, 306, 326, 350.
 Bont, H. de, pr., 195.
 Boom O. Praem., W. v. d., 13.
 Boomaars C. SS. R., Chr., 8.

- Boome, L. v. d., past. Udenhout, 246, 272, 275, 321, 333.
- Boon, O. C., A., 12.
- Boons, 256.
- Borgt, v. d., 247, 278, 305, 328.
- Bormans, C., dek., 25, 29.
- Borret, A. E., ap. vic., 85.
- Bosch, v., 244, 246.
- , v. d., 272, 275, 286, 287, 288, 294, 295, 301, 304, 305, 311, 321.
- , C. H. v. d., kap. Geldrop, 316.
- Boshuysen O. Cist., Geertr. v., 153.
- Bosmans, J., past. 's Bosch, 235—279 pass., 287.
- Bouman, past., 358, 359.
- Bourlotte, La, 23.
- Bousman, 257.
- Boven, v., 265, 273.
- Boxtel, Mr. C. v., 197, 217, 218, 227, 235—306 pass., 311—350 pass.
- Braecken, W. v. d., 39.
- Brancadoro, zie: Caesar.
- Branger, 308.
- Brans, zie: Mathias.
- Branten, J., past. Loon-op-Zand, 313, 324.
- Brants, 327.
- Brekelmans, J., 10.
- Breugelmans O. Praem., P., 13.
- Brock, A. C., 165.
- Broecke O. Cist., Marie v. d., (Van den Bossche), 116, 117, 128—130, 139, 148.
- Brok, Th., 13.
- Bronckhorst, 63.
- , S. J., Syb., 66.
- Brouwer, Mr. J., past., 73.
- Brouwers, J. B., 225, 280, 307, 325—327, 330, 332, 335, 336, 338, 342, 349—351.
- , J., 171—176, 225, 230, 292, 307, 324, 339, 340, 342—351 pass.
- Bruens O. P., J., 15.
- Bruers, J., echtg. J. v. Gils, 209, 224, 235, 309.
- Bruffaerts O. Cist., Kath., 109, 112, 113.
- Bruggen, O. S. A., J. v. d., past. Oisterwijk, 235, 313, 324, 333, 334, 339, 342, 349.
- Bruggen O. Cist., C. v. d., 113.
- Bruinsma, S. J., Anske, 53, 66, 71.
- Bruijnen, J. B., past. Raamsdonk, 270, 271.
- Bruyn, W. I. de, past. Bokhoven, 251, 273, 280.
- Bruyne, J. B. de, past. Leuven, 232, 289.
- Bruynen, H., kap. Eindhoven, 220, 309.
- Buizen, 263, 264, 268, 332.
- Bulens, kap. Leuven, 246.
- Bullion, C. de, 260.
- Bult, A. v. d., 14.
- Bungeners, past. Achel, 331.
- Burgers, 248, 269.
- , M., past. Nuland (later pres. sem.), 220, 221, 232, 273, 274, 312—351 pass.
- Burgt, v. d., 268, 269, 273.
- Busch O. P., J., 13, 15.
- Busé O. S. Cr., J., 15.
- Butkens O. Cist., Chr., 152.
- Caesar Brancadoro, nuntius, later kard., 190, 201, 241.

- Cammen, v. d., 319.
 Camp, M. v., pr., 191—200 pass., 236.
 Canisius S. J., H. Petr., 51, 55, 59, 61.
 Cannaert, 285, 289.
 Capaccini, nuntius, Fr., 98.
 Capellen, v. d., 366.
 Capucijnen, 226, 227.
 Caris, G., 134, 137.
 Carli, 334.
 Casteren, 301.
 Cauwenberg, 275.
 —, F., 254.
 Cauwenberghe, J. B., past. Leuven, 232.
 Champ O. Praem., E. du, 200.
 Chateau, R. L. du, dek.-past. Oss, 245, 250, 297.
 Chedeville, pres. sem., 362, 363, 368.
 Cherubinus O. M. C., 14.
 Ciamberlani, A., 207, 213, 214, 216, 278, 279, 358, 364—373 pass.
 Cisterciënsers, 100—168 pass.
 Claassen, A., 15.
 Claassens, Dr. P., 13.
 Claren, C. v. d., 47.
 Claes Daniëls, 77.
 Claes Geert Symons, 77.
 Claes Huyberts, 77.
 Claes Willemse v. Liebergen, 77.
 Claesen O. E. S. A., J., 14.
 Claessen, J., 73.
 Clemens Crabeels, biss., 141, 142, 158.
 Clerens, P., 331.
 Clercx, F., 13.
 Cnobbart, 315.
 Cocq, v. d., 239.
 Coenen, 308.
 —, S. V. D., P., 9.
 Colije O. M. C., Elias (Collé), 254—256, 295, 296, 310, 317, 321, 325, 327, 328, 330, 341, 347, 351.
 Collijns de Bruyn, 252.
 Consgen, pr., F. H., 306.
 —, J. A., vic. gen., 82.
 Coomans, J. F., past. Gilze, 346.
 Coppelaar, 279.
 Coppens J., 269, 275, 310, 322, 328.
 —, J. A., rect., 187.
 Cornelius van Bommel, biss., 82, 83.
 Cornelius van de Ven, biss., 19.
 Cornelius Franciscus de Nelis, 213, 266.
 Cornelius Ludovic. v. Wijckerslooth, biss., 83, 362.
 Corput, N. v. d., kap. Gilze, 313, 346.
 Corstiaen Aertss, 75.
 Corstjens, 333.
 Cort, G. de, deken 's Bosch, 307, 340, 347.
 Coster, De, 238—257 pass., 286.
 Costerus S. J., F., 52, 58, 70.
 Court, De la, 240, 249, 326.
 Courtois, past., 345.
 Crans, 310.
 Cox, G., 9.
 Crabeels, zie: Clemens.
 Cramer, past., 358, 366, 370—372.
 Creyl, A., pr., 143.
 Crielaers, C., 270, 278, 351.
 Crimpen, G. v., 14.
 Croix, De la, 222.

- Crul, A., dek. Breda, 213, 271.
 Cuik, v., 295, 299, 309, 313, 316, 321, 332, 337.
 —, J. v., kap. Schijndel, 237, 251, 312.
 Cuijlmán, J., 43.
 Cuipers, 244, 260, 261, 266, 273, 286, 293, 294, 304, 306, 316, 319, 320, 321, 328, 330, 350.
 Culens, 232—236.
 Custers, Wilh. Artssen, (Verhoeven), 48.
 Cyrus, J. J., past. Maastricht, 242, 243.

 Daandels, G., 9.
 Dalen, v., 242.
 Dam, v., 239, 242, 295.
 Damen, A., 10.
 —, C., 14.
 Dams, 244, 256, 273, 275, 307, 319, 330, 346.
 —, A. N. I., kap. Oirschot, 258.
 Dancel O. Cist., Françoise, 153.
 —, O. Cist., Maria, 152.
 Daniëls, H., 13.
 Deckers, 241, 244, 249, 262, 269, 287, 309, 330, 332.
 Deelen, Th., A., past. Bergeijk, 233, 241.
 Dehessele, zie: Nicolaas.
 Dekker, de, 234.
 Dekkers, W., 10.
 Delft, L. v., 13.
 Delgorgue, 341.
 Denissen, 301.
 Dens, P., pr., 253.
 Denys S. J., H., 51, 59.
 Desmenschen, 268, 305.
 Deursen, v., 200, 252, 321, 343.
 Dickbier, H., 34—40 pass.
 Diels, J., 13.
 Diepen, zie: Arnold.
 Dierx, 266.
 Dijk, v., 252, 270, 303, 333, 334, 346, 350.
 —, M. v., 6, 11, 309, 325.
 —, O. Praem., S. v., ass. Diessen, 309.
 Dingenen, O. Praem., B., kap. Tilburg, 235.
 —, O. Praem., L. v., past. Nieuwkuik, 270.
 Dinter M. S. C., A. v., 11.
 Dinter S. J., J. v., 9.
 Dockx, O. Praem., J. A., kap. Helmond, 299.
 Doensen O. E. S. A., 11.
 Doeren, Ph. v., dek., 107, 108, 111.
 Doerne O. Cist., A. v., 109—118.
 Does, v. d., 256, 338.
 Dominicus Dufour de Pradt, aartsbiss., 194.
 Donders, H., 8.
 Dongen, v., 265, 277, 279, 301, 348, 350.
 —, A. v., past. Breda, later ap. vic., 191, 198, 199, 200, 272, 302.
 Dooren, J. J. v., past. Esch, 313, 318, 324, 333.
 —, Martina v., 265, 314, 346.
 Doorn, O. S. Cr., P. v., 11.
 Doornmalen, A. v., 14.
 Dorne, D. v., abt, 106—112 pass.
 Dries, v. d., 238, 251, 293, 301, 317, 320.
 Driessen, A., 10.

- Drijkoningen M. S. C., J., 11, 13.
 Drost, past., 240.
 Dubbelden, Den, 240, 245, 249, 250, 252, 294, 325.
 Dubbelden, Den, zie: Henricus.
 Dubois, wed., 271.
 Duffhauss, J., 16.
 Duin, v. d., 333.
 Dun, L. v., 8, 15.
 Dung, past., 240.
 Dussen, v. d., 284, 285.
 Ecrevisse, P. G., past. Gemert, 315, 323.
 Eekers, 302.
 Eersel, v., 275.
 Egmond O. F. M., C. v., 12.
 Eijcken, J., 8.
 Eijll, O. Cist., Johanna v., 150, 151, 153, 154.
 —, O. Cist., Livina v., 153.
 Eijndhoven, J. v., 14.
 Eijnhouts, G., 141, 145.
 —, O. Cist., Margar. v., 109, 127, 139, 142, 143.
 Elck M. S. C., J. v., 11, 13.
 Elderen, G. v., 7, 14.
 Elk, G. v., 13.
 Ellinkhuizen, 257, 258, 283.
 Elsakker, 247.
 Elswijk, F. v., kap. Haaren, 244.
 Endepoel, v., 251.
 Engelen, 239, 282, 293, 300, 311.
 —, C., past., 322.
 Engelskerke, 264.
 Enschoot, H. v., 13.
 Eras, Mgr. Dr. B. J., 17.
 Erens O. Praem., Dr. A., 100.
 Erk, v., pr., 258.
 Ernst, pr., S. P., 209.
 Erp, F., 48.
 —, G. v., 9.
 —, J. v., 15.
 —, J. v., past. Oirschot, dek. Hilvarenbeek, 214, 234—245 pass., 250, 259, 261, 263, 281, 283, 290, 302, 308, 329, 332, 343.
 —, W. v., past. Vught, 305, 336, 339.
 Erven, A. v., 12.
 Eupen, vic. gen., P. S. v., 236, 315, 334.
 Everts, 259.
 Faber S. J., P., 57.
 Fénélon, zie: Franciscus.
 Ferrarius, J. R. D., 162.
 Ferrieri, nuntius, J., 99.
 Fladeracken O. Cist., Margar., 109.
 Floren, 265, 277, 278, 289.
 Four S. J., N., 9.
 Franciscanen, 70.
 Franciscus Borgias S. J., 56—58.
 Franciscus Fénélon, biss., 271.
 Franciscus Joosten, biss., 19.
 Franciscus van Sales, H., biss., 215.
 Franciscus Sonnius, biss., 158.
 Francken S. J., A., 52.
 Frangipani, O. M., nuntius, 22—25.
 Franke O. Praem., H. J., past. Tilburg, 235, 240, 265.
 Franke S. J., P. 15.
 Franken, 268.
 —, F., 8.
 Frankenberg, zie: Johannes.
 Fransoni, kard., 85—88, 95.

- Franssen, F., dek., 169, 170, 177, 188.
 —, Ther., 332, 333.
 Frederik Willem III, kon., 303.
 Frederix, 333, 334, 340.
 Frenken, A., past., 186.
- Garnier, F., 147.
 Garomé, 314.
- Gast, J. A., past. Orthen, 197, 217, 240, 250, 251, 253, 260, 262, 269—274 pass., 281, 284, 289, 290, 293, 295—297, 300, 301, 306—308, 315, 318, 319, 343, 347.
 —, L., 8, 10.
- Gastel, G. v., dek.-past. Eindhoven, 250, 274, 281, 309.
- Gaye, F. v. d., dek., 134.
- Geboers, F., 7, 14.
- Geenckens, H., 47.
- Gelain, M., 319.
- Gemert, v., 303, 308, 321, 335, 336, 341.
- Genechten, P. A. v., past. Mierlo, 275, 351.
- Gerardus v. Groesbeek, biss., 70.
- Gerwen, H. v., past. Lith, 328.
 —, O. Cist., Johanna v., 117, 124—130 pass., 139, 153.
- Geryssen, J., 40.
- Gestel, v., 293, 296, 297, 306, 348.
 —, F. v., 163, 246, 255, 262, 266, 269, 274.
- Gevel, L. v. d., past. Aalst, later past. Nuland, 221, 274, 275, 326, 351.
- Ghisbertus Masius, biss., 21, 24—26, 29, 147—149.
- Ghoer, pr., A. v. d., 36.
- Giebels, L., past. Zeeland, 251.
- Giessen, J., 13.
- Gils O. F. M., Alb. v., 226, 240, 242, 262—277 pass., 299—313 pass., 327, 343, 348—351, 367.
 —, Ant. v., pres. semin., 169—373 pass.
 —, Antonetta v., 225, 277—351 pass.
 —, A. J. v., 226, 240, 242, 262—264, 273, 275, 277, 299, 300, 302, 309, 313, 327, 349, 350.
 —, B. v., kap. Oosterhout, 272.
 —, E. v., echtg. J. B. Brouwers, 171, 225, 250, 265, 275, 276, 291, 321, 323—325, 332, 335, 342, 347—351 pass.
 —, Ign. v., past. Breda, 243, 247, 254, 272, 332.
 —, J. v., 209, 224, 225, 247—249, 265, 275, 286, 295, 303, 314, 337, 338, 342, 348—350.
 —, Dr. J. B. v., 174, 225, 240, 250, 254, 259, 263, 270, 273, 278, 284, 292, 297, 300, 302, 307, 314, 321, 324, 327, 335, 348—351.
 —, L. v., past. Dongen, 346.
 —, Mgr. Dr. P. J. M. v., 34, 100, 176.
- Girolamo Mattei, kard., 27, 29, 33.
- Glas, A. de, 16.
- Glaudemans, J., 7.
 — O. Praem., Th., 16.
- Gobels, J., 41.

- Goch, v., 253, 255, 256, 260, 261, 276, 282, 287, 288, 290, 295—305 pass., 310—327 pass., 333, 335, 337, 347, 350.
 —, Linda v., 250.
 Goëtte, H., 14.
 Goor, v. d., 247.
 Goossens, 235, 245, 247, 302, 304, 321.
 —, H., 11.
 Gorberg O. M. C., v. d., 301.
 Gorcum, v., 311, 338, 342.
 —, v., past. Erp, 315.
 Gouben, 272.
 Govarts, P., ap. vic., 341.
 Goyaerts, 238, 241, 255, 263, 273, 285.
 —, H., 10.
 Graaf, J. de, 265, 286, 290, 349.
 —, O. F. M., L., 8.
 Graat P. C. J., H., 12.
 Gregorius XVI, paus, 80, 81, 84, 85, 88, 94, 98, 168.
 — O. M. C., 301.
 Gremmen, H., past., 270.
 Greven, R., past. Bladel, 324.
 Grevenbroeck, J. v., 34.
 Griensven, J. v., 6, 11.
 Grietens, 290.
 Groen O. P., 13.
 Grootjans, 282, 300.
 Gruiter, pr., de, 242, 247, 253, 261, 266—276, 307, 332, 338, 346.
 — O. Praem., J., past., 45—47.
 —, Dr. L. de, 15.
 Gruyters, J. A., 167.
 Gudde, J., 16.
 Gulik, v., 334.
 Haaren, A. v., 6, 11.
 —, J. v., 10.
 —, W. v., 9.
 Habraaken, 248, 252, 259, 261, 263, 296, 297, 300, 334, 348, 350.
 —, W., kap. Loon-op-Zand, 299.
 Hagelaars O. Praem., J., past. Helmond, 274, 275, 287.
 Hagenau S. J., S., 55.
 Hal, G. v., 288, 289.
 Hamel O. Cist., E., 115—118.
 Hamers, Drs. P., 9, 10.
 Hameyden, N. v. d., kapitteldek., 121, 136, 138, 139.
 Handel, v., 255, 291, 325, 326.
 Hanegraaf, H., 15.
 —, W., 7.
 Hansen, 254.
 —, F., 9.
 Hansewijk, v., 273.
 Haren, v., 287.
 Harlemius S. J., 64.
 Harm O. E. S. A., W., 14.
 Hartsveld, 347, 349.
 Hase, de, 250.
 Hautert, v., 332.
 Hautman, 247.
 Havensius S. J., A., 52.
 Havermans, C., 272.
 Heck O. Praem., F. v., 251.
 Heel, v., 301.
 Heeren, 250, 255, 256, 260, 270, 276, 283—329 pass., 341—352 pass.
 —, O. M. C., M., 238, 242, 254, 255, 261.
 —, W., 198, 199, 217—219, 240, 241, 249, 268, 280—285.
 Heertum, J. v., 15.
 Hees, v., 252, 294.

- Hees, A. v., 71.
 Heesbeen, v., 230, 241, 246,
 254, 270, 274, 275, 282,
 286, 287, 300—304, 312,
 326, 333—340 pass.
 —, J. v., 216.
 Heese, v., 253.
 Heestermans Jr., P., 252.
 Heeswijk, v., 308.
 Heeveren, 247.
 Hegeman, G., past. Amster-
 dam, 226, 329, 358.
 Hegven, 273.
 Heiden, v. d., 250.
 Heijden O. Cist., Gertrudis
 v. d., 109.
 —, J. v. d., 7, 14.
 Heijlen O. Praem., A., 299,
 309.
 Heist, v., 284.
 Hellenberg Hubar, A., 11.
 Helmond, v., 317.
 Helsen, 348.
 Helvoort, L. v., 6, 11.
 Hendrikse, 242—249 pass.,
 252—257 pass.
 Hendrikx, F. J. N., 18.
 Hendrix, 286, 288, 289, 294—
 296, 300, 318, 321, 322.
 —, F., 9, 10.
 Hengst, 303, 344—346, 351.
 Henricus den Dubbelden, biss.
 18, 81, 83, 84, 91, 92, 93,
 94, 96, 98, 99.
 Hens, G., 11.
 —, H., 7.
 Hensen, 292.
 Hentzen O. F. M., J., 11.
 Herckman, J., 47.
 Herk, v., past. 279, 295.
 Hermans, G., vic. gen., 82,
 83, 85.
 Hermus, H., 14.
 Hest, v., 283, 284, 296, 310.
 Heumen, v., 243, 254, 255,
 269, 275, 282, 285, 286,
 288, 291, 300, 301, 304,
 312—314, 326, 332, 341,
 343.
 —, O. Cist., Geertruid v.,
 153.
 —, R. A. v., 216.
 Heuvel, v. d., 234, 242, 251,
 254, 255, 263, 264, 275,
 285, 288, 290, 297, 306,
 309—311, 314, 321, 325,
 326, 332, 335, 339, 340,
 341, 343.
 —, Mr. v. d., 199, 269, 280,
 284—286.
 —, A. v. d., kap. Schijndel,
 237.
 —, J. v. d., 11.
 —, P. v. d., 330.
 —, Mgr. J. P. v. d., 9.
 —, Th. v. d., 16.
 Heyden, P. v. d., 294.
 Heylen O. Praem., A., assist.
 Moergestel, 330.
 Heyst, 278.
 Hinsbergius, J., dek., 51.
 Hirtum, pr., F. v., 280, 306,
 310, 349.
 Hochstenbach, F., 7.
 Hoek, v., 274, 290, 342.
 Hoekx, 254, 270, 335, 351.
 —, C., 12.
 —, H. C., echtg. J. B. v. Gils,
 225, 307.
 Hoeven O. Cist., Maria v. d.,
 108.
 Hogers, N., past. Engelen,
 260, 280, 333.
 Hokx O. Praem., L., past.
 Diessen, 309.
 Hol, v. d., 261.

- Hollanders, 232, 236, 247—
249, 255, 256, 265, 266,
341, 342.
- Holtus S. J., J., 10.
- Honorius O. M. C., 245.
- Honeux, pr., L., 253, 257,
273, 278.
- Honout M. S. F., C., 12.
- Hooff, v., 200, 254, 274, 275,
281, 291, 300, 304, 312,
326, 333, 350.
- , J. R. v., 222, 227, 278.
- , M. v., past. Zwaluwe,
245.
- , P. v., 13.
- Hoogaerts, J., pleb. 's Bosch,
191, 193, 195, 199, 200,
215, 220, 236—245 pass.,
249, 255, 261, 263, 267,
273, 274, 280, 284, 286,
290, 291, 293, 297, 298,
304, 307, 318, 328, 337,
340, 341, 367, 368.
- Hoogstraten S. J., A., 9.
- Hoorne, W. v., 70.
- Hoos, 292, 327, 333, 335, 342.
- Hooydonk, v., zie: Joannes.
- Hopmans, zie: Petrus.
- Horst, v. d., 87, 252, 261,
263, 290, 301—303, 306,
312, 316, 326, 338.
- Horst, Mr. Ch. v. d., 183,
245.
- , J. C. v. d., past. Heusden,
240, 254, 302.
- , P. v. d., 305.
- , W. v. d., 10.
- Hosius, zie: Stanislaus.
- Houben, F., 9.
- Hout, A. v., 15.
- O. Praem., F. v., 254.
- , F. v., past. Waalwijk, 278,
302, 335, 351.
- Hout, W. v. d., 12.
- Houtman, 333.
- Hovelman, 250, 303.
- Hovius, H., 54.
- Huldecamp, 250.
- Huleu, J. F. G., aartspr., 209,
253, 325.
- Hulscher, H. F. ten, aartspr.,
212, 213, 226, 243, 261,
266, 286, 354—369 pass.
- Hulshof, O. F. M., J., 14, 16.
- Hurk, J. v. d., 7, 14.
- Hussen, J. v., 8, 10.
- , M. v., 11.
- Ierland, L. v., 14.
- Iersel, A. v., kap. St. Oeden-
rode, 342.
- Innocentius Petrus Joannes
Verriet, O. P., biss., 18.
- Isabella, aartsh., 21, 23, 24,
147—154 pass.
- Isnard, pr., 244, 290, 302.
- Jacobs, 257.
- , pr., 270.
- , Ger., dek., 50.
- , kan., J., 50.
- Jacobus Thomas Josephus
Wellens, biss., 205.
- Jan Geertss, 79.
- Jan Gens de Loijer, 77.
- Jan Hendrick Willems, 75.
- Jan Thomas Wouters, 78.
- Jan v. Beieren, biss., 39.
- Jan v. Nassau, stadh., 63.
- Jans, M., 15.
- Jansen, O. P., B., 11.
- , O. E. S. A., F., 9.
- , zie: Joannes.
- O. P., L., 15.
- O. P., P., 15.
- O. Praem., P., 167.

- Janssen, J., 12.
 Janssen-v. Twaalfhoven, J., 17.
 Janssens, 273, 290, 296, 297, 300.
 —, J., 7, 342.
 —, L., 16.
 —, (Matante), 204, 232, 236, 241—259 pass., 265, 266, 279, 286, 290, 303, 317, 318, 322, 331.
 Jaspers, P., 8.
 Joachim Janssen, 75.
 Joachims, pr., W., 133, 134.
 Joannes Arnoldus Barret, biss., 82.
 Joannes Baptista v. Velde de Melroy, biss., 82, 221, 225, 269, 303, 328, 345, 365, 367.
 Joannes H. G. Jansen, aartsbiss., 17.
 Joannes Henricus v. Frankenberg, kard., 190, 209, 210, 221, 238, 253, 288, 311, 343, 345.
 Joannes v. Hooydonk, biss., 91.
 Joannes Zwijsen, biss., 99.
 Johan Casimir, paltsgr., 136.
 Jong, De, 254.
 —, P. de, 7.
 Joosten, zie: Franciscus.
 Jorna, S. J., S., 10.
 Joseph Sweens, biss., 19.
 Josephus Hubertus Gulielmus Lemmens, Dr., biss., 19.
 Jozef II, keiz., 205, 365.
 Juan, Don, landv., 70.
 Kamp, A., 8.
 —, J. v. d., 15.
 Kanen, 289.
 Kannegieter, S. J., Th., 8, 9.
 Kant, S. J., A. v. d., 15.
 Kanters, 290.
 Karel V, keizer, 101, 102, 104, 106.
 Keessen, pr., 255.
 Keldreman, H., 37.
 Kemenade, E. v., 7, 15.
 Kemps, 241, 242, 246, 252, 286, 288, 305, 306, 318, 342.
 —, pr., 257, 260.
 —, A., kap. St. Michielsgestel, 306, 308, 334, 336.
 Kerckhoff, O. v. d., past. Uden, 251.
 Kerkhof, 320, 325.
 Kerkhoffs, 252.
 Kersmakers O. Praem., J. de, kap. Tilburg, 200, 235, 265, 268, 276, 299, 339, 342.
 Kessel, S. J., L., 51—53.
 — O. Cist., Margar. v., 109, 110, 118, 129, 139, 149, 150.
 —, R. v., 7, 11.
 Kilian, 295, 297, 298.
 Kinderen, J. der, 8.
 Kinschot O. Praem., J., abt, 46.
 Klensensfeld, Mr., 322.
 Klijn, P., 7.
 —, P. de, 10.
 Knapen, past. Fijnaart, 271.
 Kneepkens M. S. F., J., 12, 15.
 Knegtel, J., 11.
 Knobbert, 289.
 Kocken O. C., S., 12.
 Koolsnijder, 336.
 Koppelaer (Coppeler), 256.
 Kranen, 308.
 Krielars, 254.
 Laarhoven, v., 246.

- Laarhoven, H. v., 16.
 Labre, H. Benedictus, 304.
 Lambert O. F. M., A., 7.
 Lamblardie, pr., 365, 368.
 Landschot, v., 219, 284, 286,
 288, 289, 338.
 Lang, De, 258.
 Lantermans, 240, 246, 252,
 260, 267, 279, 281, 300,
 304, 306, 311, 319, 322,
 330, 333, 334, 347, 350,
 351.
 —, A., 326.
 Lathouwers, A., 13.
 Latour, 333.
 — O. P., J., 11.
 Launay, Mr. de, 276.
 Laure, J. de, 346.
 Laurentius Metsius, biss., 112,
 118, 119, 158.
 Laynez S. J., J., 51, 54.
 Leeftael O. Cist., Margar. v.,
 109, 113, 114, 124, 139,
 144, 145.
 Leempoel, 267.
 —, pr., G. W. v., 249, 341.
 Leemput, pr., J. H. J., 271.
 Leeuwen, W. v., 15.
 Leghius, Mr. H., 64.
 Leijer, A. de, 15.
 Lemeer O. P., J., 12.
 Lemmens, 241, 260, 296, 305,
 319, 320, 328, 336, 350.
 —, zie: Josephus.
 Lemmers O. F. M., C., kap.
 Nijmegen, 344.
 — O. F. M., M., 345.
 Leo X, paus, 101.
 Lespens, de, 351.
 Lexius, past., 354, 366, 368,
 372.
 Leyten, M., past. Empel, 260,
 310.
 Lichtenvelde, v., 295.
 Liedekerke, A., graaf v., 95.
 Liemt, v., 200, 244, 264, 272,
 276, 300, 308, 319—321,
 328, 329, 330, 332, 341,
 343, 351, 352.
 —, M. v., 302, 342, 346.
 — O. M. C., 272.
 Lieshout, H. v., 12.
 Liguori, H. Alph. de, 363.
 Ligthart S. J., C., 15.
 Lindanus, zie: Willem.
 —, Th., 54.
 Linden, A. v., past. Waspik,
 dek. Geertruidenberg, 261,
 270, 281, 334.
 —, M. v. d., 13.
 Linus O. M. C., 265, 267,
 269, 274, 280.
 Lith, A. v., past. Rosmalen,
 274, 304, 312, 323, 333,
 335, 351.
 Lidders C. SS. R., A., 12.
 Lodewijk Napoleon, kon., 189,
 363—370 pass.
 — XVI, kon., 319.
 — v. Bourbon, biss., 46.
 Loeff, J., 7, 14.
 Lombaers, 262, 264, 276, 277,
 291, 309, 314.
 —, E., 309.
 —, G., 296.
 Loo S. J., J. v. d., 15.
 Loosbroek, J. v., 8.
 Loozen O. F. M., H. v., 267.
 Losekaat, Mr., 327, 341.
 Louis Philippe, kon., 95.
 Loverbosch, R., 9.
 Loyola, H. Ign. v., 51.
 Lückcr, P., 12.
 Luijks, 264, 296, 297.
 Luipen, H., 315.
 Luttenbacher C. S. Sp., C., 15.

- Maineau, J. v.**, 275.
Maldonado, L., 49.
Malmberg, Th., 9.
Malsen O. Cist., Josyne v.,
 113—118 pass., 124—134
 pass., 139, 141, 146, 147.
Malten, S. J., C. v., 15.
Manders, P., 10, 16.
Maria v. Hongarije, landv.,
 107.
Martens, H., 16.
Masius, zie: Ghisbertus.
Massing, 298.
Masterbroek, 301.
Mathias Leonardus Trudo
Brans O. M. C., biss., 20.
 — v. Oostenr., landv., 69.
Mattei, zie: Girolamo.
Matthijsen, Th., 10.
Maxconi, 201.
Mazureau, 259, 300, 307, 328.
Meerakker, 289, 296, 302,
303, 337.
Meeuwen, v., 239, 250, 259,
 348.
 —, Mr. P. v., 197, 217, 218,
 281—284.
Megen, J. v., 40, 41, 42, 43,
 45, 47.
Meijers, G., 7, 15.
Meldert O. Cist., Kathar.,
 108, 109.
Mendoça, F. de, 21, 23.
Mentuati, Mgr. C., nuntius, 55.
Mercurianus S. J., E., 62.
Mercx, J., 7, 14.
Mersel O. Cist., Maria v., 118.
Mersen O. Cist., Margar. v.,
 109, 116, 117, 118.
 — O. Cist., Marie v., 117,
 126—129, 139, 141, 148,
 149.
Mersmans, pr., J., 39.
Mertens, 256, 279, 294, 298,
305, 309—321 pass.
 —, kan., 269, 277, 295, 300,
 302, 305, 328, 329.
Messie, N. F. du, past. Boxtel,
dek. Orthen, 210, 220, 234,
245, 249, 250, 260, 261,
269, 274, 280, 281, 286,
292, 300—311 pass., 316,
318, 331, 333, 335, 338,
339—349 pass.
Metsius, zie: Laurentius.
Meulemakers, 243, 259, 282,
288.
Meulen, v. d., 248.
Meyer O. Pr., 13.
Michael Ophovius, biss., 186,
279.
Michels, A., 8.
Mikkers, 275.
Milvoort, 300.
Minkelers, kap. Liempde, later
Driel, 238, 239, 298, 328.
Moere J. A. B. v. d., past.
Leuven, 232, 308—313,
318—324 pass., 331, 333,
337—339.
Moine, le, 217.
Molekamp, 287.
Molemakers, 244, 250, 284,
293, 306, 312, 330, 338,
343.
 —, G. C., rect. 's Bosch, 199,
 227.
Moons A., 16.
Moors, 268.
Moorsel, v., 243, 244, 342.
 —, L. v., 8, 9.
Moser, pr., G., 189, 195, 210,
 214, 217—352 pass.
Mosselvelde, G. A. v., 234.
Moulin, De, 239.
Muinig, 323.

- Mulders, 238, 254, 255, 294, 298, 305, 308, 315, 316, 321.
- Munster, v., 255, 256, 266, 269, 297, 304, 331, 341, 343.
- Muselaers, F., 16.
- Muskens, C., 11.
- Mutsaers, 246, 261, 264, 265, 268, 273, 298, 302, 314, 315, 320, 334, 338.
- , A., 265, 291, 302.
- , B., 351.
- , P., 7, 11, 13.
- Muysen, abdis, M. de, 106.
- Napoleon I, keizer, 169, 170, 189, 191, 198, 370.
- Nelis, de, zie: Cornelius.
- Nicolaas Joseph Dehessele, biss., 82.
- Nicolaas Nieuwland, biss., 57, 58.
- Nicolaas Zoesius, biss., 158, 163.
- Niell, pr., v., 200.
- Nieuwenaar, Adolf, graaf v. Meurs, 121.
- Nieuwenhuysse, H. ten, 38.
- Nieuwkuyk, A. v., past. Wintelre, 333.
- Nieuwland, zie: Nicolaas.
- Niessen, 256, 335.
- Nispen, pr., W. de, 38.
- Nobelen, A. W., past. Vught, 298.
- Nogengorgelus, 56.
- Noman, 258, 261.
- Noot, v. d., ap. vic., 84, 324.
- Nooy, G. v., aartspr., 353, 370, 371.
- Nouwens, 276, 279, 288.
- Noyons, F., 13.
- Nuijnhem O. Cist., Kathar., 117.
- Oerle, v., 264, 302.
- O. Hearn, 252, 253, 255, 263, 282.
- Oirschot, v., 217—219, 227, 237—333 pass., 341—352 pass.
- , H. v., 198, 235.
- , W. (G.) v., 243, 330, 334—340 pass.
- Okken, 329.
- Oliviers, 327.
- Onings O. F. M., F. 13.
- Onssen, v., 239.
- Onzenoort, 300, 305.
- , H. v., 8.
- Oomen, 250—260 pass., 266, 268, 273, 275—277, 280, 283—285, 289, 300, 304, 307, 313—324 pass., 329, 334—340 pass.
- , A., past. De Beek, 302.
- , Adr., pres. sem., 213, 243, 247, 272, 332.
- , pr., Ant., 272.
- Ooms O. Praem., B., kap. Vlijmen, 325, 335.
- Oonk, O. P., J., 16.
- Oorschot S. J., C., 52, 235.
- , J. v., 9, 10.
- Oort, L. v., 7, 14.
- Oostrum, pr., A. de, 131, 132.
- Ophovius, zie: Michael.
- Opvelt, v., 259, 301.
- Oss, Jonker Dircken v., 73.
- , Mgr M. v., 16.
- Otteren, 243.
- Oudart, O. Cist., Marie, 115—118, 125—129 pass., 139.
- Overlacke, pr., G. de, 39.
- Oyevarts, 255.

- Palier, 252, 256, 258, 261.
 Panis, A., 12.
 Pannebakker, 270.
 Pans, past., 238.
 Partouns, past., 168.
 Pas O. Praem., A. v. d., 8.
 —, J. v. d., 7.
 —, P. v. d., 11.
 Pater O. S. Cr., J. de, 11, 15.
 Pauw, kan., N. de, 191.
 Pauwels, pr., 132, 135.
 Paijmans, J., 10.
 Peeter Janssen, 77.
 Peezenakker, 255.
 Pelechy, F. J. M. T., baron de, 85—87, 91, 95.
 Pellius, 336.
 Pels, 308, 311, 334.
 Pelsler, P., 47.
 Pessers, 264, 265, 270.
 —, A., 264, 302, 321.
 —, F. 10.
 —, G., 11.
 —, J., past. Moergestel, 272, 301, 302, 309, 342.
 —, H., kap. Waalwijk, 324.
 —, L., 7.
 Peters, 239, 247.
 —, C. SS. R., H., 12, 13.
 —, J., 8.
 —, R., past. Oevel, 330.
 Petrus Hopmans, biss., 18.
 Philippi, C., 317.
 Philippus v. Montmorency, graaf v. Horne, 121.
 Philips II, kon., 146, 147.
 Pierre, La, 311, 312.
 Piggen, A., past. Netersel, 227, 233, 257, 264, 301, 309, 324, 327, 334.
 —, R., 315.
 Pijke, vic. gen., 90.
 Pijnenborgh, H., past. St. Oedenrode, 243, 251, 263, 342.
 Pius IV, paus, 51, 55.
 —, VI, paus, 216, 244, 304, 311, 313, 327, 334, 355.
 —, VII, paus, 199, 366, 369.
 —, XI, paus, 17, 19.
 Poels, H., 7, 11.
 Polderman, 251.
 Pompen, D., past. Lommel, 233.
 —, Mgr. J., vic. gen., 8, 17.
 Ponte, pr., H. de, 43.
 Porters, Th., 167.
 Potters, J., dek. 's Bosch, 214, 216, 220, 227, 236—262 pass., 268, 274, 275, 279, 281—303 pass.
 Prado Calderon, F. de, 49.
 Pradt, de, zie: Dominicus.
 Preller O. P., F., 9.
 Prinsen, B., 9.
 Proyart, pr., L. B., 331, 339.
 Quadebec, J., 37.
 —, T., 37.
 Raas, 247, 272.
 Raet O. Cist., J. de, 108.
 Ram O. C., J., 12.
 Ramsdonk, 247.
 Ras, A., 10.
 —, P., 7, 15.
 Rawel, 333, 335, 336.
 Reabel, 334.
 Reiners S. J., R., 71.
 Rem Willemsen, 76.
 Remy, H., 7, 15.
 Rewel, 325.
 Reynders O. Praem., E., 271.
 Reynhout, C. D. A., past. Boekel, 312.

- Ribbius, 262—264, 285, 291, 302, 330, 338, 342.
- Ribeaucourt, L. F. C., graaf de, 218, 282, 283, 285.
- , gravin Th. G. C., zie: Van Vilsteren.
- Riel, N. v., 12.
- Rietra, E., 12.
- Rijen, A. v., 16.
- Rijken, 321, 325, 326, 336.
- , B., 15.
- O. P., H., 9.
- Rijckevorsel, v., 240, 262, 279—290 pass., 321, 330, 341.
- , A. v., 198, 217, 218, 227, 282, 288.
- , J. v., 218, 227, 300, 305.
- , Th. v., 198, 217—219, 227, 262, 263, 281—290, 303, 338.
- Rijn, v., 240, 245, 308, 310, 314, 329, 343.
- Rijnders, 273.
- Rijns, J., 302.
- Robert, 256, 288, 294, 295, 308, 317, 319, 334.
- Robertus Bellarminus, kard., 17.
- Roels, 263.
- Rombouts, 265, 266, 271, 272, 312.
- , N., 322.
- Rooijen M. S. C., N. v., 13.
- Roosmalen, zie: Theodorus,
- , A. W. v., kap. Heusden, 182.
- O. F. M., H. H. v., past. Nijmegen, 344.
- , M. J., past. Vechel, dek. Helmond, 237, 243, 250, 273, 281, 291, 320, 339, 341, 346.
- Roost, 333.
- Rooy, M. C. de, echtg. A. J. v. Gils, 226, 276, 300, 349, 350.
- Rosmalen, v., 254.
- Rossem, M. v., 103.
- Rossum, v., zie: Willem.
- Rousseau, J. J., 229.
- Roux O. F. M., J. le, 13.
- Roy, v., 283—303 pass., 312, 325, 330, 332, 350.
- Royable, 320.
- Rubbens S. J., J., 15.
- Ruberg O. P., B., 13.
- Ruth S. J., H. v., 9, 10.
- Rutten, J., 285, 299.
- Ruwel, 340.
- Ruysschenborch de Setterich, H. v., 60.
- Ryers, J. W., 165—167.
- Rysingen, Mr. v., 274, 275, 309, 320.
- Rythoven, v., 309.
- Ryts, 284, 295, 337.
- Saes O. F. M., G., 12.
- Sage ten Broek, J. G. le, 372.
- Sales, v., zie: Franciscus.
- Samen, J. B., past. Leuven, 232, 234, 235, 253, 261, 336, 337, 339.
- Sande, J. v. d., 10.
- Sander Dirixsen, 78.
- Sanders, J., 10.
- , P., 16.
- Sangers, kap., 233.
- Santvoort, v., 245.
- Sas, 261, 293, 311, 312, 325, 334, 340.
- Sassen, 270, 273, 293, 296, 298, 303.
- Sasse v. Ysselt, Jhr. Mr. A. v., 72.

- Schaft, past., 274.
 Schajk, W. v., 13.
 Scheffers, 312.
 Scheijndel O. F., W. v., 16.
 Schellekens, 301, 306, 311, 349, 351.
 Schermer, 280, 281, 294, 295, 352.
 Schermers, 261.
 Schey, N., past. Lagemierde, 276, 309, 324.
 Schimmelpenninck, raadp., R. J., 364.
 Schippers, 329, 350.
 Schoenmakers, 251, 255, 270, 271, 289.
 —, B., 14.
 —, H., 13.
 —, J., 10.
 —, P., kap. Boxtel, 305, 306, 316, 318.
 Schoff, 265.
 Schoffers, 327.
 Schoorlemmer, L., 13.
 Schouten, 326, 354.
 Schravemade, v., 332, 333.
 Schrevelius, C., 271.
 Schrieks, 324.
 Schrijvers, 337.
 Schröder S. J., M., 15.
 Schulders, 255, 265.
 Schutjes, L., past. Orthen, 187.
 Seberts, H., 72.
 Segers O. Praem., G., kap. Tilburg, 235, 292.
 Selles, de, 349.
 Selten O. S. Cr., P., 15.
 Sernaclens de Grancy, graaf, 294, 317.
 —, gravin, 228, 294, 300, 316.
 Seroe O. E. S. A., G., 14.
 Sicking, J., 15.
 Siegfried O. F. M., Dr. W., 11.
 Sigismund, kon., 55—57.
 Simonis, W., 16.
 Simons, 247, 271, 308.
 —, pr., A., 210, 232, 233.
 Sixtus IV, paus, 41, 45.
 Sloten, v. d., dek., 267.
 Sluys, v. d., past., 354.
 Smijers, J., 15.
 Smits, 248, 275, 282, 289, 292, 298—301, 305, 309, 318, 320, 323.
 —, past. Wiekevorst, 252, 332, 333.
 —, A., 15, 305, 306.
 —, pr., J., 195.
 Smolders, 328.
 Smolenaars, M., 13.
 Smulders, G., 11, 17.
 Snecanus, A., past., 53.
 Snijders O. C., F., 12.
 Snoekx, Th., kap. Nunen, 274.
 Solms, B. v., aartsdiak., 46.
 Son, v., 234, 316, 333, 337, 343, 346, 350, 354.
 Sonnius, zie: Franciscus.
 Spaandonk, v., 264, 332.
 Spierings, 248, 252, 254, 281, 288, 312.
 —, J., 16.
 Spijker, A. v. d., 11.
 Spinelli, F., nuntius, 22.
 Spoorenberg, D., 200.
 Sprangers, 335.
 —, A., past. Goirle, 254.
 —, Mgr. J., dek., 8.
 Spriessen, 258, 279, 283, 289, 335.
 Staessens, W., past. 's Bosch, 191, 199, 200, 227, 280, 282—300 pass., 305, 306, 312, 320, 325, 330—341 pass., 350, 351.

- Stafford, past. Haarlem, 355, 357, 366, 368.
 Stalpaerts O. Praem., 159, 160, 162, 163.
 Stanislaus Hosius, kard., 54—56, 60.
 Stasse, 284, 297.
 Steen, A. v., past. Teteringen, 272.
 —, J. v. d., past. Bavel, 313.
 Steenakker, 292.
 Steenhuysen O. Cist., H. v., 109, 114—116, 124, 126, 139.
 —, O. Cist., Th. v., 114, 115, 126, 139.
 Steenwech, G., 37.
 Steures, J., 13.
 Stevens, P., 15.
 Steverink O. F. M., A., 11, 14, 16.
 Stiels, past. Bilsen, 298.
 Stijvers, 259.
 Stoffel Janss, 73.
 Storimans, J. F., past. Den Dungen, 217, 237, 238, 246, 251, 266, 277, 294, 300, 301, 304, 306—308, 312, 315, 316, 326—328, 336.
 Storm, 261, 268, 314, 315, 328.
 —, Mr., 245.
 Straeten, N. v. d., dek., 59.
 Strens, 327.
 Strijbos, J., past. Nistelrode, 326.
 —, P., 14.
 Suarré, de, 337.
 Suiskens, 241, 256, 290, 295, 310, 313,
 Sunyerius, S. J., 55.
 Susante, J. v., 10.
 Suys, 235, 254, 259, 286, 290—296 pass., 321, 325, 341, 347.
 Suys, P. D., past. Gemonde, 237, 251, 269, 299—304 pass., 315, 316, 329, 341.
 Swaans, 265.
 —, A., past. Haaren, 244, 265, 290, 291, 320, 324, 339.
 —, W., past. Zwaluwe, 325.
 Swagemakers, A., 7, 14.
 Sweens, zie: Joseph.
 Swertius, R., 163.
 Swinkels, H., 12.
 —, Jan Aerts, 167.
 —, P., 12.
 Syben, M. A., vic. gen., 344, 346.
 Tabbers O. Praem., W., past. Tilburg, 235, 240, 265, 275, 276, 309, 342, 347.
 Talhout, pr., F., 43.
 Teeffelen, A. v., 13.
 Terhorst, C., 10.
 Terpstra, Mr. J., 18.
 Terwindt, J., 15.
 Terwyn, C., 261.
 Teunissen, 257, 281, 286.
 Teurlings, A., 8.
 Theodorus A. L. M. v. Roosmalen C. SS. R., biss., 20.
 Thiel, A. v., 10.
 —, C. v., 12.
 —, -Hosay, H. v., 16.
 Thorbecke, J. R., 211.
 Thyraeus S. J., 61.
 Tibosch, 274, 286, 291—293, 299, 306, 311, 318, 329, 333, 338, 342.
 —, G., past. Reek, dek. Ravenstein, 251.
 Tielens, A., past., 123, 135, 138, 143, 144.

- Tielmans O. F. M., C., 253.
 Timmermans, A., dek., 207.
 —, J., past. Liempde, 234.
 Timmers, A., 10.
 Tombes, des, 295, 310, 319,
 333, 335, 349.
 Tonis, A., 41.
 Tour, du, 288, 294, 308, 314,
 317, 337, 339.
 Trines O. F. M., L., 344.
 Tromp, F., 293.
 Tulder, v., 276, 277, 296, 308,
 309, 314, 321, 332, 339,
 342, 347, 352.
 —, F. v., past. Hulsel, 257,
 264, 276, 309, 316, 324.
 Tunnissen O. P., G., 9, 16.
Udenhout, 257.
 Uutwyck, G. v., 132, 133.
 Vaal S. J., H., 9, 15.
 Vaerlaer, J. v., pr., 40—47
 pass.
 Varent, J. J. v. d., past. Leu-
 ven, 234, 239, 311.
 Vechel, v., 236, 245, 286,
 386.
 —, P. F. v., past. Dieden, 337.
 Velde, Dr. J. F. v. d., pr.,
 176, 177, 187, 208, 214,
 215, 222, 232—250 pass.,
 257, 261, 266, 277.
 Velde de Melroy, v., zie:
 Joannes.
 Velden, H. v. d., ap. vic.,
 85—98 pass.
 Veldriel, v., 218, 243, 250,
 256, 265—267, 270, 274,
 279, 281, 283, 289—302
 pass., 306, 311, 320, 325,
 328, 331, 335, 343, 347,
 350.
 Veldriel, E. v., kap. Uden-
 hout, 287, 340.
 —, J., 348.
 Velthoven, A. v., 7, 15.
 Ven, v. d., 274, 275, 286,
 291, 305, 306, 309, 319.
 —, v. d., zie: Cornelius.
 —, A. v. d., past. Orthen,
 200, 280, 295, 333, 335.
 —, H. v. d. 8.
 —, J. v. d., 13.
 —, M. v. d., 9, 10, 287, 292,
 300, 304, 320, 326, 338,
 341—343, 346—348.
 —, P. v. d., past. Son, 339.
 —, Ph. v. d., 195.
 —, W. v. d., 323.
 Verbeek, C., 7, 14.
 —, J., 157.
 Verbunt, A., 347, 348.
 —, C., 265, 302.
 Vereik, 254.
 Verhaar O. F. M., J., 13.
 Verhaeren, R., past. Dorst
 (of Verhagen), 247.
 Verhagen, 238, 241, 280, 290,
 293, 295, 298.
 —, A., 7, 14.
 —, R., past. Dorst (of Ver-
 haeren), 247.
 Verhees, 241, 242, 260, 280.
 —, H., 278.
 Verheyen, 241, 347.
 —, J. B., 365, 366.
 Verhoeven, 200, 287, 290,
 311, 313, 314, 320, 322,
 344, 346.
 —, A., 15.
 —, E., past. Budel, 256.
 —, S. J., E., 10.
 —, J., 9.
 Verhoex, past., 331.
 Verhofstadt, 279, 311.

- Verhofstadt, A. H., pr., 321.
 Verhoysen, P., 278, 313, 323.
 Verkeelen, 262.
 Verlat, 267.
 Vermeer, G., 10.
 Vermeulen, 257, 259, 263,
 267, 276, 283, 286, 289,
 296, 299, 300, 321, 326,
 338, 341, 350.
 —, Mgr., A., 8.
 — O. E. S. A., C., 14.
 Verouden, 250.
 Verriet, zie: Innocentius.
 Verschuren, 327.
 Versantvoort, A., past. Din-
 ther, 237, 251, 336.
 Verschuren, 267, 276, 338.
 Vestarts, Mr. Jan Goyart,
 48.
 Vesters, past., 248.
 Vetallus, H., nuntius, 48, 49.
 Veth, A. de, past. Geffen,
 312, 316, 333.
 Veusels, Ph., 123, 135, 138,
 141, 142.
 Villers, De, 247, 252, 255.
 Vilsteren, Th. G. C. v., vrouwe
 v. Amelrode, echtg. graaf
 de Ribeaucourt, 218, 228,
 246, 249—268, pass., 288,
 293, 295, 297, 303, 312,
 336, 338.
 Visscher, J. de, kap. 's Bosch,
 237, 246, 250, 254, 258,
 261, 263, 267, 280, 306,
 325, 334.
 Visser, G. C. de, past. Geer-
 truidenberg, 271, 279, 281,
 334.
 —, Th. de, 16.
 Vissers, A., 10.
 Vliet, N. v. d., archimandr.,
 20.
 Vlijmen, G. v., 16.
 Vloodt O. E. S. A., H. v. d., 9.
 Voets, 252, 254, 288.
 Vogelpoel, 275.
 Vogels, J., 7, 11.
 Volder, 259, 269, 279, 298,
 302, 318.
 Vollenberg M. S. C., 11.
 Vonken, G., 13.
 Voogt, de, 324.
 Voorde (Vuerdt) O. Cist.,
 Magdal. v., 109—127 pass.,
 132, 138.
 Voorloopers, 241, 247, 259.
 Voort, J. v. d., past. St. Mi-
 chielsgestel, 237, 240, 251,
 256, 262, 266, 269, 279—
 341 pass., 351.
 —, M. v. d., 346, 347.
 Vorstius O. Cist., N., 130,
 139, 142, 144.
 Vos M. S. F., L., 12, 14, 15.
 Vries, A. de, 11, 167.
 Vugt, Ch. v., past. Dussen,
 328.
 Vullings M. S. C., C., 11.
 Vullinck O. Cist., E., 108.
 Waarsenberg, 290.
 Walen, J., 11.
 Walraven, Ds. N., 164—167.
 Walree, W. J., past. Haarlem,
 267.
 Wapenaar, 319, 326.
 Waspik, 246.
 Wechter O. Cist., Kathar. v.,
 109.
 Wee, V. v. d., 12.
 Weegh, v. d., 316.
 Weijer, J. H. v. d., past. Hil-
 varenbeek, 234, 275, 276,
 280, 324, 333.
 Welderen, gravin G. M. v.,

- echtg. S. D. baron Von Willem Lindanus, biss., 59,
 Bonstetten, 217. 61, 123.
 Wellens, 248, 255, 327. —, Marinus v. Rossum, kard.,
 —, zie: Jacobus. 19.
 Werbrouck, J. F. E., vic.-gen., —, Peeter Hermanss, 79.
 315, 333, 334. Willems, A., 14.
 Werchters O. Cist., Cathar. Wilmer, G. P., pr., 187.
 v., 115, 126, 139. Willems S. J., J., 71.
 Werff, F. v., 7, 16. Winteroy, 275.
 Westlaken, 318. Wit, de, 263, 264, 272, 274,
 278.
 Wetering, v. d., 288, 291, Witbols, past., 354.
 294. Witlox, 277, 279, 289, 290,
 Weterings, 272. 308, 327, 334, 339, 347.
 Wichen, Willem Janssen v., Woestenberg, 273.
 76. Wouter Aert Claessen, 75.
 Widimanstadius S. J., Ph., 58. Wouters, H., past. Lieshout,
 262.
 Wiel, J. v. d., 9. Wynkens, P., 41.
 Wijck, J. v., 13.
 Wijckerslooth, v., zie: Cornelius.
 Wijer, v. d., 234, 242, 245— Yperen, v., 250, 254, 328,
 247, 258, 260, 316. 330, 341.
 Wijs, de, 217, 243, 250, 257, Zanthenus S. J., J., 58.
 263, 281—306 pass., 315, Zeeuw, M. de, past. Orthen,
 319, 320, 327, 338, 340. later Woensel, 240, 262,
 —, F. de, dek., 188—196 pass. 268, 270.
 —, F. A. de, 90. Zegers, 275, 332.
 —, F. A. de, kap. Veghel, Zeghers O. Cist., Cathar., 100.
 305. Zoelen O. P., H., 11.
 —, H. de, 198, 219, 282, 284. Zoesius, zie: Nicolaas.
 Wijtenburg P. C. J., A., 14. Zomers, 234.
 Wilcamps, 248. Zon, v., 286, 328.
 Wildenberg, 309. Zondadari, nuntius, 361.
 Wilkens M. S. F., M., 12. Zuarré, de, 255, 257.
 Willem I, kon., 80—92 pass., Zuilen, 270.
 168, 170, 370. Zwagemakers, 260, 262, 314.
 — V, stadh., 355. Zwijsen, zie: Joannes.
 —, Jan Franssen, 72.

Register van Zaken.

- Abdisverkiezingen Binderen, 100—157.
- Algemeen seminarie Den Haag, 212, 213, 244, 250, 261—264, 361.
— Leuven, 206.
- Altaarstichtingen Mierlo, 34 vlgg.
- Archieven Universiteit Leuven, 208.
- Bissch. Hiërarchie, 206, 221, 358 vlgg.
— Museum, 20.
- Biografieën over A. v. Gils, 169—171, 185, 186.
- Collecte voor het Seminarie in 1798 en 1799, 178—182, 238, 239, 288, 289, 292.
- Consuleerende Commissie tot de zaken van het R. K. Kerkgenootschap, 365—369.
- Deportatie Fransche priesters, 248.
- Derde Orde H. Norbertus, 225, 226.
- Diocesane kapittels 's-Hertogenbosch, 158.
- Eed door priesters tijdens Fr. revolutie, 209, 210, 221, 238, 241, 244.
- Eed door priesters in 1795 in Nederland, 354—358.
- Geschiedschrijving door A. v. Gils, 185—200.
- Groot-seminarie v. h. bisdom 's-Hertogenbosch, 177.
- Jezuïetenorde, 50 vlgg.
Jozefisme, 205, 206.
- Kerken, naasting der, 223.
—, overgang aan de Hervormden, 164.
- Kerkvervolgung tijdens de Fr. revolutie, 209, 210.
- Kerkwijdingen. 3—6.
- Klein-Seminarie v. h. bisdom 's-Hertogenbosch, 18, 177, 183, 184.
- Moraaltheologie H. Alphonsus, 363.
- Opheffing Universiteit Leuven, 208, 210, 361.
- Opleiding Ned. geestelijkheid tijdens de Republiek, 210, 212.
- Oprichting Bossche Seminarie in 1789, 210 vlgg., 236 vlgg.
— Ned. seminariën, 212, 213, 226, 247, 361—363.
- Organisatie v. d. godsdienst door Napoleon, 169, 188—200.
- Paedagogieën a. d. Universiteit Leuven, 205.
- Seminarie te 's-Hertogenbosch, 158, 361—362.

- Seminarie Nieuw-Herlaer, 283—371 pass.
 Synoden v. Mechelen, 158.
- Tienden, afschaffing der —, 223, 260, 266, 268.
- Toelagen van de regeering aan geestelijken 1808—1814, 369—372.
- Vereeniging Noordbrab. vicariaten, 80—100.
 Vicariaten, apost., 80—100, 168, 169, 207.
- Zending, Noord-Nederl., 206, 207, 353 vlgg.
- Zoenbrieven Oss, 72—79.

DR. W. BUCH.

De prijzen van MISSAALS en BREVIERS van
PUSTET zijn met 10% verlaagd. Vraagt nu
prospecti en prijzen bij

Boekhandel W. Bergmans, Tilburg.

Zoo juist is een nieuw vervolgwerk begonnen:

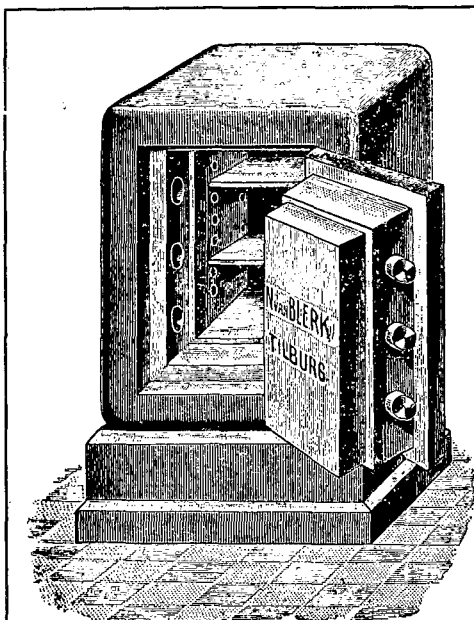
De Ontdekking van de Wereld

door Mr W. J. VAN BALEN

compleet in 16 afleveringen of 2 banden.

Vraagt een aflevering ter inzage bij

W. BERGMANS, Markt, Tilburg.

VAN BLERK's
TABERNAKELKASTEN
VAN BLERK's
OFFERBUSSEN
VAN BLERK's
KLUISDEUREN
VAN BLERK's
BRANDKASTEN

„De beste waarborg”

Zonder eenige verplichting
persoonlijk te ontbieden

VAN BLERK's
Brandkastenfabriek

Tilburg, Tel. Int. 374

SPECIAAL ADRES voor

PRIESTERKLEEDING

Arnold Vielen - Marktstraat - Veghel

Boekhandel W. BERGMANS, Tilburg.

Mgr Dr TH. GOOSSENS

Het Arme Brabant

Prijs f 0.70

Het Keerpunt van Brabant, 1 Maart 1796

Prijs f 0.70

Vacant

Firma G. Borrenbergen

Telefoon 3634

EINDHOVEN

Wasbleekerij en Kaarsenfabriek

Derdinand H. J. van den Oerenbeemt

Fabrikant van Kerkaarsen,

Hofleveranciers van
Z. H. Paus Benedictus XV

Witte Was, Wierook, Godslamp-olie, enz.

's-Hertogenbosch,

Hinthamereinde 53

LENTJES & DROSSAERTS

'S-HERTOGENBOSCH

EFFECTEN, COUPONS, DEPOSITO'S enz.

Belasten zich speciaal met het plaats en
verhandelen van leeningen ten laste van
Provinciën, Gemeenten, Waterschappen, R. K.
Kerken, Kloosters en Instellingen op de meest
voordeelige voorwaarden. :-:

Wordt aanbieding gevraagd

van:

BOSSCHE BIJDAGEN

DEEL VI, AFLEVERING 1
en het GEHEELE DEEL IV

Adres: Administratie der Bossche Bijdragen,
Bosscheweg 339, Tilburg.

LEVEN van MOEDER MARIA MARGARETHA der ENGELEN „DE HEILIGE NON VAN OIRSCHOT”

naar het Fransch door MARIA HEEMSKERK, met een inleiding
van pastoor J. DE KROON

De prijs is ingenaaid f 2.50 en gebonden f 3.25

De Maasbode schreef onder de rubriek „Interessante boeken”:
„Een prachtboek voor Noord- en Zuid-Nederland. De biografie
„van deze Zuster, een der glories uit den beroemden lusthof van
„den Carmel is geenszins dor en saai. Frappante vaderlandsche
„gebeurtenissen en personen, alsmede buitenlandsche vorstinnen
„maken dit boek tot een genot. De Zuster correspondeerde met de
„stadhouders Frederik Hendrik en Willem II, Maria de Medicis enz.”.

Het werk is verkrijgbaar bij den boekhandel en bij den uitgever van den
H. Stoel: G. MOSMANS Zoon; HERTOGENBOSCH.

H. VERBUNT VAN DIJK

Gasthuisstr. 64

TILBURG

Kerkelijke Kunst

Gegarandeerd Zuivere Miswijnen

Alle Kerkbenoodigdheden

Kloosterstoffen

H. FUNNEKOTTER

⊗ ⊗ ROTTERDAM ⊗ ⊗

WEDEROM VERKRIJGBAAR:

de bekende Loopers „Super aspidem”

op 70 en 90 c/m. breedte.

Smyrna-loopers en Tapijten

in elke gewenschte afmeting, naar speciale ontwerpen.

BILLIJKE PRIJZEN.

J. A. VERBUNT

WIJNHANDEL OPGERICHT 1848

TILBURG

INTERESSÉ DE LA MAISON

SCHRÖDER & DE CONSTANS

BORDEAUX

SPÉCIALITÉ VINS FINS ET

VINS CACHET DU CHÂTEAU ET

ÉTAMPÉ

PROPRIÉTAIRE DE LA RÉCOLTE ENTIÈRE 1928 ET
1929 DU **DOMAINE MOULIN DE SOUBEYRAN**